พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: วรรณคดีกับการสร้างชาติ

นางสาว อัญชลี ภู่ผะกา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2553
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE WORKS OF KING CHULALONGKORN AND KING VAJIRAVUDH: LITERATURE AND NATION-BUILDING

Miss Anchalee Pupaka

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai
Department of Thai
Faculty of Arts
Chulalongkorn University
Academic year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: วรรณคดีกับการสร้างชาติ
โดย	นางสาวอัญชลี ภู่ผะกา
สาขาวิชา	ภาษาไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	อาจารย์ ดร. ใกล้รุ่ง อามระดิษ

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาดุษฎีบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัศววิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(อาจารย์ ดร. ใกล้รุ่ง อามระดิษ)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์อิงอร สุพันธุ์วณิช)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร. น้ำผึ้ง ปัทมะลางคุล)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร. ศิริพร ภักดีผาสุข)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. กุสุมา รักษมณี)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อัญชลี ภู่ผะกา : พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: วรรณคดีกับการสร้างชาติ. (THE WORKS OF KING CHULALONGKORN AND KING VAJIRAVUDH: LITERATURE AND NATION-BUILDING) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ.ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: อ.ดร. ใกล้รุ่ง อามระดิษ, 483 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับการสร้างชาติ โดยอาศัยกรอบความคิดเรื่องชาติตามแนวคิดอุดมการณ์ชาตินิยมของสำนักชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม

จากการศึกษาพบว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำวรรณคดีมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างชาติ เนื่องจากทรงพิจารณาเห็นคุณค่าของวรรณคดีในฐานะผลงานศิลปะการแต่งหนังสือที่มีความงดงามทางภาษา คือมีการใช้ภาษาที่สละสลวยงดงาม สามารถสร้างภาพและอารมณ์สะเทือนใจ ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์และความรู้สึกร่วมไปด้วย ผลงานพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วและร้อยกรองประเภทต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ยอพระเกียรติ ขนบประเพณี พุทธศาสนา สุภาษิต บันทึกการเดินทาง นิทาน บทละครรำ บทละครร้อง บทละครพูด ต่างทำหน้าที่หนุนเนื่องกันสื่อสารพระบรมราโชบายในการสร้างชาติผ่านวรรณศิลป์ในตัวบท

บทพระราชนิพนธ์ได้เสนอสาระสำคัญเกี่ยวกับความเป็นชาติหลายประการ เช่นความหมายของชาติ หลักสำคัญของชาติ ประวัติความเป็นมา รวมถึงหน้าที่และความภูมิใจของประชาชนที่มีต่อชาติ ทั้งนี้การใช้วรรณคดีเพื่อเสนอสาระสำคัญเกี่ยวกับความเป็นชาติทั้งหมดคือการเสริมสร้าง “ความรู้” และ “ปัญญา” ให้แก่ประชาชนเพื่อนำมาปรับใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในยุคชาติสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยความรู้และปัญญาที่ประชาชนได้รับถ่ายทอดผ่านบทพระราชนิพนธ์เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ชาติมีความเจริญและมั่นคง

ผลการศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า วรรณคดีมีความสัมพันธ์กับการสร้างชาติในหลายมิติ นอกจากการเสนอสาระสำคัญเรื่องชาติผ่านทางเนื้อหาแล้ว องค์ประกอบวรรณคดี เช่น รูปแบบ กลวิธีการประพันธ์ กลวิธีทางวรรณศิลป์ ฉันทลักษณ์ตลอดจนวิธีการเผยแพร่ ต่างก็มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้การสื่อสารพระบรมราโชบายในการสร้างชาติมีพลังอย่างยิ่ง นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นทั้งพระมหากษัตริย์และกวีที่มีพระปรีชาสามารถด้านการประพันธ์ยิ่งนัก ทั้งสองพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเพื่อให้ผู้อ่านได้รับความบันเทิง ในขณะเดียวกันพระราชนิพนธ์ได้สื่อสารพระบรมราโชบายในการสร้างชาติไว้อย่างแยบคาย

ภาควิชา..... ภาษาไทย..... ลายมือชื่อนิสิต..... อัญชลี ภู่ผะกา

สาขาวิชา .....ภาษาไทย ..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก..... สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา

ปีการศึกษา ..... 2553..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม..... ใกล้รุ่ง อามระดิษ

4980916022 : MAJOR THAI

KEYWORDS : KING CHULALONGKORN / KING VAJIRAVUDH / NATION - BUILDING

ANCHALEE PUPAKA: THE WORKS OF KING CHULALONGKORN AND KING VAJIRAVUDH: LITERATURE AND NATION-BUILDING. THESIS ADVISOR: ASSOC. PROF. SUCHITRA CHONGSTIVATANA, Ph.D., THESIS CO-ADVISOR : KLAIRUNG AMRATISHA, Ph.D., 483 pp.

The thesis aimed to study and analyze the literary works of King Chulalongkorn and King Vajiravudh to illustrate relationship between their works and their attempt on nation-building. The approach employed in the study was the framework of 'nation' in ethno-symbolist approach.

The study found that King Chulalongkorn and King Vajiravudh both made use of literature as a vital tool in nation-building since they considered the value of literature as written work of art with literary beauty containing delicate language that could clearly create images and emotions. Thus, readers could share the same feeling while reading the texts. Both of them produced a myriad of writings of both poetry and prose, namely, writings on Thai history and tradition, eulogies, Buddhist proverbs, travelogues, tales, classical dramas, plays, and musical plays. These works were vital tools that could convey the nation-building policy to Thai people through the power of literary language.

These works present the 'essence' of a nation in various aspects: the meaning, the principle, the historical background, as well as the duty and the pride of the people in the nation. All these aspects are in fact collectively serving as the enhancement of 'knowledge' and 'wisdom' for the people so that they could adapt themselves to a modern way of life in a modern nation. The knowledge and wisdom gained through these literary works in turn render prosperity and stability to the nation.

The study illustrated that literary works of the two kings were related to the nation-building in several dimensions. Aside from the essence of the significance of nation portrayed in the content, other literary components such as forms, narrative techniques, prosody, literary language as well as dissemination techniques played important roles to communicate powerfully the idea on nation-building to the public. Moreover, these works showed that King Chulalongkorn and King Vajiravudh were great kings and poets alike since they did not compose works for the purpose of pure entertainment but they meticulously communicated their policy on nation-building to the readers via their works.

Department: Thai	Student's Signature Anchalee Pupaka
Field of Study : Thai	Advisor's Signature
Academic Year : 2010	Co-Advisor's Signature Klairung Amratisha

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา และอาจารย์ ดร. ใกล้รุ่ง อามระดิษ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้ความรู้ ปัญญา คำแนะนำ คำปรึกษา ตลอดจนความเมตตาและกำลังใจทั้งในด้านการศึกษาและการดำเนินชีวิต

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต รองศาสตราจารย์ อิงอร สุพันธุ์วณิช อาจารย์ ดร. น้ำผึ้ง ปัทมะลางคุล อาจารย์ ดร. ศิริพร ภักดีผาสุข และศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. กุสุมา รักษมณี คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำในการแก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

กราบขอบพระคุณ Dr. Andreas Strum ที่ได้กรุณาให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง ethno-symbolism และ monarchical nationalism ตลอดจนคำแนะนำในการศึกษาวิจัย

กราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัศววิรุฬหการ และคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้กรุณาให้ความรู้

ขอบคุณมิตรภาพของเหล่าบรรดาเพื่อนแท้ ทั้งที่โรงเรียนศึกษานารี มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้คอยถามไถ่ เป็นกำลังใจมาโดยตลอด โดยเฉพาะอาจารย์น้ำมนต์ อยู่อินทร์ ที่ได้คอยให้คำแนะนำปรึกษา เป็นกำลังใจให้แก่กัน ระหว่างการศึกษาและการทำวิทยานิพนธ์

ที่สำคัญอย่างยิ่ง ผู้ที่มีส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตในทุก ๆ ด้าน คือทุก ๆ คนในครอบครัวที่ได้มอบความรัก ความเข้าใจ ความผูกพัน กำลังใจ และการสนับสนุนในทุก ๆ ด้าน กล่าวได้ว่าที่ผู้วิจัยสามารถก้าวเดินมาได้จนถึงวันนี้ก็เพราะมีครอบครัวที่อบอุ่นเป็นหลักพยุงให้ก้าวเดินไปสู่เป้าหมายในแต่ละขั้นตอนชีวิตได้อย่างเหมาะสมและมั่นคง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย…… ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ..... จ

กิตติกรรมประกาศ..... ฉ

สารบัญ..... ช

สารบัญตาราง..... ฑ

บทที่ 1 บทนำ…….. 1

1.1 ความเป็นมาของปัญหา…….. 1

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย…… 6

1.3 สมมติฐานการวิจัย…… 6

1.4 ขอบเขตการวิจัย…… 7

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย……. 9

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้ได้รับ…….. 9

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง……. 9

1.8 กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา…….. 16

ชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม (ethno-symbolism)…….. 20

กษัตราชาตินิยม (monarchical nationalism)……. 27

การนำเสนอประวัติความเป็นมาของชาติตามแนวทางชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม. 31

1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ…….. 34

บทที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างพระราชดำริด้านวรรณคดีกับพระบรมราโชบายในการสร้างชาติในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว…….. 35

2.1 วรรณคดีกับการแสดงเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ……..……. 35

2.2 วรรณคดีกับการเสริมสร้างสติปัญญาให้แก่ประชาชนในชาติ……. 44

2.3 วรรณคดีกับการแสดงให้เห็นความเจริญของชาติ……... 54

หน้า

บทที่ 3 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติ..... 63
3.1 การแสดงเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ..... 63
พระราชวิจารณ์พงศาวดาร..... 63
(1) อาณาเขตของพระราชอาณาจักร..... 65
(2) ราชธานีกรุงศรีอยุธยา..... 67
โคลงภาพพระราชพงศาวดาร..... 68
(1) การแสดงเรื่องราวความเป็นมาของชาติ..... 69
(1.1) โครงเรื่องและเนื้อเรื่อง..... 71
(1.2) ตัวละคร..... 85
(1.3) กลวิธีการเล่าเรื่อง..... 91
(1.4) ฉันทลักษณ์และภาษาวรรณศิลป์..... 93
(2) ความสามัคคีคือสิ่งที่ทำให้ชาติสามารถดำรงอยู่ได้..... 96
(3) การแสดงนิทรรศการเรื่องเล่าของชาติ..... 99
3.2 พระมหากษัตริย์คือหลักสำคัญของความเป็นชาติ..... 101
3.2.1 พระมหากษัตริย์คือผู้นำของชาติ..... 103
โคลงภาพพระราชพงศาวดาร..... 103
พระราชพิธีสิบสองเดือน..... 106
(1) พระราชพิธีเสริมสร้างสิริมงคลแก่บ้านเมือง..... 107
(2) พระราชพิธีเสริมสร้างกำลังใจแก่ประชาชน..... 108
3.2.2 คุณลักษณะของการเป็นพระมหากษัตริย์..... 110
โคลงภาพพระราชพงศาวดาร..... 110
3.2.3 พระมหากษัตริย์กับการส่งเสริมพระศาสนา..... 120
โคลงภาพพระราชพงศาวดาร..... 120
พระราชพิธีสิบสองเดือน..... 121
นิบาตชาดก..... 122
(1) การแปลนิบาตชาดกเป็นฉบับพากย์ไทย..... 123
(2) การอธิบายความหมายของชาดกใหม่..... 126
3.2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน..... 130
ลิลิตนิทราชาคริต..... 131

หน้า

3.3 การบันทึกเพื่อยืนยันการอาศัยอยู่ร่วมกันของคนในชาติ..... 134
ชุดพระราชหัตถเลขาบันทึกการเดินทางภายในประเทศ..... 136
(1) การบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับชาติและคนร่วมชาติ..... 139
(1.1) การบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองทางภูมิศาสตร์..... 139
(1.2) การบันทึกเรื่องราวของคนเชื้อชาติอื่นที่อาศัยร่วมกันในชาติ..... 141
(1.3) การบันทึกลักษณะการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ..... 144
(2) การแสดงความเชื่อมโยงด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของคนในชาติ..... 146
(2.1) การบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น..... 146
(2.2) การบันทึกเรื่องราวด้านวัฒนธรรม..... 147
เงาะป่า..... 150
(1) โครงเรื่อง แก่นเรื่องและเนื้อหา..... 150
(1.1) การแสดงวิถีการดำเนินชีวิต ขนบ ประเพณี ธรรมเนียมและประเพณีของเงาะป่า..... 151
(1.2) การแสดงให้เห็นจิตใจที่ละเอียดอ่อนงดงามของเงาะป่า..... 152
(2) รูปแบบคำประพันธ์และภาษาวรรณศิลป์..... 156
(3) กลวิธีในการเล่าเรื่อง..... 159
3.4 การแสดงคุณลักษณะของพลเมือง..... 162
โคลงสุภาษิต..... 163
กลอนไดอรีซึมซาบและกลอนตามเสด็จไทรโยค..... 167
วงศ์เทวราช..... 170
3.5 การแสดงให้เห็นขนบประเพณีสำคัญของชาติที่มีมาอย่างยาวนาน..... 172
พระราชพิธีสิบสองเดือน..... 173
(1) การให้ความรู้เกี่ยวกับพระราชพิธีสำคัญของพระนครซึ่งเป็นพระราชพิธีสำคัญของชาติที่ได้ปฏิบัติสืบทอดมาเป็นเวลานาน..... 174
(2) การเสนอให้เห็นว่าขนบประเพณีดีงามของชาติที่มีรากฐานมาจากแนวคิดทางพุทธศาสนา..... 177

หน้า

3.6 การแสดงให้เห็นความเจริญของชาติด้านวรรณคดี…… 181
โคลงเรื่องรามเกียรติ์…….. 181
(1) การแสดงความเจริญด้านวรรณศิลป์ของชาติ…… 182
(1.1) การสืบทอดวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ในรูปแบบใหม่…….. 182
(1.2) การแสดงศิลปะการประพันธ์ของชาติ…… 185
(2) การแสดงความเจริญของชาติด้วยวรรณคดี…….. 188
ลิลิตนิทราชาคริต..... 195
3.7 การเสริมสร้างความรู้และปัญญาให้แก่ประชาชน..... 202
ไกลบ้าน…… 206

บทที่ 4 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติตามแนวทางที่สอดคล้องกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว……. 219
4.1 การแสดงข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์…… 219
เที่ยวเมืองพระร่วง…….. 219
(1) การแสดงความเชื่อมโยงระหว่างหัวเมืองต่าง ๆ 221
(2) การแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรสุโขทัย…… 221
4.2 การแสดงตำนานของชาติ..... 223
ชุดบทละครเรื่องพระร่วง……. 223
(1) การรับรู้เกี่ยวกับพระร่วงในสมัยก่อนหน้ารัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว……. 223
(2) พระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องพระร่วง… 226
(3) การนำเสนอเรื่องพระร่วงให้เป็นตำนานความเป็นมาในอดีตของชาติ… 227
(3.1) การเลือกเรื่องแบบตำนานมานำเสนอให้เป็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ…….. 228
(3.2) การนำมาเผยแพร่ในรูปแบบบทละคร…..…….. 233
ท้าวแสนปม…….. 244
(1) การนำตำนานเรื่องท้าวแสนปมมานำเสนอเป็นเรื่องราวความเป็นมาแสดงเป็นเรื่องราวในอดีตของชาติ……. 247
(2) กลวิธีการประพันธ์และภาษาวรรณศิลป์……. 251
ตำนานเสือป่า…… 255

หน้า

4.3 พระมหากษัตริย์คือหลักสำคัญของชาติ…….. 257
ลิลิตพายัพ……... 257

บทที่ 5 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติ…… 263
5.1 การปลุกใจให้รักชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์……. 263
บทร้อยกรองปลุกใจ…… 269
บทร้อยกรองสุภาษิต…… 271
บทละคร…… 274
5.2 การป้องกันภัยที่จะเกิดกับชาติ……..... 278
5.2.1 ประชาชนควรมีลักษณะแบบเสือป่าเพื่อทำหน้าที่ป้องกันชาติ…….. 279
ปลุกใจเสือป่า…… 281
ตำนานเสือป่า……..……... 284
หัวใจนักรบ…… 285
(1) การให้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับกิจการเสือป่า…… 286
(2) ประชาชนควรมีลักษณะแบบเสือป่าเพื่อทำหน้าที่ป้องกันชาติ..... 287
(3) เสียชีพอย่าเสียสัตย์: หัวใจสำคัญของเสือป่า……. 290
5.2.2 การเตือนให้ระวังภัยจากคนจีน……. 293
ยิวแห่งบูรพทิศ …… 293
เมืองไทยจงตื่นเถิด……. 297
วิวาหพระสมุท…….. 300
หัวใจนักรบ…… 304
5.2.3 การเตือนให้ระวังภัยจากชาติมหาอำนาจ…… 306
5.2.3.1 อังกฤษคือชาติมหาอำนาจของโลก……..... 308
วิวาหพระสมุท…….. 308
(1) อังกฤษคือชาติมหาอำนาจของโลกเนื่องจากมีกองทัพเรือที่แข็งแกร่ง……... 309
(2) การเสนอลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชาติมหาอำนาจกับชาติเล็ก ๆ……. 312

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หน้า

5.2.3.2 การมีเรือรบเพื่อใช้เป็นรั้วป้องกันชาติ…… 316
วิวาหพระสมุท……... 318
มหาตมะ…… 320
5.3 การยืนยันระบอบการปกครองที่เหมาะสมกับชาติ……. 325
รายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม..... 328
ฉวยอำนาจ……..... 332
5.4 การเสนอแนวทางการดำเนินชีวิตในชาติสมัยใหม่……..... 337
ลัทธิเอาอย่าง…….. 338
โคลนติดล้อ…….. 341
5.4.1 แนวทางการดำเนินชีวิตของผู้ชายไทยในชาติสมัยใหม่……. 346
หัวใจชายหนุ่ม……. 346
(1) โครงเรื่อง แก่นเรื่องและกลวิธีในการเล่าเรื่อง…… 347
(2) เนื้อเรื่อง…….. 348
5.4.2 แนวทางการดำเนินชีวิตของผู้หญิงไทยในชาติสมัยใหม่…… 359
เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี…… 359
ความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ ……. 361
บทละครพูด…….. 364
(1) ด้านครอบครัว…….. 365
(1.1) การเลือกคู่ครอง…….. 365
(1.2) การดำเนินชีวิตคู่……. 366
(1.3) การหย่าร้าง……. 369
(2) ด้านสังคม……. 371
5.5 การแสดงความหมายของ “ความเจริญ” ในยุคชาติสมัยใหม่ด้วย
วรรณคดี..... 373
5.5.1 การกระตุ้นให้เกิดความตระหนักในคุณค่าและมีความภาคภูมิใจใน
วรรณคดีไทย…… 374
5.5.1.1 การฟื้นฟูและการส่งเสริมการแต่งวรรณคดีไทย……... 374
พระนลคำหลวง…….. 376
(1) การชักชวนให้คนไทยตระหนักในคุณค่าของวรรณคดี
ไทย…… 377

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หน้า

(2) การแสดงแบบอย่างลักษณะคำประพันธ์ไทย..... 379
(2.1) รูปแบบคำหลวง..... 379
(2.2) เนื้อหาและกลวิธีการประพันธ์..... 381
(3) คู่มือการอ่านพระนลคำหลวง..... 386
5.5.1.2 การเชื่อมโยงวรรณคดีเรื่องสำคัญของชาติกับวรรณคดีอินเดีย..... 387
5.5.1.2.1 การให้ความรู้เรื่องที่มา เนื้อหาและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องรามเกียรติ์..... 387
บ่อเกิดรามเกียรติ์, บทโขนรามเกียรติ์..... 387
ลิลิตนารายณ์สิบปาง, พระผู้เป็นเจ้าของพราหมณ์..... 394
5.5.1.2.2 การสร้างวรรณคดีสันสกฤตพากย์ไทย..... 400
ศกุนตลา..... 402
ปรียทรรศิกา..... 408
5.5.2 การเรียนรู้ศิลปะการประพันธ์และแนวคิดของชนชาติอื่นจากวรรณคดี..... 413
5.5.2.1 วรรณคดีอินเดีย..... 413
สาวิตรีสำนวนร้อยแก้ว..... 413
5.5.2.2 วรรณคดีอังกฤษ..... 418
พญาราชวังสัน..... 420
เวนิสวานิช..... 424
ตามใจท่าน..... 428
โรมิโอและจูเลียต..... 431
5.5.3 “ความเจริญ” หมายถึง การดำรงรักษาภูมิธรรมของชาติพร้อมกับการเลือกสรรภูมิปัญญาจากชนชาติอื่น..... 434
สาวิตรีสำนวนบทละครร้อง..... 435
มัทนะพาธา..... 438
(1) การแสดงรากเหง้าของวรรณคดีไทยและการเลือกสรรค์วรรณศิลป์ดีงามของชนชาติอื่น..... 438
(1.1) การแสดงความเชื่อมโยงระหว่างวรรณคดีไทยกับวรรณคดีสันสกฤต..... 438
(1.2) การเลือกสรรลักษณะดีเด่นของการละครตะวันตกมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับการละครไทย..... 443

หน้า

(2) วรรณคดีไทยมีแก่นแท้ที่เป็นสากลเช่นกัน…… 448
(3) ความดีเด่นด้านวรรณศิลป์ของวรรณคดีไทย……. 452
5.6 การเสริมสร้างความรู้และปัญญาให้แก่ประชาชน..... 457

บทที่ 6 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย…..……... 463

รายการอ้างอิง…… 466

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์…… 483

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ตารางแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับชาติในพระราชนิพนธ์บันทึกการเดินภายในประเทศ……	139
2	ตารางเปรียบเทียบตำนานเรื่องพระร่วงส่วยน้ำในพงศาวดารเหนือและเรื่องพระร่วงตามพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว……	230
3	ตารางแสดงการเปรียบเทียบตำนานเรื่องท้าวแสนปมในพระราชพงศาวดารสังเขปและเรื่องท้าวแสนปมตามข้อสันนิษฐานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว……	250

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

ตามที่ได้มีการศึกษาประวัติวรรณคดีไทย เมื่อจะกล่าวถึงหรือมีการอธิบายลักษณะวรรณคดีไทยในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมากจะมีคำอธิบายว่าเป็นช่วงเวลาที่วรรณคดีไทยได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีตะวันตกในด้านรูปแบบ เนื้อเรื่องและแนวคิด[1] และเป็นยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงจากวรรณคดีสู่วรรณกรรมสมัยใหม่[2]

การเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบคือ มีความนิยมวรรณคดีร้อยแก้วมากขึ้นทั้งสารคดี บันเทิงคดี ประเภทเรื่องสั้น นวนิยายและมีความนิยมวรรณคดีประเภทบทละครพูดและบทละครร้องซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างไปจากบทละครไทยดั้งเดิมที่เป็นละครรำ ด้านเนื้อหามีทั้งที่แปลมาโดยตรง ดัดแปลงและผูกเรื่องขึ้นเองตามแบบเรื่องของตะวันตก และด้านแนวคิดที่ได้นำเสนอแนวคิดต่าง ๆ ที่ได้รับมาจากความคิดของคนตะวันตก โดยลักษณะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้มีการพัฒนามาเป็นลักษณะการสร้างวรรณกรรมไทยในสมัยปัจจุบัน บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวถึงวรรณคดีไทยในช่วงนี้ว่า การประพันธ์ไทยได้เข้าสู่คุ้งน้ำอันจะนำมาถึงหัวเลี้ยวสำคัญคือในสมัยปัจจุบันนี้[3]

จากที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการพิจารณาวรรณคดีในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าเป็นช่วงระยะเวลาที่เป็นจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงของวงวรรณคดีไทยในด้านต่าง ๆ ที่ดำเนินเรื่อยมาจนมาถึงการสร้างวรรณกรรมไทยในสมัยปัจจุบันโดยมีสาเหตุสำคัญมาจากการได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีตะวันตก

อย่างไรก็ตาม การอธิบายลักษณะการสร้างงานวรรณคดีในช่วงระยะเวลานั้นโดยมุ่งไปที่การพิจารณาความเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาจากการรับอิทธิพลตะวันตกเช่นนี้ เป็นการอธิบายจากการพิจารณาจากรูปแบบ เนื้อหาและแนวคิดของวรรณคดีที่เริ่มมีความแตกต่างไปจากวรรณคดีใน

---

[1] ปรียา หิรัญประดิษฐ์, "วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2394-2475," ใน **เอกสารการสอนชุดพัฒนาการวรรณคดีไทย หน่วยที่ 1-7**, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533), หน้า 365.

[2] เรื่องเดียวกัน, หน้า 377.

[3] บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย," ใน **วรรณไวทยากร ฉบับวรรณคดี,** (พระนคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2514), หน้า 70.

ยุคสมัยก่อนหน้าคือ สุโขทัย อยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ควบคู่ไปกับการพิจารณาสภาพสังคมในช่วงระยะเวลานั้น ที่บ้านเมืองต้องเผชิญหน้ากับสภาวการณ์แสวงหาอาณานิคมของชาติตะวันตก ทำให้ประเทศไทยต้องมีการติดต่อสื่อสารและรับเอาวัฒนธรรมและวิทยาการต่าง ๆ ของตะวันตกเข้ามาใช้ในสังคมไทย การอธิบายดังกล่าวอาจทำให้เข้าใจภาพรวมอย่างกว้าง ๆ ของสภาพการสร้างและการเสพวรรณคดีไทยในช่วงระยะเวลานั้นได้ในระดับหนึ่ง แต่เป็นคำอธิบายที่ยังไม่ได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและบทบาทของวรรณคดีด้านอื่น ๆ ในยุคสมัยนั้นโดยเฉพาะประเด็นสำคัญที่ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ผลงานวรรณคดีไว้เป็นจำนวนมาก จนกล่าวได้ว่าทั้งสองพระองค์ทรงเป็นกวีสำคัญของยุคสมัย

ในฐานะพระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์อุปถัมภ์วงวรรณคดีไทย ทรงก่อตั้งหน่วยงานและสนับสนุนให้มีกิจกรรมทางด้านวรรณคดี จะเห็นว่าการก่อตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ โบราณคดีสโมสรและวรรณคดีสโมสร นอกจากจะเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการรวบรวมวรรณคดีไทยทั้งที่มีอยู่เดิมและที่สร้างขึ้นใหม่อีกทั้งได้เผยแพร่ไปสู่ผู้อ่านในวงกว้างมากขึ้นกว่าเดิมแล้ว หน่วยงานเหล่านี้ยังได้เป็นแหล่งที่ทำให้ผู้ที่สนใจทางด้านวรรณคดีได้มีโอกาสถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความรู้ ศึกษาวิพากษ์วิจารณ์วรรณคดี ทำให้เกิดองค์ความรู้ทางด้านวรรณคดีไทยขึ้นมาอีกด้วย กล่าวได้ว่าทั้งสองพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงสนับสนุนกิจการและกิจกรรมวรรณคดีของชาติเป็นอย่างยิ่ง

ในฐานะกวี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเป็นจำนวนมากและหลากหลายประเภท เมื่อพิจารณาจากรูปแบบ เนื้อหาและแนวคิด จะเห็นว่าผลงานพระราชนิพนธ์ส่วนหนึ่งมีแนวการสร้างที่รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีตะวันตกตามที่ได้มีการพิจารณากันโดยกว้างขวางดังที่ได้กล่าวในตอนต้น แต่อย่างไรก็ตามพระราชนิพนธ์ของทั้งสองพระองค์ก็มิใช่จะมีรูปแบบ เนื้อหาหรือแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีตะวันตกทั้งหมด แต่ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีส่วนหนึ่งตามแบบอย่างวรรณคดีไทยดั้งเดิมทั้งด้านรูปแบบ เนื้อหาและแนวคิด

ดังนั้น การกล่าวถึงลักษณะของวรรณคดีในช่วงสมัยนี้แต่เพียงว่าเป็นช่วงที่วรรณคดีไทยรับอิทธิพลตะวันตกจึงเป็นการพิจารณาจากผลงานวรรณคดีในภาพรวมเท่านั้น แต่คงไม่ใช่คำอธิบายที่ครอบคลุมการสร้างวรรณคดีได้ทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจะอธิบายถึงลักษณะการสร้างผลงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งควรที่จะได้พิจารณาส่วนประกอบอื่น ๆ ที่สำคัญและน่าจะมีผลต่อการสร้างพระราชนิพนธ์อย่างยิ่ง คือการที่ทั้งสองพระองค์ทรงเป็นกวีที่อยู่ในสถานภาพพระมหากษัตริย์ที่เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระปรีชาล้ำเลิศทรงนำพาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าและรอดพ้นจากลัทธิล่าอาณานิคมจนสามารถรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ และในขณะเดียวกันทั้งสองพระองค์เป็นกวีที่มีพระปรีชาล้ำเลิศทางอักษรศาสตร์ ทรงพระราชนิพนธ์ผลงานที่ทรงคุณค่าไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อแนวทางการสร้างพระราชนิพนธ์ และส่งผลให้พระราชนิพนธ์ของทั้งสองพระองค์สื่อความหมายที่ลึกซึ้งและกว้างไกลเกินกว่าที่จะอธิบายด้วยบทสรุปแต่เพียงว่าเป็นผลจากการรับอิทธิพลหรือลอกเลียนมาจากวรรณคดีตะวันตกเท่านั้น ดังพิจารณาได้จากประเด็นต่อไปนี้

ประการแรก ด้านการรับอิทธิพลวรรณคดีตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศทั้งทวีปเอเชียและทวีปยุโรป ทำให้พระองค์มีโอกาสเรียนรู้วิชาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ ของตะวันตกและความเป็นไปของโลก และได้ทรงนำกลับมาใช้พัฒนาบ้านเมืองให้เจริญขึ้น พระองค์ยังทรงสนับสนุนให้คนไทยได้เรียนรู้วิชาการต่าง ๆ จากตะวันตก แต่พระองค์ก็มิได้มีพระราชประสงค์จะให้คนไทยทำตามแบบตะวันตกทั้งหมด หากมีพระราชประสงค์ให้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์และนำกลับมาใช้พัฒนาบ้านเมือง ดังพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่นักเรียนในกรุงเทพฯ เมื่อคราวเสด็จกลับจากประพาสยุโรปครั้งแรกว่า “เพราะฉะนั้นเราจึงได้ตักเตือนนักเรียนเหล่านั้นว่าให้พึงนึกในใจไว้ว่า เราไม่ได้มาเรียนเป็นฝรั่ง เรียนเพื่อจะเป็นคนไทยที่มีความรู้เสมอด้วยฝรั่ง”[4] พระองค์ทรงย้ำเสมอไม่ให้ผู้ที่ได้ไปเรียนหลงลืมรากเหง้าความเป็นคนไทย อย่าได้ไปทำตัวเป็นชาวตะวันตก แต่ให้ตระหนักว่าจงเป็นคนไทยที่มีความรู้แบบคนตะวันตก ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติเป็นอย่างมาก

ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ได้ทรงใช้ชีวิตและศึกษาในประเทศอังกฤษตั้งแต่พระชนมายุ 12 พรรษา พระองค์ทรงได้เรียนรู้วิชาการทั้งทางด้านการปกครอง ทหาร พลเรือน กฎหมาย ภาษา และการที่ได้ประทับอยู่ประเทศอังกฤษถึง 9 ปี ทรงเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของตะวันตก แต่พระองค์ตั้งพระราชหฤทัยว่าจะทรงรักษาความเป็นไทยเอาไว้ ดังพระราชดำรัสเมื่อครั้งพระองค์ทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรวุธสยามมกุฎราชกุมาร ความว่า “I would return to Siam more Siamese than when I left.” ม.ล.ปิ่น มาลากุล ได้แปลเป็นบทประพันธ์ไว้ดังนี้

---

[4] พระบรมราโชวาทพระราชทานนักเรียนในกรุงเทพฯ เมื่อเสด็จกลับจากยุโรป เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2440 ใน ประยุทธ สิทธิพันธ์, **มหาราชกวี ปิยมหาราชรำลึก จปร.**, (กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์, 2527), หน้า 198.

⊙พระมหาธีรราชประกาศไว้ ที่อังกฤษสมัยทรงศึกษา
ว่าเมื่อใดได้เสด็จกลับพารา จะเป็นไทยยิ่งกว่าเมื่อมาเรียน[5]

กล่าวได้ว่า ทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักและเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ของตะวันตก แต่ทั้งสองพระองค์ก็ทรงมุ่งมั่นที่จะรักษารากเหง้าของชาติไทยเอาไว้และพยายามจะให้ผู้อื่นเห็นความสำคัญเช่นกัน นอกจากนั้นในฐานะพระมหากษัตริย์ที่เป็นผู้นำของคนทั้งชาติ ทั้งสองพระองค์ทรงเป็นผู้นำในการตัดสินใจว่าจะรับอิทธิพลของตะวันตกด้านใดมาใช้และนำมาใช้อย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติ รวมถึงการรับอิทธิพลวรรณคดีตะวันตกมาใช้ในการสร้างผลงานพระราชนิพนธ์ การรับรูปแบบร้อยแก้วหรือบทละครพูดและบทละครร้อง จึงไม่น่าจะเป็นเพียงการลอกเลียนแบบงานวรรณคดีตะวันตกหรือเป็นความนิยมวัฒนธรรมตะวันตกเท่านั้น แต่พระองค์น่าจะมีพระราชประสงค์บางประการที่ทรงเห็นว่าก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ชาติ

ประการต่อมา ด้านแนวทางการสร้างและเสพวรรณคดีของยุคสมัย จากที่ผ่านมาจะเห็นว่าวรรณคดีไทยยุคใดที่เจริญรุ่งเรือง ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งก็คือการที่พระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุนส่งเสริม และหากทรงเป็นกวีด้วยก็มักจะเป็นผู้นำในการกำหนดทิศทางของการสร้างและเสพวรรณคดีของยุคสมัยโดยเฉพาะวรรณคดีราชสำนัก ดังนั้น การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกวีที่มีผลงานพระราชนิพนธ์หลากหลายประเภทและทรงส่งเสริมและสนับสนุนให้กวีสร้างวรรณคดีตามมาตรฐานที่ทรงกำหนดไว้ ทำให้พิจารณาได้ว่าทั้งสองพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะกำหนดแนวทางการสร้างและเสพวรรณคดีของยุคสมัย ซึ่งควรที่จะได้นำไปพิจารณาต่อว่าทั้งสองพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือในการนำไปสู่เป้าหมายใด

ประการสุดท้าย ด้านจุดมุ่งหมายในการสร้างวรรณคดี การที่กวีดำรงฐานะเป็นพระมหากษัตริย์ น่าจะทำให้มโนทัศน์ในการสร้างผลงานมีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากการสร้างผลงานของผู้อื่น เพราะในฐานะที่เป็นผู้ปกครองประเทศการกระทำใด ๆ ก็ตาม น่าจะทรงคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดที่จะเกิดแก่ชาติบ้านเมือง ดังที่ กุสุมา รักษมณี กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการสร้างวรรณคดีในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นไว้ว่า

> เมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยา ศิลปวัฒนธรรมของไทยที่ได้สั่งสมหลายชั่วอายุคนได้สูญหายไปเกือบหมดสิ้น เหลืออยู่แต่ในความทรงจำของคนที่มีความประทับใจในคุณค่าของศิลปะนั้น ๆ ในฐานะผู้นำของสังคม เมื่อได้ทรงกอบกู้

[5] ม.ล.ปิ่น มาลากุล, **บทประพันธ์สรรมากว่าพันบท**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2535), หน้า 78.

> เอกราชของแผ่นดินให้คืนมาแล้ว พระมหากษัตริย์ก็ได้ทรงบำรุงจิตใจประชาชนด้วยการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมให้รุ่งเรืองสืบต่อจากสมัยกรุงศรีอยุธยา [6]

พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในการฟื้นฟูวรรณคดีตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเรื่อยมาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความหมายมากกว่าการสานต่อทางด้านศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชน แต่เป็นการสร้างวรรณคดีที่มีเป้าประสงค์เกี่ยวกับกิจการทางการเมืองคือทรงใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือในการบำรุงจิตใจของประชาชน เพื่อสร้างขวัญกำลังใจและให้ความมั่นใจแก่ประชาชนว่าราชอาณาจักรใหม่มีความเจริญและความมั่นคง เนื่องด้วยพระมหากษัตริย์มีพระปรีชาสามารถในการปราบปรามศัตรู ทรงปกครองประเทศตามหลักธรรมและทรงนำพาบรรยากาศรื่นเริงสนุกสนานมาสู่สังคมได้ไม่แตกต่างไปจากคราวกรุงศรีอยุธยารุ่งเรือง นับเป็นการสร้างความชอบธรรมและสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์อีกด้วย

ดังนั้น การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอยู่ในฐานะผู้ปกครองบ้านเมืองในช่วงเวลาที่ต้องสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์จากปัญหาการเมืองภายในประเทศระหว่างอำนาจของพระมหากษัตริย์กับขุนนางและการสร้างความมั่นคงให้กับบ้านเมืองจากการต้องเผชิญหน้ากับการคุกคามจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก ทั้งสองพระองค์จึงน่าที่จะทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีโดยมีจุดประสงค์อื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนและบ้านเมืองนอกเหนือไปกว่าเป็นเพียงการสืบทอดทางวัฒนธรรมทางด้านความบันเทิงเท่านั้น

ทั้งนี้ จากลักษณะการสร้างพระราชนิพนธ์ทั้งประเภทผลงาน เนื้อเรื่อง รูปแบบ กลวิธี การรับอิทธิพลจากวรรณคดีตะวันตกและการดำเนินตามแบบวรรณคดีไทยดั้งเดิมไว้ ประกอบกับคำนึงถึงสถานภาพพระมหากษัตริย์และสถานภาพกวีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในสามประการข้างต้น ตลอดจนสภาวการณ์ของบ้านเมืองในช่วงเวลานั้นที่ได้รับแรงกดดันจากปัญหาการเมืองภายในประเทศที่เหล่าขุนนางคุมอำนาจทางด้านการปกครองเป็นส่วนใหญ่ และการคุกคามภายนอกจากชาติตะวันตกทั้งการรุกรานเขตแดนและการไหล่บ่าของอารยธรรมตะวันตก รวมทั้งกระแสการเรียกร้องระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ทำให้ในรัชสมัยของทั้งสองพระองค์ต้องทรงดำเนินพระบรมราโชบายต่าง ๆ เพื่อทำให้คนในชาติมีความสามัคคี สร้างความเจริญและความมั่นคงให้แก่ชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ เมื่อนำปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มาเชื่อมโยงความสัมพันธ์กันก็จะนำไปสู่แนวคิดที่ว่าทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะทรง

---

[6] กุสุมา รักษมณี, **ดั่งรัตนะโกสินทร์**, (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2537), หน้า 60.

พระราชนิพนธ์วรรณคดีต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงให้กับชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยทรงใช้พระราชนิพนธ์ในการเผยแพร่และทำความเข้าใจเรื่องความเป็นชาติ ชาติคืออะไร ใครคือคนในชาติและมีหน้าที่อย่างไรต่อชาติ ซึ่งจะทำให้คนในชาติได้ตระหนักถึงความเป็นคนชาติเดียวกันที่จะต้องมีความรักความสามัคคี ตลอดจนร่วมแรงร่วมใจกันปกป้องชาติจากศัตรูและพัฒนาชาติให้มีความเจริญก้าวหน้า

จากที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการเสนอให้เห็นว่า การสร้างผลงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมิใช่เป็นเพียงการสร้างงานที่เกิดจากการรับอิทธิพลจากวัฒนธรรม ค่านิยมและวรรณคดีตะวันตกเท่านั้น แต่เป็นการสร้างพระราชนิพนธ์ที่มีจุดมุ่งหมายที่สอดคล้องกับพระบรมราโชบายในการสร้างชาติ หรือกล่าวได้ว่า ทั้งสองพระองค์ทรงเห็นคุณค่าของวรรณคดีในฐานะผลงานทางศิลปะที่สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุผลที่ได้กล่าวมาทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะผลงานทางด้านศิลปะที่มีความสำคัญต่อการสร้างชาติ

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

(1) เพื่อศึกษาแนวพระราชดำริเรื่องชาติสมัยใหม่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการสร้างชาติ

1.3 สมมติฐานการวิจัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของวรรณคดีในฐานะผลงานศิลปะที่สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างชาติ พระราชนิพนธ์ของทั้งสองพระองค์สร้างสำนึกและความภาคภูมิใจในความเป็นชาติที่มีความเจริญมายาวนานและสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติและพระมหากษัตริย์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาจากพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่จะนำเสนอเฉพาะพระราชนิพนธ์ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับการสร้างชาติ ดังรายชื่อพระราชนิพนธ์ต่อไปนี้

(1) พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ร้อยกรอง

โคลงนิราศท้าวสุภัตติการภักดี	(พ.ศ.2416)
ลิลิตนิทราชาคริต	(พ.ศ.2422)
โคลงภาพรามเกียรติ์	(พ.ศ.2425)
โคลงภาพพระราชพงศาวดาร	(พ.ศ.2430)
กลอนตามเสด็จไทรโยค	(พ.ศ.2433)
กลอนไดอรีซึมซาบ	(พ.ศ.2433)
เงาะป่า	(พ.ศ.2449)
วงศ์เทวราช	(พ.ศ.2427)
โคลงสุภาษิต	-

ร้อยแก้ว

เสด็จประพาสจันทบุรี	(พ.ศ.2419)
จดหมายเหตุรายวันระยะทางเสด็จประพาสไทรโยค	(พ.ศ.2420)
ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา	(พ.ศ.2421)
พระราชพิธีสิบสองเดือน	(พ.ศ.2431)
พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ครั้งที่ 1 ร.ศ.108	(พ.ศ.2432)
พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ครั้งที่ 2 ร.ศ.109	(พ.ศ.2433)
ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือรอบแหลมมลายู ร.ศ.109	(พ.ศ.2433)
พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก	(พ.ศ.2436)
จดหมายเหตุรายวันระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน ร.ศ.115	(พ.ศ.2439)
พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ครั้งที่ 3 ร.ศ.117	(พ.ศ.2441)
พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ครั้งที่ 4 ร.ศ.120	(พ.ศ.2444)
ไกลบ้าน	(พ.ศ.2450)
พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี	(พ.ศ.2452)
พระราชวิจารณ์พงศาวดาร	(พ.ศ.2452)

(2) พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ร้อยกรอง

ลิลิตพายัพ	(พ.ศ.2448)
พระนลคำหลวง	(พ.ศ.2459)
ลิลิตนารายณ์สิบปาง	(พ.ศ.2465)
บทโขนรามเกียรติ์	(ปี พ.ศ.2451 เป็นต้นไป)
สักระวาน่าหนาว	-
โคลงสุภาษิต	-

ร้อยแก้ว

เที่ยวเมืองพระร่วง	(พ.ศ.2450)
ปลุกใจเสือป่า	(พ.ศ.2454)
บ่อเกิดรามเกียรติ์	(พ.ศ.2456)
ตำนานเสือป่า	(พ.ศ.2455-2456)
เทศนาเสือป่า	(พ.ศ.2449)
หัวใจชายหนุ่ม	(พ.ศ.2464)

บทละคร (ร้อยแก้วและร้อยกรอง)

พระร่วง	(พ.ศ.2454, พ.ศ.2455, พ.ศ.2460, พ.ศ.2467)
พญาราชวังสัน	(พ.ศ.2454)
หัวใจนักรบ	(พ.ศ.2456)
ท้าวแสนปม	(พ.ศ.2456)
ศกุนตลา	(พ.ศ.2456)
มหาตมะ	(พ.ศ.2457)
โคลนติดล้อ	(พ.ศ.2458)
วิวาห์พระสมุท	(พ.ศ.2459)
เวนิชวานิช	(พ.ศ.2459)
ตามใจท่าน	(พ.ศ.2464)
โรมิโอและจูเลียต	(พ.ศ.2465)
ปรียทรรศิกา	(พ.ศ.2467)
สาวิตรี	(พ.ศ.2467)
มัทนะพาธา	(พ.ศ.2467)
เสียสละ	-
ฉวยอำนาจ	-

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทความ

ความเป็นชาติที่แท้จริง	(พ.ศ.2458)
ลัทธิเอาอย่าง	-
ยิวแห่งบูรพทิศ	-
เมืองไทยจงตื่นเถิด	-
เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี	-

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

(1) ศึกษาแนวพระราชดำริเรื่องชาติสมัยใหม่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ชาตินิยมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

(2) ศึกษาค้นคว้าพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและคัดเลือกข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์

(3) วิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ชาตินิยมแบบกษัตราชาตินิยม (monarchical nationalism) มาใช้ในการวิเคราะห์

(4) นำเสนอผลการวิเคราะห์มาอธิบายความให้สอดคล้องกับแนวพระราชดำริเรื่องชาติสมัยใหม่

(5) สรุปและอภิปรายผล

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

(1) ทำให้เข้าใจแนวพระราชดำริเรื่องชาติสมัยใหม่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจากพระราชนิพนธ์

(2) ทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับการสร้างชาติ

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการที่ได้รวบรวมผลงานทางด้านการศึกษาพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพบว่ามีการศึกษาพระราชนิพนธ์ของทั้งสองพระองค์ในสาขาต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก มีทั้งการศึกษาพระราชนิพนธ์เฉพาะเรื่อง

ใดเรื่องหนึ่งหรือศึกษาจากกลุ่มงานประเภทเดียวกันในแง่มุมต่าง ๆ โดยผลงานการค้นคว้าที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษามีดังต่อไปนี้

(1) ผลงานศึกษาวิจัยด้านวรรณคดี

(1.1) พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผลงานวิจัยพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทางด้านวรรณคดี มีทั้งการศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงของแนวทางการสร้างวรรณคดีที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกทั้งรูปแบบ เนื้อหาและแนวคิด และที่เป็นแนวทางการศึกษาผลงานพระราชนิพนธ์ที่ยังคงลักษณะการประพันธ์ตามวรรณคดีแบบเดิม

การศึกษาที่มีแนวทางการศึกษาพระราชนิพนธ์ที่มุ่งเสนอให้เห็นแนวทางการพระราชนิพนธ์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตก โดยเฉพาะด้านรูปแบบสารคดีร้อยแก้วที่ได้รับอิทธิพลจากแนวการเขียนของตะวันตก เช่น วิทยานิพนธ์ของ สรตี ใจสอาด เรื่อง*จดหมายเหตุรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ต้นเค้าการเขียนสารคดีท่องเที่ยวยุคแรกของไทย*[7] มีสมมติฐานว่าจดหมายเหตุรายวันชุดนี้เป็นต้นเค้าของสารคดีท่องเที่ยวยุคแรกของไทยด้วยมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับการเขียนสารคดีท่องเที่ยวในปัจจุบัน และสืบเนื่องจากการนำรูปแบบสารคดีมาใช้พระราชนิพนธ์ทำให้มีเนื้อหาที่แตกต่างออกไป วิทยานิพนธ์เรื่อง*คุณค่าของพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วบันทึกประจำวันการเสด็จประพาสในประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*[8] ของ อาทิมา พงศ์ไพบูลย์ เสนอว่าพระราชนิพนธ์กลุ่มนี้เป็นแหล่งรวบรวมความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นในรัชสมัยของพระองค์ ผู้อ่านจะได้รับความรู้เกี่ยวกับวิชาการแขนงต่าง ๆ ทั้งประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ ภาษาและวัฒนธรรม นอกจากนั้นวิทยานิพนธ์ของ เพ็ญศิริ สอนสารี เรื่อง*การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน*[9] มุ่งเสนอให้เห็นโลกทัศน์หรือแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏในด้านต่าง ๆ ที่มีต่อชาติตะวันตก

จากผลการศึกษาทั้งสามเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า การรับอิทธิพลรูปแบบการเขียนบันทึกการเดินทางร้อยแก้วมาใช้ในการบันทึกการเดินทาง ทำให้มีการบันทึกเนื้อหาที่เป็นข้อมูลท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างละเอียด ทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับบ้านเมืองของชาติไทยและชาติตะวันตก

---

[7] สรตี ใจสอาด, **"จดหมายเหตุรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ต้นเค้าการเขียนสารคดีท่องเที่ยวยุคแรกของไทย,"** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542)

[8] อาทิมา พงศ์ไพบูลย์, **"คุณค่าของพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วบันทึกประจำวันการเสด็จประพาสในประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,"** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547)

[9] เพ็ญศิริ สอนสารี, **"การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน,"** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539)

ตลอดจนได้ทราบถึงแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อความเจริญก้าวหน้าของชาติตะวันตก กล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มงานที่มุ่งให้ความรู้แก่ผู้อ่านเป็นสำคัญ

นอกจากนั้น มีการศึกษาพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ละเรื่องในประเด็นสำคัญ ๆ ของเรื่องนั้น เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง*บทละครเรื่องเงาะป่าพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5: การศึกษาวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม*[10] ของ สมหมาย เทียบเทียม เสนอว่าพระองค์ได้ทรงนำข้อมูลมาจากชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ทางภาคใต้มาใช้ในการพระราชนิพนธ์ เพื่อค้นหาความรู้ด้านสังคมและวัฒนธรรมของเงาะป่าทางด้านระบบครอบครัว ด้านวัฒนธรรมทางวัตถุ ความเชื่อและพิธีกรรม กล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาที่มุ่งเสนอให้เห็นลักษณะการอยู่ร่วมเป็นสังคมของชาวเงาะป่า

ส่วนวิทยานิพนธ์เรื่อง*การศึกษาวิเคราะห์โคลงรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5*[11] ของ อารมย์ ไทยสุริโย ศึกษาโคลงรามเกียรติ์ที่ผนังระเบียงพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ผลการศึกษาสรุปว่าเนื้อเรื่องของ*โคลงรามเกียรติ์*ตรงกับ*บทละครรามเกียรติ์*พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีลักษณะการประพันธ์ตามธรรมเนียมนิยมของวรรณคดีร้อยกรอง จึงมีความงามทางด้านวรรณศิลป์ทั้งด้านการเลือกสรรคำ การใช้ถ้อยคำให้เกิดความไพเราะ กวีโวหารและภาพพจน์ กล่าวได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นการสืบทอดวรรณคดีเรื่องสำคัญของชาติ

จะเห็นว่าการศึกษาพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีทั้งการศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ เนื้อหาและแนวคิด ที่มีสาเหตุมาจากการรับอิทธิพลตะวันตกและการศึกษาด้านการสืบทอดวรรณคดีไทยดั้งเดิม ซึ่งแสดงให้เห็นความหลากหลายในบทพระราชนิพนธ์ โดยยังไม่มีผู้ใดศึกษาหรืออธิบายภาพรวมของผลงานพระราชนิพนธ์ดังกล่าว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ทั้งการสืบทอดวรรณคดีแบบขนบและการเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลตะวันตกมีความเชื่อมโยงกันและมีความสัมพันธ์กับสภาวการณ์ของบ้านเมืองในช่วงเวลานั้นอีกด้วย

(1.2) พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผลงานการศึกษาพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีจำนวนมากและมีแนวทางในการศึกษาที่มีความหลากหลาย แต่โดยส่วนมากมุ่งเน้นไปที่การศึกษาในด้านอิทธิพลวรรณคดีตะวันตกและวรรณคดีสันสกฤตที่มีต่อผลงานพระราชนิพนธ์ของพระองค์ทั้งรูปแบบ แนวคิดและเนื้อหา และการพิจารณาแนวคิดทางการเมืองที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์

---

[10] สมหมาย เทียบเทียม, "**บทละครเรื่องเงาะป่าพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5: การศึกษาวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519)

[11] อารมย์ ไทยสุริโย, "**การศึกษาวิเคราะห์โคลงรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536)

วิทยานิพนธ์ของ ทิพย์สุเนตร นาคธน เรื่อง *บทละครพูดร้อยแก้ว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*[12] มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาพระราชนิพนธ์บทละครพูดร้อยแก้วที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์จากจินตนาการของพระองค์เองในด้านองค์ประกอบต่าง ๆ คือ แก่นเรื่อง ข้อคิดเห็น ลักษณะตัวละคร บทสนทนา และข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรม วิทยานิพนธ์ของ ประเทือง วงศ์รื่น เรื่อง *การวิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์เรื่องพระนลคำหลวงในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*[13] มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาเปรียบเทียบบทพระราชนิพนธ์เรื่อง*พระนลคำหลวง*ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเรื่องพระนลฉบับภาษาอังกฤษของเซอร์โมเนียร์ โมเนียร์-วิลเลี่ยม และนโลปาขยานฉบับภาษาอังกฤษของประตาบ จันทร รอย เพื่อศึกษาความเหมือนและความแตกต่างด้านเนื้อหาและลักษณะคำประพันธ์ วิทยานิพนธ์ของ นันทนา พลอยแก้ว เรื่อง *อิทธิพลของการละครตะวันตกในบทละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*[14] ศึกษาอิทธิพลของการละครตะวันตกโดยเฉพาะการละครอังกฤษและฝรั่งเศสในบทละครพูด วิทยานิพนธ์ของ กันยารัตน์ สมิตะพินทุ เรื่อง *การศึกษาการพัฒนาตัวละครในบทละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*[15] ศึกษาเปรียบเทียบพระราชนิพนธ์ที่เป็นบทละครที่มีมากกว่าหนึ่งสำนวน โดยศึกษาจากบทละครที่มีรูปแบบเดียวกัน แต่มีการดัดแปลงจากฉบับภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย

จะเห็นว่าวิทยานิพนธ์ที่กล่าวมาข้างต้นมุ่งเน้นศึกษาเปรียบเทียบให้เห็นอิทธิพลตะวันตกที่มีต่อการสร้างสรรค์ผลงานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะรูปแบบบทละครพูดและบทละครร้อง และเสนอให้เห็นว่าพระองค์ทรงนำมาปรับใช้อย่างไรในการทรงพระราชนิพนธ์ให้เป็นวรรณคดีไทย

ทั้งนี้ มีวิทยานิพนธ์อีกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้มุ่งศึกษาอิทธิพลของตะวันตกโดยตรง แต่เป็นการศึกษาผลงานที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำกลับมาพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ เช่น วิทยานิพนธ์ของ สมทรง ชีวะพันธุ์ เรื่อง*วิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์ลิลิตนารายณ์สิบปาง*

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[12] ทิพย์สุเนตร นาคธน, "**บทละครพูดร้อยแก้ว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516)

[13] ประเทือง วงศ์รื่น, "**การวิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์เรื่องพระนลคำหลวงในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2517)

[14] นันทนา พลอยแก้ว, "**อิทธิพลของการละครตะวันตกในบทละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,**" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521)

[15] กันยรัตน์ สมิตะพินทุ, "**การศึกษาการพัฒนาตัวละครในบทละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529)

ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว[16] มุ่งศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีเรื่อง*ลิลิตนารายณ์สิบปาง*ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์กับสำนวนที่เคยปรากฏอยู่แล้ว วิทยานิพนธ์ของ พุฒิมาศ พุ่มพวง เรื่อง*การวิเคราะห์บทละครรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*[17] เปรียบเทียบบทละคร*รามเกียรติ์*พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับ*รามเกียรติ์*สำนวนอื่นเพื่อหาที่มาของเรื่อง ผลการศึกษาสรุปว่ามีที่มาของเนื้อเรื่องมาจากสามแห่ง คือบทละครรามเกียรติ์ทั้งพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และคัมภีร์รามายณะของวาลมิกิ ผลงานการศึกษาทั้งสองเรื่อง เป็นการเสนอให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่องที่ได้เคยมีปรากฏมาก่อนหน้าในลักษณะที่แตกต่างออกไปจากสำนวนที่ได้มีการเผยแพร่มาก่อนหน้านั้น

นอกจากนี้มีการศึกษาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มุ่งเสนอแนวความคิดด้านการเมือง เช่น วิทยานิพนธ์ของ ธิดา วัฒนกุล เรื่อง*แนวความคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*[18] มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาแนวคิดทางการเมืองทั้งที่เป็นศาสตร์ แนวพระราชดำริส่วนพระองค์และสภาพทางการเมืองในสมัยนั้นจากพระราชนิพนธ์บทละคร วิทยานิพนธ์ของ ธงชัย หวานแก้ว เรื่อง*การปลูกฝังความรักชาติตามที่ปรากฏในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*[19] มุ่งศึกษาแนวความคิดและกลวิธีในการปลูกฝังความรักชาติที่ปรากฏในบทละคร ทรงมุ่งปลูกฝังความรักชาติในเรื่องหน้าที่ ความสำคัญของสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์กับเรื่องหน้าที่ของบุคคลที่มีต่อสถาบันทั้งสาม ทั้งนี้มีผลงานการศึกษาที่แตกต่างออกไปคือการมุ่งศึกษาเฉพาะลักษณะตัวละครหญิงในบทพระราชนิพนธ์ที่มีความสัมพันธ์กับแนวนโยบายในการพัฒนาสังคม คือวิทยานิพนธ์ของ สุมาลี ลิ้มประเสริฐ เรื่อง*ตัวละครหญิงในบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: สื่อในการอบรมหญิงไทย*[20] เป็นการวิเคราะห์บทบาทและ

---

[16] สมทรง ชีวะพันธุ์, **"วิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์ลิลิตนารายณ์สิบปางในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,"** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520)

[17] พุฒิมาศ พุ่มพวง, **"การวิเคราะห์บทละครรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,"** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540)

[18] ธิดา วัฒนกุล, **"แนวความคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,"** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2519)

[19] ธงชัย หวานแก้ว, **"การปลูกฝังความรักชาติตามที่ปรากฏในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,"** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522)

[20] สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, **"ตัวละครหญิงในบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: สื่อในการอบรมหญิงไทย,"** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538)

บุคลิกภาพของตัวละครหญิงในบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ทรงใช้ตัวละครหญิงเพื่อเป็นสื่อในการอบรมผู้หญิงในสังคมไทย เพราะทรงคาดหวังว่าหากผู้หญิงไทยซึ่งเป็นพลเมืองของชาติมีพฤติกรรมที่ดีก็จะเป็นประโยชน์ต่อชาติทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อชาติ ผลงานการศึกษาในวิทยานิพนธ์กลุ่มนี้จึงมุ่งศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นแนวพระราชดำริทางด้านการเมือง และการชี้แนะแนวทางในการสร้างสภาพทางการเมืองที่มั่นคง

จากการรวบรวมผลงานวิจัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเห็นว่ามีลักษณะเช่นเดียวกันกับการศึกษาพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือยังไม่ปรากฏว่าได้มีการศึกษาภาพรวมของผลงานพระราชนิพนธ์ทั้งหมด ที่มีทั้งการสืบทอดขนบวรรณคดีไทยและการรับอิทธิพลวรรณคดีตะวันตกผสมผสานกัน ผู้วิจัยมีความเห็นว่าลักษณะดังกล่าวน่าจะสื่อความหมายที่กว้างไกลกว่าการอธิบายเพียงว่าเป็นช่วงสมัยของการเปลี่ยนแปลงวรรณคดีไทยดั้งเดิมมาเป็นวรรณกรรมปัจจุบัน ทั้งการสืบทอดและการปรับเปลี่ยน การนำกลับมาเสนอใหม่น่าจะมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับแนวพระราชดำริของพระองค์ที่มีพระราชประสงค์ที่จะรักษารากเหง้าดั้งเดิมของชาติไว้ท่ามกลางกระแสอิทธิพลของตะวันตก ขณะเดียวกันก็ต้องปรับเปลี่ยนลักษณะบางประการเพื่อให้สอดคล้องและได้รับการยอมรับจากนานาชาติ นอกจากนั้นถึงแม้ว่าจะมีผลงานวิจัยกลุ่มหนึ่งได้ศึกษาเรื่องความคิดทางด้านการเมือง และความคิดเรื่องความรักชาติของพระองค์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีโดยพิจารณาจากเนื้อหา ตัวละครและบทสนทนาในพระราชนิพนธ์กันไปบ้างแล้วก็ตาม แต่ทั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาในแนวทางที่แตกต่างออกไป คือจะศึกษาความคิดเรื่องชาติของทั้งสองพระองค์และมุ่งชี้ให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์กับวิธีการสร้างผลงานพระราชนิพนธ์ในแต่ละประเภท อีกทั้งวิเคราะห์ให้เห็นการนำพระราชนิพนธ์มาเป็นเครื่องมือแสดงอุดมการณ์ชาตินิยมด้วยกลวิธีอย่างไร

(2) ผลงานวิจัยสาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอุดมการณ์ชาตินิยม

แนวทางการศึกษาวิจัยอุดมการณ์ชาตินิยมของชาติไทย เป็นการศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นกำเนิดและความเป็นมาของแนวคิดชาตินิยมว่ามีจุดเริ่มต้นเมื่อใด ใครเป็นผู้นำมาใช้และนำมาใช้อย่างไร เช่น จุลลา งอนรถ วิทยานิพนธ์เรื่อง*กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย*[21] มุ่งศึกษาการกำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทยได้เสนอว่า ผู้ทำหน้าที่ปกครองประเทศเป็นผู้นำลัทธิชาตินิยมมาเผยแพร่ เพราะต้องการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในอันที่จะต่อต้านอิทธิพลใด ๆ ที่คุกคามความมั่นคงของประเทศ โดยลัทธิชาตินิยมในไทยเกิดในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อต่อต้านการคุกคามจากตะวันตกและ

---

[21] ม.ล.จุลลา งอนรถ, "**กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513)

ภัยจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทย ผลงานวิจัยการศึกษาที่เป็นการศึกษาต่อเนื่องจากงานของ จุลลา งอนรถ คือวิทยานิพนธ์เรื่อง*พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย*[22] ของ กรรณภิรมย์ สุวรรณานนท์ มุ่งศึกษาการดำเนินการสร้างชาติไทยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่มูลเหตุ วิธีการ ผลสัมฤทธิ์และอุปสรรค โดยทรงใช้ความคิดเรื่องชาตินิยมเป็นหลักในการดำเนินการ

นอกจากการศึกษาแนวพระราชดำริทางด้านการเมืองและการนำอุดมการณ์ชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาใช้แล้ว มีงานวิจัยอีกกลุ่มหนึ่งที่มุ่งศึกษาสื่อที่พระองค์ทรงใช้ในการเผยแพร่ความคิดทางการเมืองและอุดมการณ์ชาตินิยมไปสู่ประชาชน เช่น สิริรัตน์ พุ่มเกิด ศึกษาเรื่อง*อัศวพาหุ" กับการใช้วรรณกรรมเพื่อเผยแพร่แนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง*[23] มุ่งศึกษาการใช้วรรณกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงใช้พระนามแฝงว่า "อัศวพาหุ" เป็นสื่อสำคัญในการเผยแพร่แนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองไปสู่ประชาชน และผลงานการศึกษาของ อภิรดี เจริญธัญสกุล เรื่อง*แนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านหนังสือพิมพ์ของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับรัฐบาลในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม*[24] มุ่งศึกษาแนวทาง วิธีการและบทบาทหน้าที่ในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านหนังสือพิมพ์

จะเห็นว่าแนวทางการศึกษาอุดมการณ์ชาตินิยมที่ได้กล่าวมาข้างต้นได้เสนอว่าอุดมการณ์ชาตินิยมของไทยเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ทรงเป็นผู้เผยแพร่อุดมการณ์ผ่านสื่อต่าง ๆ เพื่อปลูกฝังให้เกิดความรักชาติ แต่ก็มิได้เสนอให้เห็นว่าอุดมการณ์ชาตินิยมที่ทรงนำมาใช้นั้นมีรากฐานทางความคิดมาอย่างไร

อย่างไรก็ตามมีงานศึกษาของ วอลเตอร์ เอฟ เวลลา (Walter F. Vella) เรื่อง*Chaiyo! King Vajiravudh and the development of Thai nationalism*[25] นอกจากจะศึกษาว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านวิธีการต่าง ๆ วอลเตอร์ เอฟ เวลลา ยังได้พยายามชี้ให้เห็นรากฐานความคิดเรื่องชาติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงใช้

---

[22] กรรณภิรมย์ สุวรรณานนท์, **"พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย,"** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524)

[23] สิริรัตน์ พุ่มเกิด, **"อัศวพาหุ กับการใช้วรรณกรรมเพื่อเผยแพร่แนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง,"** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538)

[24] อภิรดี เจริญธัญสกุล, **"แนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านหนังสือพิมพ์ของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับรัฐบาลในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม,"** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการหนังสือพิมพ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542)

[25] Walter F. Vella, **Chaiyo! King Vajiravudh and the development of Thai nationalism**, (Honolulu: The University Press of Hawaii, 1978)

แนวความคิดเรื่องชาติของตะวันตกเป็นต้นแบบขณะเดียวกันก็ทรงย้อนกลับไปแสดงประวัติความเป็นมาและความรุ่งเรืองของชาติในอดีต

จากการที่ได้มีการศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมของไทยส่วนมากมีแนวทางที่มีความคล้ายคลึงกัน โดยมุ่งพิจารณาถึงกำเนิดและความเป็นมาของแนวคิดเรื่องชาติและชาตินิยมในประเทศไทยว่ามีขึ้นในเวลาใด ใครเป็นผู้นำมาใช้เป็นคนแรกและมีลักษณะอย่างไร ซึ่งผลการศึกษาส่วนมากมีความเห็นที่สอดรับกันว่า ชาตินิยมของไทยถือกำเนิดในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็จะมีความแตกต่างกันบ้างเมื่อกล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้พระองค์ทรงต้องดำเนินนโยบายชาตินิยม ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่าผลการศึกษาเหล่านี้มุ่งเน้นไปที่การอธิบายอุดมการณ์ชาตินิยมและแนวทางการเผยแพร่มากกว่าการอธิบายความคิดเรื่องความเป็นชาติว่าถือกำเนิดขึ้นมาเมื่อใด อย่างไร และชาติคืออะไร

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือในการสร้างชาติอย่างไร ซึ่งแตกต่างไปจากที่มีผู้อื่นเคยเสนอไว้แล้ว เพราะกรอบความคิดเรื่องชาติและชาตินิยมของไทยที่นำมาใช้มีความต่างไปจากกรอบที่ผู้อื่นเคยอธิบายมาก่อนทั้งหมด เพราะฉะนั้นคำอธิบายเรื่องการใช้วรรณคดีเพื่อสร้างชาติจึงจะแตกต่างจากผลงานที่เคยมีมา และมุ่งเสนอให้เห็นพระปรีชาสามารถของทั้งสองพระองค์ในฐานะกวีที่ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเพื่อใช้ในการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมได้อย่างแยบคาย

1.8 กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการสร้างชาติ มีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับกรอบแนวคิดและทฤษฎีเรื่องชาติและชาตินิยม เนื่องจากความคิดเรื่องชาติและชาตินิยมมีแนวทางการศึกษาอยู่หลายแนวทาง ซึ่งแต่ละแนวทางก็มีแนวคิดเกี่ยวกับชาติและชาตินิยมที่แตกต่างกันออกไปในประเด็นที่ว่า ชาติคืออะไร ชาติเกิดขึ้นเมื่อใด ชาติอยู่ที่ไหนและใครคือคนในชาติ นอกจากนั้นการศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นอย่างมาก ดังที่ได้มีคำกล่าวว่า ความคิดรวมยอดเกี่ยวกับเรื่องชาติแทบจะไม่เคยปรากฏโดยปราศจากความคิดเรื่องชาตินิยม[26] ในการศึกษาครั้งนี้จะได้ศึกษาและกล่าวถึงควบคู่กันไปโดยตลอด

[26] Andreas Sturm, **The king's nation: A study of the emergence and development of nation and nationalism in Thailand,** (Doctoral dissertation, London School of Economics and Political Science, University of London, 2006), p.27.

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำกรอบแนวคิดและทฤษฎีเรื่องชาติและชาตินิยมตามแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม (ethno-symbolism) นำโดย แอนโธนี ดี สมิท (Anthony D Smith) มาเป็นกรอบในการศึกษา การศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมตามแนวทางชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม นับเป็นแนวทางการศึกษาที่แตกต่างออกไปจากแนวทางการศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมของไทยที่มีมา กล่าวคือนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมไทยส่วนใหญ่ได้ใช้แนวทางการศึกษาตามทฤษฎีของนักชาตินิยมสำนักสมัยใหม่ (modernist) ที่มีแนวคิดว่า “ชาติ” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่และเป็นผลผลิตของการทำให้เป็นยุคสมัยใหม่[27]

นักวิชาการด้านชาตินิยมคนสำคัญของสำนักสมัยใหม่ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับชาติที่มีอิทธิพลต่อนักวิชาการไทยเป็นอย่างมากคือ เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) ที่มีความเห็นว่าชาติถูกสร้างขึ้นมาให้เป็นชุมชนจินตกรรมการเมือง* (imagined communities) ที่มีทั้งอธิปไตยและมีขอบเขตจำกัดมาตั้งแต่กำเนิด[28] โดยชาติถูกจินตกรรมขึ้นก็เพราะว่าสมาชิกของชาติแม้จะเล็กที่สุดก็ตาม แม้จะไม่เคยรู้จักเพื่อนสมาชิกร่วมชาติทั้งหมดของตน ไม่เคยพบเห็นพวกเขาเหล่านั้นทั้งหมด หรือไม่เคยแม้กระทั่งได้ยินชื่อเสียงเรียงนามพวกเขาเหล่านั้นก็ตาม กระนั้นจิตใจของแต่ละคนก็มีภาพพจน์ของความเป็นชุมชนร่วม[29] และองค์ประกอบสำคัญสำหรับการเผยแพร่อุดมการณ์ก็คือกิจการการพิมพ์ หรือที่ เบเนดิกต์ แอนเดอสัน เรียกว่า ภาษา-พิมพ์ (print-languages) หมายถึงภาษาทางการที่ใช้ในสื่อสิ่งพิมพ์ที่ในแต่ละครั้งสามารถผลิตได้เป็นจำนวนมาก โดยกระบวนการผลิตสิ่งพิมพ์เหล่านี้ ส่งผลให้คนที่พูดภาษาแตกต่างกันเกิดความตระหนักรับรู้ว่ามีคนอีกจำนวนมากที่ใช้ภาษาร่วมกับตนอยู่ หน่ออ่อนของชุมชนจินตกรรมแบบประชาชาติเกิดขึ้นจากผู้คนที่ร่วมการอ่านเขียนเหล่านี้ มาเชื่อมติดต่อสัมพันธ์กันในเรื่องที่เป็นทางโลก ในบริบทจำเพาะที่แม่จะมองไม่เห็นตัว แต่สื่อสัมผัสถึงกันได้จริงโดยผ่านสิ่งพิมพ์[30]

แนวคิดของเบเนดิกต์ แอนเดอร์สันดังกล่าว เป็นแนวทางการศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมของนักวิชาการไทยเป็นอย่างมาก การศึกษาของ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[27] Ibid., p.13

* คำว่า Imagined Communities นักวิชาการไทยใช้ทั้งคำว่า ชุมชนจินตนาการ ชุมชนจินตนากรรม และชุมชนจินตกรรม

[28] Benedict Anderson, **Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism**, (London: Verso, 1991), p.6. ฉบับแปลภาษาไทย เบนเนดิกต์ แอนเดอร์สัน, **ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม**, บรรณาธิการแปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552), หน้า 10-11.

[29] Ibid., p.6. และ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-11.

[30] เบนเนดิกต์ แอนเดอร์สัน, **ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม**, หน้า 77-78.

นักวิชาการไทยด้านประวัติศาสตร์กลุ่มหนึ่ง[31] มีผลงานโดดเด่นและเป็นที่แพร่หลาย งานกลุ่มนี้ได้ใช้แนวทางการศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมของไทยบนพื้นฐานความคิดที่ว่าชาติไทยเป็นสิ่งที่ถูกจินตกรรมขึ้นมาในยุคสมัยใหม่โดยชนชั้นนำ กล่าวคือความเป็นชาติไทยได้ถือกำเนิดขึ้นมาเมื่อประมาณหนึ่งร้อยกว่าปี คือในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยชนชั้นนำที่มีบทบาทเป็นผู้นำประเทศได้นำอุดมการณ์ชาตินิยมมาใช้ในการสร้างชุมชนทางการเมืองที่เรียกว่าชาติขึ้นผ่านกระบวนการจัดการของรัฐ มีเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งก็คือการดำรงรักษาอำนาจในการปกครองของกลุ่มตนไว้ ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ.2475 และชนชั้นกลางได้ขึ้นมามีอำนาจในการปกครองบ้านเมืองแทนชนชั้นสูง แต่ชนชั้นกลางเหล่านั้นยังคงรับวิธีการดำเนินการเกี่ยวกับอุดมการณ์ชาตินิยมแบบที่ชนชั้นสูงเคยทำเพื่อนำมาใช้ในการสร้างชุมชนจินตกรรมต่อไป โดยมีการปรับเปลี่ยนบ้างเพื่อให้เหมาะสมกับการดำรงรักษาอำนาจของกลุ่มตนเอาไว้เช่นกัน อย่างไรก็ดีสถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงมีความสำคัญในฐานะที่ทรงเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ

สรุปว่าแนวคิดสำคัญที่นักวิชาการชาตินิยมสำนักสมัยใหม่และนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ไทยส่วนใหญ่เสนอก็คือ ชนชั้นนำผู้ทำหน้าที่ปกครองประเทศเป็นผู้จินตกรรมให้เกิดความเป็นชาติเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตน นั่นคืออุดมการณ์ชาตินิยมได้เกิดขึ้นมาเพื่อนำไปสู่การกำเนิดความเป็นชาติไทย ผลกระทบด้านต่าง ๆ เช่น การที่ต้องประสบกับการรุกรานของลัทธิจักรวรรดินิยม การไหล่บ่าเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก การที่คนจีนเข้ามามีบทบาทต่อระบบเศรษฐกิจไทยเป็นอย่างมากและการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย เป็นสาเหตุให้ต้องประกอบสร้างความเป็นชาติหรือทำให้เกิดชุมชนจินตกรรมที่เรียกว่าชาติขึ้นมาด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การทำแผนที่ซึ่งเป็นการแสดงขอบเขตทางภูมิศาสตร์ที่ชัดเจนเพื่อแสดงความเป็นชาติ หรือการกล่อมเกลาปลูกฝังให้ประชนชนมีความเข้าใจเรื่องความเป็นชาติผ่านระบบการศึกษาแบบใหม่ นักวิชาการกลุ่มนี้มีความเห็นว่าการศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมในปัจจุบัน ควรมุ่งเน้นไปที่การตอบคำถามว่า ความเป็นชาติไทยได้รับการปรุงแต่งหรือถูกประดิษฐ์ขึ้นมาอย่างไร และยืนยงอยู่ในความรับรู้เช่นนั้นได้อย่างไรมากกว่าจะตั้งคำถามว่าความเป็นชาติที่แท้จริงอยู่ที่ไหน[32] นั่นก็คือการมุ่งศึกษาว่าชาติได้ถูกจินตกรรมขึ้นมาอย่างไร

---

[31] อันเดรอัส ชตูร์ม ผู้ศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมไทยตามแนวทางชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม เรียกงานของนักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ซึ่งนำโดย ธงชัย วินิจจะกูล และ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ว่า revisionist school of Thais historiography อ้างใน Andreas Sturm, **The king's nation: A study of the emergence and development of nation and nationalism in Thailand,** p.13

[32] ธงชัย วินิจจะกูล, "คำนำเสนอ ชาติไทย, เมืองไทย และนิธิ เอียวศรีวงศ์," ใน **ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก**, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547), หน้า (13).

การศึกษาของนักวิชาการกลุ่มแนวคิดสมัยใหม่เป็นการพิจารณาว่าในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการนำแนวคิดชาตินิยมไปใช้ประกอบสร้างความเป็นชาติขึ้นมา โดยมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายนอกคือจากการป้องกันตนเองจากคนกลุ่มอื่นและมุ่งเน้นไปที่กลุ่มผู้นำของสังคมที่มีหมายรวมถึงพระมหากษัตริย์ ขุนนางและข้าราชการว่าเป็นผู้ที่นำแนวคิดชาตินิยมไปใช้ในการสร้างความเป็นชาติไทยให้มีตัวตนขึ้นมารวมถึงการนิยามความเป็นชาติไทยว่าคืออะไร โดยมีเป้าหมายเพื่อการรักษาความสูงส่งของสถานภาพและอำนาจในการปกครองของกลุ่มตนผ่านอำนาจของรัฐในลักษณะต่าง ๆ เช่น การศึกษาภาคบังคับหรือการชำระพระราชพงศาวดาร

ทั้งนี้ การศึกษาตามแนวทางดังกล่าวข้างต้นเป็นการพิจารณาที่ยังไม่ได้อธิบายหรือแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความสัมพันธ์ของชนชั้นนำของสังคมหรือผู้ที่จินตกรรมความเป็นชาติขึ้นมากับความเป็นชาติว่าทำไมจึงสามารถจินตกรรมความเป็นชาติขึ้นมาได้ โดยเฉพาะสถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงอยู่กับความเป็นชาติและอุดมการณ์ชาตินิยมอย่างไร การศึกษาของสำนักสมัยใหม่กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นผู้จินตกรรมความเป็นชาติขึ้นมา แต่ยังไม่ได้อธิบายให้เห็นชัดเจนว่าถ้าชาติเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์จินตกรรมขึ้นมาใหม่เพื่อดำรงรักษาอำนาจของกลุ่มตนเองแล้วเหตุใดประชาชนส่วนใหญ่จึงยอมรับและปฏิบัติตามแนวทางความเป็นชาติที่ได้ถูกกำหนดขึ้นมานั้น[33] โดยเฉพาะถ้าพิจารณาว่าความเป็นชาติในลักษณะนี้มีความไม่เท่าเทียมกันและกดขี่ทางชนชั้น

เมื่อคนไทยเอ่ยถึงความรักชาติ เหตุใดจึงต้องเชื่อมโยงไปกับความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ หรือในทางกลับกัน เหตุใดเมื่อมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์จึงเท่ากับเป็นผู้ที่มีความรักชาติโดยอัตโนมัติ แนวทางของสำนักสมัยใหม่ดูจะยังขาดการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ไทยกับประชาชนในมิติด้านอารมณ์และความรู้สึกของประชนชนคนไทยที่มีต่อพระมหากษัตริย์[34] โดยเฉพาะการยอมรับบทบาทของพระมหากษัตริย์ว่าเป็นศูนย์รวมของความเป็นชาติ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นมาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน[35] ดังจะเห็นว่า พระมหากษัตริย์ไทยมิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะผู้ปกครองที่มีอำนาจในการบริหารบ้านเมืองเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทหน้าที่ที่มีลักษณะเฉพาะเชื่อมโยงกับความเชื่อ ขนบประเพณีและโดยเฉพาะศาสนา พระราชอำนาจหรือความชอบธรรมในการปกครองของพระมหากษัตริย์ไทยมิได้มาจากการสืบทอดทางสันตติวงศ์เท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะพระองค์เองที่สอดคล้องกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา อีกทั้ง

---

[33] Andreas Sturm, **The king's nation: A study of the mergence and development of nation and nationalism in Thailand,** p.18.

[34] Ibid., p.21.

[35] Ibid., p.19.

คนไทยยังเห็นว่าพระมหากษัตริย์ไทยยังเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณหรือศูนย์รวมใจของคนในชาติอีกด้วย ลักษณะเหล่านี้น่าจะมีผลต่อการดำเนินอุดมการณ์ชาตินิยมในประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวทางการศึกษาที่แตกต่างไปจากผลงานการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ตามแนวทางสำนักสมัยใหม่ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น โดยจะใช้แนวทางการศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมของ แอนโธนี ดี สมิท ที่ได้เสนอแนวคิดเรื่องความเป็นชาติตามแนวทางแบบชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม และแนวคิดเรื่องชาติของไทยที่ อันเดรอัส ชตูร์ม (Andreas Sturm) ศึกษากำเนิดและพัฒนาการของชาติและชาตินิยมในประเทศไทย *The king's nation: A study of the emergence and development of nation and nationalism in Thailand* ที่ได้เสนอแนวคิดเรื่องชาตินิยมอีกประเภทหนึ่งคือ กษัตราชาตินิยม (monarchical nationalism) ซึ่งจะเป็นแนวทางการศึกษาที่จะสามารถอธิบายความคิดเรื่องชาติและชาตินิยมของไทยในมุมมองที่แตกต่างออกไปและมีความสอดคล้องกับกลุ่มข้อมูลของผู้วิจัยในการศึกษา

(1) กรอบความคิดเรื่องชาติและชาตินิยมของชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม (ethno-symbolism)

จอห์น ฮัทชินสัน (John Hutchinson) เสนอว่าอุดมการณ์ชาตินิยมสามารถจำแนกอย่างกว้าง ๆ ได้สองประเภท คือชาตินิยมการเมือง (political nationalism) และชาตินิยมวัฒนธรรม (cultural nationalism) ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยเป็นการขับเคี่ยวของแนวคิดเรื่องชาติที่ต่างก็มีลักษณะเฉพาะของโครงสร้างและยุทธศาสตร์ทางการเมือง[36]

ชาตินิยมการเมือง คืออุดมการณ์ชาตินิยมที่มุ่งเน้นให้สมาชิกของชาติรับรู้เข้าใจความเป็นชาติในความหมายแบบนักเหตุผลนิยมว่า พวกเขาเหล่านั้นมีคุณสมบัติร่วมกันของความเป็นพลเมือง โดยเป็นการรับรู้ในรูปแบบที่เป็นเสมือนกับการรับรู้ร่วมกันในระบบการศึกษา อุดมการณ์ชาตินิยมชนิดนี้ต้องการที่จะเสนอว่ารัฐ (state) เป็นตัวแทนของความเป็นชาติ และจะไม่ให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องการมีประเพณีวัฒนธรรมในอดีต แต่มุ่งนำเสนอและสนับสนุนให้ประชาชนยกระดับไปสู่การมีวัฒนธรรมแบบสมัยใหม่[37]

ชาตินิยมวัฒนธรรม คืออุดมการณ์ชาตินิยมที่มุ่งให้สมาชิกของชาติเกิดการรับรู้เข้าใจความเป็นชาติในความหมายแบบดั้งเดิม คือในอดีตมีการอาศัยอยู่ร่วมกันมาเป็นแบบชนเผ่าและมีการเคลื่อนไหวทางสังคมเรื่อยมาจนกลายเป็นชุมชน ความเป็นชาติจึงเกิดขึ้นจากการนำรากเหง้าทาง

---

[36] John Hutchison and Anthony D Smith, **Nationalism**, (Oxford: Oxford University Press, 1994), p. 18.

[37] Andreas Sturm, **The king's nation: A study of the mergence and development of nation and nationalism in Thailand,** p.31.

วัฒนธรรมของกลุ่มชนกลับมานำเสนอใหม่[38] แสดงให้เห็นความเป็นกลุ่มชนที่มีลักษณะต่าง ๆ ร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีต แนวคิดนี้เห็นว่าความเป็นชาติคือการรับรู้ที่มีอยู่ดั้งเดิม คล้ายครอบครัว พวกเขามีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวโดยธรรมชาติ[39] ดังนั้น ความเป็นชาติจึงไม่ใช่ความเป็นรัฐ แต่ชาติเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมที่โดดเด่นและมีความต่อเนื่องพัฒนามาเป็นลำดับ และมีความโดดเด่นทางการสังเคราะห์ประเพณีวัฒนธรรมเข้ากับความเป็นสมัยใหม่อย่างสูง[40] ชาติจึงไม่ใช่หน่วยการปกครองและไม่ใช่เพียงแค่การยอมรับทางกฎหมาย แต่เป็นเรื่องของอารมณ์การปลูกฝังด้วยธรรมชาติและประวัติศาสตร์[41]

อุดมการณ์ชาตินิยมทั้งสองแบบสามารถเกิดขึ้นในชาติเดียวกันและมีลักษณะของการขับเคี่ยวกันอยู่ เมื่ออุดมการณ์แบบหนึ่งเข้มแข็งกว่าก็จะกลายมาเป็นอุดมการณ์ชาตินิยมหลักของยุคสมัยนั้น แต่เมื่ออุดมการณ์อีกแบบหนึ่งมีความเข้มแข็งขึ้นมาและแบบแรกอ่อนกำลังลงไป อุดมการณ์แบบที่สองก็สามารถขึ้นมาเป็นอุดมการณ์ชาตินิยมหลักได้เช่นกัน[42] จากการจำแนกของจอห์น ฮัทชินสันข้างต้น แนวทางการศึกษาของสำนักชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยมจัดอยู่ในอุดมการณ์ชาตินิยมแบบวัฒนธรรม

แอนโธนี ดี สมิท นักคิดคนสำคัญของสำนักชาติพันธ์-สัญลักษณ์นิยม เสนอความคิดว่าชาติไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมาใหม่โดยไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับสิ่งใดมาก่อนเลย การก่อตัวเป็นชาติของกลุ่มชนมีลักษณะเป็นกระบวนการ (process) ที่มีการเคลื่อนไหวมายาวนาน (longue duree)[43] แต่ความเป็นชาติก็ไม่ได้มีลักษณะของความต่อเนื่อง (continuity) มาจากอดีตหรือเป็นสิ่งที่ดำรงมาตั้งแต่อดีตอย่างไรก็ดำเนินเรื่อยมาถึงปัจจุบันอย่างนั้น หรือชาติที่มีลักษณะเป็นการเกิดซ้ำขึ้นใหม่ (recurrence) อีกเสมอ[44] แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างมีพัฒนาการที่สืบเนื่องต่อ ๆ กันมาอย่างเป็นกระบวนการ

---

[38] Ibid., p.30.

[39] John Hutchison and Anthony D Smith, **Nationalism**, p. 18.

[40] Andreas Sturm, **The king's nation: A study of the mergence and development of nation and nationalism in Thailand,** p.30.

[41] John Hutchison and Anthony D Smith, **Nationalism**, p. 18.

[42] Andreas Sturm, **The king's nation: A study of the mergence and development of nation and nationalism in Thailand,** p.30.

[43] Anthony D Smith cited in Andreas Sturm, **The king's nation: A study of the emergence and development of nation and nationalism in Thailand**, p.27.

[44] John Armstrong เป็นผู้เสนอว่าชาติมีลักษณะเป็น longue duree และมีลักษณะที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน ส่วน Anthony Smith มีแนวคิดว่าชาติมีลักษณะเป็น longue duree เช่นกัน แต่ไม่ได้มีลักษณะที่ต่อเนื่องกันมาตลอด ความเป็นชาติมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงมาตามลำดับขั้นและเวลา และเห็นว่า แนวคิดว่าชาติมีความต่อเนื่อง เป็นแนวคิดของนักวิชาการสำนัก perennialist ที่มีแนวคิด

แนวคิดสำคัญของนักวิชาการสำนักนี้มีลักษณะตรงข้ามกับแนวคิดของสำนักสมัยใหม่ คือ ความเป็นชาติไม่ใช่ชุมชนจินตกรรม (imagined communities) หรือเป็นประเพณีประดิษฐ์สร้างขึ้นมาใหม่ (invented tradition) โดยปราศจากเค้าร่างใด ๆ มาก่อนเลย แต่ความเป็นชาติเกิดขึ้นได้จากการเป็นกลุ่มชนที่ได้มีรากเหง้าร่วมกันมาตั้งแต่ดั้งเดิม คือการมีตำนาน ประวัติศาสตร์ ความทรงจำและวัฒนธรรมขนบประเพณีร่วมกันมาตั้งแต่อดีต แอนโธนี ดี สมิท มีแนวคิดว่าเกือบทุกชาติก่อร่างความเป็นชาติขึ้นมาโดยใช้ระยะเวลายาวนานบนพื้นฐานของการดำรงอยู่ที่มีมาแต่ดั้งเดิมของกลุ่มชนและความรู้สึกร่วมในการอาศัยอยู่ในอาณาเขตเดียวกัน [45] ธงชัย วินิจจะกูล ได้อธิบายแนวคิดนี้ไว้ว่า ชาติเกิดขึ้นได้เพราะมีเชื้อมูลของสังคมก่อนชาติและก่อนสมัยใหม่ที่ดำรงอยู่มานานแล้วและพัฒนาการมาเป็นลำดับจนกระทั่งถึงยุคสมัยใหม่ภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยที่เหมาะสม [46]

แนวคิดของสำนัก ชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม มุ่งให้ความสนใจที่จะศึกษาการสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชน (ethnic) เพื่อแสดงให้เห็นว่า ชาติต่าง ๆ ได้ย้อนกลับไปค้นหาทั้งสัญลักษณ์ ตำนาน ความทรงจำ ประเพณีและประวัติศาสตร์กลุ่มชนของพวกเขาขึ้นมาอีกครั้งและนำมานำเสนอโดยผ่านการตีความใหม่เมื่อพวกเขาต้องเผชิญหน้ากับปัญหาของยุคสมัยใหม่ [47] ดังนั้นหัวใจสำคัญของแนวคิดชาตินิยมแบบ ชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม คือพลังอำนาจ อิทธิพลของตำนาน ความทรงจำเรื่องในอดีต ประเพณีและสัญลักษณ์ที่สืบทอดกันมาเป็นมรดกของกลุ่มชนและแนวทางในการดำเนินชีวิตของกลุ่มชนในอดีตที่ผ่านมาเป็นสิ่งสำคัญต่อการสร้างความเป็นชาติ โดยเฉพาะประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นสิ่งที่สามารถก่อให้เป็นเค้าร่างและแรงบันดาลใจให้กับลักษณะความเป็นอัตลักษณ์ของชาติและชาตินิยมในโลกสมัยใหม่ [48]

ความเป็นชาติตามแนวทางของสำนักชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม จึงเป็นการศึกษาที่มุ่งศึกษาวิเคราะห์ไปที่อัตลักษณ์ดั้งเดิมทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกันของกลุ่มชน ซึ่งเป็นที่มาและเหตุผลของความสืบเนื่องทางอารมณ์ที่มีร่วมกันของบุคคลในชาติ ดังนั้นในแนวทางการศึกษานี้ ความเป็นชาติได้เกิดขึ้นมาจากความเป็นกลุ่มชนที่ได้มีพัฒนาการทางด้านวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ร่วมกันมาเป็นลำดับขั้น จนกระทั่งดำเนินมาถึงความเป็นชาติ โดย แอนโธนี ดี สมิท นิยามความหมายของ

ว่า ชาติ คือ nature communities ดู Anthony D Smith, "Theories of nationalism: Alternative models of nation formation," **Asian nationalism**, (London: Routledge, 2000), p.13.

[45] Ibid., p.13.

[46] ธงชัย วินิจจะกูล, "อ่าน Imagined communities ของ Benedict Anderson หรือ IC ของ "ครูเบิ้น"," **วารสารอ่าน** 2 (เมษายน–กันยายน 2552: 21.

[47] Anthony D, Smith, **Nationalism and modernism: A critical survey of recent theories of nations and nationalism**, p.224.

[48] Anthony D, Smith cited in Andreas Sturm, **The king's nation: A study of the emergence and development of nation and nationalism in Thailand**, p.25.

“ชาติ” ว่าหมายถึงการกำหนดชื่อเรียกกลุ่มประชากรที่เป็นเจ้าของอาณาเขตหรือแผ่นดินเกิด มีตำนานและความทรงจำด้านประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีความเป็นมวลชน มีวัฒนธรรมสาธารณะ มีระบบเศรษฐกิจระบบเดียวกัน สมาชิกของกลุ่มมีหน้าที่พื้นฐานเช่นกัน[49]

จากความหมายของคำว่าชาติและกระบวนการที่กลุ่มชนได้มีการพัฒนามาเป็นชาติดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น แอนโธนี ดี สมิทได้แบ่งช่วงของกระบวนการของการก่อตัวเป็นชาติ โดยจำแนกเป็นชุมชนทางวัฒนธรรมได้สามระดับ จากระดับพัฒนาการของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการก่อร่างความเป็นชาติ โดยเริ่มต้นจากชุมชนทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็น “กลุ่มชน” (ethnie)[50] คือ กลุ่มคนที่มีตำนานและความทรงจำดั้งเดิมร่วมกัน มีองค์ประกอบของวัฒนธรรมร่วมตั้งแต่หนึ่งสิ่งขึ้นไป รวมถึงมีการสมาคมกันในพื้นที่ที่มีขอบเขตเฉพาะเจาะจง

ลักษณะต่อมาคือชุมชนทางวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมร่วมกันซึ่งสมิทเห็นว่ามีลักษณะของความเป็นชาติเกิดขึ้นแล้ว แต่ยังเป็น “ชาติก่อนสมัยใหม่” (pre-modern nation) คือ กลุ่มชนที่ครอบครองอาณาเขตตามประวัติศาสตร์ มีตำนานและความทรงจำร่วมกัน มีวัฒนธรรม กฎหมายและขนบจารีตเดียวกัน[51]

สุดท้ายคือชุมชนทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็น “ชาติสมัยใหม่” (modern nation) คือ กลุ่มชนที่มีความเติบโตทางด้านตำนาน ความทรงจำเกี่ยวกับบรรพบุรุษและประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกัน มีการสร้างวัฒนธรรมสาธารณะที่มีที่มาจากรากฐานดั้งเดิม มีการกำหนดอาณาเขตตามประวัติศาสตร์ หรืออาณาเขตบ้านเกิดเมืองนอน มีการใช้ระบบเศรษฐกิจระบบเดียวกัน มีประมวลกฎหมายที่มีความซับซ้อนมากขึ้น และมีสถาบันทางด้านกฎหมายที่เป็นการกำหนดหน้าที่ทั่วไปของสมาชิก[52]

ความแตกต่างระหว่างชาติก่อนสมัยใหม่กับชาติสมัยใหม่คือ ชาติสมัยใหม่จะมีการจัดการให้คนหมู่มากสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจน หรือมีสำนึกถึงความเป็น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[49] Anthony D Smith, “Theories of nationalism: Alternative models of nation formation,” **Asian nationalism**, p.13.

[50] คำว่า ethnie ที่มีรากศัพท์จากภาษากรีกว่า ethnos แปลว่า people ethnie (nf.) หมายถึง ชาติวงศ์ซึ่งมีวัฒธรรมแบบเดียวกัน อ้างใน น.อ.ศิริ พงศทัต, **พจนานุกรมฝรั่งเศส-ไทย**, (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2531?), หน้า 306

Anthony D Smith นำมาใช้ในความหมายเฉพาะคือ ethnie หมายถึง ethnic community ในการศึกษาครั้งนี้จะใช้คำในภาษาไทยว่า “กลุ่มชน” ที่หมายถึงกลุ่มบุคคลที่มาอยู่รวมกัน มีความรู้สึกว่าเป็นกลุ่มเดียวกันจากการที่มีวัฒนธรรมและความเชื่อร่วมกันโดยไม่มีนัยความหมายของคำว่าเชื้อชาติ (race) มาเกี่ยวข้อง ดู Anthony D, Smith, **The ethnic origins of nation**, (Oxford: Basil Blackwell,1986)

[51] Anthony D Smith cited in Andreas Sturm, **The king’s nation: A study of the emergence and development of nation and nationalism in Thailand,** p.28.

[52] Ibid., p.28.

ส่วนรวมหรือความเป็นสาธารณะ แอนโธนี ดี สมิทได้เน้นว่าสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นชาติขึ้นมาก็คือ การที่กลุ่มชนนั้นมีวัฒนธรรมร่วมกันของคนหมู่มาก[53]

อันเดรอัส ชตูร์ม ได้ศึกษาอุดมการณ์ชาตินิยมของไทยแบ่งยุคสมัยของลักษณะความเป็นชาติไทยตามลักษณะพัฒนาการของกลุ่มชนทางวัฒนธรรมของสมิทได้ดังนี้ ในช่วงสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนต้นมีลักษณะเป็นแบบกลุ่มชน (ethnie) เป็นยุคเริ่มต้นของการรวบรวมพลังของกลุ่มชนและเริ่มต้นมีวัฒนธรรมร่วมกัน โดยพิจารณาจากไตรภูมิพระร่วงที่นอกจากจะเชื่อมโยงพุทธศาสนากับการปกครองของพระมหากษัตริย์และเป็นแนวทางในการควบคุมสังคมของผู้ปกครองแล้วยังเป็นตัวแทนแสดงให้เห็นว่า เป็นช่วงระยะเวลาสำคัญของการพัฒนามาเป็นกลุ่มชนชาวไทยที่อย่างน้อยก็ในกลุ่มชนชั้นนำได้ตระหนักรับรู้ในการมีตำนานร่วมกัน ความทรงจำวัฒนธรรมสาธารณะและกฎหมายจารีตประเพณีเดียวกัน[54] เมื่อมาถึงสมัยอยุธยาตอนต้น การมีลิลิตโองการแช่งน้ำที่ถือว่าเป็นบทสวดศักดิ์สิทธิ์และก่อให้เกิดพิธีกรรมของกลุ่มชนขึ้นมา อีกทั้งมหาชาติคำหลวงซึ่งเป็นสิ่งที่เสมือนเครื่องเตือนใจประชาชนให้ทำหน้าที่ของตนเอง อันเดรอัส ชตูร์มให้ความเห็นว่าการที่ในช่วงยุคสมัยนี้ชุมชนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นยังไม่เป็นชุมชนที่มีลักษณะเป็นชาติก็เนื่องมาจากการขาดเรื่องราวที่แสดงให้เห็นว่ามีประวัติศาสตร์ด้านอาณาเขตร่วมกัน[55]

ต่อมาเมื่อดำเนินมาถึงสมัยเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งแรก นับว่าเป็นช่วงหัวเลี้ยวสำคัญทางการเมืองและเป็นเหตุที่ก่อเค้าร่างของการกลายมาเป็นชาติที่เป็นชาติก่อนสมัยใหม่ (pre-modern nation) อันเดรอัส ชตูร์มเสนอว่าการทำสงครามและการเสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่าเป็นปัจจัยสำคัญในการปรับเปลี่ยนจากกลุ่มชน (ethnie) มาเป็นชุมชนแบบชาติก่อนสมัยใหม่ เป็นช่วงเวลาของการพัฒนาความตระหนักรับรู้ความมีตัวตนและเสมือนเกิดความรู้สึกสามัคคีในหมู่ชน[56] ในสมัยสมเด็จพระนเรศวร (พ.ศ.2133-2148) ดูเสมือนว่าพระองค์ได้ทรงทำให้เกิดความเป็นเอกภาพภายในกลุ่มชนอย่างกว้างขวาง รวมถึงทางด้านวัฒนธรรมและกรอบทางการเมืองการปกครอง[57] เมื่อมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.2199-2231) ได้มีการติดต่อค้าขายและการส่งราชทูตเชื่อมสัมพันธไมตรีกับชาติตะวันตก นับว่าเป็นการแสดงให้เห็นการมีตัวตนของพระราชอาณาจักรต่อผู้อื่น อีกทั้งได้มีการเขียนพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐที่กล่าวได้ว่าเป็น

---

[53] Anthony D Smith, **Nationalism: Theory, ideology, history**, (Cambridge: Polity press, 2001), p. 14.

[54] Andreas Sturm, **The king's nation: A study of the emergence and development of nation and nationalism in Thailand,** p.47.

[55] Ibid., p.49.

[56] Ibid., p.57.

[57] Ibid., p.57.

ครั้งแรกที่มีการบันทึกเรื่องราวการสถาปนาอาณาจักรและพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ นับได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการตระหนักรับรู้เรื่องประวัติศาสตร์ของดินแดนและอัตลักษณ์ไทย[58] นอกจากนั้นยังมีการแต่งแบบเรียนจินดามณีซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงถึงการมีภาษามาตรฐานเดียวกัน อันเดรอัส ชตูร์มเสนอว่าตั้งแต่ภายหลังการเสียกรุงครั้งที่ 1 ทั้งชนชั้นสูงและประชาชนทั่วไปได้ตระหนักรู้ในอัตลักษณ์ของพวกตนและการเป็นสมาชิกของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา นับว่าได้เป็นการเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงมาเป็นชาติก่อนสมัยใหม่ ถึงแม้ว่าจะไม่เรียกตนเองว่าเป็นชาติก็ตาม (ชาติในความหมายของยุคสมัยใหม่ที่ยังไม่ได้เป็นที่รับรู้ในสมัยนั้น)[59]

ช่วงเวลาต่อมาภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 การก่อตั้งกรุงธนบุรีจนกระทั่งมาถึงการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี นับตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่าเป็นช่วงเวลาที่กลุ่มชนได้เริ่มปรับเปลี่ยนเข้าสู่ลักษณะชุมชนทางวัฒนธรรมแบบชาติสมัยใหม่ (modern nation) การล่มสลายของอาณาจักรอยุธยาเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคมและโลกทัศน์เดิมของคนในสังคมที่มีอยู่นั้นล้าสมัยเกินไปแล้ว การก่อร่างของชาติสมัยใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์จึงไม่ใช่การย้อนกลับไปฟื้นฟูลักษณะชาติก่อนสมัยใหม่แบบในสมัยอยุธยา แต่เป็นการสร้างลักษณะชุมชนทางวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ที่มีลักษณะองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่อย่างอิสระเพื่อใช้ในการส่งเสริมความภักดีต่อราชวงศ์และความเป็นหนึ่งเดียวกันในชาติ[60] นอกจากนี้การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ของชนชั้นนำมาเป็นเชิงเหตุผลทำให้พระมหากษัตริย์มีความใกล้ชิดกับราษฎรมากยิ่งขึ้น

อันเดรอัส ชตูร์มเสนอว่า ในช่วงสมัยนี้เริ่มมีองค์ประกอบต่าง ๆ ของความเป็นชาติสมัยใหม่ที่มีความสมบูรณ์ มีการใช้ตำนาน สัญลักษณ์และเรื่องราวในอดีตมาใช้ในการอธิบายกำเนิดความเป็นชาติ คือแสดงให้เห็นว่ามีวัฒนธรรมร่วมกันที่มีพื้นฐานมาจากความเป็นกลุ่มชนดั้งเดิม มีระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจของชาติ มีกฎหมายที่มาจากขนบธรรมเนียมที่มีอยู่เดิม และเกิดการรับรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของอาณาเขตดินแดนที่แม้จะยังไม่ได้กำหนดขอบเขตที่ชัดเจนก็ตาม[61] ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงเป็นช่วงเวลาแห่งการเริ่มต้นของการพัฒนามาเป็นชาติสมัยใหม่

---

[58] Ibid., p.59.

[59] Ibid., p.63.

[60] Ibid., p.66.

[61] Ibid., p.87.

อันเดรอัส ชตูร์มเห็นว่า ความเป็นชาติสมัยใหม่ของไทยเริ่มจะมีความสมบูรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2394-2411) [62] พระองค์รู้จักและเข้าใจคำว่าชาติตามความหมายของทางชาติตะวันตก โดยพระองค์ทรงนำสิ่งที่เป็นรากเหง้าที่มีอยู่เดิม ทั้งศาสนา ประวัติศาสตร์ ภาษาไทย อีกทั้งงานพิธีการและงานเทศกาลที่แสดงให้เห็นวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาติกลับมานำเสนอในรูปแบบใหม่เพื่อสร้างความเป็นชาติสมัยใหม่ และความเป็นชาติสมัยใหม่ที่มีความสมบูรณ์เต็มที่ได้เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว [63]โดยสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญและใช้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนความเป็นชาติสมัยใหม่ให้มั่นคงเป็นอย่างมากก็คืออุดมการณ์ชาตินิยม (nationalism) ที่หมายถึงการเคลื่อนไหวทางอุดมการณ์เพื่อที่จะได้มาและธำรงไว้ซึ่งอิสรภาพ ความเป็นหนึ่งเดียวและอัตลักษณ์ในนามของกลุ่มที่มีความรับรู้ร่วมกันว่าชาติเป็นหน่วยที่มีอยู่จริงหรือมีศักยภาพที่จะเกิดขึ้นมาได้จริง [64] โดยอุดมการณ์ชาตินิยมจะมีความหมายที่สัมพันธ์กับความมีอิสรภาพของชาติ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติและอัตลักษณ์ของชาติ

หัวใจสำคัญของแนวคิดของกลุ่มชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม คืออุดมการณ์ชาตินิยมมีพลังขึ้นมาจากตำนาน ความทรงจำ ประเพณีและสัญลักษณ์ของกลุ่มชนดั้งเดิม และวิถีการดำเนินชีวิตในอดีต ที่สามารถนำมาเปิดเผยใหม่และตีความใหม่โดยปัญญาชนนักชาตินิยม [65] นักชาตินิยมกลุ่มนี้มีความเห็นว่าการศึกษาเรื่องชาตินิยมไม่ควรที่ตอบคำถามเพียงว่า ชาติกำเนิดขึ้นมาเมื่อใด แต่ควรจะตอบคำถามได้ว่า อะไรคือความเป็นชาติ ชาติอยู่ที่ไหนและใครคือคนในชาติ [66]

ตามผลการศึกษาของอันเดรอัส ชตูร์ม ชาติไทยสมัยใหม่ได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ได้ทรงนำอุดมการณ์ชาตินิยมมาใช้ในการสร้างความเป็นชาติ นั่นคือพระองค์ได้ทรงทำให้ความเป็นชาติได้กลายมาเป็นอุดมการณ์ร่วมกันของคนในชาติ

ในการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมตามแนวทางของสำนักชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยมและตามข้อเสนอของอันเดรอัส ชตูร์มที่เสนอว่า ความเป็นชาติของไทยได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นชาติที่ไม่ได้ถูก จินตกรรมขึ้นใหม่ตามความพอใจของคนกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นชาติที่เกิดขึ้นมาจากการอาศัยอยู่ร่วมกันมาของกลุ่มชนในอดีตและได้มีการพัฒนาความสัมพันธ์ทางอัตลักษณ์ขึ้นมาเป็นลำดับ โดยมีความเชื่อมโยงกันจาก

---

[62] Ibid., p.89.

[63] Ibid., p.111.

[64] Anthony D Smith, "Theories of nationalism: Alternative models of nation formation," **Asian nationalism**, p.13

[65] Anthony D Smith cited in Andreas Sturm, **The king's nation: A study of the emergence and development of nation and nationalism in Thailand,** p.25.

[66] Ibid., p.27.

การที่มีรากเหง้า วัฒนธรรม ประเพณี สัญลักษณ์ ตำนาน ความทรงจำร่วมกันและสืบทอดต่อๆ กันมาตั้งแต่ในอดีตที่ก่อให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนร่วมชาติเดียวกัน

ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายการสร้างชาติหรือชาติสมัยใหม่ โดยใช้อุดมการณ์ชาตินิยมที่ได้มุ่งเน้นไปที่การหวนกลับไปแสดงให้เห็นความเป็นชาติไทยที่ได้ดำเนินมาอย่างยาวนาน ทรงแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์จากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ตำนาน ขนบธรรมเนียม ประเพณีดั้งเดิมที่มีมา ทั้งสองพระองค์ทรงย้อนกลับไปสืบสาวเรื่องราวและทรงนำกลับมานำเสนอในรูปแบบที่แตกต่างออกไป โดยพระองค์ทรงใช้พระราชนิพนธ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการนำเสนอและอธิบายความเป็นชาติ

(2) แนวทางการศึกษาแบบกษัตราชาตินิยม (monarchical nationalism)

จากการศึกษากำเนิดและพัฒนาการเรื่องของชาติและชาตินิยมของประเทศไทย อันเดรอัส ชตูร์มกล่าวว่า การศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมของไทยจะต้องให้ความสนใจแก่สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ[67] แนวทางการศึกษาของอันเดรอัส ชตูร์มจะช่วยอธิบายความเป็นชาติและชาตินิยมที่นักวิชาการสมัยใหม่ยังไม่ได้อธิบายให้เห็นอย่างชัดเจน โดยมุ่งชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์และความเป็นชาติไทย

อันเดรอัส ชตูร์มได้นำแนวทางการศึกษาเรื่องชาติและชาตินิยมตามแนวคิดของกลุ่มชาติพันธ์-สัญลักษณ์นิยมมาใช้ศึกษาเรื่องพัฒนาการของชาติและชาตินิยมของไทย ในผลการศึกษาอันเดรอัส ชตูร์มเสนอความคิดที่โต้แย้งกับสำนักสมัยใหม่ในหลายประการ ประการแรกมีเห็นว่าชาติไทยไม่ได้ถูกประดิษฐ์สร้างหรือจินตนาการขึ้นมาใหม่อย่างทันทีทันควันในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 แต่มีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่การเป็นกลุ่มชน (ethnie) และมีการพัฒนามาอย่างเป็นขั้นตอนตั้งแต่ในอดีตก่อนจะมาเป็นชาติสมัยใหม่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ประการถัดมาอุดมการณ์ชาตินิยมของไทยเกิดขึ้นมาเนื่องจากสาเหตุความขัดแย้งภายในระหว่างชนชั้นสูงคือพระมหากษัตริย์กับขุนนาง ไม่ใช่มีสาเหตุมาจากแรงกดดันหรือปฏิกิริยาตอบโต้กลับต่อการเคลื่อนไหวของชนชั้นกลาง หากแต่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่กระทำการก่อร่างอุดมการณ์ชาตินิยมขึ้นมาโดยใช้ระบบสัญลักษณ์-ตำนาน (symbol-myth complex) บนพื้นฐานของอารมณ์ความรู้สึกในความเป็นชนชาติที่มีอยู่เดิม และประการสุดท้ายอุดมการณ์ชาตินิยมของไทยไม่ได้มีเพียงแบบเดียวแต่มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามความเปลี่ยนแปลงทางอำนาจของกลุ่มผู้นำและ

---

[67] Ibid., p.10.

ปัญญาชนโดยเป็นการขับเคี่ยวกันระหว่างกษัตราชาตินิยม (monarchical nationalism) ราชาชาตินิยม (royal nationalism) และรัฐ-ชาตินิยม (statist nationalism)[68]

อันเดรอัส ชตูร์มอธิบายว่า อุดมการณ์ชาตินิยมในไทยมีการขับเคี่ยวกันอยู่สามประเภทโดยพิจารณาจากบทบาทของพระมหากษัตริย์และได้เสนอกรอบแนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ชาตินิยมวัฒนธรรมประเภทใหม่ซึ่งพบในกรณีของชาติไทยอย่างชัดเจนคือกษัตราชาตินิยมที่หมายถึงอุดมการณ์ชาตินิยมที่พระมหากษัตริย์มิได้มีความหมายกับความเป็นชาติอย่างเป็นเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น แต่พระมหากษัตริย์มีพลังในการเป็นผู้นำในการกำหนดทิศทางของชาติ การที่พระมหากษัตริย์สามารถจะทำการเช่นนี้ได้จะต้องมีลักษณะพิเศษเฉพาะบุคคล เป็นสิ่งที่ทำให้พระมหากษัตริย์กับประชาชนเชื่อมถึงหรือผูกพันกันได้อย่างลึกซึ้ง ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า charisma ถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการสร้างชาติและอุดมการณ์ชาตินิยม[69] ของชาติไทย

อันเดรอัส ชตูร์มอธิบายว่าถ้านำความคิดรวบยอดของ charisma มาใช้ศึกษาสังคมไทยก็จะสอดคล้องกับความคิดเรื่อง “พระบารมี” ของพระมหากษัตริย์[70] ซึ่งในบริบทนี้ไม่ได้ใช้ในความหมายที่ว่าเป็นหลักปฏิบัติหรือทศบารมีที่พระโพธิสัตว์ต้องทรงบำเพ็ญเพื่อที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ได้นำมาใช้ในความหมายที่ว่าเป็นข้อปฏิบัติที่พระมหากษัตริย์ต้องปฏิบัติเพื่อความเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่นั่นก็คือทศพิธราชธรรม[71] ความคิดเรื่องบารมีของพระมหากษัตริย์เป็นการเชื่อมโยงลักษณะเฉพาะตัวทั้งแนวคิดและแนวทางการปฏิบัติของพระมหากษัตริย์เข้ากับหลักทางพระพุทธศาสนาซึ่งถือว่าเป็นหลักคิดสำคัญในสังคมไทย เป็นข้อปฏิบัติเพื่อความเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ โดยหลักปฏิบัตินี้จะนำมาสู่การได้รับความรัก ความยอมรับเคารพยกย่องจากภายในจิตใจประชาชนอย่างแท้จริง และส่งผลให้ประชาชนยอมรับความเป็นชาติตามที่พระมหากษัตริย์ได้อธิบายไว้ โดยอุดมการณ์ชาตินิยมชนิดนี้จัดอยู่ในอุดมการณ์ชาตินิยมวัฒนธรรม (cultural nationalism)

ดังนั้น ตามแนวคิดอุดมการณ์ชาตินิยมแบบกษัตราชาตินิยม พระมหากษัตริย์จะเป็นผู้ที่นำอุดมการณ์ชาตินิยมมาใช้ในการสร้างความเป็นชาติและเชื่อมโยงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ประชาชนและชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างไร โดยปัจจัยสำคัญที่จะทำให้อุดมการณ์ชาตินิยมชนิดนี้ดำเนินการได้ก็คือบารมีของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ๆ ที่จะสามารถทำให้ประชาชนเกิดความยอมรับและยึดมั่นว่าพระมหากษัตริย์มีความสัมพันธ์กับความเป็นชาติเป็นอย่างยิ่ง จนกล่าวได้ว่า

---

[68] Ibid., p.23.

[69] Ibid., p.23.

[70] Ibid., p.33.

[71] Ibid., p.34.

พระมหากษัตริย์กับชาติคือสิ่งเดียวกัน ชาติจะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ถ้าไม่มีพระมหากษัตริย์ อุดมการณ์ชาตินิยมประเภทนี้ รัฐจะทำหน้าที่เป็นเพียงกลไกในการสนับสนุนให้สถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์มีความเข้มแข็งตามที่ถูกร้องขอเท่านั้น [72] และเน้นให้เห็นว่าการที่ประชาชนยอมรับสิ่งต่าง ๆ ในการอธิบายความเป็นชาติไทยก็เพราะมีความเชื่อมั่น ศรัทธา เคารพในองค์พระมหากษัตริย์ที่เป็นศูนย์กลางความเป็นชาติหรือที่อันเดรอัส ชตูร์มเรียกว่า The King's nation และจะเห็นว่าผลการศึกษาของ อันเดรอัส ชตูร์มได้ตอบคำถามในประเด็นที่ว่าทำไมประชาชนจึงยอมรับความเป็นชาติตามที่พระมหากษัตริย์ได้เสนอไว้ได้ชัดเจนมากขึ้น อุดมการณ์กษัตราชาตินิยมปรากฏชัดเจนมากในการดำเนินอุดมการณ์ชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และบางส่วนของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และปรากฏชัดเจนอีกครั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

จากการศึกษาพัฒนาการชาติและชาตินิยมของไทย อันเดรอัส ชตูร์มได้เสนอว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำอุดมการณ์ชาตินิยมแบบกษัตราชาตินิยมมาใช้ในการสร้างความรู้สึกที่เชื่อมโยงระหว่างพระมหากษัตริย์และชาติ พระองค์ทรงใช้เครื่องมือหลายอย่างในการแสดงความเป็นชาติ เช่น การจัดระบบทางศาสนา การตีความประวัติศาสตร์ใหม่ การมีภาษาไทยมาตรฐาน การเรียกชื่อชาติ การให้สิทธิพื้นฐานพลเมืองและที่อาจกล่าวได้ว่าสำคัญที่สุด พระองค์ได้ทรงรื้อฟื้นและปรับเปลี่ยนงานพระราชพิธีและงานเฉลิมฉลอง พลังของขนบประเพณีและสัญลักษณ์สามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน [73] ส่วนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำเนินตามแนวทางของสมเด็จพระบรมชนกนาถ และกล่าวได้ว่าเป็นช่วงที่อุดมการณ์ชาตินิยมแบบกษัตราชาตินิยมทรงพลังและมีอิทธิพลเป็นอย่างยิ่ง โดยพระองค์ทรงใช้แนวทางหลายอย่างในการสร้างความเป็นชาติสมัยใหม่ การใช้สัญลักษณ์และงานรื่นเริง เช่น การเฉลิมฉลองเนื่องในโอกาสที่พระองค์ทรงครองราชสมบัติยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นการประกาศให้ประชาชนได้เห็นถึงการสืบทอดการมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำมาตั้งแต่อดีต การสร้างโรงพยาบาลศิริราชเพื่อให้เป็นอนุสาวรีย์ที่แสดงให้เห็นพระมหากรุณาธิคุณ ความห่วงใยประชาชน และอนุสาวรีย์พระปิยมหาราชหรือพระบรมรูปทรงม้าที่ตั้งอยู่กลางกรุงเทพฯ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์อันเป็นที่รักของประชาชนและเป็นศูนย์กลางของพระราชอาณาจักร [74] เมื่อมาถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ยังคงดำเนินการอุดมการณ์ชาตินิยมส่วนหนึ่งแบบกษัตราชาตินิยม เช่น การเชื่อมโยงชาติกับ

---

[72] Ibid., p.110.

[73] Ibid., p.94.

[74] Ibid., pp.122-124

พระมหากษัตริย์เข้าด้วยกัน รวมถึงการแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์คือผู้นำของชาติและการเป็นคนร่วมชาติกันคือเพราะมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์[75]

อย่างไรก็ตาม อันเดรอัส ชตูร์ม มีความเห็นว่าระดับความเข้มข้นของอุดมการณ์ชาตินิยมแบบกษัตราชาตินิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความแตกต่างกัน โดยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงเวลาที่กษัตราชาตินิยมมีระดับสูงสุดและเริ่มลดระดับลงมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำอุดมการณ์ชาตินิยมการเมืองเข้ามาผสมผสานในการดำเนินการสร้างชาติ[76] คือพระองค์ไม่ได้ทรงแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์กับชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และไม่ได้ทรงเชื่อมโยงว่าพระมหากษัตริย์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชนในลักษณะเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอว่าความเป็นชาติประกอบไปด้วย ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยพระมหากษัตริย์ทำหน้าเป็นผู้นำปกครองชาติ ประชาชนมีหน้าที่ปฏิบัติตามแนวทางของพระมหากษัตริย์ กรรณภิรมย์ สุวรรณานนท์ ได้สรุปวิธีการดำเนินการสร้างชาติของพระองค์ได้สี่ประการ คือ การปลูกฝังความรักชาติ การนำประเทศไทยเข้าสู่สังคมนานาชาติในฐานะที่เท่าเทียมกับอารยประเทศ การป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ และการพัฒนาสังคม[77] จะเห็นว่าพระองค์มีพระบรมราโชบายทรงมุ้งเน้นไปที่การดำรงรักษาระบอบการปกครองแบบดั้งเดิม และพัฒนาสังคม เศรษฐกิจของชาติ การต่อต้านและป้องกันภัยจากชนชาติอื่นเพื่อสร้างความมั่นคงและเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาชาติ

อุดมการณ์ชาตินิยมรูปแบบที่สอง คือ ราชาชาตินิยม (royal nationalism)* ที่ถึงแม้พระมหากษัตริย์จะทรงเป็นผู้เริ่มต้นในการให้ความหมายของความเป็นชาติแต่ทรงทำหน้าที่เป็นเพียงสัญลักษณ์ของชาติมากกว่าที่จะเป็นผู้นำที่ดำเนินบทบาททางการเมืองอย่างมีอิสระ โดยมีรัฐเป็นผู้ดำเนินการทางการเมือง[78] อุดมการณ์ชาตินิยมประเภทนี้จะปรากฏในการดำเนินอุดมการณ์ชาตินิยมในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัตน์ เป็นนายกรัฐมนตรี โดยอุดมการณ์ชาตินิยมชนิดนี้จัดอยู่ในอุดมการณ์ชาตินิยมการเมือง (political nationalism)

---

[75] Ibid., p.139

[76] Ibid., p.138

[77] กรรณภิรมย์ สุวรรณานนท์, "**พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย**", หน้า 105.

* ราชาชาตินิยม (royal nationalism) ในความหมายนี้เป็นการศึกษาตามแนวทางของชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม จึงมีความหมายที่แตกต่างไปจาก ราชาชาตินิยม (royal nationalism) ที่ ธงชัย วินิจจะกูล ได้เสนอไว้ตามแนวทางศึกษาแบบสำนักสมัยใหม่ ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้น

[78] Ibid., p.32.

ส่วนอุดมการณ์ชาตินิยมรูปแบบที่สาม คือ รัฐ-ชาตินิยม (statist nationalism) ที่หมายถึง รัฐเป็นผู้นำและให้คำนิยายลักษณะความเป็นชาติ โดยรัฐเป็นผู้ดำเนินการเรื่องความเป็นชาติในแนวทางที่ระงับหรือไม่ให้ความสำคัญกับด้านขนบประเพณีแต่มุ่งที่จะนำประชาชนไปสู่ระดับการพัฒนาทางวัฒนธรรมที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์เพิ่มขึ้น[79] ชาตินิยมรูปแบบนี้พระมหากษัตริย์จึงแทบจะไม่มีบทบาทหรือมีความสัมพันธ์กับความเป็นชาติน้อยมาก อันเดรอัส ชตูร์มเสนอว่าเป็นอุดมการณ์ชาตินิยมที่ปรากฏในช่วงที่จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี โดยอุดมการณ์ชาตินิยมชนิดนี้จัดอยู่ในอุดมการณ์ชาตินิยมการเมือง (political nationalism)

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดกษัตราชาตินิยมของอันเดรอัส ชตูร์มมาเป็นแนวทางในการศึกษาผลงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยผู้วิจัยมีจุดประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นว่าทั้งสองพระองค์ทรงเป็นผู้ดำเนินนโยบายในการสร้างชาติด้วยพระองค์เอง เครื่องมือสำคัญชนิดหนึ่งที่ทั้งสองพระองค์ทรงนำมาใช้ในการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมคือผลงานพระราชนิพนธ์วรรณคดี

(3) กรอบการนำเสนอประวัติความเป็นมาของชาติตามแนวทางชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม

การสร้างชาติโดยการแสดงให้เห็นว่ามีประวัติศาสตร์เรื่องราวความเป็นมาร่วมกัน ทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงนำตำนานหรือเรื่องราวในอดีตมานำเสนอในรูปแบบของพระราชพงศาวดาร ดังที่ได้มีการเขียนพระราชพงศาวดารมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยา แต่ได้ทรงนำวรรณคดีมาเป็นเครื่องมือในการแสดงให้เห็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตที่แสดงให้เห็นความเป็นมาร่วมกันของคนในชาติ

แอนโธนี ดี สมิท จำแนกลักษณะการนำอดีตของชุมชนของกลุ่มชนและชาติที่ได้ถูกค้นพบใหม่ หรือนำกลับมาสร้างใหม่ได้เป็นสองชนิด คือ รูปแบบของคำสอนหรือการให้ความรู้โดยตรง (didactic) และการนำเสนอในรูปแบบของการแสดงที่น่าตื่นเต้นประทับใจ (dramatic)[80]

รูปแบบแรก แอนโธนี ดี สมิท อธิบายว่าหมายถึงการแสดงเรื่องราวในอดีตที่เปิดเผยให้เห็นธรรมดาของโลกที่ทุกชุมชนล้วนอยู่ในกฎเกณฑ์เดียวกันคือ กำเนิดขึ้น เติบโต เฟื่องฟูแล้วก็ล่มสลายต่อมาก็ถือกำเนิดขึ้นมาใหม่[81] ส่วนการนำเสนอเรื่องราวในอดีตรูปแบบที่สอง มีวิธีการเขียนให้เป็นเรื่องราวแบบนิยาย เรื่องลึกลับหรือเป็นเรื่องแบบละคร โดย แอนโธนี ดี สมิท ได้กล่าวว่า

---

[79] Ibid., p.161.

[80] Anthony D, Smith, **The ethnic origins of nation**, p.179.

[81] Ibid., p.179.

> เรื่องราวในลักษณะนี้มีความสำคัญเพราะเป็นเรื่องราวที่สอนเราว่า พวกเราคือใคร ทำให้เรารู้สึกเชื่อมโยงกับคนรุ่นอื่นทั้งที่เป็นบรรพบุรุษและลูกหลานของเรา และเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นสิ่งที่สอนเราว่า พวกเรามาจากที่ใด พวกเราควรจะเป็นแบบใดเมื่อเราได้ค้นพบความเป็นมาของพวกเรา[82]

จากการแบ่งประเภทการนำเสนอเรื่องราวในอดีตของแอนโธนี ดี สมิท จะเห็นว่าแบบที่สองมีลักษณะเป็นเรื่องแต่ง (fiction) ทางประวัติศาสตร์ คือมีรูปแบบการเสนอเรื่องราวแบบนิทานนิยาย ซึ่งมีความแตกต่างไปจากรูปแบบที่เป็นการจดบันทึกเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างตรงไปตรงมา

นอกจากนี้ การนำเรื่องราวในอดีตกลับมาเสนอใหม่ในแนวทางของชาตินิยมก็มิใช่การเสนอเรื่องราวในอดีตที่มีทั้งหมด แต่ต้องมีการคัดเลือกเรื่องในอดีตที่จะนำมาเสนอว่าจะนำเรื่องประเภทใดมาเสนอ และคำนึงว่าเรื่องนั้น ๆ ได้เสนอเรื่องราวในอดีตส่วนใด และจะนำเสนออย่างไร โดยนอกจากการบันทึกเป็นพงศาวดารแล้ว ยังปรากฏอยู่ในรูปแบบอื่น ๆ อีกจำนวนมาก เช่น ตำนาน นิทาน โดยเรื่องราวประเภทนี้ จะมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม สถานที่ในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งตามแนวทางการศึกษาของสำนักชาติพันธ์-สัญลักษณ์นิยม ให้ความสำคัญกับเรื่องราวประเภทนี้ โดยเห็นว่าเรื่องราวประเภทตำนานเหล่านี้มีความสำคัญต่อการสร้างความเป็นชาติ เพราะนอกจากจะแสดงความเป็นมาในอดีตย้อนกลับไปได้ยาวนานแล้ว เรื่องราวประเภทนี้ยังสามารถเชื่อมโยงคน วัฒนธรรม สถานที่และท้องถิ่นเข้าไว้ด้วยกัน

ทั้งนี้ เรื่องราวในอดีตประเภทตำนานที่ได้ถูกนำกลับมาเสนอใหม่เพื่อก่อให้เกิดสำนึกในความเป็นคนร่วมชาติเดียวกัน นอกจากจะมุ่งเสนอเรื่องราวของบรรพบุรุษให้เป็นที่รับรู้แล้ว ยังต้องเป็นเรื่องที่จะสร้างแรงกระตุ้นหรือปลุกเร้าจิตใจให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นเรื่องราวในอดีตที่มีร่วมกันมา แสดงให้เห็นว่าบรรพบุรุษได้ผ่านชะตากรรมต่าง ๆ ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาอย่างไร จึงเป็นการนำตำนานที่เป็นตำนานท้องถิ่นมาเสนอให้เป็นตำนานของชาติ โดยสมิทได้ชี้ให้เห็นว่า จุดศูนย์กลางของเรื่องราวประเภทตำนานของกลุ่มชน จะเป็นเรื่องที่ได้แสดงให้เห็นความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของชุมชน และทุกชุมชนมีดำเนินไปตามกฎเกณฑ์เหมือนกัน คือ กำเนิด เติบโต คงที่ เสื่อมโทรมลงและกำเนิดขึ้นใหม่[83]

เรื่องราวตำนานของชุมชนจะไปมีความเชื่อมโยงกับลักษณะวิวัฒนาการของชุมชนในขั้นตอนต่าง ๆ ดังกล่าว ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญของชุมชน เพราะในแต่ละขั้นตอนจะมีเหตุการณ์สำคัญที่อาจเป็นเรื่องราวที่แสดงเหตุแห่งการกำเนิดชุมชน เหตุที่ชุมชนมีความเจริญ เหตุแห่งความ

---

[82] Ibid., p.180.

[83] Ibid., p.191.

ล่มสลาย หรือแสดงผลที่เกิดขึ้นมาจากการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ คือ ชุมชนเกิดความสงบสุขหรือชุมชนแตกแยก ตำนานเหล่านี้จึงเป็นเรื่องราวที่แสดงให้เห็นกำเนิดและการสืบทอดของชุมชน ซึ่งตำนานที่มีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับช่วงเวลาเหล่านี้จะช่วยสร้างความรู้สึกสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน เพราะได้แสดงให้เห็นช่วงจังหวะการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญและชะตากรรมของกลุ่มชน

นอกจากเรื่องราวที่มีความสัมพันธ์กับช่วงเวลาที่ได้กล่าวข้างต้น แอนโธนี ดี สมิท ยังได้กล่าวถึงการนำเสนออดีตในอีกช่วงเวลาหนึ่งที่เหมาะสมกับการนำกลับมานำเสนอใหม่ คือช่วงเวลาที่เป็น ยุคทองหรือยุคที่รุ่งเรืองของชาติในอดีต โดยมีลักษณะการนำเสนอได้สองแบบ แบบแรกคือเรื่องราวที่เป็นการค้นหาผู้นำในการให้กำเนิดชุมชนผู้ที่มีความสนิทสนมกับพระเจ้า แบบที่สองคือการเสนอเรื่องราวยุคทองของชุมชนที่รุ่งเรืองเกี่ยวกับนักปราชญ์ นักบุญและวีรบุรุษในยุคนั้นที่นำชุมชนไปสู่ความสำเร็จและได้สืบทอดมรดกของความทรงจำที่ยิ่งใหญ่และวัฒนธรรมที่บรรลุผล[84] จะเห็นว่าการเสนอเรื่องราวในยุคทองในแบบแรก จะเป็นเรื่องราวที่มีความสัมพันธ์กับผู้นำที่มีความสัมพันธ์กับศาสนาที่อาจไม่ใช่มนุษย์แต่เป็นเทพเจ้าหรือผี แต่ในแบบที่สองจะเป็นเรื่องราวของผู้นำที่เป็นมนุษย์ที่มีความสามารถและทำหน้าที่เป็นผู้นำชุมชนไปถึงเป้าหมาย

การนำเรื่องราวในอดีตในช่วงเวลาดังที่ได้กล่าวมานำเสนอในรูปแบบของตำนานต้นกำเนิดชุมชนก็จะต้องมีการนำมาเสนออย่างมีจุดมุ่งหมาย โดย แอนโธนี ดี สมิทได้รวบรวมและนำมาจำแนกไว้เป็นชุดของอนุภาค (motif) หรือองค์ประกอบได้แปดแบบ คือ ตำนานที่แสดงช่วงเวลาในการกำเนิดชุมชนตำนานที่แสดงสถานที่ตั้งของชุมชน ตำนานที่แสดงให้เห็นว่าใครเป็นผู้ก่อตั้งชุมชน ตำนานที่แสดงการอพยพย้ายถิ่นฐานของชุมชน ตำนานที่แสดงว่าชุมชนมีอิสรภาพมาได้อย่างไร ตำนานที่แสดงถึงยุคทองหรือยุครุ่งเรืองของชุมชน ตำนานที่แสดงถึงการเสื่อมสลายของชุมชน และตำนานที่แสดงให้เห็นการกอบกู้ชุมชนขึ้นมาใหม่[85]

จากชุดอนุภาคตำนานข้างต้นนี้ จะเห็นว่าตำนานบางเรื่องได้ก่อให้เกิดเรื่องราวของผู้นำหรือวีรบุรุษของชุมชนขึ้นมา เช่น ตำนานที่แสดงให้เห็นช่วงเวลาที่ชุมชนมีความเจริญรุ่งเรือง คือชุมชนนั้น ๆ จะต้องมีผู้นำที่สามารถนำชุมชนไปสู่ความยิ่งใหญ่นั้นได้ หมายความนอกจากการเลือกที่จะนำเรื่องราวของตำนานชุมชนในช่วงเวลาที่สำคัญโดดเด่นมานำเสนอแล้ว สิ่งที่ควบคู่มาด้วยคือ เป็นการแสดงเรื่องราวของบุคคลที่ยิ่งใหญ่ของชุมชน

เมื่อพิจารณาจากพระราชนิพนธ์จะเห็นว่า การนำเสนอเรื่องแบบที่สองมีความสอดคล้องกับลักษณะพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงนำเสนอเรื่องราวอดีตความเป็นมาในรูปแบบของเรื่องเล่า (narrative) ผลงาน

---

[84] Ibid., p.191.

[85] Ibid., p.192.

เหล่านี้ล้วนแต่มุ่งให้ความรู้เรื่องความเป็นมาในอดีตของชาติในแง่มุมที่เสนอให้เห็นกำเนิดและการดำเนินผ่านกาลเวลามาเป็นระยะเวลายาวนาน

1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ

(1) ชาติ (nation) หมายถึง กลุ่มของบุคคล ที่มีการครอบครองวัฒนธรรมทั้งแบบทั่วไปและที่มีลักษณะโดดเด่น มีระบบเศรษฐกิจระบบเดียวกัน สมาชิกของกลุ่มมีความเป็นพลเมืองที่ถูกต้อง มีความรู้สึกสามัคคีที่เกิดขึ้นเนื่องจากการมีประสบการณ์ร่วม และครอบครองดินแดนที่เป็นของส่วนรวม[86]

(2) ชาตินิยม (nationalism) หมายถึง การเคลื่อนไหวทางอุดมการณ์เพื่อที่จะได้มาและธำรงไว้ซึ่งอิสรภาพและอำนาจในการปกครองตนเองของกลุ่มชนผู้ซึ่งสมาชิกในกลุ่มมีความรับรู้ร่วมกันว่าชาติเป็นหน่วยที่มีอยู่จริงหรือมีศักยภาพที่จะเกิดขึ้นมาได้จริง[87] โดยทั่วไปแล้วชาตินิยมมีลักษณะที่มีความสัมพันธ์กับ ความมีอิสระของชาติ (national autonomy) ความสามัคคีของชาติ (national unity) และลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์ของชาติ (national identity)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[86] Anthony D Smith cited in Andreas Sturm, **The king's nation: A study of the emergence and development of nation and nationalism in Thailand**, p.23. คำแปลภาษาไทยเป็นของผู้วิจัย

[87] Ibid., p.23. คำแปลภาษาไทยของ วันชนะ ทองคำเภา, "**ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมไทย**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 238.

บทที่ 2

ความสัมพันธ์ระหว่างพระราชดำริด้านวรรณคดีกับพระบรมราโชบายในการสร้างชาติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ให้ความสำคัญแก่ผลงานวรรณคดีและสถาบันวรรณคดี[1] เป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการที่ทั้งสองพระองค์เป็นกวีที่มีพระปรีชาสามารถและมีผลงานพระราชนิพนธ์ทางวรรณคดีเป็นจำนวนมากและหลากหลายประเภท จนกล่าวได้ว่าเป็นกวีสำคัญของยุคสมัย อีกทั้งยังทรงสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการสร้างและเสพวรรณคดีอย่างกว้างขวางอีกด้วย จากการพิจารณาพระราชดำริและพระราชนิพนธ์ จะเห็นว่าทั้งสองพระองค์มีพระราชดำริเกี่ยวกับวรรณคดีที่มีความสัมพันธ์กับพระบรมราโชบายในการสร้างชาติ

2.1 วรรณคดีกับการแสดงเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2427 เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์แห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยให้เป็นแหล่งรวบรวมหนังสือต่าง ๆ รวมถึงหนังสือประเภทวรรณคดีที่มีอยู่ในพระราชอาณาจักรมาเก็บไว้รวมกัน ถึงแม้ว่าก่อนหน้านั้นจะได้มีการดำเนินการเก็บหนังสือไว้ในพระราชวังและวัดหลวง เช่น หอพุทธสาสนสังคะหะหรือหอพระมณเฑียรธรรม แต่การจัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณได้มีลักษณะที่แตกต่างออกไป ดังที่ แพทริค โจรี (Patrick Jory) ศึกษากำเนิดหอสมุดแห่งชาติของไทย กล่าวถึงความหมายของการเก็บรวบรวมหนังสือในสมัยก่อนหน้าการก่อตั้งหอสมุดวชิรญาณว่า

> หอเก็บหนังสือที่มีมาก่อนหน้านั้น ไม่ได้มีหน้าที่แบบเดียวกับห้องสมุดในความหมายที่เข้าใจในปัจจุบัน หากเป็นการเลือกสรรงานมาเก็บรักษาไว้ ซึ่งส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธศาสนา จนเมื่อถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 24

---

[1] สถาบันวรรณคดี หมายถึงการกระทำร่วมกันในสังคมในแง่ที่เกี่ยวกับวรรณคดี ดู ดวงมน จิตต์จำนง, "**คุณค่าและลักษณะเด่นในวรรณคดีรัตนโกสินทร์ตอนต้น,**" (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า ภาคผนวก.

> ทัศนะเกี่ยวกับห้องสมุดในสังคมสยามจะมีความกว้างขวางครอบคลุมมากขึ้น โดยมุ่งเก็บรวบรวมงานเขียนอย่างหลากหลายที่พบในราชอาณาจักรทั้งหมด[2]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการจัดตั้งหอสมุด ดังความในพระราชดำรัสครั้งทรงเปิดหอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. 2427 ความว่า

> บัดนี้ฉันมีความยินดีที่จะได้สั่ง แลได้สั่งบัดนี้ว่าให้หอพระสมุดวชิรญาณเปิดเปนที่ประชุม แลเปนที่เรียนรู้ของแมมเบอทั้งปวง ตั้งแต่วันนี้เปนต้นไปแล เชื่อว่าการหอพระสมุดวชิรญาณนี้จะเปนที่แนะนำชักจูงปัญญาความรู้ของแมมเบอทั้งปวงให้ปลอดโปร่งขึ้น แลจะเปนเครื่องชักจูงให้เกิดความสามัคคีใน พี่น้องขึ้นกว่าแต่ก่อน...ซึ่งเปนเครื่องอุดหนุนชักนำของความเจริญทั้งปวงทุกประการสืบไป[3]

จากความในพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงหน้าที่ของหอพระสมุดวชิรญาณ คือเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดปัญญาทำให้เป็นผู้มีความรู้ซึ่งจะทำให้เกิดความสามัคคีและเป็นเครื่องนำไปสู่ความเจริญ เป็นความรู้ที่กว้างขวางนอกเหนือไปจากที่มีอยู่ในหอพุทธสาสนสังคะหะหรือหอพระมณเฑียรธรรม

แม้ว่าในช่วงแรกหอพระสมุดวชิรญาณจะเปิดให้บริการเฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้น แต่กล่าวได้ว่าหอพระสมุดวชิรญาณเป็นจุดเริ่มต้นของการมีหน่วยงานทำหน้าที่ดูแลทางด้านอักษรศาสตร์ของชาติอย่างเป็นทางการ ทำให้มีการรวบรวม ชำระและจัดระบบหนังสือต่าง ๆ รวมถึงวรรณคดีไทยให้มีความสมบูรณ์มาก เมื่อ พ.ศ. 2448 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้มีการรวมหอสมุดทั้งสามแห่ง คือ หอสมุดวชิรญาณ หอพระมณเฑียรธรรมและหอพุทธสาสนสังคะหะให้เป็นหอสมุดเดียวกันและให้ชื่อว่า “หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร” เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามาศึกษาหาความรู้หรือร่วมกิจกรรมกับทางหอสมุด

> หอพระสมุดวชิรญาณนั้นแม้การที่ได้จัดมาจนบัดนี้เปนแต่หอสมุดสำหรับผู้ซึ่งได้รับเลือกเข้าเปนสมาชิกก็ดี ก็เห็นได้ว่าได้ทำให้เกิดประโยชน์แก่วิชาความรู้

---

[2] Patrick Jory, “สืบสาวกำเนิดหอสมุดแห่งชาติ: หนังสือกับความเป็นชาติ,” แปลเก็บความโดย ประจักษ์ ก้องกีรติ **วารสารภาษาและหนังสือ ฉบับวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์** 37, 1 (2549): 11.

[3] พระราชดำรัสเปิดหอพระสมุดวชิรญาณ (วันที่ 11 เมษายน พ.ศ.2427) อ้างใน กรมศิลปากร, **หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร**, หน้า 31.

> เปนอันมากอยู่แล้ว ถ้าและขยายการหอสมุดนี้ทำนุบำรุงให้เปนหอสมุดใหญ่สำหรับพระนครให้เปนที่อาไศรยแก่บรรดาประชาชนที่จะแสวงหาประโยชน์ต่าง ๆ อันจะพึงได้จากการอ่านหนังสือ หอพระสมุดวชิรญาณคงจะเปนถาวรประโยชน์อย่างสำคัญ[4]

การขยายจากหอพระสมุดสำหรับราชตระกูลมาเป็นหอสมุดสำหรับพระนครก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนหมู่มาก คือได้รับวิชาความรู้และทำให้เกิดความสามัคคีและความเจริญ ทั้งนี้ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าความรู้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสามัคคีและความเจริญแก่บ้านเมือง ดังความในพระราชดำรัสข้างต้น

เมื่อพิจารณาการจัดระบบหนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร มีการจัดเป็นสามแผนก คือ หนังสือไทย หนังสือต่างประเทศและหนังสือศาสนา แผนกหนังสือไทยจำแนกเป็นสามหมวด คือ หมวดโบราณคดี (พงศาวดาร ตำนาน ประวัติ จดหมายเหตุ) หมวดวรรณคดี (บทละคร กลอนเทศน์ กลอนอ่าน กลอนสวด กลอนร้อง ฉันท์ โคลง ลิลิต) หมวดตำรา (เช่น ตำราพระราชพิธี ภูมิศาสตร์ ศิลปศาสตร์ นาฏศาสตร์ฯลฯ)[5] จะเห็นว่าหมวดหนังสือภาษาไทยเป็นหนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาในอดีต ศิลปวัฒนธรรมและภูมิความรู้ด้านต่าง ๆ ของชาติ นั่นคือเป็นหนังสือที่ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นมาในอดีต วรรณคดี ศิลปะ วัฒนธรรม ของชาติ เมื่อพิจารณาตามแนวคิดของ แอนโธนี ดี สมิท จะเห็นว่าความรู้ที่รวบรวมไว้เหล่านี้เป็นสิ่งแสดงให้เห็นความเป็นกลุ่มชนเดียวกันมาตั้งแต่ในอดีตสอดคล้องกับพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเห็นว่าเป็นความรู้สำคัญที่ทำให้เกิดความสามัคคีและความเจริญ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องราว ต่าง ๆ ในอดีตเป็นสิ่งที่จะทำให้ประชาชนในสมัยปัจจุบันเกิดความสามัคคีและสร้างความเจริญให้แก่ชาติ

ทั้งนี้ นอกจากการจัดตั้งหอสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงก่อตั้งสมาคมด้านโบราณคดีขึ้นมาภายหลังจากการที่เสด็จฯ กลับจากการประพาสยุโรปครั้งที่ 2 พระองค์มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2450 โดยมีพระราชประสงค์จะให้เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ศึกษาค้นคว้าทางด้านโบราณคดี พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*พระราชวิจารณ์พระราพงศาวดาร*เป็นตัวอย่าง

---

[4] ประกาศจัดการหอพระสมุดวชิรญาณให้เปนหอสมุดสำหรับพระนคร ร.ศ. 124 อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

[5] เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

> ด้วยหนังสือพงษาวดารท่อนหนึ่งซึ่งได้แต่งคำอธิบายเพิ่มเติม แลมีสำเนาหนังสือต่างๆ ตั้งชื่อว่า พระราชวิจารณ์ลงพิมพ์ในรัตนโกสินทร์ศก 127 นี้ ได้อุสาหะทำขึ้นไว้ด้วยมีความปรารถนา จะให้เปนเครื่องบำรุงโบราณคดีสโมสร เปนตัวอย่างซึ่งจะค้นคว้าหนังสือเก่ามาวินิจฉัย ตั้งใจจะให้เปนสมบัติของหอพระสมุด[6]

พระราชนิพนธ์เรื่อง*พระราชวิจารณ์พระราชพงศาวดาร* ได้แสดงว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะสนับสนุนให้มีการค้นคว้าเรื่องราวในอดีตของชาติ เพราะทรงเห็นว่าประชาชนควรที่จะได้รับทราบและเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ

> เรื่องราวของชาติตนแลประเทศตนเป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะพึงศึกษาสั่งสอนกันให้รู้ชัดเจนแม่นยำเป็นวิชาอันหนึ่ง ซึ่งจะได้แนะนำความคิดแลความประพฤติ ซึ่งจะพึงเห็นได้เลือกได้ในการที่ผิดแลชอบชั่วแลดีเป็นเครื่องชักนำให้เกิดความรักชาติแลรักแผ่นดินของตัว ถึงว่าเรื่องนั้นจะเป็นเรื่องที่ชั่วช้าไม่ดีอย่างใด ก็เป็นเครื่องที่จะจำไว้ในใจเพื่อจะละเว้นเกียจกันไม่ให้ความชั่วความไม่ดีนั้นมาปรากฏขึ้นอีกในเวลาซึ่งเราทั้งหลายเป็นตัวผู้ทำเหมือนเป็นตัวละครทำบทอยู่ในเวลานี้ ถ้าเรื่องใดที่ดีก็ทำให้ใจคอเฟื่องฟูให้เกิดความเย่อหยิ่งขึ้นในใจ ซึ่งจะใคร่ได้แลจะใคร่รักษาความดีนั้นไว้ ทั้งจะใคร่ทำขึ้นใหม่ให้เทียบเคียงกันหรือดียิ่งไปกว่าเก่า การเรียนรู้เรื่องประเทศของตนเมื่อผู้ใดได้เรียนด้วยความประสงค์อันดี จะได้รับแต่ผลที่มีคุณไม่มีโทษดังได้กล่าวมาโดยสังเขปฉะนี้[7]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้ประชาชนรับรู้และสนใจศึกษาเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการนำไปพัฒนาชาติให้มีความเจริญก้าวหน้า สอดคล้องกับการที่พระองค์ทรงก่อตั้งโบราณคดีสโมสรเพื่อที่จะให้เป็นหน่วยงานทำหน้าที่ในการสืบค้น ศึกษาและเก็บรวบรวมเรื่องราวทางโบราณคดีหรือความเป็นมาในอดีตของชาติ พระองค์ทรงเห็นว่าสถานะความรู้เรื่องโบราณคดีของชาติในขณะนั้นมีอยู่น้อยมาก

---

[6] พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีถึงสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ วันที่ 29 ธันวาคม ร.ศ. 127 อ้างใน กรมศิลปากร, **หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร**, หน้า 114.

[7] เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

เนื่องมาจากการที่คนในสมัยก่อนไม่นิยมบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร[8] ดังนั้น พระองค์จึงมีพระราชประสงค์ให้โบราณคดีสโมสรทำหน้าที่สืบค้นเรื่องราวของชาติตั้งแต่สมัยโบราณย้อนไปก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา

> จึงขอชักชวนท่านทั้งหลายแต่ในสโมสรประชุมกันครั้งแรกนี้ให้กระทำในใจไว้ว่า เราจะค้นหาข้อความเรื่องราวของประเทศสยาม ไม่ว่าเมืองใด ชาติใด วงศ์ใด สมัยใดรวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นเรื่องราวของประเทศสยาม จับเดิมตั้งแต่ 1000 ปีลงมา เรื่องราวเหล่านี้คงจะต้องจับตั้งแต่เมืองหลวงนัยหนึ่งเรียกว่าหาง ห้าง หรือ อ้าง ซึ่งเป็นที่ตั้งของชาติไทยแต่ต้นเดิมลงมาจงถึงเมืองเชียงแสน เชียงราย เชียงใหม่ สวรรคโลก โศกโขทัย อยุธยาเก่า อยุธยาใหม่ แลเมืองละโว้ ลพบุรี นครไชยศรี นครศรีธรรมราช ฤาเมืองซึ่งเป็นเจ้าครองเมืองเช่น กำแพงเพ็ชร ไชยนาท พิษณุโลก เมืองสรรค์ สุพรรณ กาญจนบุรี เพ็ชรบุรี เหล่านี้เป็นต้น บรรดาซึ่งได้เป็นใหญ่ในกาลครั้งใดครั้งหนึ่ง แล้วรวบรวมมาเป็นประเทศสยามอันหนึ่งอันเดียวกัน[9]

จากความในพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงความเป็นชาติสองมิติ คือมิติด้านเวลาและมิติด้านอาณาเขต มิติด้านเวลาพระองค์มีพระราชประสงค์ให้สืบค้นและรวบรวมเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติย้อนกลับไปในอดีตให้ได้มากที่สุด ส่วนมิติด้านอาณาเขต พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะรวบรวมเรื่องราวในอดีตของเมืองต่าง ๆ ให้กว้างขวางมากขึ้น พระองค์มีพระราชดำริว่าเรื่องราวในอดีตของชาติไม่ได้มีเพียงเท่าที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดาร ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ที่เริ่มต้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น เรื่องราวในพระราชพงศาวดารไม่ใช่เรื่องราวในอดีตทั้งหมดของชาติ

> ความจงใจมุ่งหมายที่จะเรียงพระราชพงศาวดารนั้น เขาหมายจะเรียงเรื่องราวของเจ้าแผ่นดิน ซึ่งสืบสันตติวงศ์ลงมาจนถึงเวลาที่เขียนนั้น เรื่องราวกิจการบ้านเมืองอันใดที่กล่าวในพงศาวดาร เขาประสงค์จะกล่าวประกอบประวัติเป็นไปของพระเจ้าแผ่นดินนั้นว่า สุข ทุกข์ ดี ร้ายอย่างไรในเวลาที่เจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นเป็นเจ้าแผ่นดิน ไม่ได้ตั้งใจจะกล่าวถึงประเทศสยามทั่วไป[10]

---

[8] เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

[9] เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

[10] พระราชดำรัสเรื่องทรงตั้งโบราณคดีสโมสร อ้างใน กรมศิลปากร, **หอสมุดวชิญาณสำหรับพระนคร**, หน้า 118.

จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแยกความหมายของพระราชพงศาวดารกับเรื่องราวของชาติออกจากกัน โดยแสดงให้เห็นว่าเรื่องราวในอดีตของชาติไม่ใช่แค่เพียงเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารเท่านั้น แต่ยังมีความเป็นมาและเรื่องราวของคนในอดีตของชาติอีกมากมาย

> กรุงสยามเป็นประเทศที่แยกกันบ้างบางคราว รวมกันบ้างบางคราว ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินผู้ที่ปกครองก็ต่างชาติกันบ้างต่างวงศ์กันบ้าง พงศาวดารได้เลือกกล่าวแต่ฉะเพาะเวลาที่แผ่นดินสยามได้รวมกันเป็นพระราชอาณาจักรอันเดียวในชั้นหลัง เชื้อวงศ์เจ้าแผ่นดินก็เลือกแต่ฉะเพาะวงศ์ไทยที่ได้ลงมาแต่ข้างฝ่ายเหนือ แม้แต่วงศ์ไทยที่ตั้งอยู่ในกรุงสุโขทัยแล้วก็ยังไม่นับ...จะป่วยกล่าวไปไยถึงมหานครอันใหญ่ ซึ่งได้ตั้งอยู่เฉพาะนัยน์ตาเช่นที่เก่าขึ้นไป คือ กรุงนครไชยศรี กรุงลพบุรี ซึ่งเรายังไม่ใคร่พบเห็นเรื่องราวกล่าวถึงนครทั้งสองนั้นเป็นการมั่นคง...เมืองนครศรีธรรมราชซึ่งยังไม่ได้สาบสูญคงเป็นบ้านเมืองอยู่บัดนี้ แลเป็นชาติไทยแท้ยังหลงไปว่าเป็นชาวนคร ชาวนอก... ตลอดจนถึงชั้นหลังที่สุดคือกรุงศรีอยุธยา..ไม่กล่าวถึงเรื่องเก่าของกรุงศรีอยุธยาบุราณนั้นเลย[11]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า แท้จริงแล้วบ้านเมืองในสมัยก่อนมีอาณาเขตรวมไปถึงอาณาจักรที่เคยรุ่งเรืองมาก่อนทั้ง สุโขทัย ลพบุรี นครไชยศรี และแม้แต่ทางภาคใต้คือนครศรีธรรมราชก็เป็นกลุ่มชนเดียวกันมาตั้งแต่ในอดีต พระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าได้มีประวัติความเป็นมาร่วมกันอย่างยาวนาน ไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในที่ใด เชื้อชาติใด ราชวงศ์ใด และช่วงสมัยใดก็ตามในอดีต ต่างก็เป็นกลุ่มชนที่ได้อาศัยอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนาน

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้คนปัจจุบันได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในอดีตเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ และที่สำคัญเรื่องราวในอดีตเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดความรักชาติ

> ประเทศทั้งหลายซึ่งได้ควบคุมกันเป็นชาติและประเทศขึ้นย่อมถือว่าเรื่องราวของชาติตนแลประเทศตนเป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะพึงศึกษาแลพึงสั่งสอนกันให้รู้ชัดเจนแม่นยำเป็นวิชาอันหนึ่ง ซึ่งจะได้แนะนำความคิดแลความประพฤติ ซึ่งจะพึงเห็นได้เลือกได้ในการที่ผิดแลชอบชั่วดีเป็นเครื่องชักนำให้เกิดความรัก

---

[11] เรื่องเดียวกัน, หน้า 148.

> ชาติแลรักแผ่นดินของตัว ถึงว่าเรื่องนั้นจะเป็นเรื่องที่ชั่วช้าไม่ดีอย่างไร ก็เป็นเครื่องที่จะจำไว้ในใจเพื่อจะละเว้นเกียจกันไม่ให้ความชั่วความไม่ดีนั้นมาปรากฏขึ้นอีก...ถ้าเรื่องใดที่ดีก็ทำให้ใจคอ เฟื่องฟูให้เกิดความเย่อหยิ่งขึ้นในใจ ซึ่งจะใคร่รักษาความดีนั้นไว้ ทั้งจะใคร่ทำขึ้นใหม่ให้เทียบเคียงกันหรือดียิ่งไปกว่าเก่า [12]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชประสงค์ให้มีการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวอย่างเป็นวิชาการ มีการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ ตีความ พิจารณาข้อเท็จจริง เมื่อทรงก่อตั้งโบราณคดีสโมสร พระองค์จึงได้เชิญชวนให้ได้มีการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในเชิงวิชาการ

> หวังว่าพวกเราจะช่วยกันสอบหารวบรวมเรื่องราวหลักฐาน แลช่วยกันดำริวินิจฉัยข้อความซึ่งยังไม่ชัดเจนให้แจ่มแจ้งขึ้นตามปัญญาตัวที่คิดเห็นจำเป็นจะต้องยืนยันว่า เป็นการถูกต้องดังนั้นฤาไม่ เมื่อมีความเห็นอย่างไรเขียนลงไว้ส่งแก่เลขานุการของสโมสร เก็บรวบรวมข้อความทั้งปวงไว้ในที่แห่งเดียว เมื่อได้ข้อความมากควรจะพิมพ์เป็นเล่ม ก็พิมพ์ขึ้นไว้สำหรับเป็นหนังสือที่ผู้แต่งเรื่องราวของประเทศสยามจะได้เลือกค้นข้อความตรวจสอบ ตามแต่เขาจะเห็นว่าข้อใดควรรับเป็นเรื่องราวของประเทศสยามได้ เขียนเรื่องราวที่ตัวรู้ลงไว้แทนที่จะเล่าให้ใคร ๆ ฟัง ซึ่งจะเป็นเล่าซ้ำเล่าซากฤากันความชราที่จะพาให้หลงลืมไปทุกวันแสดงความเห็นหลักฐานลงไว้ สำหรับผู้อื่นจะได้เห็นแลตริตรองตาม เมื่อเขาเห็นข้อความเป็นอย่างอื่นมีหลักฐานดีกว่า เราไม่ควรจะอับอายอันใด เพราะเราพิจารณาข้อความตามที่เรารู้แลเราเห็นปรากฏฉะเพาะหน้าเมื่อเขาได้มาดีกว่า แลความคิดเข้าใกล้ข้างถูกต้องดีกว่า เราควรยอมด้วยความยินดีโดยเห็นแก่ประโยชน์ข้อใหญ่ ที่จะได้เรื่องราวของประเทศสยามมั่นคงชัดเจนดีขึ้น [13]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้ผู้มีความรู้ทั้งหลายช่วยกันรวบรวมเรื่องราวในอดีตมาเรียบเรียงให้เป็น “เรื่องราวของประเทศสยาม” จะเห็นว่าพระองค์

---

[12] พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องทรงตั้งโบราณคดีสโมสร อ้างใน กรมศิลปากร, **หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร**, (ราชบุรี: กรมศิลปากร, 2543), หน้า 117.

[13] เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

มิได้หมายถึงเรื่องราวในอดีตเท่านั้น แต่ทรงย้ำถึงสองครั้งว่าเป็นเรื่องราวของประเทศสยาม ซึ่งเป็นการย้ำถึงการเป็นชนกลุ่มเดียวกันมาตั้งแต่สมัยอดีตแล้ว

เมื่อพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งหอพระสมุดวชิรญาณและโบราณคดีสโมสร และพระราชนิพนธ์เรื่อง*พระราชวิจารณ์พระราชพงศาวดาร*เป็นการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีและพระบรมราโชบายในการสร้างชาติ คือวรรณคดีเป็นเครื่องช่วยแสดงให้เห็นความเป็นมาในอดีตของชาติว่าบรรพบุรุษได้มีการอาศัยอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนาน ดังนั้น พระองค์จึงมีพระราชประสงค์ให้รวบรวมเรื่องราวความเป็นมาในอดีตเพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็น “คนไทย” หรือกลุ่มชนเดียวกัน การรวบรวมเรื่องราวของเมืองต่าง ๆ ย้อนกลับไปได้นานยิ่งเป็นการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์และอาณาเขตของอาณาจักรที่กว้างไกลมากยิ่งขึ้น ตลอดจนเรื่องราวต่าง ๆ ได้แสดงให้เห็นการต่อสู้ป้องกันดินแดนของบรรพบุรุษเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับคนรุ่นใหม่ได้ตระหนักถึงความสามัคคีของบรรพบุรุษ ซึ่งเมื่อมีความสามัคคีก็จะทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันทำสิ่งต่าง ๆ ที่จะทำให้ชาติเจริญ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่สอดคล้องกับสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระองค์ทรงให้ความสนพระราชหฤทัยด้านโบราณคดีเป็นอย่างมาก พระองค์มีพระราชดำริว่า “ความนิยมชาติเกิดขึ้นได้เพราะความสำนึกในความร่วมชาติวงศ์พงษ์พันธ์กันมาแต่ดึกดำบรรพ์” [14] ดังนั้น พระองค์จึงทรงเห็นว่าคนในชาติควรตระหนักถึงความสำคัญและเรียนรู้ทำความเข้าใจเรื่องราวในอดีตของชาติ โดยเฉพาะคนไทยรุ่นใหม่ที่ไม่สนใจเรียนรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชาติตนเอง เพราะเห็นเป็นเรื่องล้าสมัย แต่กลับไปสนใจประวัติของชาติกรีกและโรมันตามความสนใจของชาวยุโรป

> เห็นว่าเปนเพราะมัวไปพะวงเสียในเรื่องอื่น ๆ ซึ่งเห็นว่าเปนความจำเปนที่จะต้องกระทำเพื่อจำเริญทันสมัย จึงไม่เอาใจใส่ในเรื่องตำนานหรือโบราณคดี ซึ่งเขาย่อมไม่แลเห็นว่าเปนประโยชน์อย่างไรสำหรับความจำเริญแห่งชาติตามวิถีแห่งชาวยุโรป ที่โก่งคอคุยเรื่องพงษาวดาร กรี๊ก หรือโรมัน ... และเอาเปนเครื่องอวดดีอวดรู้ ทีพงษาวดารและตำนานแห่งชาติไทย ใครพูดถึงก็ถูกพวกสมัยใหม่เขาฟุดฟัดเอา ดูเปนคนหัวเก่าภูมิคร่ำคร่าเปนบ้าเปนหลังไปทีเดียว คนชั้นสูง ๆที่ได้ไปเรียนวิชา ณ ประเทศยุโรป อันคนไทยสมัยใหม่นับ

[14] อ้างใน จุลลา งอนรถ, “**กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย**,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 23.

> ถือเอาเปนตัวอย่าง วางท่าดูถูกพงษาวดารไทยเช่นกล่าวมาแล้วนั้น ... ในที่สุดแลเห็นผลความเสื่อมเปนแน่ชัดปรากฏขึ้นในหมู่คนไทยสมัยใหม่แล้ว[15]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการที่คนรุ่นใหม่ต่างพากันละเลยที่จะสนใจเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยเป็นความเสื่อมเสียยิ่งนัก พระองค์จึงทรงสนับสนุนให้มีการสืบสาวหลักฐานและเรื่องราวต่าง ๆ ในอดีตของชาติ ดังจะเห็นได้จากที่พระองค์เสด็จประพาสเมืองกำแพงเพชร สุโขทัย สวรรคโลก อุตรดิตถ์และพิษณุโลก เพื่อทรงตรวจตราโบราณสถานโบราณวัตถุและตำนานเมืองเหล่านั้น เมื่อ พ.ศ. 2450 ซึ่งพระองค์ยังทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช นอกจากการสำรวจด้านโบราณคดี พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง *เที่ยวเมืองพระร่วง*เพื่อเผยแพร่ความรู้เรื่องราวในอดีตของชาติและชักชวนในผู้อื่นช่วยกันศึกษาค้นคว้าด้านโบราณคดีอีกด้วย

> หวังจะให้เป็นหนทางที่ผู้ชำนาญในโบราณคดี จะได้มีโอกาสพิจารณาและสันนิษฐานข้อความเกี่ยวข้องด้วยเมืองสุโขทัย สวรรคโลก และกำแพงเพชรต่อไป...ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะยกหนังสือนี้เป็นตำรับตำราอย่างใดเลย ประสงค์แต่จะตั้งโครงพอเป็นรูปขึ้นไว้ทีหนึ่ง เพื่อให้ผู้ที่มีความรู้และพอใจในการตรวจค้นโบราณคดีต่าง ๆ จะได้ตกแต่งแต้มเติมให้เป็นรูปอันงดงามดีขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้นถ้าแม้ผู้ที่อ่านจะมีความเห็นไม่ตรงกับข้าพเจ้า ๆ จะไม่รู้สึกเสียใจเลย แต่ตรงกันข้ามถ้าแม้ท่านผู้ใดมีความเห็นไม่ตรงกับข้าพเจ้าในข้อใด บอกชี้แจงให้ข้าพเจ้าทราบจะมีความยินดีขอบคุณเป็นอันมาก และข้าพเจ้าจะรู้สึกว่าได้รับความรู้เพิ่มเติมขึ้นอีก[16]

นอกจากการสำรวจ ศึกษาค้นคว้าด้านโบราณคดี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นควรที่จะเผยแพร่เรื่องราวในอดีตของชาติผ่านรูปแบบการแสดง ดังที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์โครงเรื่องเหตุการณ์สำคัญในอดีตเพื่อใช้แสดงในชื่อชุด*ตำนานเสือป่า* พระองค์ทรงแสดงคำชี้แจงในการพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

---

[15] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 138.

[16] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เที่ยวเมืองพระร่วง**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2526), หน้า ก-ข.

> การแสดงตำนานเสือป่า คิด ๆ ไปก็เท่ากับแสดงตำนานของชาติไทย เพราะเหตุว่าผู้ที่ได้ไว้ชื่อในตามแห่งชาติเรา โดยมากย่อมเป็นผู้ซึ่งต้องด้วยลักษณะเสือป่า ถ้าแลการแสดงตำนานครั้งนี้ จะมีผลให้คนไทยสมัยนี้บังเกิดมีความปรารถนาที่จะให้ชาติและบ้านเกิดเมืองนอนของเรามีความจำเริญแลคงเป็นไทยสืบไป และถ้าจะมีผลให้ชาวต่างประเทศซึ่งมาอาศัยอยู่ภายในประเทศเรารู้สึกว่าชาติของเราก็มีตำนานอันดีมาแล้ว ซึ่งเราจำต้องพยายามประพฤติให้เป็นอย่างที่ได้เคยเป็นมาบ้าง จึงควรเขาทั้งหลายจะคบค้ากับเราแลนับถือเรา ถ้ามีผลได้ดังกล่าวมานี้แล้ว ผู้จัดการแสดงตำนานครั้งนี้ก็จะรู้สึกว่าไม่เหนื่อยเปล่า[17]

กล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าสำคัญของการค้นคว้าและเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตของชาติ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นการอาศัยอยู่ร่วมกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน เรื่องราวในอดีตและวีรกรรมของบรรพบุรุษจะเป็นสิ่งที่จะทำให้คนในชาติมีความรักและสามัคคีกัน และทรงเห็นว่าการถ่ายทอดเรื่องราวในอดีตผ่านรูปแบบเรื่องเล่าจะทำให้ประชาชนมีความเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น

2.2 วรรณคดีกับการเสริมสร้างสติปัญญาให้แก่ประชาชนในชาติ

เมื่อพิจารณาผลงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเห็นว่าทั้งสองพระองค์ทรงให้ความสำคัญแก่การสร้างผลงานวรรณคดี นอกจากความสนุกสนานเพลิดเพลินแล้วยังช่วยเสริมสร้างความคิดและสติปัญญาให้กับผู้อ่านอีกด้วย ดังจะเห็นจากพระราชนิพนธ์คำนำที่ทรงแสดงจุดมุ่งหมายในการพระราชนิพนธ์และข้อแนะนำในการอ่านพระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชนิยมในการพระราชนิพนธ์คำนำเพื่อชี้แจงพระราชประสงค์ในการพระราชนิพนธ์ผลงานเรื่องต่าง ๆ เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้มีการดำเนินการแปล*นิบาตชาดก* โดยพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บทนำ เพื่อเป็นการแนะนำวิธีการอ่านหนังสือประเภทชาดกอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์

---

[17] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "คำชี้แจง," ใน **ตำนานเสือป่า (คือตำนานของชาติ)**, (กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2522), หน้า คำชี้แจง.

> เปนคำแนะนำให้ท่านทั้งหลายอ่านหนังสือเรื่อชาดกนี้ ตามคำซึ่งข้าพเจ้าเรียกว่าแลดูด้วยตั้งวงกว้าง ๆ แต่แท้จริงเรื่องชาดกนี้เป็นเรื่องนิทานโบราณ ซึ่งนักปราชญ์ทั้งหลายได้นำสืบกันมาตั้งแต่ 2500 ปีขึ้นไปหา 3000 ปี ก็เปนเรื่องที่ควรอยู่ซึ่งเราจะอ่าน[18]

ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงแสดงให้เห็นว่าในการพระราชนิพนธ์ผลงานเรื่องใดก็ตามทรงมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการสื่อสารแก่ผู้อ่านและทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะทำตนให้เป็นผู้นำทางผู้อ่านพระราชนิพนธ์ไปสู่เป้าหมายที่ทรงตั้งไว้ในแต่ละเรื่อง เช่นเรื่อง*เทศนาเสือป่า*

> หลายปีมาแล้วข้าพเจ้าได้เคยพยายามกระทำตนเปนประดุจผู้ถือประทีปส่องหนทางให้ญาติและมิตรสหายมีโอกาสเดิรไปสู่แสงสว่างอันเขาทั้งหลายแสวงอยู่ อนุศาสนีชุดนั้นข้าพเจ้าได้ขนานนามไว้ว่า “เทศนาเสือป่า” [19]

พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ปรียทรรศิกา*เพื่อจะให้ความรู้เกี่ยวกับการละครสันสกฤต

> ข้าพเจ้าจงใจจะใคร่ทำคือเอาเรื่องละครสันสกฤตเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาแปลงเป็นภาษาไทย แต่ให้คงรูปอยู่อย่างเดิมของเขาทุกประการ...ทั้งนี้ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้นักเลงหนังสือได้รู้ชัดว่าละคอนสันสกฤตโบราณเขาแต่งกันอย่างไร แสดงกันอย่างไร[20]

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแสดงพระราชประสงค์การพระราชนิพนธ์ คือการแสดงให้ผู้อ่านได้รู้ว่าจะได้รับประโยชน์อย่างไรจากการอ่านพระราชนิพนธ์เรื่องนั้น ๆ

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีวิธีการพระราชนิพนธ์โดยคำนึงถึงความถูกต้องของข้อมูล เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสืบค้น สอบสวนเรื่องราวและภาษาของเงาะป่าก่อนที่จะนำมาผูกเป็นเรื่องราวเป็นบทละครเรื่อง*เงาะป่า* นอกจากจะเป็นความสมจริงในทางด้านกลวิธีการประพันธ์แล้ว

---

[18] เรื่องเดียวกัน, หน้า 503.

[19] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร**, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า คำนำ.

[20] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปรียทรรศิกา**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2505) หน้า (ก).

สิ่งที่ผู้อ่านจะได้ก็คือการได้มีความรู้เกี่ยวกับภาษาก็อย รู้วิถีชีวิตของคนกลุ่มน้อย หรือในเรื่อง *พระราชพิธีสิบสองเดือน*และ*พระราชกรัณยานุสร* พระองค์ก็ทรงศึกษาค้นคว้าข้อมูลเป็นจำนวนมากจากหลายแหล่งเพื่อนำเสนอความรู้เรื่องพระราชประเพณีให้ถูกต้อง

> ทรงสอบสวนตำรับตำราบรรดามีและรับสั่งถามผู้กระทำการพิธี...ประกอบกับความที่ได้ทรงทราบพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและความคุ้นเคยในส่วนพระองค์เอง เอาความรู้ในที่ทั้งปวงนี้ทรงวินิจฉัยแล้วเรียบเรียงลงเป็นพระบรมราชาธิบาย เพราะฉะนั้นถ้าว่าโดยทางความรู้ที่ได้จากหนังสือเรื่องนี้ นับว่าเป็นอย่างถ่องแท้ถึงที่สุด[21]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีวิธีการพระราชนิพนธ์เช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมชนกนาถ ดังจะเห็นได้จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเป็นจำนวนมากในการพระราชนิพนธ์ เช่น เรื่อง*บ่อเกิดรามเกียรติ์*

> จึงได้ตั้งใจเที่ยวค้นคว้าหาความรู้เรื่องนี้ ตั้งความพยายามแล้วหลายปีกว่าจะหาหนังสือได้เท่าที่พอใจ...หวังใจว่าผู้ที่ได้รับไปจะได้ใช้เป็นประโยชน์ในทางเปรียบเทียบและสอบทานกับข้อความที่มีอยู่...หวังว่าจะเป็นทางบำรุงความรู้บ้างไม่มากก็น้อย[22]

ส่วนพระราชนิพนธ์แปล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามแปลให้ถูกต้องและตรงกับต้นฉบับเดิม ดังที่ทรงกล่าวไว้ในเรื่อง*โรเมโอและจูเลียต*

> ข้าพเจ้าได้ตั้งใจแปลให้ใกล้ฉบับเดิมมากที่สุดที่ภาษาและโวหารจะยอมให้แปลได้ อย่างไร ๆ ก็ดี ถึงคำแปลนี้จะบกพร่องปานใด ก็คงจะยังดีกว่าที่จะไม่มีผู้พยายามแปลเสียเลย เมื่อข้าพเจ้าได้แปลแล้วเช่นนี้ ผู้ใดเปนปริญญารอบรู้ในภาษาอังกฤษจริง ๆ แม้ได้อ่านคำแปลของข้าพเจ้าสอบกับฉบับภาษาอังกฤษ ก็

---

[21] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, (กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร, 2552), หน้า บทนำ.

[22] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชนิพนธ์คำนำ," ใน **บทละครเรื่องรามเกียรติ์และบ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์**, (กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร, 2544), หน้า (15)

> อาจที่จะแลเห็นได้ว่าแห่งใดบ้างยังบกพร่องอยู่ แล้วก็จะได้มีโอกาศแก้ไขข้อบกพร่องนั้น ๆ เพื่อประโยชน์ของผู้ศึกษาต่อไปข้างหน้า[23]

จะเห็นว่าทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวทางในการทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างผลงานด้วยข้อมูลที่ถูกต้อง อีกทั้งยังทรงคำนึงถึงการเผยแพร่ผลงานวรรณคดีในวงกว้าง โดยทรงพยายามคัดสรรผลงานที่ดีก่อให้เกิดประโยชน์เพื่อนำไปเผยแพร่สู่ประชาชน

ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงให้ความสำคัญแก่การเลือกหนังสือที่จะนำไปเผยแพร่ ดังจะเห็นได้จากการที่หอสมุดวชิรญาณ โบราณคดีสโมสรและวรรณคดีสโมสร มีแนวดำเนินการทางด้านวรรณคดีที่สอดคล้องกันประการหนึ่งคือ มีการตั้งเกณฑ์การพิจารณาวรรณคดีเพื่อจำแนกว่าวรรณคดีเรื่องใดเป็นวรรณคดีที่ดีเพื่อนำไปพิมพ์เผยแพร่ ดังนี้

1. ต้องเป็นเรื่องที่มีแก่นสารในทางวิชาความรู้
2. ฉบับซึ่งจะพิมพ์ต้องตรวจชำระจนเห็นว่าถูกต้องหรือถ้าคลาดเคลื่อนก็ต้องน้อยที่สุด
3. พนักงานหอพระสมุดฯ ต้องตรวจฉบับร่าง 3 ครั้ง[24]

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงเหตุผลในการจัดพิมพ์หนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครไว้ในตำนานหอพระสมุดว่า

> แท้จริงประโยชน์ที่หอพระสมุดสำหรับพระนครจะทำให้แก่บ้านเมืองได้ไม่ใช่แต่รวมหนังสือเก็บไว้เป็นสมบัติของบ้านเมืองอย่างเดียว ถ้าหากสามารถตรวจสอบหนังสืออันเป็นเหตุให้เกิดความรู้พิมพ์ให้แพร่หลายได้ ยังเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นเหมือนกับแจกจ่ายสมบัตินั้นไปให้ถึงมหาชนอีกชั้นหนึ่ง [25]

จากหลักเกณฑ์ในการพิจารณาทั้งสามข้อและจากพระดำรัสของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพแสดงให้เห็นว่า หลักการพิจารณาหนังสือดีที่เหมาะสมจะเผยแพร่นั้นพิจารณาจากการให้สาระความรู้และความถูกต้องของสำนวนภาษาเป็นสำคัญ

โบราณคดีสโมสรมีการจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือในนามของสโมสรเช่นกัน โดยยึดแนวทางเดียวกับหลักเกณฑ์ของหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เนื่องจากใช้กรรมการในการพิจารณา

---

[23] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โรเมโอและจูเลียต**, (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2521), หน้า ง.

[24] กรมศิลปากร, **หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร**, หน้า 144.

[25] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานหอพระสมุด**, (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2512), หน้า คำนำ.

ชุดเดียวกันโดยใช้มังกรคาบแก้วเป็นเครื่องหมายของหนังสือที่พิมพ์ในนามโบราณคดีสโมสร เมื่อมาถึงช่วงการดำเนินงานของวรรณคดีสโมสรซึ่งเป็นหน่วยงานที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อดูแลทางด้านวรรณคดีโดยเฉพาะ ก็ได้ตั้งเกณฑ์การพิจารณาหนังสือวรรณคดีขึ้นมาอย่างชัดเจนและมีรายละเอียดมากขึ้น โดยกำหนดเป็นพระราชกฤษฎีกาในมาตราที่ 8 ได้อธิบายถึงลักษณะของหนังสือดีไว้สองข้อ คือหนังสือที่จะได้รับการยกย่องว่ามีคุณวิเศษ

> 1. เปนหนังสือดี กล่าวคือ เปนเรื่องราวที่สมควรซึ่งสาธารณชนจะอ่านได้ โดยไม่เสียประโยชน์ คือไม่เปนเรื่องทุภาษิต ฤาเปนเรื่องที่ชักจูงความคิดผู้อ่านไปในทางอันไม่เปนแก่นสาร ฤาซึ่งจะชวนให้คิดวุ่นวายไปในทางการเมือง อันจะเปนเครื่องรำคาญแก่รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังนี้เปนต้น
> 2. เปนหนังสือที่แต่งดี ใช้วิธีเรียบเรียงอย่างใด ๆ ก็ตาม แต่ต้องให้เปนภาษาไทยอันดี ถูกต้องตามเยี่ยงที่ใช้ในโบราณกาล ฤาในปัตยุบันกาลก็ได้ ไม่ใช่ใช้ภาษาซึ่งเลียนภาษาต่างประเทศ ฤาใช้วิธีผูกประโยคประธานตามแบบภาษาต่างประเทศ[26]

ความในมาตราที่ 8 เป็นหลักเกณฑ์ในการพิจารณาหนังสือว่าเรื่องใดเป็นหนังสือดี มีเกณฑ์พิจารณาว่าจะต้องมีลักษณะการแต่งที่ดีทั้งในด้านของเนื้อหาและดีในด้านของกลวิธีการแต่งและภาษา สำหรับด้านเนื้อหาดี สิ่งที่เป็นเกณฑ์กำหนดว่าดีคือต้องเป็นเรื่องที่มีสาระมีประโยชน์มีแก่นสาร ส่วนด้านกลวิธีทางภาษาดีก็คือการพิจารณาจากการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง จะเห็นว่าเกณฑ์การพิจารณาทั้งสองข้อเป็นแนวทางที่ได้ดำเนินการมาตั้งแต่หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครโบราณคดีสโมสรจนถึงวรรณคดีสโมสร

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพิจารณาพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาแก่ “นักปราชญ์ราชกวีนายช่างผู้มีฝีมือพิเศษต่าง ๆ ซึ่งก็คือผู้ที่ได้แต่งหนังสือ ตำราวิทยาการต่างๆ ที่เป็นของเก่าของใหม่ที่เป็นคุณต่อแผ่นดิน”[27] รวมถึงให้ทางหอพระสมุดวชิรญาณจัดทำเหรียญวชิรญาณเพื่อพระราชทานให้แก่ผู้สร้างผลงานที่มีความสามารถในการแต่งหรือแปลหนังสือดีที่มีประโยชน์

---

[26] พระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสร ประกาศ ณ วันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2457 อ้างใน กรมศิลปากร, **หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร**, หน้า 123.

[27] นวลจันทร์ รัตนากร, ชุติมา สัจจานันท์, มารศรี ศิวรักษ์, **ปกิณกะเรื่องหนังสือในสมัยรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2525), หน้า 115.

> จึ่งทรงพระราชดำริห์เหนสมควรที่จะสร้างเหรียนแลประกาศนียบัตรขึ้น สำหรับรางวัลในนามของหอพระสมุดวชิรญาณ แด่ผู้ซึ่งมีความรู้อุสาหแต่งเรียบเรียง ฤาแปลหนังสือซึ่งมีประโยชน์แก่ทางความรู้ แลควรเปนแบบแผนสืบไปภายน่านั้น เปนพยานความดีความรู้แลความอุสาหของผู้นั้น ๆ ว่าได้ทำความชอบไว้ในวิชาหนังสือ สมควรเปนที่สรรเสริญของบัณฑิตทั้งหลาย[28]

ส่วนการพิจารณาให้รางวัลแก่ตัวเรื่องหนังสือ แม้ว่าจะมิได้มีการตั้งรางวัลให้กับหนังสือโดยตรง แต่การที่หนังสือเรื่องใดก็ตามที่หอพระสมุดวชิรญาณและโบราณคดีสโมสรได้นำมาพิมพ์จำหน่ายก็ถือได้ว่า ได้รับการยอมรับว่าเป็นเรื่องที่ดีเพราะต้องผ่านการคัดเลือกจากคณะกรรมการว่าเป็นหนังสือดีจึงจะได้รับการพิมพ์เผยแพร่ และต่อมาก็ได้มีการยกย่องที่ชัดเจนขึ้นเมื่อวรรณคดีสโมสรได้พิจารณายกย่องหนังสือวรรณคดีที่ดีเลิศในประเภทต่าง ๆ พร้อมกับให้ประกาศนียบัตร ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า หนังสือเรื่องใดที่ได้รับการประทับตราจากหอพระสมุดวชิรญาณ โบราณคดีสโมสรและวรรณคดีสโมสร ก็เป็นเสมือนกับการได้รับรางวัลว่าเป็นหนังสือที่ดี

ทั้งนี้ ในช่วงระยะเวลาสมัยนั้นได้เกิดความนิยมเรื่องการแต่งหนังสือแจกบุคคลอื่น ๆ เนื่องในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ซึ่งประเพณีการพิมพ์หนังสือแจกแก่ญาติมิตรเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งขณะนั้นทรงผนวชอยู่ได้ทรงตั้งโรงพิมพ์เพื่อพิมพ์หนังสือแจกแก่คฤหัสถ์และบรรพชิตแข่งขันกับการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารี แต่ยังมิได้เป็นการแจกหนังสือเนื่องในโอกาสพิเศษ การแจกหนังสือเป็นของชำร่วยเป็นครั้งแรกมี ใน พ.ศ.2419 ในงานฉลองเลื่อนกรมของกรมหมื่นอักษรศาสน์โสภณขึ้นเป็นกรมขุนบดินทร์ไพศาลโสภณ โดยได้พิมพ์เรื่องนนทุกปกรณัมแจก[29] ต่อมาจึงเกิดความนิยมพิมพ์หนังสือแจกเป็นของชำร่วยในงานมงคลต่าง ๆ ในวงกว้าง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชนิยมพิมพ์หนังสือแจกเช่นกัน ดังที่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต*เพื่อเป็นของขวัญวันปีใหม่ให้กับพระราชวงศานุวงศ์ ในปี พ.ศ. 2422

> ⊙แทนของแจกให้แก่ พระวงศ์ ปวงเยย
> ซึ่งเสด็จทุกพระองค์ พรั่งพร้อม

[28] บัญญัติเหรียญวชิรญาณ ประกาศเมื่อ 25 กันยายน ร.ศ.108 อ้างใน กรมศิลปากร, **หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร**, หน้า 144.

[29] นวลจันทร์ รัตนากร, ชุติมา สัจจานันท์, มารศรี ศิวรักษ์, **ปกิณกะเรื่องหนังสือในสมัยรัตนโกสินทร์**, หน้า 92.

ในวันวิวิธมง-	คลเปลี่ยน ปีแฮ
ทราบเรื่องยลรูปน้อม	จิตให้ยินดี[30]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงดำเนินตามพระราชนิยมเช่นเดียวกัน ดังที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์บทละครเรื่อง*รามเกียรติ์*พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและ*บ่อเกิดรามเกียรติ์*ที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น พระราชทานแจกเป็นอนุสรณ์ในงานบำเพ็ญพระราชกุศล ณ ตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อ พ.ศ.2456

> ข้าพเจ้ามีความปรารถนาจะใคร่มีของแจกผู้ที่มาช่วยงานบ้างพอสมควร มาคิดดูว่าของแจกจะหาสิ่งใดให้มีราคามาก และเป็นประโยชน์แก่ผู้รับยิ่งไปกว่าหนังสือนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าหาไม่ได้ ปัญหาจึงคงมีอยู่เพียงว่า จะเลือกเอาหนังสืออะไรที่จะเป็นหนังสือดีพร้อมด้วยองค์ 3 กล่าวคือ 1.เป็นภาษาไทยดี 2. เป็นหนังสือสำคัญควรสร้างขึ้นไว้เพื่อให้เป็นเกียรติยศแก่ชาติไทย มิให้นานาประเทศติเตียนได้ ว่าไทยเราไม่มีหนังสืออันเป็นแบบแผนในวิชาหนังสือ 3. เป็นหนังสือที่ผู้รับไปแล้วจะอ่านได้โดยไม่เบื่อ จนโยนเข้าตู้หรือก้นหีบ ไม่จับอ่านอีกต่อไป[31]

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกหนังสือเป็นของพระราชทานให้แก่ผู้อื่นก็เพราะทรงเห็นว่าการให้หนังสือนั้นก่อให้เกิดประโยชน์กับผู้รับมากกว่าการให้สิ่งอื่น แต่ทั้งนี้การจะเลือกเรื่องใดแจกก็ต้องผ่านการตรวจสอบตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ถึงลักษณะของหนังสือที่ดี ทั้งทางด้านภาษา เนื้อหา กลวิธีหรือเป็นหนังสือชั้นยอดนั่นเอง แสดงว่าการจะแจกหนังสือให้ผู้อื่นควรคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้รับหรือผู้อ่านเป็นสำคัญ

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวทางการพระราชนิพนธ์ที่มีกระบวนการศึกษาค้นคว้าข้อมูล การเลือกรูปแบบกลวิธี ภาษาและส่งเสริมให้มีการเผยแพร่หนังสือที่ดีเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าทั้งสองพระองค์มีพระราชดำริว่าการสร้างสรรค์ผลงานวรรณคดีควรคำนึงถึงการสร้างผลงานที่ดีเป็นเรื่องที่มีประโยชน์ให้เกิดสติปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับพระบรมราโชบายในการสร้างชาติประการหนึ่งก็คือการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้

---

[30] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **นิทราชาคริต**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2544), หน้า (10)

[31] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและบ่อเกิดรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,** (กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร, 2544), หน้า (15).

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าเพื่อให้สอดคล้องกับสภาวการณ์ของโลกในช่วงเวลานั้น ซึ่งอยู่ในยุคสมัยของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก บรรดาชาติมหาอำนาจตะวันตกได้ใช้ข้ออ้างในการยึดครองดินแดนต่าง ๆ ด้วยการอ้างว่าเป็น "ภาระคนขาว"* ที่จะนำความเจริญของตะวันตกมาสู่ดินแดนไม่เจริญ[32] รวมถึงประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชียด้วย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปกครองประเทศชาติให้รอดพ้นจากชาติมหาอำนาจตะวันตกทั้งหลายที่หวังจะครอบครองชาติสยาม แนวทางหนึ่งที่พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นแนวทางที่สำคัญที่จะช่วยในการป้องกันชาติไม่ให้ถูกรุกรานคือการพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญมากยิ่งขึ้น โดยสิ่งที่ต้องรีบเร่งพัฒนามากที่สุดก็คือการพัฒนาประชาชนในชาติ เพราะประชาชนเป็นกำลังสำคัญที่จะพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า วิธีการพัฒนาคนในชาติประการหนึ่งก็คือการให้ความรู้

วิธีการในการให้ความรู้ทางหนึ่ง คือการให้ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ อย่างกว้างขวางและเป็นระบบ อีกทั้งยังต้องเรียนรู้วิชาการและวิทยาการจากชาติทางตะวันตกซึ่งเป็นประเทศที่มีความเจริญทางด้านวิทยาการต่าง ๆ เพื่อให้ก้าวตามทันความคิดของชนชาติเหล่านั้น ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงจัดให้มีการจัดตั้งการศึกษาแห่งชาติและขยายโอกาสในการศึกษาไปสู่ประชาชนทุกระดับชั้น ดังความในพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่นักเรียนโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ในปี พ.ศ.2427 ว่า

> เจ้านายราชตระกูลตั้งแต่ลูกฉันเป็นต้นไป ตลอดจนถึงราษฎรที่ต่ำที่สุด จะให้ได้มีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกันว่าเจ้า ว่าขุนนาง ว่าไพร่ เพราะฉะนั้นจึงขอบอกได้ว่าการเล่าเรียนในบ้านเมืองเรานี้จะเป็นข้อสำคัญที่หนึ่งซึ่งฉันจะอุตส่าห์จัดขึ้นให้เจริญจงได้[33]

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญแก่การส่งเสริมการศึกษาของประชาชนเช่นนี้ ดังนั้น ตลอดช่วงเวลาที่ทรงปกครองบ้านเมือง พระองค์จึงทรงมุ่งที่จะอบรมปลูกฝังให้ประชาชนใฝ่ใจในการศึกษาหาความรู้ เพื่อแสวงหาความก้าวหน้าส่วนตัวและเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการนำพาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะส่งเสริมให้

---

*"ภารกิจของคนขาว" มีที่มาจากบทกวีอันเลื่องลือของ รัดยาร์ด คิปลิ่ง (Rudyard Kipling) ที่ชื่อว่า The White Man's Burden (1899) ที่หมายถึงภารกิจที่จะต้องนำเอาอารยธรรมความเจริญอันสูงส่งของตะวันตกไปให้แก่อินเดีย

[32] ปิยนาถ บุนนาค, **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริงถึง "เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516)**, (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 33.

[33] เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

ประชาชนเป็นคนที่มีคุณภาพ คือสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อครอบครัวหรือคนใกล้ชิด ต่อส่วนรวมหรือสังคม ต่อชาติและต่อพระมหากษัตริย์ "แลผู้ใดได้เล่าเรียนถึงผลสำเร็จเช่นนี้แล้ว ผู้นั้นชื่อว่าเปนราษฎรอันสมควรแก่ประเทศสยามยิ่งนัก"[34] หมายความว่าพระองค์ทรงปรารถนาให้ประชาชนมีความรู้และสามารถนำความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนตนและประเทศชาติ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่เหมาะสมกับการเป็นประชาชนในชาติสมัยใหม่

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้คนในชาติมีความรู้ โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชาติให้เจริญรุ่งเรือง ดังจะเห็นว่าพระองค์ทรงสนับสนุนและส่งเสริมเรื่องการศึกษาของชาติเช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมชนกนาถ ดังความในพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่นักเรียน ความว่า

> วิชาเป็นสิ่งสำคัญอันจะหาค่ามิได้ คนเราถึงจะมีกำลังวังชาปานใดถ้าไม่มีวิชาอยู่แล้วก็นับว่าแพ้เปรียบผู้อื่น เพราะการงานโดยมากจะใช้แต่กำลังกายถมลงไปฝ่ายเดียวย่อมจะไม่สำเร็จไปได้โดยเรียบร้อย ถ้าแม้มีวิชาอยู่บ้างแล้วถึงแม้ว่ากำลังกายจะบกพร่องบ้างก็ยังไม่สู้กระไร เพราะอาจจะใช้วิชาเป็นเครื่องผ่อนผันให้ใช้กำลังได้ในอันที่ถูกอันควร ไม่ใช่ในที่อันไม่จำเป็น กล่าวแต่โดยย่อเท่านี้ก็พอที่จะเห็นได้แล้วว่าการหาวิชาใส่ตัวจะเป็นประโยชน์ดีแก่ตัวเป็นอเนกประการ[35]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้กว้างขวางไปถึงชนทุกชั้น อีกทั้งจัดตั้งโรงเรียนสำหรับวิชาชีพและที่สำคัญทรงขยายการศึกษาถึงขั้นอุดมศึกษา พระองค์ทรงยกเลิกโรงเรียนข้าราชการพลเรือนและตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2459 นับว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศ

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสนับสนุนกิจการต่าง ๆ ที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ คือการก่อตั้งหอพระสมุดวชิรญาณให้เป็นหอพระสมุดสำหรับพระนครเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าไปแสวงหาความรู้ ดังจะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลในพิธีเปิดของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพสภานายกหอพระสมุด

---

[34] ประกาศกระแสพระบรมราชโองการเรื่องการศึกษาของประเทศสยาม อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ประมวลพระราชนิพนธ์เบ็ดเตล็ดในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (พระนคร: โรงพิมพ์การรถไฟ, 2508), หน้า 18.

[35] พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่นักเรียนที่พลับพลาท้องสนามหลวง วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2454 อ้างใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชดำรัสรวมร้อยครั้ง**, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2529), หน้า 16.

ขณะนั้นได้แสดงให้เห็นว่า การก่อตั้งหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครแสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณและความตั้งพระราชหฤทัยของพระมหากษัตริย์ที่ทรงทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการให้ความรู้

> พระราชธุระซึ่งพระองค์ทรงเปนเอกอรรคสาสนูปถัมภก ก็โปรดให้หอพระสมุดฯ มีน่าที่รวบรวมรักษาคัมภีร์พระไตรปิฎก อันเปนหลักธรรมวินัยในพระบวรพุทธศาสนาไว้ให้มั่นคงถาวรสืบต่อไป ในพระราชธุระแห่งพระองค์ผู้เปนเจ้าเปนใหญ่ในประชาชนชาติไทย ก็โปรดให้หอพระสมุดฯมีน่าที่สะสมรวบรวมบรรดาหนังสืออันเปนสมบัติของชาติไทยทั้งในทางคติแลในทางภาษามาตรวจตรารักษาไว้มิให้เสื่อมสูญ ยังพระราชธุระซึ่งทรงทำนุบำรุงสยามราชอาณาจักร เพื่อให้มีความเจริญศุขสมบูรณ์ยิ่งขึ้นนั้น ก็ได้โปรดให้หอพระสมุดฯ มีน่าที่รวบรวมแลเสาะหาหนังสืออันเปนประโยชน์ในทางวิชาความรู้มาไว้สำหรับการศึกษา และพิมพ์จำหน่ายจ่ายแจกไปถึงประชาชนตามโอกาศที่จะทำได้[36]

จากคำกราบบังคมทูลของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ การก่อตั้งหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครแสดงให้เห็นพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ 3 ประการ คือ ประการแรกทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ประการถัดมาทรงเป็นผู้ปกครองทรงรวบรวมสมบัติหรือองค์ความรู้ของชาติ และประการสุดท้ายทรงทำนุบำรุงชาติให้เจริญก้าวหน้าด้วยการให้ความรู้แก่ประชาชน

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าคุณค่าประการสำคัญของวรรณคดีประการหนึ่งคือการให้ความรู้ ซึ่งสอดคล้องกับพระบรมราโชบายในการสร้างชาติประการสำคัญประการหนึ่งคือ ทั้งสองพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะให้ประชาชนในชาติมีความรู้มากยิ่งขึ้น

---

[36] คำกราบบังคมทูลในพิธีเปิดหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร พ.ศ.2459 อ้างใน กรมศิลปากร, **หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร**, หน้า 55.

2.3 วรรณคดีกับการแสดงให้เห็นความเจริญของชาติ

(1) วรรณคดีในฐานะเครื่องหมายแสดงให้เห็นความเจริญของชาติ

นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีพระราชดำริว่าวรรณคดีเป็นเครื่องแสดงให้เห็นประวัติความเป็นมาในอดีตที่มาอย่างยาวนาน และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เป็นกลุ่มชนเดียวกันแล้ว พระองค์ยังมีพระราชดำริว่าวรรณคดีและกิจการที่เกี่ยวข้องเป็นเครื่องหมายของความเจริญของชนชาตินั้น ๆ ดังจะเห็นจากที่พระองค์มีพระราชดำริเกี่ยวกับการก่อตั้งหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร โดยทรงแสดงเหตุผลในการตั้งหอพระสมุด ความว่า

> มหานครอันรุ่งเรืองในนานาประเทศย่อมมีหอสมุดสำหรับเมืองเปนที่สำสมแลเก็บรักษาบรรดาหนังสือ ซึ่งเปนวิทยาสมบัติสำหรับชนชาตินั้น ๆ นับเปนสิ่งสำคัญในรัฐบาลอย่าง 1 แลหอสมุดเช่นนั้นยังหาได้จัดขึ้นในสยามประเทศนี้ไม่... หอสมุดนี้จะเปนคุณเกิดประโยชน์ แลเปนเกียรติยศแก่บ้านเมือง[37]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอ้างถึง “มหานครอันรุ่งเรือง” ซึ่งหมายถึงประเทศตะวันตกที่ต่างก็มีหอสมุดเก็บรวบรวมหนังสือต่าง ๆ ของชาติ ดังนั้น การที่พระองค์ทรงตั้งหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครนอกจากจะเป็นแหล่งความรู้แก่ประชาชนแล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นว่าชาติของเราก็เป็นชาติที่มีความเจริญเช่นกัน และเป็นชาติที่มีผู้มีสติปัญญาอยู่มากจึงสามารถแต่งหนังสือแสดงภูมิปัญญาความรู้ต่าง ๆ ได้จำนวนมาก

ทั้งนี้ แนวคิดว่าวรรณคดีและหนังสือเป็นการแสดงความเจริญของชาติเป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากคตินิยมของทางตะวันตกที่เชื่อมโยงสังคมรู้หนังสือ อารยธรรมและรัฐชาติสมัยใหม่เข้าด้วยกัน หนังสือเริ่มถูกมองจากชนชั้นนำไทยว่าเป็นสมบัติสำคัญของชาติ[38] แพทริค โจรี กล่าวถึงการจัดตั้งหอสมุดในสมัยนั้นว่า ห้องสมุดเป็นสัญลักษณ์ของความศิวิไลซ์ หน้าที่สำคัญของห้องสมุดจึงเป็นการแสดงให้ชาติอื่นได้เห็นว่าชาติไทยก็สามารถถูกนับเนื่องเข้ากับชาติอื่น ๆ ว่ามีหนังสือสะสมอยู่ในความครอบครองเป็นจำนวนมาก[39]

---

[37] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานหอพระสมุด**, (พระนคร: อักษรเจริญทัศน์, 2512), หน้า คำนำ.

[38] Patrick Jory, “สืบสาวกำเนิดหอสมุดแห่งชาติ: หนังสือกับความเป็นชาติ,” แปลเก็บความโดย ประจักษ์ ก้องกีรติ **วารสารภาษาและหนังสือฉบับวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์** 37, 1 (2549): 14.

[39] เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงสนับสนุนและดำเนินการกิจการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครและทรงขยายกิจการให้กว้างขวางยิ่งกว่าเดิม ในพระราชดำรัสตอบเมื่อคราวเปิดหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร พระองค์ได้แสดงพระราชดำริที่มีต่อกิจการหอสมุด ความว่า

> ข้าพเจ้ามีน้ำใจรักใคร่ในวรรณคดี และกิจการอันเนื่องด้วยหอพระสมุด เพราะรู้สึกว่าเปนสง่าอันสำคัญและเปนหลักฐานความเจริญรุ่งเรืองอันเปนที่รักของเราทั้งหลายที่เปนคนไทย...ชาติใดไม่มีหนังสือ ไม่มีตำนานนับว่าเปนเหมือนคนป่า ที่จริงชาติเรามีหนังสือมานานแล้วและมีตำนานเปนอันมาก แต่หากกระจัดกระจายไม่ได้รวมอยู่แห่งเดียวกับชาวต่างประเทศบางคนจึงถึงแก่เคยกล่าวว่าชาติไทยไม่มีหนังสือไม่มีตำนาน ข้อนี้เปนข้อที่ข้าพเข้าแลท่านทั้งหลายโดยมากเคยรู้สึกเจ็บใจมานานแล้ว เหตุนี้จึงได้พยายามจัดตั้งหอพระสมุดขึ้นเปนหลักฐาน ให้แลเห็นเปนพยานปรากฏ เพื่อชาวต่างประเทศที่มีอยู่แล้วในกรุงสยามก็ดีหรือที่จะมาใหม่ก็ดี ได้แลเห็นเปนพยายานหลักฐานว่ากรุงสยามไม่ใช่เมืองป่าได้เจริญมาแล้วมีหนังสือแลตำนานอยู่แล้วเปนอันมาก สมควรแก่ที่เจริญแล้วทุกประการ[40]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า วรรณคดีและการมีหนังสือเป็นเครื่องแสดงให้เห็นความเจริญของชาติ การรวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องเล่า ตำนานเกี่ยวกับประเทศจะเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่า ชาวไทยเป็นผู้มีวิชาความรู้หรือกล่าวได้ว่าเป็นผู้เจริญมาแต่เก่าก่อน

อย่างไรก็ตาม นอกจากทรงเห็นคุณค่าของการรวบรวมหนังสือเก่าว่าเป็นเครื่องแสดงความเจริญที่มีมาอย่างยาวนาน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงส่งเสริมให้มีการแต่งหนังสือใหม่ขึ้น โดยได้มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้น เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ.2457 เพื่อ “อุดหนุนวิชาแต่งหนังสือภาษาไทยให้ดีขึ้น”[41]

> ด้วยทุกวันนี้ผู้แต่งหนังสือแลผู้อ่านหนังสือก็มีมากขึ้นกว่าแต่ก่อนทั้ง 2 จำพวก แต่ฝ่ายข้างผู้แต่งยังไม่ใคร่จะเอาใจใส่ในทางภาษาฤาพยายามแต่งเรื่องอัน

---

[40] พระราชดำรัสตอบในการเสด็จพระราชดำเนินเปิดหอพระสมุดสำหรับพระนคร วันที่ 6 มกราคม พ.ศ.2459 อ้างใน กรมศิลปากร, **หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร**, หน้า 56.

[41] พระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสร ประกาศ ณ วันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2457 อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 121.

> ประกอบด้วยคุณวิชาสารประโยชน์ มักแต่แต่งเอาอย่างผู้อื่นตาม ๆ กันไป ที่แปลจากภาษาต่างประเทศ ก็มักแปลแต่หนังสือซึ่งเป็นเรื่องอย่างเลว ๆ ในภาษานั้น ๆ แลมักชอบหันเหียนเปลี่ยนวิธีเรียบเรียงภาษาไทยไปตามประโยคภาษาต่างประเทศ ด้วยความโง่เขลาแลสำคัญว่าโวหารอย่างนั้น เปนของเหมาะเจาะสมควรแก่สมัยใหม่ มิได้รู้ว่าการที่ทำอย่างนั้น เปนการทำลายภาษาของตนเองให้เสียไป ส่วนผู้อ่านที่อยากจะอ่านหนังสือก็พบแต่หนังสือที่กล่าวมานี้มากขึ้นทุกที บางคนจนถึงไปหลงนิยมว่า ภาษาและวิธีแต่งหนังสือเช่นว่าเปนการเปลี่ยนแปลงอย่างดีที่เกิดขึ้นในวิชาหนังสือสมัยใหม่ เมื่อการเปนอยู่ดังนี้ ทรงพระราชดำริห์เห็นว่า สมควรจะจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งอุดหนุนวิชาแต่งหนังสือภาษาไทยให้ดีแลพ้นจากความเข้าใจผิดทั้งผู้แปลและผู้อ่านดังกล่าวมาแล้ว ทำนองดังที่สมเด็จพระบรมชนกนารถได้ทรงทำนุบำรุงการศึกษาโบราณคดีมาแต่ก่อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้น[42]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นปัญหาเรื่องการแต่งและอ่านหนังสือในสมัยนั้นว่า ผู้แต่งบกพร่องในเรื่องการใช้ภาษาและการเลือกเนื้อหา ทำให้เรื่องขาดความดีเด่นทางด้านสำนวนโวหารและเนื้อหาไม่มีสาระ ผู้อ่านจึงได้เห็นตัวอย่างของการใช้ภาษาที่ผิด พระองค์จึงทรงก่อตั้งวรรณคดีสโมสรเพื่อให้มีหน้าที่ในการดูแลเรื่องการแต่งหนังสือ ทำหน้าที่พิจารณาคัดเลือกและเผยแพร่วรรณคดีที่มีลักษณะดีเด่น คือเป็นหนังสือดีทั้งทางด้านเนื้อหาและกลวิธี นับว่า “เปนหนังสือดีมีคุณวิเศษบริบูรณ์” [43]

ทั้งนี้ การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนให้มีการแต่งหนังสือและวรรณคดีเรื่องใหม่ให้มีมาตรฐานเป็นงานที่มีคุณภาพทั้งด้านเนื้อหาและกลวิธี นอกจากจะเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นความเจริญที่มีมายาวนานแล้ว ยังเป็นการยืนยันว่าในปัจจุบันชาติก็ยังคงมีนักปราชญ์และกวีอยู่เช่นกัน

(2) วรรณคดีในฐานะผลงานศิลปะสำคัญที่แสดงให้เห็นความเจริญของชาติ

นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของหนังสือและวรรณคดีในฐานะเครื่องหมายแสดงให้เห็นความเจริญ

---

[42] เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

[43] เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

คือมีภูมิความรู้มายาวนานตั้งแต่ในอดีต ทั้งสองพระองค์ยังทรงเห็นความสำคัญของวรรณคดีในฐานะผลงานศิลปะสำคัญที่แสดงให้เห็นความเจริญของชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความสำคัญของวรรณคดีในฐานะผลงานศิลปะสำคัญที่แสดงให้เห็นความเจริญของชาติ พิจารณาได้จากพระองค์ทรงให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามในคราวสมโภชพระนครครบรอบร้อยปี ซึ่งเป็นวาระสำคัญในการแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของชาติในด้านต่าง ๆ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯให้มีการซ่อมแซมงานด้านศิลปะแขนงต่าง ๆ เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรมและให้แต่งโคลงอธิบายภาพวรรณคดีเรื่อง *รามเกียรติ์*จารึกที่ฝาผนังพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

> โคลงเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระสงฆ์และพระราชวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทแต่งร้อยเรื่องเรียบเรียงขึ้นครั้งนี้เป็นของสำคัญในรัชกาล ... จึงมีพระบรมราชโองการ ให้จัดผู้มีสติปัญญามั่นคงและเฉลียวฉลาดชำนาญในลักษณะกาพย์กลอนต่าง ๆ ตั้งให้เป็นผู้ตรวจสอบดัดแปลงแก้ไขโคลงห้องรามเกียรติ์ให้ไพเราะถูกถ้วน สมควรเป็นของสำคัญเครื่องหมายพระเกียรติยศสำหรับแผ่นดินสืบต่อไปช้านาน อย่าให้เป็นที่นักปราชญ์ภายหน้าติเตียนได้[44]

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองด้านวรรณคดีของชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริในแนวทางเดียวกัน ดังพระราชดำรัสความว่า “เราเห็นว่าศิลปวิชาช่างเป็นสิ่งสำคัญอันหนึ่ง ซึ่งสำหรับแสดงให้ปรากฏว่าชาติได้ถึงซึ่งความเจริญเพียงใดแล้ว ... ความเจริญในวิชาช่างจึงเป็นเครื่องวัดความเจริญแห่งชาติ”[45] พระองค์ทรงเชื่อมโยงความเจริญรุ่งเรืองของศิลปะและวิชาช่างเข้ากับการแสดงความเจริญของชาติ ศิลปะคือเครื่องหมายแสดงความเจริญของชาติ พระองค์ทรงอธิบายอย่างละเอียดว่า ศิลปะบ่งบอกถึงความเจริญของชาติ

อันชาติใดไร้ศานติสุขสงบ ต้องมัวรบรานรอนหาผ่อนไม่
ณ ชาตินั้นนรชนไม่สนใจ ในกิจศิลปะวิไลละวาดงาม

---

[44] “ประกาศสมโภชพระนคร” **สมโภชพระนครร้อยปี**, (กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองรัตน์, 2502), หน้า 36.

[45] พระราชดำรัสตอบในการเปิดโรงเรียนเพาะช่าง วันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2456 อ้างใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ใน **รวมพระราชดำรัสร้อยครั้ง**, หน้า 50.

แต่ชาติใดรุ่งเรืองเมืองสงบ ว่างการรบอริพลอันล้นหลาม
ย่อมจำนงศิลปาสง่างาม เพื่ออร่ามเรืองระยับประดับประดา
อันชาติใดไร้ช่างชำนาญศิลป์ เหมือนนารินไร้โฉมบรรโลมสง่า
ใคร ๆ เห็นไม่เปนที่จำเริญตา เขาจะพากันเย้ยให้อับอาย
....
เพราะการช่างนั้นสำคัญอันวิเศษ ทุกประเทศนานาทั้งน้อยใหญ่
จึ่งยกย่องศิลปะกรรม์นั้นทั่วไป ศรีวิไลวิลาศดีเปนศรีเมือง
ใครดูถูกผู้ชำนาญในการช่าง ความคิดขวางเฉไฉไม่เข้าเรื่อง
เหมือนคนป่าคนไพรไม่รุ่งเรือง จะพูดด้วยนั้นก็เปลืองซึ่งวาจา
แต่กรุงไทยศรีวิไลทันเพื่อนบ้าน จึ่งมีช่างชำนาญวิเลขา
ทั้งช่างปั้นช่างเขียนเพียรวิชา อีกช่างสถาปนาถูกทำนอง
....
ควรไทยเราช่วยบำรุงวิชาช่าง เครื่องสำอางแบบไทยสโมสร
ช่วยบำรุงช่างไทยให้ถาวร อย่าให้หย่อนกว่าเขาเราจะอาย
....
เราช่วยช่างเหมือนช่วยบ้านเมือง ให้ประเทืองเทศไทยอันไพศาล
สมเปนเมืองใหญ่โตมโหฬาร พอไม่อายเพื่อนบ้านจึ่งจะดี[46]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นว่า การที่ชาติใด ๆ มีผลงานศิลปะจำนวนมากได้ก็เพราะเป็นชาติที่มั่นคงไม่มีศัตรูมารุกรานและมีความเจริญรุ่งเรือง การที่ชาตินั้น ๆ มีผลงานศิลปะจำนวนมากก็จะได้รับการยกย่องให้เกียรติจากชาติอื่นว่าเป็นชาติที่มีความเจริญ พระองค์จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้คนในชาติช่วยกันสร้างผลงานศิลปะของชาติให้มีมากยิ่งขึ้น

⊙ดูรากุลบุตร์เชื้อ ชาติชาย ไทยเฮย
อันชาติรุ่งเรืองฉาย เฉิดแท้
แม้ไร้กะวีอาย ทั้งชาติ เจียวพ่อ
เขาจะเยาะเล่นแม้ หมดผู้รู้ดี
⊙กะวีสง่าแม้น มณีสาร
คำเพราะคือสังวาลย์ กอบแก้ว

[46] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทเสภาเรื่องพญาราชวังสันกับสามัคคีเสวก**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2529), หน้า 55-56.

ควรเพิ่มพิริยการ กะวีเวท เทอญพ่อ
กอบกิจประเสริฐแล้ว ไป่ต้องร้อนตัว
⊙อย่ากลัวถูกติฉิน เกินสมัย หน่อยเลย
ใครเยาะก็ช่างใคร อย่าเก้อ
เราไทยอักษรไทย เราแต่ง สิฮา
ใครติสิคือเส้อ ไม่รู้สีสา
⊙นานาประเทศล้วน นับถือ
คนที่รู้หนังสือ แต่งได้
ใครเกลียดอักษรคือ คนป่า
ใครเยาะกวีไซร้ แน่แท้ คนดง[47]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า กวีและวรรณคดีเป็นผลงานศิลปะที่แสดงให้เห็นว่าเป็นชาติที่มีผู้มีความรู้ ส่งผลให้ได้รับการยอมรับนับถือจากนานาประเทศ พระองค์จึงมีพระราชประสงค์ที่จะกระตุ้นให้ประชาชนมีความภาคภูมิใจ พระองค์ทรงชักชวนให้รักษาและสืบทอดการแต่งวรรณคดีไทยให้คงอยู่ตลอดไป

ดังนั้นกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของวรรณคดีในฐานะหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า ชาติไทยมีเรื่องราวความเป็นมาและมีภูมิความรู้ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ สืบทอดมาตั้งแต่อดีต ไม่ใช่ชาติที่เกิดขึ้นใหม่ และทรงเห็นความสำคัญของวรรณคดีในฐานะผลงานศิลปะสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า ชาติไทยเป็นชาติที่มีนักปราชญ์และกวีจำนวนมากที่สามารถสร้างสรรค์ผลงานวรรณคดีชั้นเยี่ยม ซึ่งสอดคล้องกับพระบรมราโชบายในการสร้างชาติประการหนึ่ง คือการสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับชาติให้เหมาะสมกับกาลสมัย พระองค์ทรงตระหนักดีถึงความนึกคิดของคนตะวันตกที่ ดูถูกเหยียดหยามว่าคนชาติตะวันออกหรือความเป็นตะวันออก (Oriental) ยังเป็นชนชาติที่มีแต่ความล้าหลัง ดังที่ทรงกล่าวว่า “ออเรียลตอลอันศัพท์นั้นแปลว่าตะวันออกเท่านั้น แต่เวลามันใช้ราวกับจะมีคำว่าก็ป่าเถื่อนเท่านั้น”[48] ประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่อิทธิพลตะวันตกทั้งทางด้านเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมได้ไหล่บ่าเข้าสู่ประเทศไทยอย่างรวดเร็ว ทำให้พระองค์ทรงปฏิรูปประเทศ

---

[47] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระนลคำหลวง**, (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2547), หน้า ข-ค.

[48] พระราชหัตถเลขาทรงมีไปมากับสมเด็จฯเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ วันที่ 21 มีนาคม ร.ศ.122 เรื่องพลับพลาที่เสวยกับเรื่องเสาหงส์ อ้างใน ประยุทธ สิทธิพันธ์, **มหาราชกวี ปิยมหาราชรำลึก จปร. เล่ม 2**, (กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์, 2527), หน้า 477.

ในหลาย ๆ ด้านอย่างชัดเจนเพื่อให้ประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า ทั้งทางด้านการบริหารประเทศ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อให้มีความเจริญก้าวหน้าตามความหมายของตะวันตก เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของชาติตะวันตก ซึ่งส่วนหนึ่งก็คือการยอมรับอิทธิพลตะวันตกในด้านต่าง ๆ เช่น เทคโนโลยีและขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมบางประการมาใช้ในสังคมไทย

> การซึ่งจะให้สำเร็จเป็นความเจริญแก่บ้านเมืองได้ ต้องตั้งใจพร้อมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวว่า บ้านเมืองของเราเป็นเวลาจำเป็นที่จะต้องจัดการให้มีความเจริญเดินไปเสมอ ๆ กับประเทศทั้งปวง ถ้าจะนิ่งอยู่ไม่จัดการอันใดคงจะเป็นการเสียอำนาจบ้านเมืองลดหย่อนไป[49]

นอกจากการพัฒนาชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายเพื่อรักษาความมั่นคงของชาติ โดยแสดงให้เห็นความเจริญของชาติให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชาวตะวันตก เป็นการนำเสนอด้วยวิธีการและสื่อต่าง ๆ ที่เห็นเป็นรูปธรรม เช่น การแต่งกาย การจัดงานพิธีรัฐและราษฎร์ ตลอดจนสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นความเป็นตัวตนของชาติไทยที่มีความเจริญมายาวนานและจะเจริญก้าวหน้าต่อไป

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต่างประเทศในหลาย ๆ ครั้ง โดยเฉพาะการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2440 กล่าวกันว่าเป็นการเสด็จไปทอดพระเนตรความเจริญของตะวันตกด้วยสายพระเนตรของพระองค์เอง เพื่อนำกลับมาใช้ในการปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า แต่ในทางกลับกันการเสด็จไปเยือนถึงดินแดนมหาอำนาจตะวันตกก็เท่ากับการไปนำเสนอหรือแสดงให้เห็นความเจริญของชาติไทยผ่านตัวพระองค์เอง ดังที่สุเนตร ชุตินธรานนท์ กล่าวว่า

> การวางพระองค์ให้เป็นที่ยอมรับจากประดารัฐบุรุษและผู้นำทางศาสนาแห่งมหาอำนาจยุโรปบนพื้นฐานความเสมอภาคและเท่าเทียมกันในฐานะราชาผู้ครองประเทศเอกราชที่ “ศิวิไลซ์”ประเทศหนึ่งเยี่ยงอารยประเทศอื่นในโลกตะวันตก[50]

---

[49] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระบรมราชาธิบายเรื่องความสามัคคี**, (กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม, 2550), หน้า 21.

[50] สุเนตร ชุตินธรานนท์, “การเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ.2440 ความหมายเชิงสัญลักษณ์,” ใน **ลืมโคตรเหง้าก็เผาแผ่นดิน**, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2544), หน้า 195.

ดังนั้น การเดินทางไปยุโรปจึงเหมือนการนำเสนอความเป็นอารยะประเทศผ่านพระองค์เอง เป็นเจตจำนงในการ “เปิดตัว” ให้เป็นที่ยอมรับแสดงผ่านความ “พิถีพิถัน” ในการจัดการการเสด็จผ่านการวางแบบแผนด้านพิธีการทูต การปะทะสังสรรค์กับมุขบุรุษ การให้ความประณีตแก่ฉลองพระองค์ และข้าราชบริพาร การจัดบุคคลตามเสด็จ[51]

อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนเพื่อให้ชาติมีความเจริญ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงลอกเลียนแบบความเป็นตะวันตกทุกอย่าง พระองค์ยังคงรักษาลักษณะความเป็นไทยเอาไว้เช่นกัน ความเจริญในสมัยนั้นจึงเป็นลักษณะการผสมผสานระหว่างลักษณะจารีตที่ทรงคุณค่าและความเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกที่พระองค์ทรงเลือกสรรว่าเป็นประโยชน์และเหมาะสมกับสังคมวัฒนธรรมไทย

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดงานมหกรรมครั้งสำคัญขึ้น คือ “นาเชนแนล เอกซฮิบิเชน” (National Exhibition) เป็นส่วนหนึ่งของการฉลองสมโภชพระนครครบร้อยปี เมื่อ พ.ศ. 2425 เป็นงานที่ได้รวบรวมสิ่งของที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและสินค้าที่ทำขึ้นในกรุงสยามมาตั้งแสดงให้เห็นความเจริญก้าวหน้าของกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้ตั้งมาครบรอบร้อยปี[52] กล่าวได้ว่าการจัดงานมหกรรมขึ้นในวาระเฉลิมฉลองการก่อตั้งพระนครครบรอบหนึ่งร้อยปีในคราวนั้น เป็นพระราชประสงค์ที่จะมุ่งเสนอให้เห็นความเจริญก้าวหน้าของชาติในด้านต่าง ๆ ให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพัฒนาบ้านเมืองในด้านต่าง ๆ ให้มีความเจริญก้าวหน้าตามแบบอย่างชาติตะวันตกต่อเนื่องมาจากสมัยสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระองค์ทรงพยายามแสดงให้เห็นความเจริญและความทันสมัยของชาติบ้านเมืองโดยการรับเทคโนโลยีต่าง ๆ ของตะวันตก และทรงมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาประเทศและสร้างความประทับใจให้แก่ชาวตะวันตก พระองค์ทรงหวังเป็นอย่างยิ่งที่จะให้ตะวันตกยอมรับว่าไทยเป็นชาติที่เท่าเทียมกับนานาประเทศ[53]

อย่างไรก็ตาม ความเจริญก้าวหน้าในสมัยนี้มิได้หมายถึงการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ จากการรับอิทธิพลจากตะวันตกเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า แม้คนไทยจะต้องเร่งสร้างความเจริญแบบตะวันตก แต่ขอให้เป็นเครื่องหุ้มห่อภายนอกเนื้อแท้ความเป็นไทยยังคงต้องรักษาไว้ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความเจริญความมีอารยธรรมของชาติที่มีมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ดังที่ทรงกล่าวว่า “ชาติไทยเราได้เคยถึงซึ่งความเจริญมานานแล้ว ดังปรากฏด้วยระเบียบ

---

[51] เรื่องเดียวกัน, หน้า 195.

[52] กัณฐิกา คงอุดม, **“จาก “นาแชลแนล เอกซฮิบิเชน” ถึง “สยามรัฐพิพิธภัณฑ์”: ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์สยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,”** (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 1.

[53] วิไลเลขา ถาวรธนสาร, **ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก**, หน้า 141.

แบบแผนและตำนานของเรา”[54] ดังนั้น พระองค์ทรงพยายามที่จะคงรักษาความเป็นไทย รวมถึงการรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ พระองค์มีพระราชดำริว่า “ประเทศต่าง ๆ ย่อมมีศิลปะวิชาการต่าง ๆ กัน เราก็มีศิลปะวิชาการของเรา เราจำจะต้องช่วยกันทะนุบำรุงให้เจริญขึ้น”[55] ดังที่พระองค์โปรดเกล้าฯให้จัดงาน “สยามรัฐพิพิธภัณฑ์” (The Siamese Kingdom Exhibition) เพื่อเฉลิมฉลองวโรกาสที่พระองค์ทรงเสด็จอยู่ในราชสมบัตินานเสมอกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อ พ.ศ.2468 (มีประกาศยกเลิกมหกรรมนี้เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตก่อนกำหนดเปิดงาน) โดย “สยามรัฐพิพิธภัณฑ์” เป็นการตั้งแสดงทรัพยากรในบ้านเมืองที่แสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองและก้าวหน้าทันสมัยของสยามเช่นเดียวกับ “นาเชนแนล เอกซฮิบิเชน” เมื่อ พ.ศ.2425[56] กล่าวได้ว่า ทั้ง “นาเชนแนล เอกซฮิบิเชน” และ “สยามรัฐพิพิธภัณฑ์” มีความหมายถึงการจัดงานเพื่อแสดงให้เห็นตัวตนและความเจริญของชาตินั่นเอง

จะเห็นว่าพระราชดำริเรื่องวรรณคดีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวส่วนหนึ่งมีความสอดคล้องกับพระบรมราโชบายในการสร้างชาติบางประการ อาจกล่าวได้ว่า ทั้งสองพระองค์ทรงเห็นคุณค่าและความสำคัญของวรรณคดีที่มีต่อชาติ คือทรงพิจารณาว่าวรรณคดียังเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นความเป็นมาในอดีตของชาติที่ได้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงจากการและมีประวัติความเป็นมายาวนาน เนื้อเรื่องวรรณคดีได้เสนอเรื่องเล่า ตำนาน ประวัติศาสตร์ ความทรงจำต่าง ๆ ที่ได้เล่าขานสืบต่อมาตั้งแต่ในอดีต อีกทั้งวรรณคดียังเป็นสื่อที่สามารถให้ความรู้ต่าง ๆ แก่ประชาชน และวรรณคดียังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความเจริญของชาติ ทั้งด้านการเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่าเป็นชนชาติที่มีความเจริญมายาวนานเป็นบ้านเมืองที่มีนักปราชญ์ และด้านการเป็นผลงานศิลปะที่แสดงให้เห็นว่าเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม มีภูมิปัญญาของกลุ่มชนที่น่าภาคภูมิใจ

จากความสอดคล้องกันระหว่างพระราชดำริด้านวรรณคดีและพระบรมราโชบายในการสร้างชาติที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีจำนวนหนึ่งเพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ต่าง ๆ ที่สำคัญสำหรับการสร้างชาติ

---

[54] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **รวมพระราชดำรัสร้อยครั้ง**, หน้า 50.

[55] เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

[56] กัณฐิมา ศรีอุดม, **“จาก “นาเชนแนว เอกซฮิบิเชน” ถึง “สยามรัฐพิพิธภัณฑ์” ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์สยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,”** หน้า 310.

บทที่ 3

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการสร้างชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินพระบรมราโชบายในการสร้างชาติ โดยทรงใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดและสื่อสารเพื่อให้ประชาชนเกิดสำนึกในความเป็นชาติและการรับรู้ถึงความเป็นชาติร่วมกัน จะเห็นว่าผลงานพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ มีเป้าหมายเพื่อแสดงให้เห็นว่า คนในชาติมีเรื่องราวความเป็นมา วัฒนธรรมขนบประเพณีต่าง ๆ ร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีต และพระมหากษัตริย์คือหลักสำคัญของชาติ คือเป็นทั้งผู้นำที่ทำหน้าที่ดูแลป้องกันและสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับชาติ และที่สำคัญพระมหากษัตริย์คือศูนย์ร่วมจิตใจของคนในชาติ ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

3.1 การแสดงเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีบางเรื่องเพื่อเสนอให้เห็นเรื่องราวความเป็นมาของชาติในอดีต คือบรรพบุรุษได้อาศัยอยู่ร่วมกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน และผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ ร่วมกันมาเพื่อดำรงรักษาเอกราชของกลุ่มชนจนกระทั่งได้ดำเนินมาสู่ความเป็นชาติสมัยใหม่

พระราชวิจารณ์พระราชพงศาวดาร

พระราชวิจารณ์พระราชพงศาวดาร เป็นพระราชนิพนธ์เรื่องสำคัญที่แสดงให้เห็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อประวัติความเป็นมาในอดีตของชาติ ดังความในพระราชดำรัสคราวเปิดโบราณคดีสโมสรที่พระองค์มีพระราชดำริว่า เรื่องราวประวัติความเป็นมาของชาติที่ได้มีการบันทึกไว้มีอยู่น้อยมาก เพราะบันทึกย้อนหลังไปได้แค่สมัยกรุงศรีอยุธยา และส่วนมากก็เชื่อถือเรื่องราวเฉพาะในพงศาวดารเท่านั้น ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่าเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติมีมาก่อนสมัยอยุธยาและเรื่องราวที่บันทึกในพงศาวดารก็มิได้เป็นเรื่องราวทั้งหมดของชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ในรูปแบบของบทพระราชวิจารณ์ พระองค์ทรงใช้ข้อมูลจากพงศาวดารฉบับต่าง ๆ โดยเฉพาะ*พงศาวดารเหนือ*เป็นแหล่งข้อมูล

หลักและทรงค้นคว้าข้อมูลมาประกอบการวินิจฉัยอย่างกว้างขวาง การที่พระองค์ทรงนำเรื่องนี้มาทรงวิเคราะห์ก็เนื่องจาก*พงศาวดารเหนือ*เป็นหลักฐานทางพงศาวดารเพียงเรื่องเดียวที่ได้กล่าวถึงเรื่องราวที่ย้อนไปไกลกว่าสมัยกรุงศรีอยุธยา คือกล่าวย้อนหลังไปในอดีตเป็นหนึ่งพันปี

> จะว่าด้วยการเดิมล่วงขึ้นไปหลายร้อยปี หรือพันปีเศษ กรุงสยามอันนี้ไม่ปรากฏในเรื่องใดว่าได้เป็นชาติยืนยาว มีเจ้าแผ่นดินปกครองมาเกิน 1,300 ปี นับแต่ปีฉลูนพศกนี้ขึ้นไป ที่ได้ความว่ามีชื่อกรุงสยามขึ้น ตั้งแต่พงศาวดารเหนือเป็นอย่างช้า[1]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอ้างพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเห็นว่าเรื่องราวใน*พงศาวดารเหนือ*มีข้อความเลอะเทอะไม่น่าเชื่อถือ

> การเรื่องนี้ก็จะต้องขอตัดความที่เลอะเทอะในพงศาวดารเหนือนั้นเสียไม่กล่าว แต่จะต้องถือว่าพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ปกครองราชอาณาเขตซึ่งเป็นชาติชาวสยามนี้ได้มีขึ้นไม่ต่ำกว่า 1,239 ปี จนถึงฉลูนพศก[10]นี้ พระเจ้าแผ่นดินนั้น คงนับเอาพระเจ้าอรุณมหาราช คือสมเด็จพระร่วงเป็นต้น ว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามตั้งอยู่ในเมืองศรีสัชนาลัย คือเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีมหานครใหญ่ ในกรุงสยามฝ่ายเหนือ ต่อนั้นมาอำนาจใหญ่ซึ่งเป็นอิสรภาพทั่วไปในแผ่นดินสยาม[2]

ถึงแม้ว่าหลักฐานที่จาก*พงศาวดารเหนือ*จะไม่ค่อยมีความน่าเชื่อถือนัก แต่ทั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเชื่อว่าได้เกิดการอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มชนขึ้นมาเป็นระยะเวลานานแล้วดังที่*พงศาวดารเหนือ*ได้บันทึกไว้ เพียงแต่วิธีการบันทึกหรือการเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ดูจะเกินจริงและออกแนวอิทธิปาฏิหาริย์เกินไป

เมื่อพิจารณาความในพระราชนิพนธ์จะเห็นสาระสำคัญของพระราชนิพนธ์เรื่องนี้สองประการ คือประการแรกแสดงให้เห็นว่ากลุ่มชนได้ดำรงอยู่มาเป็นระยะเวลายาวนานมากเกินกว่าช่วงระยะเวลาอาณาจักรอยุธยาเพียงแต่ไม่ได้มีหลักฐานบันทึกเอาไว้ และประการที่สองแสดงให้เห็นว่าอาณาเขตพระราชอาณาจักรกรุงสยามได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามแต่สมัยของพระเจ้าแผ่นดิน

---

[1] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องพระราชประเพณีการตั้งพระมหาอุปราช**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), หน้า 1.

[2] เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

> แต่คงเข้าใจว่า ชาติสยามได้ตั้งขึ้นแล้ว เป็นพระราชอาณาจักรอันหนึ่งสืบมาจนบัดนี้ ก็และพระราชอาณาจักรกรุงสยามนี้ บางทีกว้าง บางทีแคบ คอด ๆ กิ่ว ๆ ตามบรมราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองในครั้งนั้น [3]

จากความในข้างต้น เนื้อหาในพระราชนิพนธ์เรื่องพระราชวิจารณ์*พระราชพงศาวดาร*จึงมิได้เป็นการแสดงเรื่องราวของพระมหากษัตริย์และพระราชกรณียกิจสำคัญตามลำดับตามแนวทางการเขียนพงศาวดาร แต่เป็นพระราชนิพนธ์ที่มีรูปแบบการเขียนเป็นการวิเคราะห์ความใน*พงศาวดารเหนือ* และมีพระราชวินิจฉัยในเรื่องราวประเด็นต่าง ๆ โดยทรงยึดแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นหลักในการพิจารณาในประเด็นต่างๆ ดังนี้

(1) อาณาเขตของพระราชอาณาจักร

พระราชนิพนธ์เรื่อง *พระราชวิจารณ์พระราชพงศาวดาร* ได้อธิบายอาณาเขตของพระราชอาณาจักรสยามตั้งแต่อดีตว่า ไม่สามารถกำหนดขอบเขตแน่นอนชัดเจนได้มาตลอดตั้งแต่ในอดีตเป็นต้นมา อาณาเขตของพระราชอาณาจักรสยามนี้ บางช่วงเวลาก็มีขนาดกว้าง บางช่วงเวลาก็มีขนาดแคบ ขึ้นอยู่กับพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ในช่วงเวลานั้น ๆ ว่าทรงสามารถแผ่พระบรมเดชานุภาพไปได้กว้างไกลเพียงใด เริ่มต้นอธิบายที่สมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง โดยเทียบอาณาเขตที่กล่าวไว้ในพงศาวดารกับกฎมนเทียรบาลในสมัยนั้นแล้วจะเห็นว่า“พระราชอาณาเขตกว้างกว่าในพงศาวดารมาก”[4] แสดงให้เห็นว่าเคยครอบครองมาแล้วทั้งหัวเมืองทางเหนือ (เชียงใหม่) หัวเมืองทางใต้ (มลายู) เมืองเขมร เมืองลาวและแม้กระทั่งเมืองมอญและเมืองพม่า ประเทศเหล่านี้บางช่วงเวลาก็เป็นเมืองขึ้นของไทย บางช่วงเวลาก็กลายไปเป็นเมืองขึ้นของชาติอื่น ๆ หรือตั้งตนเป็นเอกราชเอง โดยอธิบายถึงสาเหตุที่ชาติไทยไม่สามารถครอบครองดินแดนเหล่านั้นไว้ได้โดยตลอดเพราะเหตุผลสองประการ คือ

> เห็นว่ากองทัพที่กรุงเทพฯ ขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ก็ดี เมืองเขมรก็ดี เมื่อตีแตกยับเยินแล้ว มักจะกวาดต้อนอพยพพลเมืองมาเสียเกือบ ๆ หมดเมือง แล้วทิ้งเมืองไว้เป็นเมืองร้าง บางทีจึ่งให้มีผู้ควบคุมรักษาเมืองให้เรียบร้อย ... เมื่อต่อไปผู้ที่ยังเหลืออยู่ประชุมกันเข้า สืบเสาะหาเชื้อวงศ์เจ้านายเดิม หรือเชื้อวงศ์ใหม่ที่มีอำนาจเข้มแข็ง มาตั้งขึ้นเป็นเจ้าเมือง ถ้ากำลังยังอ่อนอยู่หรือเมืองใหญ่

---

[3] เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

[4] เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

> ซึ่งใกล้เคียงรบกวน ก็มักจะแต่งเครื่องราชบรรณาการมาขึ้นกรุงเทพฯ อาศัยให้ช่วยต่อสู้ศัตรูเป็นประกันรักษาบ้านเมืองกว่าจะเจริญใหญ่โตขึ้นได้อีก ครั้นแข็งแรงบริบูรณ์ขึ้นได้แล้ว กลับกระด้างกระเดื่องต่อไปก็มี บางทีตั้งตัวแข็งอยู่ได้ไม่มีใครรบกวน หรือมีที่พึ่งอื่นมาช่วยบำรุงอยู่แล้ว ก็ตั้งเฉยเลยไปไม่มาอ่อนน้อมต่อกรุงสยามก็มี [5]

ประการแรก มีสาเหตุจากการที่ทางเมืองหลวงสนใจกวาดต้อนผู้คนในเมืองประเทศราชให้อพยพย้ายมาอยู่ในกรุง แต่ไม่ได้มีการจัดการดูแลปกครองเมืองประเทศราชอย่างจริงจัง จึงทำให้เชื้อสายของเจ้าครองนครเดิมสามารถก่อตั้งบ้านเมืองได้และตั้งตนเป็นอิสระไม่ยอมขึ้นตรงต่อกรุงสยามต่อไปอีก โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า “เมื่อได้บ้านเมืองไกล ๆ ที่รักษายากแล้วก็ทิ้งเสียอย่างนี้โดยมาก นี่เป็นเหตุให้เมืองที่จะเป็นบรรณาการขาดตอนไปได้อย่างหนึ่ง”[6] ส่วนเหตุผลอีกประการหนึ่ง คือ

> ที่ในกรุงศรีอยุธยาตั้งเจ้าเมืองประเทศราชเหล่านี้ขึ้นแล้ว มักจะมีศัตรูของเจ้าเหล่านี้เองมาทำอันตรายหรือขับไล่เจ้าที่อ่อนน้อมต่อกรุงเทพฯเสีย แล้วตั้งตัวแข็งเมืองขึ้น บางทีกองทัพที่กรุงเทพฯ จะหักหาญเอาเมืองไม่ได้ ต้องนิ่งเลยไปเสียบ้าง บางทีกรุงเทพฯ ทิ้งธุระเลยเสีย ไม่คิดไปจัดการก็มีบ้าง เมืองนั้นก็ขาดจากกรุงเทพฯ ไป[7]

ประการที่สอง ในบางเวลาเมืองประเทศราชนั้น ๆ ได้ถูกเมืองใหญ่อื่น ๆ มาตีชิงเอาไปครอบครอง ทางกรุงสยามได้ส่งกองทัพไปปราบปราม แต่บางครั้งก็ไม่สำเร็จหรือไม่ก็ไม่ได้ให้ความสนใจกับการที่จะต้องเสียเมืองประเทศราชเหล่านั้นไปจึงได้วางเฉย ทั้งสองเหตุผลจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้อาณาเขตพระราชอาณาจักรมีการเปลี่ยนแปลงไปในบางช่วงเวลา ขึ้นอยู่กับพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ในช่วงเวลานั้น ๆ

การอธิบายเรื่องของความเปลี่ยนแปลงขนาดของอาณาเขตพระราชอาณาจักรที่มีมาตลอดเวลานั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่า ในอดีตดินแดนที่เป็นพม่า ลาว เขมร เชียงใหม่ มลายู เหล่านี้ล้วนแต่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของพระเจ้าแผ่นดินสยามมาแล้วทั้งสิ้น และจากการแสดงแนวทางการยึดครองเมืองประเทศราชในอดีตที่นิยมกวาดต้อนผู้คนอพยพกลับมาเมืองหลวง น่าจะเป็น

---

[5] เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

[6] เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

[7] เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

การอธิบายที่มีนัยว่าคนที่มีเชื้อสายต่าง ๆ เหล่านั้นก็เป็นคนชาติสยามเช่นกันเพราะเมืองเหล่านั้นเคยถูกปกครองโดยพระมหากษัตริย์สยาม นอกจากนั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ไทยในอดีตมีพระปรีชาสามารถเป็นอย่างยิ่ง ทรงสามารถปราบปรามเหล่าผู้รุกรานและทรงแผ่พระบรมเดชานุภาพไปได้กว้างไกล และเป็นการแสดงความเชื่อมโยงของพระมหากษัตริย์ไทยกับความมั่นคงของชาติ ดังนั้น การอธิบายเรื่องอาณาเขตและพระราชอาณาจักรจึงเป็นการอธิบายให้เห็นลักษณะโดยรวมในอดีตของชาติ ตั้งแต่เริ่มต้นก่อตั้งอาณาจักรอยุธยา การขยายอาณาเขต การป้องกันอาณาจักร

(2) ราชธานีกรุงศรีอยุธยา

ความในพระราชนิพนธ์ *พระราชวิจารณ์พระราชพงศาวดาร* ได้อธิบายเรื่องการตั้งบ้านเมืองของอาณาจักรสยามว่า การที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่แสดงให้เห็นวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันในพระราชอาณาจักรสยาม เป็นเพราะในอดีตบางช่วงเวลาหัวเมืองต่าง ๆ ก็แยกออกจากกัน และบางช่วงเวลาก็ได้เข้ามารวมอยู่ด้วยกัน แต่เนื่องจากเห็นว่าเรื่องราวก่อนหน้ากรุงศรีอยุธยาที่ได้บันทึกไว้ใน*พงศาวดารเหนือ*ขาดความน่าเชื่อถือ จึงได้ทรงเริ่มอธิบายที่สมัยกรุงศรีอยุธยาว่าพระเจ้าแผ่นดินผู้ที่สร้างกรุงทวาราวดีศรีอยุธยาเป็นเชื้อราชวงศ์มาแต่ข้างฝ่ายลาว และตั้งพระนครอันหนึ่งชื่อเทพนคร นอกจากนั้นพระองค์ได้ทรงอ้างพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า

> พระเจ้าแผ่นดินในกรุงเทพนครนั้น ได้สืบสันตติวงศ์กันมาหลายชั่วกษัตริย์จนถึงพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งเป็นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เมื่อครองราชสมบัติในกรุงเทพนครนั้นได้ 6 ปี มีราชปรปักษ์ข้างฝ่ายเหนือมาย่ำยีพระราชอาณาเขตเนือง ๆ ต้องเป็นกังวลอยู่ด้วยการที่จะป้องกันศัตรูนั้นมากกว่าที่จะทำนุบำรุงบ้านเมือง หรือพ้นกำลังที่จะป้องกันได้ ด้วยพระนครนั้นเป็นที่ล่อแหลมใกล้ชิดต่อศัตรูนัก จึ่งได้ทรงพระราชดำริย้ายพระนครมาตั้งอยู่ต่ำลงมา เพื่อจะได้ห่างจากศัตรู ถึงโดยจะมีศัตรูมา ก็พอคิดต่อสู้ได้ทันท่วงที และเป็นที่ลำบากแก้ข้าศึกที่จะยกทัพมาโดยทางไกล จึ่งยกพระนครมาตั้ง ณ ตำบลหนองโสนอันเป็นที่ชัยภูมิมีแม่น้ำล้อมรอบ และประกอบด้วยเกษตรารามอันอุดมควรเป็นพระนครใหญ่ได้[8]

[8] เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

จากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่นำมาอ้างอิง เป็นการอธิบายความเป็นมาของชุมชนในเรื่องผู้ก่อตั้ง สถานที่ตั้งและสาเหตุการอพยพชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพระนครที่ยิ่งใหญ่อย่างกรุงศรีอยุธยา และแสดงให้เห็นบทบาทของผู้นำชุมชนที่โดดเด่น ถึงแม้ว่าจะเกิดเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่าถึงสองครั้งก็ตาม กล่าวได้ว่าเรื่อง*พระราชวิจารณ์พระราชพงศาวดาร*ได้แสดงเรื่องราวของชาติที่มีลักษณะที่แตกต่างไปจากพงศาวดารที่เคยมีมา ก็เพื่ออธิบายให้เห็นว่ามีเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาในอดีตของชาติอีกมากมายที่ไม่ได้ถูกบันทึกไว้ในพระราชพงศาวดาร

โคลงภาพพระราชพงศาวดาร

โคลงภาพพระราชพงศาวดาร กล่าวได้ว่าเป็นโครงการในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโคลงและภาพพระราชพงศาวดารไว้สำหรับแผ่นดิน[9] เพื่อนำไปประดับพระเมรุท้องสนามหลวงในงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัย พระศพสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าตรีเพ็ชรุตธำรง พระศพพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์และพระศพพระอรรครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ ในปี พ.ศ.2430 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงตำนานของการสร้าง*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ไว้ว่า

> พระองค์ทรงเลือกสรรเรื่องในพระราชพงศาวดาร ให้ช่างเขียนที่มีฝีมือเขียนรูปภาพ และโปรดฯ ให้กรมหลวงสรรพสาสตรศุภกิจเมื่อยังไม่ได้รับกรม ทรงคิดแบบทำกรอบกระจกสำหรับรูปภาพทั้งปวงนั้น ให้มีโคลงบอกเรื่องพระราชพงศาวดารตรงที่เขียนรูปภาพติดประจำไว้ทุกกรอบ...ให้นำไปประดับพระเมรุท้องสนามหลวงอวดมหาชน...แล้วพิมพ์เปนเล่มสมุดพระราชทานเปนของแจกด้วย[10]

โคลงภาพพระราชพงศาวดาร มีจำนวนทั้งสิ้น 92 ภาพ มีจำนวนโคลงทั้งหมด 376 บท บางภาพมีจำนวนโคลง 6 บท บางภาพมีจำนวน 4 บท เป็นการผสมผสานระหว่างจิตรกรรมและวรรณคดี ด้านการวาดภาพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างเขียนที่มีฝีมือวาดภาพตามหัวข้อเรื่องที่ทรงเลือกไว้ ภาพวาดมีลักษณะเป็นแบบศิลปะของตะวันตก คือการ

---

[9] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2550), หน้า 1.

[10] พระนิพนธ์คำนำของสมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในการพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2465 อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า (3).

วาดภาพโดยการใช้สีฝุ่นบนผืนผ้า วาดรูปแบบสมจริง (realistic art) ทำให้มีลักษณะที่แตกต่างไปจากจิตรกรรมฝาผนังของไทย (มักใช้สีทองเป็นหลัก เป็นภาพต่อเนื่องแบบมองจากบนลงล่าง)[11] และทรงจัดให้มีการประกวดภาพวาดพร้อมกับพระราชทานรางวัล สำหรับการประพันธ์โคลงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็น "องค์บรรณาธิการ"[12] โปรดเกล้าฯให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการแต่งถวาย โดยพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์โคลงจำนวน 9 เรื่อง คือรูปที่ 1 สร้างกรุงศรีอยุธยา, รูปที่ 10 พระสุริโยทัยขาดคอช้าง, รูปที่ 19 พระมหาธรรมราชาอาสาเจรจาความเมือง, รูปที่ 21 สมเด็จพระนเรศวรตามจับพระยาจีนจันตุ, รูปที่ 22 สมเด็จพระนเรศวรทรงปืนข้ามแม่น้ำโสตง, รูปที่ 62 พระยาวชิรปราการกับทหาร 5 ม้ารบพม่า 30 ม้า, รูปที่72 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าเสด็จกลับจากเมืองเขมร, รูปที่ 79 ตีค่ายปีกกาพม่าที่เมืองทวาย และรูปที่ 86 อุปราชาภิเศกกรมหลวงอิศรสุนทรเป็นกรมพระราชวังบวรฯ

(1) การแสดงเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายในการสร้างความเป็นชาติโดยทรงให้ความสำคัญแก่การค้นคว้าเรื่องราวในอดีต เช่น การให้มีการชำระ*พระราชพงศาวดาร (ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์)* หรือพระราชนิพนธ์เรื่อง *พระราชวิจารณ์พระราชพงศาวดาร* ซึ่งมีลักษณะเป็นงานในเชิงวิชาการที่ต้องการเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอดีต แต่จะเห็นว่ายังมีผลงานพระราชนิพนธ์อีกเรื่องหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับการแสดงเรื่องราวในอดีตและมีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงนำเรื่องราวในอดีตมานำเสนอในรูปแบบประวัติศาสตร์ แต่ได้ทรงนำเรื่องราวในพระราชพงศาวดารมานำเสนอในฉันทลักษณ์ร้อยกรอง นั่นคือเรื่อง *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* พระองค์ทรงนำมาใช้แสดงเรื่องราวความเป็นมาร่วมกันในอดีตของคนในชาติ

ตามที่สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ได้ตรวจสอบชำระและจัดทำบทขยายความและบทวิเคราะห์ได้แสดงว่า *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ได้นำเนื้อหามาจากพระราชพงศาวดารหลายฉบับ เช่น *พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ*และ*พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา* และถึงแม้ว่าชื่อเรื่องและวิธีการลำดับเนื้อหาจะยังคงเป็นลักษณะแบบจารีตการเขียนพระราชพงศาวดารที่เป็นการบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละรัชกาลต่อเนื่องกันไปเรียงลำดับตาม

---

[11] เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

[12] วันชนะ ทองคำเภา, "เผด็จชาติตน" หรือ "จำนงสวามิภักดิ์"? วาทกรรมกษัตราชาตินิยมกับการทำลายเอกภาพของภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในโคลงภาพพระราชพงศาวดาร," **วารสารไทยศึกษา** (สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) 5 (ก.พ.-ก.ค.2552): 233.

ศักราชไม่มีความเชื่อมโยงของเหตุการณ์หรือแสดงความสัมพันธ์ต่อเนื่องของเหตุการณ์[13] แต่เมื่อพิจารณาจะเห็นว่า *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* มีลักษณะบางประการที่แตกต่างออกไป คือมีการเลือกที่จะแสดงเรื่องราวเฉพาะบางเหตุการณ์เท่านั้น เมื่อพิจารณาตามแนวทางด้านการศึกษาวรรณคดีจะเห็นว่ามีการดำเนินเรื่องในรูปแบบเรื่องเล่า (narrative)[14]

แอนโธนี ดี สมิท ได้จำแนกลักษณะการนำเรื่องราวในอดีตของชุมชนของกลุ่มชนและชาติที่ได้ถูกค้นพบและนำกลับมาเสนอใหม่ หรือการนำกลับมาประกอบสร้างใหม่ได้เป็นสองรูปแบบ คือ รูปแบบของคำสอนการให้ความรู้โดยตรง (didactic) และรูปแบบของการแสดงที่น่าตื่นเต้นประทับใจ (dramatic)[15] เมื่อพิจารณาตามแนวคิดของ แอนโธนี ดี สมิท จะเห็นว่ารูปแบบที่สองมีความสอดคล้องกับเรื่อง *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*เป็นอย่างมาก ดังที่ได้อธิบายไว้ว่า

> เรื่องราวในลักษณะนี้มีความสำคัญเพราะเป็นเรื่องราวที่สอนเราว่าพวกเราคือใคร ทำให้เรารู้สึกเชื่อมโยงกับคนรุ่นอื่นทั้งที่เป็นบรรพบุรุษและลูกหลานของเรา และเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นสิ่งที่สอนเราว่า พวกเรามาจากที่ใด พวกเราควรจะเป็นแบบใดเมื่อเราได้ค้นพบความเป็นมาของพวกเรา[16]

จากการพิจารณาการจัดทำ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* เป็นการนำเรื่องราวในอดีตของชาติกลับมานำเสนอใหม่โดยมีรูปแบบและกลวิธีในการเล่าเรื่องที่แตกต่างไปจากงานเขียนที่อยู่ในรูปแบบการบันทึกเรื่องราวอย่างการบันทึกในพระราชพงศาวดาร นอกจากจะเป็นการแสดงให้เห็นเรื่องราวในอดีตให้เป็นที่เผยแพร่รับรู้แล้ว การนำเสนอด้วยรูปแบบเรื่องเล่ายังเป็นสิ่งที่จะกระตุ้นให้เกิดอารมณ์ร่วมไปกับเหตุการณ์ต่าง ๆ อีกด้วย

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้นำข้อมูลจากพงศาวดารมาเสนออยู่ในรูปแบบของเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชาติ โดยมีการวางโครงเรื่องว่าจะนำเสนอเรื่องพระราชพงศาวดารให้ผู้อ่านรับรู้เรื่องราวไปในทิศทางอย่างไร มีการกำหนดเนื้อหาและตัวละครสำคัญที่มีบทบาทโดดเด่น

---

[13] Charnvit Kasetsiri, "Thai historiography from ancient times to the modern period" **from perceptions of the past in Southeast Asia**, Eds. Anthiny Reid and David Marr, (Kuala Lumpur: Published for the Asian Studies Association of Australia by Heinemann Educational Books[Asia], 1979), p.160

[14] M.H. Abrams, **A glossary of literary terms**, (Boston: Thomson Wadsworth, 2005), p.187. Narrative is a story, whether told in prose or verse, involving events, characters, and what the characters say and do.

[15] Anthony D, Smith, **The ethnic origins of nation**, (Oxford: Basil Blackwell, 1986), p.179.

[16] Ibid., p.180.

และมีกลวิธีในการเล่าเรื่อง (narrative technique)[17] จากมุมมองต่าง ๆ อีกทั้งด้วยการเล่าเรื่องด้วยคำประพันธ์ชนิดโคลงทำให้คำอธิบายภาพมีขอบเขตจำกัด ทำให้ขาดคำอธิบายที่มาและรายละเอียดต่าง ๆ ผู้อ่านจะต้องมีความรู้ในพระราชพงศาวดารมาก่อน จึงจะสามารถเข้าใจเรื่องราวในโคลงและภาพได้อย่างละเอียด แสดงให้เห็นว่า*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* มิได้ต้องการนำเสนอเรื่องราวความเป็นมาของชาติในเชิงการแสดงรายละเอียดที่ครบถ้วนสมบูรณ์ แต่น่าจะมีจุดมุ่งหมายอื่น ดังพิจารณาได้จาก โครงเรื่อง เนื้อหา และกลวิธีในการเล่าเรื่องต่อไปนี้

(1.1) โครงเรื่องและเนื้อเรื่อง

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*มิได้นำเรื่องราวในอดีตกลับมานำเสนอใหม่ทั้งหมด แต่มีการคัดเลือกเรื่องในอดีตเพียงบางเหตุการณ์มานำเสนอเท่านั้น ดังจะเห็นว่า *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* จำนวน 92 รูป แสดงเรื่องราวความเป็นมาของชาติ โดยใช้การบรรยายตามรัชสมัยของพระมหากษัตริย์ เริ่มตั้งแต่พระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ไม่ได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาทุกพระองค์นำเสนอเรื่องราวเพียง 11 พระองค์เท่านั้น บางพระองค์ก็กล่าวถึงไว้หลายโคลงภาพ บางพระองค์ก็กล่าวถึงเพียงโคลงภาพเดียวเท่านั้น โครงเรื่องหลักของ*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*จึงเป็นการเล่าประวัติเรื่องราวความเป็นมาของชาติในสามยุคสมัยของอาณาจักร คือสมัยกรุงศรีอยุธยา ช่วงจลาจลสมัยและช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การนำเสนอเรื่องเป็นการแสดงให้เห็นความต่อเนื่องหรือสืบเนื่องของแต่ละอาณาจักร และแสดงให้เห็นถึงการดำรงมาอย่างยาวนานของกลุ่มชนที่เริ่มต้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เรื่อยมา

โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับที่ 1 เป็นเรื่องราวของการสร้างกรุงศรีอยุธยา เนื้อความของโคลงได้บรรยายเรื่องราวของอยุธยาว่า พระเจ้าอู่ทองทรงสร้างเมืองหลวงขึ้นใหม่โดยดำเนินตามขนบประเพณี สถานที่ตั้งของเมืองคือหนองโสนและตั้งชื่อใหม่ให้พระราชอาณาจักรว่าทวาราวดีศรีอยุธยาและดำรงสืบเนื่องมาระยะเวลายาวนานกว่าสี่ร้อยปี

⊙แถลงปางพระเจ้าอู่ ทองปรา รภเฮย
จักประดิษฐนครา ใหม่ยั้ง
ชีพ่อหมู่พฤฒา จารย์จัด การแฮ
กลบบาทว์สุมเพลิงตั้ง สวดพร้องพุทธมนต์

---

[17] Chris Baldick, **The concise oxford dictionary of literary terms**, (Oxford: Oxford University Press, 2004), p.166.

Narrative technique is the method of telling stories.

⊙ชนงานขุดภาคพื้น	ภูมิมณ ฑลเฮย
สบพระสังข์เสวตรกล	กษิรแผ้ว
เปนทักษิณวัฏดล	แสดงศุภ อรรถเอย
เสร็จกิจพิธีแล้ว	สืบสร้างการผอง
⊙หนองโสนแนะถิ่นด้าว	เดิมมี ชื่อนา
ขนานเปลี่ยนนามธานี	เทพไท้
ทวาราวดีศรี	อยุธ ยาเฮย
กรุงกระษัตริย์สถิตย์ได้	สี่ร้อยปีปลาย
⊙บรรยายพระยศไท้	ธเรศตรี ศวรเฮย
เฉลิมนิเวศน์ธานี	ภิเศกซ้ำ
รามาธิบดี	นามเพิ่ม พระแฮ
ปฐมรัชขัติยเลิศล้ำ	ผ่านหล้าแหล่งสยาม[18]

โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับแรกจึงเป็นแสดงให้เห็นจุดเริ่มต้นของความเป็นกลุ่มชนในสมัยที่พระเจ้าอู่ทองทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นมาเป็นราชธานี โดยกล่าวถึงการก่อตั้งและสถานที่ตั้ง พระเจ้าอู่ทองได้ตั้งนามพระนครใหม่ว่า กรุงเทพมหานคร บวรทวาราวดีศรีอยุธยา มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรัมย์ และทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตร โดยกล่าวย้ำว่ากรุงศรีอยุธยามีกษัตริย์ปกครองมาสืบเนื่องมาอย่างยาวนาน จะเห็นว่ามีการใช้คำว่า “สยาม” เป็นวิสามายนามเรียกกลุ่มชน ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ปรากฏชื่อนี้เรียกกลุ่มชนในสมัยอยุธยาและในพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ที่ได้บันทึกในสมัยอยุธยาก็มิได้ใช้คำว่า “สยาม” ในการเรียกกลุ่มชน ทั้งนี้การเรียกดินแดนหรือบ้านเมืองตนเองว่า “สยาม” โดยคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ถูกใช้เป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 4[19] การใช้คำว่า “สยาม” จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่าได้มีการอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มชนมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และคำว่า “สยาม” ก็ถือว่าเป็นคำกล่าวเรียกชื่อกลุ่มชนทั้งในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ร่วมกัน (a collective name) เป็นการผนวกรวมอาณาจักรอยุธยาเข้ากับอาณาจักรรัตนโกสินทร์เพื่อแสดงความเป็นกลุ่มชนที่ได้ถือกำเนิดและอาศัยอยู่ร่วมกันมาเป็นระยะยาวนานกว่าสี่ร้อยปี

---

[18] รูปที่ 1 ภาพสร้างกรุงศรีอยุธยา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 15.

[19] ฉลอง สุนทราวาณิชย์, **สยามหรือไทยนามนั้นสำคัญมากฉะนี้หรือ? เอกสารวิชาการ โครงการตลาดวิชา มหาวิทยาลัยชาวบ้านหมายเลข 2/2008**, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2551), หน้า 103

โคลงภาพพระราชพงศาวดารในลำดับต่อ ๆ มา นำเสนอให้เห็นเรื่องราวของกลุ่มชน โดยการไล่เรียงไปตามรัชสมัยของกษัตริย์ตามขนบการเขียนพระราชพงศาวดารจนมาถึงโคลงภาพ พระราชพงศาวดารที่ 92 ลำดับสุดท้าย นำเสนอเรื่องราวในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแสดงภาพกัปตันเฮนรี่ เบอร์นี (Captain Henry Burney) ทูตอังกฤษขอเข้าเฝ้าฯ เพื่อขอเจรจาตกลงทำสัญญากับไทยและแสดงความขอบพระทัยที่มีพระมหากรุณาธิคุณส่งทหารไทยไปช่วยอังกฤษรบพม่า ในเหตุการณ์ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จออกให้ทูตอังกฤษเข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยฯ ตามพระราชประเพณีทางการทูต

⊙หนึ่งหนึ่งแปดเจ็ดไซ้	ศกปี รกาเฮย
ผู้ทนุเบงคอล์มี	จิตรเอื้อ
แต่งทูตชื่อเฮนรี	บาระ นีนอ
นำอักษรสาสน์เกื้อ	กิจตั้งไมตรี
⊙ขอเริ่มสฤษดิข้อ	สัญญา
แด่พระราชอาณา	จักรไท้
อีกขอบพระคุณวรา	ดิเรกเลิศ ล้นเอย
โปรดประทานทัพให้	ช่วยล้างภุกาม
⊙ปางปิ่นดิลกเจ้า	ทรงธระ ณีเฮย
พระบาทสมเด็จพระ	นั่งเกล้า
ดำรัสสั่งสมุหะ	จัดรับ ทูตนา
กำหนดนัดวันเฝ้า	นบเบื้องบาทบงสุ์
⊙ถึงวันธิราชไท้	ธิบดินทร์ ออกเอย
พระที่นั่งอมรินทร์	ประทับแล้ว
ล่ามไทยกับทูตลิน	ลาศนบ ท่านนา
ทรงตรัสสามนัดแล้ว	คลาศเข้ามณเฑียร[20]

การเลือกเหตุการณ์นี้เป็นโคลงภาพลำดับสุดท้ายในการแสดงเรื่องราวความเป็นมาของชาติน่าจะมีความมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นถึงช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของบ้านเมือง นั่นคือการทำศึกสงครามกับกลุ่มชนเพื่อนบ้าน เช่น พม่าและเขมรจบสิ้นแล้ว พม่าก็ตก

[20] รูปที่ 92 ภาพกัปตันเฮนรีเบอร์นี ทูตอังกฤษเข้าเฝ้าฯ พระนิพนธ์ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 258.

เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษและเขมรก็ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส แต่ชนชาติที่เข้ามีบทบาทกับไทยคือเหล่าประเทศตะวันตกที่เข้ามาแสดงหาผลประโยชน์ในดินแดนแถบนี้ ดังจะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แสดงความกังวลถึงอิทธิพลของชาวตะวันตกไว้เช่นกัน

> การศึกสงครามข้างญวน ข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว...[21]

คำว่า “ผู้ทนุเบงคอล์” ในโคลงบทแรกหมายถึงประเทศอังกฤษและแสดงให้เห็นถึงอำนาจและอิทธิพลความยิ่งใหญ่ของชาวอังกฤษที่เข้าครอบครองดินแดนบริเวณอ่าวเบงกอล ทั้งอินเดีย ศรีลังการวมถึงพม่า และยังแสดงให้เห็นความเป็นชนชาติที่มีอารยะดังที่ได้มีพิธีการต้อนรับทูตได้ถูกต้องตามธรรมเนียม ซึ่งผลจากการเข้าเฝ้าฯ ครั้งนี้ ทำให้เกิดการทำสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษเป็นฉบับแรก เมื่อ พ.ศ. 2369 คือ สนธิสัญญาเบอร์นี ซึ่งเป็นลักษณะการเจริญสัมพันธไมตรีในรูปแบบใหม่ที่ได้มีข้อตกลงกันทั้งทางด้านดินแดนและการค้าระหว่างกัน กล่าวได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่ชาติตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยในรูปแบบที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน และทำให้ลักษณะของกลุ่มชนมีความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต คือช่วงเวลาหลังจากนั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา สังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการรับอิทธิพลตะวันตกทางด้านต่าง ๆ และที่สำคัญการอาศัยอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนชาวไทยได้พัฒนามาสู่ความเป็นชาติสมัยใหม่[22] นั่นคือเกิดความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาจากโคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับแรกจนถึงลำดับสุดท้าย ถึงแม้จะเป็นเหตุการณ์ที่ไม่ได้ต่อเนื่องกันทั้งหมด แต่ก็จะทำเห็นถึงโครงเรื่องของ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ที่เสนอเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ ตั้งแต่การก่อตั้ง ความรุ่งเรือง การล่มสลาย และการสร้างชาติขึ้นมาใหม่ เริ่มต้นที่สมัยกรุงศรีอยุธยา (พระเจ้าอู่ทอง) มาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทั้งหมดคือความเป็นมาหรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตของชาติสยามในปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาในข้างต้นเป็นการพิจารณาโครงเรื่องอย่างกว้าง ๆ แต่เมื่อพิจารณาไปที่รายละเอียดแต่ละเหตุการณ์จะเห็นว่า มิใช่เพียงการเสนอให้เห็นความสืบเนื่องของอาณาจักรเท่านั้น แต่ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*มีการวางโครงเรื่องให้เห็นว่า กลุ่มชนได้มีการดำเนินมา

---

[21] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3,** (กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2547), หน้า 152.

[22] Andreas Strum, **The king’s nation: A study of the emergence and development of Nnation and nationalism in Thailand**, (Doctoral dissertation, London School of Economics and Political Science, University of London, 2006), p. 89.

อย่างไรในแต่ละช่วงเวลา ทั้งนี้ ตามที่แอนโธนี ดี สมิทได้เสนอแนวคิดว่าเรื่องราวประเภทตำนานของกลุ่มชนจะเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของกลุ่มชนในขั้นตอนต่าง ๆ การกำเนิดและการเจริญก้าวหน้า[23] (ดังที่ได้กล่าวในบทที่ 1) จากแนวคิดของแอนโธนี ดี สมิท ตำนานที่ได้แสดงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับช่วงเวลาเหล่านี้ จะช่วยสร้างความรู้สึกสำนึกร่วมกันของคนในกลุ่มชนเพราะได้แสดงให้เห็นช่วงจังหวะการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญและชะตากรรมของกลุ่มชนหรือของคนในชาติ

เมื่อนำแนวคิดวิวัฒนาการของกลุ่มชนของแอนโธนี ดี สมิทมาพิจารณา *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* พบว่ามีความสอดคล้องกับโครงเรื่องเป็นอย่างมาก เพราะการคัดเลือกเหตุการณ์จากโคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับแรกจนถึงลำดับสุดท้ายโดยการนำเสนอตามลำดับเวลา ทำให้เห็นโครงเรื่องของ*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ที่เสนอเรื่องราววิวัฒนาการของกลุ่มชน ตั้งแต่การก่อตั้งชุมชน ความรุ่งเรือง การล่มสลายและการสร้างอาณาจักรขึ้นมาใหม่ โดยปรากฏลักษณะตามแนวคิดของแอนโธนี ดี สมิทถึงสองครั้ง ครั้งแรกตั้งแต่ช่วงสถาปนากรุงศรีอยุธยาในสมัยพระเจ้าอู่ทองจนถึงการประกาศอิสรภาพของสมเด็จพระนเรศวรภายหลังเสียกรุงครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 คือตั้งแต่ช่วงสมัยสมเด็จพระนเรศวรจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งทั้งหมดคือการแสดงเรื่องราวประวัติความเป็นมา ตั้งแต่การกำเนิด ความรุ่งเรือง ความเสื่อมโทรมและการฟื้นฟูขึ้นใหม่ ซึ่งก็คือเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติที่ผ่านมา

โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับที่ 1 ภาพสร้างกรุงศรีอยุธยา เป็นการเปิดเรื่องที่เสนอให้เห็นจุดเริ่มต้นของความเป็นมาของกลุ่มชนที่ก่อตั้งขึ้นมาอย่างยิ่งใหญ่มั่นคงและดำเนินเรื่อยมา โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับต่อ ๆ มาได้แสดงเหตุการณ์การทำสงครามระหว่างไทยกับพม่าอย่างต่อเนื่อง และเหตุการณ์สำคัญก็คือเมื่อพระเจ้าบุเรงนองครองราชย์ก็ได้ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาอีกสี่ครั้งในสมัยพระเจ้าจักรพรรดิ การแสดงถึงเหตุการณ์ศึกใหญ่ในคราวนั้น *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* มิได้เลือกที่จะเสนอภาพที่แสดงความพ่ายแพ้หรือความอ่อนด้อยของกองทัพไทยหรือคนไทย แต่เลือกที่จะเสนอให้เห็นถึงความมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันระหว่างไทยและพม่า ดังในภาพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้าหงษาวดีทำสัตยกันที่พลับพลา (รูปที่ 15)

⊙ปางสมเด็จพระเจ้า จักรพรรดิ
องค์พระหงษานัด พรั่งพร้อม

[23] Ibid., p.191.

เสด็จสถิตย์พลับพลาวัด เมรุ ราชเฮย
ต่างอาศน์มวญมาตย์น้อม นอบไท้สองเสมอ[24]

เนื้อความในโคลงได้แสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันระหว่างพม่าและไทย ทั้ง ๆ ที่ความเป็นจริงพม่าอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบมากกว่า เพราะได้นำกองทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยาเอาไว้ และกรุงศรีอยุธยาไม่สามารถที่จะรับมือกับการศึกในครั้งนั้นได้ (ในพระราชพงศาวเรียกเหตุการณ์นี้ว่าสงครามช้างเผือก) โดยในการทำสัตยาในคราวนั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิต้องยินยอมถวายช้างเผือกสี่ช้าง พร้อมกับสมเด็จพระราเมศวรพระโอรสและขุนนางแม่ทัพไทยให้แก่พม่าไป และในเวลาต่อมาก็ต้องเสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ได้แสดงว่าถึงแม้พม่าจะสามารถเอาชนะกรุงศรีอยุธยาได้ แต่กว่าที่จะเอาชนะได้ก็ต้องอาศัยความพยายามเป็นอย่างยิ่งจึงสามารถกระทำการได้สำเร็จ โดยการเลือกเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามอย่างยิ่งของพม่าในการเข้าตีกรุงศรีอยุธยาหลายครั้ง ในขณะเดียวกันก็เสนอเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ไทยที่พยายามปกป้องบ้านเมืองอย่างเต็มกำลัง ดังที่ได้แสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ ในภาพเอาปืนใหญ่ยิงค่ายพระเจ้าหงษาวดี (รูปที่ 11) และภาพยิงถูกกิ่งโพธิ์ในค่ายพระเจ้าหงษาวดี (รูปที่ 12) ภาพพระเจ้าหงษาวดีขุดอุโมงค์เข้าตีพระนคร (รูปที่ 17) ภาพพระเจ้าหงษาวดีให้ถมถนนข้ามน้ำ (รูปที่ 18) ภาพพระมหาธรรมราชาอาสาเจรจาความเมือง (รูปที่ 19) ทุกภาพเหล่านี้เนื้อความในโคลงได้บรรยายให้เห็นถึงความพยายามในการป้องกันและต่อสู้กับทหารพม่าของเหล่าคนไทยอย่างเต็มความสามารถ และก็ได้สร้างความเสียหายให้กับกองทัพพม่ามากมายเช่นกัน

⊙จึ่งมหาจักรพรรดิเจ้า จอมสยาม รัฐเฮย
ซั้นสั่งพระยาราม เลื่อนฟ้อ
เสนัศนรายน์ปราม ปราบศึก
ลงตระเภาขันฉ้อ ลั่นร้ารอนเข็ญ
⊙ศรเพลิงแผลงพลุ่งเปรี้ยง ปรึงยุทธ
ถอนถีบท้ายเรือทรุด ซัดเต้า
สูงส่งกระสุนสดุด สเดาะกิ่ง โพธิ์แฮ
ฉินท์เฉียดคคเชนทรเจ้า เจอดหล้าแหล่งเตลง[25]

---

[24] รูปที่ 15 ภาพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ-พระเจ้าหงษาวดีทำสัตยกันที่พลับพลา นิพนธ์ในหม่อมเจ้าวัชรินทร์(ในกรมหลสงบดินทรไพศาลโสภณ) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

[25] รูปที่ 12 ภาพยิงถูกกิ่งโพธิ์ในค่ายพระเจ้าหงษาวดี พระนิพนธ์ในพระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์ อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

เหตุการณ์คราวนั้น สุเนตร ชุตินธรานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า

> หากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ชำระหลังเสียกรุงปี พ.ศ.2310 เป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่มุ่งจะประดิษฐ์ภาพลักษณ์ของพระเจ้าหงสาวดี (บุเรงนอง) ให้ดูยิ่งใหญ่แข็งขลังสมฐานะภาพของพระเจ้าจักรพรรดิราช อันพึงจะใช้เป็นแบบอย่างด้วยการเน้นให้เห็นชัยชนะที่มีเหนือกษัตริย์อยุธยา คือ พระมหาจักรพรรดิและพระมหินทร์ โคลงภาพพระราชพงศาวดารก็จะทำในสิ่งที่เรียกได้ว่า “ตรงกันข้าม” คือมุ่งจะเลือกแสดงให้เห็นแต่ภาพ “ความอัปยศ” ของจอมรามัญบุเรงนองและเหล่าทวยหาญมอญม่านเป็นสำคัญ[26]

กล่าวได้ว่า การแสดงภาพเหตุการณ์ในช่วงนี้เป็นการแสดงให้เห็นช่วงเวลาของการเสื่อมถอยและล่มสลายลงของอาณาจักร แต่*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอเรื่องราวให้เห็นว่าบรรพบุรุษได้พยายามอย่างเต็มที่แล้วในการปกป้องบ้านเมือง

เมื่อมาถึงโคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับที่ 20- 38 เป็นการแสดงเหตุการณ์ภายหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าแล้วในสมัยแผ่นดินพระมหาธรรมราชาธิราช โดยแสดงเหตุการณ์ที่สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงกอบกู้อิสรภาพของกรุงศรีอยุธยากลับคืนมาและยังแผ่พระบรมเดชานุภาพไปกว้างไกลทั่วสารทิศ จนกล่าวได้ว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการกอบกู้ความรุ่งเรืองยิ่งใหญ่ของกลุ่มชนกลับมาอีกครั้งหนึ่ง โคลงภาพพระราชพงศาวดารในลำดับต่อ ๆ มาอีกจำนวนหนึ่งได้มุ่งเน้นในการแสดงให้เห็นพระบรมเดชานุภาพและพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระนเรศวร เช่น ภาพสมเด็จพระนเรศวรปีนค่ายพระเจ้าหงษาวดี (รูปที่ 26)

> ⊙ควรเห็นพิริยภาพห้าว หนณรงค์ ท่านเฮย
> สยามหย่อนอิศริยลง ราบแล้ว
> เอกราชกลับคืนคง โดยเดช พระแล
> ซ้ำขาดอริราชแผ้ว นับร้อยปีปลาย[27]

ความในภาพนี้ได้แสดงให้เห็นความกล้าหาญของสมเด็จพระนเรศวรที่แม้แต่พระเจ้ากรุงหงสาวดียังเกิดความครั่นคร้าม โดยได้สรุปว่าด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ทำให้

---

[26] สุเนตร ชุตินธรานนท์, **บุเรงนอง (กะยอดินนรธา) กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย**, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), หน้า 97.

[27] รูปที่ 26 ภาพสมเด็จพระนเรศวรปีนค่ายพระเจ้าหงษาวดี พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

ทรงกอบกู้เอกราชของกลุ่มชนกลับมาอีกครั้ง จนสิ้นรัชสมัยแล้วก็ไม่มีข้าศึกศัตรูกล้ามารุกรานเป็นระยะเวลายาวนานเกือบสองร้อยปี ทั้งนี้ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอเหตุการณ์ที่สำคัญคือเหตุการณ์การทำยุทธหัตถีกันระหว่างสมเด็จพระนเรศวรและพระมหาอุปราชาพม่า (รูปที่ 29) ในคราวนั้นพระมหาอุปราชาได้สิ้นพระชนม์บนคอช้าง ยิ่งเป็นการเน้นให้เห็นว่าสมเด็จพระนเรศวรมีพระบรมเดชานุภาพและพระปรีชาสามารถที่เหนือกว่าพระมหาอุปราชาของพม่าเป็นอย่างมาก โดยได้กล่าวย้ำว่าแม้ฝ่ายไทยจะมีกำลังน้อยกว่ามากแต่ชัยชนะในครั้งนี้เกิดขึ้นได้ก็เพราะคนไทยมีผู้นำที่ดี

⊙โยธาทัพต่อต้อน มอญมละ หนีนา
เห็นอย่างทางแพ้ชนะ เช่นนี้
ใช่มากหากจำจะ ไชยเที่ยง แท้เลย
หัวน่าถ้าดีชี้ ชักได้ไชยเสมอ
⊙สยามรัฐพัฒน์แผ่นพ้น สองครา นี้แล
หนึ่งเขตรนเรศรา ชะนี้
กับทั้งเทพมหา นคร เรานอ
สิทธิศุขสิทธิไชยชี้ ชิดอ้างปางสอง[28]

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้แสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงแผ่พระบรมเดชานุภาพไปกว้างไกล บรรดาหัวเมืองต่างก็ยอมตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของกรุงศรีอยุธยา

⊙จอมเวียงเชียงใหม่แจ้ง เกียรติสยาม
แสยงพระยศเยงขาม ขาดห้าว
ตรัสใคร่มอบภพตาม ขนอบพึ่ง นุภาพแฮ
ทวยพระยาแสนท้าว ทั่วพร้อมยอมคัล[29]

⊙สามัคคีแจกให้ เห็นปูน ท่านนา
เสด็จพระธาตุลำพูน เพื่อหมั้น

[28] รูปที่ 29 ภาพสมเด็จพระนเรศวรทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดารพร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 87.

[29] รูปที่ 31 ภาพทูตเชียงใหม่เฝ้าถวายราชบรรณาการ ประพันธ์โดยจ่าชำนาญทั่วด้าว (พระยาอภิชิตชาญยุทธ เจริญ เสวตนันทน์) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

สัตยามพุ่ต่อนพบูร ถือทุก เมืองแฮ
เชียงใหม่สัตยตอบครั้น เสร็จพร้อมคืนสถาน[30]

⊙สงครามเข็ญขาดด้วย บารมี พระเอย
ยกพยุห์กลับบุรี ลุด้าว
กำแพงเพ็ชรธานี พักผ่อน พหลแฮ
ทูตถิ่นเมืองไทยน้าว สาสน์น้อมนำเสนอ[31]

ในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรจึงเป็นช่วงยุคสมัยที่บ้านเมืองมีความมั่นคงและกลับมาเจริญรุ่งเรืองอีกครั้งภายหลังจากที่ต้องตกอยู่ในภาวะเสื่อมถอยลงในสมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า

จากนั้นตั้งแต่โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับที่ 39-61 แสดงเรื่องราวความรุ่งเรืองของอาณาจักรที่สืบเนื่องต่อกันมาจนถึงในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เช่น เหตุการณ์ที่สมเด็จพระนารายณ์ได้ส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ราชทูตไทยนำโดยโกษาปานได้เดินทางไปเข้าเฝ้าทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการต่าง ๆ

⊙สองนครต่างทวีปทั้ง ต่างทิศ กันนา
สองชาติศาสนาผิด แผกล้วน
สองเมืองต่างมีมิตร จิตรต่อ กันนอ
สองประเทศประโยชน์ถ้วน ถี่ได้ดังประสงค์[32]

ความในโคลงแสดงให้เห็นว่า การที่สมเด็จพระนารายณ์ให้ราชทูตเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสเป็นวิเทโศบายที่สุขุมรอบคอบ ส่งผลให้ประเทศทั้งสองที่มีความแตกต่างกันทั้งที่ตั้ง ศาสนา เชื้อชาติ สามารถเป็นมิตรกันและต่างก็ได้รับผลประโยชน์จากความสัมพันธ์นี้ ความใน *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* เน้นให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันของสองอาณาจักร เป็นการมุ่งแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่มั่นคงของอาณาจักรอยุธยา โคลงภาพพระราช

---

[30] รูปที่ 37 ภาพหัวเมืองทำสัตย์ที่เมืองลำพูน พระนิพนธ์ในหม่อมเจ้าประภากร (ในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

[31] รูปที่ 38 ภาพทูตแขกเมืองไทรเฝ้า พระนิพนธ์ในหม่อมเจ้าอลังการ (พระองค์เจ้าในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

[32] รูปที่ 43 ภาพราชทูตไทยไปเมืองฝรั่งเศส พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์ อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 131.

พงศาวดารในลำดับต่อ ๆ มาได้แสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองในหลายด้าน ๆ เช่น ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้มีการพบช้างเผือก (รูปที่ 45) พระองค์ได้จัดให้มีงานสมโภชยิ่งใหญ่ หรือการแสดงเหตุการณ์การปราบข้าศึกศัตรูอื่น ๆ รวมถึงการขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ๆ ด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้มั่งคง

อย่างไรก็ตามในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลางถึงตอนปลาย *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* เสนอเหตุการณ์ที่แสดงความวุ่นวายภายในพระราชอาณาจักรโดยเน้นไปที่เหตุการณ์การชิงราชสมบัติที่เกิดขึ้นหลายครั้ง เช่น เหตุการณ์พระพิมลธรรมเปนขบถ (รูปที่ 39) เจ้าพระยากลาโหมเปนขบถ(รูปที่ 41) พระนารายณ์ยกเข้าไปตีพระราชวัง (รูปที่ 42) และหลวงสรศักดิ์ล้อมตึกพระเจ้าเหา (รูปที่ 50) ทั้งนี้ นักวิชาการมีแนวทางการพิจารณาเกี่ยวกับเหตุการณ์การชิงราชสมบัติ แนวทางแรกพิจารณาว่าการแย่งชิงราชบัลลังก์เปรียบเหมือนบทเรียนสอนใจในอดีตให้คนไทยต้องรู้จักมีความสามัคคี เพราะการแตกแยกความสามัคคีดังกล่าวอาจเป็นเหตุให้คนไทยต้องสูญเสียเอกราชของชาติบ้านเมือง[33] ส่วนอีกแนวทางหนึ่งมีความเห็นว่า การชิงราชสมบัติเป็นเรื่องปกติของสังคมในอดีตถือว่าเป็นกระบวนการเลือกสรรผู้นำที่มีความสามารถ ผ่านกลไกตามธรรมชาติของสภาพสังคมนั้น[34] เมื่อนำแนวคิดมาพิจารณาร่วมกับลักษณะการนำเสนอเรื่องราวของ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*โดยตลอด การเสนอเรื่องราวการชิงราชสมบัติหลายครั้งในช่วงอยุธยาตอนกลางและตอนปลายน่าจะมีความสอดคล้องกับแนวคิดแรกมากกว่า โดยน่าจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของสถาบันกษัตริย์ในสมัยนั้น จนเป็นเหตุนำไปสู่ยุคเสื่อมของอาณาจักรอีกครั้งจนเกิดการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2

นับตั้งแต่โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับที่ 62 เป็นต้นมา จึงเป็นการนำเสนอเรื่องราวในสมัยที่บ้านเมืองเกิดความวุ่นวาย จนมาถึงในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศและการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 โคลงภาพพระราชพงศาวดารได้เลือกที่จะไม่เล่าถึงเหตุการณ์ที่พม่าเข้ามารุกรานเหมือนในสมัยก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งแรก และก็มิได้แสดงเรื่องราวความพังพินาศของบ้านเมืองในช่วงนั้น แต่ได้เสนอเรื่องราวการกอบกู้บ้านเมืองอย่างกล้าหาญของพระยาวชิรปราการ ซึ่งต่อมาก็คือสมเด็จพระเจ้าตากสินโดยเนื้อความของโคลงแสดงให้เห็นความกล้าหาญและความมุ่งมั่นของพระยาวชิรปราการที่จะไม่ยอกตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่า (รูปที่ 62-63)

---

[33] จีรพล เกตุจุมพล, "**การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างขององค์ความรู้ของกลุ่มชนชั้นนำสยามรุ่นใหม่ พ.ศ. 2367-2468 (ศึกษากรณีการชำระพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1-4)**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 131.

[34] เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

⊙ปางสมัยปวงม่านปล้น อยุธยา
เห็นพินาศนครา ห่อนแคล้ว
พระยาวชิรปรา การกาจ หาญแฮ
คุมพวกพื้นกลั่นแกล้ว คิดพร้อมใจกัน
⊙ฟันฝ่าข้าศึกห้อม แตกฉาน
รบรับรายทางราญ รอดได้
พักแรม ณ บ้านพราน นกนอก กรุงนา
ปล่อยพรรคพลหาญให้ ลาดค้นธัญญา
⊙มาปะปรปักษต้อน ตามติด
ตนหนึ่งกับทหารสนิท นับห้า
ขับแสะเสิดประชิด ชล่าไล่ ทะลวงแฮ
หมู่ม่านสามสิบม้า หมดห้าวเฮหนี
⊙กรุงศรีอยุธเยศแพ้ ไพรี
มากบมีสามัคคี คิดสู้
เพียงห้าแต่หากมี ใจร่วม หาญเฮย
อาจชนะแก้กู้ ก่อตั้งกรุงธน[35]

เมื่อเห็นว่ากรุงศรีอยุธยาจะต้องเสียทีพม่าแน่นอนแล้ว จึงได้ตีฝ่าวงล้อมข้าศึกไปด้วยจำนวนคนเพียงน้อยนิด แต่ด้วยความสามารถและความตั้งใจจริงจึงสามารถหนีทหารพม่าออกมาได้ ทั้งนี้*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*สรุปความไว้ว่า สาเหตุที่กรุงศรีอยุธยาเสียทีพม่าในคราวนั้น เพราะคนในชาติขาดความสามัคคีกันเอง ถ้าทุกคนมีความสามัคคีกันดังเช่นพระยาวชิรปราการกับพรรคพวก แม้มีจำนวนน้อยก็สามารถที่จะเอาชนะศัตรูและก่อตั้งกรุงธนบุรีได้ในที่สุด จะเห็นว่านอกจากจะแสดงเหตุการณ์แล้วยังเป็นการแสดงคติเตือนใจให้เห็นถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการสูญเสียบ้านเมืองอีกด้วย

โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับที่ 64 ภาพเจ้าตากตีค่ายพม่าที่โพธิ์สามต้นได้แสดงให้เห็นสภาพบ้านที่มีความแตกแยกและแบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม เนื่องมาจากขาดผู้นำหรือพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางและทำหน้าที่ดูแลปกครองกลุ่มชน ประชาชนไม่มีความสุข อย่างไรก็ตามได้ปรากฏ ผู้หนึ่งที่พยายามจะกำจัดศัตรูและรวบรวมผู้คนให้กลับมาเป็นกลุ่มเดียวกัน นั่นคือสมเด็จพระเจ้าตากสิน

---

[35] รูปที่ 62 ภาพพระยาวชิรปราการกับทหาร 5 ม้า รบพม่า 30 ม้า พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างใน จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระบาทสมเด็จพระ, **โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 175.

⊙ปางวิบัติสยามรัฐร้อน เปนจลา จลแฮ
พม่าล่วงราญอยุธยา ป่วนกลุ้ม
บรรพ์กระษัตริย์สู่สวรรคา ไลยเสื่อม วงศ์แฮ
หาบ่มีใครคุ้ม เขตร้อนราษฎร์รสาย
⊙สยามแยกเปนหกด้าว โดยชุม ชนนา
นายกหกส่วนสกล ต่างห้าว
ต่างรุกต่างราญรณ กันซึ่ง กันแฮ
ทวยราษฎร์ปราศสุขร้าว ร่างร้านเรือนหนี[36]

โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับต่อมาได้แสดงเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงต่อสู้กับข้าศึกศัตรูเมืองต่าง ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ในที่สุดพระองค์ก็ได้ขับไล่พม่าออกไปจากแผ่นดินไทยได้สำเร็จ และสามารถรวบรวมคนไทยที่กระจัดกระจายแตกแยกกันกลับมารวมกันพร้อมทั้งสร้างอาณาจักรขึ้นใหม่อีกครั้ง การดำเนินเรื่องในช่วงนี้จึงเป็นการเน้นย้ำแนวคิดที่มุ่งเสนอให้เห็นว่า เมื่อกลุ่มชนต้องขาดผู้นำหรือพระมหากษัตริย์ก็ทำให้ประชาชนขาดศูนย์รวมและเกิดความแตกแยกกัน

โคลงภาพพระราชพงศาวดารรูปที่ 70- 88 ได้แสดงเหตุการณ์ภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ก่อตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีแต่ก็เกิดความวุ่นวายภายในเมืองขึ้น โดยมุ่งแสดงให้เห็นวีรกรรมของเจ้าพระยาจักรีหรือต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นผู้ที่มีความเก่งกล้าสามารถและมีบุญบารมีจนในที่สุดจึงได้ขึ้นครองราชย์ สถาปนาราชวงศ์จักรีและสร้างพระราชอาณาใหม่คือกรุงเทพมหานคร นอกจากการแสดงให้เห็นความสามารถในการเป็นนักรบแล้ว *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เน้นให้เห็นความมีบารมีของเจ้าพระยาจักรีจากเหตุการณ์ที่พระองค์ยกทัพไปรบที่หลวงพระบางและได้อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางลงมาประดิษฐานที่กรุงธนบุรี(รูปที่ 71) สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ปูนบำเหน็จให้เจ้าพระยาจักรีเป็นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก เป็นการแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถและพระบารมีที่จะได้ขึ้นครองราชย์สมบัติในเวลาต่อมา

หลังจากนั้น *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอภาพเหตุการณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ตามแบบธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมาในโบราณ ประชาชนต่างก็มีความยินดีเพราะพระองค์คือศูนย์รวมของคนไทย เป็นผู้นำความสงบสุขกลับมาสู่บ้านเมืองและประชาชนอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นความเหมาะสมและ

[36] รูปที่ 64 ภาพเจ้าตากตีค่ายพม่าที่โพธิ์สามต้น ประพันธ์โดยหม่อมราชวงศ์เปีย (เจ้าพระยาพระเสด็จ มาลากุล ณ กรุงเทพ) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 180.

ความชอบธรรมของพระองค์และราชวงศ์จักรี ภายหลังจากที่ครองราชย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ได้ทรงสร้างบ้านเมืองขึ้นมาใหม่ให้เจริญรุ่งเรือง ป้องกันบ้านเมืองจากศัตรูทั้งหลาย และปฏิบัติพระราชกรณียกิจหลายประการตามหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในด้านต่าง ๆ เช่น การส่งเสริมพระพุทธศาสนา โดยแสดงเหตุการณ์การปฏิสังขรณ์มณฑปพระพุทธบาทที่ถูกทหารพม่าทำลายเสียหาย (รูปที่ 80) และที่สำคัญพระองค์ได้ทรงให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎก (รูปที่ 81) และได้ทรงฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีโสกันต์ (รูปที่ 88)

จะเห็นว่าโคลงภาพพระราชพงศาวดารได้เสนอเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไว้เป็นจำนวนมาก เป็นการเสนอให้เห็นช่วงเวลาแห่งการเริ่มต้นสร้างบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองและยิ่งใหญ่ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะแสดงให้เห็นถึงการฟื้นฟูและบำรุงบ้านเมืองในหลาย ๆ ด้าน ความเจริญและความมั่นคงของกรุงรัตนโกสินทร์ภายใต้พระบรมโพธิสมภารของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์จักรีและดำเนินสืบเนื่องมาเรื่อยจนถึงโคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับสุดท้าย เป็นเหตุการณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คือภาพกัปตันเฮนรี่ เบอร์นี ทูตอังกฤษเข้าเฝ้าฯ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า การที่ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*เลือกเหตุการณ์นี้เป็นการปิดท้ายเรื่องก็น่าจะเนื่องมาจากต้องการแสดงให้เห็นว่า สภาวการณ์ของกลุ่มชนได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป คือมีการติดต่อสัมพันธ์กับชาติตะวันตกในรูปแบบที่มีผลประโยชน์ร่วมกันทางเศรษฐกิจ อีกทั้งยังเป็นการดำเนินเข้าสู่ช่วงสมัยแห่งการเป็นชาติตามความหมายของชาวตะวันตก อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตเพิ่มเติมในประเด็นที่ว่า เหตุใดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงไม่ได้แสดงเรื่องราวต่อมาจนถึงในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่ที่ก็มีเหตุการณ์สำคัญอย่างยิ่งเกิดขึ้นมากมาย เช่น การพบหลักศิลาจารึก การเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่าง ๆ หรือการแสดงพระปรีชาสามารถคำนวณเรื่องสุริยะปราคาได้อย่างถูกต้องแม่นยำ

ทั้งนี้ อาจพิจารณาได้ในอีกแนวทางหนึ่งตามแนวคิดวิวัฒนาการของชุมชนของแอนโธนี ดี สมิท คือเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้สร้างบ้านเมืองให้กลับมามีความเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง และดำเนินเรื่อยมาจนกระทั่งในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทำสนธิสัญญาเบอร์นีกับประเทศอังกฤษซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมที่ทรงอำนาจ การทำสนธิสัญญากันในคราวนั้น ด้านหนึ่งอาจเป็นการแสดงให้เห็นว่าไทยกับอังกฤษมีสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกัน แต่อีกด้านหนึ่งอาจพิจารณาได้ว่า เป็นการรุกรานไทยของอังกฤษในอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความแตกต่างไปจากการรุกรานจากพม่าในสมัยอดีต โดยความที่บันทึกไว้ใน*พระราชพงศาวดาร พระราชหัตถเลขา*เกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ได้กล่าวว่า

> ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่โปรดที่จะให้รับทำหนังสือสัญญา จะโปรดแต่เป็นทางไมตรีเหมือนอย่างญวน จึ่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยานครศรีธรรมราช ทั้ง 4 คิดอ่านกราบทูลวิงวอนว่า อังกฤษมาขอทำสัญญาถึง 2 ครั้งแล้ว ถ้าไม่รับทำหนังสือสัญญาด้วยแล้ว ก็เห็นจะไม่ได้เป็นไมตรีกับทูตกลับไปแล้วก็คงจะหาเหตุพาลพาโลต่าง ๆ ด้วยเขตแดนอังกฤษติดต่อใกล้เคียงเข้ามาทางทะเลและทางบกแล้วจะระวังยาก จึ่งทรงพระราชดำริเห็นด้วย ยอมให้ทำหนังสือสัญญา เจ้าพนักงานจึ่งได้เชิญกัปตันหันตรีบารนีขึ้นอยู่เรือนพัก[37]

จากความในพระราชพงศาวดาร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงมีความยินดีที่จะทำสนธิสัญญาฉบับนี้ แต่เป็นเสมือนถูกบังคับว่าต้องทำเพื่อเป็นการป้องกันมิให้อังกฤษนำมาเป็นข้ออ้างในการรุกรานไทย และถึงแม้ว่าสนธิสัญญาเบอร์นีจะเป็นสัญญาที่ทำให้ลดข้อพิพาทระหว่างกรุงสยามกับอังกฤษเรื่องเมืองไทรบุรี[38] แต่ทางด้านเศรษฐกิจก็ทำให้ไทยสูญเสียรายได้การเก็บค่าภาษีและรายได้อื่นๆให้กับชาวอังกฤษเป็นจำนวนค่อนข้างมาก อีกทั้งเมื่อย้อนกลับไปที่ภาพเหตุการณ์ลำดับที่ 29 ภาพสมเด็จพระนเรศวรทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราช *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ได้สรุปความว่าบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญขึ้นสองครั้ง และเสนอว่าสมเด็จพระนเรศวรและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกคือผู้ที่มาปราบยุคเข็ญของบ้านเมือง ทำให้บ้านเมืองสุขสงบและเจริญรุ่งเรือง จึงอาจพิจารณาได้ว่า การที่*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*เลือกใช้เหตุการณ์ในภาพที่ 92 เป็นตอนจบ ก็เพราะต้องการแสดงให้เห็นว่าบ้านเมืองได้เข้าสู่ช่วงเวลาของความวิกฤติอีกครั้งหนึ่ง คือการถูกคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยมซึ่งเป็นภัยสำคัญต่ออธิปไตยและดินแดนของกลุ่มชนในอีกลักษณะหนึ่ง หรือกล่าวได้ว่าเป็นยุคเข็ญครั้งที่ 3 และน่าจะเป็นการแสดงความหมายว่า ในสมัยรัชกาลต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อยมาจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือช่วงเวลาแห่งการกอบกู้อธิปไตย ดำรงรักษาความอยู่รอดของชาติตลอดจนการพัฒนาชาติให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

การนำเหตุการณ์ในพระราชพงศาวดารมานำเสนอในรูปแบบเรื่องเล่าที่มีโครงเรื่องและเนื้อหาตามที่ได้พิจารณามาในข้างต้นเช่นนี้ ส่งผลให้เหตุการณ์ที่ได้มีการบันทึกไว้ในพงศาวดารมีลักษณะที่แตกต่างออกไปคือ ทำให้เหตุการณ์ต่าง ๆ ดูมีความสืบเนื่องเพราะมีความเป็นเหตุเป็นผลของเหตุการณ์ต่าง ๆ นอกจากนั้น การที่ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้นำเสนอโครงเรื่องของความเป็นมาของอาณาจักรที่มีทั้งช่วงเวลาที่เจริญและช่วงเวลาที่เสื่อมถอย ก็น่าจะเป็น

---

[37] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3**, หน้า 12.

[38] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 259.

เพราะว่าโครงเรื่องและเนื้อหาเช่นนี้สามารถปลุกเร้าให้เกิดอารมณ์ร่วมได้ดีกว่าการเสนอภาพเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรเพียงอย่างเดียว การแสดงให้เห็นชะตากรรมที่เจ็บแค้น เจ็บปวด ความยากลำบากของบรรพบุรุษมีร่วมกัน รวมถึงการแสดงให้เห็นความกล้าหาญ ความพยายามในการปกป้องอาณาจักรเป็นสิ่งที่เร้าอารมณ์คนรุ่นหลังให้เห็นว่าบรรพบุรุษของเราได้ผ่านชะตากรรมร่วมกันมาอย่างยากลำบากเพียงใดเพื่อป้องกันชาติให้อยู่ดำรงมาถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นการกระตุ้นให้เกิดความฮึกเหิม ความภูมิใจในบรรพบุรุษและปลุกเร้าให้เกิดความรักความสามัคคีภายในชาติ

(1.2) ตัวละคร

เมื่อพิจารณาโคลงภาพพระราชพงศาวดารจะเห็นว่าตัวละครเอกส่วนใหญ่ก็คือพระมหากษัตริย์ และเมื่อพิจารณาดูจากบทบาทของพระมหากษัตริย์แล้วก็จะเห็นว่าโดยมากดำเนินอยู่ในบทบาทของวีรบุรุษของชาติ ตามที่ แอนโธนี ดี สมิทได้กล่าวถึงการเสนอตำนานของชาติที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น จะเห็นว่ามีลักษณะที่สอดคล้องกับการนำเสนอตัวละครเอกใน *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* คือลักษณะที่เกิดควบคู่มากับเรื่องประเภทตำนานการกำเนิดและความก้าวหน้าของกลุ่มชน ก็คือองค์ประกอบหรืออนุภาค(motif) ของเรื่องประเภทตำนาน คือเรื่องราวของวีรบุรุษซึ่งก็คือผู้นำที่ทำให้กลุ่มชนดำรงความเป็นอิสรภาพเอาไว้ได้ [39] ดังนั้นความหมายของวีรบุรุษที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าความเป็นมาในอดีตของชาติจึงมีลักษณะเป็นบุคคลที่กระทำการต่าง ๆ เพื่อดำรงรักษาเอกราชของกลุ่มชน

จากเนื้อหาใน *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ปรากฏเรื่องราวของวีรบุรุษของกลุ่มชนโดยมุ่งแสดงให้เห็นว่าวีรบุรุษเหล่านั้นได้ปกป้องกลุ่มชนให้มีอิสรภาพและได้รับชัยชนะอย่างไร วีรบุรุษที่ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้นำเสนอได้อย่างโดดเด่นก็คือสมเด็จพระนเรศวร โดยบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรเป็นจำนวนมากที่สุดถึง 17 รูป กล่าวถึงเรื่องราวของพระองค์ตั้งแต่สมัยแผ่นดินพระมหาธรรมราชาธิราชเรื่อยมาจนถึงรัชสมัยของพระองค์เอง มุ่งเสนอเรื่องราวที่สมเด็จพระนเรศวรทรงเป็นผู้ที่ประกาศอิสรภาพจากพม่าในคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งแรก พระองค์ทรงเป็นวีรบุรุษของกลุ่มชน

โคลงภาพพระราชพงศาวดาร เสนอให้เห็นว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงมีพระปรีชาสามารถด้านการรบและมีความกล้าหาญเป็นอย่างมาก โดยเน้นให้เห็นพระปรีชาสามารถส่วนพระองค์ในการรบที่ไม่ได้เอาชนะข้าศึกด้วยกำลังกองทัพเพียงอย่างเดียว แต่แสดงให้เห็นความสามารถเฉพาะพระองค์ที่ทรงเอาชนะข้าศึกได้ด้วยการทรงปืน โดยเฉพาะในคราวที่ทรงปืนข้ามแม่น้ำสโตง (รูปที่ 22) ความในโคลงแสดงให้เห็นว่า แม่น้ำสโตงกว้างมากจนปืนใหญ่ยิงไม่ถึงกองทัพพม่า แต่สมเด็จพระนเรศวรทรงพระแสงปืนนกสับยาวเก้าคืบไปถูกสุรกำมาแม่ทัพพม่าตาย

---

[39] Anthony D, Smith, **Myths and memories of the nation**, (Oxford: Oxford University Press, 1999), p.65.

จนทำให้พระมหาอุปราชาต้องยกทัพกลับไปเพราะเกรงพระบรมเดชานุภาพ นอกจากนี้ยังได้แสดงให้เห็นความกล้าหาญของพระองค์ ดังในโคลงภาพที่ทรงปืนเข้าไปในค่ายพระเจ้าหงสาวดีด้วยพระองค์เอง จนทำให้พระเจ้าหงสาวดีถึงกับประหลาดใจในความองอาจของสมเด็จพระนเรศวร

⊙หนาวจิตรอมิตรร้อง เออออะไร นเรศวร์ฤา
องอาจปลอมไพร่ใน เศิกสู้
พิมเสนแลกเกลือไกล กันนัก นาพ่อ
ชรอยบิดรห่อนรู้ เร่งให้จับเปน
⊙ควรเห็นพิริยภาพห้าว หนฉรงค์ ท่านเฮย
สยามหย่อนอิศริยลง ราบแล้ว
เอกราชกลับคืนคง โดยเดช พระแล
ซ้ำขาดอริราชแผ้ว นับร้อยปีปลาย[40]

กลวิธีการเล่าเรื่องโดยการให้พระเจ้าหงสาวดีซึ่งเป็นฝ่ายศัตรูแสดงความชื่นชมสมเด็จพระนเรศวรเช่นนี้ ยิ่งเป็นสิ่งที่เน้นให้เห็นความเป็นวีรบุรุษของพระองค์เป็นอย่างมาก ความในโคลงได้สรุปให้เห็นว่าด้วยวีรกรรมของพระองค์ที่มีต่อชาติทำให้ข้าศึกไม่กล้ามารุกรานอีกเป็นระยะเวลานาน

⊙นรินทรเนเรศนี้ เรืองฤทธิ์ นักเฮย
ผจญหมู่ปัจจามิตร มากครั้ง
ทุกเขตณที่เคียงชิด สยามยั่น เดชนา
เปนปิ่นถิ่นไทยทั้ง ต่างด้าวหลายแดน[41]

โคลงภาพพระราชพงศาวดาร ได้แสดงให้เห็นบทบาทของสมเด็จพระเจ้าตากสินในฐานะวีรบุรุษที่ได้กอบกู้เอกราชของชาติในคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 วีรกรรมของพระองค์แสดงให้เห็นความรักชาติ ความกล้าหาญของพระองค์ที่ต่อสู้กับพวกพม่าอย่างไม่กลัวเกรง นอกจากแสดงบุคลิกลักษณะของสมเด็จพระเจ้าตากสินว่ามีความห้าวหาญเพียงใดแล้วยังได้เสนอให้เห็นว่า

[40] รูปที่ 26 ภาพสมเด็จพระนเรศวรปืนค่ายพระเจ้าหงษาวดี พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 78.

[41] รูปที่ 35 ภาพเสด็จเลียบเมืองลแวก พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

ขณะที่บ้านเมืองเป็นจลาจลเกิดความวุ่นวาย พระองค์ตั้งพระราชหฤทัยที่จะกอบกู้ชาติกลับมามั่นคงอีกครั้ง แม้จะมีกำลังทหารเพียงน้อยนิดก็ตามแต่พระองค์ก็สามารถสู้กับทหารพม่าที่มีมากกว่าจำนวนหลายเท่าจนสามารถเอาชนะได้

⊙ปางวิบัติสยามรัฐร้อน เปนจลา จลแฮ
พม่าล่วงราญอยุธยา ป่วนกลุ้ม
บรรพ์กระษัตริย์สู่สวรรคา ไลยเสื่อม วงศ์แฮ
หาบ่มีใครคุ้ม เขตร้อนราษฎร์รสาย
⊙สยามแยกเปนหกด้าว โดยชน ชุมนา
นายกหกส่วนสกล ต่างห้าว
ต่างรุกต่างราญรณ กันซึ่ง กันแฮ
ทวยราษฎร์ปราศสุขร้าว ร่างร้านเรือนหนี
⊙ส่วนโพธิ์สามต้นค่าย พระนาย กองนา
คือพม่าตั้งมั่นหมาย กวาดผู้
เจ้าตากควบนิกาย พลมุ่ง มาพ่อ
หวังขจัดดัษกรกู้ บุรร้างคืนเกษม[42]

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้แสดงให้เห็นว่าในภาวะที่บ้านเมืองเป็นจลาจล เกิดความแตกแยกแบ่งเป็นก๊กเป็นเหล่านั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงพยายามขจัดศัตรูและรวบรวมบ้านเมืองให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน

ทั้งนี้ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอเรื่องราววีรบุรุษที่โดดเด่นมากคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงทำหน้าที่กอบกู้บ้านเมืองและสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้บ้านเมือง ทำให้ประชาชนอยู่อย่างสงบสุขมีความมั่นคง โดยเสนอให้เห็นวีรกรรมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกตั้งแต่สมัยพระองค์ยังเป็นเจ้าพระยาจักรีซึ่งมีความเชี่ยวชาญชำนาญในการรบเป็นอย่างมากจนถึงกับทำให้แม่ทัพพม่าเกิดความประหลาดใจจนต้องขอดูตัว (รูปที่ 70) นอกจากการแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถทางด้านการรบแล้ว โคลงภาพพระราชพงศาวดารได้แสดงให้เห็นเหตุการณ์สำคัญ คือขณะที่สมเด็จเจ้าพระยากระษัตริย์ศึกที่ยกทัพไปทำสงครามกับเขมรอยู่นั้น เมื่อได้ทราบข่าวว่ากรุงธนบุรีเกิดจลาจลขึ้นก็ได้รีบกลับมาจัดการให้บ้านเมืองเกิดความสงบ

[42] รูปที่ 64 ภาพเจ้าตากตีค่ายพม่าที่โพธิ์สามต้น บทประพันธ์ของหม่อมราชวงศ์เปีย (เจ้าพระยาพระเสด็จ มาลากุล ณ กรุงเทพ) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 180.

⊙องค์อรรคนายกผู้ พรรฎก เดชแฮ
ฤาเกียรติเกริกอธึก ทั่วหล้า
มหากระษัตริย์ศึก สมเศก นามมา
แรมทัพเสียมราฐร้า รบเสี้ยนศึกขอม
⊙จอมทัพสดับข่าวอ้าง กรุงธน บุรีเฮย
เจ้าแผ่นดินวิกล คลั่งคลุ้ม
ร้อนเร้าทั่วรัฐมณ ฑลเทียบ อบายนา
ใครจะกันตนคุ้ม โทษได้ไปมี
....
⊙บทจรโดยด่านด้าว พระจา รึกเฮย
บันลุธนนครา ปราศเสี้ยน
ปรามปราบพวกพาลา เตียนเรียบ แล้วแฮ
พุทธสาสน์ราษฎร์เจริญเที้ยน เทียบครั้งเพรงกาล[43]

ภาพเหตุการณ์นี้ได้แสดงให้เห็นวีรกรรมของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่มีต่อบ้านเมืองอย่างชัดเจน คือพระองค์ทรงดูแลความสงบของบ้านเมืองด้วยการทำทั้งศึกภายนอกคือการปราบปรามข้าศึกศัตรูที่คอยรบกวนความสงบสุขของประชาชน อีกทั้งยังดูแลความสงบสุขภายในบ้านเมืองอีกด้วย อีกทั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว โคลงภาพพระราชพงศาวดารได้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงทำศึกสงครามกับชนกลุ่มอื่น ๆ อีกมากมายเพื่อความสุขสงบของบ้านเมือง (รูปที่ 74-79)

นอกจากเสนอเรื่องราววีรบุรุษที่อยู่ในฐานะกษัตริย์ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ได้เสนอเรื่องราววีรบุรุษชนชั้นขุนนางระดับต่าง ๆ ทั้งแม่ทัพ เสนาบดีที่ได้ร่วมแรงร่วมใจกันปกป้องบ้านเมืองจากศัตรูและดูแลปกป้องพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ วีรกรรมของเหล่าวีรบุรุษเหล่านี้ต่างก็แสดงให้เห็นว่าทำทุกอย่างเพื่อดำรงรักษาความเป็นชาติที่มีอิสรภาพ

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*นำเสนอเรื่องราวของพันท้ายนรสิงห์ขุนนางชั้นล่างที่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง โดยเสนอเหตุการณ์ที่พันท้ายนรสิงห์ที่มีทำหน้าที่ถือท้ายเรือพระที่นั่งของพระเจ้าเสือได้ทำหัวเรือพระที่นั่งชนกิ่งไม้ใหญ่จนหัก ซึ่งจะต้องถูกลงโทษตามบทพระอัยการ แม้ว่าพระเจ้าเสือจะทรงโปรดฯพระราชทานอภัยโทษแต่พันท้ายนรสิงห์ไม่ยินยอมและขอให้ลงโทษตามเดิม

[43] รูปที่ 72 ภาพเมื่อจลาจลในกรุงธนบุรีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าเสด็จกลับจากเมืองเขมร พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 199.

⊙ภูบาลบำเหน็จให้ โทษถนอม ใจนอ
พันไม่ยอมอยู่ยอม มอดม้วย
พระโปรดเปลี่ยนโทษปลอม ฟันรูป แทนพ่อ
พันกราบทูลทัดด้วย ท่านทิ้งประเพณี
⊙ภูมีปลอบกลับตั้ง ขอบรร ไลยพ่อ
จำสั่งเพ็ชฌฆาฏฟัน ฟาดเกล้า
โขนเรือกับหัวพัน เส้นที่ ศาลแล
ศาลสืบกฤติคุณเค้า คติไว้ในสยาม[44]

พฤติกรรมของพันท้ายนรสิงห์แสดงให้เห็นความกล้าหาญและความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง ยอมสละชีวิตตนเพื่อให้เพื่อให้พระมหากษัตริย์ได้คงความศักดิ์สิทธิ์ในพระราชอำนาจ ถึงแม้ว่าวีรกรรมของพันท้ายนรสิงห์จะมิได้มีความเกี่ยวข้องกับการปกป้องอาณาจักรโดยตรงอย่างขุนนางชั้นสูงหรือพวกแม่ทัพนางกองต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่ในการออกรบกับข้าศึกศัตรูแต่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะได้แสดงให้เห็นความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ด้วยการรักษาพระเกียรติให้คงอยู่ต่อไป ถือว่าเป็นตัวอย่างของบุคคลที่ดีที่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ได้ย้ำให้เห็นว่าพฤติกรรมของพันท้ายนรสิงห์เป็นสิ่งที่น่ายกย่องเชิดชูไว้เป็นคติเตือนใจคนรุ่นต่อไปของชาติได้รู้สืบต่อไปภายหน้า

ส่วนวีรบุรุษสามัญชนคือนายขนมต้ม เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญที่แม้ว่าขณะนั้นกรุงศรีอยุธยาจะตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าแต่ก็มิได้มีความขลาดกลัวศัตรู เมื่อต้องขึ้นไปต่อยมวยกับชาวพม่าก็สามารถชนะชาวพม่าด้วยมือเปล่าได้หลายคนจนได้รับการยกย่องจากพระเจ้ากรุงอังวะ

⊙เกินสิบต่อยบ่ซ้ำ สองยก
ม่านกระษัตริย์หัดถ์ลูบอก โอฐพร้อง
ชาติสยามผิยามตก ไร้ยาก ไฉนนา
ยังแต่ตัวยังต้อง ห่อนได้ไภยมี
⊙ฉากนี้สมพากย์พร้อง เพรงสุภา สิตเฮย
เคยปากหากพูดมา มากครั้ง
“กรุงศรีอยุธยา ไป่ขาด ดีเลย”
รูปฉากพากย์ติดตั้ง ต่อให้เห็นจริง[45]

[44] รูปที่ 56 ภาพพันท้ายนรสิงห์ถวายชีวิตร พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร (กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 161.

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*เสนอให้นายขนมต้มเป็นภาพตัวแทนของคนไทยที่มีความกล้าหาญ ไม่หวาดหวั่นต่อข้าศึกศัตรูรักษาศักดิ์ศรีของความเป็นคนไทยไม่ยอมให้ใครมาดูหมิ่นได้ และกล่าวได้ว่าแม้กรุงศรีอยุธยาจะแตกแต่คนไทยก็ไม่เคยขาดคนดีหรือขาดผู้ที่รักชาติ เป็นการยกภาพเหตุการณ์วีรกรรมของนายขนมต้มให้เห็นเป็นตัวอย่างแก่คนรุ่นหลังได้นำไปเป็นแบบอย่าง

นอกจากนี้*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอเรื่องราวของวีรสตรีที่มีทั้งชนชั้นกษัตริย์และสามัญชน คือสมเด็จพระสุริโยทัยที่ทรงมีความกล้าหาญปลอมพระองค์ออกไปรบกับพม่า และยอมเอาพระองค์เข้าปกป้องสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระสวามีจนสิ้นพระชนม์ขาดคอช้าง

⊙นงคราญองค์เอกแก้ว กระษัตรีย์
มานมนัศกัตเวที ยิ่งล้ำ
เกรงพระราชสามี มลายพระ ชนม์เฮย
ขับคเชนทรเข่นค้ำ สอึกสู้ดัษกร
⊙ขุนมอญร่อนง้าวฟาด ฉาดฉะ
ขาดแล่งตราบอุระ หรุบดิ้น
โอรสรีบกันพระ ศพสู่ นครแฮ
สูญชีพไป่สูญสิ้น พจน์ผู้สรรเสริญ[46]

ส่วนวีรสตรีสามัญชนคือท้าวเทพกระษัตรีผู้ที่ทำหน้าที่รักษาเมืองถลางแทนสามีที่เป็นเจ้าเมือง ท้าวเทพกระษัตรีและน้องสาวคือท้าวศรีสุนทร ต่อสู้กับทหารพม่าจนรักษาเมืองให้รอดพ้นมาได้

⊙หลายบุรีบุเรศทั้ง กรมการ มีนอ
บอาจจะรับราญ ศึกได้
ถลางมีแต่หญิงหาญ หากรัก เมืองนา
สู้ศึกกันเมืองไว้ ชอบชี้ควรชม[47]

---

[45] รูปที่ 69 ภาพนายขนมต้มชกพม่าถวายตัวพระเจ้าอังวะ พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 190.

[46] รูปที่ 10 ภาพพระสุริโยทัยขาดคอช้าง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*นำเสนอวีรกรรมของสมเด็จพระศรีสุริโยทัยและท้าวเทพกระษัตรีเพื่อแสดงให้เห็นว่าชาติไทยนั้นมิได้มีแต่ผู้ชายที่กล้าหาญเท่านั้น สตรีไทยก็มีความห้าวหาญเสียสละเช่นกันไม่ว่าจะอยู่ในชนชั้นใดก็ตาม สมเด็จพระศรีสุริโยทัยได้ทำหน้าที่ของภรรยาปกป้องพระสวามีที่อยู่ในตำแหน่งผู้นำของชาติ ส่วนท้าวเทพกระษัตรีทำหน้าที่ของพลเมืองที่ปกป้องดินแดนอธิปไตย

วีรกรรมของบรรดาเหล่าวีรบุรุษและวีรสตรีที่*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*นำเสนอ นอกจากจะแสดงให้เห็นความเสียสละ ความอดทน ความกล้าหาญ เพื่อดำรงอิสรภาพของชาติแล้วยังก่อให้เกิดความภาคภูมิใจของบรรพบุรุษของชาติและไปกระตุ้นจิตสำนึกให้เกิดความรักชาติ ทั้งนี้วีรบุรุษและวีรสตรียังเป็นเสมือนภาพตัวแทนของพลเมืองที่ดีของชาติที่ไม่ว่าจะอยู่ในชนชั้นใดของสังคมแต่ทุกคนพร้อมที่จะทำเพื่อชาติ ซึ่งนำเสนอเพื่อให้เป็นตัวอย่างกับคนในปัจจุบัน

(1.3) กลวิธีการเล่าเรื่อง

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*มีกลวิธีการเล่าเรื่องตามลำดับเวลา คือเรียงตามลำดับการครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แต่มิได้นำเสนอเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ครบทุกพระองค์ คัดเลือกเหตุการณ์เพียงบางเหตุการณ์ในพระราชพงศาวดารมานำเสนอเท่านั้น การเล่าเรื่องในแต่ละภาพจึงมีเนื้อหาที่จบความลงในแต่ละภาพเพื่อมุ่งเล่าเรื่องตามเหตุการณ์ในภาพนั้น ๆ เพียงเท่านั้น เมื่อพิจารณาลักษณะของการเล่าเรื่องในแต่ละภาพทั้ง 92 ภาพ เกือบทุกภาพมีลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นการเล่าเพื่ออธิบายภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามหัวเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกไว้ ด้วยการบรรยายด้วยรูปแบบคำประพันธ์ชนิดโคลงจำนวน 4-6 บท โดยใช้กลวิธีในการเล่าเรื่องจาก ผู้เล่าเรื่อง (narrator) ที่เป็นบุรุษที่สาม ที่ไม่ได้ปรากฏตัวอยู่ในเรื่อง (external narrator) และมีลักษณะเป็นผู้เล่าที่รู้รอบหมด (omniscient) ด้วยกลวิธีการเล่าเรื่องเช่นนี้ ทำให้ผู้เล่าเรื่องสามารถเล่าเหตุการณ์ได้อย่างละเอียด เพราะสามารถเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้จากทุกตัวละครไม่ว่าจะเป็นฝ่ายไทยหรือฝ่ายพม่า ซึ่งเป็นการทำให้เรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติดูมีมิติมากกว่าการนำเสนอจากมุมมองของฝ่ายไทยเพียงฝ่ายเดียวอย่างที่ได้บันทึกไว้ในพระราชพงศาวดาร เช่น ในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมีการเล่าเหตุการณ์การทำสงครามทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายพม่า โดยเฉพาะการเล่าให้เห็นความพยายามอย่างหนักหน่วงของทหารพม่าที่จะเข้าตีกรุงศรีอยุธยา ดังในภาพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ-พระเจ้าหงษาวดีทำสัตยกันที่พลับพลา (รูปที่ 15) ภาพพระเจ้าหงษาวดียุดอุโมงค์เข้าตี พระนคร (รูปที่ 17) ภาพพระเจ้าหงษาวดีให้ถมถนนข้ามน้ำ (รูปที่ 18) และภาพพระมหาธรรมราชาอาสาเจรจาความเมือง

---

[47] รูปที่ 76 ภาพท้าวเทพสัตรีรักษาเมืองถลาง พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์ (กรมขุนพิทยลาภพฤฒิชาดา) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 213.

(รูปที่ 19) เรื่องราวในภาพเหล่านี้ล้วนเป็นการเสริมให้เห็นว่าถึงแม้ว่าจะต้องเสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่าในคราวนั้น แต่ก็ได้แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์และเหล่าบรรพบุรุษของชาติในอดีตได้ใช้ความพยายามอย่างยิ่งในการดูแลปกป้องบ้านเมือง เพราะกว่าพม่าจะตีกรุงศรีอยุธยาได้ก็แสนยากลำบากต้องใช้ทุกวิถีทางจึงสำเร็จ

นอกจากนั้น *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้ให้ผู้เล่าเรื่องเล่าทัศนะของฝ่ายพม่าที่มีต่อฝ่ายไทย คือ เล่าถึงความคิดเห็นของอะแซหวุ่นกี้ที่มีต่อเจ้าพระยาจักรีหรือพระบาทสมเด็จพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

⊙อะแซหวุ่นกี้พิศ	พระยาจักร กรีนอ
ชมรูปฤทธิณรงค์ลักษณ์	เลิศผู้
ภายน่าจักสูงศักดิ์	เปนกระษัตริย์ สยามเฮย
เฉลิมภพรบพม่าสู้	เศิกแพ้ไผทเกษม[48]

การที่ผู้เล่าเรื่องได้เล่าทัศนะของแม่ทัพพม่าที่มีความชื่นชมต่อแม่ทัพไทยเช่นนี้เป็นกลวิธีการเล่าที่เสริมให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการแสดงให้เห็นว่าแม้แต่ฝ่ายศัตรูยังให้ความยอมรับและยกย่องในพระปรีชาสามารถของพระองค์

จะเห็นว่าผู้เล่าเรื่องได้เล่าเรื่องด้วยมุมมองของบุคคลในยุคสมัยปัจจุบัน (สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ที่ได้มองย้อนกลับไปเล่าถึงเหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมา คือเป็นผู้ที่รู้เรื่องราวทั้งหมดแล้ว ดังเช่นที่ได้การกล่าวสรุปที่ช่วงเวลาการดำรงอยู่ของอาณาจักรอยุธยาตั้งแต่โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับแรกที่กล่าวว่า “กรุงกระษัตริย์สถิตย์ได้สี่ร้อยปีปลาย” หรือการเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลัง ดังที่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ได้มีพระมหากษัตริย์มาปราบยุคเข็ญของบ้านเมืองสองครั้ง คือสมเด็จพระนเรศวรและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ด้วยกลวิธีการเล่าเรื่องจากมุมมองของคนปัจจุบันที่มีต่ออดีตจึงทำให้การเล่าเรื่องมิได้เป็นเพียงการเล่าบรรยายถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่ยังทำให้ได้เสนอทัศนะของผู้เล่าเรื่องลงไปในการเล่าเรื่องอีกด้วย โดยบทสุดท้ายของโคลงมักจะเป็นการสรุปเหตุการณ์หรือการแสดงทัศนะที่มีต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การเล่าเรื่องด้วยการสรุปความคิดไว้ด้วยเช่นนี้ ถือว่าเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องที่มุ่งชี้นำ ชักชวน เตือนใจให้ผู้อ่านเกิดความคิดคล้อยตาม เป็นการกระตุ้นปลุกเร้าให้เกิดความรู้สึกรักชาติ

---

[48] รูปที่ 70 ภาพอะแซหวุ่นกี้ดูตัวเจ้าพระยาจักรี พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร (กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 192.

นอกจากนั้น *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*มีกลวิธีการนำเสนอเรื่องที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือไม่เน้นแสดงเรื่องราวการสูญเสียหรือความย่อยยับของบ้านเมืองที่ก่อให้เกิดอารมณ์เศร้าโศก สลดหดหู่ ทั้งที่เกิดเหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาถึงสองครั้ง แต่มีวิธีการเสนอภาพเรื่องราวในเหตุการณ์ทั้งสองคราวนั้นโดยมุ่งเสนอในมุมมองกลับกัน คือแสดงให้เห็นเรื่องราวการกอบกู้บ้านเมือง ความกล้าหาญของบรรพบุรุษที่สามารถกอบกู้บ้านเมืองให้กลับ ฟื้นคืนมาอีกได้ ทั้งในคราวสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเจ้าตากสิน ตลอดจนมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์คือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงสร้างบ้านเมือง ฟื้นฟูศาสนาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามต่าง ๆ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการกระตุ้นอารมณ์ฮึกเหิม ความภาคภูมิใจในความเป็นมาของชาติ ดังนั้นด้วยกลวิธีการเล่าเรื่องเช่นนี้ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*จึงเสนอเรื่องราวของชาติในด้านบวกคือ ต้องการเสนอให้เห็นว่าถึงแม้ว่าชาติจะเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงอย่างไรแต่เราก็ยังคงดำรงความเป็นชาติมาได้เนื่องด้วยมีผู้นำที่ดีและคนในชาติมีความสามัคคีกัน

(1.4) ฉันทลักษณ์และภาษาวรรณศิลป์

*โคลงภาพพระราชพงศาวดารประพันธ์*ด้วยฉันทลักษณ์ประเภทโคลงจำนวนทั้งหมด 376 บท การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ด้วยฉันทลักษณ์โคลงน่าจะเป็นการแสดงความหมายที่ลึกซึ้งมากกว่าเป็นการนำมาใช้ทั่วไป เนื่องจาก “โคลงเป็นคำประพันธ์ดั้งเดิมของไทย”[49] คือกล่าวได้ว่าโคลงเป็นฉันทลักษณ์ที่ได้กำเนิดและดำรงสืบทอดกันมาในกลุ่มชนเป็นระยะเวลานาน นอกจากนั้นยังมีนัยว่าโคลงเป็นฉันทลักษณ์ชั้นสูง[50] ดังที่ กวีไทยร่วมสมัย เช่น เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้แสดงทัศนะยกย่องโคลงไว้เช่นกัน แสดงให้เห็นว่าความรับรู้เรื่องโคลงเป็นฉันทลักษณ์ชั้นสูงก็ยังคงมีสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

⊙ครรลองโคลงเคร่งใช้ ฉันทลักษณ์
ที่เอกที่โทพิทักษ์ ถี่ถ้วน
สัมผัสรับส่งศักดิ์ สิทธิ์เศก
ละบทละบาทล้วน ระเบียบเบื้องเบาราณ[51]

---

[49] วีรวัฒน์ อินทรพร, “**สุนทรียภาพของโคลงในวรรณคดีไทย: การสร้างสรรค์วรรณศิลป์จากธรรมชาติของภาษาไทย**,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 28.

[50] กีรติ ธนะไชย, **บุหงาหอมร่วงฟ้าในป่าแก้ว**, (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 297

[51] เรื่องเดียวกัน, หน้า 298.

อีกทั้งคำโคลงที่ใช้ในอดีตมักใช้แต่งเรื่องราวที่เกี่ยวกับการสดุดีวีรกรรมหรือยอพระเกียรติ[52] กีรติ ธนะไชย กล่าวว่า ด้วยความนิยมเนื้อหาเช่นที่กล่าวมาประสานกับอลังการทางภาษาและความสามารถของกวีในอดีต เป็นแรงผลักดันในการสร้างความคิดอันเป็นมายาคติที่ว่าโคลงไม่ใช่ฉันทลักษณ์ที่หยิบยกมาแต่งเรื่องทั่วไป[53] ดังนั้น การที่โคลงภาพพระราชพงศาวดารใช้รูปแบบฉันทลักษณ์โคลงในการเสนอสารเกี่ยวกับเรื่องราวในพงศาวดารซึ่งโดยมากเป็นเหตุการณ์และวีรกรรมของพระมหากษัตริย์ไทย แสดงให้เห็นว่าต้องการสื่อสารเรื่องราวในอดีตของชาติด้วยคำประพันธ์ที่เป็นศิลปะดั้งเดิมของชนชาติ และเป็นการสดุดีวีรกรรมหรือยอพระเกียรติวีรบุรุษของชาติ

นอกจากนั้น การใช้ฉันทลักษณ์โคลงยังมีความเหมาะสมกับการถ่ายทอดสารเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นว่า*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ต้องนำเสนอเรื่องราวในอดีตตั้งแต่ในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยแสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ ในโคลงแต่ละชุดตามภาพ การใช้ฉันทลักษณ์โคลงทำให้สามารถเล่าเรื่องราวขนาดยาวได้กระชับภายในโคลงจำนวนไม่กี่บท เช่น เหตุการณ์เกิดจลาจลในกรุงธนบุรี ทำให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกต้องยกทัพกลับจากเขมรเพื่อมาปราบจลาจล โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเรื่องราวไว้ในโคลงจำนวน 6 บท

⊙องค์อรรคนายกผู้ พรรภก เดชแฮ
ฤาเกียรติเกริกอธึก ทั่วหล้า
มหากระษัตริย์ศึก สมเศก นามนา
แรมทัพเสียมราฐร้า รบเสี้ยนศึกขอม
⊙จอมทัพสดับข่าวอ้าง กรุงธน บุรีเฮย
เจ้าแผ่นดินวิกล คลั่งคลุ้ม
ร้อนเร้าทั่วรัฐมณ ฑลเทียบ อบายนา
ใครจะกันตนคุ้ม โทษได้ไป่มี
⊙กระลีลามลุกล้ำ รำงับ
จึ่งพระยาสรรค์จับ ถอดเจ้า
ดำริห์จักรีรีบกลับ จัดกิจ กรุงแฮ
ให้ตรวจพลไกรเข้า ขนบริ้วยาตรา
⊙เวลาไชยโชคได้ ดิถี สวัสดิเฮย
เสด็จสู่เกยขุนกรี เทียบช้าง

[52] เรื่องเดียวกัน, หน้า 298.

[53] เรื่องเดียวกัน, หน้า 298.

บันดาลพระวรฉวี วรรณผ่อง ประภาแฮ
งามสง่าหาคู่อ้าง อื่นแม้ฤามี
⊙โยธีเห็นฉนัดอื้อ อัศจรรย์ ใจเอย
ต่างเทอดหัดถ์อภิวันท์ ท่วมเกล้า
บารมีพระจักพลัน ถึงเสวตร ฉัตรพ่อ
ปราบยุคเข็ญเย็นเผ้า ไพร่ฟ้าประชากร
⊙บทจรโดยด่านด้าว พระจา รึกเฮย
บันลุธนนครา ปราศเสี้ยน
ปรามปราบพวกพาลา เตียนราบ แล้วแฮ
พุทธสาสน์ราษฎร์เที้ยน เทียบครั้งเพรงกาล[54]

เนื่องจากคำประพันธ์ประเภทโคลงมีลักษณะเด่นอย่างหนึ่งคือความกระชับของการใช้คำหรือลำดับคำใหม่ทำให้ใช้คำน้อยแต่สามารถสื่อความหมายได้มาก[55] ฉันทลักษณ์โคลงทำให้เรื่องมีความกระชับ อีกทั้งยังเอื้อต่อการลำดับความอย่างมีเอกภาพ[56] เนื่องจากเนื้อความจะจบลงในแต่ละบท พอบทใหม่ก็จะแยกเนื้อความออกมาทำให้มีการลำดับเนื้อหาและประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่างที่กล่าวถึง เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกทำสงครามอยู่ที่ขอม ได้ข่าวว่าเกิดเหตุจลาจลที่กรุงธนบุรี จึงรีบยกทัพกลับมา แสดงเหตุอัศจรรย์ให้เป็นที่ประจักษ์ในพระบารมีที่จะได้เป็นพระมหากษัตริย์และทรงปราบปรามจลาจล บำรุงบ้านเมืองและศาสนาให้เจริญเทียบเท่าในอดีต จะเห็นว่าในแต่ละบทเรื่องราวจบความและมีการลำดับเรื่องราวต่อเนื่อง นอกจากนั้นการประพันธ์ด้วยฉันทลักษณ์โคลงยังสามารถทำให้สรุปเรื่องราวได้กระฉับและชัดเจน ดังในโคลงบาทสุดท้ายที่แม้จะกล่าวถึงการฟื้นฟูบ้านเมืองให้เจริญเทียบเท่าอดีต แต่แสดงความหมายที่ลึกซึ้งและกว้างไกลเพราะหมายถึงความสงบสุขและเจริญรุ่งเรืองเทียบเท่าในสมัยอยุธยาอีกด้วย

ในด้านวรรณศิลป์ ฉันทลักษณ์โคลงมีรูปแบบที่บังคับเอกโทซึ่งเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของภาษาไทย คือเป็นภาษาที่มีหน่วยเสียงวรรณยุกต์ ที่มีผลต่อการแต่งคำประพันธ์ทั้งทางด้านเสียงและความหมาย โดยด้านเสียงทำให้เกิดเสียงเสนาะจากเสียง

---

[54] รูปที่ 72 ภาพเมื่อจลาจลในกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าเสด็จกลับจากเมืองเขมร พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดารพร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 199.

[55] วีรวัฒน์ อินทรพร, "**สุนทรียภาพของโคลงในวรรณคดีไทย: การสร้างสรรค์วรรณศิลป์จากธรรมชาติของภาษาไทย**," หน้า 192.

[56] เรื่องเดียวกัน, หน้า 192.

สูงต่ำ[57] ประกอบกับการที่กวีใช้การซ้ำเสียงพยัญชนะ เสียสระและตัวสะกด สร้างสุนทรียภาพทางเสียง เช่นในโคลงชุดข้างต้น จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ให้มีเสียงสัมผัสพยัญชนะในเกือบทุกบาท “ฤาเกียรติเกริกอธึก” “แรมทัพเสียมราฐร้า” “รบเสี้ยนศึกขอม” และสัมผัสสระ “ปราบยุคเข็ญเย็นเผ้า” “พุทธสาสน์ราษฎร์เที้ยน” ซึ่งทำให้เกิดเสียงเสนาะไพเราะ

กล่าวได้ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติจากพงศาวดารมาอยู่ในรูปแบบของเรื่องเล่าที่มีโครงเรื่อง เนื้อหา ตัวละคร เช่นนี้ ทำให้เรื่องราวในพงศาวดารที่เสนอเหตุการณ์ตามลำดับเวลาเป็นเรื่องราวที่มีชีวิตชีวาและมีความเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่แสดงเหตุและผลของความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมลง อีกทั้งด้วยกลวิธีการเล่าเรื่องที่ได้แสดงไว้ข้างต้น ทำให้เรื่องมีจุดเน้นที่แสดงให้เห็นว่า เรื่องได้ชี้ให้เห็นความเป็นชนกลุ่มเดียวกันมา บรรพบุรุษได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขและมีความสามัคคีกันเพื่อปกป้องบ้านเมือง ประกอบกับการนำเสนอด้วยฉันทลักษณ์ประเภทโคลงที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหาและมีนัยแสดงให้เห็นความเก่าแก่และยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ และด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรวมถึงกวีอื่น ๆ ด้านวรรณศิลป์ส่งผลให้ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*เป็นวรรณคดีที่ทำหน้าที่นำเสนอเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติได้อย่างลึกซึ้งและจับใจ อีกทั้งยังเป็นการกระตุ้นและปลุกใจให้ประชาชนในชาติเกิดความภาคภูมิใจในชาติและบรรพบุรุษ รวมถึงการชี้แนะแนวว่าจะต้องทำเช่นไรจึงจะทำให้ชาติดำรงรักษาเอกราชไว้ได้

(2) ความสามัคคีคือสิ่งที่จะทำให้ชาติสามารถดำรงอยู่ได้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าความสามัคคีของคนในชาติคือสิ่งที่ทำให้ชาติมีความมั่นคง ดังที่ทรงกล่าวกับพระราชโอรสของพระองค์ไว้ว่า

> การสามัคคีภายในเป็นข้อสำคัญยิ่งใหญ่ซึ่งจะได้ต่อต้านด้วยศัตรูภายนอกอันมีกำลังกล้ากว่าแต่ก่อน ถ้าหากการสามัคคีภายในไม่มีอยู่ได้แล้ว ไหนเลยการต่อต้านภายนอกจะรับรองอยู่ได้[58]

[57] เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

[58] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค., 2550), หน้า 15.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์พระบรมราชาธิบายเรื่องสามัคคีโดยมีพระราชประสงค์ที่จะให้ข้าราชการที่ทำหน้าที่ในการดำเนินงานเกี่ยวกับการบริหารมีความสามัคคีกัน และที่สำคัญต้องเป็นความสามัคคีที่สร้างความเจริญ ความมั่นคงให้กับบ้านเมืองตามสมัย นอกจากนั้น พระองค์มีพระราชดำรัสถึงความสามัคคีกับประชาชนทุกหมู่เหล่าว่าเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไป มีการคบหาสมาคมกับนานาชาติมากยิ่งขึ้น สิ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะทำให้ชาติมั่นคงก็คือความสามัคคีของคนในชาติ

> ครั้นเมื่อประเทศเราได้สมาคมคบหากับนานาประเทศที่มีอำนาจใหญ่ ๆ ทั้งได้มีความตั้งใจที่จะจัดการปกครองให้ประกอบด้วยหลักถานมั่นคง ดำรงอิสรภาพของแผ่นดินไว้ยั่งยืน ทั้งจะบำรุงอาณาประชาชน ให้มีท่าทางประกอบการแสวงผลประโยชน์เจริญยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน จึงเปนข้อสำคัญซึ่งจะให้เกิดมีความสามัคคีต่อกัน ตั้งแต่ในพระบรมราชวงศ์ลงไปจนถึงอาณาประชาราษฎร ให้เกิดสมัคสโมสรไว้วางใจกัน[59]

ทั้งนี้นอกจากเรื่อง*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* แสดงให้เห็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติแล้ว ยังเสนอให้เห็นว่าการที่กลุ่มชนสามารถดำเนินสืบเนื่องมาได้จนเป็นชาติในปัจจุบัน ถึงแม้จะต้องประสบกับการรุกรานของศัตรูมาตลอดก็เนื่องมาจากความสามัคคีของคนในชาติ การดำเนินเรื่องเน้นไปที่การเสนอเรื่องราวของบรรพบุรุษที่ได้ช่วยกันดำรงรักษาอิสรภาพของกลุ่มชน โดยเสนอเหตุการณ์ทำสงครามรบพุ่งกับชนชาติต่าง ๆ เช่น พม่า เขมรและเชียงใหม่ โดยเฉพาะสงครามกับพม่าที่มีอยู่ตลอดระยะเวลาจนมาถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมุ่งเน้นไปที่การแสดงเหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาทั้งสองครั้ง แสดงให้เห็นต้นเหตุที่ทำให้เสียเมืองก็เป็นเพราะคนไทยขาดความรักความสามัคคีกัน โดยเฉพาะเหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ได้แสดงอย่างชัดเจนว่าเป็นเพราะคนไทยด้วยกันเองขาดความสามัคคี

> ⊙กรุงศรีอยุธเยศแพ้ ไพรี
> มากบมีสามัคคี คิดสู้

[59] พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ, "พระราชดำรัสตอบคำถวายพระบรมรูปทรงม้าในการพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก เมื่อ พ.ศ.2451," ใน **พระบรมรูปทรงม้า: พระบรมราชานุสาวรีย์แห่งความจงรักภักดีของปวงชนชาวไทยทั้งแผ่นดิน**, (กรุงเทพฯ: บ้านนักเขียนไทย Siam freelance, 2537), หน้า 102-108

เพียงห้าแต่หากมี ใจร่วม หาญเฮย
อาจชนะแก้กู้ ก่อตั้งกรุงธน[60]

ความในโคลงแสดงให้เห็นว่า แม้คนในชาติจะมีจำนวนมากเท่าใดแต่หากขาดความสามัคคีก็เป็นเหตุทำให้เสียบ้านเมืองแก่ข้าศึกศัตรู แต่ถ้าคนไทยมมีความสามัคคีแม้จะมีกำลังเพียงน้อยนิดแต่ก็สามารถเอาชนะศัตรูได้ดังที่พระยาวชิรปราการสามารถรบชนะพม่าได้หลายครั้งแม้จะมีจำนวนทหารเพียงน้อยนิดจนสามารถกอบกู้เอกราชของชาติไว้ได้

วิธีการเสนอเรื่องราวของการเสียกรุงศรีอยุธยาทั้งสองครั้ง ความใน *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ไม่ได้บรรยายให้เห็นความพ่ายแพ้ ความเสียหาย ความอ่อนด้อยหรือความเศร้าโศกที่มีต่อการสูญเสีย แต่เลือกที่จะเสนอในแง่มุมของการแสดงพฤติกรรมที่มีผลต่อบ้านเมืองของบุคคลในชาติเองนั่นก็คือการขาดความสามัคคี ดังนั้นการแสดงเรื่องราวของการเสียกรุงศรีอยุธยาทั้งสองครั้งก็เพื่อต้องการเน้นให้คนในชาติเกิดความสามัคคีและมีความรักชาติของตน

นอกจากนั้น เนื้อความยังได้ย้ำให้เห็นเรื่องความสามัคคีของคนในชาติ ในเหตุการณ์สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่เกิดฟ้าผ่าทำให้เกิดไฟไหม้ที่พระที่นั่งอมรินทราภิเศก

⊙ขณะนั้นบรมราชเจ้า จักรกรี กระษัตริย์แฮ
ดำรัสสั่งเสนี พรั่งพร้อม
ให้ยกราชวรอาศน์มี เสวตรฉัตร กั้นเฮย
ออกจากที่เพลิงล้อม รอดพ้นเพลิงกาล
⊙ทั่วพระวงศ์ใหญ่น้อย บรรดา มีเอย
หลวงพระขุนคณา มาตย์ไท้
อีกสงฆ์ทุกวัดมา ทั่วหมด
ช่วยดับอัคคีไหม้ เหือดสิ้นเพลิงสูญ[61]

ในภาพบรรยายเหตุการณ์ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสั่งการให้เสนาบดีช่วยกันยกพระราชบัลลังก์ออกมาให้พ้นจากการถูกไฟไหม้ และทั้งพระราชวงศ์ ขุนนาง กระทั่งพระสงฆ์ได้ร่วมมือกันมาช่วยกันดับไฟ โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับนี้ได้ย้ำให้เห็นความสำคัญของความสามัคคีของคนในชาติ พระราชบัลลังก์เปรียบเหมือนกับชาติ เมื่อชาติเกิดภัย

---

[60] รูปที่ 62 ภาพพระยาวชิรปราการกับทหาร 5 ม้า รบพม่า 30 ม้า พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 175.

[61] รูปที่ 82 ภาพไฟไหม้อมรินทราภิเศกมหาปราสาท พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีสุภโยค อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 230.

อันตรายขึ้นมา ถ้าทุกคนไม่ว่าจะเป็นชนชั้นใดก็ตามต่างร่วมมือร่วมใจกันช่วยกันดูแลปกป้องภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์ ก็จะสามารถนำพาชาติให้รอดพ้นจากภัยพิบัติได้

(3) การแสดงนิทรรศการ* เรื่องเล่าของชาติ

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*เป็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคัดเลือกมาและนำเผยแพร่สู่ประชาชน โดยการนำมาประดับในงานพระเมรุที่สนามหลวงที่เป็นสถานที่ประชาชนสามารถมาร่วมงานได้เป็นจำนวนมาก มีลักษณะเหมือนกับการแสดงนิทรรศการภาพวาดประกอบคำอธิบายที่ประพันธ์เป็นโคลง[62] ภาพและโคลงช่วยกันสื่อเรื่องราวในพงศาวดารให้มีชัดเจนมากยิ่งขึ้นและยังได้ทรงพิมพ์เป็นเล่มสมุดพระราชทานเป็นของแจกในงานครั้งนั้นด้วย แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะเผยแพร่เรื่องราวทางพงศาวดารของชาติให้ประชาชนได้ทราบเรื่องราวอย่างกว้างขวาง

ถึงแม้ว่าการวาดภาพประกอบเรื่องพงศาวดารของไทยจะไม่ได้เพิ่งเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก โดยก่อนหน้านั้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการวาดภาพเรื่องราวในพงศาวดารโดยให้พระอาจารย์อิน (ขรัว อินโข่ง) เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังและจารึกข้อความเป็นร้อยแก้วบันทึกเหตุการณ์ตามพระราชพงศาวดารสมัยอยุธยาและเหตุการณ์สมัยธนบุรีถึงสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1-4 ไว้ที่บริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ภาพวาดเหล่านั้นมิได้นำมาเผยแพร่สู่ประชาชน จึงกล่าวได้ว่าโคลงภาพพระราชพงศาวดาร 92 รูปที่ทรงโปรดฯให้สร้างขึ้นในครั้งนี้เป็นภาพวาดประกอบคำบรรยายตามเนื้อความในพระราชพงศาวดารที่ได้มีการนำมาเผยแพร่สู่ประชาชนเป็นครั้งแรก

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้จัดทำโคลงภาพพระราชพงศาวดาร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนบในการรับรู้เรื่องราวพงศาวดารจากเดิมที่เรื่องราวพงศาวดารเป็นเรื่องที่รับรู้กันแต่เฉพาะในชนชั้นสูงเท่านั้น แต่พระองค์ทรงนำเรื่องราวในพงศาวดารมาเผยแพร่สู่ประชาชนในรูปแบบเรื่องเล่า การเผยแพร่เรื่องราวโดยมีภาพประกอบยิ่งช่วยเสริมให้เกิดความเข้าใจเรื่องราวในภาพได้มากยิ่งขึ้น อีกทั้งการใช้ร้อยกรองโดยเฉพาะคำประพันธ์ประเภทโคลงซึ่งมีลีลาจังหวะที่กระชับ ทำให้ต้องเลือกใช้คำศัพท์ที่แสดงความหมายได้อย่างลึกซึ้งได้ใจความมาก เน้นอารมณ์ได้ชัดเจน และจดจำได้ง่าย จึงกล่าวได้ว่าการจัดทำ*โคลงภาพพระราช*

---

[62] แนวคิดเกี่ยวกับการจัดแสดงมีปรากฏมาตั้งแต่ต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และที่ถือว่าเป็นงานที่ได้จัดยิ่งใหญ่สุดในสมัยนั้นก็คือ การจัดแสดง “นาเชนแนล เอกซฮิบิเชน” (National Exhibition) ในคราวสมโภชพระนครร้อยปี พ.ศ.2425 ดู กัณฐิมา ศรีอุดม, **“จาก“นาเชนแนล เอกซฮิบิเชน” ถึง “สยามรัฐพิพิธภัณฑ์” : ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์สยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,”** (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549)

*พงศาวดาร*เป็นการทำให้พระราชพงศาวดารหรือเรื่องราวในอดีตของชาติกลายมาเป็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของทุกคนในชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้นำเหตุการณ์ในพระราชพงศาวดารกลับมานำเสนอใหม่ในรูปแบบเรื่องเล่า นอกจากจะมุ่งเสนอเรื่องราวของบรรพบุรุษให้เป็นที่รับรู้แล้วยังเป็นเรื่องที่สร้างแรงกระตุ้นหรือปลุกเร้าจิตใจให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นเรื่องราวในอดีตที่มีร่วมกันมาและตระหนักว่าบรรพบุรุษได้ผ่านชะตากรรมต่าง ๆ ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาอย่างไรกว่าที่จะมาเป็นชาติในปัจจุบัน

> โคลงภาพพระราชพงศาวดารเป็นงานประวัติศาสตร์ภาพที่จัดขึ้นโดยอาศัยการคัดเลือกเรื่องจากพระราชพงศาวดารที่ชำระขึ้นภายหลังยุคเสียกรุง พ.ศ.2310 เป็นกรอบ กระนั้นความสำคัญของงานไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงตัวเรื่องหรือเหตุการณ์ที่ถูกเลือกเฟ้นขึ้นมาแสดงและบรรยายอย่างพิถีพิถันโดยจงใจละเลยเหตุการณ์หลายตอนที่แสดงถึงความพ่ายแพ้หรืออ่อนแอของกษัตริย์และข้าทหารฝ่ายไทยเพียงเท่านั้น ในขั้นตอนการนำเสนอและเขียนโคลงอธิบายภาพยังสอดใส่อารมณ์ความรู้สึกและการตีความให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการนำเสนอที่มุ่งเน้นให้เห็นแต่เฉพาะความยิ่งใหญ่หรือเหนือกว่าของสยามรัฐภายใต้การปกครองของเจ้าจอมสยาม[63]

กล่าวได้ว่า *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*เป็นเครื่องมือที่ใช้สื่อสารเพื่อทำความเข้าใจความคิดเรื่องความเป็นชาติโดยแสดงเรื่องราวความเป็นมาในอดีต เสนอให้เห็นว่าได้มีการอาศัยอยู่รวมกันมาอย่างนานตั้งแต่ การอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มชนในสมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งยังแสดงให้เห็นความรักชาติและความสามัคคีของคนในชาติจะเป็นสิ่งที่ทำให้ชาติมั่นคง นอกจากนี้ยังเสนอเรื่องราวของบุคคลในอดีตที่ถือว่าเป็นบรรพบุรุษที่ได้ยอมเสียสละตนเองเพื่อปกป้องประเทศชาติ รวมถึงพระมหากรุณาธิคุณและพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ในอดีตที่ทรงนำชาติให้พ้นภัย และนำพาชาติปรับตัวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ได้อย่างท่วงทันจนไม่ต้องตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกอย่างพม่าและเขมร

ดังนั้น *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*จึงมิใช่เพียงการนำเรื่องราวในอดีตของชาติมาแสดงให้ประชาชนทราบเพียงประการเดียว แต่เป็นการนำอดีตของชาติมานำเสนอโดยผ่านการตีความแบบใหม่ เรื่องราวของชาติที่เลือกนำมาเสนอทั้งหมดเป็นสิ่งที่สื่อให้เห็นว่า ความเป็นชาติคืออะไร มีองค์ประกอบใดบ้าง คนในชาติมีหน้าที่อย่างไร และสิ่งใดที่จะทำให้ชาติมีความมั่นคงดำรงอยู่ได้

---

[63] สุเนตร ชุตินธรานนท์, **บุเรงนอง (กะยอดินนรธา) กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย**, หน้า 96.

โดยเสนอให้เห็นว่าความเป็นชาติจะดำรงอยู่ได้ก็เพราะพระมหากษัตริย์ เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงทำหน้าที่เป็นผู้สร้างผู้ดูแลรักษาและผู้นำความเจริญมาสู่ชาติ อีกทั้งพระองค์ยังทรงเป็นแหล่งรวมใจของคนในชาติ ดังนั้นประชาชนทั่วไปสมควรที่จะจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ การสื่อสารผ่านทางโคลงและภาพวาดเป็นการผสมผสานระหว่างความเป็นขนบ และความเป็นสมัยใหม่) อีกทั้งวิธีการเผยแพร่ของพระองค์ที่จัดแสดงเหมือนการแสดงนิทรรศการให้ประชาชนเข้าชม ภาพวาดที่มีความสมจริง (realistic) มากขึ้นผสานกับคำประพันธ์โคลงช่วยเสริมกันให้เรื่องราวเป็นที่จดจำได้ง่าย ด้วยวิธีการเผยแพร่เช่นนี้ประชาชนน่าจะจดจำความเป็นมาของชาติได้แม่นยำมากยิ่งขึ้น *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*จึงเป็นเครื่องมือที่ทำให้ประวัติความเป็นมาของชาติได้เป็นประสบการณ์ร่วมของคนในชาติที่คนชั้นล่างมีโอกาสที่จะได้รู้สึกร่วมไปด้วย ก่อให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชาติด้วยเช่นกัน

3.2 พระมหากษัตริย์คือหลักสำคัญของความเป็นชาติ

ในความเป็นชาติสมัยใหม่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชาติ พระมหากษัตริย์และประชาชน โดยพระองค์ทรงเน้นย้ำว่าทุกคนคือคนชาติเดียวกันก็เพราะได้อาศัยอยู่ในพระราชอาณาจักรของพระมหากษัตริย์หรือภายในร่มบรมโพธิสมภารของพระองค์ พระองค์ได้ทรงเชื่อมโยงความเป็นชาติกับพระมหากษัตริย์ว่ามีความสัมพันธ์ต่อกันจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นั่นคือพระมหากษัตริย์ก็คือชาติและชาติก็คือพระมหากษัตริย์

> ... ความจริงที่เราสามารถจัดการบ้านเมืองได้สำเร็จทั่วไปในพระราชอาณาเขตรอันกอบด้วยหัวเมืองทั้งหลาย แผ่ขยายอยู่ในพื้นแผ่นดินอันไพศาล มีราษฎรอาไศรยอยู่ พูดภาษาอันเดียวกันเพี้ยนกันบ้างดังนี้ เปนเหตุที่เต็มใจยินดีของเราเปนอันมาก ไทยลาวชานทั้งปวงนี้ ก็นับถือตัวเปนพวกอยู่ในชาติเดียวกันอันหนึ่ง แลตั้งตาหมายว่าเราเปนเจ้าเปนใหญ่ผู้อุปถัมภ์บำรุงทั้งนั้น[64]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นว่าความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติจะเกิดขึ้นก็เพราะคนในชาติได้ยึดมั่นในพระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน หมายความว่าพระมหากษัตริย์คือจุดศูนย์รวมของประชาชนและความเป็นชาติ พระมหากษัตริย์คือผู้นำในการปกครองชาติ

---

[64] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(ตั้งแต่ พ.ศ.2417 ถึง พ.ศ.2453)**, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร, 2458), หน้า 41.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน คือพระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่ได้ทำหน้าที่ในการดูแลปกครองประชาชนในชาติให้มีความสุข สถานะของพระมหากษัตริย์ที่แสดงออกจึงมิใช่สมมติเทพ แต่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนอย่างยิ่ง ดังเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงโปรดการเสด็จประพาสไปตามท้องที่ต่าง ๆ ทั้งแบบทางการเพื่อทรงตรวจงานราชการต่าง ๆ และแบบไม่เป็นทางการที่เรียกว่าเสด็จประพาสต้นโดยที่ประชาชนไม่รู้จักพระองค์ ทำให้พระองค์ทรงทราบชีวิตความเป็นอยู่ ฐานะทางเศรษฐกิจและความทุกข์สุขของประชาชนภายใต้การปกครองของพระองค์ [65] ในขณะเดียวกันการเสด็จไปในที่ต่าง ๆ ทำให้ประชาชนได้มีโอกาสใกล้ชิดพระมหากษัตริย์มากขึ้น รับรู้ถึงความใส่พระราชหฤทัยที่จะดูแลเอาใจใส่ทุกข์สุขของประชาชน กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนเป็นอย่างมาก และเป็นการทำให้ประชาชนในถิ่นต่าง ๆ รู้สึกว่าตนอยู่ภายในร่มพระบรมโพธิสมภาร มีความจงรักภักดีต่อพระองค์เป็นอย่างยิ่ง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์อันทรงเป็นที่รักของราษฎร ดังจะเห็นว่าได้มีการสร้างอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าใน พ.ศ.2451 เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนความรักความจงรักภักดีของราษฎรที่มีต่อพระองค์ ในพระราชดำรัสตอบประชาชนในคราวนั้น องค์ทรงเชื่อมโยงอนุสาวรีย์ของพระองค์กับความสามัคคีของคนในชาติและความมั่นคงก้าวหน้าของชาติ

> การซึ่งไทยทั้งหลายได้พร้อมใจกันสร้างรูปเราขึ้นไว้ในครั้งนี้ก็นับว่าเปนถาวรนิมิตรอันดีในความพร้อมเพรียงของชาติ อันเกิดขึ้นในใจท่านทั้งหลาย แลแสดงเปนพยานความเชื่อถือ ไว้วางใจในเจ้าแผ่นดินแลรัฐบาลของตน อันเปนเหตุจะให้เกิดมรรคเพื่อความผาสุขสำเร็จแก่ชาติของเราในภายน่า[66]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชาติพระมหากษัตริย์และประชาชนเข้าไว้ด้วยกัน โดยแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์คือจุดศูนย์รวมของความเป็นชาติ คือถ้าผู้ใดอยู่ในร่มพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ก็คือคนร่วมชาติเดียวกัน และพระมหากษัตริย์คือจุดศูนย์รวมใจของประชาชนในชาติ คือทำให้ประชาชนมีความสามัคคีซึ่งจะนำไปสู่การนำพาชาติให้เจริญก้าวหน้าและมั่นคง

---

[65] สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **เสด็จประพาสต้น**, (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2542), หน้า 102.

[66] เรื่องเดียวกัน, 102-108.

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าพระมหากษัตริย์คือหลักหรือหัวใจสำคัญของชาติ ดังจะเห็นว่าพระราชนิพนธ์วรรณคดีหลายเรื่องได้เสนอให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำและหลักสำคัญของความเป็นชาติ โดยผู้ที่จะได้ผู้นำประเทศชาติได้ก็เพราะเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมกับการเป็นพระมหากษัตริย์

3.2.1 พระมหากษัตริย์คือผู้นำของชาติ

โคลงภาพพระราชพงศาวดาร

จากการกำหนดโครงเรื่องประกอบกับกลวิธีการนำเสนอใน*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ดังที่ได้พิจารณาข้างต้น นอกจากการเสนอเรื่องราวในอดีตให้ประชาชนได้รับรู้ยังได้มุ่งเสนอให้ประชาชนรับรู้ สำนึกหรือตระหนักถึงสิ่งต่าง ๆ จากการเรียนรู้เรื่องราวในอดีตเหล่านี้ เมื่อพิจารณาจากโครงเรื่องและเนื้อเรื่องตลอดจนตัวละครและกลวิธีในการเล่าเรื่องจะเห็นว่า *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอประเด็นสำคัญอย่างยิ่ง คือพระมหากษัตริย์คือหัวใจสำคัญของความเป็นชาติไทยตั้งแต่ดำรงเป็นกลุ่มชนมาในสมัยอดีต ดังที่*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอเรื่องราวต่าง ๆ โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นตัวละครหลักและแสดงให้เห็นความสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อกลุ่มชนและต่อการดำรงอยู่ของความเป็นชาติ โดยเสนอว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งผู้ริเริ่มก่อตั้งสร้างอาณาจักรและรวบรวมกลุ่มชนให้เข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม อีกทั้งยังได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่อาณาจักรในด้านต่าง ๆ ดังที่ได้แสดงให้เห็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อบ้านเมืองและประชาชน ดังต่อไปนี้

ภารกิจสำคัญประการแรกคือ พระมหากษัตริย์ได้ทำหน้าที่ในการดูแลปกป้องบ้านเมืองหรือการปกป้องพระราชอาณาเขต *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*เสนอเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ต่าง ๆ ได้ทำสงครามปกป้องบ้านเมือง ดังที่เสนอภาพเหตุการณ์เกี่ยวกับการทำสงครามเป็นจำนวนมากที่สุด มีทั้งสงครามป้องกันประเทศ ทำสงครามเพื่อขยายพระราชอาณาจักรโดยเฉพาะสมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระเจ้าตากสินและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก การเสนอภาพเหตุการณ์ของทั้งสามพระองค์ก็มุ่งเน้นไปที่การแสดงเหตุการณ์ที่ได้ทรงทำศึกสงครามกับกลุ่มชนอื่น ๆ เสมอ ซึ่งเป็นศึกสงครามทั้งที่เป็นการกอบกู้บ้านเมืองการกอบกู้เอกราชของกลุ่มชนเอาไว้ รวมถึงการขยายพระราชอาณาเขตของอาณาจักรให้กว้างขวางออกไป โดยเฉพาะภาพเหตุการณ์ทำสงครามกับพม่าที่ได้เสนอไว้ถึง 26 ภาพจากทั้งหมด 92 ภาพ ได้เสนอเรื่องราวของการต่อสู้อย่างเข้มแข็งกล้าหาญของพระมหากษัตริย์ไทยที่แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าพม่าจะมีกองทัพที่ยิ่งใหญ่เพียงใดแต่ก็ยังพ่ายแพ้ไทยเพราะเรามีพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถเป็นผู้นำ โคลงบรรยายทั้ง 26 ชุดนี้ ทั้งหมดล้วนสะท้อนและบรรยายให้เห็นภาพ

ความอัปยศของฝ่ายปัจจามิตร[67] นับว่าเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องที่เสนอให้เห็นพระปรีชาสามารถและพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อบ้านเมือง นอกจากนั้นยังได้แสดงให้เห็นภาพเหตุการณ์ในสมัยต่าง ๆ ที่พระมหากษัตริย์ได้ทำศึกสงครามเพื่อปราบปรามกลุ่มชนอื่น ๆ ทั้งทางเหนือ ทางตะวันออกและทางใต้ และขยายพระราชอาณาเขตออกไปอย่างกว้างไกล

พระราชภารกิจสำคัญอีกประการหนึ่งคือเรื่องของการส่งเสริมพระพุทธศาสนา โดยได้เสนอว่า พระมหากษัตริย์ได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งของบ้านเมือง เช่น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏในภาพหล่อพระศรีสรรเพ็ชร(รูปที่ 6) ชะลอพระนอนวัดป่าโมกข์ (รูปที่ 58) ในสมัยธนบุรีปรากฏในภาพ แห่พระแก้วมรกตแลพระบางลงมากรุงธนบุรี (รูปที่ 71) ในสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏในภาพปฏิสังขรณ์มณฑปพระพุทธบาท (รูปที่ 80) การทำสังคายนา (รูปที่ 81) ทำกระจาดใหญ่บูชากัณฑ์เทศน์มหาชาติ (รูปที่ 84) ฉลองพระศรีศากยมุนีน่าพระตำหนักน้ำ (รูปที่ 87) และทรงพระผนวชพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสามเณร (รูปที่ 91) สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภ์และเป็นการยืนยันว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชาและปกครองแผ่นดินด้วยหลักธรรมซึ่งจะทำให้ประชาชนมีความสุขร่มเย็น

อีกทั้ง*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ยังได้เสนออีกว่า พระมหากษัตริย์มีพระราชกรณียกิจในการส่งเสริมและฟื้นฟูทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี โดยการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีและพระราชพิธีสำคัญ ๆ ซึ่งถือว่าเป็นรากเหง้าที่ดีงามของกลุ่มชนให้สืบทอดต่อไป ดังเหตุการณ์ที่ทรงให้มีการฟื้นฟูประเพณีเทศน์มหาชาติ

⊙พระบาทสยามิศรไท้	ปฐมวงศ์
มีราชหฤทัยประสงค์	กอบกู้
สิ่งใดที่ควรคง	ตามแบบ บรรพ์แฮ
ทรงใฝ่ฝึกชนรู้	รอบไว้เจียรกาล[68]

ความในโคลงแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์มีพระราชประสงค์ที่จะธำรงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของบ้านเมืองให้ดำรงอยู่ต่อไปและส่งเสริมให้มีการสืบสานต่อไปในภายหน้า

---

[67] สุเนตร ชุตินธรานนท์, **บุเรงนอง (กะยอดินนรธา) กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย**, หน้า 96.

[68] รูปที่ 84 ภาพทำกระจาดใหญ่บูชากัณฑ์เทศน์มหาชาติ พระนิพนธ์ในพระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ (กรมหมื่นปราบปรปักษ์) อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 234.

ทั้งนี้ นอกจากการแสดงให้เห็นพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงกระทำเพื่อนำความสุขร่มเย็นมาสู่ประชาชนและบ้านเมืองแล้ว *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เน้นให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์คือศูนย์รวมของความเป็นชาติและทรงเป็นที่มาของความสุขของประชาชน ดังที่ได้แสดงให้เห็นชัดเจนอย่างยิ่งในช่วงภาพเหตุการณ์ภายหลังที่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เป็นช่วงจลาจลสมัย

⊙ปางวิบัติสยามรัฐร้อน เปนจลา จลแฮ
พม่าล่วงราญอยุธยา ป่วนกลุ้ม
บรรพ์กระษัตริย์สู่สวรรคา ไลยเสื่อม วงศ์แฮ
หาบ่มีใครคุ้ม เขตร้อนราษฎร์รสาย[69]

ความในโคลงแสดงให้เห็นว่า ในสมัยบ้านเมืองเป็นจลาจลผู้คนต่างแตกแยกออกเป็นกลุ่มและขาดความสามัคคีกัน บ้านเมืองเกิดเหตุร้าย ประชาชนแตกแยกระส่ำระสายขาดความสงบสุขก็เนื่องมาจากขาดพระมหากษัตริย์ที่หน้าที่เป็นผู้คุ้มครองดูแล

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เน้นย้ำอีกครั้งหนึ่งในเหตุการณ์ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์และสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี

⊙สรรเสริญเสียงสนั่นด้าว ม่านเตลง ฎาเฮย
ไทยที่ขลาดแต่เพรง กลับกล้า
ลานใจลุไชยเชวง ทุกทิศ
เพราะพระพุทธยอดฟ้า พระฟื้นใจไทย[70]

เนื้อความแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าได้เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยที่ต้องผ่านเหตุการณ์ร้ายแรงนับตั้งแต่การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ตลอดจนบ้านเมืองวุ่นวายในปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงเป็นพระผู้ฟื้นใจคนไทยให้กลับมามีความสุขและเข้มแข็งและมีความมั่นคงมั่นใจในชาติอีกครั้งหนึ่ง

---

[69] รูปที่ 64 ภาพเจ้าตากตีค่ายพม่าที่โพธิ์สามต้น ประพันธ์โดยหม่อมราชวงศ์เปีย (เจ้าพระยาพระเสด็จ มาลากุล ณ กรุงเทพ) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 180.

[70] รูปที่ 73 ภาพปราบดาภิเศก พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 203.

แม้ว่า*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*จะเสนอให้เห็นความสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อชาติ โดยการแสดงพระราชกรณียกิจหรือวีรกรรมต่าง ๆ ที่เป็นส่วนบุคคล แต่เมื่อพิจารณาจากโครงเรื่อง เนื้อเรื่องและกลวิธีในการเล่าเรื่อง จะเห็นว่า*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอเรื่องราวความสำคัญของพระมหากษัตริย์ไทยโดยรวมที่มีต่อชาติ นั่นคือการเสนอในลักษณะที่พระมหากษัตริย์เป็นหัวใจสำคัญของความเป็นชาติ เรื่องราวในอดีตของกลุ่มชนที่*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอไว้เป็นการแสดงให้เห็นว่า การที่ชาติจะดำรงอยู่ได้ ประชาชนมีความสุขก็เพราะชาติมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหลักสำคัญ และพระมหากษัตริย์ได้ทำหน้าที่ปกครองดูแลประชนชนมาอย่างสืบเนื่องเป็นระยะเวลายาวนาน ช่วงใดที่สถาบันพระมหากษัตริย์อ่อนแอ ชาติก็เกิดความเดือนร้อน วุ่นวาย แต่ถ้าช่วงเวลาใดที่สถาบันพระมหากษัตริย์มีความเข้มแข็งก็จะทำให้ชาติเจริญรุ่งเรืองประชาชนมีความสุข ดังนั้น ความเป็นชาติกับพระมหากษัตริย์จึงเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ซึ่งหมายความว่าชาติจะดำรงอยู่อย่างมั่นคงเจริญรุ่งเรืองได้ก็เพราะมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำหรือเป็นหลักสำคัญนั่นเอง

พระราชพิธีสิบสองเดือน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ.2431 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเขียนคำอธิบายไว้ว่า

> ครั้งนั้นสมาชิกซึ่งเป็นกรรมการหอพระสมุดฯ ปรึกษากันกราบบังคมทูลฯ อาราธนาขอให้ทรงพระราชนิพนธ์อธิบายเรื่องพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งทำประจำพระนครอยู่เป็นนิตย์ด้วยเห็นว่าเป็นการสมาชิกทั้งหลายได้พบเห็นอยู่เสมอก็จริง แต่หามีผู้ใดที่จะเข้าใจเรื่องราวเหตุผลของการพระราชพิธีทั้งปวงถ่องแท้ไม่...จึงเห็นพร้อมกันว่าถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์พระราชทานพระบรมราโชบายในเรื่องพระราชพิธีประจำพระนครทั้ง เดือน จะเป็นประโยชน์ในทางความรู้ของสมาชิกทั้งปวง...คนทั้งหลายที่จะได้ความรู้ต่อไปภายหน้าอีกเป็นอันมาก[71]

พระราชนิพนธ์เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*นอกจากการแสดงเรื่องราวรายละเอียดให้เป็นความรู้แล้ว ความหมายและแนวทางการปฏิบัติพระราชพิธี ยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์และความสำคัญของพระมหากษัตริย์กับความเป็นชาติ ดังที่กล่าวว่า “พระราชพิธี 12 เดือน คือการซึ่ง

---

[71] เรื่องเดียวกัน, หน้า บทนำ.

พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทำว่าเป็นการมงคลสำหรับพระนครทุกปี"[72] คือพระราชพิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง เป็นการแสดงให้เห็นพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อประชาชน

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำหรือเป็นประธานในการพระราชพิธีต่าง ๆ และพระราชพิธีที่จัดขึ้นให้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของบ้านเมืองเป็นประจำมาตั้งแต่ในอดีตเหล่านี้ อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ได้มีความสำคัญต่อความเป็นชาติ เป็นผู้นำคอยดูแลทุกข์สุขของประชาชนและนำพาบ้านเมืองสู่ความสงบสุข ดังพิจารณาได้จากความหมายของพระราชพิธีต่าง ๆ ที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงจัดทำขึ้น จะเห็นว่างานประเพณีของราษฎรจะเป็นงานที่มุ่งไปในเชิงสนุกสนานรื่นเริง แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับพระราชพิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประธานล้วนแต่เป็นพิธีที่มุ่งกระทำเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ประชาชนและบ้านเมืองในด้านต่าง ๆ

(1) พระราชพิธีที่เสริมสร้างสิริมงคลแก่บ้านเมือง

ในพระราชนิพนธ์เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ปรากฏรายละเอียดพระราชพิธีหลายพิธีที่เสนอให้เห็นว่า เป็นพระราชพิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงมุ่งจัดขึ้นเพื่อเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมืองและประชาชน โดยส่วนมากเป็นพระราชพิธีทางศาสนา เช่น พระราชพิธีเดือนยี่ การพระราชกุศลเทศนามหาชาติ ซึ่งเป็น "เทศนาสำหรับแผ่นดิน เป็นพระราชกุศลนิจสมัยมีมาแต่เดิม[73] จะเห็นว่ามีการใช้คำว่า "เทศนาสำหรับแผ่นดิน" เป็นการแสดงให้เห็นว่าจัดขึ้นเพื่อให้เกิดกุศลสำหรับบ้านเมือง นอกจากนั้นในการพระราชพิธีต่าง ๆ จะประกอบไปด้วยการพระราชกุศลต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นร่วมกับพระราชพิธีอื่น ๆ ซึ่งเป็นพระราชพิธีเกี่ยวกับการทำบุญตามหลักพุทธศาสนา เพื่อเสริมสิริมงคลให้แก่บ้านเมืองในเรื่องทั่ว ๆ ไป

ทั้งนี้ ยังปรากฏพระราชพิธีอีกส่วนหนึ่งที่มุ่งเสริมสิริมงคลให้แก่บ้านเมืองในคราวเฉพาะ คือ พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ "เป็นการพิธีประจำปีสำหรับแผ่นพระนคร ทำเพื่อจะให้เป็นสวัสดิมงคลแก่พระนคร และพระเจ้าแผ่นดินและพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ฝ่ายหน้าฝ่ายในตลอดจนราษฎร"[74] พระราชพิธีอาพาธพินาศเป็นพระราชพิธี "ที่ทำขึ้นนั้นก็คงจะอาศัยเหตุที่เกิดโรคภัยที่เป็นมาก ๆ ทั่วกัน เช่น ไข้ทรพิษหรืออหิวาตกโรค"[75] อีกทั้งพระราชพิธีศรีสัจจปานกาล "เป็นพระราชพิธีใหญ่สำหรับแผ่นดินมีสืบมาแต่โบราณ ไม่มีเวลาเว้นว่าง มีคำอ้างถึงว่าเป็นพิธีระงับยุคเข็ญ

---

[72] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, หน้า 3.

[73] เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

[74] เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

[75] เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

ของบ้านเมือง"[76] กล่าวได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นรายละเอียดของพระราชพิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงจัดให้มีเพื่อขจัดภัยอันตรายต่าง ๆ เช่น โรคระบาดหรือความเชื่อเรื่องผีร้ายให้พ้นไปจากบ้านเมือง

ทั้งนี้ เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ได้ชี้แจงว่า พระราชพิธีเหล่านี้กระทำขึ้นเพื่อเป็นมงคลและเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจเท่านั้น เช่น

> แต่ตั้งชื่อว่าอาพาธพินาศตามความต้องการ ให้เป็นการที่เย็นใจของชนทั้งปวงซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา แต่การพระราชพิธีนั้นเป็นการคาดคะเนทำขึ้น มิใช่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนไว้ให้ทำสำหรับแก้ไขโรคภัยเช่นนี้ และความเข้าใจที่คะเนเอาว่าโรคนี้เกิดขึ้นด้วยผี จึงได้คิดขับไล่ผีเป็นการผิดอีกชั้นหนึ่งด้วย เพราะโรคนี้ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยผี เกิดขึ้นด้วยดินฟ้าอากาศ และความประพฤติอยู่ที่กินของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีวิญญาณจะขับไล่ได้ เพราะฉะนั้นการพระราชพิธีจึงไม่ได้มีประโยชน์อันใด[77]

การชี้แจงเช่นนี้ก็เพื่อทำให้ประชาชนเข้าใจถูกต้องว่า การพระราชพิธีต่าง ๆ ที่พระมหากษัตริย์ให้จัดขึ้นเพื่อเสริมสิริมงคล แต่พระมหากษัตริย์มิได้มีฤทธานุภาพใด ๆ ที่จะมาห้ามปรามไม่ให้เกิดโรคระบาดได้ กล่าวได้ว่านอกจากเป็นการชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงแล้วยังเป็นการชี้แจงเพื่อมิให้เกิดข้อกังขาในพระบรมเดชานุภาพหรือพระบารมีของพระมหากษัตริย์อีกด้วย

(2) พระราชพิธีเสริมสร้างกำลังใจให้แก่ประชาชน

เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ได้แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระราชพิธีอีกส่วนหนึ่งที่เสนอให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ทรงจัดทำขึ้นเพื่อเสริมสร้างสิริมงคลและกำลังใจในการทำมาหากินทางการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชนในชาติ เช่น การแสดงรายละเอียดของพระราชพิธีเดือนหก คือพระราชพิธีพืชมงคลและจรดพระนังคัล ซึ่งจัดทำขึ้นให้แก่ประชาชนในชาติที่ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการเริ่มต้นฤดูการเพาะปลูก "ฤกษ์การพระราชพิธีนี้ ต้องหาฤกษ์วิเศษกว่าฤกษ์อื่น ๆ"[78] เป็นการแสดงให้เห็นว่าเป็นพระราชพิธีสำคัญอย่างยิ่ง

> การแรกนาที่ต้องเป็นธุระของผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในแผ่นดินเป็นธรรมเนียมมีมาแต่โบราณ... ในประเทศสยามนี้ ที่มีปรากฏอยู่ในการแรกนานี้ก็มีอยู่เสมอเป็น

---

[76] เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.

[77] เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

[78] เรื่องเดียวกัน, หน้า 272.

> นิตย์ไม่มีเวลาเว้นว่าง ด้วยการซึ่งผู้นั้นเป็นใหญ่ในแผ่นดินลงมือทำเองเช่นนี้ ก็เพื่อจะให้เป็นตัวอย่างแก่ราษฎรชักนำให้มีใจหมั่นในการที่จะทำนา เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่จะได้อาศัยเลี้ยงชีวิตทั่วหน้า เป็นต้นเหตุของความตั้งมั่นและความเจริญไพบูลย์แห่งพระนครทั้งปวง[79]

เนื้อความแสดงให้เห็นว่าเป็นธรรมเนียมมาตั้งแต่ในสมัยอดีตที่พระมหากษัตริย์จะต้องทำพิธีแรกนาเพื่อเป็นตัวอย่างและเป็นขวัญกำลังใจให้ประชาชนมีความมั่นใจในการทำนานอกจากนั้นก็ได้กล่าวถึงพระราชพิธีอีกพระราชพิธีหนึ่ง คือ พระราชพิธีเดือนสาม การพระราชพิธีธานยเทาะห์ คือพิธีเผาข้าวเป็นพิธีเสี่ยงทาย “การพิธีเผาข้าวนี้เป็นการคู่กันกับพิธีจรดพระนังคัล เพื่อให้เป็นสวัสดิมงคลแก่ธัญญาหารซึ่งเป็นเสบียงสำหรับพระนคร”[80] อีกทั้งได้แสดงรายละเอียดพระราชพิธีเดือนอ้าย คือพระราชพิธีไล่เรือ “เป็นพิธีข้างจะให้น้ำลดเร็ว ๆ คือ เดือนอ้ายแล้วน้ำยังมากไม่ลด เมล็ดข้าวในรวงแก่หล่นร่วงลงเสียในน้ำ ถึงโดยว่าจะค้างอยู่ก็เป็นข้าวเมล็ดหักละเอียดไป เพราะเกี่ยวไม่ได้ด้วยน้ำมาก จึงต้องกระวนกระวายขวนขวายที่จะให้น้ำลด”[81] นอกจากนั้น เนื้อความได้แสดงรายละเอียดของพระราชพิธีเดือนเก้า คือพระราชพิธีพรุณศาสตร์ว่าเป็นการพระราชพิธีที่พระมหากษัตริย์ทำพิธีขอฝนเพื่อประโยชน์ทางการเกษตร ทั้งนี้พิธีที่ได้กล่าวมาในชุดนี้ จะมีการอธิบายว่าเป็นพิธีเสี่ยงทาย

> การที่จะแก้ไขเยียวยาน้ำฝนน้ำท่าซึ่งเป็นของเป็นไปโดยฤดูปรกติเป็นเอง โดยอุบายลงแรงลงทุนอย่างไรไม่ได้ จึงต้องอาศัยคำอธิษฐานเอาความสัตย์เป็นที่ตั้งบ้าง ทำการซึ่งไม่มีโทษนับว่าเป็นการสวัสดิมงคล ตามซึ่งมาในพระพุทธศาสนาบ้าง บูชาเซ่นสรวงตามที่มาทางไสยศาสตร์บ้าง ให้เป็นการช่วยแรงและเป็นที่มั่นใจตามความปรารถนาของมนุษย์ ซึ่งคิดไม่มีที่สุด[82]

ทั้งนี้ เรื่องได้อธิบายเพื่อชี้ให้เห็นว่าในพระราชพิธีเหล่านี้เป็นการกระทำเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจเท่านั้น พระมหากษัตริย์ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องที่จะทำให้ดินฟ้าอากาศเป็นไปตามที่ต้องการได้ เป็นการอธิบายสถานภาพของพระมหากษัตริย์ว่ามิใช่เทพเจ้าแต่เป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน จึงไม่มีอภินิหาริย์ต่าง ๆ

---

[79] เรื่องเดียวกัน, หน้า 273.

[80] เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

[81] เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

[82] เรื่องเดียวกัน, หน้า 273.

> อนึ่งการพิธีขอฝนนี้ก็ดูเป็นพิธีสำคัญ มีเครื่องเตือนที่จะให้เลิกไม่ได้อยู่ คือ ถึงว่าเจ้าแผ่นดินจะดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรมมิได้ปรวนแปร ซึ่งคนบางพวกมักพาโลว่า ดินฟ้าอากาศมักจะเป็นไปตามอาการของเจ้าแผ่นดินประพฤติ การฝนแล้งข้าวแพงนี้ ดูก็ไม่ใคร่จะเลือกเวลา มีเรื่องราวโบราณของเรื่องใหม่ ๆ หลายเรื่อง ที่ได้กล่าวถึงว่าเวลาฝนแล้งข้าวแพง เจ้าแผ่นดินนั้นตั้งอยู่ในยุติธรรม ทรงพระกรุณาแก่อาณาประชาราษฎร์ที่ต้องอดอยาก ทรมารพระองค์ต่าง ๆ เพื่อจะให้ฝนตก...จะพาลพาโลผู้ปกครองแผ่นดินว่าทำให้ฝนแล้งข้าวแพงนั้นเป็นการไม่ควรเลย[83]

การอธิบายเช่นนี้ได้ชี้แจงในกรณีเดียวกับประเด็นที่กล่าวมาข้างต้น คืออธิบายให้ประชาชนมีความเข้าใจที่ถูกต้องว่า พระราชพิธีเหล่านี้เป็นเพียงการสร้างขวัญกำลังใจเท่านั้น

ทั้งนี้จะเห็นว่า เรื่อง*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*และเรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ที่ได้กล่าวมาในประเด็น 3.2.1 ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่ต่อชาติและประชาชนทั้งในด้านที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ด้านรูปธรรม พระมหากษัตริย์ทำหน้าที่เป็นผู้นำที่ดูแลป้องกันชาติให้มีอิสรภาพ นำความร่มเย็นสงบสุขและความเจริญมาสู่บ้านเมือง และด้านนามธรรมพระมหากษัตริย์คือหลักด้านขวัญและกำลังใจให้ประชาชนดำเนินการต่าง ๆ

3.2.2 คุณลักษณะของการเป็นพระมหากษัตริย์

โคลงภาพพระราชพงศาวดาร

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*เสนอให้เห็นแนวคิดเรื่องของคุณสมบัติของผู้ที่จะได้ขึ้นดำรงตำแน่งพระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมืองและการดำรงอยู่ในสถานะพระมหากษัตริย์ของชาติอย่างเด่นชัด ทั้งนี้ไม่ปรากฏพบหลักฐานที่ยืนยันชัดเจนเพียงพอที่จะสรุปได้ว่า ประเพณีการสืบราชสมบัติของสยามในอดีตได้ถูกจัดวางอยู่บนเงื่อนไขของระเบียบกฎเกณฑ์หรือแบบแผนประการใด[84] แต่จะเห็นว่า*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการขึ้นครองราชย์จากวิธีการขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นพระมหากษัตริย์ในช่วงเวลาต่าง ๆ เมื่อพิจารณาตลอดทั้งเรื่องจะพบว่าแนวคิดเกี่ยวกับการขึ้นครองราชย์สมบัติมิได้มีอยู่วิธีทางเดียวแต่ได้มีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยแนวคิดที่สำคัญอย่างยิ่งที่*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้นำเสนอ

---

[83] เรื่องเดียวกัน, หน้า 371.

[84] จีรพล เกตุจุมพล, **"การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างขององค์ความรู้ของกลุ่มชนชั้นนำสยามรุ่นใหม่ พ.ศ. 2367-2468 (ศึกษากรณีการชำระพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1-4),"** หน้า 128.

ไว้ก็คือ ผู้ที่จะได้ขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองกลุ่มชนได้จะต้องเป็นผู้มีบุญบารมี (charisma)

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*แสดงให้เห็นบารมีของผู้ที่จะได้เป็นพระมหากษัตริย์ด้วยกลวิธีในการเล่าเรื่องในหลายลักษณะ นับตั้งแต่โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับแรกคือ การปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ของพระเจ้าอู่ทอง

⊙ชนงานขุดภาคพื้น	ภูมิมณ ฑลเฮย
สบพระสังข์เสวตรกล	กษิรแผ้ว
เปนทักษิณวัฏดล	แสดงศุภ อรรถเอย
เสร็จกิจพิธีแล้ว	สืบสร้างการผอง[85]

ความในโคลงแสดงเนื้อหาในสมัยพระเจ้าอู่ทองที่ได้สถาปนาอาณาจักรใหม่และปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกของกรุงศรีอยุธยา ดังนั้น *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอให้เห็นว่า พระเจ้าอู่ทองทรงมีความเหมาะสมในการที่จะขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ในระหว่างการก่อสร้างเมืองพระเจ้าอู่ทองได้พบสังข์ทักษิณาวรรต* ซึ่งเป็นสิ่งมงคลและเป็นเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์ระหว่างการสร้างอาณาจักรใหม่ เป็นการเน้นให้เห็นว่าพระเจ้าอู่ทองทรงเป็นผู้มีบุญบารมีสมควรแก่การเป็นพระมหากษัตริย์

เมื่อมาถึงเหตุการณ์ในโคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับที่ 4 ภาพเจ้าอ้ายเจ้ายี่ชนช้าง ได้แสดงเหตุการณ์ที่เมื่อสมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ 1 หรือเจ้านครอินทร์ได้สวรรคต พระราชโอรสสองพระองค์ คือพระราชโอรสองค์โตคือเจ้าอ้ายพระยากับพระราชโอรสองค์รองคือเจ้ายี่พระยาทราบข่าวก็ยกทัพเข้ามาเพื่อชิงราชสมบัติกัน ผลก็คือทั้งสองพระองค์พระศอขาดคอช้างทั้งคู่ ในที่สุดพระโอรสลำดับที่สาม คือเจ้าสามพระยาก็ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[85] รูปที่ 1 ภาพสร้างกรุงศรีอยุธยา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 15.

* สังข์ทักษิณาวรรตเป็นสังข์ที่ลายที่ก้นหอยเวียนขวา จัดเป็นสิ่งที่หายากใช้ในพิธีมงคลถือว่าสามารถแก้สิ่งที่เป็นเสนียดจัญไรหรืออวมงคลได้ โดยเฉพาะพระมหาสังข์ทักขิณาวัฏ(ทักษิณาวรรต) คือเครื่องราชูปโภคขององค์พระมหากษัตริย์ซึ่งหมายถึงเครื่องใช้ส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์สำหรับแสดงความยิ่งใหญ่ในฐานะพระราชา และยังเป็นเครื่องประกอบในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จัดอยู่ในหมวดเครื่องพระมูรธาภิเษก สำหรับใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก อ้างใน ไพฑูรย์ เตชะรุ่งโรจน์, **ตำนานแห่งมหาสังข์,** (กรุงเทพ: แร็บบิทโกลด์กรุ๊ป, 2549), หน้า 46-48.

⊙สององค์ทรงเงือดเงื้อ ง้าวขอ
สองฟาดสบสองสอ ขาดม้วย
สองบุญไม่มีภอ ผ่านภพ แลพ่อ
สองจึ่งสิ้นชีพด้วย บาปกิ้กอบผล
⊙มนตรียินข่าวเจ้า มรณา
ต่างตริตรึกปฤกษา เสร็จแล้ว
เชิญพระบาทสามพระยา นุชนารถ น้อยเฮย
มาครอบครองกรุงแก้ว ปกเผ้าเหล่าประชา[86]

ความในโคลงแสดงให้เห็นว่าเจ้าอ้ายพระยากับเจ้ายี่พระยายังมีบุญบารมีไม่เพียงพอกับการที่จะขึ้นดำรงเป็นพระมหากษัตริย์ ดังนั้น ถึงแม้จะมาแย่งชิงกันแต่ก็ต้องสิ้นพระชนม์ทั้งคู่ ส่วนเจ้าสามพระยามิได้มาร่วมแย่งชิงด้วย แต่สุดท้ายก็ได้รับการอัญเชิญให้ขึ้นครองราชย์สมบัติ แสดงให้ความมีบุญบารมีของเจ้าสามพระยาที่มีมากกว่าพี่ชายทั้งสอง จะเห็นว่าเป็นการแสดงบุญบารมีส่วนบุคคล แม้ว่าทั้งสามพระองค์จะเป็นพระโอรสของพระมหากษัตริย์เหมือนกัน แต่เจ้าสามพระยามีบุญบารมีมากกว่าเจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายี่พระยา

ทั้งนี้โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับที่ 8 ภาพพระเฑียรราชาเสี่ยงเทียน ในสมัยที่ขุนวรวงศาธิราชว่าราชการภายหลังจากที่ได้ร่วมมือกับแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ชิงราชสมบัติมาจากพระยอดฟ้าได้เสนอความคิดเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องบุญบารมีของบุคคลที่จะได้เป็นพระมหากษัตริย์

⊙พระเฑียรเสี่ยงสัตยแก้ กังขา
เทียนพระเฑียรราชา หนึ่งแล้ว
เทียนขุนวรวงศา ธิราชเล่ม หนึ่งเนอ
ในโบสถ์วัดป่าแก้ว กอบเกื้อกลางคืน
⊙ขณะนั้นขุนใหญ่ซ้าย สวนกลับ โกรธฮือ
ชานหมากคายทิ้งถับ ถูกต้อง
เทียนขุนวรวงศ์ดับ ดาลชื่น ชมฮา
พอภิกขุอวยพรพร้อง พระนั้นพลันหาย[87]

---

[86] รูปที่ 4 ภาพเจ้าอ้ายเจ้ายี่ชนช้าง พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 26.

[87] รูปที่ 8 ภาพพระเฑียรราชาเสี่ยงเทียน ประพันธ์โดยพระยาราชวรานุกูล (เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช เวก บุณยรัตพันธุ์) อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

ความในโคลงได้แสดงเหตุการณ์ที่ขุนนางต่างไม่พอใจที่ขุนวรวงศาธิราชขึ้นว่าราชการ จึงคิดกำจัดและอัญเชิญให้พระเทียรราชา (สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ) ขึ้นครองราชย์สมบัติแทน ก่อนทำการจึงได้จัดให้มีการทำพิธีเสี่ยงเทียนต่อหน้าพระพุทธรูปเพื่อให้ประจักษ์ว่าพระเทียรราชามีบุญบารมีเพียงพอที่จะเป็นพระมหากษัตริย์หรือไม่ ซึ่งได้เกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้นจึงถือว่าเกิดนิมิตที่ดีคือได้ปรากฏพระภิกษุมาอวยพรแล้วก็หายไป แสดงให้เห็นว่าพระเทียรราชามีบุญบารมีที่จะได้ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับต่อไป

การนำเสนอเหตุการณ์นี้ถือว่าเป็นการแสดงเน้นให้เห็นว่าผู้ที่จะเป็นกษัตริย์ได้จะต้องเป็นผู้ที่มีบุญบารมีและมีความเหมาะสมกับการดำรงตำแหน่งนี้ เป็นการแสดงความหมายโดยนัยเห็นว่าพระเทียรราชาเป็นผู้สืบเชื้อสายกษัตริย์ในราชวงศ์สุพรรณภูมิ ส่วนขุนวรวงศาธิราชมิได้สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ใด ๆ จึงไม่สมควรที่จะดำรงตำแหน่งนี้ โดยใช้เหตุอัศจรรย์เป็นกลวิธีหนึ่งในการแสดงความมีบุญบารมีของผู้ที่จะได้ดำรงตำแหน่งเป็นพระมหากษัตริย์

โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับต่อ ๆ มา ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความมีบุญบารมีของผู้ที่จะได้เป็นพระมหากษัตริย์โดยการแสดงเหตุอัศจรรย์อีกเช่นกัน คือในสมัยสมเด็จพระนารายณ์พระองค์ได้ให้พระเพทราชาลองขี่ม้าทรงซึ่งเป็นม้าพยศเพื่อลองดูว่าจะขี่ได้หรือไม่

⊙เพทราชานอบเกล้า	เคียมคัล บาทเฮย
เปลื้องส่านจากพุงพลัน	รีบเต้า
ปูทับพระยี่ภู่ผัน	โผนขี่ ม้าแฮ
ขับย่างสะเทินเท้า	เหยาะเยื้องจรจรัล
⊙พวกพหลยลต่างน้อม	ต่างประโคม
คิดว่าจอมไผทโกรม	เกียรติฟุ้ง
ทรงทอดพระเนตรโสม	นัศตรัส สรวลแฮ
พระเพทราชาสดุ้ง	โดดม้าลงดิน[88]

พระเพทราชาได้เปลื้องผ้าคาดพุงปูทับพระที่นั่งบนอานม้าและขึ้นขี่ม้าทรงได้สำเร็จ ซึ่งทำให้เจ้าพนักงานที่ตามเสด็จต่างพากันเข้าใจผิดคิดว่าเป็นพระมหากษัตริย์เสด็จจึงได้ประโคมแตรสังข์เพื่อเคลื่อนขบวนเสด็จ โด*ยโคลงภาพพระราชพงศาวดาร*กล่าวว่าเป็นการแสดงให้เห็นนิมิตว่าพระเพทราชาจะได้เสวยราชสมบัติในกาลต่อไป

[88] รูปที่ 49 ภาพพระเพทราชาขี่ม้าแดงพยศ ประพันธ์โดยขุนโอวาทวรกิจ (พระยาโอวาทวรกิจ แก่น) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 146.

ถึงแม้ว่าจะใช้กลวิธีแสดงบารมีด้วยการแสดงเหตุอัศจรรย์ที่ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดคิดว่าพระเพทราชาเป็นพระมหากษัตริย์ แต่โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับนี้ได้แสดงให้เห็นบารมีที่จะได้เป็นกษัตริย์ของพระเพทราชาในทางอื่น ๆ อีกด้วย นั่นคือการที่พระเพทราชาได้สามารถขึ้นขี่ม้าทรงที่พยศได้เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีความสามารถเชี่ยวชาญในการขี่ม้า และในอีกด้านหนึ่งการที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงอนุญาตให้ขึ้นนั่งที่ประทับของพระมหากษัตริย์ถึงแม้ว่าจะเป็นเพียงม้าทรงก็ตาม น่าจะเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระเพทราชาได้รับการอนุญาตจากพระมหากษัตริย์ในการจะขึ้นดำรงตำแหน่งพระมหากษัตริย์ต่อไป คือทรงมีความชอบธรรมและมีบารมีสมควรที่จะได้ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ จะเห็นว่าการขึ้นครองราชย์ในช่วงสมัยอยุธยาไม่ได้มีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน แต่ได้เน้นให้เห็นว่าผู้ที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีบุญบารมี โดยมีกลวิธีในการแสดงให้เห็นบารมีในหลายแบบด้วยกัน แต่ส่วนมากเป็นการอธิบายความมีบุญบารมีในเชิงเหตุอัศจรรย์

เมื่อถึงช่วงจลาจลสมัยหรือสมัยกรุงธนบุรี *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้แสดงให้เห็นแนวคิดของความมีบุญบารมีของผู้ที่จะได้ครองราชย์สมบัติอีกเช่นกัน แต่จะเห็นว่ามีกลวิธีการอธิบายถึงความมีบุญบารมีที่มีความแตกต่างออกไป คือมีการแสดงให้เห็นที่มาของพระบารมีที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นว่า*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้มีวิธีการอธิบายการแสดงพระบารมีที่จะได้เป็นพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโดยใช้เหตุอัศจรรย์ผสมผสานกับรูปลักษณะที่ปรากฏจริงและพฤติกรรมความสามารถในเชิงประจักษ์

⊙ทัพไทยพิศณุโลกสู้	ศึกแซก ศึกนอ
ตีพม่าเลียบค่ายแตก	ทุกครั้ง
เถ้าม่านแม่ทัพแปลก	ใจขยาด ฤทธิ์พ่อ
ขอพบนายกตั้ง	ทัพรั้งรอเชอญ
⊙พลสยามยินพม่าเย้า	ยินดี ยิ่งนอ
เจ้าพระยาจักรี	ขี่ม้า
กั้นสัปทนศรี	สง่ายุทธ
ยกพยุห์ออกท้า	ทัพให้ดูตัว
⊙อะแซหวุ่นกี้พิศ	พระยาจักร กรีนอ
ชมรูปฤทธิณรงค์ลักษณ์	เลิศผู้
ภายน่าจักสูงศักดิ์	เปนกระษัตริย์ สยามเฮย
เฉลิมภะรบพม่าสู้	เศิกแพ้ไผทเกษม[89]

[89] รูปที่ 70 แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี ภาพอะแซหวุ่นกี้ดูตัวเจ้าพระยาจักรี พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรรณากร อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 192.

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้แสดงให้เห็นพระบารมีของพระบาทสมเด็จพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกด้วยกลวิธีการเสนอผ่านทัศนคติของตัวละครฝ่ายตรงข้ามก็คือแม่ทัพพม่า เป็นการแสดงให้เห็นบารมีที่เกิดจากการได้รับการยอมรับยกย่องจากผู้อื่นโดยเฉพาะฝ่ายศัตรู การที่แม่ทัพพม่ายอมรับในพระปรีชาสามารถในการรบของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกประกอบกับการมีรูปลักษณะที่มีสง่าราศี จนได้ทำนายว่าพระองค์จะได้ครองราชย์ในที่สุด ต่อมาในโคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับที่ 71 ได้แสดงให้เห็นพระบารมีของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอีกครั้งหนึ่ง

⊙เพื่อมหันต์บารเมศแจ้ง มหัศจรรย์
จึ่งสบพุทธรัตนอัน ยิ่งอ้าง
จึงถึงซึ่งเถลิงถวัลย์ รัฐราช แลฤา
เฉลิมโลกย์ดิลกสร้าง สืบหล้าแหล่งสยาม[90]

บารมีที่เห็นเป็นอัศจรรย์ในครั้งนี้เกิดจากการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสามารถเอาชนะเมืองหลวงพระบางและสามารถอัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์มาประดิษฐานที่กรุงเทพฯได้ แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีพระบารมีที่จะได้เป็นพระมหากษัตริย์และประชาชนก็ยอมรับ ดังนั้น การแสดงบารมีในครั้งนี้จึงมีที่มาจากความสามารถส่วนพระองค์ การส่งเสริมพระพุทธศาสนา รวมถึงการทำให้ประชาชนในอาณาจักรมีความสุขได้

เมื่อมาถึงโคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับที่ 72 เน้นความมีบุญบารมีที่จะได้เป็นพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นอย่างยิ่ง

⊙เวลาไชยโชคได้ ดิถี สวัสดิเฮย
เสด็จสู่เกยขุนกรี เทียบช้าง
บันดาลพระวรฉวี วรรณผ่อง ประภาแฮ
งามสง่าหาคู่อ้าง อื่นแม้ฤามี
⊙โยธีเห็นถนัดอื้อ อัศจรรย์ ใจเอย
ต่างเทอดหัตถ์อภิวันท์ ท่วมเกล้า
บารมีพระจักพลัน ถึงเสวตร ฉัตรพ่อ
ปราบยุคเข็ญเย็นเผ้า ไพร่ฟ้าประชากร[91]

---

[90] รูปที่ 71 ภาพแห่พระแก้วมรกตและพระบางลงมากรุงธนบุรี ประพันธ์โดยขุนภักดีอาสา (พระอมรสินธพ นก) อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 195.

ภาพเหตุการณ์นี้ได้แสดงให้เห็นพระบารมีของสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกที่จะขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ โดยการแสดงเหตุอัศจรรย์ คือบรรดาทหารต่างเห็นว่าทรงงามสง่ามีรัศมีเรืองรอง ร่วมกับการแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถเชิงประจักษ์ คือการที่พระองค์เสด็จกลับมาจากการปราบปรามศัตรูสำคัญอย่างเขมรเพื่อมาจัดการเหตุวุ่นวายในกรุงธนบุรี การกลับมาคราวนี้จึงเป็นการกลับมาเพื่อปราบยุคเข็ญ รักษาความสงบในบ้านเมืองบำรุงพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองเทียบเท่าอดีต ดังนั้น พระบารมีในเหตุการณ์นี้จึงเป็นบารมีที่เกิดจากการยอมรับและเคารพของเหล่าเสนาและประชาชน จะเห็นว่า*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้แสดงให้เห็นความมีบุญบารมีอย่างยิ่งของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยการให้ภาพของพระองค์ที่ทรงทำหน้าที่ทั้งปกป้องบ้านเมืองจากข้าศึกภายนอกและการดูแลรักษาความสงบภายใน ซึ่งเป็นการเน้นให้เห็นว่าพระองค์มีความชอบธรรมในการเป็นพระมหากษัตริย์

จากที่ได้พิจารณามาข้างต้น *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอให้เห็นพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทั้งที่แสดงออกมาให้เห็นจากเหตุอัศจรรย์และพระปรีชาสามารถส่วนพระองค์ แต่ลักษณะที่เด่นชัดและถือได้ว่าไม่มีปรากฏในสมัยอยุธยาก็คือ การขึ้นครองราชย์ของพระองค์เกิดจากการได้รับการยอมรับจากหลายฝ่าย ทั้ง เสนาบดี ทหาร ประชาชน และศัตรู จุมพล เกตุชุมพล ได้กล่าวว่าการเสนอแนวคิดที่วางคำอธิบายให้เหล่าเสนาประชาราษฎร์เป็นคนเลือกพระมหากษัตริย์ขึ้นเป็นผู้ปกครอง เป็นแนวคิดที่ถูกเน้นอย่างสำคัญในการใช้เป็นคำอธิบายการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์สมัยรัตนโกสินทร์[92] ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ว่าการที่มุ่งนำเสนอให้เห็นการมีพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทั้งในเชิงอัศจรรย์ เชิงประจักษ์และการยอมรับจากผู้อื่นก็เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ของพระองค์

เมื่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติของพระมหากษัตริย์ที่แตกต่างออกไปจากสมัยอยุธยาโดยเน้นให้เห็นว่าการดำรงฐานะเป็นพระมหากษัตริย์จะต้องเกิดขึ้นจากการสืบทอดทางสันตติวงศ์โคลงภาพพระราชพงศาวดารอีก 2 เหตุการณ์ คือ ลำดับที่ 86 ภาพอุปราชาภิเศกกรมหลวงอิศรสุนทรเปนกรมพระราชวังบวร และลำดับที่ 90 ภาพพระราชพิธีลงสรงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งสองภาพจะดูเหมือนเน้นไปที่การแสดงให้เห็นพระราชพิธีขนบธรรมเนียมประเพณีของบ้านเมืองที่ได้ดำเนินมาตั้งแต่อดีต แต่ได้เสนอให้เห็นความคิดเกี่ยวกับผู้ที่สมควรได้รับการสืบทอดราชสมบัติ

---

[91] รูปที่ 72 ภาพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าเสด็จกลับจากเมืองเขมร พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 199.

[92] จุมพล เกตุจุมพล, "**การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างขององค์ความรู้ของกลุ่มชนชั้นนำสยามรุ่นใหม่ พ.ศ. 2367-2468 (ศึกษากรณีการชำระพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1-4)**," หน้า 148.

คือผู้ที่พระมหากษัตริย์พระองค์เดิมได้ทรงแต่งตั้งและผ่านการยอมรับจากการผ่านการดำเนินตามประเพณี

⊙เกรงพูนพิบัติสิ้น สโมสร กันนา
จำจักกันกระลำภร เหตุไว้
กรมหลวงอิศรสุนทร เอกอรรค ดนัยแฮ
ควรรับศิริรัชได้ ครอบด้าวสืบสนอง[93]

เนื้อความในโคลงได้แสดงว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเป็นผู้แต่งตั้งกรมหลวงอิศรสุนทร (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ด้วยพระองค์เอง อีกทั้งย้ำให้เห็นว่าการที่กรมหลวงอิศรสุนทรเป็นผู้สมควรได้รับราชสมบัติสืบต่อก็เพราะเป็น “เอกอรรคดนัย” หรือพระราชโอรสองค์โตที่ประสูติจากพระมเหสี ซึ่งเป็นการเสนอให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดราชสมบัติที่มีความแตกต่างไปจากสมัยอยุธยา ที่มุ่งเน้นการสืบทอดทางการสืบสายเลือดหรือสืบสันตติวงศ์ รวมถึงผ่านพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ตามแบบอย่างโบราณราชประเพณีที่น่าจะหมายถึงการยืนยันฐานะและความเหมาะสมอย่างเป็นทางการ

โคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับที่ 90 ได้แสดงให้เห็นแนวคิดนี้เช่นกันในกรณีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⊙จักขยายจำแนกข้อ สำคัญ
ก่อนบ่ทราบทั่วกัน ปิดป้อง
เอกอรรคดนัยอัน ประสูติ แรกเฮย
แม้นอุภัยภาคพ้อง พิสุทธิทั้งสองพงศ์
⊙ลงสรงอภิเศกแล้ว ดำรง
พระยศเจ้าฟ้ามง กุฎไว้
สืบสันตติวงศ กระษัตริย์ สยามเฮย
โดยเหตุนั้นจึ่งได้ เสด็จขึ้นเถลองถวัลย์[94]

[93] รูปที่ 86 ภาพอุปราชาภิเศกกรมหลวงอิศรสุนทรเปนกรมพระราชวังบวรฯ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 238.

[94] รูปที่ 90 ภาพพระราชพิธีลงสรงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนิพนธ์ใน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศวรเดช อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 249.

เมื่อพิจารณาดูในเนื้อความของโคลงภาพพระราชพงศาวดารลำดับที่ 90 จะเห็นความในลักษณะเดียวกัน โดยเน้นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์โตที่ประสูติแต่พระบรมราชินีและผ่านพระราชพิธีลงสรงเฉลิมพระนามเจ้าฟ้า รับพระราชทานพระสุพรรณบัฏจารึกพระนาม

*พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย*ทั้งฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์และฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงชำระต่างก็กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า แต่การพระราชพิธีลงสรงเฉลิมพระนามเจ้าฟ้าตามตำราเก่ายังหาได้ทำไว้ให้เป็นแบบอย่างไม่ แบบแผนพระราชพิธีอันนี้จะสาบสูญเสีย ควรจะทำไว้ให้เป็นแบบอย่างสำหรับราชการแผ่นดินต่อไป[95] จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงให้จัดพระราชพิธีลงสรงขึ้นมาเพื่อให้เป็นแบบฉบับสำหรับแผ่นดิน หรือเพื่อเป็นการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม แต่*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้นำเสนอเหตุการณ์นี้ในเชิงที่เน้นว่า เป็นพระราชพิธีที่จัดขึ้นสำหรับผู้ที่จะได้สืบทอดราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์องค์ต่อไป คือมุ่งเน้นเรื่องของการกำหนดคุณลักษณะของผู้ที่จะได้รับการสืบทอดราชสมบัติ กล่าวได้ว่าเป็นการอธิบายกฎเกณฑ์การสืบราชสมบัติที่ไม่เคยปรากฏกฎเกณฑ์ใด ๆ เป็นเครื่องกำหนดมาก่อน[96] นั่นคือการสืบทอดตามสายโลหิตและเน้นว่าควรเป็นพระราชโอรสองค์โตที่เกิดจากพระมเหสี ทั้งนี้น่าจะเป็นการเน้นให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสมควรที่จะดำรงตำแหน่งพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่งเพราะมีความชอบธรรมในทุก ๆ ด้าน โดย จีรพล เกตุจุมพล ได้กล่าวว่าการสถาปนากฎเกณฑ์การสืบราชสมบัติที่ใช้เงื่อนไขทางสายโลหิตของการเป็นพระราชโอรสองค์โตที่ประสูติจากพระมเหสีนั้นเพิ่งเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว[97] การอธิบายเรื่องการสืบสันตติวงศ์ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์โดยการสืบทอดจากสายโลหิตน่าจะเป็นการเสนอให้สอดคล้องกับการแก้ปัญหาเรื่องของโครงสร้างอำนาจระหว่างวังหลวง-วังหน้าที่มีสถานะเท่าเทียมกัน[98] และก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งเรื่องของการสืบราชสมบัติกันมาตลอดทุกรัชกาล

ดังนั้น เมื่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญได้ถึงแก่พิราลัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงประกาศยุบตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลลงและโปรดเกล้าฯ ให้มีการ

---

[95] สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2**, (กรุงเทพ: กรมศิลปากร, 2546), หน้า 83.

[96] เรืออากาศตรีหญิงเอื้อมพร ศรสุวรรณ, "โคลงภาพพระราชพงศาวดาร: การศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์," ใน **สารธารแห่งอดีต,** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 157.

[97] จีรพล เกตุจุมพล, **"การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างขององค์ความรู้ของกลุ่มชนชั้นนำสยามรุ่นใหม่ พ.ศ. 2367-2468 (ศึกษากรณีการชำระพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1-4)**," หน้า 166.

[98] เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าวชิรุณหิศเข้ารับตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร (Crown Prince) ซึ่งเป็นตำแหน่งแทนที่ตำแหน่งวังหน้าแบบเดิม

> ตำแหน่งยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ซึ่งเรียกว่า สมเด็จหน่อพุทธเจ้า อันได้ตั้งขึ้นไว้แต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ในจุลศักราช 722 นั้นและเป็นตำแหน่งอันสมควรซึ่งจะใช้เป็นแบบอย่างสืบไปภายหน้าและเป็นตำแหน่งอันถูกต้องกับนานาประเทศทั้งปวงซึ่งจะเป็นอันเข้าใจได้โดยชัดเจน[99]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงนี้เพื่อให้เข้าใจตรงกันกับนานาชาติในเรื่องการสืบราชสมบัติของไทยคือการสืบราชสมบัติทางสันตติวงศ์ ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการประกาศชัดเจนถึงกฎระเบียบการสืบราชสมบัติของราชวงศ์จักรีต่อไป ดังนั้นแนวคิดเรื่องการสืบราชสมบัติในสมัยรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต มีการมุ่งเน้นไปที่การสืบเชื้อสายโลหิตของกษัตริย์เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง คือเป็นพระราชโอรสองค์แรกที่ประสูติจากพระมเหสี

อย่างไรก็ตาม *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้แสดงให้เห็นวิธีการสืบราชสมบัติอีกวิธีหนึ่งเอาไว้ด้วย คือการชิงราชสมบัติดังจะเห็นได้จากในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลางและตอนปลายมีการเสนอภาพเหตุการณ์ชิงราชสมบัติอยู่หลายครั้ง แต่*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*มีแนวโน้มในการเสนอเหตุการณ์เหล่านั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และหลีกเลี่ยงที่จะแสดงความคิดเห็นต่อเหตุการณ์เหล่านั้น การรัฐประหารชิงราชสมบัติในอดีตอาจมีผลในการบั่นทอนเสถียรภาพของพระมหากษัตริย์จึงต้องอธิบายใหม่ว่าการชิงราชสมบัติ มีนัยทางลบ[100] ดังที่ได้กล่าวมาในตอนต้นว่ามีการวางโครงเรื่องแสดงเหตุสำคัญที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาเข้าสู่ความเสื่อมถอยจนกระทั่งเสียกรุงครั้งที่ 2 ว่ามีที่มาจากการที่สถาบันพระมหากษัตริย์อ่อนแอเนื่องจากการชิงราชสมบัติบ่อยครั้ง เป็นการชี้ให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำหรือเกิดขึ้นอีก

ดังนั้น *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอแนวทางเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติของพระมหากษัตริย์และการดำรงอยู่ในสถานะพระมหากษัตริย์ที่มีมาตั้งแต่ในสมัยอดีต นั่นคือมิใช่ใครก็ได้ที่จะสามารถเป็นพระมหากษัตริย์ ผู้ที่สมควรจะดำรงตำแหน่งพระมหากษัตริย์คือผู้ที่มีบารมีซึ่งมีความหมายแตกต่างกันไปตามช่วงสมัย โดยเฉพาะการอธิบายที่เน้นให้เห็นว่าผู้ที่เป็นพระมหากษัตริย์หรือทำหน้าที่เป็นผู้นำของคนในชาติ คือผู้ที่ได้ทำคุณประโยชน์ต่าง ๆ นำพา

---

[99] ประยุทธ สิทธิพันธ์, **มหาราชกวี ปิยมหาราชรำลึก จปร.**, (กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์, 2527), หน้า 670.

[100] จีรพล เกตุจุมพล, **"การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างขององค์ความรู้ของกลุ่มชนชั้นนำสยามรุ่นใหม่ พ.ศ. 2367-2468 (ศึกษากรณีการชำระพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1-4)**," หน้า 158.

ความสุขสงบมาสู่บ้านเมืองจนได้รับการยอมรับจากขุนนางและประชาชน และน่าจะเป็นการแสดงให้เห็นว่าการที่พระมหากษัตริย์ไทยคือผู้ที่มีพระบารมี ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ชาติไทยดำรงอยู่มาได้จนถึงบัดนี้

3.2.3 พระมหากษัตริย์กับการส่งเสริมพระพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาจากบทพระราชนิพนธ์จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นว่าพระราชกรณียกิจประการสำคัญประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ก็คือ การทำนุบำรุง ส่งเสริมและสืบทอดพระศาสนา

โคลงภาพพระราชพงศาวดาร

พระราชนิพนธ์เรื่อง*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้แสดงเหตุการณ์ที่พระมหากษัตริย์ในยุคสมัยต่าง ๆ ได้ทรงทำหน้าที่ในการเป็นองค์ศาสนูปถัมภกและทรงทำนุบำรุงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อ 3.2.1 เป็นการเสนอให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ในอดีตได้ทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ดังที่นำเสนอเหตุการณ์สำคัญ ๆ เช่น พระมหากษัตริย์ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปสำคัญประจำเมืองอย่างพระศรีสรรเพ็ชร หรือการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงอันเชิญพระแก้วมรกตซึ่งเป็นพระพุทธรูปองค์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์มาประดิษฐานในพระวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ทั้งนี้ *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้แสดงเหตุการณ์สำคัญยิ่งในการทำนุบำรุงพระศาสนา คือ ภาพที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ให้มีการจัดการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 9 ของโลก

⊙จักรกรีบรมราชเจ้า จอมสยาม
ปรารภพระปิฎกสาม ซึ่งสร้าง
อักขระจะพิบัติความ คลาศพจน์ พระแฮ
เหตุแต่กรุงเก่าร้าง ฉบับเผ้าไผทสลาย
⊙ควรคิดกิจใหญ่ตั้ง สังคา ยนายเฮย
ให้หลักพุทธสาสนา ถูกถ้วน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จึงจัดนิพพานา รามที่ ประชุมแฮ
เชอญเหล่าชินบุตรล้วน รอบรู้สู่สงฆ์[101]

*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ได้เสนอว่าตลอดระยะเวลาห้าเดือนในการสังคายนา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงเสด็จออกไปพระอารามทุกวัน เมื่อการสังคายนาแล้วเสร็จก็ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นค่าจ้างในการให้ช่างจารึกพระไตรปิฎกลงใบลานใหญ่เรียกว่าฉบับทอง[102] โคลงภาพราชพงศาวดารได้เสนอให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ในอดีตได้ทรงทำหน้าที่ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักสำคัญของชาติให้มีความเจริญรุ่งเรืองมาโดยตลอด

พระราชพิธีสิบสองเดือน

ในเรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน* เมื่อจำแนกประเภทของพระราชพิธีออกตามเนื้อหา จะปรากฏพระราชพิธีทางศาสนาเป็นจำนวนมากที่สุด คือมีปริมาณสูงถึง 13 พระราชพิธีจากทั้งหมด 26 พระราชพิธี คิดเป็นร้อยละ 50[103] กล่าวได้ว่าพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ได้ปฏิบัติกันมาเป็นธรรมเนียมของพระนครเป็นพระราชพิธีที่มีรากฐานมาจากหลักทางศาสนา จากที่ได้กล่าวมาในตอนต้นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเติมและปรับเปลี่ยนรายละเอียดของพระราชพิธีเดิมที่ได้ปฏิบัติสืบเนื่องมาให้มีความสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น รวมถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เพิ่มพระราชพิธีใหม่อีกจำนวนหนึ่งที่ส่วนมากเป็นพระราชพิธีที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น พระราชกุศลแจกเบี้ยหวัด พระราชกุศลถวายผ้าจำพรรษา การพระราชกุศลมาฆบูชา พระราชพิธีกะติเกยา พระราชกุศลตักบาตรน้ำผึ้ง พระราชกุศลสลากภัต และพระราชกุศลอื่น ๆ ที่ทรงนำเข้าไปประกอบในพระราชพิธีต่าง ๆ ดังนั้นการที่เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ได้อธิบายให้เห็นว่าพระราชพิธีสำหรับพระนครมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา และการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมให้มีพิธีทางศาสนาพุทธมากยิ่งขึ้นยังเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงยึดถือแนวทางปฏิบัติทางศาสนาและได้ทรงทำหน้าที่สืบทอดพระศาสนาให้ดำรงอยู่ต่อไป

---

[101] รูปที่ 81 ภาพทำสังคายนา พระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โคลงภาพพระราชพงศาวดารพร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**, หน้า 227.

[102] เรื่องเดียวกัน, หน้า 229.

[103] โดม ไกรปกรณ์, **ตำราพระราชพิธีสมัยรัชกาลที่ 4-5**, หน้า 112.

นิบาตชาดก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้มีการแปล*นิบาตชาดก*เป็นฉบับพากย์ไทยและพิมพ์เผยแพร่ กล่าวได้ว่าเป็นโครงการในพระราชดำริที่ส่งเสริมพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ก่อนที่จะได้กล่าวถึงการแปลและพิมพ์เผยแพร่*นิบาตชาดก*ฉบับพากย์ไทย ต้องพิจารณาย้อนกลับไปในช่วงเวลาก่อนหน้านั้น ในวาระพระราชพิธีรัชดาภิเษกเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์สมบัติครบ 25 ปี พ.ศ.2536 พระองค์ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลีอักษรไทยขึ้น พระองค์ทรงมีความวิตกกังวลว่าประเทศที่นับถือพุทธศาสนาอื่น ๆ อย่าง พม่า เขมร ศรีลังกา ลาว ต่างก็ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกแล้วทั้งนั้น ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมถอยลงเพราะเจ้าอาณานิคมมิได้ดูแลและอุดหนุน พระองค์จึงมีพระราชดำริว่าเป็นหน้าที่ของชาติไทยที่จะต้องทำนุบำรุงและรักษาพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

> การที่พระพุทธศาสนายังเจริญมั่นคงถาวรอยู่แต่ในประเทศสยามนี้ประเทศเดียว จึงเปนเวลาที่สมควรที่จะสอบสวนพระไตรปิฎกให้ถูกต้องบริบูรณ์แล้วสร้างขึ้นไว้ให้มากฉบับแพร่หลายจะได้เปนหลักฐานเชื้อสายของพระสาสนาธรรมคำสั่งสอนแห่งพระพุทธเจ้าสืบไปภายน่า[104]

จากความในพระราชดำริ นอกจากแสดงพระราชประสงค์แล้วยังกล่าวได้ว่าเป็นคำประกาศสถานภาพว่าประเทศไทยยังเป็นประเทศเดียวที่นับถือพระพุทธศาสนาที่ยังคงรักษาความเป็นเอกราชเอาไว้ได้ ดังนั้น พระองค์จึงทรงถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างหนึ่งที่ประเทศไทยจะต้องเป็นผู้นำในการธำรงสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย

ทั้งนี้ ก่อนหน้าที่จะได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทย ในประเทศตะวันตกได้มีการตีพิมพ์พระไตรปิฎกเผยแพร่มาแล้ว เริ่มโดยนักวิชาการผู้สนใจทางด้านบูรพคดีศึกษาในประเทศอังกฤษชื่อ โธมัส วิลเลียม รีส เดวิดส์ (Thomas William Rhys Davids) ผู้ดำรงตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์วิชาศาสนาเปรียบเทียบแห่งมหาวิทยาลัยแมนเชสเตอร์ (ระหว่าง พ.ศ.2407-2415) ผลงานสำคัญคือการทำหนังสือ พจนานุกรมบาลี-อังกฤษ (Pali-English Dictionary) และร่วมก่อตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ในอังกฤษ (Pali Text Society)[105] ที่มีวัตถุประสงค์ที่จะรวบรวมและชำระ

---

[104] พระราชดำรัสแก่พระสงฆ์ในการตีตรวจสอบพระไตรปิฎก อ้างใน ปฐม ตาคะนานันท์, **คณะสงฆ์สร้างชาติสมัยรัชกาลที่ 5**, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), หน้า 78.

[105] เรื่องเดียวกัน, หน้า 74.

วรรณคดีพุทธศาสนาดั้งเดิมจากต้นฉบับที่ยังไม่ได้ตรวจสอบมาพิมพ์เผยแพร่และได้มีการออกวารสารของสมาคมที่ชื่อวารสารสมาคมบาลีปกรณ์ (Journal of the Pali Text Society) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบเรื่องราวของสมาคมนี้ พระองค์ได้บริจาคทุนให้แก่สมาคมบาลีปกรณ์นี้ด้วย[106] ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า พระองค์มีพระราชประสงค์ในการสนับสนุนการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระดับสากล

การจัดทำพระไตรปิฎกของ โธมัส วิลเลียม รีส เดวิดส์ เพื่อเผยแพร่ครั้งนั้นได้ขอต้นฉบับพระคัมภีร์พุทธศาสนามายังประเทศที่นับถือศาสนาพุทธในเอเชีย เช่น ศรีลังกา พม่าและไทย[107] โดยได้พิมพ์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรโรมันและฉบับที่แปลเป็นภาษาอังกฤษ ปฐม ตาคะนานันท์ กล่าวว่า ประเด็นนี้น่าจะทำให้ราชสำนักสยามรู้สึกถึงแรงกดดันจากทางตะวันตกที่ต้องการตีพิมพ์ต้นฉบับ ดังนั้น จึงเป็นโอกาสที่ผู้นำของสยามจะเป็นผู้สร้างทัศนคติที่ดีของเอเชียให้ปรากฏสู่โลกตะวันตกเสียเอง[108] ทำให้มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2431-2436 ในเวลาต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีการแปลนิบาตชาดกเป็นภาษาไทย โดยพระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์*พระราชปรารภในการแปล*และ*พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก* ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นบทพระราชนิพนธ์ที่สำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นการอธิบายความหมายของเรื่องชาดกและชี้แนะวิธีการอ่านเรื่องชาดกให้เหมาะสมแก่ยุคสมัย ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

(1) การแปลนิบาตชาดกเป็นฉบับพากย์ไทย

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกในไทยคราวนั้นเริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. 2431 และสำเร็จลงเมื่อ พ.ศ. 2436 เป็นการพิมพ์พระไตรปิกฎฉบับสมบูรณ์ด้วยอักษรสยามพิมพ์ลงกระดาษแทนจารีตเดิมที่จารด้วยตัวอักษรขอมลงใบลาน มีวิธีการเรียบเรียบเป็นหมวดหมู่พร้อมทั้งการทำสารบัญ ทำให้เป็นพระไตรปิฎกในยุคสมัยใหม่ แต่เดิมจะจัดพิมพ์เป็นหนังสือจำนวน 1,000 ชุด ชุดละ 40 เล่ม แต่พิมพ์สำเร็จจริงได้ 39 เล่ม และได้พระราชทานพระไตรปิฎกฉบับนี้ไปยังสถาบันทั่วโลกกว่า 260 แห่ง เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี ฮอลันดา สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น นอกจากจะเป็นการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว ยังแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของชาติและพระมหากษัตริย์ไทย

> ด้วยว่าตั้งแต่พระพุทธสาสนาดีแพร่หลายมาถึงเมืองเราจนกาลบัดนี้ เหนจะไม่เคยมีพระไตรปิฎกในหมู่ชาวเราจบมากเท่าครั้งนี้เลย ข้าพเจ้าเชื่อว่า

---

[106] เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

[107] เรื่องเดียวกัน, หน้า 74.

[108] เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

> พระไตรปิฎก 1000 จบอย่างนี้คงไม่เคยมีพระเจ้าแผ่นดินที่นับถือพระพุทธศาสนาประเทศใดได้บริจาคพระราชทรัพย์สร้างขึ้นเท่านี้เลย[109]

เนื่องจากการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ ทางตะวันตกได้กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า The King of Siam's Edition of the Pali Tipitaka ในปัจจุบันได้มีการขนานนามพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า "พระไตรปิฎกบาลีอักษรสยาม ฉบับจุลจอมเกล้าบรมธรรมิกมหาราช ร.ศ.112"[110] เมื่อพิจารณาความหมายโดยนัย การเฉลิมฉลองการครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ด้วยการพิมพ์พระไตรปิฎกมีความหมายว่า ประเทศไทยจักสามารถดำรงเอกราชของชาติที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์และมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติยั่งยืนต่อไป ได้[111] การพิมพ์พระไตรปิฎกในคราวนั้น ในด้านหนึ่งจึงเท่ากับเป็นการประกาศให้ชาติตะวันตกได้เห็นการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของศาสนาพุทธในประเทศไทย

อย่างไรก็ตามในชุดพระไตรปิฎก 39 เล่มนี้ ยังขาดเนื้อหาอีก 6 พระคัมภีร์ คือ เล่มที่ 26 วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา เล่มที่ 27 ชาดก เล่มที่ 28 ชาดก เล่มที่ 32 อปทาน เล่มที่ 33 อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก เล่มที่ 41 อนุโลมติกปัฏฐาน ภาค 2 และปัจจนัยปัฏฐาน ปัจจทียา อนุโลมปัฏฐาน[112] นั่นคือในการพิมพ์พระไตรปิฎกคราวนั้นยังขาดการแปลและพิมพ์นิบาตชาดก

เมื่อถึง พ.ศ. 2448 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้มีการแปล*นิบาตชาดก*ซึ่งเป็นคัมภีร์หนึ่งในพระไตรปิฎก สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พระองค์มีพระราชประสงค์ให้แปลและรวบรวมเรื่อง*นิบาตชาดก*เป็นพากย์ไทย เพื่อใช้เป็นหนังสืองานศพแจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระราชธิดาคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีวิไลยลักษณ์ สุนทรศักดิ์กัลยาวดี กรมขุนสุพรรณภาควดี พระองค์ทรงเห็นว่าถ้าแจกเป็นหนังสืออื่น ๆ เช่นหนังสือสวดมนต์ก็จะไม่ค่อยเกิดประโยชน์เพราะเป็นเรื่องแห้งไม่ชอบอ่าน[113] จึงเห็นควรตีพิมพ์*นิบาตชาดก* แต่จะแปลเสียใหม่ให้พอจุเนื้อความและเป็นสำนวนที่อ่านเข้าใจได้ง่าย[114] พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรรสเป็นผู้อำนวยการในการจัดพิมพ์ ทั้งนี้อาจกล่าวได้

---

[109] คำประกาศกล่าวถวายในที่ประชุมพระสงฆ์ อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

[110] **112 ปี จุลจอมเกล้าบรมธรรมมิกมหาราช ร.ศ.112 พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ชุดแรกของโลก: เทคโนโลยีธรรมสู่โลกโดยคนไทย**, (กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548).

[111] เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

[112] ปฐม ตาคะนานันท์, **คณะสงฆ์สร้างชาติสมัยรัชกาลที่ 5**, หน้า 87.

[113] "พระราชปรารภมูลเหตุที่จะแปลและพิมพ์นิบาตชาดก," ใน **นิบาตชาดก เล่ม 10**, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540), หน้า 3.

[114] เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

ว่าเป็นการทำงานที่ต่อเนื่องจากการพิมพ์พระไตรปิฎกที่ในครั้งก่อนยังไม่ได้แปลและพิมพ์ในส่วนที่เป็นคัมภีร์ชาดก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริเกี่ยวกับการแปลและพิมพ์นิบาตชาดกในพระราชปรารภนำเรื่องว่า

> นิทานที่รวบรวมร้อยกรองไว้ในคัมภีร์เหล่านี้ ท่านผู้เรียบเรียงทั้งหลายได้ตั้งความอุตสาหะเป็นอันมากนับว่าเป็นหนังสือนิทานตู้ใหญ่อันหนึ่งซึ่งเป็นหนังสือโบราณแท้ซึ่งนักปราชญ์ทั้งหลายถึงว่าเป็นคนต่างประเทศที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา ย่อมนับถือว่าเป็นสมบัติอันใหญ่ของนักปราชญ์ชอบร่ำเรียนได้แปลลงเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา... หนังสือทั้งหลายนี้ได้มีอยู่ในประเทศเราช้านานจำเดิมแต่ถือพระพุทธศาสนา แต่หาผู้ใดซึ่งจะได้ความอุตสาหะแปลลงเป็นภาษาของเราเป็นหมวดหมู่ไม่ ... ถ้าหนังสือเช่นนี้มีได้ในเมืองไทยทั้งหมด ก็นับว่าเป็นเครื่องอลังการใหญ่ในหนังสือแลภาษาของเรา[115]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าเรื่อง*นิบาตชาดก*เป็นนิทานที่สมควรได้รับการแปลเผยแพร่ แม้แต่ชาวตะวันตกที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนาก็สนใจศึกษาและได้มีการแปลเป็นภาษาของชาติตน ดังนั้น ชาติไทยที่นับถือพระพุทธศาสนามาช้านานก็ควรถึงคราวที่จะแปลเรื่องชาดกจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย พระองค์ทรงเห็นว่าการแปลและพิมพ์เผยแพร่นิบาตชาดกพากย์ไทยนี้เป็นประโยชน์ต่อคนไทยคือได้อ่านหนังสือที่เป็นเรื่องดีเพราะเป็นการแปลชาดกจากพระไตรปิฎกโดยตรง รวมถึงเป็นการบำรุงกิจการหนังสือไทยและแสดงให้เห็นความเจริญของการแต่งหนังสือของชาติไทย

แม้ว่าเรื่องประเภทชาดกบางเรื่องจะนำมาแต่งเป็นวรรณคดีหรือเป็นนิทานที่ได้มีการเล่าเรื่องอย่างแพร่หลายในสังคมไทยมาเป็นระยะเวลานานแล้วก็ตาม แต่ในคราวนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้แปลจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาโดยตรง เมื่อพิจารณาจากพระราชหัตถเลขาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมาระหว่างพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส จะเห็นว่าทั้งสองพระองค์ทรงปรึกษากันถึงเรื่องการจัดพิมพ์หนังสือชาดกอย่างไรให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะจัดพิมพ์ชาดกทั้งหมดเรียงตามลำดับไป และมีวิธีการเรียบเรียงเรื่องตาม

---

[115] เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

สำนวนภาษาร่วมสมัยในยุคสมัยนั้น มิใช่การแปลตรงตัวตามต้นฉบับ[116] เพื่อทำให้อ่านเข้าใจได้ง่าย ในการแปลครั้งนี้ทรงอ้างอิงจากหนังสือภาษาอังกฤษฉบับของโปรเฟสเสอไรส เดวิส[117] ซึ่งมีทั้งที่เป็นชุดอยู่ในพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรโรมัน และฉบับแปลอังกฤษที่มีชื่อว่า The Jataka or Stories of the Buddha's Former Births (พ.ศ.2438-2456) ในขั้นต้นได้พิมพ์เผยแพร่เอกนิบาต จำนวน 30 เรื่อง การแปลชาดกชุดนี้จึงเป็นการแปลตามลำดับเรื่องมิได้เลือกเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เป็นที่นิยมมาแปลเท่านั้น โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะแสดงชุดเรื่องชาดกตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา

การแปลและพิมพ์นิบาตชาดกฉบับพากย์ไทยมีความสำคัญสองประการ คือ ประการแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ จึงควรมีวรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทยเพื่อแสดงให้เห็นความเจริญและรากเหง้าของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประเทศตะวันตกได้แปลชาดกเป็นภาษาอังกฤษแล้ว ประเทศไทยซึ่งเป็นชาติที่นับถือศาสนาพุทธแท้ ๆ จึงสมควรต้องมีเรื่องชาดกเป็นพากย์ไทยที่สมบูรณ์และถูกต้องตามพระไตรปิฎก ประการที่สองทำให้คนไทยได้อ่านเรื่องชาดกที่แปลโดยตรงจากพระไตรปิฎกซึ่งเป็นเรื่องดีที่ก่อให้เกิดปัญญา และที่สำคัญพระองค์ทรงแนะแนวทางในการอ่านเรื่องชาดกให้ได้รับประโยชน์ทางปัญญาสูงสุด

(2) การอธิบายความหมายของชาดกใหม่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์คำนำเป็น*พระบรมราชา ธิบาย เรื่องนิบาตชาดก* เพื่อเป็นการแนะนำวิธีการอ่านเรื่องประเภทชาดกอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด โดยพระองค์ได้จำแนกลักษณะของกลุ่มผู้อ่านชาดกเป็นสามประเภท ประเภทแรก คือผู้อ่านที่ให้ความสนใจเฉพาะความเพลิดเพลินจากการอ่านนิทานโดยไม่สนใจธรรมหรือสุภาษิต ประเภทถัดมา คือ ผู้อ่านที่มุ่งหวังจะได้ข้อธรรมที่ชัดเจนจากการอ่านเห็นว่าเรื่องชาดกไม่ค่อยปรากฏหลักธรรมใด ๆ และประเภทสุดท้าย คือผู้อ่านที่มุ่งวิจารณ์ว่าเรื่องชาดกเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าไว้จริงหรือไม่ เห็นว่าเป็นเรื่องไม่มีสาระ พระองค์ทรงเห็นว่าบุคคลเหล่านี้เป็นผู้อ่านที่ตั้งวงความพิจารณาคับแคบ[118] การจำแนกผู้อ่านออกเป็นสามกลุ่มเช่นนี้ แสดงให้เห็นความสั่นคลอนทางความเชื่อในเรื่องชาดกว่าเป็นเรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ดังนั้นพระองค์จึงทรงแนะนำให้อ่านเรื่องชาดกแบบตั้งวงกว้าง

---

[116] พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส วันที่ 30 ตุลาคม ร.ศ.123 อ้างใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน และพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส**, (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์บริชชิ่ง, 2540), หน้า 85

[117] เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

[118] พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก อ้างใน ประยุทธ สิทธิพันธ์, **มหาราชกวี ปิยมหาราชรำลึก จปร.,** หน้า 492.

> เปนคำแนะนำให้ท่านทั้งหลายอ่านหนังสือเรื่อชาดกนี้ ตามคำซึ่งข้าพเจ้าเรียกว่าแลดูด้วยตั้งวงกว้าง ๆ แต่แท้จริงเรื่องชาดกนี้เป็นเรื่องนิทานโบราณ ซึ่งนักปราชญ์ทั้งหลายได้นำสืบกันมาตั้งแต่ 2500 ปีขึ้นไปหา 3000 ปี ก็เปนเรื่องที่ควรอยู่ซึ่งเราจะอ่าน[119]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า เรื่องชาดกส่วนมากเป็นนิทานที่เกิดมาก่อนพุทธกาล มีการรวบรวมเรียบเรียงภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 1,000 ปี และได้เติมเรื่องปรารภข้างต้นและเรื่องประชุมชาดกในตอนท้ายเข้ามา เรื่องชาดกเป็นชุดนิทานที่ไม่ได้มีแต่ในคัมภีร์ฝ่ายพระพุทธศาสนาเท่านั้น ในหมู่ชนชาติอื่นภาษาอื่นนอกพระพุทธศาสนาก็มีปรากฏเหมือนกัน เช่นอาหรับ เปอเซีย[120] พระองค์ทรงยกตัวอย่างนิทานอีสปเปรียบเทียบชาดกเพื่อชี้ให้เห็นว่ามีเรื่องที่ตรงกัน ดังนั้น การพิจารณาแบบตั้งวงกว้างจึงหมายถึงการอ่านเรื่องชาดกโดยพิจารณาว่าเป็นนิทานที่พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่างประกอบคำสั่งสอนเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน สิ่งที่ควรจะพิจารณาจากเรื่องชาดกคือข้อคิดสุภาษิตที่ได้จากการอ่านเรื่องทั้งหมด

> เราควรจะถามตัวเองอีกทีหนึ่งว่า ที่เขาแต่งไว้นี้เพื่อจะให้อ่านเล่นเหลว ๆ เหมือนเรื่องวงส์ ๆ จักร ๆ หรือเขามีความประสงค์อย่างไร เราจะตอบตัวเราได้ทันทีว่าเขาแต่งขึ้นไว้เพื่อจะกล่าวสุภาษิต เพราะเขาแทงใจความสุภาษิตลงไว้ข้างท้ายทุก ๆ เรื่อง ๆ เช่นนี้ฉันใด นิทานที่มาในพระพุทธศาสนา ก็มักจะเปนนิทานเปรียบสำหรับให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมง่าย ไม่เบื่อหน่ายในการที่จะเล่าเรียน[121]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงย้ำให้เห็นคุณค่าของเรื่องชาดกอยู่ที่ข้อธรรมหรือข้อสุภาษิตที่ได้จากการอ่านชาดกเรื่องนั้น ๆ มิได้อยู่ที่ว่าตัวเรื่องเกิดขึ้นจริงหรือไม่หรือเป็นเรื่องการกลับชาติมาเกิดของพระโพธิสัตว์ พระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงกลวิธีในการเล่าเรื่องนิทานชุดนี้เท่านั้นไม่ใช่ประเด็นสำคัญ การอ่านเช่นนี้จึงจะเกิดประโยชน์แก่ตัวผู้อ่าน

เมื่อพิจารณาความในตอนท้ายของพระบรมราชาธิบาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการอ่านหนังสือหรือเรื่องราวนิทานโบราณของชาติอื่น ๆ เป็นแสวงหาความรู้

---

[119] เรื่องเดียวกัน, หน้า 503.

[120] เรื่องเดียวกัน, หน้า 495.

[121] เรื่องเดียวกัน, หน้า 499.

อย่างหนึ่ง ดังนั้น จึงทรงแนะให้อ่านโดยพิจารณาว่าเป็นเรื่องราวที่แสดงให้เห็นความคิดและแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนของคนในสมัยโบราณนั้น ๆ

> ธรรมดาผู้ซึ่งมีความพอใจในความรู้วิชาหนังสือเรื่องทั่วไปในโลก ย่อมถือว่าหนังสือที่เขียนไว้แต่โบราณเช่นนี้ เป็นหนังสือสำคัญที่จะส่องให้เห็นความประพฤติความเป็นอยู่และประเพณีของประเทศซึ่งแต่งเรื่องนิทานนั้นเป็นอย่างไรเป็นอุปการะแก่การที่จะแต่งเรื่องตำนานทั้งปวง โดยทางเทียบเคียงให้รู้คติของคนโบราณในประเทศนั้น ๆ ถึงแม้แต่เพียงเรื่องปรารภ ซึ่งเรารู้อยู่ว่าพระอาจารย์ผู้รวบรวมคัมภีร์ชาดกได้เรียบเรียงขึ้น เพื่อจะให้เห็นเหตุผลประกอบท้องนิทานก็ดี แต่เรื่องราวเหล่านั้นย่อมมาจากความจริง ซึ่งเปนไปอยู่ในเวลาซึ่งพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่เป็นเครื่องอุปการะใหญ่ซึ่งจะรู้เรื่องราวของประเทศแลประชุมชนอันอยู่ในประเทศนั้น [122]

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำแนวทางการพิจารณาหรือวิธีการอ่านเรื่องชาดกได้เป็น 2 แนวทาง แนวทางแรกชาดกคือวิธีการแสดงธรรมวิธีหนึ่ง (นวังคสัตถุศาสน์) ของพระพุทธเจ้าคือใช้นิทานเป็นตัวอย่างสาธกเพื่อแสดงธรรม ดังนั้น ชาดกจึงหมายถึงนิทานโบราณก่อนพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าใช้ยกเป็นตัวอย่างประกอบคำสั่งสอนและได้เล่าสืบทอดกันมาตามความทรงจำ ต่อมาได้มีการรวบรวมเป็นคัมภีร์และเติมเรื่องราวเพิ่มเติม รวมถึงส่วนที่เป็นปรารภข้างต้นและประชุมชาดกข้างปลายให้เหมือนกันทุกเรื่องเพื่อรวบรวมให้เป็นชุด แนวทางที่สอง ชาดกคือแหล่งข้อมูลในการศึกษาเรื่องราวของคนสมัยโบราณ ดังนั้น ชาดกคือชุดนิทานที่เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาเรื่องราวของกลุ่มชนโบราณ (อินเดีย) ที่สามารถนำมาศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ที่กว้างขวางเกี่ยวกับคนในประเทศนั้น ๆ

จากพระบรมราชาธิบายเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนิยามเรื่องชาดกใหม่ จากคัมภีร์ฉบับหนึ่งที่แสดงเรื่องในอดีตกาลของพระพุทธเจ้าตามทัศนะดั้งเดิมมาเป็นประเภทนิทานเปรียบเทียบที่มีการสั่งสอนเรื่องศีลธรรมที่นักปราชญ์ต่างก็ให้ความสนใจศึกษาในฐานะนิทานโบราณที่บรรจุข้อมูลเกี่ยวกับคนโบราณในประเทศต่าง ๆ เหล่านั้นไว้ [123] กล่าวคือสถานะของนิบาตชาดกในการแปลครั้งนี้อยู่ในสถานะของชุดนิทานกลุ่มหนึ่งที่ใช้แสดงคติธรรมและชุดนิทานที่แสดงให้เห็นเรื่องราวของคนอินเดียในสมัยอดีต ดังนั้น เรื่องราวจึงอาจมีเรื่องเหนือ

---

[122] เรื่องเดียวกัน, หน้า 503.

[123] Patrick Jory, "Thai and Western buddhist scholarship in the age of colonialism: King Chulalongkorn redefines the jatakas," **Journal of Asian studies**, 61, 3 (August, 2002),: 897.

จริง ซึ่งไม่ใช่ประเด็นสำคัญที่ควรเอาใจใส่ อีกทั้งยังเป็นการแสดงหน้าที่และคุณค่าของชาดกที่ชัดเจน คือ เป็นชุดนิทานที่ให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม

แพทริค โจรี ได้ศึกษาเปรียบเทียบเนื้อความในพระบรมราชาธิบายแล้วเห็นว่า บทนำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับอิทธิพลมาจากผลงานของ โธมัส วิลเลียม รีส เดวิดส์ อย่างเห็นได้ชัด[124] จากหนังสือที่มีชื่อเรื่องว่า *Buddhist Birth Stories* (พ.ศ.2423) และ *Buddhist India* (พ.ศ.2446) ได้ชี้ให้เห็นว่า นักวิชาการตะวันตกในสมัยนั้นสนใจศึกษานิทานของชาติต่าง ๆ เช่น อาหรับ อินเดีย อียิปต์ ในฐานะเป็นแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม และก็ได้พิจารณาเรื่องชาดกในฐานะที่เป็นนิทานและศึกษาในแนวทางของคติชนวิทยา โดยมองว่าชาดกเป็นเรื่องราวที่เต็มไปด้วยประวัติศาสตร์และข้อมูลเกี่ยวกับคนอินเดียโบราณ[125]

จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีแนวทางในการพิจารณาชาดก 2 แนวทาง คือ แนวทางแรกพระองค์ทรงแนะให้พิจารณาในแนวทางตามความศรัทธาของพุทธศาสนา คือ ชาดกเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าได้นำมาเล่าประกอบคำสั่งสอนตั้งแต่ครั้งพุทธกาล พระองค์มิได้ทรงกล่าวถึงในด้านของการเป็นเรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธโดยสิ้นเชิงถึงความเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดของพระพุทธเจ้า (ความเชื่อเช่นนี้ก็มีอยู่ในลัทธิความเชื่ออื่น ๆ เช่นกัน) เพียงแต่ชี้ว่าเป็นการเล่าเรื่องแบบชุดนิทาน สิ่งสำคัญของชาดกอยู่ที่ธรรมะหรือสุภาษิตที่ได้จากเรื่อง แนวทางที่สองพระองค์ทรงแนะให้พิจารณาแนวทางที่ก่อให้เกิดสติปัญญา เป็นแนวทางการพิจารณาที่สอดคล้องกับแนวทางการศึกษาชาดกของนักวิชาการตะวันตก ทรงแนะนำให้คนไทยพิจารณาเรื่องชาดกในแนวทางที่เป็นศาสตร์ ทำให้เรื่องราวชาดกไม่ได้เป็นเพียงเรื่องราวอภินิหารเหนือจริงอย่างที่ทรงเห็นว่ามีคนบ้างกลุ่มคิดพิจารณา แต่มีความเชื่อมโยงกับกลุ่มชนมากขึ้น มีคุณค่าที่ชัดเจนคือเป็นเรื่องราวที่นักปราชญ์ใช้สั่งสอนมาตั้งแต่อดีต และก็ยังสามารถนำมาใช้ได้ในยุคปัจจุบัน ตลอดจนใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาเรื่องราวของคนสมัยโบราณได้ การนิยามชาดกใหม่ทำให้ชาดกเป็นแหล่งความรู้ทั้งทางธรรม (ตามขนบเดิม) และทางโลก ทั้งนี้ การนิยามความหมายของชาดกจากคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนามาเป็นกลุ่มนิทานประเภทหนึ่งดูเหมือนจะเป็นการลดระดับความศักดิ์สิทธิ์ของชาดก แต่ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงนี้กลับเป็นการอธิบายคุณค่าของชาดกให้ชัดเจนขึ้น นับว่าตอบโจทย์ความสั่นคลอนทางความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ของชาดกได้อย่างตรงที่สุด

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ในการแปลและแต่ง*นิบาตชาดก*เป็นพากย์ไทยก็เพื่อแสดงให้เห็นความเจริญของวงการหนังสือไทย และเป็นการเผยแพร่เรื่องชาดกไปสู่ประชาชนวงกว้าง อีกทั้งการนิยามความหมายของชาดกใหม่ทำให้คุณค่า

---

[124] Ibid., p.905.

[125] Ibid., p.899.

ของชาดกมีความชัดเจนและมีลักษณะเป็นสากลมากขึ้น ซึ่งก็คือการพิจารณาในวงกว้างตามที่ได้ทรงกล่าวไว้นั่นเอง เป็นการแนะนำให้มองชาดกให้กว้างออกไปจากการค้นหาความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาหรือการพิจารณาว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าจริงหรือไม่ แต่ให้พิจารณาชาดกในฐานะกลุ่มนิทานที่แสดงให้เห็นความคิดของคนในอดีต

ดังนั้น การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้มีการแปล*นิบาตชาดก*เป็นพากย์ไทยและทรงอธิบายถึงวิธีการอ่านเรื่องชาดกให้เกิดประโยชน์จึงมีความหมายหลายมิติ คือเป็นการแสดงให้เห็นความมั่นคงของศาสนาพุทธในชาติไทยเพื่อยืนยันรากฐานทางอารยธรรม วัฒนธรรม ศีลธรรม และจริยธรรมที่ดีงามของคนไทย เป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ แสดงให้เห็นว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ธำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบต่อไปในชาติ และเป็นการแสดงความเจริญของชาติในฐานะที่เป็นชาติที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ จึงสมควรต้องมีเรื่องชาดกเป็นพากย์ไทยที่สมบูรณ์และถูกต้อง

3.2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน

ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน พระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่ได้ทำหน้าที่ในการดูแลปกครองประชาชนในชาติให้มีความสุข พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนอย่างยิ่ง ดังเห็นได้จากที่พระองค์โปรดการเสด็จประพาสไปตามท้องที่ต่าง ๆ อย่างไม่เป็นทางการดังที่เรียกว่าเสด็จประพาสต้น

> พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการเสด็จประพาสอย่างเงียบ ๆ โดยไม่ให้ราษฎรรู้จักพระองค์ เป็นการพักผ่อนและท่องเที่ยวตรวจดูลักษณะภูมิประเทศอย่างใกล้ชิด เป็นการเสด็จไปอย่างเงียบ ๆ อย่างราษฎรสามัญ...เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองเพราะการเสด็จประพาสนี้เป็นการใกล้ชิดกับราษฎรที่สุด และเป็นผลให้ราษฎรรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณจงรักภักดีต่อพระองค์[126]

นอกจากความความใกล้ชิดกับประชาชนในชาติแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงถือว่าเป็นประโยชน์ในการที่จะได้ทรงรับทราบทุกข์สุขของประชาชนอย่างแท้จริง

---

[126] สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **เสด็จประพาสต้น**, หน้า 101.

> การที่พระองค์ทรงสมาคมกับราษฎร ไม่ใช่สักแต่ว่าเพียงจะรู้จักหรือสนทนาปราศรัยให้คุ้นเคยเท่านั้น ย่อมทรงเป็นธุระไต่ถามถึงความทุกข์สุข และความเดือดร้อนที่ได้รับจากผู้ปกครองอย่างใด ๆ ...การเสด็จประพาสเป็นคุณประโยชน์แก่ความสุขสำราญของราษฎรได้อีกเป็นอันมาก...และไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดที่จะใกล้ชิดกับราษฎรมากเท่าพระองค์ได้ในยุคนั้น [127]

นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชกรณียกิจที่ใกล้ชิดกับประชาชนในชาติ ดังจะเห็นได้จากพระราชบันทึกการเดินทางภายในประเทศ และการเสด็จประพาสต้น จะเห็นว่ามีพระราชนิพนธ์วรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างพระมหากษัตริย์และประชาชนในลักษณะเช่นเดียวกัน ได้แก่ เรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต*

ลิลิตนิทราชาคริต

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลและแต่งเรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต* เมื่อ พ.ศ. 2422 จากเค้าเรื่องนิทานของชาวอาหรับ ที่มีชื่อเรื่องว่า สลีเปออะเวเกน (The Sleeper Awakened) เป็นนิทานเรื่องหนึ่งในเรื่องชุดอาหรับราตรี (The Arabian Nights' Entertainments / The Thousand and One Nights / The Book of the Thousand Nights and a Night) ฉบับพิมพ์ที่ร้านกอลแอนด์อิงกลิส, 30 ปาเตอโนสเตอโร, ลอนดอน 6 ยอชสตรีต, เอเดนเบอระ (London: Gall and Inglis, 30 Paternoster Row, 6 George Street, Edinburgh) [128] เป็นวรรณคดีอาหรับที่มีโครงเรื่องของนิทานหลาย ๆ เรื่องซ้อนกัน ถือว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นคนไทยคนแรกที่นำนิทานเรื่องอาหรับราตรีมาให้คนไทยได้รู้จักและได้อ่าน [129]

เรื่องนิทานอาหรับราตรีมีต้นฉบับภาษาอาหรับว่า เรื่อง อัลฟ์ ลัยละฮฺ วะ ลัยละฮฺ แปลว่า "พันคืนและหนึ่งคืน" โดยจัดอยู่วรรณคดีอาหรับประเภทนิทานชาวบ้านและเทพนิยาย อันเป็นเรื่องประเภทบันเทิงคดี เกี่ยวกับความกล้าหาญ ความรัก การผจญภัย ไม่จัดอยู่ในประเภทวรรณคดีชั้นสูง แม้ว่าจะเป็นนิทานที่รู้จักแพร่หลายกันไปทั่วโลก แต่ไม่เป็นที่ยอมรับของชาวมุสลิม ถือว่าเป็นนิทาน

---

[127] เรื่องเดียวกัน, หน้า 102.

[128] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "คำแจ้งความ" ใน **ลิลิตนิทราชาคริต**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2544), หน้า (8).

[129] ขุนวิจิตรมาตรา อ้างใน ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, **วรรณวิจัย**, (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 132.

เหลวไหล เล่าสู่กันฟังตามร้านกาแฟ และผู้ฟังรสนิยมไม่สูงนัก[130] ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่านิทานประเภทนี้มีเนื้อหาห่างไกลจากศาสนาอิสลาม อย่างไรก็ตาม เรื่องที่มีชื่อเสียงที่สุดในนิทานประเภทนี้คือเรื่องอาหรับราตรี เพราะเป็นที่รู้จักกันดีในโลกตะวันตกมากกว่างานเรื่องอื่น ๆ[131]

> ชาวตะวันตกในช่วงศตวรรษที่ 18 ให้ความสนใจกับเรื่องราวของคนทางซีกโลกตะวันออก ด้านชนชาติอาหรับ ชาวตะวันตกก็ได้ให้ความสนใจเข้ามาศึกษา และการเรียนรู้วัฒนธรรมและประเพณีผ่านวรรณกรรมเรื่องนี้จึงเป็นทางลัดในการทำความรู้จักกับชาวอาหรับ[132]โดยมีการแปลอาหรับนิทานจากภาษาอาหรับเป็นภาษาตะวันตกครั้งแรกในช่วงศตวรรษที่ 18 และนิทานอาหรับราตรีชุดนี้มีบทบาทในแวดวงวรรณกรรมตะวันตกเป็นอย่างมาก[133]

เนื้อหาของเรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต*แสดงให้เห็นความใกล้ชิดกันระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน ดังพิจารณาได้จากความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากาหลิบกับอาบูหะซัน เรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต*เริ่มต้นดำเนินเรื่องด้วยการกล่าวถึงพระเจ้าฮารูนอาลราษจิตเป็นกาหลิบครองเมืองแบกแดด ทรงเป็นกษัตริย์ที่ดูแลกิจการบ้านเมือง เอาใจใส่ทุกข์สุขของประชาชน ทำนุบำรุงศาสนา ป้องกันข้าศึกศัตรู และที่สำคัญคือพระเจ้าฮารูนอาลราษจิตได้ปลอมตัวปะปนไปกับชาวเมืองเพื่อไปสำรวจบ้านเมืองด้วยพระองค์เอง

> แต่ปางบรรพ์ยังมี เจ้าธานีในประเทศ เขตอาหรับรมย์สถาน ไพศาลโสดบูรี
> ศรีแบกแดดนคร ภูธรครองยุติธรรม์ ผดุงเขตขัณฑสีมา ฝูงประชาสำราญ
> พ้นภัยพาลพิบัติ ดัดความเมืองซื่อตรง ไป่เว้นทรงดำริ ตริจาตุรราชการ
> คือวิจารณ์คุณโทษ ประโยชน์ผลผู้ทำ กรรมชอบผิดแต่ไท้ ชอบชอบให้ควรการ
> หนึ่งวิจารณ์ทั่วทุกข์ สุขอำมาตย์ราษฎร ดับอธิกรณ์ถ้อยความ ตามสมควรคุณโทษ
> หนึ่งตริประโยชน์พารา ประมวลซึ่งราชทรัพย์ โดยฉบับบูรพา เลี้ยงศาสนาณาจักร
> บริรักษ์นครโดยควร หนึ่งไต่สวนการศึก ระลึกภายนอกใน เพื่อราญไพรียุทธ์
> ทุกทิศประทุษป้องกัน สรรพภัยผ่อนปรน จาตุกรณ์ราชกิจ บพิตรบไว้หฤทัย

---

[130] วัฒนา บุรกสิกร, **"ลิลิตนิทราชาคริต พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 เปรียบเทียบกับเรื่องอาบูหะซันในนิยายอาหรับราตรีฉบับภาษาอังกฤษ"**, (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 10.

[131] กัณวีย์ สันติกูล, **"อาหรับนิทานของเฉลียรโกเศศ: การศึกษาข้ามวัฒนธรรม"**, (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 26.

[132] เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

[133] เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

เสนาในพนักงาน ภูบาลย่อมแปลงองค์ ลงเป็นพาณิชเพศ หวังสืบเหตุนานา
แต่ประชาราษฎร ซึ่งสัญจรไปมา จักเจรจาดีร้าย หวังยักย้ายรำงับ
ดับความร้อนเปลี่ยนเย็น รอนความเข็ญให้ขาด ประสาทสิ่งสุขสวัสดิ์
ขจัดสรรพ์ภยันตราย ยื่นสุขสบายเบิกหล้า เสียงสรเสริญทั่วหน้า เขตท้าวไพบูลย์
ยิ่งแล[134]

จะเห็นว่าคำเริ่มต้นเรื่องแสดงให้เห็นลักษณะของพระมหากษัตริย์ในเชิงอุดมคติที่ได้ทำหน้าที่ดูแลบ้านเมืองเป็นอย่างดีในทุก ๆ ด้าน นอกจากนั้น เรื่องได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนว่าเป็นเหมือนพ่อกับลูก ซึ่งเป็นการย้ำให้เห็นความใกล้ชิดระหว่างกัน และสื่อถึงความเมตตาของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อประชาชน เปรียบพระมหากษัตริย์ว่าเป็นประดุจบิดาของประชาชน

⊙เปรียบปานบิตุเรศเลี้ยง ดนัย นั่นแฮ
กอบกิจการุณย์ไป ทั่วผู้
สอดส่องประสบใคร ดีชั่ว
ลงโทษโปรดยกกู้ ก่อให้สำราญ[135]

⊙บารมีพระมากพ้น รำพัน
พระพิทักษ์ยุติธรรม์ ถ่องแท้
บริสุทธิ์ดุจดวงตะวัน ส่องโลก ไซร้แฮ
ทวยราษฎร์รักบาทแม้ ยิ่งด้วยบุตรงค์[136]

ขณะเดียวกัน อาบูหะซันเป็นตัวละครที่รู้ซึ้งในพระเมตตาของพระเจ้ากาหลิบที่มีต่อตน ดังนั้น “หะซันมีสวามิภักดิ์ จงรักในเบื้องบาท กาหลิบราชนฤบดินทร์ ตามภูมินทร์จรดล ทั่วทุกหนแห่งใด”[137] แม้ในตอนท้ายเรื่องอาบูหะซันจะทำกลอุบายลวงแต่พระเจ้ากาหลิบก็ไม่ได้โกรธและยกโทษให้ ยิ่งทำให้อาบูหะซันซาบซึ้งในพระเมตตาของพระเจ้ากาหลิบยิ่งนัก

---

[134] เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

[135] เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

[136] เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

[137] เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

⊙จักแทนคุณราชด้วย ใดใด ก็ดี
บมิสบเสมอใจ จิตตั้ง
ขอฉลองบทรัชไป ตราบชีพ มลายแฮ
พระเดชพระคุณกั้ง เกศคุ้งวันตาย[138]

ในเรื่องยังมีเนื้อความในตอนที่แม่อบรมให้คติเตือนใจอาบูหะซันก่อนที่จะเข้าไปทำงานในวัง โดยสอนให้อาบูหะซันมีความกตัญญูหรือจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

⊙อย่าแพลงอย่างพลิกเค้า คุณภู – ธรเฮย
มั่นจิตคิดกตัญญู ต่อท้าว
ใดดีช่วยช้อนชู เชิดเกียรติ ท่านนา
พระประสงค์สุดด้าว จุ่งสู้อาสา[139]

กล่าวได้ว่า พระเจ้ากาหลิบและอาบูหะซัน คือภาพตัวแทนความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน และแสดงให้เห็นความและมุ่งมั่นของประชาชนที่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

เรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต*จึงเป็นวรรณคดีที่มีเรื่องราวสอดคล้องกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เสด็จพระราชดำเนินไปในท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อตรวจตราทุกข์สุขของประชาชน และทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ใกล้ชิดกับประชาชนในชาติเป็นอย่างยิ่ง

3.3 การบันทึกเพื่อยืนยันการอาศัยอยู่ร่วมกันของคนในชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริเรื่องของความเป็นประชาชนหรือคนในชาติว่า การจะเป็นคนในชาติไม่ได้พิจารณาจากการว่าคนผู้นั้นจะต้องมีเชื้อชาติไทย สิ่งสำคัญที่สุดที่พระองค์ทรงเน้นให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ทำให้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่แม้จะมีความแตกต่างกันทางเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ถิ่นอาศัย มีความเป็นคนร่วมชาติเดียวกันก็คือ คนเหล่านั้นได้อาศัยพึ่งพิงอยู่ภายใต้พระบรมสมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย ดังที่พระองค์มีพระราชดำรัสถึงความเป็นคนร่วมชาติเดียวกันไว้ดังความว่า

---

[138] เรื่องเดียวกัน, หน้า 160.

[139] เรื่องเดียวกัน, หน้า 161.

> แผ่นดินสยามนั้นประกอบไปด้วยราษฎรที่ถือกันว่าเป็นเชื้อชาติเดียวกัน เพราะมีพระมหากษัตริย์องค์เดียวกันเป็นผู้ปกครอง และพูดภาษาเดียวกัน แม้ว่าจะเป็นไทยบ้าง ลาวบ้าง ก็ตาม ภาษาที่พูดก็เพียงเพี้ยนไปบ้างเท่านั้น มิใช่พูดกันคนละภาษา...[140]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความหมายของการเป็นคนในชาติไทยอย่างกว้าง ๆ มิได้กำหนดลักษณะที่ชัดเจน โดยมุ่งอธิบายถึงเรื่องความแตกต่างทางด้านภาษาที่มิได้ทรงกำหนดว่าการเป็นคนไทยจะต้องพูดภาษาไทยเท่านั้น พระองค์ทรงอธิบายว่าความแตกต่างทางภาษาคือความผิดเพี้ยนแต่ไม่ใช่คนละภาษา การกำหนดลักษณะกว้าง ๆ โดยรวมเช่นนี้ทำให้คนเชื้อชาติต่าง ๆ เช่น มอญ ลาว ที่อาศัยอยู่ในพระราชอาณาจักรถูกผนวกรวมเข้าเป็นคนไทย ทรงรวมคนทุกเชื้อชาติที่อาศัยอยู่บนพื้นแผ่นดินไทยเป็นคนชาติเดียวกัน สิ่งที่พระองค์ทรงเน้นย้ำทำให้พวกเราเป็นคนชาติเดียวกันก็เพราะทุกคนมีพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวกันที่ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองพวกตน

ทั้งนี้จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดการเสด็จประพาสไปตามท้องที่ต่าง ๆ ภายในประเทศหลายแห่งเพื่อทำความรู้จักกับประชาชนในท้องถิ่นนั้น เมื่อพิจารณาเส้นทางการเสด็จประพาสก็จะเห็นว่า พระองค์เสด็จไปหัวเมืองที่ห่างไกลจากพระนครทั้งทิศเหนือ ทิศตะวันออก ทิศใต้และทิศตะวันตก การเสด็จประพาสของพระองค์ก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ ประการแรก การเดินทางท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการทำความรู้จักบ้านเมืองและราษฎรของพระองค์ด้วยสายพระเนตรของพระองค์เอง ประการต่อมาการเดินทางของพระองค์เปิดโอกาสให้ราษฎรได้มีโอกาสเข้าเฝ้าฯ อย่างใกล้ชิด ก่อให้เกิดความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง ธิดา สาระยา กล่าวว่า ความจงรักภักดีของราษฎรเป็นสิ่งจำเป็นในการปรับปรุงและปกครองประเทศ การท่องเที่ยวจึงเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้รู้จักราษฎร และอาศัยราษฎรเป็นกำลังได้ด้วย[141] และประการสุดท้าย การเดินทางไปพบกับประชาชนเป็นการสร้างความรู้สึกและตระหนักถึงความเป็นคนในชาติเดียวกันให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ เหล่านั้น เพราะแสดงให้เห็นว่าพวกเขาเหล่านั้นอยู่ภายในร่มพระบรมโพธิสมภาร ไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อชาติใดก็ตามถือว่าเป็นราษฎรในปกครอง ซึ่งก็คือคนในชาติสยามนั่นเอง

---

[140] พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน ราม วัชรประดิษฐ์, "**พัฒนาการของประวัติศาสตร์ชาติในประเทศไทย พ.ศ.2411-2487**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 156.

[141] ธิดา สาระยา, **สยามมินทร์ปิ่นธเรศเจ้า จุลจอม จักรเอย (ชุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเจ้าแผ่นดินสยาม**, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2540), หน้า 138.

นอกจากการทำให้คนในพื้นที่ต่าง ๆ นอกเหนือจากพระนครรับรู้ถึงความเป็นคนในชาติร่วมกันแล้ว ในการเดินทางท่องเที่ยวแต่ละครั้ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ทรงพบเห็นระหว่างการเดินทางอยู่เสมอ ดังที่มีผู้กล่าวไว้ว่า

> พระราชอุปนิสัยประการหนึ่งที่มีความสำคัญต่องานด้านอักษรศาสตร์ คือ โปรดงานเขียนหนังสือเป็นชีวิตจิตใจ ในช่วงเวลาของแต่ละวันแม้ว่าจะทรงมีพระราชกิจมากมาย แต่จะทรงแบ่งเวลาเพื่อทรงพระอักษรอย่างสม่ำเสมอทุกวันมิได้ขาด ไม่เว้นแม้แต่ในเวลาเสด็จประพาสหัวเมืองหรือต่างประเทศ[142]

จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ผลงานชุดบันทึกการเดินทางเหล่านี้เพื่อบันทึกและถ่ายทอดข้อมูลเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับสถานที่ที่พระองค์ได้เสด็จไปให้แก่ผู้อื่นได้ทราบ และจากการพิจารณาข้อมูลและกลวิธีการประพันธ์จะเห็นว่าเป็นการบันทึกเพื่อยืนยันว่าคนในท้องถิ่นนั้น ๆ คือคนร่วมชาติ และเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับประชาชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชาติ คือการให้ประชาชนในชาติรับรู้ ทำความเข้าใจเรื่องความเป็นชาติในประเด็นต่าง ๆ เป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับคนที่อาศัยอยู่ร่วมชาติว่า พวกเขาเหล่านั้นอาศัยอยู่กันบริเวณใดบ้าง ดำเนินชีวิตกันอย่างไร มีสถานที่สำคัญอะไรบ้าง ฯลฯ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ประชาชนในชาติโดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ในพระนครจะได้ความรู้เกี่ยวกับอาณาเขต ดินแดน สภาพอากาศ การประกอบอาชีพ วัฒนธรรมประเพณีของส่วนภูมิภาค

ชุดพระราชหัตถเลขาบันทึกการเดินทางภายในประเทศ

ระหว่างการเสด็จประพาสพื้นที่ต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาค พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บันทึกการเดินทางแทบจะทุกครั้ง ทำให้มีผลงานพระราชนิพนธ์กลุ่มงานบันทึกการเดินทางเป็นจำนวนมาก มีทั้งที่ทรงพระราชนิพนธ์เป็นร้อยกรองและร้อยแก้ว ผลงานพระราชนิพนธ์ประเภทร้อยกรองมี 2 เรื่อง คือ *โคลงนิราศท้าวสุภัติการภักดี (นาก)* และ*กลอนระยะทางตามเสด็จไทรโยค* พระราชนิพนธ์ร้อยกรองทั้งสองเรื่องมีลักษณะเป็นบันทึกการเดินทางในรูปแบบนิราศที่ยังคงมีการพรรณนาคร่ำครวญถึงนางที่รัก การพลัดพราก ความเศร้าโศก แต่มีลักษณะที่แตกต่างออกไปคือ ไม่ได้มุ่งเน้นการคร่ำครวญแต่มีเนื้อหาเน้นการเดินทางและการพรรณนาชมธรรมชาติที่มีความสมจริง

---

[142] อารดา กีระนันทน์, "การบันทึกภาพเขียนด้วยถ้อยคำภาษา ในงานพระราชนิพนธ์ระยะทางเสด็จไทรโยค," **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 16 (ธันวาคม 2542): 96.

ส่วนผลงานพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วก็มีความแตกต่างออกไปจากลักษณะการบันทึกการเดินทางในรูปแบบนิราศดังที่เคยมีมา ด้วยลักษณะคำประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้วและเนื้อหาที่ไม่ได้มีการคร่ำครวญถึงความเศร้าโศกที่ต้องเดินทางจากคนรัก แต่เป็นการบันทึกการเดินทางที่เต็มไปด้วยอารมณ์สนุกสนานเพลิดเพลิน เพราะเป็นความตั้งใจและเต็มใจที่จะเดินทางไปในที่ต่าง ๆ อารมณ์ของกวีผู้เดินทางท่องเที่ยวจึงมิใช่การรำพันถึงการพลัดพรากแบบอารมณ์สมมติในบทประพันธ์ทำนองนิราศเท่านั้น [143] พระราชนิพนธ์ร้อยแก้วชุดนี้มีลักษณะเป็นการเขียนบันทึกประจำวัน ผลงานชุดนี้ถือได้ว่าอยู่ในประเภทสารคดีท่องเที่ยวและอาจถือได้ว่าเป็นต้นเค้าของการเขียนสารคดีท่องเที่ยวรุ่นแรกในประเทศไทย [144]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงวิธีการเขียนบันทึกการเดินทางของพระองค์ไว้ว่า

> เพราะการที่เราจดนี้ แต่เดิมไปไหนเอาสมุดนี้ไปด้วย เมื่อพบกับใครพูดอะไรจดลงไว้ในกระดาษเล็กน้อย พอว่างลงไม่ว่าเวลาใดที่ใดก็เขียนลงสมุดทันที ด้วยไปทางเรือมากกว่าทางบกแล้วก็คนไทย ๆ ด้วยกันทั้งนั้น การที่จดสั้น ๆ ไม่ค้างวันค้างคืน ครั้นลงไปถึงหมู่เมืองไทรไปไหนก็ไปทางบก ในรถจะเขียนเล่มใหญ่ก็ไม่ได้ต้องใช้สมุดปกเกตบุ๊กหนาขึ้นไป อะไร ๆ ก็จดย่อไว้ ๆ แล้วมาขยายใหญ่ทั้งวัน ๆ ครั้นลงไปถึงชั้นเมืองปีนัง เป็นต้น หาเวลาจดย่อก็ไม่ใคร่จะได้ ต้องใช้จำด้วยห้อมากขึ้นทุกที ยังซ้ำเวลาเขียนไม่มีต้องทิ้งค้างไว้หลายวันสม ๆ กันมากขึ้นก็ต้องแข็งใจจำจนหลังแข็งคอเบือนเกือบไม่ได้ ยังไม่ทันหมดมีมากมาใหม่ คือเรื่องไปเมืองไหนในวันเดียวกลับ ต้องว่าในวันเดียวหมดในเมืองเช่นนี้ เป็นการทวีขึ้นเท่ากับ 2-3 วัน พอใจละลายหายไปเสียมาก การที่ใช้หนี้เช่นนี้ทำให้เสียการเป็นอย่างยิ่ง ถ้าจะให้ได้ดีจริง ๆ แล้วอย่างเร็วเพียงเมืองละ 3 วันจึงจะพอเราแต่งหนังสือเรื่องเมืองเหล่านี้ให้ละเอียดดีควรอ่านได้เป็นอย่างยิ่ง [145]

---

[143] ธิดา สาระยา, **สยามมินทร์ปิ่นธารศเจ้า จุลจอม จักรเอย (ชุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเจ้าแผ่นดินสยาม**, หน้า 129.

[144] สรตี ใจสอาด, "**จดหมายเหตุรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หว: ต้นเค้าการเขียนสารคดีท่องเที่ยวยุคแรกของไทย**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 7.

[145] จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระบาทสมเด็จพระ, **เสด็จประพาสทางบก ทางเรือรอบแหลมมลายู เล่มสอง**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2508), หน้า 238-239.

เมื่อพิจารณาจากพระราชนิพนธ์ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกสิ่งต่าง ๆ ไว้อย่างหลากหลายและละเอียด เรื่องราวที่ทรงบันทึกไว้มีตั้งแต่ข้อมูลในการเดินทาง เส้นทางที่ใช้เสด็จประพาส ยานพาหนะ ระยะเวลาในการเดินทาง สภาพภูมิประเทศ สภาพวิถีชีวิต ขนบ ธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ นิทาน ตำนานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งนอกจากจะทรงบันทึกจากสิ่งที่พระองค์ได้ทรงประสบเองระหว่างการเดินทางแล้ว พระองค์ทรงค้นคว้าข้อมูลอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมและแสดงพระราชทัศนะต่อสิ่งต่าง ๆ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นความรู้หลายด้าน ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และสังคมวิทยา

อาทิมา พงศ์ไพบูลย์ ได้จำแนกว่านอกจากการบันทึกเรื่องราวส่วนพระองค์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบันทึกสภาพการเดินทางในการเสด็จประพาส ทั้งพาหนะ ระยะทาง เส้นทาง สภาพภูมิอากาศ อีกทั้งได้ทรงบันทึกเรื่องราวที่เป็นสาระความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง ได้แก่ สถานที่ ต่าง ๆ สภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของประชาชน ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม การประกอบอาชีพ การคมนาคม อาหาร การแต่งกาย การแสดง และทรงบันทึกความรู้ที่ทรงค้นคว้าเพิ่มเติมประกอบการอธิบายเกี่ยวกับภูมิประเทศ ประวัติสถานที่สำคัญหรือเรื่องเล่าต่าง ๆ โดยกล่าวถึงคุณค่าของเนื้อหาสาระในพระราชบันทึกว่า

> พระราชนิพนธ์ที่ทรงบันทึกในระหว่างการเสด็จประพาสมีคุณค่าในการบันทึกความรู้เพราะทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวและเกิดภาพตามมุมมองของพระองค์...พระราชนิพนธ์ชุดนี้ของพระองค์จึงเป็นแหล่งบันทึกข้อมูลที่สะท้อนสภาพสังคมในสมัยนั้นได้อย่างหลากหลายและละเอียดชัดเจน[146]

จากผลการศึกษาข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นเช่นเดียวกันว่า ผลงานพระราชนิพนธ์บันทึกการเดินทางชุดนี้เป็นการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับชาติและคนร่วมชาติ อีกทั้งยังมีคุณค่าด้านการให้ความรู้เป็นอย่างยิ่ง ผลงานชุดนี้มุ่งให้ความรู้เกี่ยวกับชาติไทย คือให้คนในประเทศได้รู้ข้อมูลของชาติตนและมุ่งแสดงให้เห็นลักษณะร่วมกันของคนในชาติด้านขนบ ประเพณี วัฒนธรรม ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

---

[146] อาทิมา พงศ์ไพบูลย์, "**คุณค่าของพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วบันทึกประจำวันการเสด็จประพาสในประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2547), หน้า 136.

(1) การบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับชาติและคนร่วมชาติ

เนื้อหาของพระราชนิพนธ์ชุดนี้เป็นการบันทึกสภาพบ้านเมือง สังคม วัฒนธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ ของประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยสามารถนำมาจัดหมวดหมู่ได้ดังต่อไปนี้

ตารางแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับชาติในพระราชนิพนธ์ชุดบันทึกการเดินทางภายในประเทศ

ภูมิศาสตร์	สังคมศาสตร์	ประวัติศาสตร์	วัฒนธรรม ขนบ ประเพณี
◆ภูมิประเทศ ◆ภูมิอากาศ ◆การเดินทาง	◆จำนวนประชากร ◆การปกครองท้องถิ่น ◆การคมนาคม ◆การสาธารณูปโภค ◆การสาธารณสุข ◆การศึกษา ◆การศาสนา ◆การประกอบอาชีพ	◆ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	◆ประเพณี ◆พิธีกรรม ◆เรื่องเล่าประจำถิ่น ◆ความเชื่อ ◆ศิลปะการแสดง ◆อาหาร ◆การแต่งกาย ◆ค่านิยม

จากตาราง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเนื้อหาด้านภูมิศาสตร์และสังคมศาสตร์ เป็นการอธิบายข้อมูลหรือเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สภาพสังคมของชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ตลอดจนการแสดงความสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อกัน สำหรับด้านระบบเศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและขนบประเพณี เป็นการแสดงเรื่องราวและลักษณะต่าง ๆ ที่มีร่วมกันของคนในชาติ ซึ่งจะเห็นว่ามีความสัมพันธ์กับลักษณะของความเป็นชาติตามความหมายที่ แอนโธนี ดี สมิทได้นิยามไว้ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น เรื่องราวต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงจดบันทึกเป็นรายละเอียดซึ่งจะทำให้ผู้อ่านได้รู้จักท้องถิ่นอื่นๆ ในด้านต่าง ๆ ที่ถือว่ารวมอยู่ในพระราชอาณาจักรเดียวกัน เป็นการแสดงข้อมูลของชาติที่ขยายกว้างออกไปจากพระนคร

(1.1) การบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองทางภูมิศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ว่าในท้องถิ่นต่าง ๆ มีลักษณะพื้นที่อย่างใด เป็นที่ราบลุ่มหรือที่ราบสูง มีแม่น้ำอะไรไหล

ผ่าน มีสภาพอากาศอย่างไร ฝนตกชุกหรือไม่ มีอุณหภูมิเท่าไร ซึ่งจากลักษณะภูมิประเทศนั้น ๆ ก็ทรงเชื่อมโยงไปถึงการเกษตรกรรมในพื้นที่นั้น ๆ โดยแสดงให้เห็นว่าเนื่องจากมีสภาพดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกันไปตามแต่ภูมิภาค จึงทำให้สภาพพื้นที่เหมาะกับการทำเกษตรกรรม ประมง หรือเลี้ยงสัตว์ได้ดีแตกต่างกัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นว่าการทำเกษตรกรรมหลักของแต่ละภูมิภาคก็คือการทำนา พระองค์ทรงอธิบายการทำนาในพื้นที่นั้น ๆ เช่น ในภาคใต้ที่ถึงแม้ว่าจะมีพื้นที่ติดทะเลแต่ก็มีพื้นที่บ้างส่วนในจังหวัดพัทลุงที่สามารถทำนาได้ผลผลิตดี

> แม่น้ำนี้เองทำให้เมืองพัทลุงมีไร่นาบริบูรณ์มาก เลี้ยงเมืองสงขลาได้ทั้งเมือง คนในเมืองพัทลุงที่จะไม่ทำนาไม่มีเลย เกือบจะเป็นหากินอย่างเดียวด้วยเรื่องทำนาทั้งนั้นที่แผ่นดินก็อุดมสมบูรณ์ดี ถ้าไม่มีน้ำลำปำนี้แล้วเมืองพัทลุงเห็นจะตั้งอยู่ไม่ได้ ดูสารพัดจะกันดารหมดทุกอย่าง ลงมาบริบูรณ์อยู่ข้างทเลสาบแถบปากพยูนทั้งนั้น[147]

แต่เมื่อพื้นที่หรือทรัพยากรทางธรรมชาติไม่เหมาะสมแก่การปลูกข้าว ท้องถิ่นนั้น ๆ ก็ทำการเกษตรกรรมประเภทอื่นแทน เช่น พื้นที่เมืองไทร จังหวัดสงขลาไม่เหมาะสำหรับปลูกข้าว ประชาชนในท้องถิ่นนั้นจึงปลูกกาแฟแทนและได้ผลผลิตดีเช่นกัน

> พื้นดินเป็นที่แดงมีกรวดเม็ดดำ ๆ เช่น ทุ่งนาคราชเพราะเป็นที่หลังเนิน แต่เป็นเนินพอนูนกว่าพื้นราบเท่านั้นเพราะเป็นที่เช่นนี้จึงไม่ได้ทำนา แต่ปลูกต้นไม้งาม เขาว่ากาแฟเป็นดีทีเดียว[148]

ทั้งนี้ หัวเมืองทางใต้มีสภาพพื้นที่เป็นเกาะกลางทะเลที่ไม่สามารถทำการเกษตรได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายการทำอาชีพเก็บรังนกของผู้ที่ได้รับสัมปทานในเกาะต่าง ๆ พระองค์ได้ทรงบันทึกรายละเอียดของการเดินทาง ทั้งสภาพเส้นทางการเดินทาง และระยะเวลาในการเดินทางไปในแต่ละที่ว่าต้องใช้ระยะเวลาเท่าใดหรือเดินทางด้วยพาหนะอย่างไรจึงจะสะดวก

---

[147] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ.108**, (กรุงเทพฯ : สมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2550), หน้า 25.

[148] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เสด็จประพาสทางบก ทางเรือรอบแหลมมลายู เล่มสอง**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2508), หน้า 2.

ดังนั้น การบันทึกรายละเอียดทางด้านภูมิศาสตร์จึงเท่ากับเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ทำให้ผู้อ่านได้รับรู้เกี่ยวกับลักษณะพื้นที่ สภาพอากาศ สภาพการเดินทางในท้องที่อื่น ๆ ว่าเป็นอย่างไร ถือได้ว่าเป็นการให้ความรู้แก่ราษฎรคนอื่น ๆ ได้ทำความรู้จักพื้นที่ทางกายภาพของภูมิภาคต่าง ๆ ของชาติ

(1.2) การบันทึกเรื่องเกี่ยวกับคนเชื้อชาติอื่นที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชาติ

ในการเสด็จประพาสไปในหัวเมืองต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกเรื่องราวของประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ เริ่มต้นตั้งแต่การที่พระองค์ได้ทรงให้มีการสอบสำมะโนประชากรในท้องถิ่นนั้น ๆ ว่ามีประชากรเท่าใด จำแนก เพศ อายุ และได้ทรงจดบันทึกไว้อย่างละเอียด

> จำนวนคนที่เมืองกระ เขาได้ทำบัญชีสำมะโนครัว เมื่อรัตนโกสินทร์ ศก 108 แบ่งเป็น 4 อำเภอ คือ อำเภอปากจั่น อำเภอคลองวัน อำเภอน้ำจืด อำเภอลำเลียง รวมเป็นครัว 649 ครัว รายตัวคนเป็น 2704 คน เป็นชายฉกรรจ์ 845 เด็ก 583 รวมชาย 1428 หญิงฉกรรจ์ 718 เด็ก 558 รวมหญิง 1276 คน เลขเมืองชุมพร ครัว 120 ครัว รายตัวคน 280 ฉกรรจ์ 60 เศษ[149]

นอกจากแสดงจำนวนประชากรในท้องถิ่นนั้น ๆ แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นว่ามีคนเชื้อชาติอื่นเข้ามาอาศัยในพระบรมโพธิสมภาร ทั้งชาวจีนที่อาศัยอยู่มากในภาคกลางและภาคใต้ ชาวมอญและชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่จำนวนมากในจังหวัดราชบุรี ส่วนทางภาคใต้ก็มีคนแขกมลายูอาศัยอยู่มากเช่นกัน พระองค์ได้ทรงบรรยายการตั้งบ้านเรือนถิ่นฐาน และแสดงให้เห็นลักษณะของประชาชนหลากหลายเชื้อสายที่อาศัยอยู่ร่วมกัน เช่นที่เมืองปัตตานี มีตลาดอยู่ถึง 3 ตลาด ทั้งตลาดไทย ตลาดจีน ตลาดแขก

> เมืองตานีเปนเมืองกำลังเจริญ เข้าเกลือบริบูรณ์ สินค้าเขาออกมากขึ้นกว่าแต่ก่อน นับว่าเปนที่สองเมืองสงขลาได้ ที่ตลาดจีนข้างริมปากน้ำก็มีตึกแลโรงขึ้นอีก ตั้งแต่ตลาดจีนไปจนกระทั่งถึงตลาดแขกมีหนทางริมแม่น้ำอยู่แต่เดิมนั้น เดี๋ยวนี้หมดจดเรียบร้อยกว่าแต่ก่อน[150]

---

[149] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ.109,** (กรุงเทพฯ : สมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2550), หน้า 90.

[150] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ.108**, หน้า 42.

ส่วนจังหวัดกาญจนบุรี มีทั้ง ไทย จีน มอญ เขมร ลาว อาศัยอยู่ร่วมกัน

> ตามลำแม่น้ำสองฟาก ตั้งแต่ต่อเขตแดนเมืองกาญจนบุรีลงมา ก็มีบ้านผู้เรือนคนติด ๆ กันมาไม่ใคร่จะขาด บนฝั่งไม่ใคร่จะมีต้นไม้ เป็นที่โก่นสร้างทำไร่ตลอดลงมาคนในพื้นที่เมืองเป็นไทย จีนมีเป็นพื้น เขมรและมอญมีหลายพวกหลายเหล่ามาก มอญเจ็ดเมืองก็อยู่ในแขวงราชบุรีทั้งนั้น เขมรนั้นเป็นเขมรเชลยแต่ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้ามาก ลาวก็มีบ้าง แต่ถึงดังนั้นคนยังน้อยกว่าที่แผ่นดินอยู่มาก[151]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรยายการตั้งบ้านเรือนถิ่นฐานและแสดงให้เห็นลักษณะของประชาชนหลากหลายเชื้อสายที่อาศัยอยู่ร่วมกัน แม้พระองค์จะทรงกล่าวถึงประชาชนโดยการจำแนกออกเป็นกลุ่มตามเชื้อชาติ ทั้งไทย จีน มอญ ลาว หรือเขมร ที่เป็นพวกเชลยที่กวาดต้อนมา แต่ก็เป็นลักษณะการกล่าวถึงอย่างให้รายละเอียดว่าในบริเวณนั้นมีใครอาศัยอยู่บ้างมากน้อยเพียงใด ไม่ใช้การจำแนกเพื่อบอกว่าเป็นคนกลุ่มอื่น

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงบรรยายถึงชนกลุ่มน้อยบางกลุ่มที่อาศัยอยู่ในพระราชอาณาจักร เช่น ชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในจังหวัดกาญจนบุรี พระองค์ทรงบันทึกเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกะเหรี่ยงไว้อย่างละเอียด ทั้งการทำมาหากิน การแต่งกาย การตั้งที่อยู่อาศัย การรักษาโรค หรือแม้แต่ความเชื่อทางศาสนา พระองค์ได้ทรงแสดงให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกะเหรี่ยงให้เห็นว่ามีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างไปจากคนไทย

กะเหรี่ยงนี้มีชาติหนึ่งต่างหาก	รูปไม่หลากกันกับไทยในทรงสี
แต่ภาษาต่างแตกแปลกวิธี	รู้พาทีภาษาได้ทั้งไทยมอญ
ประพฤติกายคล้ายกันหมดทั้งสิ้น	เข้าที่กินทำไร่ใช้ผันผ่อน
อาศรัยฝนทนทำในที่ดอน	คอยแต่ต้อนสัตว์ร้ายทำลายรวง
.....	.....
สาสนาว่าถือพระพุทธเจ้า	แต่ข้อเค้าปฏิบัติไม่ชัดแจ้ง
จนศีลห้าถามไต่ให้แสดง	ก็เคลือบแคลงเหลวไปไม่ได้ความ
อันสวดมนต์ขึ้นต้นอุกาสะ	แล้วเละละต่อไปต้องไต่ถาม

[151] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เสด็จประพาสไทรโยค**, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2404), หน้า 211.

ว่าเปนภาษากะเหรี่ยงเสียงโครมคราม ไม่ใช้ตามคำมคธบทบาฬี[152]

ตัวอย่างข้างต้น คือข้อมูลของชาวกะเหรี่ยงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอู่หัวทรงบันทึกจากการสอบถามจากชาวกะเหรี่ยงที่มาเข้าเฝ้าฯ ซึ่งพระองค์ทรงแสดงให้เห็นว่าชาวกะเหรี่ยงมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่และมีวัฒนธรรม พระองค์มิได้มีน้ำเสียงดูถูก เหยียดหยาม ดังที่ทรงมีพระเมตตาให้เข้าเฝ้าฯ และทรงพูดคุยอย่างเป็นกันเอง ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมบางอย่างของกะเหรี่ยงก็เหมือนกับของชาวตะวันตก

ผู้หญิงที่กิริยาอย่างไวว่อง ถือผ้าสองมือเต้นเห็นคมสัน
คอยสอดเท้าก้าวหว่างจังหวะนั้น แล้วเลยหันตัวคว้างผ่านกลางวง
ดูคล้ายรูปตุ๊กตาฝรั่งเต้น ถือผ้าเช่นนี้คิดน่าพิศวง
เดิมก็จะข่าข่าอย่างป่าดง นี่มาลงรอยกันขันกระไร
กะเหรี่ยงเต้นก็ต้องเห็นว่าอย่างป่า ฝรั่งท่างามงดไปหมดได้
ถ้าเต้นพลาดเท้าคลาศจังหวะไป ก็ถูกไม้กระทบปวดจนซวดเซ[153]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่าการแสดงรำประเภทหนึ่งของชาวกะเหรี่ยงมีลักษณะคล้ายคลึงกับของชาวตะวันตก ซึ่งพระองค์ทรงแสดงความคิดเห็นว่าถ้าเป็นของกะเหรี่ยงก็จะเห็นว่าเป็นระบำของคนป่าไม่น่าชม แต่ถ้าเป็นชาวตะวันตกก็จะเห็นว่าเป็นการรำที่มีท่วงท่าที่งดงาม แสดงให้เห็นว่าพระองค์มิได้ทรงดูถูกเหยียดหยามชาวป่าเหล่านี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นว่ามีคนหลายเชื้อชาติอาศัยในพระราชอาณาจักร คนเหล่านั้นอาศัยอยู่ร่วมกันกับคนไทยได้อย่างสงบสุข ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงโดยจำแนกตามเชื้อชาติ แต่เมื่ออยู่ในร่มพระบรมโพธิสมภารก็คือคนร่วมชาติเดียวกัน นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นว่าชนกลุ่มน้อยหรือคนป่าก็เป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ไม่ได้ไร้ความเจริญ ดังนั้นจึงไม่ควรรังเกียจที่จะรวมชนกลุ่มน้อยเหล่านี้เป็นคนร่วมชาติด้วย

(1.3) การบันทึกลักษณะการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกสภาพความการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ ในหลาย ๆ ด้านไว้ค่อนข้างละเอียด เช่น การประกอบอาชีพ ซึ่งจะเห็นว่าทุกท้องถิ่นที่

---

[152] จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระบาทสมเด็จพระ, **กลอนไดอรีซึมทราบ ตามเสด็จไทรโยค โคลงนิราศท้าวสุภัตติการภักดีและกลอนนารีรมย์**, หน้า 141.

[153] เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

ทรงเสด็จประพาส ราษฎรส่วนมากทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก แต่พืชผลที่ปลูกก็มีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่

> คนในพื้นเมืองทำนาทำน้ำตาลโตนด ปลูกมะพร้าว พวกจีนทำสวนมะพร้าว ปลูกเผือกปลูกมันและซื้อขายในตลาด มะพร้าวเป็นสินค้าตรงเข้าไปขายกรุงเทพฯ น้ำตาลโตนดไปขายเมืองสิงคโปร์ เข้าไปขายเมืองกลันตันเมืองตรังกานู เรือเหนือบรรทุกฝิ่นยาสูบยาแดงปลาขึ้นไปขายถึงบ่อทองเมืองระแงะและเมืองรามัน ขาล่องบรรทุกดีบุกบ้าง ข้าวสารบ้าง [154]

> ราษฎรชาวบ้านเสม็ด บ้านยิสุด บ้านหัวโปรง บ้านโรงนา บ้านเนินมกอก ที่เป็นบ้านดอนอยู่ใกล้เคียงกับบ้านอ่างศิลานั้นราษฎรชาวบ้านทำการหากินด้วยทำนาเข้า สิ้นฤดูทำนาแล้วทำไร่แตงอุลิดไร่ถั่วยะสง ซื้อขายแลกเปลี่ยนกันกินอยู่ในแขวงบ้านใกล้เคียง แต่ถั่วยะสงนั้นบรรทุกเกวียนไปขายที่เมืองชลบุรี ทำน้ำมันถั่วเปนสินค้า จำหน่ายเข้าไปในกรุงเทพฯ แลจำหน่ายไปตามหัวเมืองที่อยู่ใกล้เคียงกับบ้านอ่างศิลานั้น [155]

นอกจากประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า บางท้องถิ่นก็มีอาชีพค้าขายเนื่องมาจากผลผลิตทางเกษตรกรรมมีจำนวนมากเกินความต้องการของคนในท้องถิ่น พืชผลทางเกษตรกรรมเหล่านั้นก็ได้กลายเป็นสินค้าส่งออกไปในพื้นที่ใกล้เคียงและกรุงเทพ ฯ ด้วย

> ในเมืองกาญจนบุรีนี้ราษฎรทั้งปวงทำนาแต่พอกิน ไม่สู้จะเป็นสินค้าออกจากเมือง...ไร่ผลไม้ต่าง ๆ มีแตงมีส้มโออ้อยบ้าง แต่ทำพอกินในเมืองไม่ได้จำหน่ายไปต่างเมือง ... การหาสัตว์ป่านั้นมีพรายมากหนังเขาจำหน่ายแก่ลูกค้าก็มี ปลามีพอกินในเมืองไม่มีออกไปเมืองอื่น... [156]

---

[154] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ.108,** หน้า 38.

[155] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "เสด็จประพาสจันทบุรี" **พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ 5 พระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จประพาสจันทบุรีและพระนครเมื่อร้อยปี**, (มปท. , 2512), หน้า 34.

[156] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เสด็จประพาสไทรโยค**, หน้า 68-70.

> แต่คนในพื้นเมืองอยู่ข้างมักน้อยสันโดษ เปนแบบเหมือน ๆ กันไปเสียหมด ไม่ถนัดการซื้อขาย ทำนาแต่พอไปแลกกับเข้าเมืองสงขลามากิน ผ้านุ่งก็ทอเอง เพียงปีหนึ่งคนละสองผืนไม่ซื้อขายกัน แล้วก็อยู่เปล่า ๆ สบายแล้ว การซื้อขายจึงเกือบจะเรียกว่าไม่มีอันใดได้ นอกจากของป่าเล็กน้อย[157]

จากตัวอย่าง เมืองกาญจนบุรีและเมืองพัทลุงเป็นเมืองที่ประชาชนไม่นิยมทำการเกษตรเพื่อค้าขาย มีผลผลิตไว้บริโภคภายในท้องถิ่นเท่านั้น แต่หัวเมืองทางด้านตะวันออก ชลบุรีและจันทบุรีมีผลผลิตทางการเกษตรเป็นจำนวนมากและส่งเป็นสินค้าส่งออก ในบางพื้นที่ยังได้มีผลผลิตทางด้านหัตถกรรมต่าง ๆ ประเภทสิ่งของเครื่องใช้ทั่วไป ส่งออกไปขายโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ

> ราษฎรอยู่ข้างจะสันโดษหากินแต่พอเลี้ยงชีวิตคล้ายเมืองพัทลุง สินค้าต่าง ๆ ที่ออกจากเมืองไชยานั้น อยู่ข้างจะไล่เลียงได้ความมากเพราะพระยาไชยาสันทัดในการค้าขาย มาดไม้เคี่ยมสำหรับทำเรือพลูที่เข้าไปกรุงเทพฯ ปีหนึ่งถึง 300 400 ลำ ดูก็ขันอยู่ คนช่างใช้เรือในกรุงเทพฯ มากเสียจริง ๆ แต่เมืองไชยาเมืองเดียวยังเท่านี้ ปีหนึ่งจะเกิดเรือขึ้นใหม่สักกี่ร้อยลำ[158]

เมืองไชยาเป็นเมืองที่ผลิตเรือส่งออกมาขายที่กรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก หรือถ้าเป็นประเภทผ้ามีผลิตมากที่ทางหัวเมืองทางตะวันออก

> ผ้าพื้น ผ้าห่อหมาก ผ้าอาบน้ำและผ้าแพรนุ่งนั้น พวกผู้หญิงทอที่เมืองจันทบุรี เมืองแกลง เมืองขลุง โดยมากใช้ด้ายเทศย้อมสีต่าง ๆ ทอเป็นผ้าพื้นบ้าง ผ้าตาสมุกบ้ายและผ้าราชวัติบ้าง มีฝีมือดีกว่าที่กรุงเทพฯ แพรนุ่งนั้นใช้ไหมจีนไหมญวน ทอเป็นผ้าไหมบ้าง ด้ายแกมไหมบ้าง เป็นแพรเนื้อดีใช้ทนกว่าแพรเมืองจีน ราคาอย่างดีผืนละ 20 บาท อย่างเลว 8 บาทบ้าง 6 บาทบ้าง ด้ายแกมไหมผืนละ 4 บาท แต่ผ้าพื้นนั้นออกจากเมืองปีหนึ่งเพียง 200 ผืน 300 ผืน ราคาผืนละกึ่งตำลึง แต่ใช้ในพื้นเมืองมาก ด้วยราษฎรในพื้นเมืองนุ่งผ้าพื้นทั้งนั้น ไม่เห็นมีใครนุ่งผ้าลายเลย[159]

---

[157] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ.108**, หน้า 25.

[158] เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

[159] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "เสด็จประพาสจันทบุรี" **พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ 5 พระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จประพาสจันทบุรีและพระนครเมื่อร้อยปี**, หน้า 11.

บางท้องถิ่นก็มีอาชีพค้าขายเนื่องมาจากผลผลิตทางเกษตรกรรมมีจำนวนมากเกินความต้องการของคนในท้องถิ่น พืชผลทางเกษตรกรรมเหล่านั้นก็ได้กลายมาเป็นสินค้าส่งออกไปในพื้นที่ใกล้เคียงและกรุงเทพ ฯ อีกด้วย

นอกจากแสดงให้เห็นว่าราษฎรในหัวเมืองอื่น ๆ มีความเป็นอยู่ทำมาหากินเลี้ยงชีพกันอย่างไรแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงแสดงให้เห็นการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างเมืองต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักรผ่านระบบเศรษฐกิจที่เป็นระบบเดียวกัน โดยเฉพาะกรุงเทพฯ ที่ถึงแม้ว่าจะเป็นเมืองหลวง แต่ก็ไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ ต้องพึ่งพาอาศัยสินค้าอุปโภคบริโภคจากประชาชนในส่วนท้องถิ่น กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงกันของคนในชาติในเชิงของการพึ่งพาอาศัยและมีระบบเศรษฐกิจร่วมกัน

(2) การแสดงความเชื่อมโยงด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของคนในชาติ

(2.1) การบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

เมื่อเดินทางผ่านสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงเรื่องราวที่เชื่อมโยงกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในบริเวณนั้น ๆ ดังที่ทรงอธิบายถึงความสำคัญของเมืองจันทบุรี

> แต่เมืองจันทบุรีนี้ ควรจะนับเปนเมืองสำคัญของเจ้ากรุงธนบุรี ด้วยเมื่อครั้งกรุงเสียแก่พม่านั้น เจ้ากรุงธนบุรียกมาแต่เมืองกำแพงเพชร รบกับพม่ามาโดยลำดับ เดินมาตามชายทเลฝั่งตวันออกนี้ เพราะพม่ามิได้มาย่ำยีหัวเมืองในตวันออกให้ยับเยิน ครั้นจะตั้งตัวขึ้นในแขวงจังหวัดฝ่ายเหนือ ผู้คนก็ยับเยินระส่ำระสาย เสบียงอาหารก็ไม่มีจะกิน พม่าต้อนไปเสียหมด จึงได้ตั้งใจมุ่งหมายจะลงมาตั้งตัวในเมืองแถบตวันออกนี้ แล้วจะได้กลับไปก่อสร้างกรุงศรีอยุธยาได้คงเดิมขึ้นได้[160]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงความสำคัญของเมืองจันทบุรีที่เป็นหัวเมืองทางด้านตะวันออก ที่แม้ว่าพม่าจะไม่ได้ทำสงครามมาจนถึงเมืองทางด้านนี้ แต่ก็มีความสำคัญต่อชาติ เพราะเป็นเมืองที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงมาตั้งกองสะสมไพร่คนเพื่อจะกลับไปทำสงครามชิงบ้านเมืองคืนกลับมา

---

[160] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "เสด็จประพาสจันทบุรี," ใน **พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ 5 พระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จประพาสจันทบุรีและพระนครเมื่อร้อยปี**, (มปท., 2512), หน้า 15.

เมื่อพระบาสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองกาญจนบุรี ทรงอธิบายความสำคัญของเมืองหน้าด่านนี้

> ในเมืองกาญจนบุรีนี้ เจ้าแผ่นดินในกรุงรัตนโกสินทร์ได้เสด็จมาทุกพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้ว เสด็จมาถึง 4 ครั้ง ครั้งพม่ายกทัพมา 103,000 กรมพระราชวังเสด็จออกมาตั้งค่ายรับอยู่ที่ลาดหญ้าเสด็จพระราชดำเนินหนุนออกมา ... พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่ยังเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรอยู่ได้เป็นยกรบัตรทัพครั้งไปตีเมืองทวาย และตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสมอทุกครั้งทุกคราว[161]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า พระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์จะต้องเสด็จมาเมืองกาญจนบุรีทุกพระองค์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่ทรงยกทัพมารบกับพม่าหลายครั้ง เพราะเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญที่ทหารพม่ามักจะยกทัพเข้ามารุกรานไทยทางเส้นทางนี้เสมอ

ทั้งนี้ จะเห็นว่านอกจากเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาติแล้ว การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับสถานที่นั้น ๆ โดยเฉพาะทรงยกเหตุการณ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับการกอบกู้เอกราช และการป้องกันข้าศึกมารุกรานของพระมหากษัตริย์ ก็ยิ่งแสดงความสำคัญของเมืองนั้น ๆ ที่มีต่อชาติ และจะเห็นว่าเมืองจันทบุรีและเมืองกาญจนบุรี เป็นเมืองที่อยู่ขอบชายแดนซึ่งทำให้มีความเชื่อมต่อกับประเทศอื่น ดังนั้นการกล่าวถึงความสำคัญของเมืองเหล่านี้จึงเป็นการย้ำว่าหัวเมืองเหล่านั้นก็อยู่ในพระราชอาณาจักรเดียวกันและเป็นเมืองที่ต้องได้รับการดูแลจากส่วนกลาง

(2.2) การบันทึกเรื่องราวด้านวัฒนธรรม (นิทาน)

ระหว่างการเดินทางพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสนพระราชหฤทัยที่จะสอบถามเรื่องราวเกี่ยวกับนิทาน ตำนาน ความเชื่อ การละเล่น ประเพณี พิธีกรรมของท้องถิ่น และทรงจดบันทึกเล่าไว้อย่างละเอียด ดังจะเห็นว่า พระองค์ทรงให้ความสนพระราชหฤทัยเรื่องของนิทานและตำนานประจำถิ่น เสด็จไปที่ใดก็จะทรงสอบถามคนในพื้นที่เกี่ยวกับเรื่องนิทาน เช่น นิทานเรื่องพระยากงพระยาพาน ตำนานการสร้างพระปฐมเจดีย์ ซึ่งพระองค์ทรงสอบค้นจนได้เรื่องที่มาของการสร้างพระปฐมเจดีย์อีกตำนานหนึ่ง

---

[161] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เสด็จประพาสไทรโยค**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2404), หน้า 75-76.

ยังจดหมายของเก่าเล่าหลายฉบับ กำหนดมีสร้างนับเปนหลายอย่าง
ไม่ต้องกันฉันคิดคเนทาง คงสร้างบ้านซ่อมบ้างต่างจดไว้
เรื่องหนึ่งเล่าว่าพระเจ้ามาไสยาสน์ เห็นจะคาดตามที่เรียกหาจริงไม่
เขาเรียกว่าพระประทมมีถมไป มอญมักใช้อักษรต่ำคำจึงกลาย
หนึ่งกล่าวมาว่าบรรจุพระเขี้ยวแก้ว ภายหลังแล้วได้พระธาตุสมมาดหมาย
ทนานหนึ่งจึงบรรจุไว้มากมาย ยังตอนปลายเติมใหม่ได้ร้อยองค์[162]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกเพื่อแสดงให้เห็นว่าแม้แต่ในท้องถิ่นนครปฐมเองก็ได้ปรากฏนิทานที่อธิบายความเป็นมาของพระปฐมเจดีย์หลายเรื่อง ซึ่งพระองค์เห็นว่าตำนานเรื่องที่กล่าวถึงการบรรจุพระธาตุเอาไว้น่าจะเป็นเรื่องที่มีเค้ามูลความจริง ต่อมาเมื่อพระองค์เสด็จประพาสมณฑลอยุธยาก็ได้ทรงพบนิทานเรื่องหนึ่งที่เป็นตำนานการสร้างพระนอนจักรศรีที่มีหลายเรื่องหลายราวทำนองเดียวกันกับพระประถมเจดีย์[163] ในตอนท้ายของนิทานเรื่องนี้มีความคล้ายคลึงกับเรื่องพระยากงพระยาพานเป็นอย่างมาก ก็คือการทำปิตุฆาตและสร้างสิ่งสำคัญทางพุทธศาสนาขึ้นเป็นการสร้างกุศลเพื่อบรรเทาบาปกรรม

นอกจากนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จถึงสุพรรณบุรี พระองค์ได้ทรงบันทึกว่าได้ทรงพบนิทานเรื่องที่มีความคล้ายคลึงกับนิทานเรื่องตาม่องล่ายที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ถึง 4 สำนวน พระองค์ทรงเรียกเรื่องที่ทรงพบที่สุพรรณว่าเรื่องตาม่องล่ายบนบก ซึ่งเป็นเรื่องราวอธิบายถึงชื่อของสถานที่ในจังหวัดสุพรรณบุรี

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเรื่องราวนิทานของถิ่นนั้น ๆ น่าที่จะเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับนิทานและเรื่องเล่าต่าง ๆ ซึ่งมักเป็นนิทานที่อธิบายที่มาของชื่อสถานที่เหล่านั้น และถ้ามีหลายเรื่องเล่า พระองค์ก็ได้ทรงวิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นว่าเรื่องใดน่าจะมีเค้าความจริงในประเด็นใด การที่พระองค์ทรงแสดงให้เห็นความคล้ายคลึงกันของนิทานในแต่ละท้องถิ่น ถ้าพิจารณาตามแนวทางชาตินิยมแบบชาติพันธุ์-สัญลักษณ์นิยม พิจารณาได้ว่าการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบเทียบให้เห็นความคล้ายคลึงกันของนิทานหรือตำนานต่าง ๆ ที่ปรากฏในต่างถิ่นกันก็น่าจะเป็นการแสดงความเชื่อมโยงให้เห็นว่า ในท้องถิ่นเหล่านั้นมีปฏิสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีตอย่างยาวนาน หรือกล่าวได้ว่าก็เป็นคนร่วมชาติกันมาตั้งแต่สมัยอดีตแล้ว

---

[162] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **กลอนไดอรีชื่มทราบ ตามเสด็จไทรโยค โคลงนิราศท้าวสุภัตติการภักดีและกลอนนารีรมย์**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จันหว่า, 2511), หน้า 45.

[163] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา เมื่อปีขาลพ.ศ.2421**, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรณธนากร, 2470), หน้า 35-36.

จากการพิจารณาเนื้อหา จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับคนในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งนอกจากจะให้ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นแล้ว ยังแสดงให้เห็นความแตกต่างของคนและสังคมในท้องถิ่นเหล่านั้น แต่จะเห็นว่าพระองค์ไม่ได้แสดงให้เห็นว่าความแตกต่างเหล่านั้นก่อให้เกิดปัญหาต่อความเป็นชาติเดียวกัน ถึงแม้ว่าจะมีคนเชื้อชาติอื่น ๆ เช่น จีน มอญ ญวน หรือพวกกลุ่มน้อยอย่างกะเหรี่ยง ความแตกต่างเหล่านั้นสามารถอยู่ร่วมกันได้ พระองค์แสดงให้เห็นว่าความแตกต่างในแต่ละพื้นที่กลับทำให้ชาติมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการผลิตสินค้าต่าง ๆ ทั้งทางด้านเกษตรกรรม หัตถกรรม งานฝีมือ ในแต่ละท้องถิ่นก็มีผลผลิตที่แตกต่างกันออกไป แต่ก็ส่งเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนกันด้วยการค้าขาย

แม้ว่าในพระราชนิพนธ์บันทึกการเดินทางเหล่านี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงแสดงให้เห็นความแตกต่างในหลาย ๆ ด้านของประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ หรือดูว่าสนใจในการดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ของชนกลุ่มน้อยเป็นอย่างมาก แต่พระองค์มิได้ทรงมีน้ำเสียงแสดงความดูหมิ่นในเรื่องของความเจริญหรือความทันสมัยระหว่างคนในพระนครกับคนในส่วนภูมิภาคซึ่งทรงถือว่าเป็นคนชาติเดียวกัน

การเสด็จประพาสไปในท้องถิ่นต่าง ๆ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีถึงความด้อยความเจริญในด้านต่าง ๆ ของประเทศชาติ เช่น ประชาชนในท้องถิ่นเหล่านั้นยังคงมีความเชื่อด้านสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ โดยเฉพาะการนับถือพระพุทธศาสนาตามที่มีความเชื่อกันว่ามีปาฏิหาริย์ศักดิ์สิทธิ์มากกว่าเชื่อด้วยหลักฐานตามพุทธประวัติ[164] “แต่ธรรมดาคนไทยเราๆ มักจะถือการที่ขลังศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ มากกว่าที่ถือพระพุทธคุณโดยแท้ ... การเรื่องปาฏิหาริย์เหล่านี้ ถ้าผู้มีสติปัญญาคิดตรึกตรองแล้วก็มักจะไม่ใครเชื่อถือ”[165] ซึ่งจะเห็นว่าพระองค์มิได้แสดงน้ำเสียงดูถูกแต่ทรงบันทึกแสดงเรื่องราวเหล่านั้นด้วยความเข้าใจถึงสาเหตุซึ่งมาจากการที่ประชาชนยังขาดความรู้แบบสมัยใหม่

นอกจากนั้นจะเห็นว่ามีการบันทึกบทสนทนาระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและประชาชนที่มาเข้าเฝ้าฯ แสดงให้เห็นความใกล้ชิดระหว่างพระมหากษัตริย์และประชาชน

> เมื่อวานนี้มีผู้หญิงแก่คน1 ลงเรือ มีต้นไม้ตั้งมาในเรือพายตามมา แต่ไม่ได้ช่อง พึ่งมาได้ช่องวันนี้ นำต้นไม้นั้นเข้ามาให้เป็นต้นโพ ถามว่าเหตุไรจึงนำต้นโพนี้

---

[164] อาทิมา พงศ์ไพบูลย์, **คุณค่าของพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วบันทึกประจำวันการเสด็จประพาสในประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, หน้า 130.

[165] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เสด็จประพาสไทรโยค**, หน้า 48-50.

> มาให้ บอกว่าต้นโพนี้เกิดขึ้นที่ท่าน ไม่เข้าใจ ถามว่าเหตุไรจึงว่าเช่นนั้น บอกว่าได้ไปซื้อท่านที่อยู่ในกระจกไปติดไว้ที่เรือน ต้นโพก็งอกขึ้นบนหลังหีบที่ตรงรูปนั้นเป็น 7 ต้น จึงได้เอากาบมะพร้าวและดินมาประกอบเข้าไว้ สูงถึง 2 ศอกเศษ พอเสร็จแล้วจึงนำมาให้[166]

แสดงให้เห็นว่า ชาติตามความหมายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้หมายถึงพระนครเท่านั้น พระองค์ทรงยอมรับความแตกต่างระหว่างคนในหัวเมืองต่าง ๆ กับพระนคร พระองค์ทรงนำท้องถิ่นต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักรมาเชื่อมโยงเข้าไว้ด้วยกันโดยบันทึกให้เห็นว่ามีการพึ่งพาอาศัยกันและมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีต นอกจากนั้นจากวิธีการบันทึกที่ถึงแม้จะแสดงความแตกต่างของประชาชนที่ห่างไกลจากพระนคร แต่พระองค์ทรงแสดงให้เห็นว่าความแตกต่างนั้น ๆ ไม่ได้เป็นอุปสรรคในการอยู่ร่วมกัน และทรงแสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าประชาชนเหล่านั้นจะมีความต่างกันแต่ก็เป็นคนร่วมชาติเดียวกัน เพราะยึดมั่นในพระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน ดังนั้นกล่าวได้ว่า พระราชนิพนธ์ผลงานชุดบันทึกการเดินทางเป็นการบันทึกเพื่อยืนยันการอาศัยอยู่ร่วมกันของคนในชาติ และให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับชาติ

เงาะป่า

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง*เงาะป่า*ให้เป็นเรื่องราวของเงาะป่าหรือชนกลุ่มน้อยที่มีชื่อเรียกว่าซาไก พระองค์ทรงนำเรื่องราวของชาวเงาะป่าที่ได้ทรงพบในภาคใต้ประกอบกับการสอบถาม “คนัง” เงาะป่าที่ทรงนำมาชุบเลี้ยงในวังมาใช้เป็นข้อมูลในการพระราชนิพนธ์ระหว่างที่ทรงพักผ่อนขณะทรงประชวร กล่าวได้ว่าเป็นผลงานพระราชนิพนธ์อีกเรื่องหนึ่งที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการเสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ ในประเทศ

ในการศึกษาครั้งนี้จะพิจารณาพระราชนิพนธ์*เงาะป่า*เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์กับการสร้างชาติ นั่นคือเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่ง และแสดงให้เห็นว่าเงาะป่าคือคนกลุ่มหนึ่งที่ได้อาศัยอยู่ในพระราชอาณาจักร หรือกล่าวได้ว่าเป็นคนร่วมชาติเดียวกัน ดังพิจารณาได้ทั้งจากกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่มีความสัมพันธ์กับแนวพระราชดำริเรื่องชาติ

(1) โครงเรื่อง แก่นเรื่องและเนื้อหา

พระราชนิพนธ์เรื่อง*เงาะป่า*เป็นเรื่องราวแบบโศกนาฏกรรมเกี่ยวกับความไม่สมหวังในความรักของตัวละครเอก 3 ตัว คือ ซมพลา ฮเนาและลำหับ เป็นรักสามเส้าผู้ชาย 2 คน ตกหลุมรักผู้หญิงคนเดียวกัน จึงเกิดการต่อสู้กันและสุดท้ายก็เสียชีวิตหมดทุกคน ส่วนรายละเอียดของเนื้อ

---

[166] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เสด็จประพาสลำน้ำมะขามเฒ่า**, หน้า 185.

เรื่องแสดงให้เห็นเรื่องราวด้านสังคมและวัฒนธรรมของเงาะป่า โดยแสดงให้เห็นว่าเงาะป่าอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสังคม มีการติดต่อสื่อสารสัมพันธ์กันระหว่างครอบครัว พระองค์ทรงใช้ประโยชน์จากแก่นเรื่องที่เป็นเรื่องของความรักนำเสนอวิถีการดำเนินชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณีและสังคมของชนกลุ่มเงาะผ่านการเลือกคู่ครอง

(1.1) การแสดงวิถีการดำเนินชีวิต ขนบ ธรรมเนียม และประเพณีของเงาะป่า

จากเนื้อเรื่อง ความรักของฮเนาและลำหับเป็นความรักที่ฝ่ายชายมีความปรารถนาที่จะได้ฝ่ายหญิงไปเป็นคู่ครองผ่านการรับรู้ของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย ในเนื้อหาแสดงให้เห็นประเพณีการสู่ขอและแต่งงานของพวกเงาะป่า เมื่อฝ่ายชายต้องการมีคู่ครอง ต้องมีการทาบทามสู่ขอฝ่ายหญิงผ่านทางพ่อแม่ การแต่งงานของฮเนาและลำหับเกิดจากความพอใจของพ่อแม่ทั้งสองฝ่าย เนื้อเรื่องได้แสดงให้เห็นรายละเอียดขนบประเพณีการสู่ขอและการแต่งงาน ฝ่ายชายจะต้องหาผ้า 2 ผืนไปให้บิดามารดาฝ่ายหญิง เมื่อพอใจกันทั้งสองฝ่ายก็กำหนดวันแต่งงาน เชิญผู้ใหญ่หรือผู้นำของชุมชนและแขกชาวเงาะอื่น ๆ มาร่วมงาน มีการจัดสถานที่เพื่อใช้ทำพิธี การจัดกระบวนแห่เจ้าบ่าวเจ้าสาว มีเพื่อนเจ้าสาวและเพื่อนเจ้าบ่าว มีพิธีแต่งงาน มีพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการส่งตัวที่มีการอบรมสั่งสอนเจ้าบ่าวเจ้าสาวและคำอวยพรจากพ่อแม่

⊙เมื่อนั้น สองเงาะเฒ่าชื่นชมสมหมาย
ต่างจูงลูกสาวแลลูกชาย ให้นั่งเรียงเคียงกลางวง
ต่างหยิบมือมาให้จับกัน เป็นสำคัญยกให้ตามประสงค์
แล้วอำนวยอวยพรโดยจำนง ให้ยืนยงคู่อยู่นิรันดร์[167]

ความรักของฮเนาและลำหับเป็นความรักที่ฝ่ายชายแสดงความรักของตนต่อฝ่ายหญิงผ่านกระบวนการทางสังคม โดยจะเห็นว่าฮเนาและลำหับไม่เคยได้พูดทำความเข้าใจเรื่องความรักกันก่อนที่จะแต่งงาน ฝ่ายหญิงมีหน้าที่ปฏิบัติตามความต้องการของพ่อแม่และขนบของสังคม เรื่องราวความรักของคนคู่นี้จึงเป็นเสมือนตัวแทนของการแสดงให้เห็นรูปแบบการดำเนินชีวิตคู่ที่ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชน

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการแต่งงานของพวกเงาะไว้อย่างละเอียด น่าจะเป็นเพราะมีพระราชประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นว่าพวกเงาะก็มีประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มเช่นกันโดยเสนอผ่านพิธีการเลือกคู่ครองและการแต่งงาน และจะเห็นว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของชาวเงาะป่าก็ไม่ได้มีความแตกต่างไปจากคนเมืองแต่อย่างไร

---

[167] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เงาะป่า**, (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2549), หน้า 58.

เรื่องราวความรักของฮเนาและลำหับจึงเป็นการนำเสนอที่มุ่งแสดงให้เห็นประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงามของชาวเงาะ

(1.2) การแสดงให้เห็นจิตใจละเอียดอ่อนงดงามของเงาะป่า

ความรักของซมพลาและลำหับ เป็นความรักที่ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงไม่ได้เปิดเผยให้ผู้ใหญ่หรือสังคมรับรู้อย่างเป็นทางการ คือเป็นการเลือกคู่ครองที่ไม่ได้ปฏิบัติตามขนบประเพณีของสังคม แต่เรื่องราวความรักของทั้งคู่ได้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นวิธีการสื่อสารทางอารมณ์ระหว่างชายหญิงเงาะป่าที่อยู่ในอารมณ์รักโดยปราศจากกฎระเบียบของกลุ่ม เป็นการแสดงความรักที่มีต่อกันจากจิตใจ ความรักของซมพลาและลำหับเกิดขึ้นมาภายในจิตใจที่ได้มีการพัฒนาความรู้สึกขึ้นมาเป็นลำดับ คือได้พบรู้จักกัน ช่วยเหลือกันในคราวตกอยู่ในอันตรายและเปิดเผยความในใจที่มีต่อกันจนกลายเป็นความรักที่มีความอ่อนโยนงดงามประณีต การแสดงความรักระหว่างซมพลาและลำหับแสดงให้เห็นอารมณ์ละเอียดอ่อนของพวกเงาะป่า เมื่อมีความรักและก็แสดงออกมาได้อย่างประณีตอ่อนโยนยิ่งนัก โดยเรื่องได้แสดงให้เห็นผ่านถ้อยคำเกี้ยวพาราะหว่างชายหญิง

นอกจากนั้น จากโครงเรื่องที่เป็นรักสามเส้า ตัวละครทั้งสามคือ ซมพลา ฮเนาและลำหับ ได้แสดงให้เห็นความรักที่ยิ่งใหญ่และจิตใจที่สูงส่ง ที่แม้จะเป็นเพียงชาวป่าแต่ก็กล่าวได้ว่ามีหัวใจรักที่ประเสริฐ นั่นคือความรักคือการเสียสละเพื่อให้คนที่ตนรักมีความสุข เนื้อเรื่องในตอนท้ายซมพลาพาลำหับหนีพิธีแต่งงานมาอยู่ด้วยกัน และฮเนาได้ติดตามมาเพื่อชิงนางลำหับคืน ตัวละครทั้งสามได้แสดงให้เห็นความรักที่ยิ่งใหญ่ โดยซมพลาได้แสดงให้เห็นจิตใจที่สูงส่งของตน เมื่อรู้ว่าตนเองจะต้องตาย ก็สั่งเสียให้นางลำหับกลับไปอยู่กับฮเนา

พี่ตายจากพรากเจ้าไปทั้งรัก	สุดจะหักห้ามวิโยคโศกจิต
มาดแม้นชีวีพี่ม้วยมิด	จงคืนคิดรักใคร่ในฮเนา
เขาคงพิศวาสไม่บาดหมาง	จงเสื่อสร้างวิโยคโศกเศร้า
ให้ที่ตายวายพะวงด้วยนงเยาว์	จะหลับตาลาเจ้าบรรลัยลาญ[168]

ความรักของซมพลาที่มีต่อลำหับแสดงให้เห็นความรักปรารถนาดีต่อคนรักอย่างที่สุด เมื่อตนเองไม่สามารถดูแลคนรักได้แล้ว ด้วยความเป็นห่วงหญิงคนรัก ก็ยินดีที่จะยอมให้ชายอื่นเข้ามาทำหน้าที่นี้แทนตน เพื่อนางลำหับจะได้มีคนคอยดูแลปกป้อง

ส่วนนางลำหับเป็นตัวแทนของหญิงชาวเงาะป่าที่แสดงให้เห็นความสัตย์ซื่อต่อผู้ที่เป็นสามี นางลำหับมีความซื่อสัตย์ต่อซมพลาตั้งแต่ซมพลาได้ช่วยชีวิตนางไว้ นางถือว่าตนเองได้ถูกฝ่ายชาย

---

[168] เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

แตะเนื้อต้องตัว ดังนั้นนางก็จะต้องเป็นของชายผู้นั้น และต้องซื่อตรงต่อชายคนนั้นตลอดไป การแสดงความสัตย์ซื่อของนางลำหับที่มีต่อซมพลาในครั้งแรก เป็นเพราะยึดมั่นต่อจารีตค่านิยมของกลุ่มชน แต่การแสดงความซื่อสัตย์ของนางลำหับในครั้งต่อมา เป็นการแสดงความซื่อสัตย์ที่มาจากจิตใจที่มีรักแท้ของนาง โดยการปฏิเสธที่จะทำตามคำสั่งสุดท้ายของซมพลา

⊙โอ้ว่าซมพลาของเมียเอ๋ย	ไฉนเลยมาสั่งดังนี้ได้
พ่อเดาจิตเมียผิดเป็นพ้นไป	ด้วยนึกว่าวิสัยเป็นนารี
คงกลัวตายหมายแต่จะหาสุข	ถึงยามทุกข์เข้าสักหน่อยก็ถอยหนี
พ่อตายหรือจะหมายมีผัวใหม่	ให้กินใจกันเป็นนิตย์คิดหวาดหวั่น
ว่าเคยปองสองคงปองสามไม่ข้ามวัน	รสรักนั้นคงจะจางด้วยหมางใจ
รักของน้องปองแต่ให้แท้เที่ยง	ไม่หลีกเลี่ยงเข็ดขามตามวิสัย
จะให้พ่อวายชนม์พ้นห่วงใย	เมื่อเกิดไหนจะได้พบประสบกัน[169]

ในที่สุดนางลำหับก็ยอมสละชีวิตของตนเองตายตามสามี เพื่อที่จะยืนยันให้เห็นว่านางรักและซื่อสัตย์ต่อซมพลา และต้องการที่จะมีสามีเพียงคนเดียว ความตายของนางลำหับแสดงให้เห็นจิตใจที่เด็ดเดี่ยวและมั่นคงของผู้หญิงคนหนึ่งที่แม้จะเป็นแค่เพียงผู้หญิงชาวเงาะ

ฮเนาเป็นตัวละครที่แสดงให้เห็นความรักที่มาจากจิตใจที่สูงส่งมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากที่ฮเนารู้สึกผิดทั้งต่อซมพลาและนางลำหับเป็นอย่างยิ่ง ที่ตนเป็นสาเหตุให้คนที่รักกันต้องตายจากกัน และโดยเฉพาะถือว่าตนเองเป็นสาเหตุที่ทำให้ลำหับ ผู้หญิงที่ตนเองรักยิ่งต้องตาย

แม้แต่เดิมเริ่มรู้ความตระหนัก	จะห้ามหักจิตไว้ให้หนักหนา
ไม่ชิงรักหักหาญดวงกานดา	เพราะความแสนเสน่าหักอาลัย
ถึงจะยอมออมอดไม่เอิบเอื้อม	ก็ไม่เสื่อมซาคิดพิสมัย
จะฝังรักสลักรูปไว้ภายใน	น่าน้อยใจกลับมาพาเจ้าตาย
อันความผิดของพี่นี้เหลือล้ำ	ให้ชอกช้ำแสนวิตกอดสลาย
ครวญพลางทางทุ่มทอดกาย	กอดศพโฉมฉายเข้าโศกา[170]

วาจาคร่ำครวญของฮเนาก่อให้เกิดความซาบซึ้งในความรักของฮเนาที่มีต่อนางลำหับเป็นอย่างยิ่ง ฮเนาได้เปิดเผยให้เห็นจิตใจที่ดีงามดังที่กล่าวว่าถ้าตนเองทราบว่าซมพลาและนางลำหับรัก

---

[169] เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

[170] เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

กันมาก่อนก็พร้อมที่จะยอมหักห้ามใจเพื่อให้นางลำหับได้ครองคู่กับซมพลา กล่าวได้ว่าเป็นความรักของฮเนาคือเสียสละเพื่อให้คนที่ตนเองรักมีความสุข แม้ว่าตนเองจะต้องเสียใจก็ตาม สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา ได้กล่าวถึงคำคร่ำครวญของฮเนาไว้ว่า

> ในบริบทของวรรณคดีไทย คำคร่ำครวญนี้ อาจถือว่าเป็นการแสดงทัศนคติต่อความรักอันเป็นอุดมคติสูงสุด เพราะฮเนาเป็นตัวละครที่ให้คุณค่าความรักของตนอย่างสูงส่ง เป็นความรักที่มิได้หวังครอบครองแต่เพียงฝ่ายเดียว เป็นความรักที่ภาคภูมิเพราะไม่ปรารถนาจะแย่งชิงกับผู้ใด เป็นความรักที่เป็นอมตะเพราะเป็นความรักที่จะดำรงอยู่ตลอดไปและเป็นความรักที่ประณีตอ่อนโยนยิ่ง ด้วยไม่สร้างความเจ็บช้ำใด ๆ เลยต่อผู้เป็นที่รัก[171]

นอกจากนั้น ฮเนายังได้กล่าวยกย่องจิตใจของซมพลาว่าเป็นลูกผู้ชายอย่างแท้จริง ความรักของซมพลาเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ คือ ไม่เห็นแก่ตัว มีแต่ความเสียสละเพื่อคนที่ตนเองรัก อีกทั้งฮเนาได้กล่าวยอมรับว่าความรักของตนเองที่มีต่อนางลำหับไม่อาจเทียบกับความรักของซมพลาที่มีต่อนางไม่ได้ และยังได้กล่าวโทษว่าตนเองเป็นสาเหตุที่ทำให้เขาทั้งสองคนต้องตายจากกัน

⊙ ค่อยระงับดับกำสรดสลดจิต นิ่งพินิจนึกสังเวชเป็นนักหนา
เอื้อนออกปากชมซมพลา เขาควรนับว่าเป็นลูกชาย
ซื่อตรงจงรักไม่หักหวน จนจวนดับชีพสูญสลาย
ยังไม่เกียจกันเห็นแก่กาย หมายแต่สุขของสุดาดวงใจ
ตัวกูซึ่งเป็นผู้รักคนหนึ่ง ไม่เท่าถึงเทียมเทียบเปรียบเขาได้
ซ้ำเป็นผู้ก่อเหตุเภทภัย ให้เขาบรรลัยทั้งสองคน[172]

ฮเนาได้แสดงให้เห็นความเป็นผู้มีจิตใจสูงส่ง เพราะไม่เพียงแต่ยอมรับว่าตนเองเป็นต้นเหตุที่ทำให้คู่รักต้องตายแล้ว ยังยกย่องซมพลาที่กล่าวได้ว่าเป็นศัตรู จากเรื่องราวความรักที่ก่อให้เกิดโศกนาฏกรรมนี้ เสนอให้เห็นว่าพวกเงาะป่าเป็นผู้ที่มีจิตใจอ่อนโยนและสูงส่ง ดังที่ตัวละครทั้งสามได้เป็นตัวแทนที่เปิดเผยให้เห็นว่าความรักในอุดมคติคือความรักเช่นไร

---

[171] สุจิตรา จงสถิตวัฒนา, "อุตตมปรียาในพระราชนิพนธ์เงาะป่า: การรังสรรค์รักเป็นอุดมคติแห่งชีวิต," **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 19 (ธันวาคม 2545): 192.

[172] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เงาะป่า**, หน้า 105.

ภายหลังจากเกิดโศกนาฏกรรม เรื่องจะได้สรุปทัศนคติเกี่ยวกับความรักไว้ว่าความรักเป็นต้นเหตุให้เกิดความทุกข์

⊙ดูตุ๊ความรักนักหนาหนอ	มาลวงล่อโลมพาคนอาสัญ
ถึงสามศพสยบเรียงเคียงกัน	ล้วนทาสรักทั้งนั้นอนาถใจ
.....	.....
อนิจจารักระไรใจจืดเหลือ	ไม่แผ่เผื่อผลาญชีพเล่นเฉยเฉย
จงรู้ฤทธิ์รักร้ายอย่างหมายเชย	ศพจะเกยก่ายกลาดอนาถใจ[173]

ถึงแม้ว่าจะเป็นบทสรุปความรักในเรื่องตอนนี้ จะได้ชี้ให้เห็นโทษของความรักที่ก่อให้เกิดความสูญเสียและความทุกข์ และสร้างความสลดใจให้แก่ผู้อ่าน แต่ในขณะเดียวกันกลับเป็นโศกนาฏกรรมที่สร้างความซาบซึ้งในความรัก ซึ่งเป็นการเน้นให้เห็นจิตใจที่ละเอียดอ่อนงดงามของพวกเงาะป่าให้เด่นชัดยิ่งขึ้น และสะท้อนให้เห็นถึงสติปัญญาของพวกเงาะที่สามารถสรุปคติและข้อคิดได้อย่างเฉียบคม

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำเสนอเรื่องราวของเงาะป่าในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีส่วนหนึ่งผ่านการหาคู่ครอง ที่มีทั้งแบบที่ถูกต้องตามขนบจารีตของกลุ่มชน และความรักที่ไม่ได้ถูกผูกมัดด้วยกฎเกณฑ์ใด ๆ เป็นการแสดงความรักที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของมนุษย์ อีกทั้งได้เสนอให้เห็นจิตใจที่ละเอียดอ่อนของพวกเงาะป่าผ่านมุมมองเกี่ยวกับความรักในอุดมคติที่เป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งเรื่องเงาะป่ายังได้แสดงให้เห็นความรักในอีกหลายรูปแบบ ทั้งความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก ความรักระหว่างพี่น้อง ความรักระหว่างมิตรและความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในสังคมซึ่งล้วนแต่แสดงให้เห็นจิตใจที่ดีงามของชาวเงาะป่า อีกทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นมนุษย์ที่เสมอภาคกันไม่ว่าจะอยู่ในกลุ่มชนระดับใด การที่พวกเงาะป่ามีความรักในอุดมคติที่สูงส่งเช่นนี้ ทำให้พวกเขาไม่ได้มีความแตกต่างไปจากกลุ่มคนอื่น ๆ หรือแตกต่างไปจากชาวเมืองแต่อย่างใด

เรื่อง*เงาะป่า*ได้แสดงให้เห็นว่า พวกเงาะป่าที่ถูกดูหมิ่นว่าเป็นคนป่าก็เป็นผู้ที่มีความเจริญทางสังคม พวกเขาได้อาศัยร่วมกันอย่างมีกฎระเบียบ ขนบ จารีต ประเพณี เช่นเดียวกับสังคมคนเมือง และอีกประการหนึ่ง คือการแสดงให้เห็นว่าชาวเงาะเป็นผู้มีความเจริญทางด้านจิตใจ แม้จะเป็นคนป่าแต่ก็เป็นผู้ที่มีจิตใจอ่อนโยนประณีตเช่นกัน

ในตอนท้ายของเรื่อง ภายหลังจากที่เกิดโศกนาฏกรรมแล้ว ชุมชนชาวเงาะป่าเกิดความเคืองแค้นกันระหว่างครอบครัวทั้งสามครอบครัว แต่เรื่องก็ได้เสนอให้เห็นว่าผู้นำชุมชนของชาวเงาะป่า

---

[173] เรื่องเดียวกัน, หน้า 104-106.

ได้เข้ามาไกล่เกลี่ยทำให้เกิดการให้อภัยไม่คิดอาฆาตแค้นต่อกัน ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภาพของการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ที่มีผู้นำคอยทำให้สังคมสงบสุข และจิตใจของพวกเงาะป่าที่รู้จักการให้อภัยกันเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสบงสุข

พวกเราจงอย่าคิดจองจิตกัน เร่งเปลื้องปลงอาฆาตให้ขาดพันธุ์[174]

นอกจากการแสดงให้เห็นความเป็นผู้มีวัฒนธรรมและมีจิตใจละเอียดอ่อนของเงาะป่าจากรายละเอียดต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับแก่นเรื่องแล้ว เรื่อง*เงาะป่า*แสดงให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ย้ำให้เห็นว่าพวกเงาะป่าเป็นพวกที่มีวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตในด้านอื่น ๆ ดังจะเห็นได้ในคำอธิบายต้นเรื่องที่อธิบายว่า พวกเงาะมีองค์ความรู้ต่าง ๆ ของกลุ่มตน ทั้งด้านที่อยู่อาศัยการหา-ปรุงอาหาร อาวุธในการป้องกันตัวหรือล่าสัตว์ ยารักษาโรค เครื่องดนตรีและภาษา สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าพวกเงาะป่าก็เป็นชนกลุ่มน้อยที่มีวัฒนธรรมเช่นกัน พวกเขาไม่ใช่คนป่าที่ไร้อารยธรรม

(2) กลวิธีการประพันธ์และภาษาวรรณศิลป์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์*เงาะป่า*เป็นกลอนบทละคร แต่มีลักษณะที่แตกต่างไปจากกลอนบทละครที่เคยมีมา คือมีลักษณะผสมผสานระหว่างกลอนบทละครแบบเดิมกับลักษณะการประพันธ์ที่มีความสมจริงมากขึ้น พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*เงาะป่า*ด้วยการดำเนินเรื่องราวต่าง ๆ ตามขนบของการแต่งวรรณคดีไทยโบราณ คือมีบทชมธรรมชาติ บทอาบน้ำแต่งตัว บทชมโฉม บทครำ่ครวญ เนื้อหาบางตอนมีลักษณะของคล้ายคลึงกับเรื่องอิเหนาอย่างสังเกตเห็นได้ชัด[175] แต่ลักษณะที่แตกต่างออกไปจากบทละครแบบเดิม คือการที่พระองค์ไม่ได้ทรงพระราชนิพนธ์ให้เป็นเรื่องราวของชนชั้นสูง แต่กำหนดให้เป็นเรื่องราวของพวกเงาะป่า ถือได้ว่าเป็นความผิดแผกไปจากขนบวรรณคดีไทยโบราณ ที่เรื่องราวและตัวละครเอกเป็นคนป่ามิใช่วงศ์กษัตริย์ แต่เป็นเรื่องราวของเงาะป่าซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีอยู่จริง พระองค์ได้ทรงกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า“ไม่ได้ตั้งใจที่จะแต่งให้ถูกถ้วนและไม่ได้ตั้งใจที่จะเดินตามแบบ ได้เขียนตามน้ำใจที่นึกจะทำอย่างไรก็ทำ”[176] โดย “ตั้งเรื่องขึ้นตามความคิดนึกเอาใหม่ แต่นำความจริงมาเจือ

---

[174] เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

[175] ยุพร แสงทักษิณ, **เงาะป่า วรรณคดีสัญลักษณ์แห่งรัชสมัย**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค., 2547), หน้า 68.

[176] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เงาะป่า**, หน้า คำนำ.

ลงไว้เป็นตอนพอให้ค่อยแยบคายขึ้นสักหน่อย” [177] อีกทั้งทรงใช้ภาษาก็อยในคำประพันธ์ด้วย เรื่อง *เงาะป่า*จึงเป็นวรรณคดีที่คงความเป็นเรื่องแบบนิทานไทยแต่มีความสมจริงมากขึ้น

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำวรรณคดีแบบไทยโบราณมาปรับให้มีความสมจริงมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกก่ำกึ่งและระหว่างความเป็นวรรณคดีแบบขนบของไทยกับเรื่องเล่าที่มีความสมจริง คือลักษณะความเป็นวรรณคดีกลอนบทละครแบบดั้งเดิมทำให้เรื่อง*เงาะป่า*มีลักษณะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกันลักษณะความสมจริงช่วยทำให้รู้สึกว่าเป็นเรื่องราวของเงาะจริง ๆ

เรื่อง*เงาะป่า*ยังมีลักษณะดีเด่นด้านวรรณศิลป์ ดังจะเห็นว่าเรื่อง*เงาะป่า*เป็นเรื่องราวของชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในป่า จึงมีการกล่าวถึงธรรมชาติไว้ค่อนข้างมากโดยใช้คำภาษาก็อยเรียกชื่อต้นไม้และสัตว์ ถึงแม้ว่าผู้อ่านคงจะไม่เข้าใจความหมายทันที แต่การเลือกคำภาษาก็อยซึ่งมีลักษณะเด่นเป็นคำที่มีเสียงสั้นมาใช้ทำให้เกิดจังหวะและสุนทรียภาพทางเสียง

⊙เที่ยวไปในดงพงชัฏ	ล้วนขนัดพฤกษาสูงไสว
เห็นมุเตียวติดคู่อยู่บนคบไม้	ลาเต๊าะไต่ตามกิ่งกินตองตง
เองแอ๊งแอบพวกอเวย์หวาน	ลิงยดบินทะยานกินหว้าหลง
กะเจ็กลูกเต็มต้นจนหล่นลง	โกวัลวงแวดชายอยู่รายเรียง
นกแซ็ดแซ็ดซ้องซ้อต้นจอเฮ็ด	จงจิกเมล็ดกินพลางต่างส่งเสียง
บ้างโผผินบินขยับลงจับเคียง	เปล่งสำเนียงเสนาะยิ่งยืนนิ่งฟัง
นกตาเอ๊ชระเห็จเหินเวหาสูง	เห็นเป็นฝูงนับร้อยลอยสะพรั่ง
ที่ริมทางสล้างล้วนต้นกายัง	นกยวังจับรายสุดสายตา [178]

ตัวอย่างข้างต้นจะมีชื่อต้นไม้และสัตว์ภาษาก็อยเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนมากเป็นคำที่มีตัวสะกด แม่กก แม่กบ แม่กด แม่กง ทำให้เป็นคำเสียงสั้น จึงเกิดจังหวะ อีกทั้งมีการใช้สัมผัสในทั้งสระและพยัญชนะ เช่น ลิงยดบินทะยานกินหว้าหลง, นกตาเอ๊ชระเห็จเหินเวหาสูง นกแซ็ดแซ็ดซ้องซ้อต้นจอเฮ็ด, ลาเต๊าะไต่ตามกิ่งกินตองตง ทำให้เกิดความไพเราะทางเสียง

นอกจากนั้นในตอนที่ฮเนาเดินทางไปตามหาลำหับ ระหว่างทางได้คร่ำครวญแสดงความคิดถึงนางเปรียบเทียบกับธรรมชาติ โดยการกล่าวเป็นความเปรียบระหว่างอาการของนกที่พบแต่ละชนิดกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามลำดับ

---

[177] เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

[178] เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

⊙เดินพลางทางชำเลืองแลเหลียว สันโดษเดียวด่าวดิ้นถวิลหา

โอ้ว่าลำหับเจ้าพี่อา	อนิจจาจะเป็นประการใด
นกด๊อกดั๊กชักฝูงกระพือร่อน	เหมือนเมื่อแห่ดวงสมรจะมาให้
นกตอเตียลคุมคู่อยู่ปลายไม้	เหมือนเมื่อได้นั่งเรียงเคียงคู่กัน
นกสน็อกซอกซอนเที่ยวหาเหยื่อ	เหมือนเมื่อกินเลี้ยงแล้วทำขวัญ
นกต้องตางประสานเสียงจำเรียงกัน	เหมือนพี่ปลอบสาวสวรรค์ชวนดำเนิน
นกกากุเสียงดุไม่เพราะหู	เหมือนศัตรูเข้ามาขวางให้ค้างเขิน
นกกาหลังเฉี่ยวกระแตเมื่อแม่เมิน	เหมือนใครฉกสมรเหินไปห่างไกล
นกปุเลาจับเจ่าณะหุเดี่ยว	เหมือนอยู่เดียวทุกข์ทนหม่นไหม้
ดูพลางทางรันทดถอนฤทัย	หยุดยืนร่มไม้แล้วโศกี[179]

การใช้กลวิธีการประพันธ์โดยการซ้ำคำว่า “นก” ในบาทแรก และ “เหมือน” ในบาทหลัง เป็นการมุ่งเสนอว่า นกชนิดต่าง ๆ ได้แสดงอาการเหมือนกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างตนเองกับลำหับ ตั้งแต่ทำพิธีแต่งงาน กินเลี้ยง พลัดพรากและความเศร้าโศกที่ต้องสูญเสียคนรักไป นอกจากจะทำให้เกิดสุนทรียภาพทางเสียงแล้วยังกล่าวได้ว่าเป็นบทที่แสดงให้วรรณศิลป์ชั้นเลิศที่สามารถสื่อความเศร้าโศกของฮเนาได้พร้อมกับลำดับเรื่องราวได้อย่างมีเอกภาพ

การนำเสนอด้วยรูปแบบกลอนบทละครแบบที่คุ้นเคยน่าจะทำให้เข้าใจเนื้อหาและเกิดอรรถรส ประกอบกับการประพันธ์ด้วยภาษาวรรณศิลป์ก่อให้เกิดความซาบซึ้งและสะเทือนอารมณ์ เกิดความรู้สึกคล้อยตามไปกับชะตากรรมของตัวละคร เศร้าสะเทือนใจและเห็นใจพวกเงาะป่า ในขณะเดียวกันการใช้กลวิธีการนำเสนอเรื่องราวให้มีความสมจริงน่าจะเป็นสิ่งที่ช่วยเพิ่มหรือเสริมความรู้สึกของผู้อ่านให้รู้สึกว่าพวกเงาะป่าเป็นกลุ่มชนที่ไม่ได้ไร้ความเจริญและมีจิตใจละเอียดอ่อนประณีตไม่แตกต่างไปจากคนเมือง ซึ่งน่าจะส่งผลต่อทัศนคติของคนทั่วไปที่มีต่อพวกเงาะป่าในทางที่ดียิ่งขึ้น กล่าวคือนอกจากจะได้รับความสนุกสนานซาบซึ้งแล้ว เรื่อง*เงาะป่า*ยังได้ให้ความรู้เกี่ยวกับพวกเงาะป่า และแฝงการกล่อมเกลาให้ผู้อ่านมีความเข้าใจเงาะป่าและเปิดใจรับพวกชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในพระราชอาณาจักรเป็นคนร่วมชาติเดียวกัน ผ่านเนื้อหากลวิธีการประพันธ์และภาษาวรรณศิลป์

การนำรูปแบบวรรณคดีไทยแบบเดิมมาใช้เพื่อให้การนำเสนอเรื่องราวของเงาะป่าให้มีสีสันรูปแบบกลอนบทละครเปิดโอกาสให้สร้างเรื่องราวได้ละเอียดลออ หลากหลายอารมณ์และเห็นนาฏการ (action) ของตัวละครได้ชัดเจน สร้างความซาบซึ้งสะเทือนอารมณ์และเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินในการรับสารได้มากกว่าการนำเสนอโดยการเขียนเรื่องราวอธิบายตรง ๆ และทำให้

---

[179] เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

สามารถกำหนดเรื่องราวเพื่อที่จะได้แสดงให้เห็นบทบาทของเงาะป่าได้อย่างน่าประทับใจ ดังที่ผู้อ่านเกิดความรู้สึกซาบซึ้งไปกับจิตใจอันสูงส่งของตัวละครเอกทั้ง 3 ตัว อีกทั้งการที่มีความคล้ายคลึงกับเรื่องอิเหนาก็น่าจะเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่เป็นการยกระดับเรื่อง*เงาะป่า*ขึ้นมาให้มีสถานะเท่าเทียมซึ่งมีนัยหมายถึงความเท่าเทียมของมนุษย์ และเมื่อนำมาผสมผสานกับกลวิธีการประพันธ์แบบนิยายที่ทำให้เรื่องมีความสมจริงทำให้สามารถสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับพวกเงาะป่าได้อย่างสอดคล้องกลมกลืน

(3) กลวิธีการเล่าเรื่อง

พระราชนิพนธ์เรื่อง*เงาะป่า*สามารถจำแนกได้เป็นสามส่วน ส่วนแรกเป็น “คำเริ่ม” เป็นการอธิบายความเป็นมาของเรื่องรักสามเส้าที่จะเล่าในส่วนที่สอง โดยใช้วิธีการเล่าเรื่องผ่านมุมมอง ของผู้เล่าเรื่อง (narrator) ที่เป็นบุรุษที่หนึ่ง แต่ไม่ได้แสดงตัวว่าเป็นใคร โดยผู้เล่าเรื่องได้เล่าเกริ่นนำถึงที่มาความเป็นไปของเรื่อง*เงาะป่า* ซึ่งได้กล่าวว่าเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นมาจากข้อมูลที่ได้ฟังนิทานของชาวเงาะป่าอีกทีหนึ่ง

จะเริ่มร่างต่างว่าไปเที่ยวป่า	ขึ้นสงขลาตามใจคิดหมายมุ่ง
.....	.....
พบยายลมุนแก่แม่เฒ่าดง	ชวนให้ตรงขึ้นไปนั่งยังนอกชาน
นายสินนุ้ยช่วยพุ้ยภาษาเงาะ	ฟังก็เพราะคล้าย ฝรั่งดังฉาดฉาน
ยายลมุนเล่าความตามเหตุการณ์	คล้ายนิทานเก่งเหลือไม่เบื่อเลย
จึงจดจำมาทำเป็นกลอนไว้	หวังมิให้ลืมคำร่ำเฉลย
แม้นใครอ่านคงจะคิดผิดเช่นเคย	เงาะเงยก็ว่างามหลามหลายแหลกไป[180]

จากกลวิธีการเล่าเรื่องที่เล่าผ่านผู้เล่าเรื่องบุรุษที่หนึ่ง ประกอบกับเนื้อความเช่นนี้ อาจทำให้เกิดความเข้าใจว่าผู้เล่าเรื่องคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะนำไปเชื่อมโยงกับการที่พระองค์ทรงเป็นผู้พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ (real author) และมีความเข้าใจว่าพระองค์ได้ฟังนิทาน ชาวเงาะป่าจากการเสด็จไปพัทลุงและได้ทรงนำมาเล่าต่อ การแต่งเรื่องบทนำในส่วนนี้แสดงให้เห็นว่ามีจุดประสงค์ที่จะลวงให้ผู้อ่านเชื่อหรือเข้าใจว่าเรื่องที่จะได้อ่านต่อไปนี้เป็นเรื่องจริง[181] แต่จะเห็นว่ากลวิธีการเล่าในส่วนแรกนี้มีความขัดแย้งกับเนื้อความที่ได้กล่าวเริ่มต้นเรื่องด้วยคำว่า “ต่างว่า” ในกลอนวรรคแรก ซึ่งเป็นแสดงให้เห็นว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องสมมติหรือเรื่องที่แต่งขึ้นมา

---

[180] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เงาะป่า**, หน้า 16.

[181] ยุพร แสงทักษิณ, **เงาะป่า วรรณคดีสัญลักษณ์แห่งรัชสมัย**, หน้า 117.

ไม่ใช่เรื่องจริง จากกลวิธีการเล่าเรื่องในส่วนแรกเช่นนี้ ได้สร้างความรู้สึกก่ำกึ่งระหว่างความเป็นเรื่องจริงกับเรื่องไม่จริง

ส่วนที่สอง เสนอเรื่องราวนิทานเกี่ยวกับความรักสามเส้าของ ฮเนา ซมพลาและลำหับ โดยทำให้เข้าใจได้ว่าผู้เล่าเรื่องในส่วนแรกได้เล่าเรื่องนิทานที่ตนได้ฟังมา จะเห็นว่าในส่วนนี้ผู้เล่าเรื่องได้เล่าเรื่องในฐานะบุรุษที่สามที่ไม่ปรากฏตัว โดยเล่าเรื่องนิทานตั้งแต่ต้นจนจบส่วนที่สามตอนท้ายเรื่องภายหลังจากที่ผู้เล่าเรื่องได้เล่าโศกนาฏกรรมของพวกเงาะป่าหรือตัวเรื่องนิทานจบแล้ว ได้กล่าวถึงผู้รั้งเมืองพัทลุงได้จับตัวคนังมาเพื่อจะนำไปถวายพระมหากษัตริย์ตามพระราชประสงค์ที่จะนำลูกเงาะป่ามาเลี้ยง ผู้เล่าเรื่องในส่วนที่สามนี้ได้เล่าเรื่องในฐานะบุรุษที่สามเช่นเดียวกับกลวิธีการเล่าในส่วนที่สอง และจะเห็นว่าผู้เล่าเรื่องในส่วนนี้จะไม่สามารถเชื่อมโยงได้ว่าเป็นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เหมือนกับผู้เล่าเรื่องในส่วนแรก แต่เนื้อเรื่องในตอนนี้สอดคล้องกับเหตุการณ์ภายนอกตัวบท คือการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำลูกเงาะป่ามาเลี้ยงดูในพระราชวังจริง ๆ และมีชื่อว่า “คนัง” เหมือนกันอีกด้วย ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องที่ทำให้เกิดความเข้าใจว่าเป็นเรื่องของชาวเงาะป่าจริง ๆ การที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ให้มีกลวิธีการเล่าเรื่อง มีส่วน “คำเริ่ม” และกลวิธีการเล่าเรื่องในส่วนที่สามที่สอดคล้องกับเหตุการณ์บริบทจริง เป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าเป็นเรื่องจริง และคนังที่เป็นตัวละครในเรื่องคือคนเดียวกับคนังที่เป็นมหาดเล็ก

นอกจากส่วนที่เป็นเนื้อเรื่อง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงพระราชส่วนประกอบของเรื่องอีก 3 ส่วน คือ พระราชนิพนธ์คำนำบอกรูปพวกเงาะโดยสังเขป และคำศัพท์ภาษาก็อย โดยทุกส่วนได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับที่มาของเรื่องและรายละเอียดของพวกเงาะป่า ซึ่งเป็นข้อมูลที่พระองค์ทรงค้นคว้าและสอบถามมาจากคนัง ยิ่งเป็นสิ่งที่ช่วยย้ำให้ผู้อ่านทราบว่าพวกเงาะป่ามีตัวตนและเป็นดังที่ได้กล่าวในเรื่อง การที่พระองค์ทรงใช้กลวิธีในการเล่าเรื่องเช่นนี้น่าจะมีพระราชประสงค์ให้เรื่อง*เงาะป่า*เป็นเรื่องให้ความบันเทิงแบบเรื่องทั่วไป แต่ในอีกด้านหนึ่ง คือให้ผู้อ่านเข้าใจว่าเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริง

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า นอกเหนือไปจากการคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ คีตศิลป์และนาฏศิลป์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*เงาะป่า*ขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการให้ความรู้เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในแผ่นดินเดียวกัน พระองค์ทรงให้ความรู้ด้านมานุษยวิทยาผ่านทางวรรณศิลป์ ทำให้คนอื่น ๆ มีโอกาสรับรู้เรื่องราวของคนอีกเผ่าพันธุ์หนึ่งที่ถูกคนเมืองดูแคลนว่าเป็นเพียงคนป่าที่ไร้อารยธรรม พระองค์ทรงแสดงให้เห็นว่าพวกเงาะป่าก็เป็นกลุ่มชนที่มีความเจริญในขั้นพื้นฐานของมนุษย์ มีการอยู่ร่วมกันแบบระบบสังคม มีกฎระเบียบ มีบทลงโทษสำหรับผู้ที่ทำผิด มีขนบจารีต ประเพณี วัฒนธรรม มีการประกอบอาหารโดยการปรุงสุก มีการประดิษฐ์คิดค้นอาวุธป้องกันตัว มีการทำลวดลายให้สวยงามเป็นของอวดกัน มีภูมิปัญญาเกี่ยวกับเรื่องยารักษาโรค และมีภาษาในการสื่อสารภายในกลุ่ม นอกจากนั้น พระองค์ยังได้แสดงให้

เห็นระดับจิตใจที่สูงส่งของพวกเงาะป่าผ่านเรื่องราวความรักของตัวละครเอกทั้งสามโดยเสนอให้เห็นว่าพวกเงาะป่าไม่ได้มีความแตกต่างไปจากคนเมือง คนเมืองจึงไม่ควรที่จะดูแคลนคนกลุ่มนี้ ดังที่พระองค์ทรงกล่าวไว้ตั้งแต่ตอนต้นเรื่องว่า

ที่แต่งไว้หวังจะให้เป็นคำเงาะ เห็นหมดเหมาะงดงามตามวิสัย
ผู้ใดจะใคร่ฟังเชิญตั้งใจ วางตัวไว้ว่าเป็นเงาะอย่าเยาะมัน [182]

ในตอนจบของเรื่องก็ได้ย้ำให้เห็นว่าไม่สมควรที่จะไปดูแคลนพวกเงาะป่า

⊙จบ บทประดิษฐ์แกล้ง กล่าวกลอน
เรื่อง หลากเล่นละคร ก็ได้
เงาะ ก็อยเกิดในดอน แดนพัท ลุงแฮ
ป่า เป็นเรือนยากไร้ ย่อมรู้รักเป็น [183]

ความในบทจบบทนี้ได้แสดงให้เห็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เป็นอย่างดี พระองค์ทรงกล่าวว่าพวกเงาะป่าก็คือกลุ่มชนที่เกิดและอาศัยอยู่ในป่าที่จังหวัดพัทลุง จะเห็นว่าพระองค์ทรงใช้คำว่า “ป่า” ในความหมายที่หมายถึงสถานที่ ไม่ใช่ “ป่า” ที่หมายถึงความไม่เจริญ ดังนั้น การที่พระองค์ทรงตั้งชื่อพระราชนิพนธ์ว่า “เงาะป่า” และกล่าวว่า “ป่าเป็นเรือนยากไร้” จึงน่าจะมีความหมายว่าทรงแสดงเรื่องราวของพวกเงาะที่มีที่ถิ่นอาศัยอยู่ในป่า ไม่ได้หมายถึงพวกเงาะป่าที่ไร้อารยธรรม และที่สำคัญคือวลีที่ว่า “ย่อมรู้รักเป็น” น่าจะมีความหมายที่ลึกซึ้งไปถึงว่า พวกเงาะก็เป็นผู้เจริญทางด้านจิตใจอย่างสูงเพราะรู้ว่าความรักแท้จริงคืออะไร ดังที่ตัวละครเอกทั้งสามเป็นผู้ที่ได้เข้าถึงอุดมคติแห่งความรักที่สูงสุดว่า ความรักที่แท้จริงเป็นความรักที่มุ่งความสุขของผู้เป็นที่รัก เป็นอุดมคติสูงสุด มิใช่มุ่งความสุขของตนเองเป็นสรณะเลย [184]

ประเด็นต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาตั้งแต่ต้น ทำให้พิจารณาได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้เปิดใจรับคนกลุ่มอื่น ๆ ที่แม้จะมีความแตกต่างกันทางสภาพสังคมและวัฒนธรรมอย่างไรก็ตาม แต่ความเป็นมนุษย์ทำให้คนเรามีความเท่าเทียมกัน เพราะโดยเนื้อแท้ทางด้านจิตใจแล้วก็มิได้มีความแตกต่างกัน อีกทั้งการที่พระองค์ทรงนำคนังมาเลี้ยงดูในวังและให้

---

[182] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เงาะป่า**, หน้า 16.

[183] เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.

[184] สุจิตรา จงสถิตวัฒนา, “อุตตมปรียา ในพระราชนิพนธ์เงาะป่า: การรังสรรค์รักเป็นอุดมคติแห่งชีวิต,” **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย**: 197.

รับราชการเป็นมหาดเล็กรักษาพระองค์ น่าจะเป็นการสื่อสารโดยนัยให้คนทั่วไปเห็นว่า พระองค์ทรงรับพวกชาวเงาะอยู่ในใต้ร่มพระบรมโพธิสมภาร

> คนังมิใช่เด็กชายซาไกเพียงคนเดียวในประวัติศาสตร์ที่มีโอกาสถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระพุทธเจ้าหลวง มิใช่เป็นเพียงตัวละครตัวหนึ่งในบทละครเรื่องเงาะป่า คนังได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของมนุษยชาติอีกเผ่าพันธุ์ที่รับรู้กันในนาม เงาะป่า และความมีอยู่ของคนังได้เป็นเสมือนจุดเริ่มต้นที่เปิดประตูการรับรู้ของผู้คนในสังคมไทยเกี่ยวกับชนเผ่าอีกกลุ่มหนึ่งที่มีตัวตน และดำรงอยู่ในผืนแผ่นดินเดียวกันให้กว้างไกลมากขึ้น [185]

กล่าวได้ว่า พระราชนิพนธ์เรื่อง*เงาะป่า*มีลักษณะที่สอดคล้องกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดังที่ได้กล่าวไว้ตอนต้น คือทรงพยายามรวบรวมคนในชาติเข้าไว้ด้วยกันไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อชาติใดก็ตาม แต่เมื่ออาศัยอยู่ในพระราชอาณาจักรและอยู่ในใต้ร่มพระบรมโพธิสมภารแล้วก็คือคนชาติเดียวกัน การที่พระองค์ทรงแสดงความหมายว่า แม้แต่พวกเงาะป่าที่มีความแตกต่างจากคนทั่วไปทั้งลักษณะทางกายภาพ และวิถีการดำเนินชีวิต พระองค์ก็มีพระเมตตารับไว้ในใต้ร่มพระบรมโพธิสมภาร

3.4 การแสดงคุณลักษณะของพลเมืองในยุคชาติสมัยใหม่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของประชาชนในฐานะองค์ประกอบสำคัญของชาติ ดังนั้นเพื่อให้ประชาชนดำเนินแนวทางไปในทางที่ต้องสอดคล้องกับพระบรมราโชบายในการสร้างชาติ พระองค์จึงได้ทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาประชาชนให้มีความรู้ นั่นคือการจัดการศึกษาให้กับประชาชนอย่างกว้างขวางไปทุกชนชั้น เป็นความรู้แบบวิชาการ นอกจากนั้นพระองค์ทรงชี้แนะแนวทางให้กับประชาชนในการดำเนินชีวิตในสภาพที่บ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจนผ่านทางพระราชดำรัสหรือพระบรมราโชวาท

ท่ามกลางสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า ประชาชนจะต้องมีแนวทางในการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับการ

---

[185] อาภาภิรัตน์ วัลลิโภดม, "จากชายเขตขันธ์ พัทลุงพารา-สู่กรุงเทพมหานคร," ใน **สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการระดับชาติเรื่องเงาะป่า**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2541), หน้า 217.

เปลี่ยนแปลงของประเทศชาติ ดังที่ทรงกล่าวว่า “เมื่อนั้นความสั่งสอนฝึกหัดชื่อว่าสำเร็จ แลผู้ใดได้เล่าเรียนถึงผลสำเร็จเช่นนี้แล้ว ผู้นั้นชื่อว่าเปนราษฎรอันสมควรแก่ประเทศสยามยิ่งนัก”[186]

โคลงสุภาษิต

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แสดงแนวทางในการปฏิบัติตนไว้ในรูปแบบพระราชนิพนธ์บทร้อยกรองสุภาษิตไว้เป็นจำนวนมาก โดยทรงเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ สุภาษิตที่ทรงนำมาพระราชนิพนธ์มีทั้งที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นมาเองและที่ทรงแปลมาจากสุภาษิตภาษาอังกฤษ พระองค์ยังทรงสนับสนุนให้บุคคลใกล้ชิดแต่งด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้ เนื้อหาของวรรณคดีสุภาษิตคือการแสดงข้อคติเตือนใจในการดำรงชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนาและค่านิยมตามบรรพบุรุษได้อบรมสั่งสอนกันมาและส่วนมากเป็นคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นในระดับต่าง ๆ ของสังคม โคลงสุภาษิตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะเช่นเดียวกันกับวรรณคดีสุภาษิตที่เคยมีมาก่อนหน้านี้คือ เป็นการให้คติเตือนใจและแนวทางปฏิบัติในการดำรงชีวิต โดยทรงเน้นการเสนอข้อคิดโดยยึดหลักตามแนวคำสอนพระพุทธศาสนา คือให้ทำความดีละเว้นความชั่ว ประพฤติตนอยู่ในหลักธรรม และเป็นผู้มีจริยธรรม ส่วนสุภาษิตที่แปลจากต่างประเทศ เช่น *โคลงสุภาษิตโสพสไตรยางค์ โคลงสุภาษิตนฤทุมนาการ* ในโคลงบทนำ พระองค์ทรงกล่าวว่าข้อคิดเหล่านี้เป็นสิ่งที่ “นักปราชญ์” หรือ “บัณฑิต” ได้สรุปมาแล้วว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำ ซึ่งในที่นี้น่าจะหมายถึงว่าเป็นสิ่งที่ผู้มีปัญญาในประเทศตะวันตกได้ชี้แนะกับคนของตนไว้

⊙บัณฑิตวินิจแล้ว แถลงสาร สอนเอย
ทศนฤทุมนาการ ชื่อชี้
เหตุผู้ประพฤติปาน ดังกล่าว นั้นนอ
โทมนัสเพราะกิจนี้ ห่อนได้เคยมี[187]

⊙ปราชญ์แสดงดำริด้วย ไตรยางค์
โสพสหมดหมวดปาง ก่อนอ้าง
เป็นมาติกาทาง บัณฑิต แสวงเฮย
หวังสวัสดิ์ขจัดทุกข์สร้าง สืบสร้องศุภผล[188]

---

[186] ประกาศกระแสพระบรมราชโองการ เรื่อง การศึกษาของประเทศสยาม อ้างใน จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระบาทสมเด็จพระ. **ประมวลพระราชนิพนธ์เบ็ดเตล็ดในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, หน้า ๑๘.

[187] เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาแปลและพระราชนิพนธ์ให้คนไทยได้อ่าน จึงน่าจะมีพระราชประสงค์ที่จะให้คนไทยได้เรียนรู้คติ แนวทางและวิธีคิดของชาวตะวันตกว่าเข้าสอนคนของชาติเขาเรื่องอะไร อย่างไร จึงทำให้ประเทศชาติของเขาเจริญก้าวหน้า และน่าจะทรงเห็นว่าเป็นคติดีที่คนไทยควรจะนำได้รู้และนำมาเป็นแบบอย่าง

จากการที่ทรงแปลสุภาษิตของต่างชาติก็น่าจะเป็นการแสดงให้เห็นข้อปฏิบัติที่คนชาติอื่น ๆ ได้ยึดถือปฏิบัติ และจะเห็นว่าเรื่องที่พระองค์ทรงนำมาแปลนั้นก็ไม่ได้มีข้อที่มีลักษณะเฉพาะเป็นข้อปฏิบัติของชาวตะวันตกเท่านั้น คนไทยก็สามารถนำมาปฏิบัติตามได้ ในทางหนึ่งอาจพิจารณาได้ว่าข้อปฏิบัติในการดำรงชีวิตของชาวตะวันตกก็ไม่ได้มีความแตกต่างไปจากของชาติไทย ดังนั้นถ้าคนไทยปฏิบัติตามก็อาจทำให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองได้เช่นกัน

เมื่อพิจารณาโคลงสุภาษิตทั้งหมด นอกจากมุ่งให้ความรู้ประการต่าง ๆ แล้ว มีข้อสุภาษิตข้อหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งก็คือ เรื่องของการชี้ให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ของการมีปัญญาและการค้นคว้าหาความรู้ ดังจะเห็นได้จากโคลงที่พระองค์ทรงพระราชทานแก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา

⊙ความรู้คู่เปรียบด้วย กำลัง กายแฮ
สุจริตคือเกราะบัง ศาสตร์พ้อง
ปัญญาประดุจดัง อาวุธ
กุมสติต่างโล่ป้อง อาจแกล้วกลางสนาม[189]

โคลงบทนี้ได้กล่าวถึงแนวทางในการดำเนินชีวิต ถ้าผู้ใดที่มีความรู้ มีความสุจริต มีปัญญาและมีสติ เมื่อจะกระทำสิ่งใด ๆ ก็จะประสบความสำเร็จ จะเห็นว่าโคลงบทนี้ได้แสดงให้เห็นว่าความรู้และปัญญาเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ควรจะต้องมี นอกจากนั้นโคลงสุภาษิตอื่น ๆ ที่ได้เสนอเกี่ยวกับความรู้ เช่น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[188] เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

[189] เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

สามสิ่งควรนับถือ คือ ปัญญา ฉลาด มั่นคง

⊙ปัญญาตรองตริล้ำ ลึกหลาย
ฉลาดยิ่งสิ่งแยบคาย คาดรู้
มั่นคงไม่คืนคลาย คลอนกลับ กลายแฮ
สามสิ่งควรกอบกู้ กับผู้นับถือ[190]

ความเพียร

⊙หมั่นเพียรเรียนรู้ ยังเยาว์
เมื่อเติบต่อตามเลา เล่ห์รู้
หากินกอบการเอา ประโยชน์ ตนเฮย
เพียรชอบประกอบกู้ ก่อสร้างจนเกษม[191]

ความรู้

⊙ยามรู้เรียนร่ำไว้ หวังผล
ใช้ชอบจะชูตน เลิศล้ำ
ใช้ผิดจะกลับผจญ ตนมอด ม้วยแฮ
ดีชั่วจงชั่งซ้ำ สนิทแล้วจึงขยาย[192]

โคลงสุภาษิตทั้งสามบท แสดงให้เห็นว่าถ้ามีความรู้แล้วนำไปใช้ในทางที่ถูกก็จะเกิดประโยชน์ คือ มีผู้นับถือยกย่อง นำไปประกอบอาชีพให้เจริญรุ่งเรือง มีชีวิตที่ประสบความสำเร็จ แต่ถ้านำไปใช้ในทางที่ไม่ถูกก็จะทำให้เกิดผลร้ายต่อตนเอง กล่าวได้ว่าโคลงสุภาษิตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสนอให้ประชาชนแสวงหาความรู้ เพราะการเป็นผู้มีปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรมก่อให้เกิดประโยชน์อย่างที่สุดไม่ว่าจะทำการใด ๆ

นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาข้อคิดจากโคลงสุภาษิตทั้งหมด มีแนวคิดแบบใหม่เพิ่มเติมขึ้นมา เช่น *โคลงสุภาษิตโสพสไตรยางค์* เป็นชุดโคลงสุภาษิตที่มีเนื้อหาแนวคิดที่ค่อนข้างแตกต่างไปจากสุภาษิตไทยที่เคยมีมา คือเป็นข้อแนะนำในการประพฤติตน ทั้งสิ่งที่ควรกระทำและสิ่งที่ไม่ควรกระทำ โดยข้อแนะนำต่าง ๆ นั้นไม่ได้มุ่งแนะนำให้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น แต่ข้อแนะนำต่าง ๆ เป็นแนวทางสำหรับการอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคม และการทำเพื่อส่วนรวมและ

---

[190] เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

[191] เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

[192] เรื่องเดียวกัน, หน้า 128.

ประเทศชาติ เช่นโคลงสุภาษิตบทที่มีชื่อว่า สามสิ่งควรจะหวงแหนฤาต่อสู้รักษา คือชื่อเสียงยศศักดิ์ (Honour) บ้านเมืองของตน (Country) มิตรสหาย (Friend)

⊙ความดีมีชื่อทั้ง	ยศ ศักดิ์เฮย
ประเทศเกิดกูลพงศา	อยู่ยั้ง
คนรักร่วมอัธยา-	ศัยสุข ทุกข์แฮ
ในสิ่งควรสงวนตั้ง	ต่อสู้ผู้เบียน[193]

โคลงบทนี้เตือนให้ระลึกถึงสิ่งที่จะต้องหวงแหนและรักษาเอาไว้ ก็คือ ความดี บ้านเมือง และพวกพ้องที่อาศัยอยู่ร่วมกัน จะเห็นว่าเป็นข้อปฏิบัติที่มุ่งเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมหรือการกระทำเพื่อสังคมและประเทศชาติ

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาพระราชนิพนธ์*โคลงสุภาษิต*ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเห็นว่าสุภาษิตคำโคลงของพระองค์มีลักษณะเฉพาะคือ ประการแรกโคลงสุภาษิตแต่ละชุดพระราชนิพนธ์ขึ้นในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ชลธิรา สัตยาวัฒนา กล่าวว่าเป็นแนวพระราชดำริของพระมหากษัตริย์สยามที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นจากประสบการณ์ชีวิตที่ทรงผ่านมาแล้วทั้งวัยรุ่น วัยครองรัก-ครองเรือน รวมทั้งการครองบ้านครองเมือง-พระราชอาณาจักรสยาม และเป็นช่วงที่มีความเปลี่ยนแปลงสูงสุดช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์พัฒนาการราชอาณาจักรสยาม[194] พระราชนิพนธ์โคลงสุภาษิตของพระองค์จึงเป็นข้อคิดที่พระองค์ได้ทรงถ่ายทอดออกมาจากประสบการณ์ตรงของพระองค์เอง โคลงสุภาษิตของพระองค์จึงมิได้จัดทำขึ้นเนื่องมาจากความเสื่อมโทรมทางด้านจริยธรรมอย่างเช่นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีวรรณกรรมคำสอนถึง 16 เรื่อง นับว่ามากกว่าสมัยใด ๆ ที่ผ่านมา[195] โดยมีสาเหตุมาจากการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า ความรู้หนังสือไทยตกต่ำ คนไทยหมกมุ่นในการสูบฝิ่น และพระพุทธศาสนามัวหมองและส่วนมากนิยมแต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดกลอนเพลงยาว[196] แต่*โคลงสุภาษิต*ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะเกิดขึ้นมาจากสภาวการณ์ปรับปรุงประเทศให้เป็นเป็นชาติสมัยใหม่ และน่าจะเป็นการถ่ายทอดแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็น

---

[193] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, โคลงสุภาษิตโสฬสไตรยางค์ ใน **ประชุมโคลงสุภาษิตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,** (กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542), หน้า 94.

[194] เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

[195] ศิริมา เจนจิตมั่น, "**การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**," (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย สาขาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 20.

[196] เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

ว่าประชาชนควรดำเนินชีวิตอย่างไรท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสภาพบ้านเมืองที่แตกต่างไปจากช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นอย่างมาก

ประการถัดมา ถึงแม้ว่าเนื้อความใน*โคลงสุภาษิต*จะแสดงข้อคิดคติเตือนใจในการดำเนินชีวิตเช่นเดียวกันกับวรรณคดีสุภาษิตเรื่องอื่น ๆ ที่เคยมีมาก่อนหน้านั้น แต่จะเห็นว่าข้อคิดต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เป็นคติตามแนวปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาและคติที่มีลักษณะเป็นสากลที่เป็นข้อสุภาษิตที่คนชาติใด ๆ ก็สามารถปฏิบัติตามได้

ประการสุดท้าย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งหัวข้อไว้ว่าใน*โคลงสุภาษิต*บทนี้จะเสนอข้อคิดเรื่องใด จะเห็นว่าเมื่อแสดงหัวข้อสุภาษิตเอาไว้ตอนต้นประกอบกับลักษณะคำประพันธ์ประเภทโคลงที่จบความภายในบท ส่งผลให้สามารถเข้าใจความหมายของ*โคลงสุภาษิต*ได้อย่างชัดเจนว่าต้องการเสนอข้อคิดในประเด็นอะไรบ้าง

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงได้ทรงแสดงข้อคิดและแนวทางปฏิบัติตนผ่านทาง*โคลงสุภาษิต* เพื่อให้ประชาชนสามารถนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ถึงแม้ว่าพระองค์จะมิได้ทรงแสดงว่าข้อปฏิบัติเหล่านั้นคือสิ่งที่ประชาชนต้องปฏิบัติตามหรือเป็นหน้าที่ของพลเมือง แต่จากแนวทางในการพระราชนิพนธ์ที่ทรงนำเสนอคติในการดำเนินชีวิตจากประสบการณ์ตรงของพระองค์เอง หรือการแปลจากภาษาต่างประเทศ อีกทั้งเป็นข้อคติที่มีลักษณะเป็นสากล แสดงให้เห็นว่าโคลงสุภาษิตได้แสดงคติเตือนใจที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตในยุคสมัยนั้นซึ่งบ้านเมืองมีความแตกต่างไปจากเดิมเป็นอย่างมาก เพื่อแสดงให้เห็นว่าประชาชนควรปฏิบัติตนอย่างไรในการดำรงอยู่ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมและดำเนินชีวิตอย่างไรที่จะทำให้ชาติมีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้า กล่าวได้ว่าโคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์แสดงให้เห็นคุณลักษณะประการต่าง ๆ ของประชาชนที่พึงประสงค์ในชาติสมัยใหม่

กลอนไดอรีซึมซาบและกลอนตามเสด็จไทรโยค

นอกจากวรรณคดีประเภทสุภาษิตที่เป็นการเสนอแนวทางหรือคุณลักษณะต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน ในพระราชนิพนธ์ประเภทอื่น ๆ ก็จะเห็นว่ามีการแฝงเรื่องการแนะนำ ตักเตือนเรื่องการดำเนินตนในช่วงสมัยชาติสมัยใหม่เอาไว้ด้วย เช่น *กลอนไดอรีซึมซาบ*และ*กลอนตามเสด็จไทรโยค* พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ทั้งสองเรื่องเป็นสำนวนของข้าราชการฝ่ายในแต่ง โดยใช้ภาษาในการแต่งแบบผิด ๆ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงสาเหตุการพระราชนิพนธ์ไว้ว่า มูลเหตุอีกอย่าง 1 เกิดแต่ทรงเบื่อหน่าย

หนังสือชนิด 1 ซึ่งเจ้านายเรียกกันว่าอย่าง “ซึมทราบ” คือผู้แต่งไม่รู้จักถ้อยจักคำ ไม่รู้จักอักษร รู้แต่กลอนก็แต่งไป แต่ยังมีคนพอใจอ่าน จึงทรงแต่งบทกลอนอย่างซึมทราบล้อเล่นบ้าง[197]

อันที่จริงเรื่องของการตระหนักในเรื่องของการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้องนั้นมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังจะเห็นได้จากพระราชนิพนธ์ประเภทพระบรมราชาธิบายในหมวดวรรณคดีว่าด้วยอักษรและศัพท์ เป็นการอธิบายเรื่องของการใช้ถ้อยคำ ให้ตรงความหมาย การเขียนให้ถูกต้อง การแต่งประโยคให้ถูกต้อง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญแก่การใช้ภาษาไทยให้ถูกต้องเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในช่วงสมัยที่สังคมได้รับอิทธิพลจากความนิยมวัฒนธรรมตะวันตก ดังจะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทที่ทรงพระราชทานแด่พระราชโอรสที่เสด็จไปศึกษาต่อต่างประเทศ ความว่า

> แต่บัดนี้จะขอตักเตือนอย่างหนึ่งก่อนว่า ซึ่งให้ออกไปเรียนภาษาวิชาการในประเทศยุโรปนั้น ใช่ว่าจะต้องการเอามาใช้แต่เฉพาะภาษาฝรั่งหรืออย่างฝรั่งนั้นอย่างเดียว ภาษาไทย และหนังสือไทยซึ่งเป็นภาษาของตัวหนังสือของตัวคงจะต้องใช้อยู่เป็นนิจ จงเข้าใจว่าภาษาต่างประเทศนั้นเป็นแต่พื้นของความรู้ เพราะวิชาความรู้ในหนังสือไทยที่มีผู้แต่งไว้นั้นเป็นแต่ของเก่า ๆ มีน้อยเพราะมิได้สมาคมกับชาติอื่นช้านานเหมือนวิชาการในประเทศยุโรปที่ได้สอบสวนซึ่งกันและกัน จนเจริญรุ่งเรืองมากแล้วนั้นฝ่ายหนังสือไทยจึงไม่พอที่จะเล่าเรียนจึงต้องไปเรียนภาษาอื่น เพื่อจะได้เรียนวิชาให้กว้างขวางออกแล้วจะเอากลับลงมาให้เป็นภาษาไทยทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น จะทิ้งภาษาของตัวให้ลืมถ้อยคำที่จะพูดให้สมควรเสีย หรือจะลืมวิธีเขียนอ่านแปลงเป็นภาษาไทยได้ก็ไม่เป็นประโยชน์อันใด[198]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนให้พระราชโอรสเรียนรู้ภาษาต่างประเทศให้อ่านออกและเขียนได้จนเกิดความเชี่ยวชาญจนสามารถแปลหนังสือภาษาต่างประเภทเป็นภาษาไทยได้ แต่ก็ทรงเห็นว่าเมื่อเป็นคนไทยก็ต้องใช้ภาษาให้ถูกต้องทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน เรื่อง*กลอนไดอรีซึมซาบ*จึงเป็นการล้อเลียนข้าราชการฝ่ายในเจ้านายฝ่ายหน้าและพวกขุนนางที่ใช้ภาษาแบบผิด ๆ คือ ใช้ภาษาหลากหลายปนเปกันไป ทั้งไทย จีน ฝรั่ง ทำให้เกิดการสื่อสารที่สับสน หรือผู้รับสารไม่สามารถเข้าใจสารที่ส่งมาได้

---

[197] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **กลอนไดอรีซึมซาบ ตามเสด็จไทยโยค โคลงนิราศท้างสุภัตติการภักดีและกลอนนารีรมย์,** (พระนคร: โรงพิมพ์จันหว่า, 2511), หน้า ข.

[198] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าจอง สกสค., 2550), หน้า 8.

ทุกวันนี้เจ้านายแลขุนนาง ท่านพูดกันต่างต่างหลายประสา
ไม่เข้าอกเข้าใจไปไหนมา ที่เจรจาสังเกตไว้ได้หลายคำ[199]

ฝ่ายข้างน่านั้นประสาทั่นเรียนยาก ยังมีอยู่อีกมากไม่รู้เรื่อง
จะจดไปไม่สิ้นสุดสมุดเปลือง เฝ้ายักเยื้องเหลือจะร่ำทำเปนกลอน
ยังประสาฝาหรั่งไปทั้งนั้น ท่านกรัดกันเลียนไม่ไหวไม่ได้สอน
ดังชิ้วชิ้วเช้าเช้าชาวลันดอน ไม่เหมือนอย่างเมื่อแต่ก่อนเคยพูดกัน[200]

เมื่อพิจารณาจากลวิธีในการประพันธ์ที่ทรงล้อการใช้ภาษาของกลุ่มคนดังกล่าวก็น่าจะแสดงให้เห็นว่า ปัญหาของการใช้ภาษาในขณะนั้นก็คือ การเขียนผิด การใช้คำผิดความหมาย การนิยมใช้คำภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะความนิยมในการใช้ภาษาไทยปนกับภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นการโอ้อวดความรู้ความสามารถว่ามีความรู้ภาษาอังกฤษกันดี แต่ความจริงเป็นการนำมาใช้ไม่ถูกต้องและเป็นสิ่งที่กระทำให้ใช้ภาษาไทยไม่ถูกต้องอีกด้วย

นอกจากนั้น เนื้อหายังล้อเลียนเรื่องของความรู้ของนางในวัง โดยเห็นว่าพวกนางข้าหลวงเหล่านี้มีความรู้น้อยแต่ก็มักจะแสดงว่าตนรู้มาก เช่นการเอ่ยถึงชื่อของเจ้านายต่าง ๆ มีถูกบ้างผิดบ้างและจำไม่ได้บ้าง ทำให้เห็นว่าแม้แต่ชาววังซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดกับเจ้านายยังใช้ภาษาหรือจดจำพระนามไม่ได้

อันพระหน่อในพระโกดที่โปรดตั้ง เปนกรมครั้งแผ่นดินนี้มีมากหลาย
กรมพระทั้งสองพระน้องชาย องใหญ่หมายกรมพระจักรพัด
พระองน้อยนั้นกรมพานุ ส้อยคระครุจำไม่ได้สนัด
กรมหลวงสององนามกรมชัด ที่วังหลังวัดสทัดเทวาวง[201]

ในตอนท้ายของเรื่อง ได้กล่าวสรุปถึงลักษณะการใช้ภาษาของเหล่าคนในวังและได้กล่าวเป็นทำนองเชิญชวนว่า ถ้านารีคนใดคิดว่าตนเองมีปัญญาและความสามารถในการใช้ภาษาให้ถูกก็ขอให้มาแก้ไขการใช้ภาษาในเรื่องนี้ให้ถูกต้องและก็จะได้รับรางวัลอีกด้วย

---

[199] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **กลอนไดอรีชืมชาบ ตามเสด็จไทยโยค โคลงนิราศท้างสุภัตติการภักดีและกลอนนารีรมย์,** หน้า 27.

[200] เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

[201] เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

ข”อจงช่วยแก้ไขในสุนทอน อย่าขอดข้อนร่ำว่านินทากัน
ถ้านารีมีปัญยาอันสามาด ฉลาดรู้อักสอนสีดีกว่าฉัน
ช่วยแก้ให้ถูกได้หมดทั้งนั้น ฉันจะให้รังวันช่างหนึ่ง เอย[202]

เรื่อง*กลอนตามเสด็จไทรโยค*ล้อเลียนประเด็นเดียวกัน คือชี้ให้เห็นว่าพวกนางข้าหลวงฝ่ายในเป็นผู้ที่ใช้ภาษาไทยได้ไม่ถูกต้อง

ด้วยนิราสเบื้องโบราณท่านรจนา สอดส่องหาศัพท์เสนาะล้วนเพราะพริ้ง
ทั้งโอดครวญหวนไห้พิไรร่ำ เลือกถ้อยคำคมสันขยันยิ่ง
ทั้งชดช้อยทางชอ้อนเชิงวอนวิง ไม่ละทิ้งทอดไว้ให้ล้อเลียน
ครั้นจะทำเทียบบ้างเหมือนอย่างนั้น ตัวของฉันพึ่งจะริตริแต่งเขียน
คำลึกล้ำเหลือลำบากสุดพากเพียร ว่าให้เพี้ยนผิดความตามที่มี
ครั้นจะลงตำราไม่ว่าย้าย ก็นึกอายออกอุทัจแสนบัดสี
โดยทำไปไหนจะถึงเทียบกวี อย่างสัตรีนี้สำนวนควรตรงตรง
อนึ่งฉันไม่ชำนาญการกลอนกาพย์ ทั้งเลวหยาบยุ่งใหญ่มักใหลหลง
กลัวศัพท์ผิดติดกลอนในว่าไม่ลง ด้วยพะวงอยู่ไม่วายเสียดายความ
รักทั้งเรื่องรักทั้งกลอนไม่รอนตัด จนสัมผัสขาดเขินต้องเกินข้าม
เพราะฉนี้จึงอุตส่าห์พยายาม ทำใหม่ตามที่จะกละให้สะใจ[203]

แม้ว่าพระราชนิพนธ์ทั้งสองเรื่องนี้จะเป็นวรรณคดีประเภทล้อเลียนให้เกิดความขบขันแต่จะเห็นว่าเป็นการชี้ให้เห็นความสำคัญของการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้องไม่ว่าจะเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรอง

วงศ์เทวราช

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*วงศ์เทศราช*เมื่อ พ.ศ. 2427 โดยพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*วงศ์เทวราช*ขึ้นเพื่อล้อบทประพันธ์เดิม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวถึงสาเหตุที่พระราชนิพนธ์ไว้ในคำนำหนังสือว่า

[202] เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

[203] เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

> พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรำคาญพระราชหฤทัย จึงโปรดฯ ให้หาหนังสือบทกลอนซึ่งยังไม่เคยทรงฟัง มาอ่านถวายพอแก้รำคาญ ได้หนังสือบทละครเรื่องวงศ์เทวราชมาอ่านถวาย ไม่ทรงทราบว่าเป็นของผู้ใดแต่ง แต่ทรงสังเกตเห็นวิปลาสด้วยความเขลาเดาสวดของผู้แต่งโดยสำคัญว่าตนรู้ราชประเพณีมีหลายอย่าง ดังเช่น เห็นว่ากษัตริยเสด็จไปไหนจำต้องขึ้นเกยเป็นนิจเป็นต้น ฟัง "มันไส้" จึงลองทรงพระราชนิพนธ์แต่งล้อขุนจบพลรักษ์แล้วเลยเอาเรื่องซึ่งขบขันต่าง ๆ อันมีตัวบุคคลจริงมาแต่งเป็นเรื่องวงศ์เทวราช ทรงพระราชนิพนธ์อยู่จนหายประชวรก็เลิก[204]

เดิมบทละครเรื่อง*วงศ์เทวราช*เป็นบทละครที่หลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) เมื่อครั้งยังเป็นขุนจบพลรักษ์ในกรมพระสุรัสวดีแต่งเป็นบทละครให้เจ้าพระยามหินทรศักดิธำรงเล่นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*วงศ์เทวราช* โดยมีเนื้อความต่อจากเรื่องต้นแบบจนจบและเลียนวิธีการแต่งของกวีเดิมคือเรื่องของการใช้คำและความรู้เกี่ยวพระขนบประเพณีในราชสำนัก เนื่องจากพระองค์ทรงเห็นว่าผู้แต่งเรื่อง*วงศ์เทวราช*ไม่มีความรู้ทางราชประเพณีที่ถูกต้อง ทำให้เรื่องวิปลาสไปมาก ดังที่ได้ทรงกล่าวไว้ในพระราชนิพนธ์เพลงยาวบานแผนกว่า

⊙ ขอบอกความตามจิตต์ที่คิดสาร	ให้ผู้อ่านรู้แจ้งแถลงไข
ว่าเรื่องนี้มิรู้ว่าผู้ใด	คิดไว้เป็นกลอนแต่ก่อนมา
มีอยู่เจ็ดเล่มเขาลงพิมพ์	ดูเรื่องราวริมริมข้างจะบ้า
ใครใครฟังขวางหูบ่นอู้มา	จนเราได้ทัศนาเห็นบ้าตรง
ไม่รู้จักเจ้าของอยากลองล้อ	จึงแต่งต่อลองดูหน่อยจะพลอยส่ง
หวังจะต่อแต่พอให้จบลง	อุตส่าห์เลียนให้คงคำเขาใช้
.....	.....
ถ้าแม้นใครไม่ได้รู้ที่ข้อขัน	จะสำคัญมั่นใจว่าใส่สี
แต่เรื่องจริงหลากหลากก็มากมี	เป็นแต่รวมไว้ในนี้เป็นเรื่องเดียว
คนดีดีจงอย่ามีความวิตก	มิได้ยกเอามาว่าอย่าเฉลียว
เก็บแต่พวกที่ท่านฟันนั้นหมู่เดียว	พอได้เพราะหัวเราะเกรียวแก้รำคาญ
แต่เล่มต้นจดเจ็ดเขาคิดไว้	ต่อใหม่สิบสี่ครบก็จบสาร

[204] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **วงศ์เทวราช**, (พระนคร: คุรุสภา, 2515), หน้า ก.

จึงออกเบื่อจบบทพจมาร จงทราบการโดยดีเท่านี้เอย[205]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงล้อเลียนแนวการแต่งและสำนวนของผู้แต่งเรื่องต้นแบบ ในเรื่องของความไม่รู้ธรรมเนียมพระราชพิธีต่าง ๆของเจ้านาย และเรื่องการใช้คำราชาศัพท์ที่ผิดพลาดและใช้ไม่ถูกที่ เช่น การใช้คำราชาศัพท์โดยการเติมคำว่าบรมหน้าคำศัพท์ จึงทรงนำมาล้อโดยการใช้คำราชาศัพท์แบบผิด ๆ คือการใช้คำว่า บรม เติมหน้าคำเพื่อให้เป็นคำราชาศัพท์

ว่าแล้วควักแก้วจากระเป๋า เสกบรมมนต์เป้าแก้วขยี้
ออกบรมมหาวาจี เรียกบรมโกศีเลิศไกร
ขององค์พระบรมบิตุเรศ ให้สมเจตน์จงได้
แล้วพองลมบรมโอษฐ์เป่าไป น้ำหมากพรูดปรูดใส่เปื้อนทั้งดวง[206]

พระราชนิพนธ์เรื่องวงศ์เทวราชจึงเป็นการสะท้อนว่า ผู้แต่งต้นเรื่องเดิมไม่ได้มีความรู้เรื่องการใช้ราชาศัพท์ และก็ไม่ได้ศึกษาการใช้ที่ถูกต้อง จึงทำให้บทประพันธ์เป็นผลงานที่ไม่มีคุณภาพและเสียอรรถรสในการเสพ

ทั้งนี้กล่าวได้ว่า พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่วนหนึ่งได้เสนอให้เห็นว่า ประชาชนในชาติสมัยใหม่ควรประกอบด้วยคุณลักษณะต่าง ๆ โดยลักษณะที่สำคัญก็คือต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ และไม่ว่าจะเป็นความรู้ในเรื่องใด ก็ควรจะรู้จริงและสามารถนำมาใช้ได้อย่างถูกต้องอีกด้วย

3.5 การแสดงให้เห็นขนบประเพณีสำคัญของชาติที่มีมาอย่างยาวนาน

นอกจากการแสดงเรื่องราวความเป็นมาของชาติที่มีมาอย่างยาวนาน บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสนอให้เห็นว่า ชาติมีขนบประเพณีและวัฒนธรรมดีงามต่าง ๆ ร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีต

---

[205] เรื่องเดียวกัน, หน้า ค.

[206] เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

พระราชพิธีสิบสองเดือน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์*พระราชพิธีสิบสองเดือน*เพื่อแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชพิธีสำคัญของชาติที่ได้ประพฤติปฏิบัติกันมาเป็นประเพณีดำเนินสืบเนื่องมาอย่างยาวนาน

> การซึ่งคิดจะเรียบเรียงพระราชพิธีสิบสองเดือน ลงในหนังสือวชิรญาณครั้งนี้ ด้วยเห็นคำว่าโคลงพระราชพิธีทวาทศมาส ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ ทรงแต่งขึ้นไว้...คำโคลงนั้นท่านก็ทรงไม่ทันจบครบสิบสองเดือน และในสำเนาความนั้นว่าความละเอียดทั่วไปจนการนักขัตฤกษ์ซึ่งเป็นส่วนของราษฎร ...ส่วนในการพระราชพิธีประพฤติเป็นไปอยู่ในราชการนี้ก็เป็นข้อสำคัญอย่างหนึ่ง[207]

จากพระราชนิพนธ์คำนำแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นรายละเอียดเกี่ยวกับ “พระราชพิธี” ที่ไม่ใช่การนักขัตฤกษ์ทั่วไปของราษฎร แต่เป็นประเพณีสำหรับพระนคร

> พระราชพิธีที่มีมาในพระราชกำหนดกฎมนเทียรบาลซึ่งได้ตั้งขึ้นแต่แรกสร้างกรุงทวาราวดีศรีอยุธยาโบราณ แสดงพระราชพิธีประจำเดือน 12 เดือนไว้ ว่าเป็นการซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทำว่าเป็นการเป็นมงคลสำหรับพระนครทุกปีมิได้ขาดนั้น[208]

อาจพิจารณาได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะเสนอให้เห็นว่า “พระราชพิธี” เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำคัญอย่างยิ่งของชาติ เพราะเป็นการปฏิบัติตามโบราณที่ได้กระทำมา และเป็นการกระทำเพื่อความเป็นมงคลของส่วนรวม กล่าวได้ว่าเป็นงานประเพณีของหลวงที่มีความสัมพันธ์ระหว่าง พระมหากษัตริย์และประชาชนทุกคนในชาติ

---

[207] เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

[208] เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

(1) การให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของพระราชพิธีสำหรับพระนครซึ่งเป็นพระราชพิธีสำคัญของชาติที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบและเนื้อหา *พระราชพิธีสิบสองเดือน*เป็นความเรียงร้อยแก้วที่เป็นการอธิบายความเกี่ยวกับพระราชพิธีต่าง ๆ อย่างละเอียด ตั้งแต่ความหมายของพระราชพิธีว่ามีความหมายและความสำคัญอย่างไร แนวทางการปฏิบัติที่ในสมัยก่อนได้ดำเนินการ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงต่าง ขั้นตอนการปฏิบัติและข้อควรระมัดระวังข้อตักเตือน ดังจะเห็นได้จากที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวถึงวิธีการในการพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

> ลักษณะที่ทรงพระราชนิพนธ์นั้น มีพระราชประสงค์ชี้แจงให้ผู้อ่านเข้าใจแจ่มแจ้งเป็นข้อสำคัญ เมื่อจะว่าด้วยพระราชพิธีอย่างใด ทรงเริ่มต้นชี้แจงตามตำราเดิมของการพระราชพิธีนั้นก่อน แล้วทรงชี้แจงเหตุการณ์ที่ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ จนถึงได้เลิกหรือคงทำพระราชพิธีนั้นอยู่อย่างไร... เพราะฉะนั้นถ้าว่าโดยทางความรู้ที่จะได้จากหนังสือเรื่องนี้ นับว่าเป็นอย่างถ่องแท้ถึงที่สุดที่จะพึงเป็นได้[209]

พิจารณาได้ว่าเรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการพระราชพิธีต่าง ๆ ที่จัดทำสำหรับพระนคร โดม ไกรปกรณ์ ได้ศึกษาตำราพระราชพิธีในสมัยรัชกาลที่ 4-5 โดยกล่าวว่า การเขียนเรื่องพระราชพิธีก่อนสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการเขียนอธิบายสาระของพระราชพิธีว่า พระราชพิธีนั้นทำอย่างไร ใครเป็นผู้ทำพิธี โดยไม่บอกเหตุผลหรือที่มาของการทำพระราชพิธีนั้น ๆ [210] และได้กล่าวว่า เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงโดยการกล่าวถึงรายละเอียดถึงที่มาของประเพณีในสมัยที่ได้มีการจารึกเรื่องพระราชพิธีในจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม [211] โดยการเขียนเรื่องพระราชพิธีในตำราพระราชพิธีสมัยรัชกาลที่ 4-5 เป็นการเขียนอธิบายที่มาของพระราชพิธีว่าอะไรคือสาเหตุของพระราชพิธี หรือมีที่มาอย่างไร [212]

เมื่อพิจารณาเนื้อความใน*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ที่มีทั้งการอธิบายและชี้แจ้งเกี่ยวกับพระราชพิธีอย่างละเอียด ความเป็นมา ความหมาย ขั้นตอน การปรับเปลี่ยนและข้อควรระมัดระวัง อาจ

---

[209] เรื่องเดียวกัน, หน้า บทนำ.

[210] โดม ไกรปกรณ์, "**ตำราพระราชพิธีสมัยรัชกาลที่ 4-5**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 18.

[211] เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

[212] เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

ทำให้กล่าวได้ว่า *พระราชพิธีสิบสองเดือน*มีฐานะเป็น “ตำราพระราชพิธีของไทย”[213] ที่นอกจากเป็นการบันทึกเรื่องราวพระราชพิธีสำคัญของพระนครมิให้สูญหาย และสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางปฏิบัติให้ถูกต้องอีกด้วย ทั้งนี้ การให้ความรู้เกี่ยวกับพระราชพิธีสามารถจำแนกพระราชพิธีออกเป็น 2 ประเภท คือ พระราชพิธีที่ได้กระทำสืบต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลานาน และพระราชพิธีที่เพิ่มจัดให้มีขึ้นใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในส่วนที่เป็นพระราชพิธีที่ได้เคยมีการปฏิบัติมาแล้วในสมัยอดีต จะเห็นว่ามีวิธีการเสนอเรื่องราวที่แตกต่างออกไปจากวรรณคดีเกี่ยวกับประเพณีที่เคยมีมา คือการแสดงเชิงประวัติถึงความเป็นมาว่าเป็นพิธีที่ปรากฏหลักฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด ดังที่ ประพจน์ อัศวิรุฬหการ ได้กล่าวไว้ว่า

> เมื่อทรงเล่าถึงพระราชพิธีต่าง ๆ ไม่เพียงบอกว่าสมัยของพระองค์ทำอย่างไร แต่ทรงรื้อมาหมดตั้งแต่ต้นเท่าที่จะค้นหามาได้ สมัยไหนมีการเติมพิธีใดเพราะอะไรก็ทรงบอกไว้ทั้งหมด...เพราะฉะนั้นแล้วจึงไม่ได้กล่าวถึงจารีตประเพณีเพียงอย่างเดียว แต่มีเนื้อหาเชิงประวัติอยู่ในนั้นด้วย[214]

เนื้อหาใน*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ได้อ้างอิงถึงความเก่าแก่ของบางพระราชพิธีย้อนไปถึงสมัยสุโขทัยและมีการปฏิบัติสืบเนื่องต่อมาในสมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งพระราชพิธีส่วนใหญ่ได้มีการปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยอาจมีเว้นไปบางในสมัยอยุธยา และกลับมามีหลักฐานปรากฏว่าได้นำมาปฏิบัติอีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมีการอ้างอิงข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ จากแหล่งอ้างอิงคือ จากหนังสือของ*นางนพมาศ คำให้การขุนหลวงหาวัด พระราชพงศาวดารกรุงเก่า กฎมนเทียรบาล* และจากการสอบถามจากบุคคลที่มีความรู้ เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลากรมพระบำราบปรปักษ์ และในช่วงที่ได้ปฏิบัติในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงอธิบายพระราชพิธีอย่างละเอียดตามที่พระองค์ได้ทรงเข้าร่วมและทอดพระเนตรเห็นมาด้วยพระองค์เอง

ทั้งนี้ในการอธิบายความ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้กลวิธีการประพันธ์โดยการเริ่มต้นอธิบายแต่ละพระราชพิธีว่าได้ปฏิบัติมาตั้งแต่ในสมัยอดีต เช่น พระราชพิธีเดือนสิบสอง คือการลอยพระประทีป ถึงแม้จะไม่นับว่าเป็นพระราชพิธี แต่ “ควรนับว่าเป็นราชประเพณีซึ่งมีมาในแผ่นดินสยามแต่โบราณ ตั้งแต่พระนครยังอยู่ฝ่ายเหนือ”[215] ในพระราชพิธีเดือน

---

[213] เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

[214] ประพจน์ อัศวิรุฬหการ, “พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประเภทความเรียงเชิงอธิบาย,” ใน **ปิยราชกวินทร์**, (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยภาษาและวรรณคดีไทยและภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ร่วมกับฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 4

[215] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, หน้า 16.

ห้า มีการอธิบายเริ่มต้นว่าพระราชพิธีศรีสัจจปานกาลหรือพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาว่า “เป็นพระราชพิธีใหญ่สำหรับแผ่นดินมีสืบมาแต่โบราณ ไม่มีเวลาเว้นว่าง มีคำอ้างถึงว่าเป็นพิธีระงับยุคเข็ญของบ้านเมือง”[216] โดยได้อธิบายลักษณะการถือน้ำในครั้งกรุงเก่าเปรียบเทียบกับการถือน้ำที่ได้ปฏิบัติในสมัยรัตนโกสินทร์ จะเห็นว่านอกจากแสดงถึงความต่อเนื่องที่ได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว ยังมุ่งแสดงให้เห็นการที่กลุ่มชนได้มีขนบ ประเพณีร่วมกันมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยสุโขทัย

สำหรับพระราชพิธีอีกส่วนหนึ่งที่เพิ่มขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากจะเป็นพระราชพิธีที่กำหนดขึ้นใหม่แล้ว ยังมีพระราชพิธีที่นำกลับมาปฏิบัติใหม่ ใน *พระราชพิธีสิบสองเดือน* ได้อธิบายว่าพระราชพิธีส่วนหนึ่งเป็นการรื้อฟื้นพระราชพิธีที่ได้เคยทำมาก่อน เช่น พระราชพิธีเดือนหกการวิสาขบูชา “เป็นนักขัตฤกษ์ที่ควรประกอบการบูชาใหญ่ในพระรัตนตรัยซึ่งถือกันอยู่ในเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนามาแต่โบราณนั้น จะให้ได้ความชัดว่า ตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้มาประดิษฐานในแผ่นดินสยามแล้ว”[217] มีหลักฐานปรากฏว่าได้มีการทำพระราชพิธีการวิสาขบูชาในสมัยสุโขทัย แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้ปฏิบัติกันในสมัยอยุธยา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าเป็นพระราชพิธีสำคัญอย่างยิ่งทางพุทธศาสนาเพราะเป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพาน ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงนำกลับมาปฏิบัติขึ้นใหม่ให้เป็นธรรมเนียมสืบต่อไป

ทั้งนี้ การให้ความรู้เกี่ยวกับพระราชพิธีสำหรับพระนครก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า พระราชพิธีโดยส่วนมากเป็นพระราชพิธีที่ได้กระทำสืบเนื่องมาอย่างยาวนานนับแต่อดีต เป็น “พระราชพิธีที่มีมาในพระราชกำหนดกฎมณเฑียรบาลซึ่งได้ตั้งขึ้นแต่แรกสร้างกรุงทวาราวดีศรีอยุธยาโบราณ”[218] เป็นการให้ความรู้แก่คนปัจจุบันว่าในอดีตได้มีการปฏิบัติพระราชพิธีขนบธรรมเนียมประเพณีอะไรกันบ้างที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

> และในครั้งนี้ได้คิดที่จะช่วยกันแต่ง เรียบเรียงข้อความในความประพฤติของราษฎรประชาชนในกรุงสยาม ซึ่งได้เล่นการนักขัตฤกษ์ตามฤดูเดือนปี เพื่อจะให้เป็นประโยชน์ที่ให้คนภายหลังทราบการงาน ซึ่งเราได้ประพฤติเป็นประเพณีบ้านเมืองอยู่ในบัดนี้ หรือในชั้นพวกเราทุกวันนี้ที่ยังไม่ได้ทราบ ได้

---

[216] เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.

[217] เรื่องเดียวกัน, หน้า 293.

[218] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, หน้า 3.

> เห็นการประพฤติทั่วไปของชนทั้งปวงก็จะได้ทราบ เหมือนอย่างช่วยกันสืบสวนมาเล่าสู่กันฟัง[219]

นอกจากนี้เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ได้ให้ความรู้ไปถึงคนในชั้นหลังได้ทราบเรื่องพระราชพิธีและประเพณีต่าง ๆ อีกด้วย แสดงให้เห็นความเป็นมาและชี้แจงให้เห็นว่าพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ เหล่านี้ ได้มีการปฏิบัติร่วมกันมาอย่างยาวนานและสืบเนื่อง หรือแม้จะมิได้ปฏิบัติมาโดยตลอด แต่ก็ไม่ใช่พระราชพิธีที่มีขึ้นใหม่ บรรพบุรุษได้เคยปฏิบัติกันมาแล้วในสมัยอดีต

(2) การเสนอให้เห็นว่าขนบประเพณีที่ดีงามของพระนครมีรากฐานมาจากแนวคิดของพุทธศาสนา

ประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*มุ่งเสนอก็คือแนวคิดและแนวปฏิบัติพระราชพิธีต่าง ๆ โดยอธิบายให้เห็นว่า พระราชพิธีสำหรับพระนครที่ได้ดำเนินมาตั้งแต่ดั้งเดิม เป็นการผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์

> พระราชพิธีซึ่งมีสำหรับพระนครที่ได้เคยประพฤติมาแต่ก่อนจนถึงปัจจุบันนี้ อาศัยที่มาเป็น 2 อย่าง อย่างหนึ่งมาตามตำราไสยศาสตร์ที่นับถือพระเป็นเจ้า อิศวร นารายณ์ อย่างหนึ่งมาตามพระพุทธศาสนา แต่พิธีที่มาจากต้นเหตุทั้งสองอย่างนี้ มาคละระคนกันเป็นพิธีอีกอย่างหนึ่งขึ้นก็มี[220]

เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*อธิบายว่า “เนื่องมาจากการที่แต่เดิมพระมหากษัตริย์และประชาชนนับถือศาสนาพราหมณ์ แต่ต่อมาได้เปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนา”[221] “ถึงแม้ว่าคนไทยถือพระพุทธศาสนาก็ยังหาอาจที่จะละทิ้งการบูชาเซ่นสรวงไปได้ไม่ การพระราชพิธีตามไสยศาสตร์ยังไม่ได้เลิกถอน เป็นแต่ความนับถือนั้นอ่อนไป ตกอยู่ในทำไว้ดีกว่าไม่ทำ ไม่เสียหายอันใดนัก”[222] ซึ่งแนวทางของพุทธศาสนาก็มิได้ห้ามหรือขัดขวาง จึงยังคงทำให้มีการนำพิธีกรรมต่าง ๆ ของพราหมณ์มาปฏิบัติต่อ แต่ได้ย้ำว่าได้มีการเลือกสรรพิธีกรรมของพราหมณ์มาใช้อย่างเหมาะสม

---

[219] เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

[220] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

[221] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

[222] เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

> แต่การพิธีทั้งปวงนั้น ก็ย่อมเลือกเฟ้นแต่การสุจริตในไตรทวารไม่รับลัทธิซึ่งเป็นการทุจริตของพวกพราหมณ์ฮินดูบางพวก ซึ่งมีลัทธิร้ายกาจมาถือเป็นธรรมเนียมบ้านเมืองให้เป็นการขัดขวางต่อพระพุทธศาสนา และการพระราชพิธีอันใดซึ่งมีแต่พิธีพราหมณ์อย่างเดียว ก็ย่อมเพิ่มเติมการพระราชกุศลซึ่งเป็นส่วนทานมัย ศีลมัย ภาวนามัย เจือปนเข้าในพระราชพิธีนั้นยกเป็นต้นเหตุ[223]

การกล่าวเช่นนี้เป็นการยืนยันว่า การพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ ของพระนครที่ได้ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาทำตามแนวทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักธรรมอันดีของบ้านเมือง เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*จึงทำหน้าอธิบายเหตุผลว่าการที่บางพระราชพิธีดำเนินการแบบพิธีกรรมแบบพราหมณ์ก็เพราะได้ปฏิบัติกันมาแต่ดั้งเดิม แต่ได้มีการเลือกสรรแล้วว่าบางพิธีของพราหมณ์ไม่ได้ขัดกับหลักอันดีของพุทธศาสนาจึงได้กระทำมาจนเป็นธรรมเนียมของบ้านเมือง เช่น พระราชพิธีในเดือนหก คือพระราชพิธีพืชมงคลและจรดพระนังคัล โดยเรื่องได้อธิบายว่าราชพิธีพืชมงคลเป็นพิธีสงฆ์ ส่วนพระราชพิธีจรดพระนังคัลเป็นพิธีพราหมณ์ซึ่งเป็นพิธีเกี่ยวกับการเสี่ยงทายให้รู้ล่วงหน้าเกี่ยวกับเรื่องของปริมาณน้ำที่จะใช้ในการเพาะปลูกทำนา

> การที่จะแก้ไขเยียวยาน้ำฝนน้ำท่าซึ่งเป็นของเป็นไปโดยฤดูปรกติเป็นเอง โดยอุบายลงแรงลงทุนอย่างไรไม่ได้ จึงต้องอาศัยอธิษฐานเอาความสัตย์เป็นที่ตั้งบ้าง ทำการซึ่งไม่มีโทษนับว่าเป็นการสวัสดิมงคล ตามซึ่งมาในพระพุทธศาสนาบ้าง บูชาเซ่นสรวงตามที่มาทางไสยศาสตร์บ้าง ให้เป็นการช่วยแรงและเป็นที่มั่นใจตามความปรารถนาของมนุษย์ซึ่งคิดไม่มีที่สุด[224]

เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ได้อธิบายว่า การเสี่ยงทายแบบพราหมณ์เป็นอุบายหรือวิธีที่ทำขึ้นประกอบเพื่อสร้างขวัญกำลังใจและความมั่นใจในการทำการเกษตรให้แก่ประชาชน ซึ่งบางครั้งก็เป็นเรื่องสำคัญ แต่ทางศาสนาพุทธจะไม่ได้มีแนวปฏิบัติใดเช่นนี้ ดังนั้นจึงได้มีการผสมผสานพุทธกับพราหมณ์ก็เพื่อเสริมความเชื่อความคิดให้เป็นสิริมงคล

> ซึ่งกล่าวมาทั้งปวงนี้เพื่อจะแสดงให้ทราบชัดในเบื้องต้นว่าพระราชพิธีทั้งปวงนั้นทำสำหรับประโยชน์อันใด และเพื่อว่าผู้มีความสงสัยว่าพระเจ้าแผ่นดินและราษฎรก็ถือพระพุทธศาสนา เหตุใดจึงทำพิธีทางลัทธิไสยศาสตร์อยู่ ความ

---

[223] เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

[224] เรื่องเดียวกัน, หน้า 273.

> ดำริของท่านผู้ที่ปกครองแผ่นดินมาแต่ก่อนคิดเห็นการดังเช่นกล่าวมานี้แล จึงยังได้ทำการพระราชพิธีทั้งปวงซึ่งเป็นการสำหรับพระนครสืบมา[225]

อย่างไรก็ตาม เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ได้ย้ำอย่างชัดเจนว่า เมื่อมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรับเปลี่ยนให้พระราชพิธีประจำพระนครมีความสัมพันธ์กับหลักพระพุทธศาสนา ดังที่ทรงกล่าวถึง พระราชพิธีเดือนห้า คเชนทรัศวสนาน

> การพระราชพิธีอันใดซึ่งเป็นพิธีประจำพระนคร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเติมให้เกี่ยวในพระพุทธศาสนาลงอีกหลายอย่าง การพระราชพิธีนี้ อยู่ข้างจะเป็นช่องเหมาะมีที่อ้างอิง ตัวอย่างว่าเป็นการพิธีมงคลมีมาแต่กาลโบราณ จึงได้ทรงเทียบเคียงการเก่ามาตั้งเป็นแบบฉบับขึ้น[226]

การอธิบายเช่นนี้เป็นการยืนยันว่า พระราชพิธีซึ่งถือว่าเป็นประเพณีและวัฒนธรรมของชาติตั้งอยู่บนรากฐานความคิดตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการปฏิเสธอย่างชัดเจนว่าวัฒนธรรมสำคัญและประเพณีดีงามของบ้านเมืองไม่ได้เป็นพิธีทางไสยศาสตร์ แต่ได้ดำเนินตามหลักธรรมอันดีงามของพระพุทธศาสนา และเป็นการยืนยันความเป็นชาติที่นับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ

> ส่วนในแผ่นดินสยามนี้ แต่เดิมมาก็คงจะเป็นแต่ถือเจ้าผีเช่นเมืองลาว เจ้าและผีเหล่านั้นๆ ไม่มีกฎหมายข้อบังคับที่ได้สั่งสอนคนให้ประพฤติตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง...เป็นแต่นับถือก็เซ่นสรวงบูชาไปลองดู...ครั้นเมื่อพราหมณ์นำศาสนาอิศวรนารายณ์เข้ามา ถึงว่าศาสนานั้นมีกฎหมายบังคับความประพฤติของคนแต่วิธีลักษณะอาการก็ไม่สู้ผิดกันไปกับเจ้าผู้ซึ่งเคยถือมาแต่ก่อนนัก เมื่อรับมาถือก็เข้าใจว่าเป็นผีอย่างเก่านั้นเอง แต่เป็นผีผู้ดีขึ้นไปกว่านั้นอีกหน่อย...ครั้นเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามา เป็นลัทธิแปลกไปใหม่ ไม่เหมือนอย่างที่เคยถืออยู่แต่ก่อนเลย เป็นการลึกซึ้งเข้าใจยาก ต้องร่ำเรียน ครั้นเมื่อร่ำเรียนรู้แล้วก็ยิ่งเห็นความอัศจรรย์ในคำสั่งสอนนั้นมากขึ้น ได้รับผลแห่งความปฏิบัติแน่นอนดีกว่าที่ได้จากผีไพร่หรือผีผู้ดีที่เคยถือมาแต่ก่อน ก็ทำให้ความเลื่อมใสศรัทธาเจริญกล้าขึ้น เมื่อมีผู้ร่ำเรียนรู้มากขึ้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็ยิ่ง

---

[225] เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

[226] เรื่องเดียวกัน, หน้า 204

> แพร่หลายออกไป หยั่งลงตั้งมั่นในประเทศสยามแน่นหนามั่งคงยิ่งกว่าศาสนาพราหมณ์เพราะเป็นคำสอนที่มีแก่นสารให้ผลปรากฏในปัจจุบันไปมีสับปลับพลิกแพลงเลย ถึงว่าศาสนาเก่าที่เคยถือมาทั้งสองอย่างจะไม่ละทิ้งเสียได้ด้วยใจอ่อน ก็ยังเหลือแต่ความเกรงใจมากกว่าที่นับถือจริงประเทศสยามเป็นภูมิภาคที่สมควรจะทรงพระพุทธศาสนามากกว่าประเทศอินเดีย[227]

เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ได้ชี้แจงที่มาของการปรับเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาของคนในชาติก็เพราะมีคำสั่งสอนและแนวทางปฏิบัติที่เป็นเหตุและผล เมื่อนำไปปฏิบัติก็เกิดผลดี เป็นการยืนยันกับคนในชาติว่า ชาติไทยเป็นชาติที่มีพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่มีคติที่ดีมีหลักปฏิบัติที่เหมาะสมเป็นศาสนาประจำชาติ ส่วนแนวทางปฏิบัติตามธรรมเนียมแบบพราหมณ์ที่ยังได้กระทำสืบต่อมานั้น ก็เป็นแต่เพียงการปฏิบัติเป็นธรรมเนียมสืบต่อมาเพื่อช่วยเสริมสร้างกำลังใจเท่านั้น

ทั้งนี้ การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ลงพิมพ์เผยแพร่ จึงเป็นการมุ่งเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพระราชพิธีไปสู่ประชาชนในวงกว้าง โดยจะเห็นว่าก่อนหน้านั้นความรู้เกี่ยวกับพระราชพิธีจะเป็นความรู้พิเศษที่สำหรับชนชั้นสูงเท่านั้น เนื่องจากตำราพระราชพิธีได้ถูกจัดเก็บไว้ในหอหลวงซึ่งเป็นสถานที่เก็บรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ของราชสำนัก และเรื่องพระราชพิธีที่ประชาชนได้รับรู้ก็มีเพียงการได้เห็นพระราชพิธีที่อนุญาตให้รับรู้เท่านั้น[228] ถึงแม้จะได้มีการเผยแพร่ความรู้เรื่องพระราชพิธีผ่านการจารึกที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่การที่*พระราชพิธีสิบสองเดือน*ได้พิมพ์เผยแพร่ลงในหนังสือวชิรญาณ ซึ่งน่าจะเป็นการเผยแพร่ในวงกว้างและได้รายละเอียดมากกว่า

กล่าวได้ว่า พระราชนิพนธ์เรื่อง*พระราชพิธีสิบสองเดือน*คือการให้ความรู้เกี่ยวกับความหมาย การปฏิบัติของพระราชพิธีสำคัญของชาติ และยังเป็นการเสนอให้เห็นว่าพวกเราในชาติได้มีประเพณี วัฒนธรรมร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีตยาวนานตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นคนร่วมชาติเดียวกัน นอกจากนั้น เนื้อความได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับพระราชพิธีสำหรับพระนครโดยการนำมาตีความใหม่เพื่อมุ่งเสนอให้เห็นว่า วัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชาติที่ได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาตั้งแต่ในอดีตมีรากฐานมาจากหลักพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่มีหลักคำสอนที่ดีเป็นเหตุเป็นผล *พระราชพิธีสิบสองเดือน*จึงมีสถานะเป็นตำราพระราชพิธี ซึ่งเป็นหลักฐานที่ยืนยันให้เห็นว่าเป็นชาติมีอารยธรรมที่ดีงามและได้ดำเนินสืบเนื่องกันมาอย่างยาวนาน

---

[227] เรื่องเดียวกัน, หน้า 320.

[228] โดม ไกรปกรณ์, “**ตำราพระราชพิธีสมัยรัชกาลที่ 4-5**,” หน้า 20.

3.6 การแสดงความเจริญของชาติด้านวรรณคดี

ถึงแม้ว่าการพัฒนาบ้านเมืองให้มีความเจริญตามมาตรฐานตะวันตกนั้นเป็นสิ่งสำคัญ แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มิได้ทรงละเลยลักษณะความเป็นชาติไทยที่ดำรงมาอย่างยาวนาน ยังทรงเห็นคุณค่าของลักษณะความเป็นไทยที่เป็นสิ่งที่สามารถแสดงให้เห็นความเจริญและความมีอารยธรรมของชาติที่น่าภาคภูมิใจ ทั้งนี้ พระองค์น่าจะทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นมาเพื่อให้เห็นศิลปะด้านการประพันธ์ของไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสนพระราชหฤทัยด้านศิลปะเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาบันทึกการเสด็จประพาสต่างประเทศ โดยเฉพาะในคราวเสด็จไปยุโรปทั้งสองครั้ง พระองค์ทรงบันทึกเกี่ยวกับศิลปะของตะวันตกสาขาต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียด ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม วรรณคดีและการละคร ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอารยธรรมอันดีงามและรุ่งเรืองของชาตินั้น ๆ และที่สำคัญชาวตะวันตกมีความยินดีที่จะเชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้ชื่นชมในผลงานศิลปะเหล่านั้น โดยการจัดแสดงให้เห็นไว้ในพิพิธภัณฑ์ งานแสดง (exhibition) ต่าง ๆ หรือจัดตั้งไว้ในพื้นที่สาธารณะหรือในพระราชวัง ซึ่งถือว่าเป็นการนำเสนอให้เห็นผลงานศิลปะชิ้นยอดของชาติตน

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากลักษณะของพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบางเรื่องก็จะเห็นว่า เป็นวรรณคดีที่แสดงให้เห็นความเจริญของชาติด้านวรรณคดีเช่นกัน นั่นคือ “โคลงเรื่องรามเกียรติ์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม” ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

โคลงเรื่องรามเกียรติ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการจารึก *โคลงเรื่องรามเกียรติ์*ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามในคราวปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อ พ.ศ.2425 ทั้งนี้ การวาดภาพรามเกียรติ์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามมีมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระระเบียงล้อมรอบทั้งสี่ด้าน ในส่วนผนังพระระเบียงด้านในโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมช่างภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง*รามเกียรติ์*ขึ้นโดยแสดงเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้รื้อและเขียนขึ้นใหม่ทั้งหมดเพราะภาพฝาผนังรอบพระระเบียงชำรุดเสียหายมาก โดยแสดงเรื่องตั้งแต่ตอนพระชนกไถหาผอบที่บรรจุนางสีดา[229] ต่อมาในสมัย

[229] เสาวณิต วิงวอน, “**การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมยอพระเกียรติ**,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 480.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างและปฏิสังขรณ์ภายในวัดพระศรีรัตนศาสนาดาราม หลายอย่าง ทำให้ต้องขยายพระระเบียงออกไปทั้งด้านตะวันออกและตะวันตก โปรดเกล้าฯ ให้เขียนภาพเรื่อง*รามเกียรติ์*ใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยยังคงเริ่มแสดงเรื่องในตอนเดียวกันไม่เปลี่ยนแปลง แต่มาแล้วเสร็จในตอนต้นรัชกาลต่อมา

เมื่อ พ.ศ.2425 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ในโอกาสครอบรอบร้อยปีและสมโภชพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรในคราวเดียวกัน จึงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามใหม่ทั้งพระอาราม และให้ประชุมช่างฝีมือเขียนภาพรามเกียรติ์ขึ้นใหม่ โดยจัดทำเป็นห้อง ๆ รอบพระระเบียง เริ่มตั้งแต่ห้องที่ 1 ตอนพระชนกฤษีทำพิธีบวงสรวงได้นางสีดาแล้วลาเพศกลับ เจ้าเมืองมิถิลา ถึงห้องที่ 178 ตอน พระพรต พระสัตรุด พระมงกุฎ และพระลบ กลับจากไกยเกย เข้าเฝ้าพระรามที่อยุธยา พระรามปูมบำเหน็จจนทั่วหน้า[230] นอกจากนั้น พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้พระสงฆ์ พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทแต่งบทร้องกรองอธิบายภาพรามเกียรติ์แต่ละห้อง โดยมีจำนวนโคลงห้องละ 28 บท รวมเป็นโคลงจำนวน 4,984 บท ซึ่งพระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์ร่วมด้วยเป็นจำนวน 8 ห้อง คือ ห้องที่ 90 ตอนทศกัณฐ์ทำพิธีอุโมงค์ ห้องที่ 94 ตอนหนุมานเข้าห้องวานรินทร์ ห้องที่ 102 ตอนนางมณโฑหุงน้ำทิพย์ ห้องที่ 103 ตอนทศกัณฐ์ขาดเศียรขาดกร ห้องที่ 104 ตอนฤาษีถวายลิง ห้องที่ 105 ตอนหนุมาน ห้องที่ 106 ตอนหนุมานได้นางสุวรรณกันยุมา และห้องที่ 107 ตอนหนุมานชูกล่องดวงใจ เป็นโคลงจำนวน 224 บท

(1) การแสดงความเจริญด้านวรรณศิลป์

(1.1) การสืบทอดวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ในรูปแบบใหม่

คนไทยรับรู้เรื่องราวของ*รามเกียรติ์*หรือนิทานพระรามมาตั้งแต่สมัยอดีต ปรากฏทั้งที่เป็นวรรณคดีราชสำนักและวรรณกรรม ตำนาน และนิทานที่ปรากฏในท้องถิ่นต่าง ๆในส่วนที่เป็นวรรณคดีราชสำนัก จะเห็นได้จากในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ที่ได้มีการอ้างถึงเรื่องราวของพระราม เช่น *ลิลิตโองการแช่งน้ำ โคลงทวาทศมาส กำสรวลโคลงดั้น* สำหรับวรรณคดีที่เป็นเรื่องของรามเกียรติ์โดยตรงเท่าที่ปรากฏหลักฐานอยู่เก่าแก่ที่สุดในสมัยอยุธยาก็คือ*คำพากย์เรื่องรามเกียรติ์* ซึ่งมีเนื้อหาเพียงบางตอนเท่านั้นและบทละครรามเกียรติ์ครั้งกรุงเก่า ต่อมาในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ปรากฏวรรณคดีเรื่อง*รามเกียรติ์*ทุกสมัย อาจกล่าวได้ว่าเป็นการแต่งตามประเพณี แต่เมื่อพิจารณา

---

[230] สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, **โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 1**, (กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542), หน้า คำนำ.

แล้วจะเห็นว่า *รามเกียรติ์*แต่ละสำนวนมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป ส่งผลให้มีการนำเสนอทั้งเนื้อหาและรูปแบบแตกต่างกันออกไปด้วย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงให้มีการแต่ง *โคลงเรื่องรามเกียรติ์*ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังพระระเบียงที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (ในคราวนั้นได้มีการเขียนภาพจิตรกรรมขึ้นใหม่ด้วย) โดยมีเนื้อหาเริ่มต้นตอนพระชนกฤษีทำพิธีบวงสรวงได้นางสีดาแล้วลาเพศกลับเข้าเมืองมิถิลาถึงตอนพระพรต พระสัตรุด พระมงกุฎและพระลบกลับจากไกยเกษเข้าเฝ้าพระรามที่อยุธยา พระรามปูมบำเหน็จจนทั่วหน้า โดยเป็นการนำมาเสนอในรูปแบบใหม่ คือเป็นภาพจิตรกรรมประกอบคำบรรยายในฉันทลักษณ์ “โคลง” (ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีการจารึกภาพประติมากรรมนูนต่ำประกอบโคลงเรื่องรามเกียรติ์ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จำนวน 152 ภาพ/โคลง)* พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ประพันธ์โคลงและวาดภาพเรื่องรามเกียรติ์ตั้งแต่ต้นจนจบด้านเนื้อหา มีผลการศึกษาว่ามีเนื้อหาตรงตามฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่การดำเนินเรื่องในแต่ละห้องส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับภาพที่ปรากฏตามห้องนั้น ๆ[231] คือเป็นการแสดงเนื้อความตามเหตุการณ์ในภาพ ทำให้เนื้อหาบางตอนมีการสลับลำดับเหตุการณ์ หรือมีการดำเนินเรื่องช้าเร็วแตกต่างออกไปบ้าง กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องรามเกียรติ์ที่อยู่ในรูปแบบภาพจิตรกรรมประกอบโคลงที่มีเนื้อหาสมบูรณ์

นอกจากนั้น *โคลงรามเกียรติ์*มีการบรรยายเรื่องราวด้วยฉันทลักษณ์ที่แตกต่างไปจากรามเกียรติ์สำนวนอื่นที่ใช้ฉันทลักษณ์ “กลอน” ซึ่งมีจำนวนคำมากสามารถเล่าเรื่องราวได้ละเอียดเหมาะสมกับการใช้ประพันธ์เรื่องประเภทนิทาน แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้ “โคลง” มาใช้ในการบรรยายเรื่องราวตามภาพทำให้การบรรยายเรื่องราวมีความกระชับมากขึ้นกว่าบทละครสำนวนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เช่น ห้องที่ 104 ฤาษีถวายลิง (พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ตอนที่หนุมานตอบคำถามทศกัณฐ์ว่าเหตุใดจึงเปลี่ยนใจมาเข้าฝ่ายทศกัณฐ์ เปรียบเทียบกับสำนวนบทละคร

⊙บัดนั้น	คำแหงหนุมานชาญสมร
ได้ฟังท้าวยี่สิบกร	ทำถอนใจแล้วตอบบัญชา
ซึ่งข้ารักใคร่พระรามนั้น	สำคัญว่าจะได้ยศถา
ผู้เดียวไม่คิดชีวา	ด้วยว่าเธอนั้นยังเอ็นดู

*รายละเอียดดูได้ใน ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน เล่ม 2 จำพวกบทกลอน, พิมพ์ครั้งแรกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวิมาดาเธอกรมพระสุทธาสินีนาถ ปิยมหาราชปดิวริดา, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472)

[231] เรื่อเดียวกัน, หน้า 97.

ซึ่งพระองค์จะเลี้ยงข้านี้ จึ่งไม่ยินดีจะยอมอยู่
บัดนี้พิเภกเป็นศัตรู ยุยงภูธรทุกวันไป
พระรามฟังความแต่ข้างเดียว จะเหลียวหลังยั้งหยุดก็หาไม่
เท็จจริงผิดชอบประการใด มิได้ไถ่ถามให้เที่ยงธรรม์
ความแค้นเป็นแสนสาหส สุดคิดสุดอดจะทนกลั้น
ครั้นข้ามาเผาเมืองนั้น ได้รางวัลแต่ผ้าอาบน้ำ
ไม่มีสิ่งอื่นแต่ผืนเดียว ทั้งนุ่งทั้งเกี้ยวอยู่เช้าค่ำ
แสนเวทนาทารกรรม ช้ำใจเป็นพ้นพรรณนา
อันสงครามเพียงนี้ไม่ยากนัก ข้าจักขอรับอาสา
ไปจับพระลักษณ์พระรามมา ถวายเบื้องบาทาพระภูมี[232]

⊙พระรามยังรักข้า จึงหนี พระเอย
ครั้นพิเภกพาที ยุไท้
กลับเกลียดกลับด่าตี แต่โกรธ กริ้วนา
บำเหนจนั้นข้าได้ แต่ผ้าชุบสรง
⊙ความแค้นข้าพ้นที่ พรรณนา
จึงยั่นบากหน้ามา พึ่งไท้
จะขอรับอาษา ออกศึก
จับมนุษย์จุ่งได้ มัดเข้ามาถวาย[233]

จะเห็นว่าเป็นความในตอนเดียวกัน แต่*โคลงรามเกียรติ์*บรรยายความได้กระชับกว่าสำนวนบทละคร เนื่องจากเป็นลักษณะเด่นของฉันทลักษณ์โคลง ที่เป็นการเลือกใช้คำน้อยแต่สื่อความหมายได้มาก การเปลี่ยนแปลงฉันทลักษณ์เป็นโคลงจึงมีความหมายเหมาะสมกับรูปแบบการเสนอที่ต้องจารึกไว้บนหินที่มีพื้นที่จำกัด นอกจากนั้น ฉันทลักษณ์โคลงที่มีวรรคท้าย 2 พยางค์ และบังคับเอก-โท ประกอบการสรรคำที่มีความหมายมาก ทำให้มีลีลาที่องอาจ เข้มแข็ง เช่น ความในตอนที่พระรามรู้ว่าทศกัณฐ์ยกทัพมาด้วยตนเองก็รีบจัดทัพและออกรบด้วยตนเอง

---

[232] กรมศิลปากร, **บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช**, (กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร, 2549), หน้า 373-374.

[233] **โคลงเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 2**, (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2508), หน้า 25.

⊙เมื่อนั้น	พระนารายณ์สุริย์วงศ์ทรงศร
ได้ฟังโหราพยากรณ์	ภูธรสั่งน้องพาลี
จงเตรียมพหลโยธา	เสนานิกรกระบี่ศรี
เราจะยกออกไปราวี	ต่อตีด้วยท้าวทศกัณฐ์[234]
⊙ทรงทราบจึงสั่งน้อง	พาลี
ให้เทียบทวยโยธี	ทัพกล้า
สิบหมื่นแต่พื้นมี	ฤทธิรุทธ์
เราจะออกโรมร้า	ราพณ์เสี้ยนศึกแสลง[235]

ความในบาทสุดท้ายของทั้งคำกลอนและคำโคลงมีความหมายตรงกัน แต่ด้วยลีลาและของโคลงทำให้ “เราจะออกโรมร้า” มีความที่กระชับและน้ำเสียงที่แสดงความเข้มแข็งกว่า “เราจะยกออกไปราวี” จะเห็นว่า โคลงใช้เพียงคำว่า “ราพณ์” แต่ในกลอนใช้คำว่า “ท้าวทศกัณฐ์” อีกทั้ง การบังคับเอกโทของโคลง รวมถึงอลังการทางภาษาสูงกว่า ทำให้“ราพณ์เสี้ยนศึกแสลง” มีความไพเราะกว่า “ต่อตีด้วยท้าวทศกัณฐ์” อีกทั้งการประพันธ์ด้วยโคลงทำให้มีการแบ่งเนื้อหาและลำดับเนื้อหาได้ชัดเจน (ดังที่ได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของโคลงไปแล้วในหัวข้อ 3.1)

นอกจากนี้ การจารึกโคลงบนฝาผนังพระระเบียง นอกจากเป็นการเสพเนื้อความแล้วยังเป็นการเสพ “รูปฉันทลักษณ์โคลง” ด้วยสายตาอีกด้วย โดยโคลงมีจำนวนคำในแต่ละวรรคไม่มากนัก โดยเฉพาะถ้าเปรียบเทียบกับกลอนแปดซึ่งมีจำนวนคำในแต่ละวรรคแน่นกว่า อีกทั้งโคลงมีการแบ่งบทที่ชัดเจน ทำให้รูปฉันทลักษณ์ของโคลงดูงามและเป็นระเบียบมากกว่า กล่าวได้ว่า ทั้งเนื้อหา ฉันทลักษณ์ วรรณศิลป์และวิธีการนำเสนอสอดคล้องกันเป็นอย่างยิ่ง เป็นการแสดงหลักสำคัญของชาติด้านศิลปะการประพันธ์และวรรณศิลป์ของชาติเอาไว้ ให้ปรากฏในรูปแบบของการจารึกบทแผ่นหิน ซึ่งมีนัยของการดำรงอยู่อย่างมั่นคง โคลงเรื่องรามเกียรติ์ที่จารึกไว้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามจึงเป็นการนำเสนอวรรณคดีเรื่องสำคัญของชาติด้วยรูปแบบศิลปะแบบใหม่ คือ เป็น*รามเกียรติ์*สำนวนที่มีภาพประกอบ เป็นการแสดงเรื่องด้วยศิลปะสองสาขา คือวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ ภาพจิตรกรรมกับโคลงทำหน้าที่ร่วมกันในการสื่อความเรื่องรามเกียรติ์

(1.2) การแสดงศิลปะการประพันธ์ของชาติ

การเปลี่ยนแปลงฉันทลักษณ์ของเรื่อง*รามเกียรติ์*จาก “กลอน” เป็น “โคลง” สอดคล้องกับวิธีการนำเสนอคือไม่ได้เผยแพร่ในรูปแบบหนังสือสำหรับอ่าน แต่เป็นการจารึกไว้ที่พระระเบียงวัด

---

[234] กรมศิลปากร, **บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช**, หน้า 350.

[235] **โคลงเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 2**, หน้า 15.

พระศรีรัตนศาสนาดาราม ดังที่ได้กล่าวในประเด็นข้างต้น แต่ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ว่า การที่เรื่องรามเกียรติ์สำนวนนี้ประพันธ์ด้วยโคลงจำนวนมากถึง 4,984 บท มีนัยสำคัญคือมุ่งแสดงให้เห็นศิลปะการประพันธ์ที่เก่าแก่ของชาติ เพราะกล่าวได้ว่า “โคลง” เป็นคำประพันธ์ดั้งเดิมของไทย[236] และได้มีการนำมาใช้ประพันธ์วรรณคดีไทยที่มาตั้งแต่สมัยอยุธยา การประพันธ์ด้วยฉันทลักษณ์ “โคลง” จึงน่าจะมีนัยของการแสดงให้เห็นศิลปะการประพันธ์ที่ดีงามและเก่าแก่ของชาติ

ทั้งนี้ ถึงแม้ว่าการแต่งด้วยฉันทลักษณ์ประเภทโคลงจะทำให้มีข้อจำกัดในการแสดงเรื่องราวหลายประการ แต่จะเห็นว่าเรื่อง *โคลงเรื่องรามเกียรติ์* ที่จารึกไว้ที่พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามก็ได้มีการรักษาการดำเนินเรื่องตามขนบนิยมของวรรณคดีไทย คือมีลักษณะการประพันธ์โดยยึดคติธรรมเนียมในการแต่งวรรณคดีโบราณ เช่น มีการพรรณนาเข้าแบบ คือ มีบทชมนก ชมไม้ ชมพาหนะ บทสระสรง ทรงเครื่อง[237] เช่น ในห้องที่ 102 มณโฑหุงน้ำทิพย์ (พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ได้มีการบรรยายกระบวนทัพของทศกัณฐ์

⊙กรมช้างผูกช้างเชื่อง ซับมัน
ขุนคชินทรเข้มขัน ขี่คว้าง
สัปคับครงเครื่องสรร พาวุธ วางแฮ
พลแวดเชิงชิดช้าง ขบเขี้ยวกุมคทา
⊙กรมม้าผูกม้าร่าน เริงพยศ
ขุนกระจำเจนสกด ย่ำน้อย
หัดถ์ทายเทิดทวนชด ฉวัดร่อน รำแฮ
พลหอกหาญห่อมต้อย ติดข้างเคียงแซง
⊙กรมรถแต่งรถล้อ เหล็กเพชร
เทียมดุรงค์พารเห็จ ลิ่วล้ำ
ขุนน้าวธนูเผด็จ ศึกคู่ สถิตย์แฮ
ทวยธนูศรซ้ำ สกดห่อมล้อมสลอน
⊙พลจรเจนศึกล้วน กุมสาต- ตราแฮ
เขนโลห์โตมรมาศ มากง้าว

---

[236] วีรวัฒน์ อินทรพร, “**สุนทรียภาพของโคลงในวรรณคดีไทย: การสร้างสรรค์วรรณศิลป์จากธรรมชาติของภาษาไทย**,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 28.

[237] อารมย์ ไทยสุริโย, “**การศึกษาวิเคราะห์โคลงรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5**,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536), หน้า 46.

ต่างสวมเกราะกรอมอาตม์ องอาจ เอกเอย
พร้อมพรั่งยั้งท่าท้าว ธิราชผู้จอมพล[238]

ถึงแม้ว่าในแต่ละห้องจะเล่าเนื้อหาอย่างย่นย่อ เพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบการนำเสนอและฉันทลักษณ์ แต่กวีผู้แต่งก็ได้พยายามที่จะคงขนบการแต่งวรรณคดีไทยให้ครบถ้วน อีกทั้งกวียังได้แสดงศิลปะการเรียบเรียงถ้อยคำหรือวรรณศิลป์ไว้ในการประพันธ์อีกด้วย เช่น ห้องที่ 102 ตอนบรรยายทัพของทศกัณฐ์

⊙เสียงประโคมแข่งอื้อ เอิกอึง
เสียงพลุสัญญาตึง ตื่นฟ้า
เสียงโห่สท้านถึง พรหมโลก
เสียงบาทสเทือนหล้า เล่ห์ด้าวดินไหว[239]

โคลงบทนี้ใช้การซ้ำคำว่า “เสียง” ที่ต้นบาท นอกจากทำให้เกิดเสียงไพเราะแล้ว การซ้ำคำต้นบาทเช่นนี้ยังสอดคล้องกับการสื่อความ คือ การซ้ำคำว่า “เสียง” ข้างต้นเป็นการจำแนกประเภทของเสียงอึกทึกกึกก้องของกองทัพว่ามีเสียงของอะไรบ้าง และเป็นการเน้นว่าเสียงกองทัพที่ดังกึกก้องมาจนถึงพรหมโลก แสดงความยิ่งใหญ่ของกองทัพทศกัณฐ์

ห้องที่ 94 หนุมานเข้าห้องวาณรินทร์ (พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ตอนที่หนุมานโลมนางวาณรินทร์และจะต้องลาจากไป จะเห็นว่ามีการใช้คำว่า “สอง” แทนชื่อหนุมานและวาณรินทร์ไปตลอดโคลง 4 บท

⊙พลางตะโบมโลมลูบเกี้ยว กอดปะสาน
สองสบสุขสราญ ร่วมรู้
ลูกลมละเลิงลาน ลื่มเหนื่อย
นางพะวงหลงชู้ ชื่นล้ำลืมสวรรค์
⊙เสร็จสองสมสวาดิ พานร ถามแฮ
นางแนะทางกำธร ที่เร้น
สองจิตรต่างทางจร จำแยก สองแฮ
สองวิตกอกเต้น จากถ้ำดำเนิน

[238] **โคลงเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 2**, (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2508), หน้า 13.

[239] เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⊙ถึงแท่นปากถ้ำทอด ทรวง อา ไลยนอ
สองเลือกปลิดมาลา แลกให้
พานรร่ำพรรณา ขอโทษ ทัณฑ์แฮ
นางชอ้อนวอนไหว้ ผิดพลั้งขอยมา
⊙สองสั่งสองโศกส้วม สอดกัน แสงแฮ
กลับคิดราชกิจพลัน ข่มสร้อย
โจงจัดพัตรกระสัน สนิทแน่น แฟ้นนา
ช้อนเชิดอนุชน้อย คว่างขึ้นหาวหาย[240]

การซ้ำคำว่า “สอง” นอกจากจะทำให้เกิดเสียงไพเราะแล้ว ยังสื่อความหมายที่แสดงให้เห็นว่า ทั้งหนุมานและวาณรินทร์มีความรู้สึกเช่นเดียวกันตลอด เป็นการสื่อถึงความรักความผูกพันที่มีต่อกันและกัน นอกจากนั้นในแต่ละบทยังมีการเล่นสัมผัสอักษรตลอดทั้งวรรค เช่น “สองสบสุขสราญ” “ลูกลมละเลิงลาน” “สองสั่งสองโศกส้วม” หรือมีการใช้สัมผัสอักษรและสระพร้อมกันในวรรค เช่น “โจงจัดพัตรกระสัน” เสริมให้เกิดเสียงไพเราะยิ่งขึ้น

กล่าวได้ว่า นอกจากการแสดงเรื่องราวด้วยรูปแบบฉันทลักษณ์โคลงที่แสดงให้เห็นรูปแบบคำประพันธ์ดั้งเดิมของชนชาติแล้ว กวีก็ยังได้แสดงให้เห็นศิลปะการประพันธ์ของชาติอีกด้วย

(2) การแสดงความเจริญของชาติด้วยด้วยวรรณคดี

เมื่อพิจารณาร่วมกับบริบทในการสร้าง*โคลงเรื่องรามเกียรติ์* ตลอดจนแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการสร้างชาติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้พิจารณาได้ว่า*โคลงเรื่องรามเกียรติ์*ที่จารึกประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดารามสื่อความหมายที่กว้างไกลกว่าการสืบทอดขนบการพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่อง*รามเกียรติ์* นั่นคือทำหน้าที่แสดงให้เห็นความเจริญของชาติ

เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวถึงการฟื้นฟูด้านอักษรศาสตร์ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไว้ว่า บทละครนับเนื่องในวิชาที่เป็นเครื่องหมายแห่งความเจริญส่วนหนึ่งก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งขึ้นไว้สำหรับพระนครให้ครบตามจำนวนที่เคยมีในสมัยกรุงศรีอยุธยา[241] การสร้างสรรค์งานประพันธ์เก่าขึ้นมาใหม่ได้กระทำควบคู่กับการแต่งซ่อมและแต่งต่อ

---

[240] **โคลงเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 1**, (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2508), หน้า 563-564.

[241] เสถียรโกเศศ, **อุปกรณ์รามเกียรติ์**, (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2550), หน้า 153.

งานที่นับถือกันว่าเป็นงานแบบฉบับหลายเรื่อง[242] ดังนั้น การที่พระองค์ทรงให้มีการแต่งบทละครต่าง ๆ รวมถึงเรื่อง*รามเกียรติ์* ส่วนหนึ่งก็น่าจะเป็นการแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของกรุงรัตนโกสินทร์ที่เทียบเท่าได้กับความเจริญรุ่งเรืองในสมัยอยุธยาซึ่งถือว่าเป็นยุคสมัยอุดมคติ ถือว่าเป็นการรักษาและสืบต่อวัฒนธรรมของชาติ ดวงมน จิตร์จำนง ได้กล่าวถึงคุณค่าและลักษณะของพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง*รามเกียรติ์*ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไว้ว่า

> มโนทัศน์ที่ประสงค์ให้ตัวบทวรรณคดีเป็นหลักฐานของความเจริญทางศิลปะเชื่อมโยงกับความเจริญของบ้านเมือง แม้เน้นความบันเทิงเป็นพันธกิจหลัก ประกอบกับความหมายของเรื่องรามเกียรติ์เองทำให้พระราชนิพนธ์ฉบับนี้เป็นฉบับบริบูรณ์อย่างที่ไม่น่าจะเคยมีมาก่อน[243]

ทั้งนี้ มโนทัศน์เรื่องความเจริญรุ่งเรืองของชาติในยุคสมัยการสร้างชาติสมัยใหม่มีความหมายที่แตกต่างไปจากในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เมื่อตัวบทเรื่องรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีหน้าที่เป็นเหมือนกับการแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของพระนครแห่งใหม่ที่ไม่ด้อยกว่ากรุงศรีอยุธยา แสดงให้เห็นพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ที่ได้นำความผาสุกกลับมาสู่บ้านเมืองอีกครั้ง และยังสะท้อนให้เห็นความชอบธรรมในการเข้าสู่ความเป็นราชาและการครอบครองอำนาจ[244]

การจารึก*โคลงเรื่องรามเกียรติ์*ที่พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทำหน้าที่ในการแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองเช่นกัน แต่เป็นการแสดงความเจริญในมโนทัศน์ความเจริญรุ่งเรืองของในยุคชาติสมัยใหม่ การที่พระองค์ได้ทรงให้แต่ง*โคลงเรื่องรามเกียรติ์*ตามเนื้อเรื่องของรามเกียรติ์ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกกล่าวได้ว่าเป็นการนำกลับมาเสนอเพื่อแสดงให้เห็นถึงผลงานศิลปะชั้นเลิศของชาติ เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับบริบททางสังคมในช่วงเวลานั้นคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้มีการแต่งและจารึก*โคลงเรื่องรามเกียรติ์*เนื่องในวาระสมโภชพระนครครบร้อยปี ยิ่งเป็นการสนับสนุนความคิดที่ว่า นอกจากจะเป็นการแสดงเรื่องราวของ*รามเกียรติ์*

---

[242] ดวงมน จิตร์จำนง, **คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 4.

[243] เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

[244] สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, "**รามเกียรติ์: การแปลความหมายทางการเมือง**," (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 381.

ซึ่งเป็นวรรณคดีเรื่องสำคัญของชาติแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะการประพันธ์ของชาติและลักษณะดีเด่นของวรรณคดีไทย

การสมโภชพระนครครบร้อยปี คืองานที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้จัดขึ้นเนื่องในวาระครบรอบร้อยปีที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครขึ้นเป็นราชธานี ตรงกับวันที่ 21 เมษายน พ.ศ.2425 ดังมีความในประกาศการสมโภชพระนคร ความว่า

> จึงทรงพระราชดำริว่าตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงประดิษฐานกรุงรัตนโกสินทร์ปราบปรามเสี้ยนศัตรูทั้งหลายภายในภายนอกราบคาบ และได้ตั้งพระบรมราชวงศ์ปัตยุบันนี้ สืบสันตติวงศ์เนื่องมาถึง 5 องค์ทั้งแผ่นดินนี้แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งได้เถลิงถวัลยราชสมบัติแต่ปฐมและสืบ ๆ ต่อมา ก็ได้ทรงทำนุบำรุงชุบเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการให้ดำรงยศบรรดาศักดิ์สืบตระกูลวงศ์เนื่อง ๆ มา และได้ทรงปราบปรามศัตรูป้องกันพระนคร และทำนุบำรุงราษฎรไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้ได้อยู่เย็นเป็นสุขสืบ ๆ มาจนถึงการครบ 100 ปีล่วงไปแล้วดังนี้ ควรที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ทั้งทวยราษฎรทั้งปวงจะเป็นที่ยินดีชื่นชมระลึกถึงพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นปฐมบรมมหาราชาธิราช ซึ่งควรนับว่าเป็นบิดาผู้ให้เกิดวงศ์ตระกูลยศศักดิ์และความสุขสืบมาจนกาลทุกวันนี้...กับทั้งควรจะชื่นชมยินดีแห่งความสุขของตน และท่านผู้ต้นตระกูลซึ่งได้พบเห็นบ้านเมืองสงบเรียบร้อยช้านานเกือบจะไม่มีกาลใดกาลหนึ่งซึ่งมีในพระราชพงศาวดาร ว่าจะมีความสุขยืนนานมาได้ถึงเพียงเท่านี้[245]

การสมโภชพระนครครอบรอบร้อยปีจึงมีความหมายโดยตรงว่าเป็นการแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อกษัตริย์ราชวงศ์จักรี ผู้ทรงสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีและได้ดูแลปกครองทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าเรื่อยมาเป็นระยะเวลายาวนานถึง 100 ปี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกผู้ทรงเป็นปฐมกษัตริย์ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงนำความเจริญอันทันสมัยมาสู่บ้านเมือง [246]

---

[245] "ประกาศการสมโภชพระนคร," ใน **สมโภชพระนครร้อยปี**, (พระนคร: รุ่งเรืองรัตน์, 2502), หน้า 1-2.

[246] กัณฐิมา ศรีอุดม, **"จาก "นาเชนแนล เอกซฮิบิเชน" ถึง "สยามรัฐพิพิธภัณฑ์": ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์สยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,"** หน้า 91.

นอกจากนั้น ยังมีความหมายโดยนัยที่แสดงถึงความดำรงมั่นคงยาวนานของกรุงรัตนโกสินทร์ ความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง และพระปรีชาสามารถพระมหากรุณาธิคุณของราชวงศ์จักรีที่ดูแลบ้านเมืองให้เกิดความมั่นคงและเจริญก้าวหน้ามาตลอด นั่นก็คือการแสดงความมั่นคงและความเจริญรุ่งเรืองของชาติที่มีมาอย่างยาวนานนั่นเอง

เมื่อพิจารณาที่ลักษณะการจัดงานสมโภชพระนครครบร้อยปี จะเห็นว่าเป็นการจัดงานเฉลิมฉลองที่แตกต่างไปจากเดิม คือเป็นงานการเฉลิมฉลองที่มุ่งเน้นไปที่ประเทศชาติโดยตรง เป็นการให้ความสำคัญกับวาระครบรอบของบ้านเมืองซึ่งเป็นแนวคิดใหม่ที่ได้รับแนวคิดมาจากตะวันตก [247] ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนของบ้านเมืองที่เจริญก้าวหน้าขึ้นโดยใช้มาตรวัดตามแบบตะวันตก คือการตั้งบ้านเมืองได้ครบรอบหนึ่งศตวรรษแสดงให้เห็นพระราชอำนาจอันทันสมัยของกษัตริย์ราชวงศ์จักรี [248] การจัดงานครั้งนั้นจึงมุ่งแสดงให้เห็นความสำคัญของชาติในด้านต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นความกตัญญูต่อบุรพมหากษัตริย์ผู้ปกครองชาติและความเจริญรุ่งเรืองของชาติตามมโนทัศน์ความเจริญของตะวันตก ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมหลักที่จัดขึ้นได้แก่ การวางศิลาพระฤกษ์สร้าง “ปฐมบรมราชานุสรณ์” ให้เป็นที่มหาชนผู้มีความกตัญญูได้ระลึกถึงพระเดชพระคุณปรากฏยืนยาวสืบไป [249] เป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่ได้ทรงสถาปนาพระนครขึ้นมาใหม่

กิจกรรมต่อมาคือ การวางศิลาพระฤกษ์สร้าง “ศาลหลวง” อันเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าสภาพบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือไร้ศึกสงคราม ประชาชนมีความรู้ความคิดและวิธีการทำมาหากินที่แปลกแตกต่างไปจากเดิมมาก กิจการของศาลที่มีอยู่เดิมจึงไม่สอดคล้องต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โรงศาลที่ตั้งไว้สำหรับระงับทุกข์ช่วยเกื้อกูลการเจริญก็กลับดูเหมือนเป็นเครื่องตัดเครื่องรั้งความเจริญของบ้านเมือง [250] จะเห็นว่าพระองค์ทรงใช้เป็นวาระในการปรับปรุงกิจการทางด้านกฎหมายให้มีความทันสมัยสอดคล้องกับสภาพสังคม และแสดงให้ความเจริญทางด้านกฎหมายให้เป็นที่ยอมรับจากชาติตะวันตกโดยศาลาว่าการยุติธรรมนี้เป็นสถานที่ราชการโดยจำเพาะตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมตะวันตก [251]

นอกจากนั้น มีกิจกรรมอีกสองอย่างที่สำคัญเป็นอย่างมาก คือ การจัดแสดง “นาเชนแนล เอกซฮิบิเชน” และ “การปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม” โดยกิจกรรมแรกถือว่าเป็นมหรสพที่

---

[247] เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

[248] เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

[249] “ประกาศการสมโภชพระนคร,” ใน **สมโภชพระนครร้อยปี**, หน้า 5.

[250] เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

[251] กัณฐิมา ศรีอุดม, **“จาก “นาเชนแนล เอกซฮิบิเชน” ถึง “สยามรัฐพิพิธภัณฑ์”: ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์สยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า,”** หน้า 93.

ได้นำแบบแผนของมหกรรมนานาชาติมาปรับให้เป็นมหรสพรูปแบบใหม่[252] คือเป็นการจัดงานมหกรรมรวบรวมสิ่งของที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและสินค้าที่ทำขึ้นในกรุงสยามมาตั้งแสดงให้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้เห็นความเจริญก้าวหน้าของกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้ตั้งมาครบรอบร้อยปี โดยพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า

> การทำมาหากินนั้นจึงได้มีความเจริญขึ้น ควรจะจัดหาสิ่งของ ต่าง ๆ ซึ่งเป็นพืชพันธุ์เพาะปลูกอันเกิดขึ้นและเป็นอยู่ในกรุงสยาม เป็นที่เลี้ยงชีวิตและซื้อขายของราษฎรและพลเมืองทั้งปวง และเครื่องมือซึ่งจะประกอบการเหล่านั้นทุกอย่าง และสิ่งของซึ่งได้ทำขึ้นด้วยฝีมือชาวสยามเอง[253]

การจัดแสดง “นาเชนแนล เอกซฮิบิเชน” จึงเป็นการแสดงให้เห็นความมีอารยธรรมและความเจริญรุ่งเรืองที่มีมาอย่างยาวนานของชาติให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาทั้งของคนไทยด้วยกันเองและโดยเฉพาะได้แสดงให้คนต่างชาติได้เห็นถึงสิ่งของที่มีกำเนิดในบ้านเมืองนี้นับแต่ครั้งที่ได้สถาปนากรุงว่าได้เจริญก้าวหน้าไปมากน้อยเพียงใด[254] โดย กัณฐิมา ศรีอุดม มีความเห็นว่า “นาเชนแนล เอกซฮิบิเชน” ไม่ใช่การแสดงให้เห็นความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองในรอบหนึ่งร้อยปีเท่านั้น แต่ยังเป็นการนำเสนอ “ตัวตน” ของสยามให้ปรากฏต่อสายตามหาชน ว่าสยามเจริญรุ่งเรืองได้เพราะว่ามีทรัพยากรอันมั่งคั่งและมีผู้ปกครองที่มีความสามารถจึงนำพาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าไปพร้อมกับนานาอารยะประเทศในโลกอย่างทันสมัย[255]

กิจกรรมอีกประการที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งก็คือ “การปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม” เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ.2325 ซึ่งเป็นปีเดียวกับการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี และใช้เป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตที่ทรงพระราชทานนามว่า พระพุทธมณีรัตนปฏิมากร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวไว้ว่า

> ทรงพระราชดำริเห็นว่าพระมหามณีรัตนปฏิมากรณ์องค์นี้เป็นสิริแก่พระองค์และพระนคร จึงได้ขนานนามกรุงใหม่ว่ากรุงรัตนโกสินทร์มหินทรายุธยา

---

[252] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

[253] “ประกาศการสมโภชพระนคร,” ใน **สมโภชพระนครร้อยปี**, หน้า 6.

[254] กัณฐิมา ศรีอุดม, **“จาก “นาเชนแนล เอกซฮิบิเชน” ถึง “สยามรัฐพิพิธภัณฑ์”: ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์สยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า**,” หน้า 94.

[255] เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

> เพราะเป็นที่ประดิษฐานและเป็นที่เก็บพระมหามณีรัตนปฏิมากรพระองค์นี้ เพราะเหตุฉะนั้น การพระราชพิธีอันใดซึ่งเป็นการใหญ่ ก็ควรจะทำในสถานที่เฉพาะพระพักตร์พระมหามณีรัตนปฏิมากร[256]

ดังนั้น ในความหมายหนึ่งวัดพระศรีรัตนศาสดารามจึงเป็นศูนย์รวมและที่พึ่งทางจิตใจของคนในชาติ กล่าวได้ว่าเป็นหลักอันดีและสำคัญของบ้านเมือง ส่วนในอีกความหมายหนึ่ง วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นสถานที่ที่เตือนให้ระลึกถึงจุดเริ่มต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นความเจริญ ความยิ่งใหญ่ที่ดำรงอยู่มาอย่างยาวนานของชาติไทย หรือกล่าวได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของความเป็นชาติ

ทั้งนี้ การสร้างวัดหรือการปฏิสังขรณ์วัดเป็นพระราชภารกิจสำคัญอย่างหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ไทยในอดีตได้ทรงปฏิบัติสืบต่อมา เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นเป็นธรรมราชาหรือพุทธราชาที่ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม แต่การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามเนื่องในวาระสมโภชพระนครครบร้อยปีนั้น มีความหมายที่กว้างไกลไปกว่าการส่งเสริมพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ โดยสาเหตุในการดำเนินการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามครั้งนั้น เนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า “ครั้งนี้วัดพระศรีรัตนศาสดารามก็ชำรุดทรุดโทรมลงมาก และการซึ่งสร้างเพิ่มขึ้นใหม่ก็ยังค้างอยู่ไม่แล้วบริบูรณ์”[257] นอกจากนั้น พระองค์ยังมีพระราชดำริว่าการสมโภชพระนครควรได้ย้อนกลับไปกระทำการเช่นเดียวกับเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้ทรงให้มีการสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังนั้น การปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามนอกจากจะเป็นการบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นการย้อนกลับไปบำรุงดูแลสัญลักษณ์หรือสถานที่สำคัญของพระนครที่เหมือนกับจุดกำเนิดของบ้านเมือง

อาจพิจารณาได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะได้แสดงให้เห็นฝีมือการช่างและศิลปะของไทยในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม มัณฑนศิลป์และวรรณคดี ดังจะเห็นว่า พระองค์ทรงให้มีการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ซ่อมแซมปรับปรุงใหม่ให้ประณีตสมบูรณ์ทั้งหมด โดยใช้เวลาซ่อมแซมล่วงหน้าก่อนงานสมโภชพระนคร พ.ศ. 2425 นานถึง 2 ปี 3 เดือน 20 วัน เมื่อพิจารณาจากรายการการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยภาพรวมแล้วเป็นการซ่อมแซมทางด้านสถาปัตยกรรม แต่จะเห็นว่าในรายละเอียดต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสั่งการให้มีการซ่อมแซมที่มุ่ง

---

[256] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, หน้า 161.

[257] “ประการการสมโภชพระนคร,” ใน **สมโภชพระนครร้อยปี**, หน้า 2.

แสดงให้เห็นฝีมือการช่างและศิลปะทางด้านต่าง ๆ ของคนไทย ในคราวนั้นพระองค์ได้ทรงนำเสนอให้เห็นศิลปะทางด้านอักษรศาสตร์ของไทยเพิ่มเติมขึ้นอีกด้วย คือ การประชุมช่างฝีมือเขียนภาพจิตรกรรมเรื่อง*รามเกียรติ์*ขึ้นใหม่และได้ทรงให้มีการแต่งโคลงอธิบายภาพรามเกียรติ์ทั้งหมด

> โคลงรามเกียรติ์ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระสงฆ์และพระราชวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท แต่งร้อยเรื่องเรียบเรียงขึ้นครั้งนี้เป็นของสำคัญในรัชกาล ด้วยตั้งพระราชหฤทัยจะให้เป็นของบูชาถาวรในพระพุทธศาสนาไปสิ้นกาลนาน จึงมีพระบรมราชโองการ ให้จัดผู้มีสติปัญญามั่นคงและเฉลียวฉลาดชำนาญ ในลักษณะกาพย์กลอนต่าง ๆ ตั้งให้เป็นผู้ตรวจสอบ ดัดแปลงแก้ไขโคลงห้องรามเกียรติ์ให้ไพเราะถูกถ้วน สมควรเป็นของสำคัญเครื่องหมายพระเกียรติยศสำหรับแผ่นดินสืบไปช้านาน อย่าให้เป็นที่นักปราชญ์ในภายหน้าติเตียนได้[258]

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้มีการแต่งและจารึก*โคลงเรื่องรามเกียรติ์*ขึ้นในคราวนี้ ก็เนื่องด้วยมีพระราชประสงค์ที่จะใช้เป็นเครื่องบูชาพระพุทธศาสนา และให้เป็นที่ปรากฏว่าในรัชสมัยของพระองค์มีกวีที่มีความสามารถจำนวนมาก แสดงให้เห็นความเจริญทางด้านวรรณศิลป์ของชาติ ถึงแม้ว่าพระองค์จะมิได้ทรงพระราชนิพนธ์โคลงด้วยพระองค์เองทั้งหมด แต่ก็จะเห็นว่าทรงกำชับให้มีการแต่งอย่างประณีต ถูกต้อง ไพเราะ ดังที่ได้มีการแต่งตั้งคณะผู้ตรวจแก้อย่างเคร่งครัด และพระองค์ก็ทรงทำหน้าที่ตรวจทานครั้งสุดท้าย

> ให้เจ้าพนักงานผู้ตรวจ ๆ ตราจงถ้วนที่ให้ถูกต้องโดยละเอียด ถ้าเห็นคำใดบทใดวิปลาศคลาดเคลื่อนเห็นควรแก้ไขประการใดให้แก้ไขตกแต้ม และชี้แจงความเห็นมาในใบร่างที่แก้นั้นจงชัดเจน อย่าให้เป็นแต่สักว่าได้ตรวจแล้วเป็นอันขาด ถ้าและการในหน้าที่ใดเกิดผิดขึ้นแห่งใด จะโปรดเกล้าฯ ให้ตรวจในใบร่างแก้นั้นถ้าผู้ใดมิได้ติเตียนและแก้ไข ฤาเป็นแต่ตีใบแก้ฤาแก้ผิดๆ ถูกๆ ไปประการใด ผู้นั้นจะต้องรับผิดในการนั้นทุก ๆ ราย...ให้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายจงทุกๆ ความเห็น[259]

---

[258] "ประกาศพระบรมราชโองการ เรื่อง ตั้งผู้ตรวจแก้โคลงรามเกียรติ์," ใน **สมโภชพระนครครบร้อยปี**, หน้า 36.

[259] เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิถีพิถันในการจัดทำ*โคลงเรื่องรามเกียรติ์*นี้เป็นอย่างมาก โดยเรียกได้ว่าเป็นการประชุมนักปราชญ์ด้านกวีของไทยให้เข้ามาร่วมกันแต่งถึง 68 คน และการที่ทรงเคร่งครัดให้การแต่งเป็นไปอย่างถูกต้องตามลักษณะคำประพันธ์และมีความไพเราะก็เพื่อจะให้*โคลงเรื่องรามเกียรติ์*ที่จารึกไว้นี้แสดงพระเกียรติยศของพระองค์และเกียรติยศของบ้านเมือง ที่แสดงให้เห็นว่าประเทศชาติในสมัยพระองค์ได้มีกวีและนักปราชญ์ที่สามารถสร้างสรรค์ผลงานด้านวรรณศิลป์ได้อย่างยิ่งใหญ่ และที่สำคัญเรื่องรามเกียรติ์มีนัยที่สื่อถึงความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ไทยเช่นเดียวกับพระนารายณ์ที่อวตารมาปราบยุคเข็ญ

ดังนั้น ถือได้ว่า*โคลงเรื่องรามเกียรติ์*จารึกที่พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นวรรณคดีเรื่องหนึ่งที่ได้แสดงให้เห็นความเจริญทางด้านศิลปะรวมถึงทางด้านวรรณคดีของชาติ การจารึกไว้ที่พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่เป็นสถานที่สำคัญ น่าจะมีความหมายถึงความตั้งใจที่ให้เป็นการแสดงศิลปะสำคัญของชาติ โดยภาพรวมทั้งหมดการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการจารึก*โคลงรามเรื่องเกียรติ์*ประกอบภาพจิตรกรรมที่ฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงเป็นการแสดงให้เห็นหลักอันดีของชาติ ทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา และศิลปวัฒนธรรมที่รุ่งเรืองของชาติ

ทั้งนี้ การแสดงให้เห็นความเจริญของชาติอีกทางหนึ่งก็คือ การแปลวรรณคดีเรื่องสำคัญของต่างชาติเป็นฉบับพากย์ไทย โดยเฉพาะวรรณคดีเหล่านั้นจะเห็นว่าเป็นวรรณคดีเรื่องสำคัญหรือเรื่องเอกที่เป็นที่แพร่หลายไม่โดยเฉพาะชาตินั้นๆ เท่านั้น แต่ได้แพร่หลายไปยังนานาชาติ มีลักษณะเป็นการซึมซับเนื้อหาภูมิปัญญาจากแหล่งอื่นเข้ามาใส่ในรูปแบบเดิมที่คุ้นเคย[260] การพระราชนิพนธ์วรรณคดีเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นพระบรมราโชบายประการหนึ่งที่เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าทางด้านอักษรศาสตร์ไทย ที่มิได้มีเพียงแค่การมีวรรณคดีชั้นเลิศของชาติไทยเท่านั้น แต่ในวงการด้านอักษรศาสตร์ของชาติไทยก็ได้มีการเรียนรู้วรรณคดีเรื่องเอกของชาติอื่น ๆ ด้วย โดยเป็นการแสดงให้เห็นความเจริญของวงวรรณคดีไทยที่ได้มีการถ่ายทอดวรรณคดีเอกของนานาชาติมาเป็นภาษาไทยและคนไทยก็ได้อ่านผลงานวรรณคดีเอกของชาติอื่น ๆ เช่นกัน

ลิลิตนิทราชาคริต

ในพระราชนิพนธ์คำนำ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อธิบายถึงความเป็นมาของเรื่อง*อาหรับราตรี*ไว้ว่า

---

[260] สุมาลี วีระวงศ์, บริบทวรรณศิลป์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราช ใน **เอกสารการประชุมศิลปวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : หัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมไทย**, (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 1.

> หนังสืออาเรเบียนไนตนี้ เป็นเรื่องราวรวบรวมนิทานต่าง ๆ ในประเทศตะวันตกของเมืองเรา แต่มิใช่ฝรั่ง ฝรั่งเรียกว่าฝ่ายตะวันออก คือแผ่นดินอินเดีย อาหรับ แอฟริกาซึ่งเป็นที่จำเริญด้วยวิชาและความรู้ คือศิวิไลเซชัน (Civilization) ก่อนประเทศอื่น ๆ มาช้านาน[261]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นว่า เรื่อง*อาหรับราตรี*เป็นเรื่องของชาวอาหรับที่เป็นดินแดนที่มีความเจริญมาก่อนดินแดนอื่น ๆ และเป็นหนังสือที่ได้รับการยอมรับว่าดีและเป็นที่แพร่หลายในตะวันตก

> หนังสือนี้เป็นที่ชอบใจของผู้ที่อ่านมากแต่เข้าใจกันว่าหนังสือนี้เป็นด้วยผู้แต่งนั้นฉลาด ไม่เข้าใจชัดว่าเป็นเรื่องเดิมดีมาเอง ภายหลังมามีผู้ชอบใจลงพิมพ์เสมอไม่ขาด จนถึงครั้งหลังคนทั้งปวงพากันคิดหาฉบับที่เป็นอาหรับมาแปลสอบลงพิมพ์ต่อมาอีกถึง 4 คราว จนคนที่ยุโรปคุ้นเคยกับประเทศที่เล่าในนิทานนั้น ก็ยิ่งเห็นเรื่องราวนั้นว่าเป็นนิทานดีได้ความจริงมากสมกับอาการกิริยาของพวกโมสเลม (Moslem) คือพวกแขกที่ถือศาสนามะหะหมัด ถึงโดยในเรื่องราวนั้นจะเป็นการไม่น่าเชื่อเหลือวิสัยมนุษย์ ก็แต่งเห็นจริง สนุกมากอ่านไม่เบื่อ[262]

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกล่าวดังนี้น่าจะเป็นการชี้ให้เห็นว่าตัวนิทานมีแหล่งกำเนิดของชนชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยโบราณอีกทั้งเป็นเรื่องที่ชาวตะวันตกให้ความสนใจและนำมาแปลเป็นภาษาของชาติตนอ่านกันอย่างแพร่หลาย ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่คนไทยควรจะได้อ่านด้วยเช่นกัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเรื่อง*สลีปเปอะเวเกน*มาจากต้นฉบับภาษาอังกฤษที่ชาวตะวันตกได้นำนิทานอาหรับมาเรียบเรียงและพิมพ์เผยแพร่ โดยพระองค์ได้ทรงชี้แจงรายละเอียดนับตั้งแต่ชาวตะวันตกคนแรก “เขาได้กล่าวหนังสืออาเรเบียนไนตเอนเตอเตนเมนต์นี้ได้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกเพราะอันตอนี กัลแลนด์ (Anthony Galland) ชาวฝรั่งเศส”[263]ได้นำมาตีพิมพ์ และ “ภาษาอังกฤษซึ่งถือกันว่าเป็นฉบับดีนั้นแปลออกจากภาษาอาหรับทีเดียว โดย

---

[261] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “คำแจ้งความ” ใน **ลิลิตนิทราชาคริต**, หน้า (7).

[262] เรื่องเดียวกัน, หน้า (7).

[263] เรื่องเดียวกัน, หน้า (8).

เอดเวิด วิลเลียม เลน (Edward William Lane) เป็นผู้แต่ง"[264] การที่พระองค์ทรงแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการพิมพ์เผยแพร่เรื่องอาหรับราตรีในตะวันตก แสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องที่คนตะวันตกให้ความสนใจและทำให้พระองค์มีความสนพระทัยนิทานเรื่องนี้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นการรับรู้เรื่องนิทานชุดนี้ของคนไทยจึงมิได้รับรู้มาจากชาวอาหรับโดยตรง แต่เป็นการรับรู้ผ่านชาติตะวันตกที่ได้นำมาพิมพ์เผยแพร่ในฐานะวรรณคดีต่างชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ในการพระราชนิพนธ์เรื่อง *ลลิตนิทราชาคริต*เพื่อให้เป็นเรื่องสำหรับอ่านเล่นเพราะ "เห็นเป็นเรื่องขันมาก ก็ลองเขียนเป็นกลอนร่ายดู...ไม่เป็นหนังสือสำคัญอันใดเลย"[265] โดยพระองค์ได้พิมพ์พระราชทานแจกพระบรมวงศานุวงศ์ในงานปีใหม่

> ⊙ จักบรรยายนิทาน มานในเรื่องอาหรับ ฉบับอังกฤษแปลแปลง แสดงเป็นสยามพากย์ หลากแต่เพรงไป่มี เพื่อการปีใหม่หมาย ให้สบายชื่นชม บรมวงศานุวงศ์ ทุกพระองค์ทั่วหมด จึ่งคัดจดข้อคำ ทำเป็นกลอนลิลิต ประดิษฐ์โดยย่อพอเรียง[266]

ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงกล่าวว่าเป็นเรื่องสนุกสนานไว้สำหรับอ่านเล่น มิได้ทรงพระราชนิพนธ์ให้เป็นเรื่องที่ดีเด่นไพเราะแต่อย่างใด "อ่านเหล็นเห็นขัน"[267] แต่จะเห็นว่าพระองค์ได้กล่าวสรุป แสดงคติข้อคิดในเรื่องของการคบเพื่อน

> ⊙ความหมายในเรื่องนี้ หะซัน
> คบเพื่อนมากมายครัย นับร้อย
> ยามขัดสนสลัดพลัน แพลงหมด
> คบบ่มีคุณน้อย หนึ่งให้ภัยขู
> ⊙คบภูธเนศเจ้า ธรณี ดลฤา
> อาจส่งเป็นกษัตรีย์ ดุจพร้อง
> คบคนที่คนดี เดียวดุข ร้อยแฮ
> คบเพื่อนจำเพียรต้อง เลือกซ้ำหลายครา[268]

[264] เรื่องเดียวกัน, หน้า (8).

[265] เรื่องเดียวกัน, หน้า (9).

[266] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

[267] เรื่องเดียวกัน, หน้า 162.

ทั้งนี้ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา ได้เสนอว่า นอกจากคำสอนโดยตรงที่ปรากฏในเนื้อหา เช่น คำสอนของมารดาอาบูหะซันเรื่องการวางตัว เรื่องการคบเพื่อน เรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต*ได้เสนอคำสอนเชิงปรัชญาที่ลึกซึ้ง คือเรื่องความเป็นมายาของชีวิต และการใช้เมตตาธรรมเพื่อดำรงชีวิตอันเป็นมายานี้อย่างเป็นสุขได้[269] ผู้แต่งเสนอว่า การมองทุกสิ่งด้วยความหฤหรรษ์ ด้วยความขบขัน ไม่ยึดถือว่าสิ่งใดเป็นเรื่องจริงจังและการมองชีวิตด้วยความหฤหรรษ์นี้เองเป็นที่มาของเมตตาธรรม อันทำให้มนุษย์ไม่ต้องทนทุกข์จากมายาภาพทั้งที่ตนหรือผู้อื่นสร้างขึ้น[270]

⊙เวลามีสุขล้น เหลือเหลิง
ปล่อยจิตคิดละเลิง โล่งแล้ว
ถึงทุกข์แทบป่นเปิง เปลืองชีพ
เฟ้อนักมักไม่แคล้ว เหตุร้ายเร็วถึง
⊙คำนึงรู้สึกแล้ว ละพยศ เสียเฮย
ดีจึ่งกลับปรากฏ อีกครั้ง
ลุลาภตราบตัวปลด ปลงชีพ
ควรหยุดสติรั้ง อย่างเต้นตื่นบุญ[271]

จากความในโคลง สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา ชี้ให้เห็นว่าเป็นการเสนอแง่คิดทางพุทธศาสนา คือการใช้ปัญญาควบคุมตนเองในการดำเนินชีวิต หรือชีวิตควรดำรงอยู่ด้วยสติและปัญญา[272] ทั้งนี้ ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต ได้กล่าวในทางสอดคล้องกัน โดยศึกษาจากกลวิธีการแต่งและองค์ประกอบต่าง ๆ จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต* ได้อย่างมีเอกภาพ ทั้งความสอดคล้องของชื่อเรื่องและถ้อยคำสำนวนกับสาระสำคัญของเรื่องที่ได้เสนอสาระคำสอนทางปรัชญาอย่างลึกซึ้ง คือให้มนุษย์รู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ โดยไม่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[268] เรื่องเดียวกัน, หน้า 161.

[269] สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, การศึกษาพระราชนิพนธ์ในฐานะวรรณคดีคำสอน ใน **ปิยราชกวินทร์**, หน้า 31.

[270] เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

[271] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ลิลิตนิทราชาคริต**, หน้า 161-162.

[272] สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, การศึกษาพระราชนิพนธ์ในฐานะวรรณคดีคำสอน ใน **ปิยราชกวินทร์**, หน้า 34.

หลงติดอยู่กับมายาทั้งหลาย[273] ความหมายระดับลึกของเรื่องคือทำให้เกิดสติปัญญาในการดำเนินชีวิตให้รอดปลอดภัย[274] ซึ่งจะเห็นว่าพระองค์ก็ได้ทรงกล่าวถึงไว้ในเรื่องเช่นกัน

⊙คำโคลง สุวภาพเพี้ยง พวงประพาฬ
ลิลิต เก็บประสาน สอดร้อย
นิทรา เรื่องหลับปาน เคลิ้มจิต เขานา
ชาคริต กลับเคลื่อนคล้อย สร่างเคลิ้มมัวหลง[275]

กล่าวได้ว่า เรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต*มีเนื้อหาดี นอกจากจะให้ความเพลินเพลินสนุกสนานแล้วยังเสนอข้อคิดที่ลึกซึ้งมีประโยชน์เป็นอย่างยิ่ง

ในการพระราชนิพนธ์เรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต*เป็นฉบับพากย์ไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีการแปลและเก็บความจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ และทรงนำมาพระราชนิพนธ์เรียบเรียงด้วยสำนวนของพระองค์เอง

⊙เรียงตามฉบับข้าง อังกฤษ
กางสมุดออกประดิษฐ์ กาพย์นี้
ตามฉบับบ่ได้คิด คะเนแต่ง เองนา
อย่างเรื่องเขาคิดชี้ เช่นเพ้อพระอภัย
⊙ผู้ใดทราบอ่านรู้ ภาษา
อังกฤษคงพบหา อ่านหง้าย
แต่คำร่ำเรียงมา ไป่หมด เหมือนแฮ
เป็นแต่เรื่องราวละม้าย ไม่เพี้ยนผิดความ[276]
⊙ยามทำบได้จด แปลเรียง ความเฮย
เป็นแต่อ่านเองเพียง ทราบแล้ว
เติมบ้างตัดบ้างเคียง เทียบเรื่อง ง่ายแฮ
ใครใคร่ทราบละเอียดแผ้ว อ่านเบื้องฉบับบรรพ์[277]

---

[273] ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, **วรรณวิจัย รวมบทความวิจัยวรรณคดีอยุธยาและรัตนโกสินทร์บางเรื่อง**, (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 142.

[274] เรื่องเดียวกัน, หน้า 173.

[275] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ลิลิตนิทราชาคริต**, หน้า 165.

[276] เรื่องเดียวกัน, หน้า 162.

[277] เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์โดยใช้รูปแบบคำประพันธ์ประเภทลิลิต และพระองค์ก็ทรงเลือกลิลิตชั้นครูซึ่งได้แก่ลิลิตพระลอเป็นต้นแบบ[278] ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต ได้ศึกษาขนบวรรณคดีไทยในเรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต* ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีแต่ละเรื่องโดยมีวรรณคดีโบราณเป็นต้นแบบ ทรงนำเนื้อเยื้อจากเรื่อง*ลิลิตพระลอ*ไปเพาะอยู่ในเรื่องนิทราชาคริตได้อย่างแยบคายด้วยการที่ทรงนำถ้อยคำสำนวน ความคิด และฉันทลักษณ์จากเรื่องลิลิตพระลอไปไว้ในเรื่องนิทราชาคริต[279]

⊙จบ เรื่องอาหรับพู้น เพรงกาล
บ บกพร่องพิสดาร ถี่ถ้วน
ริ ทำรับทันงาน ปีใหม่ มาแฮ
บูรณ์ แบบโคลงร่ายล้วน หลากเบื้องโบราณ[280]

ในตอนจบเรื่อง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวว่าทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต*ด้วยคำประพันธ์ประเภทลิลิตตามแบบโบราณ ซึ่งเป็นการนำเรื่องอาหรับมาแต่งให้เป็นเรื่องอาหรับแบบวรรณคดีไทย[281] อีกทั้งจากเดิมเป็นเพียงเรื่องนิทานแต่เมื่อพระองค์ทรงนำมาพระราชนิพนธ์เป็นลิลิต ความไพเราะแห่งภาษา ความละเอียดลออในเชิงพรรณนา คติต่าง ๆ จับใจ เป็นเสมือนการเจียระไนเพชรให้แวววาวจับตาขึ้น[282] กล่าวได้ว่าเป็นวรรณคดีอาหรับพากย์ไทยที่มีเนื้อหาเป็นอาหรับแต่มีความไพเราะแบบกวีนิพนธ์ไทย

ดังนั้นกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์เรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต*ขึ้นมาเป็นฉบับพากย์ไทยก็เนื่องด้วยทรงเห็นว่าเป็นเรื่องนิทานของชาวอาหรับซึ่งเป็นชนชาติที่มีความเจริญทางอารยธรรมมาช้านาน อีกทั้งยังเป็นเรื่องที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในกลุ่มชาวตะวันตก พระองค์จึงมีพระราชประสงค์ที่จะพระราชนิพนธ์เรื่องนี้จากต้นฉบับภาษาอังกฤษมาเป็นฉบับพากย์ไทย เพื่อให้คนไทยได้มีโอกาสอ่านวรรณคดีเรื่องเยี่ยมที่คนชาติอื่น ๆ ได้อ่านเช่นเดียวกัน เพราะจะทำให้ได้ความรู้เพิ่มมากยิ่งขึ้น

---

[278] ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, **วรรณวิจัย รวมบทความวิจัยวรรณคดีอยุธยาและรัตนโกสินทร์บางเรื่อง**, หน้า 82.

[279] เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

[280] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ลิลิตนิทราชาคริต**, หน้า 166.

[281] ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, **วรรณวิจัย รวมบทความวิจัยวรรณคดีอยุธยาและรัตนโกสินทร์บางเรื่อง**, หน้า 103.

[282] ประพจน์ อัศวิรุฬหการ, "วรรณคดีและการแสดงนิทราชาคริต" ใน **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง นิทราชาคริต**, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2576), หน้า 115.

> วิชาการอันใดซึ่งจะมีในหนังสือไทยนั้นน้อยนัก ว่าโดยที่สุดเพียงแต่ผู้อ่านหนังสือรักสนุกอย่างเดียว ถ้าได้อ่านหนังสือภาษาอังกฤษแล้วก็ได้ความรู้สึกความสนุกเพลิดเพลิน ใจกว้างขวางขึ้นกว่าที่อ่านหนังสือเรื่องไทย ๆ ที่มีอยู่มากนัก เพราะฉะนั้นการที่รู้หนังสืออังกฤษเป็นลาภอันวิเศษของนักเรียนซึ่งจะหาได้ในการเล่าเรียน[283]

อย่างไรก็ตาม การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำนิทานอาหรับมานำเสนอในรูปแบบของวรรณคดีไทยโบราณ น่าจะเป็นการแสดงให้เห็นความตระหนักในคุณค่าของฉันทลักษณ์ของชนชาติ ซึ่งสามารถนำมาถ่ายทอดวรรณคดีต่างชาติได้เช่นกัน การที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ให้มีลักษณะเช่นนี้น่าจะเป็นการแสดงความหมายโดยนัยว่า ถึงแม้ว่าคนไทยจะต้องเรียนรู้วิชาความรู้หรือแนวคิดต่าง ๆ ของต่างชาติ แต่ก็ต้องไม่หลงลืมรากเหง้าของชาติตน ดังพระราชดำรัสที่ว่า “ให้พึงนึกในใจไว้ว่า เราไม่ได้มาเรียนจะเป็นฝรั่ง เรียนเพื่อจะเป็นคนไทยที่มีความรู้เสมอด้วยฝรั่ง...”[284]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต*เพื่อให้คนไทยได้อ่านวรรคดีเรื่องดีที่เสนอปรัชญาชีวิตอย่างลึกซึ้งทำให้เกิดปัญญา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการสร้างความเจริญให้แก่ชาติ ในอีกด้านหนึ่งการพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่องสำคัญที่นานาชาติยกย่องและไปแปลเป็นภาษาของชาติตนกันแล้ว มาพระราชนิพนธ์เป็นฉบับพากย์ไทย ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าไทยเราก็เป็นชาติที่เจริญ และคนไทยก็ได้อ่านวรรณคดีเรื่องสำคัญเช่นกัน

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือในการสร้างชาติ โดยมุ่งเสนอความหมายของชาติและแสดงให้เห็นพวกเราได้มีประวัติความเป็นมาในอดีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนบรรพบุรุษได้ร่วมชะตากรรมต่าง ๆ ร่วมกันมาเพื่อปกป้องกลุ่มชนจนสามารถดำรงมาเป็นชาติจนถึงปัจจุบัน และที่สำคัญคือพระมหากษัตริย์เป็นหัวใจสำคัญของความเป็นชาติ เพราะทรงเป็นผู้นำพาความสุขมาสู่ประชาชนและเป็นผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการสร้างความมั่งคงและความเจริญให้แก่ชาติในด้านต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากพระบรมราโชบายในการสร้างชาติประการทั้งปวงที่ได้พิจารณาตามแนวทางอุดมการณ์ชาตินิยมวัฒนธรรมที่ได้กล่าวมาข้างต้น มีพระบรมราโชบายในการสร้างชาติที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

---

[283] ประยุทธ์ สิทธิพันธ์, **มหาราชกวี ปิยมหาราชรำลึก จปร.,** หน้า 151.

[284] เรื่องเดียวกัน, หน้า 199.

3.7 การเสริมสร้างความรู้และปัญญาให้แก่ประชาชน

ดังที่ได้กล่าวในข้างต้นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้ประชาชนมีความรู้ ดังที่ได้มีการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนอย่างกว้างขวางมากขึ้น ด้านวรรณคดี พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บทร้อยกรองสุภาษิตไว้เป็นจำนวนมากซึ่งเป็นวรรณคดีคำสอนโดยตรง โดยมีเนื้อหาแสดงให้เห็นคุณลักษณะต่าง ๆ ที่เป็นการแสดงให้เห็นคุณลักษณะของประชาชนในชาติสมัยใหม่ ทั้งนี้ นอกจากการให้ความรู้ทางโคลงสุภาษิต พระราชนิพนธ์วรรณคดีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องอื่น ๆ ก็มีลักษณะเป็นวรรณคดีคำสอนเช่นกัน

> ในแง่ของปรัชญา ความเชื่อ ทั้งในคัมภีร์ของโลกตะวันออกและโลกตะวันตก ก็เชื่อว่าวรรณคดีชั้นครูหรือชั้นเลิศทั้งหลายก็ย่อมให้ทั้งปีติและปัญญาแก่ผู้เสพวรรณคดี ดังนั้นแม้ว่าจะมิได้มีการตั้งชื่อเรื่องโดยตรงว่าเป็นวรรณคดีคำสอน เราก็อาจจะสามารถวิจัย กลั่นกรองหาสาระคำสอนจากเนื้อหาของวรรณคดีนั้น ๆ ได้[285]

ทั้งนี้ กล่าวได้ว่าวรรณคดีได้เสนอสาระต่าง ๆ ที่เป็นการให้ความรู้และปัญญาแก่ผู้อ่าน โดยวรรณคดีที่เป็นชั้นเลิศและชั้นครูย่อมมีสาระคำสอนอันลึกซึ้งแฝงอยู่ในระดับต่าง ๆ กัน ...[286] เมื่อพิจารณาจากพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็จะเห็นว่า ผลงานพระราชนิพนธ์ที่ได้กล่าวมาในแต่ละประเด็นข้างต้นได้เสนอสาระคำสอนที่สามารถจำแนกแบบกว้าง ๆ ได้สองระดับ คือ สาระคำสอนที่มุ่งเสนอให้ได้รับความรู้ทั่วไป และสาระคำสอนที่มุ่งให้ปัญญาในระดับที่ลึกซึ้ง

ในระดับความรู้ทั่วไป อาจกล่าวได้ว่าพระราชนิพนธ์ที่ได้นำมาพิจารณาในข้างต้นต่างก็ให้ความรู้ทั้งนั้น เช่น *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร*ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาติ *พระราชพิธีสิบสองเดือน*ให้ความรู้เกี่ยวกับรายละเอียดความเป็นมาของพระราชพิธีต่างๆ พระราชนิพนธ์ชุดบันทึกการเดินทางภายในประเทศให้ความรู้เกี่ยวกับชาติทั้งด้านภูมิศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ กล่าวได้ว่าเป็นความรู้สำคัญสำหรับการดำรงความเป็นชาติสมัยใหม่เป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนั้น จะเห็นว่ามีพระราชนิพนธ์อีกชุดหนึ่งที่เสนอให้ความรู้เกี่ยวกับชนชาติอื่น ๆ โดยเฉพาะชาติตะวันตกซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นความรู้ที่สำคัญมากเพราะ ทำให้เข้าใจว่าชาติตะวันตกเป็นอย่างไรและคนตะวันตกมีความคิดการกระทำอย่างไรจึงได้เจริญก้าวหน้าและเข้มแข็งมากขึ้น

---

[285] สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, การศึกษาพระราชนิพนธ์ในฐานะวรรณคดีคำสอน ใน **ปิยราชกวินทร์**, หน้า 23.

[286] เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

ในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นยุคสมัยที่ชาติตะวันตกหรือยุโรปกำลังแสวงหาเมืองขึ้น พระบรมราโชบายในการสร้างชาติที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือการสร้างความมั่นคงให้แก่ประเทศชาติเพื่อไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตก นอกจากการให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศชาติแล้ว สิ่งที่ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั่นก็คือการเรียนรู้ศึกษาเรื่องราววิทยาการต่าง ๆ จากชาติตะวันตกเพื่อนำมาใช้ปรับปรุงและพัฒนาชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า และจะได้ใช้เป็นข้อต้งรับกับชาติตะวันตกที่มีข้ออ้างในการเข้ามาครอบครองดินแดนในภูมิภาคนี้เพื่อมาช่วยพัฒนาให้มีความเจริญ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการอบรมศึกษาทั้งแบบโบราณราชประเพณีสำหรับขัตติยราชกุมารและแบบตะวันตก นอกจากนั้น สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงจ้างพระอาจารย์ชาวต่างประเทศหลายคนมาถวายการสอนตามแบบแผนสมัยใหม่ ปิยนาถ บุนนาค กล่าวว่า การศึกษา 2 ระบบเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรอบรู้ศิลปวิทยาการต่าง ๆ ทำให้พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในการแสดงหาความรู้ตลอดพระชนม์ชีพ[287] ด้วยการวางรากฐานทางการศึกษาและการดูแลปกครองบ้านเมืองจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ และการตระหนักถึงการคุกคามจากการแสวงหาอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งเรียนรู้เรื่องราวของประเทศตะวันตก เพื่อทรงนำมาปรับปรุงประเทศชาติให้พัฒนาเจริญก้าวหน้าและมีความมั่นคง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศ นับว่าเป็นพระมหากษัตริย์ไทยที่ได้ทรงเดินทางออกไปจากประเทศเป็นระยะทางไกลอย่างที่ไม่เคยมีพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์ใดเคยทรงกระทำมาก่อน จนได้รับการถวายพระสมัญญานาม ว่า “พระมหากษัตริย์ผู้เปิดโลกแห่งการเดินทาง” (The King Who Opened the World of Traveling)[288] การเสด็จประพาสต่างประเทศเหล่านี้ มีทั้งที่เป็นเรื่องของวิเทโศบายและการศึกษาเล่าเรียนสำหรับพระราชอาณาจักร และในบางกรณีก็เป็นเรื่องของการส่วนพระองค์หรือที่เรียกในสมัยนั้นว่า “ไปรเวต”[289] การเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นมูลเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่นำไปสู่การปฏิรูปประเทศครั้งใหญ่ในเวลา

---

[287] ปิยนาถ บุนนาค, **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่(ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง ถึง “เหตุการณ์ 14 ตุลาคม” พ.ศ.2516)**, (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 51.

[288] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, คำนำ ใน **ร.5 เสด็จอินเดีย**, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546), หน้า (5).

[289] เรื่องเดียวกัน, หน้า (5).

ต่อมา นอกเหนือจากเป็นการสืบสานพระราชดำริและพระราชกรณียกิจในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยของสมเด็จพระบรมชนกนาถ[290]

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศถึง 6 ครั้ง (ไม่นับรวมการเสด็จประพาสแหลมมลายู ลังกาวี ปีนัง และเคดะห์) ก็เพื่อทรงไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับชาติเอเชียที่ตกเป็นอาณานิคมของตะวันตกและได้ทรงเสด็จไปไกลถึงทวีปยุโรป จะเห็นว่าในช่วงระยะแรกที่ทรงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ได้เสด็จประพาสดินแดนใกล้เคียงกับพระราชอาณาจักร ซึ่งล้วนตกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตก ได้แก่ สิงคโปร์ ชวา พม่าและอินเดีย ทำให้พระองค์ได้ทรงรับรู้และเห็นความเจริญที่ประเทศตะวันตกสร้างให้แก่อาณานิคมของตน ตลอดจนวิธีการปกครองที่ประเทศตะวันตก นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้เสด็จประพาสดินแดนที่ห่างไกลยิ่ง คือทวีปยุโรปถึง 2 ครั้ง ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นการเสด็จไปโดยมีจุดมุ่งหมายทางการเมืองหรือเป็นการส่วนพระองค์ก็ตาม กล่าวได้ว่าเป็นการเสด็จไปเห็นแบบอย่างของนานาอารยประเทศหรือบรรดาชาติเจ้าอาณานิคมที่แท้จริง และทรงนำสิ่งที่ได้จากการเสด็จประพาสมาทรงปรับปรุงชาติให้มีความมั่นคง เจริญก้าวหน้ากว่าที่เป็นอยู่เดิม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญหรือประโยชน์ของความรู้ความคิด วิทยาการต่าง ๆ ของชาวตะวันตก โดยส่วนพระองค์เองทรงแสวงหาความรู้ต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากการที่เสด็จออกไปเพื่อศึกษาดูงานและนำกลับมาใช้พัฒนาประเทศชาติ และยังทรงส่งเสริมกลุ่มคนที่มีความคิดสมัยใหม่ คือบรรดาพระเจ้าน้องยาเธอและขุนนางหนุ่ม ๆ หรือ “สยามหนุ่ม” ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยพัฒนาประเทศชาติให้ก้าวหน้า พระองค์ยังได้ทรงสร้างโรงเรียนที่มีการเรียนการสอนแบบตะวันตกให้พระราชอนุชา พระราชโอรส บุตรขุนนางได้เรียนตามหลักสูตรสมัยใหม่ และขยายไปสู่การศึกษาภาคประชาชน นอกจากนั้นยังได้ส่งผู้ที่เรียนดีไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศเพื่อให้บุคคลเหล่านี้มีความรู้ความสามารถที่สอดคล้องกับยุคสมัยและนำกลับมาใช้พัฒนาชาติ

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชประสงค์ที่จะให้ประชาชนมีความรู้อย่างกว้างขวาง ซึ่งนอกจากจะเป็นความรู้เกี่ยวกับชาติของตนเองดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น พระองค์ยังมีพระราชประสงค์ที่จะให้ประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับชาติอื่น ๆ โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับชาติตะวันตกในด้านต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากการพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทกับกลุ่มนักเรียน พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานให้แก่กลุ่มนักเรียนนั้นล้วนแต่เป็นการอบรมชี้แนะทั้งสิ้น โดยเฉพาะเรื่องการให้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ของทางตะวันตกเพื่อ

---

[290] ปิยนาถ บุนนาค, **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง ถึง “เหตุการณ์ 14 ตุลาคม” พ.ศ.2516)**, หน้า 52.

นำมาใช้พัฒนาบ้านเมือง ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานนักเรียนโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อ พ.ศ.2433

> เราขอเตือนนักเรียนให้ตริตรองในการที่จะร่ำเรียนให้รอบคอบ วิชาหนังสือไทยนั้นเมื่อรู้ดีแล้วพอทำการได้จริงอยู่ เพราะเหตุว่าตำหรับตาราวิชาการต่าง ๆ ซึ่งเขาลงพิมพ์ไว้เป็นภาษาต่างประเทศมีภาษาอังกฤษเป็นต้น มากมายหลายหมื่นหลายแสนฉบับ การที่จะร่ำเรียนให้รู้วิชาต่าง ๆ ในเวลานี้ต้องอาศัยอ่านภาษาอังกฤษ...วิชาการอันใดซึ่งจะมีในหนังสือไทยนั้นน้อยนัก ว่าโดยที่สุดเพียงแต่ผู้อ่านหนังสือรักสนุกอย่างเดียว ถ้าได้อ่านหนังสือภาษาอังกฤษแล้วก็ได้ความรู้สึกความสนุกเพลิดเพลิน ใจกว้างขวางขึ้นกว่าที่อ่านหนังสือเรื่องไทย ๆ ที่มีอยู่มากนัก เพราะฉะนั้นการที่รู้หนังสืออังกฤษเป็นลาภอันวิเศษของนักเรียนซึ่งจะหาได้ในการเล่าเรียน[291]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนะให้เห็นถึงความสำคัญของการอ่านหนังสือภาษาอังกฤษก็เพราะจะได้รับความรู้มากมาย เมื่อพระองค์เสด็จประพาสยุโรป ก็ทรงมีพระบรมราโชวาทต่อนักเรียนไทยที่เรียนอยู่ที่นั่นในเรื่องของการศึกษาเช่นกัน ดังความในพระบรมราโชวาทพระราชทานนักเรียนไทยที่ศึกษาวิชาอยู่ในประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ.2440 ความว่า

> การที่คอเวอนแมนต์ไทยให้เจ้าทั้งหลายมาเล่าเรียนวิชาในกรุงอังกฤษนี้ ให้มาเป็นตัวอย่างของนักเรียนไทย และให้ได้รับความอุดหนุนทุกอย่าง ถ้าเจ้าทั้งหลายมาเรียนวิชาได้ไม่ตลอดเป็นแต่เรียนวิชาผิว ๆ ไปเป็นฝรั่งเช่นนั้น นับว่าเป็นการเสียทั้งเงินและเสียราชการด้วย[292]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอบรมนักเรียนไทยให้ตระหนักว่าเมื่อได้มีโอกาสไปเรียนในต่างประเทศแล้วก็ให้รีบเร่งศึกษาหาความรู้อย่างเต็มที่เพื่อกลับมาทำประโยชน์ให้กับบ้านเมือง

ทั้งนี้ นอกจากการสนับสนุนให้นักเรียนไทยได้ศึกษาทั้งภาษาต่างประเทศและวิชาการในระบบการศึกษาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้ความรู้

---

[291] ประยุทธ์ สิทธิพันธ์, **มหาราชกวี ปิยมหาราชรำลึก จปร.,** หน้า 151.

[292] เรื่องเดียวกัน, หน้า 166.

เกี่ยวกับทางประเทศตะวันตกแก่ผู้อื่น ดังจะเห็นได้จากการที่เมื่อพระองค์ได้เสด็จประพาสต่างประเทศ พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์บันทึกเรื่องราวการเดินทางถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ที่พระองค์ได้ทรงพบเห็นระหว่างการเดินทางไปในประเทศต่าง ๆ เพื่อเป็นการให้ความรู้แก่ผู้ที่ไม่ได้มีโอกาสเดินทางไป เช่นเดียวกับที่ได้ทรงพระราชนิพนธ์ในคราวที่เสด็จตามหัวเมืองต่าง ๆ ภายในประเทศ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นความรู้แบบวิชาการ แต่ก็ถือว่าได้ทำให้ผู้อ่านได้ทราบเรื่องราวต่าง ๆ ของประเทศเหล่านั้น วรรณคดีจึงเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ แก่ประชาชน ในการศึกษาครั้งนี้ จะศึกษาเฉพาะเรื่อง*ไกลบ้าน* เพราะเป็นพระราชนิพนธ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณชนอย่างกว้างขวาง โดยจะพิจารณาให้เห็นว่าพระองค์ทรงให้ความรู้เกี่ยวกับชาติอื่น ๆ ดังต่อไปนี้

ไกลบ้าน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประเทศยุโรปในช่วงระยะเวลาในการครองราชย์ โดยพระองค์ได้เสด็จประพาสยุโรป 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกในปี พ.ศ.2440 และครั้งที่สอง ในปี พ.ศ. 2450 มีระยะเวลาห่างกัน 10 ปี

การเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการเดินทางอย่างเป็นทางการเพื่อการเชื่อมสัมพันธไมตรีกับชาติต่าง ๆ ในยุโรป ดังที่ได้มีคำกล่าวถึงพระราชกรณียกิจในครั้งนั้นไว้ว่า

> พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราผู้เป็นพระมหากษัตราธิราชเจ้าองค์หนึ่ง ได้ทรงพระราชอุตสาหวิริยะแรงกล้าสู้ทรงสละความผาสุกสำราญ เสด็จฝ่าคลื่นลมไปจากพระนครในแว่นแคว้นต่างประเทศทางไกล เพื่อนำความดีและความเจริญของเมืองเหล่านั้นที่ควรจะใช้มาสู่เมืองเรา และกระทำให้ความมั่นคงถาวรของสยามประเทศดียิ่งขึ้น และทำให้บังเกิดความนิยมนับถือชาติไทยขึ้นในนานาประเทศเหล่านั้นเป็นเอนกประการ[293]

กล่าวได้ว่าจุดมุ่งหมายสำคัญของการเสด็จประพาสประเทศยุโรปครั้งแรกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากการได้ไปเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาชาติแล้ว ยังเป็นการเดินทางไปเพื่อศึกษาดูงานความเจริญรุ่งเรืองทางวิทยาการต่าง ๆ จากแหล่งกำเนิดความ

---

[293] พระยาศรีสหเทพ (เส็ง วิรยศิริ), "คำนำ" **ใน จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ.116**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2541), หน้า 1 (คำนำ).

เจริญด้านต่าง ๆ โดยแท้ เพื่อนำมาพัฒนาประเทศชาติให้เจริญประโยชน์และความรุ่งเรืองของแผ่นดิน อีกทั้งยังเป็นการไปแสดงพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ไทยที่เป็นเสมือนตัวแทนของชาติให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาประเทศมหาอำนาจในยุโรป สุเนตร ชุตินธรานนท์ กล่าวว่าคุณค่าและความสำคัญในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งนั้นว่า นอกจากแสดงพระปรีชาสามารถที่ทรงมีเหนือบูรพกษัตริย์ไทยในอดีตที่ไม่เคยเสด็จออกจากพระราชอาณาจักรได้ไกลเหมือนพระองค์แล้ว ยังรวมหมายถึงพระราชภารกิจที่เป็นอย่างทางราชการซึ่งมุ่งให้เกิดประโยชน์และความรุ่งเรืองแก่แผ่นดินเป็นสำคัญ[294] ในการเสด็จประพาสคราวนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชหัตถเลขาพระราชทานมาเป็นการส่วนพระองค์แด่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ ขณะทรงดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ จำนวน 62 ฉบับ มีการนำมาพิมพ์เผยแพร่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นพระราชประสงค์ในการเสด็จประพาสยุโรปและข้อคิดเตือนใจต่อหน้าที่ในการเดินทางครั้งนั้น ดังความในพระราชดำรัสที่ทรงมีต่อเจ้านาย ข้าราชการ ข้าราชบริพารและนักเรียนที่ได้ตามเสด็จฯในเรือพระที่นั่งจักรีก่อนที่จะเดินทางถึงเมืองเวนิส ประเทศอิตาลี เมื่อ วันที่ 12 พฤษภาคม 2440 ซึ่งถือว่าเป็นการเริ่มต้นเดินทางที่เข้าถึงเขตแดนของชาติมหาอำนาจตะวันตก

> เดี๋ยวนี้เราได้มาจากประเทศของเราไกลตั้ง 6,000 ไมล์ คือ ไม่ต่ำกว่า 288,000 เส้น มาถึงประเทศที่เขาได้เจริญแล้วด้วยวิชาการฝ่ายทะเล แลการรุ่งเรืองด้วยการเล่าเรียนแลการปกครอง กับทั้งป้องกันอันกวดขันในเขตแดนบ้านเมืองของเขา เพราะเขารักชาติแลรักบ้านเมืองที่เขาเกิดของเขา เราขอเตือนให้เจ้าทั้งหลายตริตรองก่อนเวลาถึงฝั่งว่า ความเจริญรุ่งเรืองทั้งหลายนี้ได้เกิดขึ้นเพราะความสังเกตแล้วคิดการประกอบแลเล่าเรียนต่อ ๆ กันมาอาศัยความอุตส่าห์แลความเพียรเป็นที่ตั้งเท่านั้น เขาหาได้เปนอย่างอื่นนอกจากเปนมนุษย์เหมือนเราไม่ เราควรจะมีมานะว่าเราก็เปนมนุษย์เช่นเขา ไม่ได้เลวกว่าเขาในการที่เกิดมานั้นเลย แต่เพราะเรามีความรู้น้อยกว่าเขาเท่านั้น จึงได้เห็นเปนผิดกันบ้าง แต่เปนการดีนักหนาที่เขาไม่ได้ส้อนเร้นความรู้เขาเลย เราอย่างรู้อันใดเราเรียนรู้ได้เหมือนเขาทั้งสิ้น ต้องการอย่างเดียวแต่การอุตส่าห์ความเพียรเท่านั้นที่จะให้วิเศษเสมอเขา... เจ้าทั้งหลายจงมีใจอุตส่าห์ทำการในหน้าที่ของตน และอุตส่าห์สังเกตจำการที่ได้เห็น และการที่ได้ทำในครั้งนี้ด้วยความ

---

[294] สุเนตร ชุตินธรานนท์, "การเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ.2440: ความหมายเชิงสัญลักษณ์" ใน **ลือโคตรเหง้าก็เผาแผ่นดิน: รวมบทความเนื่องในวาระครอบรอบ 60 ปี ชาญวิทย์ เกษตรศิริ**, หน้า 192.

> ตั้งใจว่าเจ้าทั้งหลาย ได้จากบ้านมาไกลปานนี้ไม่ได้มาเปล่า แต่จะเป็นผู้นำระเบียบการงานอันนี้กับทั้งความรู้ไปเป็นครูบอกเล่าพวกเราทั้งหลาย ให้ความรู้ดียิ่งขึ้น และช่วยกันยกชาติให้เราเจริญรุ่งเรืองด้วยวิชา และด้วยอำนาจเสมอกับประเทศทั้งปวงที่เราจะได้เห็น ไม่ต้องน้อยหน้าเขาและจะได้มีความสุขมากขึ้น ไม่ควรเลยที่จะท้อใจว่ายังห่างไกลนักที่จะเหมือนกับเขา เพราะตั้งแต่ตัวเราลงไป อาศัยเจ้าทั้งปวงเปนกำลังด้วย ทำโดยเต็มกำลังและความเพียรจริงแล้วเราคงสมคิด ถึงจะไม่ได้เห็นเองแต่คงเปนทางเตือนที่ลูกหลานเราจะได้เห็นในภายหน้า[295]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการที่ตะวันตกมีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ เป็นเพราะชาวตะวันตกมีความเพียรพยายาม หมั่นศึกษาหาความรู้ ซึ่งคนไทยก็สามารถทำได้เช่นกัน พระองค์ทรงย้ำให้เห็นว่าสิ่งที่ชาวตะวันตกมีความเหนือกว่าคนชาติอื่น ๆ ก็คือความขยันหมั่นเพียร ดังนั้นสิ่งที่คนไทยจะต้องทำก็คือการเรียนรู้วิชาต่าง ๆ ของชาวตะวันตกเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้า

การเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งหลังใน พ.ศ. 2450 หรือ ร.ศ.126 เป็นการเสด็จแปรพระราชฐานเพื่อทรงไปรักษาและบำรุงพระองค์เนื่องจากทรงพระประชวร โดยในการเสด็จประพาสคราวนี้ พระองค์ได้มีพระราชหัตถเลขาพระราชทานมายังสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้านิภานภดล วิมลประภาวดี กรมขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี ซึ่งขณะนั้นทรงรับตำแหน่งราชเลขาธิการฝ่ายใน จำนวน 43 ฉบับ ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกำลังเสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้นำความกราบบังคมทูลเพื่อขอพระบรมราชานุญาตจัดพิมพ์เป็นหนังสือเผยแพร่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีพระบรมราชานุญาตว่า “จะพิมพ์ก็ได้ แต่จะต้องตัดความซึ่งไม่ควรโฆษนาออกเสียบ้าง”[296] และทรงตั้งชื่อพระราชหัตถเลขาชุดนี้ว่า *ไกลบ้าน**

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่สอง เมื่อคราว พ.ศ. 2450 เป็นระยะเวลาถึง 225 วัน พระองค์ได้มีพระราชหัตถเลขาบันทึกการเดินทางนับตั้งแต่เสด็จออกจากกรุงเทพฯ โดยเรือพระที่นั่งมหาจักรีจนถึงประเทศสิงค์โปร์ และเสด็จโดยเรือซักซันเดินทาง

---

[295] พระยาศรีสหเทพ (เส็ง วิรยศิริ), **จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ.116**, หน้า 94-95.

[296] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ไกลบ้าน เล่ม 1**. (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2545), หน้า อธิบายตำนานหนังสือเรื่องไกลบ้าน.

*เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับถึงพระนครพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯให้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้อำนวยการพิมพ์เรื่อง “ไกลบ้าน” เพื่อให้ทันจำหน่ายที่ร้านหลวง ในงานไหว้พระประจำปี วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ.2450

ไปทวีปยุโรป โดยเสด็จประพาส ประเทศอิตาลี สวิตเซอร์แลนด์ เยอรมนี ฝรั่งเศส อังกฤษ เบลเยียม เดนมาร์ก และประเทศนอร์เวย์ พระองค์ได้ทรงบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศเหล่านั้นไว้อย่างละเอียด ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า

> แลหนังสือไกลบ้านนี้ นอกจากดำรัสเล่าความทุกข์สุขส่วนพระองค์ในการที่เสด็จไปครั้งนั้น ทรงพระราชนิพนธ์พรรณนาว่าด้วยถิ่นฐานบ้านเมือง แลบรรยายถึงขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของนานาประเทศ ซึ่งเปนเรื่องแปลกประกอบกับกระแสพระราชดำริห์วิจารณ์อันสุขุมคัมภีรภาพ แลมีเรื่องสนุกขบขันแกมกันไปจึงชวนอ่านเพลิดเพลินมิรู้จักเบื่อ[297]

เมื่อพิจารณาความในพระราชหัตถเลขา นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีพระราชประสงค์ที่จะสื่อสารกับผู้รับและแสดงความรู้สึกนึกคิดส่วนพระองค์แล้ว พระองค์ยังมีพระราชประสงค์ที่จะอธิบายเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับดินแดนที่มีความแตกต่างไปจากประเทศไทยในเกือบทุก ๆ ด้าน ทั้งภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สภาพแวดล้อม การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ลักษณะของผู้คน ตลอดจนความเจริญทางเทคโนโลยีและวิทยาการ กล่าวได้ว่าเป็นความรู้ที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างชาติ ดังนั้น การที่พระองค์เสด็จประพาสยุโรปและได้ทรงพระราชหัตถเลขาเล่าเรื่องราวต่าง ๆ น่าจะเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับชาวตะวันตกแก่คนไทย ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า

ในพระราชนิพนธ์เรื่อง *ไกลบ้าน* พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล่าเรื่องเกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ซึ่งเรื่องราวต่างๆ เหล่านี้ ถือได้ว่าเป็นการให้ความรู้ เช่น การให้ความรู้เรื่องลักษณะถิ่นฐานบ้านเรือนในยุโรปประเทศต่าง ๆ ความรู้เรื่องลักษณะของคนในชาติยุโรป ความรู้เรื่องศิลปวัฒนธรรมตะวันตก ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีและวิทยาการที่เจริญก้าวหน้า ทั้งนี้การให้ความรู้เกี่ยวกับชาติยุโรปที่มีความแตกต่างและความเจริญก้าวหน้ากว่าชาติไทยเป็นอย่างมากนั้น กล่าวได้ว่าเป็นความรู้ในเชิงที่เป็นข้อมูลรายละเอียด แต่เมื่อพิจารณาเนื้อความประกอบกลวิธีการประพันธ์และน้ำเสียง จะเห็นว่าพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านยังได้เสนอความรู้ในระดับที่ลึกซึ้งกว้างไกลอีกด้วย คือให้คนไทยได้รับรู้และเข้าใจว่า เหตุใดชาติยุโรปจึงเจริญก้าวหน้ากว่าชนชาติอื่น ๆ

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงจดบันทึกเพื่อบรรยายสิ่งต่าง ๆ ที่ทรงพบระหว่างการเดินทางเท่านั้น แต่พระองค์ทรงมีกลวิธีสำคัญในการอธิบายเรื่องราว โดยการเปรียบเทียบให้เห็นในหลายลักษณะ เช่น การเปรียบเทียบระหว่างตะวันตกกับไทย หรือการ

---

[297] เรื่องเดียวกัน, หน้า อธิบายตำนานหนังสือเรื่องไกลบ้าน.

เปรียบเทียบลักษณะตะวันตกสมัยปัจจุบันกับสมัยโบราณ เช่น เรื่องระบอบการปกครองของอังกฤษเปรียบเทียบกับไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายลักษณะการปกครองของอังกฤษที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่ประชาชนดำเนินการจัดการปกครองกันเอง พระมหากษัตริย์ไม่ต้องทำหน้าที่ดูแลจัดการ มีแต่เพียงการรับรองสิ่งที่เจ้าพนักงานฝ่ายต่าง ๆ ได้นำมาแจ้ง ซึ่งเป็นแบบแผนที่อังกฤษได้ดำเนินการมาเป็นระยะเวลานานแล้ว พระองค์ได้ทรงอธิบายเหตุผลว่าเหตุใดลักษณะการปกครองเช่นนี้ไม่สามารถนำมาใช้กับประเทศไทยได้

> ความผิดกันในระหว่างเรากับอังกฤษมันขันจริง ๆ ข้างฝ่ายอังกฤษการมันเดินจากผู้น้อย ผู้น้อยกลับจะต้องเปนผู้นำผู้ใหญ่ให้ทำเช่นนั้นเช่นนี้ ผู้ใหญ่จะทำอะไรออกจะต้องถามผู้น้อย ว่าจะเอาเช่นนั้นฤาอย่างนี้ฤา ผู้น้อยต้องพุ้ยผู้ใหญ่ไม่ว่าการอะไร ๆ มันต่อกันขึ้นมาเปนชั้น ๆ ... ส่วนของเรามันตรงกันข้าม ถ้าหัวน่าหยุดแล้วก็หยุดตามกันลงไปเปนแถว งานมันเดินด้วยหัวน่า ข้างอังกฤษมันเดินข้างปลายขึ้นมา ด้วยเหตุฉนั้นเปนเจ้าแผ่นดินอังกฤษ ถึงจะไม่ธุระอะไรด้วยการงานเลย คอยแต่พยักอย่างเดียว การก็ไม่มีเสีย ถ้าทำอะไรได้บ้างก็ยิ่งดีขึ้น พ่อจึงได้กล่าวว่าสบายดี แต่ถ้าเราเอาอย่างเข้าเมื่อไรเปนยับกันเมื่อนั้น [298]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นความแตกต่างของระบบการทำงานของเจ้าหน้าที่ของไทยและของอังกฤษ ระบบการทำงานของไทยเจ้าหน้าที่ระดับล่างจะรอฟังคำสั่งจากระดับหัวหน้าเพียงอย่างเดียว การงานต่าง ๆ จึงดำเนินไปได้ด้วยผู้บังคับบัญชา ซึ่งตรงกันข้ามกับระบบของอังกฤษที่เจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยจะเสนอเรื่องต่าง ๆ ขึ้นมาให้เจ้าหน้าที่ชั้นสูงเป็นผู้พิจารณา จากความพระราชหัตถเลขาในตอนนี้ นอกจากจะเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการปกครองของประเทศอังกฤษแล้ว ยังเป็นการอธิบายให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการปกครองของแต่ละประเทศ และเหตุใดไทยจึงยังไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองตามที่ได้มีกลุ่มคนเสนอมา พระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่เป็นอุปสรรคมิได้อยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ แต่อยู่ที่การบริหารงานและบุคคลด้านการปกครองที่ข้าราชการยังขาดประสิทธิภาพในการทำงาน เพราะคอยฟังแต่คำสั่งเท่านั้นหาได้คิดหรือลงมือทำงานด้วยความสามารถของตน

ในระหว่างการเสด็จประพาส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทอดพระเนตรเห็นความล้ำหน้าทางด้านวิทยาการของชาติตะวันตกในหลาย ๆ ด้าน และทรงเห็นว่าชาวตะวันตกพัฒนาความรู้และคิดค้นสิ่งต่าง ๆ เจริญก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา ดังที่ทรงกล่าวว่า “ที่จะ

---

[298] เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

พยายามเล่าถึงความเจริญของวิชาในประเทศยุโรปเหลือที่จะพูดสั้นได้ ยิ่งคิดสำเร็จอย่างหนึ่ง ก็ยิ่งเห็นทางที่จะคิดอย่างอื่นได้ออกไป เฟื่องฟูขึ้นทุกที"[299] การเปรียบเทียบเช่นนี้ นอกจากอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจมากขึ้นแล้ว ยังชี้ให้ผู้อ่านเกิดความคิดว่า เพราะเหตุชาติตะวันตกถึงได้พัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว

จากการที่ได้พิจารณาความในพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านจะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงพระราชทัศนะต่อบรรดาประเทศยุโรปหรือชาวตะวันตก 2 ด้าน ด้านหนึ่ง พระองค์ทรงยกย่องชื่นชมความมีอารยธรรมเก่าแก่ดีงามที่ได้สืบเนื่องต่อ ๆ กันมา ทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรม อีกทั้งความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการทั้งหลายที่ชาวตะวันตกได้คิดค้นและดำเนินการในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าที่ก่อให้เกิดความสะดวกสบายต่อการดำเนินชีวิตของผู้คน การทำมาหากิน การให้การศึกษา การคมนาคม การสาธารณสุข หรือกระทั่งการปกครองดูแลบ้านเมืองที่ก่อให้เกิดความความเจริญก้าวหน้า พระองค์ทรงชี้แนะให้เห็นว่าความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากลักษณะนิสัยเฉพาะของชาวตะวันตก ที่พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นชนชาติที่มีความขยันหมั่นเพียร ไม่หยุดนิ่ง ไม่เฉยชา คิดค้นแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ

> เมื่อพิจารณาเหตุผลดีแลร้ายในที่ประเทศเหล่านี้แล้ว ยังน่าพิศวงความพยายามแลความเต็มใจของมนุษย์ที่อยู่แถบนี้เปนอันมาก เขาไม่ได้อิดหนาระอาใจในสิ่งซึ่งเปนความลำบากเปนสิ่งที่เสียของภูมิประเทศเลย ถือเอาแต่ส่วนข้างดีข้างเปนประโยชน์อย่างเดียว ไม่ได้ท้อถอยหลีกเลี่ยงฤาเหนื่อยหน่ายเลย ใช่แต่เท่านั้น ยังพยายามที่จะหาประโยชน์ประกอบภูมิประเทศให้ได้ผลอันไพศาลอย่างยิ่ง[300]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชื่นชมยกย่องชาวตะวันตกที่มีความหมั่นเพียรพยายามที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับชาติบ้านเมืองอย่างไม่หยุดยั้ง ไม่ท้อถอยแม้ว่าจะมีอุปสรรคยากลำบาก ดังที่พระองค์ได้เสนอให้เห็นว่าแม้ประเทศฝรั่งเศส เยอรมัน สวิตเซอแลนด์ อิตาลีจะตั้งอยู่บนภูมิประเทศที่มีแต่ภูเขาสูง แต่ก็มีความพยายามและความสามารถที่เจาะอุโมงค์ทำทางรถไฟเชื่อมต่อการคมนาคมกันได้อย่างทั่วถึง หรือแม้จะมีสภาพอากาศที่หนาวจัดและบางเดือนก็ไม่มีแสงสว่างในตอนกลางวันเลยอย่างประเทศนอร์เวย์แต่ก็สามารถดำเนินชีวิตกันได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความมีมานะพยายามที่จะพัฒนาไปสู่ความเจริญก้าวหน้าตลอดเวลาของชน

---

[299] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ไกลบ้าน เล่ม 2,** หน้า 97.

[300] เรื่องเดียวกัน, หน้า 222-223.

ชาติตะวันตก ทั้งนี้ การที่พระองค์ทรงอธิบายเช่นนี้ น่าจะเป็นการยกตัวอย่างเพื่อชี้ให้เห็นว่าความเจริญของชาตินั้นสามารถสร้างขึ้นมาได้ถ้าคนในชาติมีความขยันหมั่นเพียรมุ่งแสวงหาความรู้ต่าง ๆ เช่นเดียวกันชาวตะวันตก

อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงรู้สึกชื่นชมหรือยกย่องประเทศยุโรปทุกประการ ถึงแม้ว่าคนหมู่มากรับรู้ว่าชาวตะวันตกคือผู้ที่มีอารยธรรมมีความเจริญรุ่งเรืองมาช้านานแล้วในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งพระองค์ก็ทรงยอมรับในประเด็นนั้น แต่ก็ได้ทรงอธิบายให้เห็นว่าลักษณะความเจริญของตะวันตกก็มิได้มีความคงที่หรือเจริญรุ่งเรืองมาตลอดเวลาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ในบางช่วงเวลาก็มีความเสื่อมลงเช่นกัน แต่แล้วก็กลับมาเจริญรุ่งเรืองอีกสลับไปมาตามกาลเวลา ดังที่พระองค์ได้ทรงกล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองทางอารยธรรมอย่างสูงสุดของจักรวรรดิโรมันในอดีต เมื่อนำเปรียบเทียบกับอิตาลีในสมัยปัจจุบันที่เห็นว่ามีความเจริญรุ่งเรืองแล้วนั้น ยังเทียบไม่ได้กับความเจริญรุ่งเรืองของโรมันในอดีต ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่าอิตาลีในสมัยปัจจุบันกำลังตกอยู่ในช่วงเวลาของความเสื่อมถอย

> ถ้าจะคิดเทียบหมู่คน คนเดี๋ยวนี้ก็เปนลูกหลานของชาวโรมันแต่รูปพรรณสัณฐานกำลังวังชา ทั้งความคิดแลความพากเพียรหย่อนกว่าชาวโรมันซึ่งเราได้รู้ในหนังสือเปนอันมาก ความคิดอันนี้พ่อได้เคยคิดที่ลังกาเหมือนกัน เห็นว่าคนลังกาในทุกวันนี้ เห็นจะผิดกับคนลังกาที่ปรากฏในเรื่องมหาวงษ์มาก ชาวมคธเดี๋ยวนี้เห็นจะผิดกับชาวมคธแต่ก่อนมาก เมื่อถึงความเจริญที่สุดแล้วจะต้องเสื่อมหักลงไปอย่างแรง เปนอย่างที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า ดิเยเนอเรต จนภาษาที่พูดก็กลายไปเปนภาษาใหม่ เช่นในประเทศนี้เดิมก็พูดภาษาละตินแต่กลายโทรมลงไป จนไม่มีคำอะไรจะเรียก จะเรียกว่าละตินฤาก็ไม่ถูกกันจนต้องเรียกว่าภาษาชาวประเทศอิตาลี ก็เหมือนกันกับภาษาบาฬี ฤาภาษาสังสกฤต ซึ่งเป็นภาษาบริบูรณ์ ต้องเป็นภาษาตายไม่มีใครพูด กลายเปนพูดภาษาของประเทศที่เรียกว่ามาคธีเปนต้น รากเง่าก็เป็นภาษาเก่านั้นเอง ภาษาที่จะตายจะเปลี่ยนไปเช่นนี้ก็อาไศรยความเสื่อมเปนที่สุดของประเทศนั้น[301]

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกตัวอย่างชาติที่รับรู้กันว่าเป็นชาติที่มีอารยธรรมเก่าแก่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านอารยธรรมอย่างสูงสุดแล้วชี้ให้เห็นว่า แท้จริงแล้วชาติเหล่านั้นต่างก็มีความเสื่อมถอยเช่นกัน พระองค์ทรงพยายามอธิบายหรือสร้างความเข้าใจให้แก่คนในชาติเกี่ยวกับมโนทัศน์ของความเจริญที่ไม่ได้มีแต่ความเจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น แต่หากเมื่อถึงช่วงของ

---

[301] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ไกลบ้าน เล่ม 3,** หน้า 232.

ความเจริญที่สุดแล้วก็ต้องมีการเสื่อมถอยลงเช่นกัน ซึ่งเป็นการมุ่งแสดงข้อเตือนใจหรือข้อคิดให้ตระหนักว่า มิควรที่จะมองหรือชื่นชมในความเจริญของชาติตะวันตกเพียงด้านเดียว อย่างได้ปลงใจว่าถ้าอะไรที่เป็นแบบตะวันตกแล้วจะต้องดีต้องเจริญไปเสียทุกอย่าง ดังความในพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่ง พระองค์ได้ทรงบรรยายถึงการแต่งกายของชาวตะวันตกที่ได้ทรงพบเห็นจริง ๆ ว่าชาวตะวันตกทุกคนก็มิได้มีความสูงส่งอย่างที่ได้แสดงตัวหรือพบเห็นในเมืองไทย

> ฟังแต่เขาเล่าจะมินึกว่าฝรั่งมันแต่งตัวอย่างมิสเตออะไรหรู ๆ ในเมืองเราฤา ที่จริงนั้นเขาแต่งไปออกหน้าออกตาเพราะเปนคนค้าขาย ถ้าคนพลเมืองแล้วไม่มีอะไรแต่งมิแต่เสื้อเชิ้ดกับกางเกง บางทีก็มีเสื้อกั๊ก บางทีก็มีเสื้อชั้นนอกไม่มีเสื้อกั๊ก เรื่องคอเสื้อผ้าผูกคอแล้วอย่าได้ถาม มีน้อยนักเสื้อผ้าเขียวเหมือนเสื้อเชิ้ด ปล่อยชายออกมาข้างนอกโดยมาก... ทั้งผู้หญิงผู้ชาย การแต่งตัวไม่มีแต่งให้งามเลย แต่งกันร้อนกันเย็นเท่านั้นจริง ๆ ไม่ผิดอะไรกันกับเจ๊กทำงานต่าง แต่เพียงเจ๊กทำงานในเมืองเรามันเปนเมืองร้อน ถอดเสื้อเสียบ้าง ถ้าหากว่าเมืองฝรั่งร้อนเหมือนเมืองเรา ชั้นพลเมืองก็เห็นจะใส่เสื้อน้อย ลครเราที่มาเที่ยวมักมาเที่ยวกันแต่ในเมืองหลวง แลมักจะดูจะพูดถึงแต่ชั้นผู้ดีผู้ดี ไม่เห็นฤาไม่ใคร่จะดูแลพูดถึงคนชั้นเลว ๆ เสียงมันจึงได้ดังหรูมากไป[302]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นว่า ชาวตะวันตกที่ได้ทรงพบในดินแดนยุโรปเหล่านั้นก็มิได้มีรสนิยมสูงส่งอย่างที่คนไทยทั่วไปเข้าใจกัน เช่น การแต่งกายก็แต่งให้เหมาะแก่สภาพอากาศ มิได้แต่งกายสวยงามอยู่ตลอดเวลาอย่างที่เห็นในประเทศไทย ซึ่งเป็นการแต่งเพื่ออวดตน อวดความเจริญ

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แสดงพระราชทัศนะที่มีต่อชาติตะวันตกของอย่างชัดเจนในพระราชหัตถเลขาฉบับสุดท้าย ความว่า

> มีผู้เขามักถามว่าไปยุโรปเห็นอย่างไรบ้าง คำถามอันนี้ก็มีทางตอบหลายอย่างตามน้ำใจผู้ใดซึ่งชอบทางใด ฤาได้ใส่ใจในเรื่องอะไร แต่ใจพ่อเองมันแลกว้าง ๆ มากไป เห็นว่าประเทศยุโรปว่าโดยภูมิพื้นแผ่นดิน มันหมดดีเสียแล้ว ไม่มีอะไรดีต่อไปอีก จะว่าที่เรือกสวนไร่นาป่าไม้ไร่หญ้าได้ทำแล้วเต็มภาคภูมิ์ จนไม่มีที่อีกสักคืบฤาเกรียกหนึ่งจะขยายออกไปอีก เว้นไว้แต่ภูมิ์ลำเนาซึ่งเปนที่ดาดลาดล้วนแต่ศิลาฤากรวดตะกรัน ซึ่งจะทำอะไรไม่ได้จริง ๆ จึงยักย้าย

---

[302] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ไกลบ้าน เล่ม 3,** หน้า 166.

> ไปใช้อย่างอื่น ในการบำรุงเรื่องเพาะปลูกก็ได้ทำเต็มบริบูรณ์แล้ว แผ่นดินนั้นอาจจะปรุงด้วยสิ่งใดอันจะให้เกิดพืชผลดีได้ปรุงแล้ว แลได้พืชผลดีเต็มที่แล้ว มันไม่มีอะไรจะดีขึ้นไปได้อีก... แต่มีอีกอย่างหนึ่งซึ่งนอกจากความหมดดีของยุโรป เปนฝักฝ่ายข้างความเจริญของยุโรป คือความรู้แลความคิดทั้งความเพียร ซึ่งจะประกอบโลกธาตุให้เปนผลดีขึ้น เปนเครื่องมือที่จะกระทำให้สำเร็จประโยชน์เกื้อกูลแก่การหาผลนั้น เปนข้อที่น่าพิศวงอย่างยิ่ง ความรู้จักใช้พืชพรรณ์แลธาตุของโลกย์ให้เปนผลประโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่มนุษย์โดยลำดับนับ 6000 ปีมาแล้ว มีเวลาเสื่อมสูญลืมไปเสียบ้างก็มากลับคิดขึ้นได้กาลบัดนี้หมด ไม่แต่เท่านั้นกลับทวีหนักขึ้น เมื่อความรู้เหล่านี้ตั้งขึ้นเปนหลักถาน ก็เปนทางความคิดที่พิศดารเกิดขึ้น อาจจะออกสาขาไปจดหมดทางซึ่งจะทำได้ เช่นกับรู้จักใช้ไอน้ำ ไอน้ำอาจนำไปใช้สารพัดทุกอย่าง จนกระทั่งถึงเวลานี้กำลังไฟฟ้า ไฟฟ้าอาจจะใช้สารพัดทุกอย่าง แลกำลังเดินขึ้นอยู่เสมอ ใครจะทำนายไม่ได้ว่าไฟฟ้าอาจจะให้ผลอย่างไร ต่อภายน่าถึงที่สุดเพียงไหน ฤาจะมีอะไรเกิดขึ้นต่อไปภายน่าดีขึ้นไปกว่าไฟฟ้า ใครเลยจะแลเห็นได้ ...เพราะเหตุฉนั้นขอรวมย่อความเพียงว่า พื้นภูมิประเทศยุโรปนั้นมันหมดดีเสียแล้ว แต่ความรู้ในประเทศยุโรปไม่ใช่แต่เวลากำลังเดินขึ้นสู่ความเจริญ มันกำลังเดินกระโดดโลดโผนซึ่งจะเดินตามยาก นี่เปนส่วนข้างฝ่ายดีของประเทศยุโรป [303]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสรุปลักษณะของชาวยุโรปหรือตะวันตกไว้สองประการ คือ ประการแรก พระองค์ทรงเห็นว่าชาติยุโรปมีความเจริญด้านภูมิศาสตร์หรือการพัฒนาพื้นแผ่นดินในการนำมาใช้สอยได้ดำเนินมาอย่างสูงสุดแล้ว ทั้งการพัฒนา การปรับปรุง การเพาะปลูก การบำรุงรักษา ได้กระทำมาจนเต็มที่จนได้รับผลประโยชน์อย่างสูงสุด คือพระองค์ทรงเห็นว่าชาวยุโรปได้พัฒนาตนเองจนมาถึงขีดสุดแล้ว อีกประการหนึ่ง พระองค์ทรงชื่นชมความคิดหรือสติปัญญาของชาวยุโรปที่ได้รวบรวมและสรุปออกมาเป็นหลักความรู้ในด้านต่าง ๆ ก่อให้เกิดการคิดค้นเทคโนโลยีและวิทยาการต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่ายังเป็นสิ่งที่ชาวยุโรปยังพัฒนาต่อไปอย่างไม่ยอมหยุดยั้ง ดังนั้นข้อดีของชาวตะวันตก ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชื่นชมและยกย่องโดยสรุปไว้ในพระราชนิพนธ์ *ไกลบ้าน* คือเรื่องของความคิดสติปัญญาและความรู้ของชาวตะวันตกที่ไม่ยอมหยุดนิ่งแต่กลับคิดค้นทดสอบ ทดลองและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวตะวันตกมีความเจริญก้าวหน้าไปกว่าชาติอื่น ๆ

---

[303] เรื่องเดียวกัน, หน้า 328-331.

ความรู้เกี่ยวกับประเทศและคนชาติตะวันตกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสดงไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่อง*ไกลบ้าน* มีลักษณะเนื้อหาที่เป็นความรู้ในแบบแผนใหม่ เนื้อหามีความสอดคล้องกับศาสตร์ความรู้สาขาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทั้งด้านวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ หรือศิลปศาสตร์ นอกจากนั้น การนำเสนอผ่านมุมมองของพระองค์เองที่ทรงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชาติตะวันตกและศาสตร์ความรู้ด้านต่าง ๆ ทำให้ทรงเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งแปลกใหม่สำหรับคนไทยได้อย่างมีความเป็นเหตุเป็นผล การให้ความรู้เกี่ยวกับตะวันตกที่พระองค์ได้ทรงอธิบายไว้ จึงมิใช่เป็นสิ่งที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์ แต่สามารถอธิบายถึงความเป็นมาได้อย่างมีเหตุผล เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับตะวันตกที่ถ่ายทอดมาจากประสบการณ์เชิงประจักษ์ กล่าวได้ว่าพระราชนิพนธ์เรื่อง*ไกลบ้าน*ให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศตะวันตกให้แก่ประชาชนในวงกว้าง ซึ่งเป็นความรู้ที่คนไทยจำเป็นจะต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจ เพื่อให้รู้เท่าทันและเข้าใจว่าทำไมชาติตะวันตกจึงเจริญก้าวหน้า และคนไทยควรทำเช่นไรจึงจะสามารถดำรงความมั่นคงของชาติและพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าได้เช่นกัน

ทั้งนี้ นอกจากบทพระราชนิพนธ์จะได้ทำหน้าที่ให้ความรู้แก่ประชาชนแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญญาในระดับที่ลึกซึ้งอีกด้วย ดังที่ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา กล่าวว่าวรรณคดีควรปัญญาและการรับรู้ที่ประณีตลึกซึ้งแก่ผู้อ่าน[304] และได้วิเคราะห์สารจากพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2 เรื่อง คือ *ลิลิตนิทราชาคริต*และ*เงาะป่า*ในฐานะวรรณคดีคำสอน สำหรับเรื่อง*ลิลิตนิทราชาคริต*ได้เสนอปรัชญาลึกซึ้งดังที่ได้กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ ส่วนเรื่อง*เงาะป่า*ได้เสนอว่า ฮเนา ซมพลาและลำหับ เป็นผู้ที่รู้จักความรักอย่างแท้จริง คือเป็นผู้ที่ได้เข้าถึงอุดมคติแห่งความรักที่สูงสุดว่า ความรักที่แท้จริงเป็นความรักที่มุ่งความสุขของผู้ที่เป็นที่รักเป็นอุดมคติสูงสุดมิใช่มุ่งความสุขของตนเองเป็นสรณะ และเสนอสาระคำสอนว่า การเข้าถึงความรัก การมีจิตอันรู้จักรักอย่างแท้จริง ย่อมทำให้มนุษย์มีความงดงามยิ่งใหญ่เท่าเทียมกัน[305]

จะเห็นว่า พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสนอให้ความสำคัญในประเด็นเรื่องการพิจารณาคุณค่าของมนุษย์ การสอนให้อย่าดูหมิ่นผู้อื่นเพียงเพราะพิจารณาจากลักษณะภายนอกเป็นอย่างมาก ซึ่งมีความสอดคล้องกับความที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยพระราชหัตถเลขาในสมุดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินประพาส ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อ ปี พ.ศ.2440

---

[304] สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, การศึกษาพระราชนิพนธ์ในฐานะวรรณคดีคำสอน ใน **ปิยราชกวินทร์**, หน้า 39.

[305] เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

⊙ฝูงคนกำเนิดคล้าย	คลึงกัน
ใหญ่ย่อมเพศผิวพรรณ	แผกบ้าง
ความรู้อาจเรียนทัน	กันหมด
ยกแต่ดีชั่วกระด้าง	อ่อนแก้ฤาไหว[306]

โคลงพระราชนิพนธ์บทนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเตือนสติให้เห็นว่าคนเรานั้นเหมือนกันหมดไม่ว่าจะมีรูปร่างผิวพรรณแตกต่างกัน อีกทั้งสามารถศึกษาหาความรู้ได้เหมือนกัน แต่สิ่งที่ทำให้คนแตกต่างกันนั้นก็คือความดีและความชั่ว โคลงบทนี้ถือได้ว่าเป็นโคลงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้ข้อคิดคติเตือนใจกับพระราชโอรสเป็นการส่วนพระองค์ แต่ก็เป็นการยืนยันให้เห็นว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญกับเรื่องของคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันเป็นอย่างมาก การที่พระราชนิพนธ์ในพระองค์ได้เสนอสาระเกี่ยวกับประเด็นนี้ จึงเท่ากับเป็นการเสริมสร้างปัญญาให้ผู้เสพตระหนักถึงการมีจิตที่ประณีต พิจารณาคนอื่นด้วยใจบทพื้นฐานของความรัก ความเมตตาและความกรุณาต่อกัน

ดังนั้น กล่าวได้ว่าบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนอกจากจะมีคุณค่าทางด้านการให้ความบันเทิงแล้ว ยังให้ความรู้และปัญญาแก่ผู้อ่านในประการ ต่าง ๆ ที่มีความสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงและความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชาติ และจะเห็นว่าในพระราชนิพนธ์เรื่องหนึ่งอาจเสริมสร้างความรู้ได้หลายระดับ คือเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการสร้างชาติในยุคสมัยใหม่ และยังเป็นการเสริมสร้างปัญญาให้แก่เฉพาะบุคคลเพื่อนำไปสู่การแสวงหาหนทางการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถทางด้านการกวีของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง

จากการศึกษาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเห็นว่าบทพระราชนิพนธ์ได้ทำหน้าที่อธิบายความเป็นชาติในประเด็นต่าง ๆ คือการแสดงให้เห็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติเพื่อเชื่อมโยงและยืนยันว่าได้อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มชนมาอย่างยาวนาน มีวัฒนธรรมและประเพณีร่วมกันที่ได้สืบต่อมา ตลอดจนแสดงให้เห็นว่า บรรพบุรุษได้ปกป้องอธิปไตยของอาณาจักรให้ดำรงความเป็นกลุ่มชนที่มีอิสรภาพมาด้วยความยากลำบาก อีกทั้งในคนในสมัยปัจจุบันก็มีการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์และพึ่งพาอาศัยกันตลอดจนมีพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิต มีขนบประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดีงามที่ได้สืบเนื่องมาอย่างยาวนาน ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความเป็นชาติที่มีอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองสืบ

---

[306] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ประชุมโคลงสุภาษิตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,** หน้า 53.

ทอดต่อเนื่องมาตั้งแต่ในสมัยอดีต และที่สำคัญอย่างยิ่งคือการที่ทุกคนอาศัยอยู่ภายในร่มพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวกัน ลักษณะเหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงการเป็นคนร่วมชาติเดียวกัน

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดจะเห็นว่า พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประเภทต่าง ๆ ได้หนุนเนื่องกันแสดงความหมายของความเป็นชาติ ประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์กับชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระมหากษัตริย์คือผู้นำทำหน้าที่ดูแลปกป้องให้ชาติมั่นคงปลอดภัยและเจริญรุ่งเรือง ขณะเดียวกันพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจที่ยึดเหนี่ยวคนในชาติเข้าไว้ด้วยกันตลอดจนเป็นขวัญกำลังใจให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นและความสุขในการดำเนินชีวิต กล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์คือหัวใจสำคัญของความเป็นชาติ บทพระราชนิพนธ์จึงมุ่งเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับชาติและพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อประชาชนสืบเนื่องจากในอดีตมาโดยตลอด

ทั้งนี้ การนำวรรณคดีมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างชาติ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่วนหนึ่งได้นำเสนอพระราชดำริเรื่องความเป็นชาติประการต่าง ๆ ที่ค่อนข้างชัดเจน โดยพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เป็นผลงานประเภทร้อยแก้ว เช่น *พระราชวิจารณ์พระราชพงศาวดาร พระราชนิพนธ์ชุดบันทึกการเดินทาง พระบรมราชาธิบายเรื่องชาดก พระราชพิธีสิบสองเดือน* พระราชนิพนธ์เหล่านี้มีเนื้อหาเป็นการอธิบายข้อมูล รายละเอียดและพระราชดำริเรื่องชาติทั้งด้านประวัติศาสตร์ ขนบประเพณี พระพุทธศาสนาอย่างตรงไปตรงมา แต่พระราชนิพนธ์อีกส่วนหนึ่งได้นำเสนอพระราชดำริเรื่องชาติด้วยรูปแบบเรื่องเล่าประเภทต่าง ๆ เช่น เรื่อง *โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* ที่นอกจากแสดงเรื่องราวความเป็นมาในอดีตเช่นเดียวกับพงศาวดารแล้ว แต่การนำเสนอในรูปแบบเรื่องเล่าทำให้มีการวางโครงเรื่องที่มุ่งเสนอให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์คือหัวใจสำคัญของความเป็นชาติ การที่ชาติสามารถดำรงอยู่ได้ก็เพราะพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ การพระราชนิพนธ์เป็นร้อยกรองยิ่งช่วงเสริมให้เกิดอารมณ์ร่วมไปกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งสร้างความสะเทือนใจไปกับชะตากรรมของบ้านเมืองและการสูญเสียเอกราช เกิดความซาบซึ้งและภาคภูมิใจไปกับวีรกรรมของเหล่าวีรบุรุษวีรสตรีที่ได้ทำหน้าปกป้องบ้านเมืองอย่างกล้าหาญ ตลอดจนการดำเนินเรื่องที่มุ่งเสนอให้เห็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้บ้านเมืองตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าก็เพราะขาดความสามัคคีนับว่าเป็นการแสดงบทเรียนเตือนใจให้ตระหนักว่าความรักและสามัคคีคือสิ่งที่จะทำให้ชาติดำรงอยู่อย่างมั่นคงปลอดภัย ส่วนเรื่อง*เงาะป่า* ที่ถ่ายทอดมาในรูปแบบบทละครโศกนาฏกรรม โดยให้เงาะป่าซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยมาเป็นตัวละครเอกถ่ายทอดแง่มุมความรักในอุดมคติได้อย่างซาบซึ้งประทับใจผ่านเนื้อหาและภาษาวรรณศิลป์ ความขัดแย้งระหว่างความเป็นชนกลุ่มน้อยที่ดูว่าไร้อารยธรรมกับแก่นเรื่องที่แสดงให้เห็นจิตใจสูงส่ง ยิ่งเสริมให้เกิดความจับใจจนกระทั่งไม่เห็นความแตกต่างระหว่างชนชั้นหรือเผ่าพันธุ์ นอกจากนั้นเรื่อง

ลิลิตนิทราชาคริต ที่แม้จะเป็นเรื่องแนวขบขัน แต่ได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ใกล้ชิดและพระเมตตาที่พระมหากษัตริย์มีต่อประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อประชาชนในชาติ จะเห็นได้ว่า การถ่ายทอดพระบรมราโชบายในการสร้างชาติด้วยวรรณคดีคือการนำพระบรมราโชบายต่าง ๆ มาเสนอผ่านเรื่องเล่า องค์ประกอบทางวรรณคดีและภาษาวรรณศิลป์ได้ส่งผลให้ผู้เสพเข้าไปมีอารมณ์ร่วมกับเรื่องราว เหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเอื้อต่อความเข้าใจความหมายของชาติได้ดียิ่งขึ้น ซาบซึ้งไปกับวีรกรรมของบรรพบุรุษ ตระหนักถึงความสามัคคีและความสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อชาติ กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำวรรณคดีมาใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารพระบรมราโชบายในการสร้างชาติไปสู่ประชาชน เพื่อสร้างความมั่นคงและความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชาติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติตามแนวทางที่สอดคล้องกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่ได้ทรงดำเนินพระบรมราโชบายสร้างชาติส่วนหนึ่งตามแนวทางที่สอดคล้องกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือการมุ่งแสดงให้เห็นว่าบรรพบุรุษได้มีการอาศัยอยู่ร่วมกันมาเป็นกลุ่มชนตั้งแต่ในสมัยอดีต มีการตั้งบ้านเมืองที่มีความเจริญเป็นปึกแผ่น โดยพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเพื่อเสนอให้เห็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ และมุ่งเสนอให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์คือหลักสำคัญของความเป็นชาติ

4.1 การแสดงข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสนพระราชหฤทัยด้านโบราณคดีเป็นยิ่งดังที่ได้ทรงเสด็จฯ ไปตรวจสอบหลักฐานทางโบราณคดีตั้งแต่สมัยดำรงตำแหน่งพระบาทสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร นอกจากการสำรวจทางโบราณคดี พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ประเภทบันทึกการเดินทางร้อยแก้วที่แสดงข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่าได้มีการอาศัยอยู่ร่วมกันมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัย

เที่ยวเมืองพระร่วง

เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งเป็นพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร พระองค์ได้เสด็จไปตรวจดูโบราณสถานต่าง ๆ ทางหัวเมืองทางเหนือและทรงให้ความสนพระราชหฤทัยเมืองสุโขทัยและเรื่องราวเกี่ยวกับพระร่วงเป็นอย่างมาก โดยพระองค์มีพระราชดำริว่าเมืองสุโขทัยคือราชธานีเก่าที่มีความเจริญรุ่งเรือง และ“พระร่วงได้เป็นทั้งพระเจ้าแผ่นดินและเป็นวีรบุรุษ”[1] หรือกล่าวได้ว่า พระร่วงคือพระมหากษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถเป็นอย่างยิ่งของชาติ

ในคราวนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*เที่ยวเมืองพระร่วง* เมื่อ พ.ศ. 2450 โดยพระองค์ทรงตรวจตราโบราณวัตถุสถานตามเมืองเหล่านั้นอย่างถี่ถ้วน

---

[1] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “แสดงเหตุที่พระร่วงได้เป็นพระเจ้ากรุงสุโขทัยสมัยเมื่อจุลศักราชประมาณ 600 ปี,” ใน **ตำนานเสือป่า (คือตำนานของชาติ)**, (กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2522), หน้า 42.

สอบสวนเรื่องตำนานของเมืองเหล่านั้นอันปรากฏในหนังสือเก่ามาทรงพระราชวินิจฉัยชี้แจง[2] และจัดพิมพ์เป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2451 มีรูปแบบเป็นบันทึกการเดินทางและข้อพระราชวินิจฉัยทางโบราณคดีในประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับเมืองต่าง ๆ ที่ได้เสด็จไป พระองค์ทรงใช้ข้อมูลเบื้องต้นในการศึกษาค้นคว้าและวินิจฉัยจากหนังสือคำจารึกหลักศิลาเมืองสุโขทัยหลักที่หนึ่ง หลักที่สอง หลักศิลาจารึกเมืองกำแพงเพชร พระราชพงศาวดารกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยา และหนังสือพงศาวดารเหนือ[3]

> หวังใจว่าหนังสือเล่มนี้จะมีผลอย่างอื่นบ้างคือ ประการหนึ่งบางที่จะทำให้คนไทยรู้สึกขึ้นมาบ้างว่า ชาติไทยเราไม่ใช่ชาติใหม่ และไม่ใช่ชาติที่เป็นคนป่าหรือที่เรียกตามภาษาอังกฤษ “อันซิวิไลซ์” ชาติไทยเราได้เจริญรุ่งเรืองมามากแล้วเพราะฉะนั้นควรที่จะรู้สึกอายแก่ใจว่า ในกาลปัตยุบันนี้อย่าว่าแต่จะสู้ผู้อื่น แม้แต่จะสู้คนที่เป็นต้นโคตรของเราเองก็ไม่ได้[4]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นว่าสถานที่ต่าง ๆ เหล่านั้นมีเรื่องนับเนื่องเกี่ยวกันอยู่ในเรื่องของชาติไทย[5] พระองค์ทรงแสดงข้อสืบสวนทางด้านโบราณคดี โดยการนำเสนอให้การสอบสวนเกี่ยวกับการสำรวจสถานที่ต่าง ๆ ว่าสอดคล้องกับสถานที่หรือเมืองเก่าใด เช่น เมืองกำแพงเพชร พระองค์ทรงตั้งข้อสันนิษฐานว่า “บ้านหูกวาง คือบริเวณบึงหูกวางที่ครั้งสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือเสด็จจับช้างที่นี่”[6] ตามความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา หรือดังที่พระองค์ได้ทรงสันนิษฐานว่า “บ้านโคนในเมืองกำแพงเพชร น่าจะสอดคล้องกับหลักฐานว่าเป็นเมืองที่พระเจ้าศิริชัยเชียงแสนได้สร้างเมืองเทพนครขึ้น”[7] (ตำนานเกี่ยวกับพระเจ้าอู่ทอง) กล่าวได้ว่าพระองค์มีพระราชประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นประวัติความเป็นมายาวนานและมีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่ในสมัยอดีต

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[2] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “คำนำเมื่อพิมพ์ครั้งที่ 2,” ใน **เที่ยวเมืองพระร่วง**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2526), หน้า ช.

[3] เรื่องเดียวกัน, หน้า ข.

[4] เรื่องเดียวกัน, หน้า ค.

[5] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

[6] เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

[7] เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

(1) การแสดงความเชื่อมโยงหัวเมืองต่าง ๆ

เรื่อง*เที่ยวเมืองพระร่วง*มีเนื้อหาที่แสดงการสืบค้นหลักฐานทางโบราณคดี โดยเชื่อมโยงเมืองต่าง ๆ ในบริเวณนั้นเข้าด้วยกัน เพื่อแสดงว่าเมืองเหล่านั้นก็คือกลุ่มชนที่ได้อาศัยร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีต ดังที่กล่าวว่า “ต้องเข้าใจว่าตามความจริงพวกเชียงแสน เชียงราย กับพวกสุโขทัย กำแพงเพชร ก็เป็นไทยด้วยกันและมีเกี่ยวดองกันอยู่”[8] นอกจากการเชื่อมโยงหัวเมืองฝ่ายเหนือเข้าเป็นกลุ่มชนเดียวกันแล้ว พระองค์ยังได้ทรงชี้แจงให้เห็นลักษณะความสัมพันธ์ของเมืองต่าง ๆ ว่ามีความเท่าเทียมกัน ได้พึ่งพาอาศัยกันมาและมีความสามัคคีเป็นกลุ่มชนเดียวกันมาตั้งแต่ในสมัยอดีต

> สุโขทัยในเวลานั้นคงจะเป็นเมืองหลวงแห่งคณะไทยฝ่ายเหนือ อย่างเช่นที่กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวงแห่งคณะไทยฝ่ายใต้ และถ้าจะเปรียบกันต่อไปอีก ก็พึงจะกล่าวได้ว่า กรุงสุโขทัยกับเมืองศรีสัชนาลัยเกี่ยวข้องกันเท่า ๆ กับกรุงทวาราวดีกับเมืองสุพรรณเมื่อสมัยพระเจ้าอู่ทอง ฉะนั้น คือศรีสัชนาลัยก็ไม่ได้เป็นข้าสุโขทัยและสุพรรณก็ไม่ได้เป็นข้ากรุงทวาราวดี เป็นแต่ปรองดองเป็นพวกเดียวกันเพื่อประโยชน์แห่งกันและกัน[9]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีการอธิบายให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างเมืองต่าง ๆ ว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาตั้งแต่ในอดีต คำว่า “ไทยฝ่ายเหนือ” “ไทยฝ่ายใต้” เป็นการจำแนกตามแหล่งที่ตั้ง แต่โดยรวมแล้วหมายถึงคนไทยเหมือนกัน

(2) การแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรสุโขทัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสำรวจโบราณสถานต่าง ๆ เสมือนเป็นการค้นหาหลักฐานพิสูจน์ความในศิลาจารึก แสดงให้เห็นว่ามีการตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ร่วมกันและในชุมชนก็มีสถานที่สำคัญต่าง ๆ เช่นวัด เจดีย์ พระพุทธรูปต่าง ๆที่แม้จะไม่สมบูรณ์ไปตามกาลเวลา แต่พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นศิลปะที่มีความสวยงามและการก่อสร้างที่ทำได้ยากยิ่งนัก

> ที่นี้คงจะเป็นที่พระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยเสด็จมานมัสการแห่งหนึ่งเป็นแน่แท้ และพระเจดีย์องค์นี้นอกจากผู้มีอำนาจจะสร้างก็เห็นจะทำให้สำเร็จได้โดยยาก เพราะเฉพาะแต่ยกก้อนแลงเขื่อง ๆ เท่านั้นซ้อนกันจนสูงได้เป็นหลายวาเช่นนั้น ก็ต้องใช้กำลังคนมากอยู่แล้ว ความประสงค์ของผู้ที่สร้างคงจะให้

---

[8] เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

[9] เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

> พระเจดีย์นี้เป็นอนุสาวรีย์เครื่องหมายแห่งความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ปรากฏอยู่ชั่วกาลนานและทำก็แน่นหนาพอที่จะหวังได้ว่าจะอยู่ไปได้หลายร้อยหลายพันปี[10]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นความสามารถของบรรพบุรุษในอดีตที่สามารถสร้างเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่และแข็งแรงจนยังคงปรากฏมาถึงยุคสมัยปัจจุบันนี้ อีกทั้งพระมหากษัตริย์ได้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง

เรื่อง*เที่ยวเมืองพระร่วง*เป็นบันทึกการสืบสวนเรื่องราวทางโบราณคดีมุ่งเน้นไปที่เรื่องเกี่ยวกับ “พระร่วง” โดยเฉพาะหลักฐานและเรื่องราวที่เกี่ยวกับ “ถนนสายพระร่วง” ซึ่งเป็นถนนสายสำคัญใช้ในการเดินทางเชื่อมต่อเมืองต่าง ๆ บริเวณนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าน่าจะมีการทำถนนพระร่วงตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง โดยอ้างหลักฐานจากความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่มีความว่า “เพราะถ้าอ่านดูตามถ้อยคำที่พระเจ้ารามคำแหงได้จารึกไว้ ต้องเข้าใจว่าเมืองสุโขทัยในสมัยพระเจ้ารามคำแหงนั้นเจริญรุ่งเรืองมาก อาณาเขตกว้างขวาง ควรจะได้มีถนนไปติดต่อกับเมืองลูกหลวงบ้าง”[11] แสดงให้เห็นว่าในสมัยสุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองและอาณาเขตกว้างขวาง

> เสด็จทอดพระเนตรตามระยะสถลมารคไปเห็นว่าทางลำบากยากแก่ราษฎรไปมาค้าขาย จึงทรงพระกรุณาโปรดให้รี้พลขุดคลองทำถนนหนทางหลวง ตั้งแต่เมืองสุโขทัยมาจนตลอดถึงเมืองศรีสัชนาลัยและเมืองน้อยเมืองใหญ่[12]

*เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง*แสดงให้เห็นว่า ถนนพระร่วงเกิดจากพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ในอดีตที่มีต่อราษฎรจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการทำถนนเพื่อให้ราษฎรเดินทางไปค้าขายยังเมืองต่าง ๆ ได้สะดวก เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเมืองต่าง ๆ และที่สำคัญอย่างยิ่ง พระองค์ทรงกล่าวว่า “ถนนพระร่วงคือพยานแห่งความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทยเรา”[13] ซึ่งน่าจะเป็นการมุ่งเสนอว่า อาณาจักรสุโขทัยมีอาณาเขตกว้างขวาง พระมหากษัตริย์ในอดีตได้ทรงดูแลเอาใจใส่ทุกข์สุขของประชาชน และความสามารถของบรรพบุรุษในสมัยอดีตที่สามารถสร้างถนนที่มีระยะทางยาว การมีเส้นทางคมนาคมที่ทำให้ติดต่อกันได้สะดวก แสดงให้เห็นความ

---

[10] เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

[11] เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

[12] เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

[13] เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

เป็นอาณาจักรที่เจริญรุ่งเรือง กล่าวได้ว่าพระราชนิพนธ์เรื่อง*เที่ยวเมืองพระร่วง*แสดงให้เห็นว่ากรุงสุโขทัยเป็นราชธานีที่สำคัญและมีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่ในสมัยอดีต

4.2 การแสดงตำนานของชาติ

นอกจากการค้นคว้าหลักฐานทางด้านโบราณคดี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงให้ความสนพระราชหฤทัยศึกษาเรื่องราวตำนานของเมืองสุโขทัย คือตำนานเรื่องพระร่วง ดังที่ได้ปรากฏข้อวินิจฉัยหลายประการในเรื่อง*เที่ยวเมืองพระร่วง* นอกจากนั้นพระองค์ยังได้ทรงนำตำนานเรื่องพระร่วงมาเสนอว่าเป็นตำนานความเป็นมาของชาติในรูปแบบบทละคร ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

ชุดบทละครเรื่องพระร่วง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องราวหรือ*ตำนานเรื่องพระร่วง*เป็นจำนวนมาก โดยเรื่องพระร่วงเป็นเรื่องเล่าประเภทตำนานที่ปรากฏอยู่ในบริเวณทางภาคเหนือ ธิดา สาระยา ได้จัดให้เรื่องพระร่วงเป็นนิยายท้องถิ่นที่ชาวบ้านเล่าฟังดูเหมือนจะเป็นเรื่องจริงแต่ความที่มีอิทธิฤทธิ์มหัศจรรย์ในเรื่องจึงทำให้มีลักษณะกึ่งจริงกึ่งนิยาย พระร่วงจึงเป็น “ผู้นำทางวัฒนธรรม” (culture hero) ในท้องถิ่นบริเวณสุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร [14] ต่อมาเรื่องพระร่วงได้ถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์และได้ถูกนำมาเชื่อมโยงเข้ากับการเป็นพระมหากษัตริย์อาณาจักรสุโขทัย [15] จากพระร่วงที่เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นจึงกลายมาเป็นผู้นำของกลุ่มชนที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเรื่องราวตำนานเกี่ยวกับพระร่วงมาเสนอว่าพระร่วงคือผู้นำของกลุ่มชนในอดีตและสุโขทัยเป็นอาณาจักรสำคัญที่มีมาก่อนอาณาจักรอยุธยา นั่นคือการใช้ตำนานเก่าแก่ของท้องถิ่นทางแถบจังหวัดสุโขทัยมาใช้แสดงเรื่องราวอธิบายเหตุการณ์ในอดีตของกลุ่มชน หรือกล่าวได้ว่าทรงนำมาเสนอให้เป็นตำนานความเป็นมาของชาติ

(1) การรับรู้เกี่ยวกับพระร่วงในสมัยก่อนหน้ารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ก่อนหน้าที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงนำ*ตำนานเรื่องพระร่วง*มานำเสนอเป็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ สังคมไทยมีการกล่าวถึงเรื่องราวของพระร่วงมา

---

[14] ธิดา สาระยา, **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2529), หน้า 65.

[15] เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

ก่อนแล้ว ดังที่ สมศรี ชัยวณิชยา ศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1-6 ได้กล่าวถึงคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่มีมาอย่างยาวนานไว้ว่า คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสมัยแรก ๆ จะปรากฏอยู่ในหลักฐานเอกสารของทางภาคเหนือซึ่งมีอยู่ก่อนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ในรูปของคำบอกเล่าของชาวบ้านและเป็นลายลักษณ์อักษรในคัมภีร์พุทธศาสนาของล้านนาตลอดจนศิลาจารึก[16] แม้ในหนังสือพงศาวดารของประเทศใกล้เคียง เช่น ในพงศาวดารมอญก็ดี พงศาวดารล้านนาเชียงใหม่ก็ดี ก็กล่าวถึงพระร่วงเมืองสุโขทัยและยกย่องว่ามีอานุภาพมากด้วยกันทุกประเทศ[17] ในสมัยอยุธยาก็ปรากฏเรื่องพระร่วงในหลายแหล่ง เช่น *คำให้การชาวกรุงเก่า* และใน*จินดามณี*ที่กล่าวว่าพระร่วงเป็นเจ้าเมืองศรีสัชนาลัย แต่งตัวหนังสือขึ้นมาและประกาศแยกตัวจากขอม และมีผลต่อความเชื่อเรื่องการคิดค้นแต่งตัวหนังสือไทยอีกด้วย[18]

เมื่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เรื่องราวหรือ*ตำนานเรื่องพระร่วง*ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรใน*พงศาวดารเหนือ* ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสมัยรัตนโกสินทร์[19] เนื้อหาของพงศาวดารเหนือมีตำนานเกี่ยวกับพระร่วง 2 เรื่อง คือ พระร่วงอรุณกุมารเมืองสวรรคโลกกับเรื่องพระร่วงส่งส่วยน้ำเมืองสุโขทัย เป็นการอธิบายตามแบบจารีตเดิม นิทานปรัมปรา นิทานพื้นบ้าน ตำนาน[20] แสดงให้เห็นว่า ในช่วงเวลานั้นเรื่องพระร่วงยังปรากฏอยู่ในฐานะเรื่องราวแบบตำนาน คือพระร่วงยังเป็นเรื่องของวีรบุรุษท้องถิ่นของดินแดนแถบสุโขทัยที่มีลักษณะของกษัตริย์แบบตำนาน มีปรากฏอภินิหาร บุญญาบารมีเหนือธรรมชาติ ยังไม่ได้ถูกผนวกรวมเข้ากับประวัติศาสตร์ส่วนกลาง คือยังไม่ได้ถูกนำมาเชื่อมโยงเข้ากับการเป็นเรื่องราวพระมหากษัตริย์ในอดีตของชาติ

เมื่อ พ.ศ.2376 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงดำรงฐานะเป็นวชิรญาณภิกขุ ได้เสด็จธุดงค์ไปพบศิลาจารึกหลักที่ 1 หรือศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงและศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง เนื้อหาสาระของหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมีข้อความแสดงพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหง ส่วนหลักศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงมีข้อความแสดงพระราชประวัติของพระยาลิไทจากพระราชประวัติของทั้งสองพระองค์ ได้แสดงให้เห็นว่าทรงเป็นผู้นำความรุ่งเรืองมาสู่รัฐสุโขทัยและทรงทำให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ร่มเย็นเป็นสุข[21] หมายความว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

---

[16] สมศรี ชัยวณิชยา, **"คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2325-2468)**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 15.

[17] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "เรื่องพระร่วง," ใน **ประวัติศาสตร์สุโขทัย (ภาค1)**, (มปท., 2498), หน้า 66.

[18] สมศรี ชัยวณิชยา, **"คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2325-2468)**," หน้า 22.

[19] เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

[20] เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

[21] เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

เจ้าอยู่หัวทรงค้นพบหลักฐานและพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยที่แสดงให้ว่ามีตัวตนจริงมิใช่เป็นเพียงตัวละครในตำนานเท่านั้น กล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และอาณาจักรสุโขทัย เรื่องราวของพระร่วงจึงเป็นที่รับรู้ด้วยหลักฐานทางโบราณคดี และนับว่าการค้นพบศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงและศิลาจารึกหลักที่ 1 ได้ก่อให้เกิดยุคอาณาจักรสุโขทัยในการอธิบายประวัติศาสตร์ของชาติ สุโขทัยถูกถือว่าเป็นราชธานีแห่งแรก [22] นับเป็นจุดเริ่มต้นการผนวกความคิดเรื่องพระร่วงพระมหากษัตริย์อาณาจักรสุโขทัยเข้ากับการเป็นพระมหากษัตริย์และอาณาจักรที่มีความเก่าแก่กว่าอาณาจักรอยุธยา

กล่าวได้ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงค้นพบศิลาจารึกทั้งสองหลักได้ทำให้เกิดการรับรู้ว่าอาณาจักรสุโขทัยที่เป็นราชธานีที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อนอาณาจักรอยุธยา แสดงให้เห็นเรื่องราวความเป็นมาของชาติที่มีความยาวนานมากกว่าที่มีความรู้ที่มีอยู่เดิม และทำให้คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในพระราชพงศาวดารเหนือเปลี่ยนแปลงไป จากพระร่วงที่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ในตำนานของหัวเมืองทางเหนือบริเวณสุโขทัยกลายมาเป็นพระร่วงที่เป็นมนุษย์สามัญธรรมดา มีความสามารถและสติปัญญาตามเหตุตามผลของธรรมชาติมนุษย์ [23] และเป็นเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงสุโขทัย [24]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า พระร่วงคือพระมหากษัตริย์ของอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเป็นราชธานีของชาติที่ดำรงอยู่มาก่อนอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงใช้คำว่า พระร่วง คือ “พระเจ้าแผ่นดินสยาม” และกรุงสุโขทัยเป็นราชธานียิ่งใหญ่ใน “กรุงสยามฝ่ายเหนือ” [25] การที่พระองค์ทรงใช้คำว่า “สยาม” ยิ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าทรงผนวกเรื่องราวของพระร่วงและอาณาจักรสุโขทัยรวมเข้าเป็นชาติเดียวกัน อาณาจักรสุโขทัยจึงกลายเป็นอาณาจักรแรกของชาติเท่าที่มีหลักฐานบันทึกไว้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้ที่ได้นำ*พงศาวดารเหนือ*มาถวายให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษา ก็ไม่ทรงเชื่อถือเรื่องราวใน*พงศาวดารเหนือ*เช่นเดียวกัน โดยทรงกล่าวถึงความไม่น่าเชื่อถือของเรื่องพระร่วงใน*พงศาวดารเหนือ*ไว้ว่า “เรื่องพระร่วงที่เรารู้กันอยู่ทุกวันนี้ยังเป็นแต่นิทาน จะนับว่าเป็นเรื่องพงศาวดารยังไม่ได้” [26] พระองค์ทรงเห็นว่าเรื่องพระร่วงใน*พงศาวดารเหนือ*เป็นเพียงเรื่องแบบนิทาน เพราะขาดการบันทึก

---

[22] เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

[23] เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

[24] เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

[25] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องพระราชประเพณีการตั้งพระมหาอุปราช**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), หน้า 1-2.

[26] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “เรื่องพระร่วง,” ใน **ประวัติศาสตร์สุโขทัย (ภาค1)**, หน้า 67.

ข้อมูลหลายอย่างตามจารีตการเขียนพงศาวดาร และทรงเห็นว่าเป็นแต่การรวบรวมเรื่องเกร็ดต่าง ๆ ทั้งที่มีผู้เขียนไว้และที่มีผู้จำไว้ได้เอามาเรียบเรียงเท่านั้น

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น ความคิดเกี่ยวกับเรื่องพระร่วงเป็นพระมหากษัตริย์สุโขทัยที่เป็นอาณาจักรก่อนหน้ากรุงศรีอยุธยา และการผนวกรวมเข้าเป็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติได้เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงสืบทอดแนวคิดนี้ต่อมา แต่จะเห็นว่าทั้งสามพระองค์ทรงมุ่งที่จะให้ความสนใจศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของพระร่วงจากหลักฐานทางโบราณคดีอื่น ๆ มากกว่าที่จะเชื่อถือเรื่องราวเกี่ยวกับพระร่วงใน*พงศาวดารเหนือ*

(2) พระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องพระร่วง

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีพระราชดำริและพระดำริเกี่ยวกับ*พงศาวดารเหนือ*ว่า มีลักษณะการบันทึกที่ขาดความน่าเชื่อถือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยเกี่ยวกับ*พงศาวดารเหนือ*ในแนวทางเดียวกัน แต่พระองค์ทรงมีข้อสังเกตเพิ่มเติมที่แตกต่างออกไป คือทรงเห็นว่ายังมีส่วนที่เชื่อถือได้อยู่บ้าง “เรื่องทั้งปวงในพงศาวดารเหนือ เชื่อว่ามีความจริงเปนเค้ามูลอยู่ทุกเรื่อง”[27] หมายความว่า พระองค์ทรงเห็นว่าเรื่องราวต่าง ๆ มีเค้าเรื่องที่เชื่อได้ว่าเป็นเรื่องที่ได้เคยปรากฏอยู่จริง ส่วนสิ่งที่ทำให้ความเลอะเทอะไปก็คงเป็นวิธีการบันทึกและรายละเอียดต่าง ๆ ที่ทำให้เรื่องราวมีความเหนือจริงขาดความสมเหตุผล และจะเห็นว่าในเรื่อง*เที่ยวเมืองพระร่วง* พระองค์ทรงให้ความสนพระราชหฤทัยที่จะวินิจฉัยตำนานเรื่องพระร่วงอรุณกุมารและพระร่วงส่วยน้ำเมืองสุโขทัย ที่ปรากฏอยู่ใน*พงศาวดารเหนือ*

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสืบค้นหลักฐานต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์เพื่อเชื่อมโยงกับเรื่องราวต่าง ๆ ของตำนานเรื่องพระร่วงอรุณกุมาร ดังที่ได้ทรงอธิบายเหตุการณ์อิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ที่เกินจริงให้มีความสมจริง เช่น การอธิบายชื่อของ “พระร่วง” ว่ามีความหมายเดียวกับคำว่า “อรุณ”

> ร่วง ในที่นี้ไม่ได้แปลว่า ตก แปลว่า สว่าง คือคำเดียวกับรุ่งนั้นเอง ที่คิดเช่นนี้คือเห็นว่าชื่อพระร่วงนั้น ตามพงศาวดารเหนือก็ว่าชื่อ อรุณราช แปลได้ว่า รุ่ง

[27] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทกลอนละครเรื่องขอมดำดิน,** (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2515), หน้า คำนำ.

> และในชินกาลมาลินีก็มีกล่าวนามราชาสุโขทัยไว้องค์หนึ่งว่า “โรจนราช” โรจน นี้ก็คือรุ่งอีก[28]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของความหมายของคำว่า “ร่วง” กับ “รุ่ง” ซึ่งไปสัมพันธ์กับความหมายของคำว่า “อรุณ” และสอดคล้องกับความหมายของคำว่า “โรจน” ในชินกาลมาลินี ซึ่งทั้งหมดมีความหมายเดียวกัน คือ “สว่าง” นอกจากนั้นพระองค์ได้ทรงอธิบายเรื่องและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ดูเป็นเรื่องอัศจรรย์ อภินิหารเกินจริงให้มีความสมเหตุผลและสัมพันธ์กับข้อเท็จจริงตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏ โดยพระองค์ทรงแสดงให้เห็นว่าเรื่องราวพระร่วงในตำนานน่าจะเป็นการนำเหตุการณ์ที่สำคัญในช่วงสมัยสุโขทัยมาผสมรวมกัน มิได้เป็นเรื่องราวของกษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ส่วนตำนานพระร่วงอีกเรื่องหนึ่งคือพระร่วงส่วยน้ำเมืองสุโขทัย พระองค์มิได้ทรงมีข้อวินิจฉัยอย่างไร เพราะ “เชื่อว่าเป็นเรื่องนิทานเกร็ดเป็นพื้น ไม่น่าจะนับถือเป็นเรื่องพงศาวดารเลย”[29]

จะเห็นว่า ขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*เที่ยวเมืองพระร่วง* ใน พ.ศ. 2450 พระองค์ยังทรงเห็นว่าเรื่อง*ตำนานเรื่องพระร่วง*ที่ทำหน้าที่เป็นนายส่วยน้ำส่งกัมพูชาเป็นเรื่องนิทานหรือเรื่องเล่าชาวบ้านทั่วไป ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าในเวลาต่อมา พระองค์ได้ทรงนำเค้าเรื่องตำนานพระร่วงส่วยน้ำเมืองสุโขทัยมาพระราชนิพนธ์เป็นวรรณคดีประเภทละคร อีก 4 สำนวน เพื่อแสดงให้เป็นตำนานความเป็นมาของชาติ

(3) การนำเสนอเรื่องพระร่วงให้เป็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ

ภายหลังจากขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ.2453 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำ*ตำนานเรื่องพระร่วง*มาเผยแพร่ให้เป็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ

> ความจริงอันควรเชื่อได้ในเรื่องนี้นั้น คือพระร่วงนี้ได้เป็นทั้งพระเจ้าแผ่นดินและเป็นวีรบุรุษ เพราะไม่มีที่สงสัยในข้อที่พระร่วงนี้ได้เป็นหัวหน้าทำการสงครามรบพุ่งชิงชัย จนไทยได้เป็นอิสรภาพพ้นจากอำนาจขอม ตั้งประเทศไทยเอาเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี มีกษัตริย์สืบพระวงศ์ทรงอานุภาพแผ่อาณาเขตยิ่งขึ้นโดยลำดับมา เมื่อพิเคราะห์ดูตามหลักฐานในทางพงศาวดารและ

---

[28] เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

[29] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เที่ยวเมืองพระร่วง**, หน้า 148.

> จดหมายเหตุที่ได้พบแล้วน่าจะเชื่อว่าพระร่วงนี้ ได้ประดิษฐานราชวงศ์ครองกรุงสุโขทัยตอนก่อนกรุงเก่าและบรรดากษัตริย์ในราชวงศ์นี้[30]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำตำนานเรื่องพระร่วงมานำเสนอในรูปของสื่อชนิดใหม่ที่เป็นสัญลักษณ์ ที่ไม่อยู่ในขอบเขตของการเขียนหรือการอธิบายตามจารีตทางประวัติศาสตร์แบบเก่า[31] พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงในรูปแบบบทละคร 4 สำนวน คือ บทละครเรื่อง*พระร่วงฉบับตำนานเสือป่า* (พ.ศ.2454) บทละครเรื่อง*พระร่วงฉบับกลอนบทละคร* (พ.ศ. 2455) บทละครเรื่อง*พระร่วงฉบับบทละครพูดคำกลอน* (พ.ศ. 2460) และบทละครเรื่อง*พระร่วงฉบับบทละครร้อง* (พ.ศ.2467) โดยมีเนื้อหาที่ตรงกับตำนานเรื่องพระร่วงส่วยน้ำเมืองสุโขทัย ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวทางในการนำเสนอเรื่องราวในอดีตของชาติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงนำเรื่องราวในพงศาวดารมานำเสนอในรูปแบบเรื่องเล่า

(3.1) การนำเรื่องแบบตำนานมานำเสนอให้เป็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำตำนานเรื่องพระร่วงส่วยน้ำเจ้าเมืองสุโขทัยใน*พงศาวดารเหนือ*มานำเสนอว่า พระร่วงเป็นพระมหากษัตริย์ของอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเป็นอาณาจักรที่มีมาก่อนอาณาจักรอยุธยาในรูปแบบบทละคร การที่พระองค์ทรงนำเรื่องพระร่วงส่วยน้ำเมืองสุโขทัยมาแสดงว่าเป็นเรื่องราวความเป็นมาของชาติน่าจะเป็นเพราะมีพระราชดำริว่า เรื่องนี้มีความน่าเชื่อถือได้ว่ามาจากเรื่องจริงและมีความเหมาะสมกับการแสดงตำนานความเป็นมาของชาติ เพราะได้แสดงให้เห็นชะตากรรมและวีรกรรมของบรรพบุรุษในอดีตของกลุ่มชน

> ข้าพเจ้าเห็นว่าพระร่วงเป็นตัวอย่างอันดีแห่งผู้ที่รักชาติยิ่งกว่าตัว ยอมตกระกำลำบากและแม้แต่ชีวิตก็ยอมสละ เพื่อมิให้ชนที่อยู่ในความปกครองต้องได้รับความเดือดร้อนพลอยล้มพลอยตาย ทั้งฝ่ายไทยชาวละโว้โดยความจงรักภักดีต่อผู้ปกครอง ก็อุตส่าห์ออกรบพุ่งพสกขอมซึ่งเคยคร้ามอำนาจกันมาช้านานแล้วนั้น จนมีชัยชำนะได้โดยอาศัยความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน เป็นน้ำหนึ่งใจ

---

[30] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "แสดงเหตุที่พระร่วงได้เป็นพระเจ้ากรุงสุโขทัยสมัยเมื่อจุลศักราชประมาณ 600 ปี" **ตำนานเสือป่า (คือตำนานของชาติ)**, หน้า 42.

[31] สมศรี ชัยวณิชยา, **"คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2325-2468)**," หน้า 128.

> เดียวกัน อันที่จริงเมื่อพระร่วงได้ไปพ้นเมืองละโว้แล้ว ถ้าชาวละโว้จะพากันนั่งอยู่นิ่ง ๆ ไม่ออกไปสู้พวกขอม ขอมก็คงจะไม่ยกเข้าตีเมืองละโว้ แต่เมืองละโว้ก็คงจะยังต้องเป็นข้าขอมอยู่ตามเดิม เพราะฉะนั้นการที่ละโว้ได้เป็นอิสรภาพพ้นจากอำนาจขอมได้ ต้องถือว่าเพราะพระร่วงเป็นผู้จุดไฟขึ้นก่อน แล้วชาวเมืองละโว้จึ่งลุกขึ้นตามโดยความจงรักภักดี เป็นที่น่าชมว่าสมเจ้าสมข้ากัน สมควรที่ไทยเราในชั้นหลังนี้จะถือเป็นคติใส่ใจไว้ได้[32]

เมื่อพิจารณาตามองค์ประกอบทางวรรณคดี เรื่องพระร่วงส่วยน้ำเมืองสุโขทัยมีโครงเรื่องที่มีเอกภาพ คือเป็นเรื่องของเจ้าเมืองที่พยายามดูแลปกป้องประชาชนและบ้านเมืองของตนไม่ให้ถูกรังแกจากเมืองศัตรูได้เผชิญกับเหตุการณ์คับขันและพยายามต่อสู้เพื่อหาทางให้บ้านเมืองได้มีอิสรภาพและ สุดท้ายจบลงแบบสุขนาฏกรรมได้ปกครองอาณาจักรใหญ่ ด้านเนื้อเรื่องมีเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มุ่งเสนอให้เห็นความสามัคคี ความร่วมมือร่วมใจของคนในกลุ่มชนและสติปัญญาความเสียสละของผู้นำ การมุ่งทำเพื่อส่วนรวม เช่น การช่วยกันสานชะลอมใส่น้ำของประชาชน การหลบหนีออกจากเมืองของพระร่วง การร่วมมือกันต่อสู้กับทหารขอมหรือพระร่วงลวงขอมที่ปลอมตัวมา อีกทั้งมีแก่นเรื่องที่มุ่งเสนอให้เห็นว่าบ้านเมืองจะดำรงอยู่อย่างมั่นคงได้นั้นก็เพราะการมีผู้นำที่ดีที่จะนำพาชาติให้รอดพ้นภัยต่าง ๆ ทั้งประชาชนให้ความเชื่อฟังและปฏิบัติตามผู้นำ และมุ่งแสดงให้เห็นความสามัคคีและการนึกถึงประโยชน์ของบ้านเมืองมากกว่าประโยชน์ส่วนตนเป็นสิ่งที่ทำให้บ้านเมืองเข้มแข็ง ประกอบกับตัวละครเอกมีบทบาทผู้นำที่มีลักษณะของวีรบุรุษของชาติ คือ มีความสามารถเก่งกล้า เสียสละและมุ่งทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ดังนั้น ด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ทางวรรณคดีที่กล่าวมานี้ จึงทำให้เรื่องตำนานเรื่องพระร่วงส่วยน้ำที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาเสนอมีความเหมาะสมแก่การเป็นตำนานความเป็นมาของชาติมากยิ่งนัก

จะเห็นว่า*ตำนานเรื่องพระร่วง*ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาพระราชนิพนธ์นี้ มีลักษณะที่ตรงกับอนุภาคของการเป็นตำนานของชาติ ตามที่ แอนโธนี ดี สมิท ได้จำแนกไว้ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นถึง 4 ประการ ประการแรกเป็นตำนานที่แสดงให้เห็นต้นกำเนิดของชาตี คือเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าชาติมีกำเนิดขึ้นเมื่อใด ประการที่สองเป็นตำนานที่แสดงให้เห็นสถานที่เป็นจุดกำเนิดของชาติ คือเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าอาณาเขตหรือราชธานีแห่งแรกของชาติอยู่ที่ใด ประการที่สามเป็นตำนานเรื่องของบรรพบุรุษ คือเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นความเป็นมา

---

[32] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “คำนำ,” ใน **บทกลอนละครเรื่องขอมดำดิน,** (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2515), หน้า ค.

ของบรรพบุรุษของชาติ และประการสุดท้ายเป็นตำนานเรื่องการปลดปล่อยของชาติ คือเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าอิสรภาพของชาติเกิดขึ้นมาได้อย่างไร

นอกจากนี้ การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำ*ตำนานเรื่องพระร่วง*จากเดิมที่เป็นตำนานท้องถิ่นทางภาคเหนือให้มานำเสนอให้เป็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ แต่ทั้งนี้พระองค์ทรงเห็นว่า "เรื่องราวที่กล่าวเล่าโดยหลงปาฏิหาริย์เกินไป"[33] ดังนั้นพระองค์ได้ทรงแสดงเรื่องราวของพระร่วงตามที่ได้ทรงวินิจฉัยโดยทรงปรับเปลี่ยนเรื่องราวตรงที่ปรากฏปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ที่เหนือจริงออกไป และอธิบายเหตุผลที่มีความสมจริงขึ้นมาแทน ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

ตารางการเปรียบเทียบตำนานเรื่องพระร่วงส่วยน้ำในพงศาวดารเหนือ
และเรื่องพระร่วงตามพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื้อเรื่องตามพงศาวดารเหนือ	ข้อวินิจฉัยและปรับเปลี่ยน
นายร่วงมีอานุภาพวาจาสิทธิ์ ว่าให้อะไรเป็นอย่างไรก็เป็นได้อย่างนั้น	ที่ว่าพระร่วงมีวาจาสิทธิ์นั้นน่าจะหมายความว่า เพราะพระร่วงเป็นผู้มีสติปัญญาประกอบด้วยความโอบอ้อมอารี ผู้คนนิยมนับถือมาก จะว่ากล่าวบังคับบัญญาอันใดก็สำเร็จได้สิทธิ์ขาดดังวาจา จึ่งเป็นวาจาสิทธิ์ด้วยเหตุนี้
นายร่วงเห็นว่าตักน้ำใส่ตุ่มขนไปลำบากนัก จึ่งให้เอาไม้มาสานชะลอมเอาไปจุ่มในทะเลชุบศร แล้วสั่งให้น้ำอยู่ในชะลอมน้ำก็ไม่รั่วตาชะลอมไปได้	พระร่วงจึ่งให้ตัดไม้มาจักสานเป็นกระออมยาชันมิให้รั่ว แล้วเอากระออมตักน้ำทะเลชุบศรมาบรรทุกเกวียน
นักคุ้มก็ตกใจกลัวปาฏิหาริย์ของนายร่วง รีบนำชะลอมน้ำไปถวายพระเจ้าพันธุมสุริวงศ์พระเจ้าแผ่นดินขอม ณ พระนครหลวง กราบทูลให้ทราบว่าผู้มีบุญเกิดขึ้นที่เมืองละโว้	นักคุ้มได้รับสัญญาไว้แล้ว...เอาเข้าไปถวายพระเจ้าพันธุมสุริวงศ์พระเจ้าแผ่นดินขอมและกราบทูลให้ทรงทราบเหตุทุกประการ พระเจ้าพันธุมสุริวงศ์ตกพระทัยทรงดำริว่าผู้มีสติปัญญาเกิดขึ้นที่เมืองละโว้
จึ่งให้ขอมไปจับตัวนายร่วงมาถวาย...ขอมผู้นี้มีฤทธิ์ได้รับคำสั่งแล้วก็ดำแทรกแผ่นดินมา จึงเรียกว่าขอมดำดิน	จึงมีรับสั่งให้เสนาขอม (ออกญาเดโช) คุมพลทหารไปจับพระร่วง...ออกญาเดโชปลอมตัวเป็นไทยติดตามพระร่วงขึ้นไป การที่ออกญาเดโชตามพระร่วงขึ้นไปแต่ตัวครั้งนั้นลอบไปมิให้ใครรู้ร่องรอย ราวกับว่าดำดินหายไป เพราะเหตุนี้ที่เรียกว่าขอมดำดินนั้น น่าจะเป็นคำอุปมาให้เข้าใจได้ง่าย ว่าอุบายของออกญาเดโชที่ติดตามพระร่วงไปในครั้งนั้นได้ซ่อนเร้นมิดชิดเพียงไร

[33] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "แสดงเหตุที่พระร่วงได้เป็นพระเจ้ากรุงสุโขทัยสมัยเมื่อจุลศักราชประมาณ 600 ปี" **ตำนานเสือป่า (คือตำนานของชาติ)**, หน้า 40.

วันหนึ่งพระร่วงลงมากวาดวัดอยู่ ขอมดำดินไปโผล่ขึ้นในลานวัด แลเห็นพระร่วงไม่รู้จักจึงถามว่านายร่วงชาวละโว้ที่หนีขึ้นมาอยู่เมืองสุโขทัยนั้นอยู่ที่ไหน พระร่วงจึงสั่งว่าคอยอยู่ที่นี่เถิด จะไปบอกพระร่วงมาให้ ด้วยอำนาจวาจาสิทธิ์ของพระร่วง ขอมก็กลายเป็นหินเลยติดแผ่นดินอยู่ที่ตรงนั้นจนตราบเท่าทุกวันนี้	ไปถึงเวลาพระร่วงกำลังกวาดลานวัด ออกญาเดโชไม่รู้จักตัวพระร่วง...จึงเข้าไปถามว่าพระร่วงมาบวชอยู่ที่ไหน ...พระร่วงได้ฟังดังนั้นก็เข้าใจได้แน่ว่า ผู้ที่ถามนั้นเป็นทหารขอมที่ติดตามมาจะทำอันตรายนั้นเอง จึงตอบว่าให้คอยอยู่ที่นั่นก่อนเถิด แล้วพระร่วงก็รีบออกไปบอกพวกโยมวัดว่ามีทหารขอมปลอมเข้ามา พวกโยมวัดจึงตรูกันมาจับออกญาเดโช...เอาตัวมัดไว้
เมื่อกิตติศัพท์แพร่หลายว่าพระร่วงมีวาจาสิทธิ์ ได้สาบขอมให้กลายเป็นหินไปได้ คนทั้งหลายเห็นว่าเป็นผู้มีบุญญานุภาพ จึงพร้อมกันอัญเชิญให้ลาผนวชออกครองราชสมบัติ ณ กรุงสุโขทัย ถวายพระนามว่า พระเจ้าศรีจันทราธิบดี (ศรีอินทราทิตย์)	พวกชาวสุโขทัยเห็นพระร่วงมีอานุภาพและมีความโอบอ้อมอารีมาก จึงพร้อมกันถวายราชสมบัติแก่พระร่วง ขอให้ครองนครสุโขทัยและเมืองละโว้ด้วย...มีพระนามปรากฏว่า ขุนศรีอินทราทิตย์ ตั้งพระนครเป็นอิสรภาพ มีราชอาณาเขตลงมาจนถึงเมืองละโว้

จากการเปรียบเทียบในตารางจะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับเปลี่ยนลักษณะของพระร่วง จากผู้มีบุญญาธิการด้วยการมีอิทธิปาฏิหาริย์ที่กล่าวอะไรก็จะเป็นจริงดังนั้นให้กลายมาเป็นพระร่วงผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความตั้งใจจริง จิตใจโอบอ้อมอารีและกล้าหาญจึงสามารถทำสิ่งใดก็สำเร็จได้ตามที่กล่าวไว้ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สอดคล้องกับลักษณะของพระมหากษัตริย์ตามแนวโลกทัศน์ใหม่ ดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการความว่า “กษัตริย์มิใช่โพธิสัตว์ทรงเป็นมนุษย์ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และมีความรู้ความสามารถมากกว่าผู้อื่น”[34]

ส่วนฝ่ายขอมที่มีอิทธิฤทธิ์สามารถดำดินไปไหนได้อย่างรวดเร็วก็เป็นทหารธรรมดาที่ใช้วิธีการปลอมตัวและซ่อนเร้นมาเพื่อสืบหาพระร่วงแต่ถูกจับไว้ได้ ส่วนเรื่องขอมดำดินที่กลายเป็นหินและปรากฏหลักฐานอยู่ที่วัดมหาธาตุ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงด้วยเหตุผลและหลักฐานทางโบราณคดีว่าหินก้อนนั้นน่าจะเป็นหลักเมืองในสมัยโบราณ กล่าวได้ว่าเป็นการพยายามที่จะแสดงเหตุผลเพื่อจะอธิบายความไม่สมจริงตามตำนาน อีกทั้งพระองค์ได้ทรงเพิ่มเติมเนื้อหาให้มีรายละเอียดมากขึ้นกว่าเดิม นอกจากจะทำให้เรื่องมีเหตุความเป็นมาเป็นไปที่ละเอียดมากขึ้นแล้วยังได้ช่วยเสริมบุคลิกลักษณะของ พระร่วงให้มีความเป็นผู้นำที่ดีอย่างเด่นชัดมากขึ้น เช่น ในตอนต้นเรื่องได้ทรงเพิ่มสาเหตุของการที่พระร่วงถึงไม่ได้ส่งส่วยน้ำให้ขอมตรงตามกำหนดก็เพราะมีสาเหตุมาจากเมืองละโว้ในขณะนั้นกำลังเกิดภาวะแห้งแล้งทำให้ประชาชนเกิดสภาพอดอยาก ทั้งนี้ เนื้อเรื่องและ

[34] สายชล วรรณรัตน์, **ประวัติศาสตร์ไทย**, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2525), หน้า 20.

รายละเอียดที่เพิ่มขึ้นมาได้ส่งผลต่อลักษณะความเป็นผู้นำของพระร่วงเป็นอย่างมาก ทำให้พระร่วงเป็นผู้นำที่ดี คือมีความเอาใจใส่ต่อความเดือนร้อนของประชาชน

> แต่ในเวลานั้นราษฎรชาวละโว้กำลังมีความอัตคัด(เช่นเกิดทุพภิกขภัยเป็นต้น) พระร่วงได้เคยเห็นความลำบากของราษฎรที่ต้องไปส่งน้ำมาแต่ก่อน มีความสงสารราษฎรเห็นยังกำลังฝืดเคืองนักจึงรอการส่งส่วยน้ำไว้[35]

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสริมให้พระร่วงเป็นผู้นำที่มีความเสียสละเห็นแก่ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ดังที่ทรงเพิ่มรายละเอียดโดยการแสดงสาเหตุที่ทำให้ พระร่วงหนีไปเมืองสุโขทัยก็เพราะจะได้ไม่ทำให้ประชาชนเดือนร้อน

> พระร่วงได้ทราบจากผู้สืบข่าวว่าจะมีกองทัพขอมยกมาจับ คิดเห็นว่ากองทัพที่ยกมานี้ก็เพื่อจะจับตัวพระร่วงคนเดียว ถ้าจะคิดการต่อสู้กองทัพขอมก็จะพาให้ราษฎรชาวละโว้ล้มตายเสียด้วยเป็นอันมาก เมื่อคิดเห็นเช่นนี้แล้ว พระร่วงจึ่งหลบหนีแต่ตัวขึ้นไปอาศัยเมืองสุโขทัยซึ่งครั้งนั้นอยู่นอกอาณาเขตขอม[36]

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอธิบายเพิ่มเติมขึ้นในตอนนี้ ทำให้ภาพของพระร่วงใน*พงศาวดารเหนือ*ที่ดูมีความขลาดกลัวเพราะพอทราบว่าขอมจะมาจับตัวก็รีบหนีไปทันทีเปลี่ยนไป กลายเป็นพระร่วงผู้ที่ควรได้รับการยกย่องในความเสียสละ ยอมลำบากหลบออกไปจากเมืองเพื่อไม่ให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน

การปรับเปลี่ยนและการเพิ่มเติมที่ได้กล่าวมานั้น ล้วนมีจุดมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่โดดเด่นของพระร่วงในด้านการเป็นผู้นำที่เป็นห่วงทุกข์สุขของประชาชน และเห็นแก่ส่วนรวมมากกว่าตนเอง การปรับเปลี่ยนเนื้อหาและการเพิ่มเติมทั้งเหตุการณ์และตัวละครในโครงเรื่องที่พระราชนิพนธ์เป็นเรื่อง*พระร่วงฉบับตำนานเสือป่า*ในคราวนี้ได้กลายมาเป็นต้นแบบในการพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงในสำนวนต่อมาอีกทั้ง 3 สำนวน คือสำนวนกลอนบทละคร (พ.ศ. 2455) สำนวนบทละครพูดคำกลอน (พ.ศ.2460) และสำนวนบทละครร้อง (พ.ศ.2467)

---

[35] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "แสดงเหตุที่พระร่วงได้เป็นพระเจ้ากรุงสุโขทัยสมัยเมื่อจุลศักราชประมาณ 600 ปี" **ตำนานเสือป่า (คือตำนานของชาติ)**, หน้า 43.

[36] เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

(3.2) การนำมาเผยแพร่ในรูปแบบบทละคร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงในรูปแบบบทละครไว้ถึง 4 สำนวน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะให้เรื่องนี้นอกจากจะเป็นหนังสือสำหรับอ่านได้แล้ว ยังสามารถนำไปจัดเป็นการแสดงได้อีกหลายรูปแบบ ซึ่งน่าจะเป็นการเผยแพร่ในหมู่ประชาชนได้อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ถึงแม้ว่าจะเป็นการพระราชนิพนธ์เรื่องเดียวกันถึง 4 สำนวน แต่จะเห็นว่าบทละครเรื่องพระร่วงแต่ละสำนวนมีความแตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะกลวิธีในการเล่าเรื่อง ซึ่งทำให้แต่ละสำนวนมีจุดเน้นในการเสนอสารของเรื่องที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้จะได้ศึกษาบทละครเรื่องพระร่วงเพียง 3 สำนวนแรกเท่านั้น ส่วนสำนวนบทละครร้องจะได้ศึกษาในประเด็นอื่นใน บทที่ 5 ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

(3.2.1) บทละครเรื่องพระร่วงในตำนานเสือป่าเรื่องขอมดำดิน (พ.ศ.2554)

พระราชนิพนธ์*บทละครตำนานเสือป่าเรื่องขอมดำดิน*เป็นเรื่องหนึ่งในชุดการแสดงเรื่องราวในประวัติศาสตร์ โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชวินิจฉัยว่า บุคคลเช่นเสือป่านั้นมีอยู่ในโบราณกาลหากแต่ว่ามิได้มีชื่อว่าเสือป่าเท่านั้น ดังนั้นการแสดงตำนานเสือป่าก็คือการแสดงเรื่องราวของคนไทยในสมัยก่อนที่ได้กระทำการช่วยชาติบ้านเมืองในลักษณะที่เสือป่าควรจะกระทำ[37] ในการแสดงครั้งนั้น พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องขอมดำดินเป็นเพียงโครงเรื่องร้อยแก้วไว้สำหรับการแสดงเท่านั้น แต่กล่าวได้ว่าโครงเรื่องในสำนวนนี้เป็นต้นเค้าของเรื่องพระร่วงสำนวนต่อไป

ประการสำคัญพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทความชื่อว่า “แสดงเหตุที่พระร่วงได้เป็นพระเจ้ากรุงสุโขทัย สมัยเมื่อจุลศักราชประมาณ 600 ปี” เป็นส่วนที่ได้อธิบายชี้แจงรายละเอียดต่าง ๆ เช่น ธรรมเนียมการสรงน้ำอภิเษกหรือพิธีมุรธาภิเษกของพระเจ้าแผ่นดินที่จะต้องใช้น้ำจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น เมืองละโว้จึงต้องส่งส่วยน้ำมาถวายเจ้าเมืองขอมซึ่งถือว่าเป็นการแสดงการยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาขอมอีกด้วย และได้แสดงเรื่องราวของ พระร่วงสุโขทัยตามตำนานในพงศาวดารเหนือรวมถึงแสดงข้อวินิจฉัยว่า “เมื่อพิเคราะห์ดูตามหลักฐานในพงศาวดารและจดหมายเหตุที่ได้พบแล้ว น่าจะเชื่อว่าพระร่วงนี้ได้ประดิษฐานราชวงศ์ครองกรุงสุโขทัยตอนก่อนกรุงเก่า[38] และ “ถึงว่าจะไม่มีพยานพอจะรู้เรื่องราวของพระร่วงได้ถ่องแท้ ก็น่าคิดคาดดูว่าเรื่องของพระร่วงที่กล่าวไว้ในหนังสือพงศาวดารเหนือนั้น

---

[37] คำนำ โดย ม.ล. ปิ่น มาลากุล อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า (ก).

[38] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “แสดงเหตุที่พระร่วงได้เป็นพระเจ้ากรุงสุโขทัยสมัยเมื่อจุลศักราชประมาณ 600 ปี” **ตำนานเสือป่า (คือตำนานของชาติ)**, หน้า 42.

ความจริงจะเป็นอย่างไรจึงได้ลองคิดดู เห็นว่าเรื่องจริงจะเป็นดังแสดงต่อไปนี้"[39] กล่าวได้ว่าเป็นบทพระราชนิพนธ์ที่มีความสำคัญมากเพราะแสดงให้เห็นถึงแนวพระราชดำริของพระองค์ที่มีต่อเรื่องพระร่วงในประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน[40]

จะเห็นว่าบทละครพระร่วงสำนวนแรกเป็นการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระร่วงด้วยร้อยแก้วทำให้มีการอธิบายเหตุผล ข้อสันนิษฐานและข้อสรุป นอกจากจะทำให้แสดงให้เห็นเรื่องราวของพระร่วงอย่างละเอียดยังเป็นการทำให้เรื่องมีเหตุผลสมจริง อีกทั้งเป็นสำนวนแรกจึงน่าที่มุ่งเสนอเนื้อหาและรายละเอียดข้อเท็จจริงทางโบราณคดีประกอบ เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระร่วงไม่ได้เป็นเพียงวีรบุรุษท้องถิ่นเท่านั้นแต่เป็นบรรพบุรุษและเป็นวีรบุรุษของชาติอีกด้วย

(3.3.2) บทละครเรื่องพระร่วงฉบับกลอนบทละคร (พ.ศ.2455)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์*กลอนบทละครเรื่องพระร่วง* เพราะทรงเห็นว่า "โครงเรื่องที่ผูกขึ้นสำหรับการแสดงตำนานนั้นเห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าจะแต่งเป็นกลอนอย่างบทละครได้ ถึงจะไม่ออกโรงก็พอสำหรับให้ร้องฟังกันเล่นเป็นอย่างสังคีต"[41] เป็นการนำโครงเรื่องจากสำนวนแรกมาพระราชนิพนธ์เป็นบทละครรำเพื่อนำมาแสดง โดยพระองค์ทรงแสดงจุดมุ่งหมายของการพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องนี้ว่า

> แต่หวังใจว่าจะไม่เป็นแต่สำหรับอ่านอย่างเดียว หวังใจว่าจะเป็นเครื่องบำรุงใจให้ผู้อ่านรำพึงถึงตำนานแห่งชาติไทยเรา และรู้สึกว่าชาติเราไม่ใช่ชาติที่เกิดขึ้นใหม่ เป็นชาติเก่าอันมีตำนานดีมาแล้ว จะได้แลเห็นว่าชนกของเราได้พยายามตั้งตนขึ้นเป็นอิสรภาพ พ้นจากความเป็นข้าของพวกขอมซึ่งเป็นชนต่างชาติต่างภาษาได้อย่างไร และเราทั้งหลายจะได้มีมานะตั้งใจรักษาความเป็นไทยแห่งชาติเราอันได้มาโดยยากนั้นไว้ให้มั่นคงอยู่[42]

จากความในพระราชนิพนธ์คำนำ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้เรื่องของพระร่วงสำนวนนี้แสดงให้เห็นว่าชาติไทยมิใช่ชาติที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ แต่ได้มีการอาศัยร่วมกันมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยสุโขทัย อีกทั้งเป็นชาติที่มีความ

---

[39] เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

[40] สานติ ภักดีคำ, "บทพระราชนิพนธ์เรื่อง พระร่วง สี่สำนวน," ใน **พระราชนิพนธ์พระร่วงของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรี สินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**, หน้า (22).

[41] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "คำนำ," ใน **บทกลอนละครเรื่องขอมดำดิน,** (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2515), หน้า ข.

[42] เรื่องเดียวกัน, หน้า ข.

เป็นมาที่น่าชื่นชมยกย่อง เพราะมีบรรพบุรุษที่เป็นผู้นำที่มีสติปัญญา มีความสามารถและกล้าหาญ จนทำให้ชาติมีอิสรภาพ และที่สำคัญพระองค์น่าจะมีพระราชประสงค์ที่จะให้เรื่องราวของพระร่วงและประชาชนชาวละโว้เป็นตัวอย่างของบุคคลที่มีความรักชาติ

เรื่องพระร่วงสำนวนนี้มีรูปแบบเป็นกลอนบทละครแบบวรรณคดีไทย แต่มีการแทรกบทเจรจาร้อยแก้วเป็นช่วง ๆ รวมไปถึงการอธิบายชื่อตัวละคร ลักษณะการแต่งกาย เครื่องแต่งตัวของตัวละครต่าง ๆ เครื่องโรง ฯลฯ เพื่อใช้ในการแสดง และมีบทพระราชนิพนธ์ “แถลงเรื่องขอมดำดินตามตำนานและโดยสันนิษฐานโบราณคดี” ซึ่งเป็นการอธิบายเหตุผลตามความสมจริง

ในส่วนที่เป็นเนื้อเรื่อง เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ในรูปแบบกลอนบทละครจึงทำให้มีรายละเอียดมากขึ้น คือมีบทบรรยายเรื่อง การเสนอเหตุการณ์ ตัวละครและบทสนทนาที่เพิ่มเติมขึ้นมา โดยเฉพาะบทสนทนาที่ทำให้พระร่วงแสดงบุคลิกลักษณะของผู้นำที่เด่นชัดกว่า*เรื่องพระร่วง*สำนวนแรกเป็นอย่างมาก มีความเมตตาปรานีต่อชาวเมือง จากการแสดงความเป็นห่วงประชาชนที่ต้องเผชิญกับสภาวะแล้งแค้นและการต้องส่งส่วยให้กับขอม

⊙แต่พระร่วงนั้นไซร้ไร้สนุก เป็นทุกข์เฝ้าทอดฤทัยถอน
สงสารประชาราษฎร ล้วนเดือดร้อนเหลือล้นคณนา
ด้วยว่าพืชพันธ์ธัญญาหาร แสนกันดารแห้งแล้งเป็นหนักหนา
มิหนำซ้ำกรรมมันพันเอินมา จวบเวลาส่วยน้ำน่าช้ำใจ
อนิจจาเป็นข้าเจ้ากรุงขอม ต้องยินยอมสารพัดขัดมิได้
อกเอ๋ยอกกูดูกระไร เกิดเป็นไทยต้องเป็นทาสอนาถนัก
จำต้องยอมให้ขอมจิกหัวใช้ ยิ่งคิดไปฟูมฟกอกแทบหัก
ทำไฉนจะได้พ้นเงื้อมมือยักษ์ ให้ขื้นชื่อประจักษ์ได้สักครา[43]

การแสดงความมีสติปัญญาจากการที่พระร่วงได้คิดให้สานชะลอมเป็นพาชนะใส่น้ำ

⊙ท่านจงแบ่งปันเป็นหมู่เหล่า พากันเข้าป่าไผ่ไพศาล
ตัดไม้ไผ่มาให้พอแรงการ แล้วจักสานรูปร่างอย่างชะลอม
แต่ตาถี่ท่วงทีเหมือนกระจาด รูปขนาดกระบุงใบย่อม
เอาชันยาภายในไว้ให้พร้อม ใช้กระออมนี้ตักวารี

[43] เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

ภาชนะเช่นนี้ทีจะเบา คงจะเอาบรรทุกได้เต็มที่
แม้ฝ่ายเราทำได้ดังว่านี้ เสนีก็จะต้องขนไป[44]

การแสดงความกล้าหาญและเสียสละตนเอง เพราะเป็นห่วงความปลอดภัยของประชาชน

⊙ เมื่อนั้น พระร่วงตริตรองมองถ้วนถี่
พวกขอมยกมาคราวนี้ มุ่งเอาชีวีแต่ตัวกู
แม้กูจะอยู่ต่อต้าน พวกไทยใจหาญคงต่อสู้
ไหนจะยอมพ่ายแพ้แก่ศัตรู กูยังอยู่คงประยุทธ์สุดกำลัง
แต่ชาวไทยไม่ชาญการณรงค์ เหลือทะนงสู้ขอมกำลังขลัง
เหมือนแสร้งให้ไปตายวายชีวัง กูจะยั้งอยู่ไซร้ไม่เข้าที
จำกูจะหลีกเลี่ยงไป สู่แดนสุโขทัยกรุงศรี
ขอมรู้ว่ากูไกลบุรี คงจะไม่โจมตีต่อไป[45]

การแสดงความเป็นผู้มีบุญบารมีที่ทำให้ในที่สุดพระร่วงก็ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ครองอาณาจักรสุโขทัย

⊙ราชรถอร่ามงามงอน กอบกาญจนากร
ประดับสลับพลอยงาม
⊙ม้าคู่ชูเชิดคองาม ลากสู่อาราม
ประหนึ่งว่ารู้จิตคน
⊙เหมือนเทพยดามาดล จิตอัศวิมล
ให้รู้ผู้มีบุญญา
⊙ตรงไปมิรอรา กระทั่งบาทา
พระร่วงจึงหยุดยืนยัน[46]

และสุดท้ายพระร่วงได้ให้คำมั่นว่า

เราขอปฏิญญาไม่เอนเอียน จะตั้งจิตให้เที่ยงทางธรรม์

[44] เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

[45] เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

[46] เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

เราจะบำรุงกรุงไกร ให้ทวยไทยอิสระเกษมสันต์
ขอพระไตรรัตน์คุณอนันต์ ทั้งเทวัญเป็นพยานวาจา[47]

*กลอนบทละครเรื่องพระร่วง*จึงเป็นการแสดงเรื่องราวของบรรพบุรุษ โดยเน้นให้เห็นว่าพระร่วงคือผู้นำที่เป็นวีรบุรุษที่นำกลุ่มชนปลดแอกให้มีอิสรภาพจากการปกครองของขอมนอกจากนี้ ในบทละครยังได้กำหนดให้มีบทบาทของตัวละครอื่น ๆ ที่มีความสำคัญต่อเรื่องเป็นอย่างมากเพิ่มขึ้นมา เช่น กำหนดให้นายมั่นปืนยาวเป็นนายพรานชาวไทยมีบทบาทในการที่คอยสอดส่อง สอดแนมเรื่องราวต่าง ๆ และเป็นผู้ที่ได้มาแจ้งข่าวเรื่องขอมจะจับตัวให้กับพระร่วงทราบและได้วางอุบายเพื่อเป็นการลวงมิให้กองทัพขอมบุกเมืองละโว้ตามที่พระร่วงได้มีประสงค์ไว้ ซึ่งจะเห็นว่านายมั่นมีลักษณะเป็น “เสือป่า”

จึ่งได้ยินคำร่ำลือดัง
ว่าพญาเดโชวิชาชาญ ยกพลทวยหาญตามรับสั่ง
พรั่งพร้อมพหลกำลัง จะไปยังละโว้ธานี
เพื่อจับพระร่วงพ่อเมือง ผู้ทำความขุ่นเคืองบทศรี
จำเราจะรีบจรลี ไปแจ้งคดีให้รู้ตัว[48]

ตัวละครสำคัญอีกตัวหนึ่งคือหลวงเมือง เป็นกรมการเมืองที่คอยดูแลเรื่องราวความเป็นไปของบ้านเมืองและคอยรายงานเรื่องต่าง ๆ ให้พระร่วงได้ทราบและเป็นผู้อาสานำทหารออกไปรบกับทหารขอม ส่วนนางจันทร์คือมารดาของพระร่วงที่ได้แสดงความกล้าหาญถึงแม้จะเป็นผู้หญิง แต่ก็มีความรักชาติพร้อมที่จะปกป้องชาติเช่นกัน

> แต่ถึงเราเป็นหญิงเราก็เกิดมาในตระกูลไทยเชื้อชาตินักรบแท้ ๆ ทั้งเราหรือก็เป็นแม่พระร่วงพ่อเมือง เมื่อตัวลูกชายไม่อยู่แล้ว เราก็จะต้องไปแทน ชาวละโว้จะลำบากยากแค้นอันใด เราก็จะได้เสมอหน้ากับพวกท่าน[49]

กล่าวได้ว่าตัวละครทั้งสามเป็นเสมือนตัวแทนของคนกลุ่มต่าง ๆ ในชาติและแสดงให้เห็นหน้าที่ของตนที่มีต่อชาติ โดยนายมั่นเป็นตัวแทนของกลุ่มราษฎร (มีลักษณะ

---

[47] เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

[48] เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

[49] เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

เหมือนเสือป่า) ที่แม้จะไม่ได้มีหน้าที่รบกับศัตรูโดยตรงแต่ก็มีความสนใจที่จะดูแลเอาใจใส่เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและเมื่อเห็นสิ่งใดผิดปกติก็นำข่าวมาแจ้งทางการ หลวงเมืองเป็นตัวแทนของกลุ่มข้าราชการที่ได้แสดงให้เห็นถึงหน้าที่รับผิดชอบในการดูแลป้องกันบ้านเมืองและคอยดำเนินการตามที่ได้รับมอบหมายจากผู้นำ และนางจันทร์เป็นตัวแทนของกลุ่มผู้หญิงที่ถึงแม้ว่าจะเป็นเพศที่ไม่ได้มีหน้าที่ต่อสู้ข้าศึกศัตรูแต่ก็สามารถแสดงความรักและดูแลป้องกันชาติได้เช่นกัน

นอกจากนั้น เรื่องได้เสนอเหตุการณ์ทางฝ่ายตรงข้ามโดยเล่าสถานการณ์ที่เมืองขอมที่แสดงให้เห็นว่าท้าวพันธุมกษัตริย์ขอมระแวงและกังวลต่อความเป็นผู้มีสติปัญญาฉลาดของพระร่วง

⊙เมื่อนั้น ท้าวพันธุมทรงฟังแล้วนั่งนิ่ง
ไทยคนนี้ปัญญากล้าจริงๆ จะละทิ้งช้าไว้ไม่เป็นการ
จึ่งมีพระราชบัญชา แก่พญาเดโชยอดทหาร
ตัวเรานี้มีบุญญาธิการ ไม่มีใครเปรียบปานแต่เดิมมา
บัดนี้พระร่วงเมืองละโว้ มีปัญญาอะโขทั้งใจกล้า
ไม่เกรงซึ่งราชอาญา ทิ้งไว้ช้าจะทำรำคาญใจ
จะตั้งตนขึ้นเป็ฯผู้วิเศษ ก่อเหตุกำเริบเติบใหญ่[50]

การให้ฝ่ายศัตรูเป็นผู้กล่าวถึงความสามารถเช่นนี้ เป็นกลวิธีที่ยิ่งเน้นให้เห็นพระปรีชาสามารถของพระร่วงจนทำให้อีกฝ่ายถึงกับหวั่นเกรง

กล่าวได้ว่า กลอนบทละครเรื่องพระร่วงสำนวนนี้ได้แสดงให้เห็นความเป็นมาของชาติ และแสดงให้เห็นความเป็นกลุ่มชนที่มีความเจริญมาในอดีต ความเป็นผู้นำที่ดีของพระร่วงและให้ตัวละครทั้งสี่ตัว คือ พระร่วง นายมั่น หลวงเมืองและนางจันทร์ เป็นตัวแทนของคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้ง กษัตริย์ ขุนนาง ราษฎร และผู้หญิง ที่ต่างทำหน้าที่เพื่อประโยชน์ของกลุ่มชน ทั้งนี้ด้วยความเป็นบทละครรำ จึงทำให้มีการเพิ่มเติมรายละเอียดและองค์ประกอบต่าง ๆ ด้านวรรณศิลป์และทำนองเพลงเข้าไป จึงทำให้ไม่เป็นเพียงเรื่องเล่าที่มีแต่การบรรยายเรื่องราวเท่านั้น แต่ส่วนประกอบของความเป็นวรรณคดีบทละครทำให้มีการสื่อสารที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

[50] เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

(3.3.3) เรื่องพระร่วงฉบับบทละครพูดคำกลอน (พ.ศ. 2460)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์และตั้งชื่อว่า “พระร่วง ลครพูดคำกลอนแสดงตำนานไทย” จากชื่อเรื่องก็เป็นสิ่งที่เน้นให้เห็นว่าเป็นการแสดงเรื่องราวในอดีตของชาติ

> บทละครพูดคำกลอน เรื่อง “พระร่วง” นี้ ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นเพราะเหตุที่ได้มีสมาชิกเสือป่ารักษาดินแดนได้แสดงความปรารถนาจักใคร่เล่น เรื่อง “พระร่วง” ซึ่งเห็นว่าเป็นเรื่องปลุกใจคนไทยเราอย่างดีเรื่อง 1 แต่บทกลอนที่ข้าพเจ้าได้แต่งไว้ก่อนนี้เปนบทสำหรับเล่นลครรำอย่างแบบเก่า จึงยากที่สมาชิกเสือป่าจะเล่นได้ เพราะเกี่ยวแก่การต้องใช้บทรำอย่างท่าลคร ซึ่งเปนของยากแก่ผู้ที่มิได้เคยฝึกหัด[51]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ให้เป็นร้อยกรอง แต่อยู่ในรูปแบบบทละครพูดซึ่งเป็นรูปแบบการละครของตะวันตกที่สามารถนำไปแสดงได้ง่ายกว่าสำนวนที่สอง เพราะไม่ได้แสดงด้วยท่าทางการรำ พระราชนิพนธ์สำนวนนี้มีการแบ่งฉากออกเป็น 5 องก์ 11 ตอน 6 ฉาก

ด้านเนื้อเรื่องมีความคล้ายคลึงกับสำนวนกลอนบทละครสำนวนที่ 2 และมีเนื้อความบางส่วนที่ใช้ความอันเดียวกัน บทบรรยายน้อยลง บทสนทนามากขึ้น มีเหตุการณ์และตัวละครเพิ่มขึ้นมาก เช่น เหตุการณ์ที่ให้ตัวละครชาวละโว้สนทนากันเกี่ยวกับวิธีการทำชะลอม

> กูเข้าใจว่าคงใส่อยู่ ดูเขาเอาชันยาแน่นหนาดีไม่มีรูรั่วไหล นึก ๆ ก็น่าประหลาดใจที่มิได้มีใครเคยติดทำของเช่นนี้ขึ้นได้ เคยใช้ก็แต่กระโหลกกระลา สำหรับตักน้ำน้อย ๆ หรือจ้าจะเก็บน้ำไว้ใช้สรอยก็ใส่ตุ่มและโอ่งดินเผา แต่ชลอมของพ่อเจ้าทั้งเบาและจุน้ำ[52]

เหตุการณ์ที่พระร่วงได้คาดการณ์ล่วงหน้าว่าพวกขอมคงจะยกทัพมารบกับเมืองละโว้จึงได้ส่งทูตไปเชื่อมสัมพันธไมตรีกับเมืองสุโขทัย

---

[51] พระบาทสมเด็จมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “คำนำ” **บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2537), หน้า ก.

[52] เรื่องเดียวกัน หน้า 24.

จริงอยู่เช่นว่า ณ คราวนี้ เราได้เปรียบเต็มที่สมมุ่งหมาย
แต่อย่าประมาทชาติขอมร้าย เจ็บอายคงคิดมาแก้แค้น
แต่นี้ไปชาวไทยจำจะต้อง คิดป้องกันเมืองที่หวงแหน
หาไม่ขอมจะกระหน่ำย่ำแดน และทำความคับแค้นทั่วไป
ละโว้จำเปนจะต้องคิด หาสัมพันธมิตร์เมืองใหญ่
จำเราจะส่งทูตไป ชักชวนสุโขทัยเปนไมตรี[53]

เหตุการณ์ที่พระร่วงแจ้งข่าวว่าสุโขทัยยังไม่รับสัมพันธไมตรีเนื่องจากพ่อเมืองประชวรหนัก และพระร่วงคาดการณ์ว่าทางขอมจะต้องส่งทหารมาจับตัวพระองค์ ดังนั้นจึงได้สั่งให้ตกแต่งป้อมค่ายต่าง ๆ เพื่อเตรียมรับศึกกับขอม

จะต้านทานกำลังทัพขอม อันพรั่งพร้อมอาวุธแขงขัน
ทั้งทหารเขาชาญเชิงประชัน จะสู้กันมีแต่แพ้กำลัง
เพราะถึงแม้ว่าไทยเราใจกล้า เพลงศาสตราวาวุธไม่แขงขลัง
อีกทั้งจำนวนคนพละกำลัง ฤาก็ยังไม่เทียบทันศัตรู
ขอท่านอย่าเห็นเปนเราขลาด แต่ที่จะประมาทนั้นหมิ่นอยู่
ขอท่านทั้งผองจงตรองดู ตูข้าไม่อยากให้พลอยตาย[54]

เหตุการณ์ที่เพิ่มขึ้นข้างต้นเสริมคุณลักษณะในการเป็นผู้นำกลุ่มชนของพระร่วงให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น คือเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความรอบคอบ และมีความเอาใจใส่เป็นห่วงความปลอดภัยของประชาชน

นอกจากนั้นในตอนท้ายเรื่องได้เพิ่มเหตุการณ์ที่พระร่วงได้รับอัญเชิญจากเหล่าเสนาเมืองสุโขทัยให้ขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นกษัตริย์ของกรุงสุโขทัย อีกทั้งยังเป็นการรวมอาณาจักรกันระหว่างสุโขทัยและละโว้ แสดงให้เห็นจุดเริ่มต้นของการเป็นคนกลุ่มชนเดียวกันของผู้คนที่ได้อาศัยอยู่ในดินแดนเหล่านี้

⊙ท่านต้องตริ ดำริรอบคอบจึ่งควรที่
สุโขทัยเปนมหาธานี ควรเปนที่สถิตพระราชา
ถึงแม้ว่าพระร่วงขึ้นทรงราชย์ เถลิงอาสน์สุโขทัยหรรษา

[53] เรื่องเดียวกัน หน้า 37.

[54] เรื่องเดียวกัน หน้า 52.

พระเกียรติกระเดื่องเรื่องเดชา นุภาพทั่วทิศานุทิศ
ส่วนเมืองละโว้มารวม ร่วมอาณาจักรจะสถิต
มั่นคงเพราะองค์พระบพิตร จะแผ่ฤทธิ์ปกครองป้องกัน
อันว่าละโว้เวียงท่าน จะได้เปนเมืองด่านเขตขัณฑ์
ชาวไทยไพร่ฟ้าประชานันต์ จะรวมกันปึกแผ่นแน่นดี
จะสามารถต่อสู่ศัตรูขอม ด้วยสมรรคพรักพร้อมเต็มที่[55]

เหตุการณ์ที่เพิ่มเข้ามาเหล่านี้นอกจากจะเป็นการแสดงเรื่องราวให้มีรายละเอียดเพิ่มขึ้นแล้ว ยังทำให้เห็นพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดของตัวละครต่าง ๆ ที่แสดงออกมาได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น การเพิ่มบทบาทประชาชนเป็นการสร้างอรรถรสให้เกิดความสนุกสนานเพราะเป็นบทต่อปากต่อคำกันหยอกล้อกัน และในขณะเดียวกันได้แสดงสาระสำคัญ คือ ไม่ได้เป็นการสื่อเรื่องพระร่วงเพียงอย่างเดียวแต่แสดงความรู้สึกนึกคิดของชาวเมืองที่ร่วมแรงร่วมใจกัน มีความสามัคคีกัน

นอกจากนั้น บทละครสำนวนนี้ยังได้เพิ่มตัวละครขึ้นจำนวนมาก ทางฝ่ายไทยเพิ่มตัวละคร หลวงวัง หลวงนา ที่เป็นกรมการเมืองละโว้ นายบุญ นายมี ที่เป็นทนายคนสนิทของพระร่วง และพลเมืองชายหญิงชาวละโว้ ฯลฯ ทางฝ่ายขอมเพิ่มพญามหาดไทย พญากระลาโหมที่เป็นอำมาตย์ขอมและนักคุ้ม นักแก้ว นักสุวรรณ การเพิ่มตัวละครน่าจะมีสาเหตุจากที่เรื่องนี้มีรูปแบบเป็นบทละครพูดดำเนินเรื่องด้วยการใช้บทสนทนาเป็นส่วนใหญ่ ส่งผลให้เรื่องมีเนื้อหาที่เข้มข้นและการเสนอสารที่หนักแน่นยิ่งขึ้น เพราะตัวละครต่าง ๆ ได้มีบทสนทนาต่อกัน ทำให้แสดงความรู้สึกนึกคิดของตัวละครทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายขอมเหล่านั้นที่มีต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะบทสนทนาที่เน้นให้เห็นความสามารถของพระร่วงมากขึ้น

นึกไม่ได้!
อันชาวละโว้เวียงไทย เหมือนลูกในไส้กูทั้งนั้น
แม้กูยังอยู่คงไม่ยอม ให้ขอมจับกูเป็นแม่นมั่น
ก็จะพลอยมอดม้วยไปด้วยกัน ดังนั้นเหมือนกูผลาญชีวา
เพราะกูรักปวงประชากว่าชีวิต จึ่งได้คิดหลีกไปเสียดีกว่า
เพื่อตัดเหตุเภทภัยพาลา ยอมม้วยมรณาลำพังตน
ขอเพียงให้เวียงละโว้รอด ให้ชาวเราปลอดภัยอีกหน[56]

[55] เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

[56] เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

จากคำกล่าวของพระร่วงแสดงให้เห็นความเป็นผู้นำที่ดีนึกถึงส่วนรวมก่อนส่วนตน ยอมลำบากเพื่อมิให้ชาวเมืองต้องประสบเหตุร้าย นอกจากนั้นตัวละครอื่น ๆ ได้แสดงความรักเคารพพระร่วงในฐานะผู้นำ เนื่องจากประจักษ์ว่าพระร่วงทำเพื่อบ้านเมืองจริง ๆ ดังคำกล่าวของหลวงเมือง

พระร่วงรักประชาชาวไทย เหมือนลูกในไส้ทั่วทั้งนั้น
บ่ได้คิดถึงตนสู้ทนยาก ลำบากกายใจทุกสิ่งสรรพ์
ขอแต่ให้ไพร่ฟ้าประชานันต์ เกษมสันต์สำราญ ท่านพอใจ
....
ท่านปลุกใจให้เราคิดการ อาจหาญขัดขอมไม่ค้อมคู้
พระร่วงเธอหวังตั้งใจ ให้ไทยเป็นไทยได้จริงอยู่
จึ่งมาชวนท่านไซร้ไปช่วยสู้ ข้าศึกศัตรูของชาวไทย
....
พระร่วงยอมตายแต่เอกา เพื่อมิให้เหล่าข้าพลอยบรรลัย
อันเจ้าขุนมุลนายไหนจะมี เหมือนพระร่วงองค์นี้หามิไม่
เปนเยี่ยงอย่างประเสริฐเลิศไทย ชื่อจะยงคงไปชั่วดินฟ้า[57]

จากคำกล่าวของหลวงเมืองในตอนท้ายเรื่องเสริมให้เห็นคุณลักษณะการเป็นผู้นำของพระร่วงเป็นอย่างดี คือพระร่วงเห็นแก่ความสุขและความอยู่รอดของประชาชน นอกจากนั้น พระร่วงยังไม่ยอมตกอยู่ภายในอำนาจของชนกลุ่มอื่น เป็นผู้นำในการที่จะต่อสู้เพื่ออิสรภาพของกลุ่มชน

ถึงแม้ว่าทุกสำนวนจะเป็นเรื่องพระร่วงที่มีเนื้อหาเดียวกัน แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีกลวิธีการเล่าเรื่องในแต่ละสำนวนที่แตกต่างกัน ประกอบกับรูปแบบการนำเสนอที่เป็นบทละครต่างประเภทกัน ทำให้เรื่องพระร่วงในแต่ละสำนวนมีจุดเน้นของเรื่องที่แตกต่างกันไปด้วย โครงเรื่อง*บทละครตำนานเสือป่า* (สำนวนที่1) มุ่งเน้นไปที่การแสดงบทบาทของพระร่วงในฐานะที่มีคุณสมบัติของความเป็นผู้นำชาติที่ดี *กลอนบทละครเรื่องขอมดำดิน* (สำนวนที่ 2) ได้เพิ่มรายละเอียดของเหตุการณ์และบทบาทของตัวละครอื่น ๆ เข้ามาบ้าง แต่ก็ยิ่งเสริมบทบาทการเป็นผู้นำของพระร่วง ส่วน*บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง* (สำนวนที่ 3) สำนวนนี้ได้กระจายความสำคัญไปที่ตัวละครอีก 2 กลุ่ม คือ ประชาชนละโว้และพวกทหารขอม ทำให้เห็นว่านอกจากการมีผู้นำที่ดีแล้วบทบาทของประชาชนที่มีความสามัคคีก็เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่ง

[57] เรื่องเดียวกัน, หน้า 107-109.

ที่ทำให้สามารถรบชนะพวกขอมได้ ส่วนบทบาทความหวาดระแวง ขยาดกลัวและหวาดหวั่นของพวกขอมเสริมให้เห็นอานุภาพของพระร่วง

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องพระร่วงทั้งสามสำนวนที่ได้กล่าวมาข้างต้น ส่งผลให้เรื่องพระร่วงให้เป็นที่รับรู้แก่ประชาชนในชาติอย่างกว้างขวาง และถึงแม้ว่าทุกสำนวนจะเป็นบทละครแต่ก็มีรูปแบบที่มีความแตกต่างกัน ยิ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะให้เรื่องพระร่วงเป็นที่เผยแพร่และเป็นที่จดจำได้

ทั้งนี้ นอกจากบทละครเรื่องพระร่วงทั้งสามสำนวนจะได้แสดงเรื่องราวความเป็นมาของชาติในอดีตให้เป็นที่รับรู้แล้ว บทละครได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับชาติและพระมหากษัตริย์บางประการ ดังจะเห็นว่า บทละครสำนวนต่าง ๆ โดยเฉพาะสำนวนที่ 2 และ 3 จะปรากฏคำว่า “ไทย” ในการใช้เป็นคำสรรพนามเรียกกลุ่มชน โดยใช้แทนการเรียกชาวละโว้และชาวสุโขทัยการใช้คำว่า “ไทย” เป็นคำสรรพนามเรียกแทนทั้งชาวละโว้และชาวสุโขทัย เป็นเน้นย้ำให้เห็นว่าเรื่องพระร่วงนี้เป็นเรื่องของบรรพบุรุษของชาวไทยจริง ๆ ไม่ใช่เพียงแค่เรื่องราวในตำนานหรือเรื่องราวของเจ้าเมืองหัวเมืองทางเหนือเท่านั้น

นอกจากนั้น เรื่องพระร่วงยังได้เสนอแนวคิดว่า พระมหากษัตริย์มีความสำคัญหรือเป็นหลักสำคัญของบ้านเมือง พระมหากษัตริย์ได้นำพาบ้านเมืองให้รอดพ้นจากศัตรูที่จะเข้ามาสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน ดังที่เมืองละโว้มีพระร่วงเป็นผู้นำ และพระร่วงได้ทำให้เมืองละโว้ไม่ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของขอมอีกต่อไป อีกทั้งได้เสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนที่เน้นความสัมพันธ์แบบ พ่อ-ลูก โดยเปรียบพระมหากษัตริย์เป็นพ่อและประชาชนเป็นลูก พ่อมีความรักและเป็นห่วงลูกและทำหน้าที่ดูแลลูกให้มีความสุขและปลอดภัย

> ชาวละโว้ทุกคนก็เหมือนลูกในไส้ของกู ถ้ากูขืนอยู่ชาวละโว้ก็คงจะต้องสู้ขอมไม่ยอมให้จับก็จะต้องพากันย่อยยับไปด้วยกันเปล่า ๆ ไม่เข้าการเหมือนหนึ่งกูแลสั่งผลาญลูกของกูดูไม่ดี กูจึ่งจะหลีหนีไปเสียแต่ตัวคนเดียวเท่านั้น[58]

การสื่อความสัมพันธ์ในลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์รักประชาชนประดุจลูกของตน และประชาชนมีความรักและเคารพพระมหากษัตริย์ประดุจพ่อของตน แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน

---

[58] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “คำนำ,” ใน **บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง**, หน้า 32.

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำ*ตำนานเรื่องพระร่วง*กลับมานำเสนอให้เป็นเรื่องราวที่แสดงความเป็นมาในอดีตของชาติ โดยแสดงให้เห็นเรื่องราวของอาณาจักรที่มีมาดั้งเดิมของชาติคืออาณาจักรสุโขทัย เพื่อแสดงให้เห็นว่าชาวไทยได้มีการอาศัยอยู่ร่วมกันมาในอดีตเป็นระยะเวลายาวนานแล้ว นอกจากนั้น ยังแสดงให้เห็นว่าการที่เมืองสุโขทัยดำรงและดำเนินมาได้ก็เพราะมีผู้นำที่ดีและประชาชนต่างก็ภักดีและพร้อมใจกันช่วยกันดูแลปกป้องบ้านเมืองให้มีอิสรภาพ พระองค์ทรงเห็นว่าพระร่วงเป็นสัญลักษณ์ของการตั้งตนหรือจุดเริ่มต้นของความเป็นชาติ จึงได้ทรงยกย่องให้เป็นวีรบุรุษของชาติ และได้นำไปใช้ตั้งชื่อเรือรบหลวงลำแรกของกองทัพว่า “เรือรบหลวงพระร่วง” อีกทั้งยังได้ทรงให้มีการหล่อพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ทรงพบชิ้นส่วนจากสุโขทัยและนำไปประดิษฐานที่พระวิหารพระปฐมเจดีย์จังหวัดนครปฐม ถวายนามว่า “พระร่วง โรจนฤทธิ์ ศรีอินทรทิตย์ ธรรมโมภาส มหาวชิราวุธ ราชปูชนียบพิตร” ซึ่งพระสรีรังคารของพระองค์ได้ถูกอัญเชิญมาบรรจุไว้ใต้ฐานพระพุทธรูปองค์นี้

ท้าวแสนปม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ท้าวแสนปม* เมื่อ พ.ศ. 2456 เป็นเรื่องราวของเจ้าชายปลอมตัวเป็นนายแสนปมเข้าไปพบรักกับเจ้าหญิงอีกเมืองหนึ่ง ต่อมาพบอุปสรรคแต่ก็จบลงแบบมีความสุขสมหวัง เรื่องราวแบบนี้มีลักษณะเป็นนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ แต่เมื่อพิจารณาก็พบว่า พระราชนิพนธ์เรื่องนี้มีความเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาในอดีตของชาติ เพราะมีความเชื่อที่ว่า ท้าวแสนปมเป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระรามาธิบดี (พระเจ้าอู่ทอง) ปฐมกษัตริย์ของราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชวินิจฉัยว่า “เพราะท้าวแสนปมนี้ไม่ใช่คนอื่นไกลเลย เป็นพระบิดาสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ผู้ทรงสถาปนากรุงเทพทวาราวดี”[59]

ทั้งนี้ ข้อเสนอเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระเจ้าอู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 และการสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งพระราชทานมิชชันนารีอเมริกันและได้ส่งไปลงพิมพ์ไว้ในหนังสือ “ไชนิสปอสิตอรี” ในเมืองจีน เมื่อปีกุน พ.ศ.2394

> พระเจ้าอู่ทองซึ่งสร้างกรุงศรีอยุธยานั้นเป็นราชบุตรเขยของพระเจ้าศิริชัยเชียงแสนได้รับราชสมบัติสืบพระวงศ์ทางมเหสีครองเมือง (ชื่อไรมิได้มีในพระราชนิพนธ์) อยู่ได้ 6 ปี เกิดห่าลงกินเมืองจึงย้ายมาตั้งกรุงศรีอยุธยา[60]

---

[59] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ท้าวแสนปม**, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2549), หน้า 6.

[60] สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **นิทานโบราณคดี**, (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2545), หน้า 303.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงเสนอข้อสันนิษฐานจากการศึกษาทางด้านโบราณคดีในแนวทางที่คล้ายคลึง คือประเด็นว่าพระเจ้าอู่ทองเป็นกษัตริย์ที่อพยพมาสร้างบ้านเมืองใหม่ที่หนองโสนและสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยมีสาเหตุมาจากเกิดโรคระบาดในบ้านเมืองเดิม ส่วนว่าเมืองเดิมคือเมืองใดมีความเห็นที่แตกต่างไป

เมื่อ พ.ศ. 2456 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปบวงสรวงพระเจดีย์ที่สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงมีชัยในการทำยุทธหัตถีที่จังหวัดสุพรรณบุรี และประทับแรมที่เมืองอู่ทอง ในคราวนั้นพระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องราวเกี่ยวกับตำนานท้าวแสนปมเพื่อแสดงประวัติความเป็นมาของพระเจ้าอู่ทองปฐมกษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา การที่พระองค์ทรงสนพระทัยศึกษาค้นคว้าก็เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นใคร มีที่มาจากไหนหรือสืบมาจากราชวงศ์ใด ซึ่งนั่นก็เท่ากับการแสดงให้เห็นเรื่องราวความเป็นมาของบรรพบุรุษ และในขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าบรรพบุรุษของเราในอดีตได้มาสร้างบ้านเมืองอยู่ที่กรุงศรีอยุธยากันได้อย่างไร

ทั้งนี้ เรื่องราวเกี่ยวกับท้าวอู่ทองได้มีการเล่าขานกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน ทั้งมุขปาฐะและลายลักษณ์อักษร มีลักษณะเป็นนิทานประจำถิ่นเกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์ คือเป็นเรื่องบุคคลในประวัติศาสตร์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับท้องถิ่น[61] สุจิตต์ วงศ์เทศ ศึกษาเรื่องราวและตำนานของท้าวอู่ทองได้กล่าวว่า ท้าวอู่ทองหรือพระเจ้าอู่ทองเป็นชื่อวีรบุรุษในตำนานมีคำบอกเล่าในรูปแบบนิทานแพร่หลายทั่วไปอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลาง[62] เรื่องราวของท้าวอู่ทองจึงมีปรากฏอยู่หลายสำนวน ดังที่ จิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวว่ามีตำนานอีกหลายเรื่องที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าอู่ทองและกรุงศรีอยุธยา[63] ส่วนเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องพระเจ้าอู่ทองและกรุงศรีอยุธยาที่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและมีความสัมพันธ์กับราชสำนักมีปรากฏเป็นหลักฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดย สุจิตต์ วงศ์เทศ ได้รวบรวมตำนานที่ได้มีการบันทึกเกี่ยวกับท้าวอู่ทองตำนานเหล่านี้มีชื่อท้าวอู่ทองหรือพระเจ้าอู่ทองทุกเรื่องแต่มีรายละเอียดปลีกย่อยต่างกัน เหตุการณ์ไม่เหมือนกัน ช่วงเวลาก็ไม่ตรงกัน[64] ตามแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยหลัง มีความเห็นว่าเรื่องราวบางเรื่องก็ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าอู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ปฐมกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ดังที่ จิตร ภูมิศักดิ์

---

[61] ประคอง นิมมานเหมินท์, **นิทานพื้นบ้านศึกษา**, (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 15, 123.

[62] สุจิตต์ วงศ์เทศ, **ประชุมหลักฐานพระเจ้าอู่ทองไม่ได้มาจากเมืองอู่ทอง แต่ มาจากจีน-ทางทะเล/มาจากเมืองลาว-ทางบก**, (กรุงเทพ: มติชน, 2545), หน้า 51.

[63] จิตร ภูมิศักดิ์, **สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา**, (กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2547), หน้า 195.

[64] สุจิตต์ วงศ์เทศ, **ประชุมหลักฐานพระเจ้าอู่ทองไม่ได้มาจากเมืองอู่ทอง แต่ มาจากจีน-ทางทะเล/มาจากเมืองลาว-ทางบก**, หน้า 28.

ได้กล่าวว่า อู่ทองไม่จำเป็นต้องมีเพียงคนเดียวและเท่าที่พบแล้ว อย่างน้อยก็ต้องมี 2 คน และวงศ์ตระกูลนี้ล้วนเป็นผู้มีบทบาทอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือละโว้-อโยธยา ทั้งนั้น[65]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวว่าไม่ค่อยมีผู้ให้ความสนใจตำนานเรื่องท้าวแสนปมเนื่องจากเห็นเป็นเรื่องราวประเภทอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ไม่ใช่เรื่องจริง

> เรื่องท้าวแสนปมเป็นเรื่องหนึ่งซึ่งผู้ที่ได้อ่านแล้วมักรู้สึกว่าเหลือที่จะเชื่อได้ เพราะเหตุการณ์ที่เป็นไปในเรื่องนั้น เต็มไปด้วยปาฏิหาริย์ อันคนเราในสมัยนี้มักรู้สึกตนว่ามีความรู้มากเกินที่จะเชื่อได้เสียแล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่มีใคร่ใฝ่ใจนึกถึงเรื่องท้าวแสนปม[66]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความเชื่อเรื่องราวของตำนานหรือนิทานต่าง ๆ ที่มีเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์เกินจริงเหล่านั้นว่าเป็นเรื่องราวของบุคคลจริงในอดีต ดังที่กล่าวว่า “ข้าพเจ้าอยู่ในคนจำพวกซึ่งพอใจจะเชื่อว่า เรื่องราวแห่งอัจฉริยะบุคคลอันมีปรากฏอยู่ในตำนานต่าง ๆ โดยมากไม่ใช่ผูกแต่งขึ้นลอย ๆ เป็นนิยายเล่าฝัน โดยมากย่อมมีความจริงเป็นเค้าอยู่บ้าง”[67] “ข้าพเจ้าได้ไตร่ตรองดูช้านานแล้ว เห็นว่าเรื่องท้าวแสนปมนั้น ดูมีข้อความวิจิตรพิสดารมากเกินกว่าที่จะผูกขึ้นเป็นนิยายเฉย ๆ ข้าพเจ้าสมัครจะเชื่อว่าเรื่องนั้นมีมูลความจริงอยู่”[68] พระองค์ทรงเชื่อว่าเรื่องราวของบุคคลสำคัญที่มีความสามารถมักจะถูกนำมาเล่าขานหรือถ่ายทอดต่อ ๆ ไป และด้วยความที่เป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะดีเด่นจึงทำให้มีการเสริมแต่งเรื่องราวให้มีความพิสดารเหนือจริงไปจากเรื่องเดิมบ้าง ดังนั้น เรื่องเล่าต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลนั้น ๆ มีคุณวิเศษแบบอิทธิปาฏิหาริย์ จึงน่าจะเป็นเรื่องราวที่มีเค้าของเรื่องจริง ไม่ใช่เรื่องที่แต่งขึ้นมาลอย ๆ ดังนั้นพระองค์จึงได้ทรงนำตำนานเรื่องท้าวแสนปมมานำเสนอว่าเป็นเรื่องของพระราชบิดาของพระเจ้าอู่ทอง

ทั้งนี้มีข้อสังเกตในการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำตำนานเรื่องท้าวแสนปมมาแสดงให้เป็นเรื่องราวความเป็นมาของปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

---

[65] จิตร ภูมิศักดิ์, **สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา**, หน้า 196.

[66] เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

[67] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ท้าวแสนปม**, หน้า 6.

[68] เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

(1) การนำเสนอเรื่องประเภทตำนานให้เป็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้*พระราชพงศาวดารสังเขป*พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสที่แสดงเรื่องราวของนายแสนปมมาเป็นต้นเค้าเรื่องในการศึกษาค้นคว้าและพระราชนิพนธ์ ดังที่ทรงกล่าวว่า “ข้าพเจ้าเชื่อตามข้อความในพระราชพงศาวดารสังเขปของกรมสมเด็จพระปรมานุชิต”[69] นั่นคือ ฝ่ายพระบิดาของสมเด็จพระรามาธิบดีเป็นเชื้อวงศ์ศิริไชยหรือศรีวิไชย ส่วนฝ่ายพระมารดาเป็นราชธิดาแห่งท้าวไตรตรึงษ์[70] และทรงเชื่อว่ามีเรื่องราวของท้าวแสนปมจริง

เรื่อง*ท้าวแสนปม*ตามความในพระราชพงศาวดารและตำนานต่าง ๆ เป็นเรื่องที่เต็มไปด้วยอภินิหารเหนือจริง ทำให้นักโบราณคดีอื่น ๆ เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและพระยาโบราณราชธานินทร์ไม่ให้ความเชื่อถือเรื่องราวนี้ แต่จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอว่า เรื่องราวปาฏิหาริย์เหล่านั้นเกิดขึ้นจากวิธีการเล่าสืบทอดต่อกันมา

> แต่หากผู้ที่เล่าภายหลังไม่ได้มีความรู้ลึกซึ้งปานใด ทั้งใจก็ชอบในทางปาฏิหาริย์แล้ว จึงเล่าไปในทางปาฏิหาริย์มากไป จนเหลือที่จะเชื่อได้ แต่ถ้าพิจารณาและใช้ความสันนิษฐานประกอบเข้าบ้าง ก็พอจะแลเห็นทางอันน่าเชื่อได้[71]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสรุปว่ามีตำนานที่กล่าวถึงความเป็นมาของพระเจ้าอู่ทอง 2 แนวทาง คือ เป็นโอรสนายแสนปมซึ่งภายหลังได้เป็นพระราชาครองเมืองเทพนคร มีพระนามว่าพระเจ้าศิริไชยเชียงแสน (ฉบับพระราชพงศาวดารสังเขป) และเป็นลูกของโชติกเศรษฐีซึ่งอาณาประชาราษฎร์ได้พร้อมกันอัญเชิญขึ้นทรงราชย์ในเทพนคร (ฉบับพงศาวดารเหนือ)[72] ซึ่งพระองค์ไม่ทรงเชื่อถือว่าจะเป็นดังความในพงศาวดารเหนือ คือพระเจ้าอู่ทองเป็นลูกของโชติกเศรษฐี เพราะทรงเห็นว่า “ถ้าเป็นลูกเศรษฐีไฉนจะได้รับเชิญขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน เพราะจะว่ามีอภินิหารอะไรพิเศษอย่างที่กล่าวในส่วนพระร่วงนั้นก็หามิได้[73]

อาจกล่าวได้ว่า นอกจากการพิจารณาตามหลักฐานทางด้านโบราณคดีแล้ว ในการเลือกที่จะนำเสนอตำนานความเป็นมาของบรรพบุรุษ โดยเฉพาะความเป็นมาของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต

---

[69] เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

[70] เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

[71] เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

[72] เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

[73] เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาจากลักษณะเรื่องและตัวละครว่ามีความเหมาะสมเป็นเรื่องจริงได้หรือไม่ ดังที่ทรงเห็นว่าลูกเศรษฐีไม่น่าจะได้เป็นกษัตริย์เนื่องจากไม่ได้แสดงพฤติกรรมใด ๆ ที่จะทำให้เห็นความสามารถและความเหมาะสมที่จะได้รับยกย่องให้ขึ้นเป็นกษัตริย์ เมื่อเปรียบเทียบกับเรื่องท้าวแสนปมพระองค์ทรงเห็นว่า “ข้อที่ว่าเป็นตาขี้ปมคนสามัญอยู่คนหนึ่งแล้วอยู่ดี ๆ จะเกิดมีบุญญาธิการขึ้นมาจนได้เป็นพระยามหากษัตริย์นั้นดูจะเป็นการพ้นวิสัยที่จะเป็นไปได้”[74] พระองค์จึงได้ทรงพยายามสืบค้นที่มาว่า พระเจ้าศิริไชยเชียงแสนเป็นเชื้อวงศ์ใด ซึ่งทำให้ท้าวแสนปมมีกำเนิดสูงส่งคือเป็นเชื้อสายกษัตริย์ และมีพฤติกรรมที่พิเศษกว่าคนธรรมดาทั่วไป น่าจะมีความเหมาะสมกับการเป็นเรื่องราวของพระมหากษัตริย์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องท้าวแสนปมเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บันทึกเกี่ยวกับเรื่องความเป็นมาของเรื่องท้าวแสนปมที่ประกอบไปด้วย 4 ประเด็นคือ คำปรารภที่แสดงถึงสาเหตุที่พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยเรื่องตำนานท้าวแสนปม ตำนานเดิมที่ทรงเชื่อว่ามีเค้าเรื่องจริง (ความตามพระราชพงศาวดารฉบับสังเขป) พระราชวิจารณ์เกี่ยวกับข้อเท็จจริงทางด้านประวัติศาสตร์ และข้อสันนิษฐานหรือข้อสรุปตามการศึกษาค้นคว้า ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่แสดงความคิดเรื่องประวัติความเป็นมาของปฐมกษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อถือตำนานในพงศาวดารสังเขปว่าเป็นตำนานของพระเจ้าอู่ทอง พระองค์จึงได้ทรงค้นคว้าหลักฐานทางโบราณคดีมาอธิบายเพิ่มเติมเพื่อแสดงให้เห็นว่าเมืองในตำนานตรงกับเมืองที่มีอยู่จริงเมืองใด และแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าอู่ทองมีกำเนิดมาจากต้นวงศ์ใด ซึ่งทำให้เกิดเรื่องราวที่ชัดเจนว่าพระเจ้าอู่ทองทรงมีประวัติความเป็นมาอย่างไร และเหตุใดจึงได้ทรงมาสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยมีพระบรมราชวินิจฉัยว่าฝ่ายพระบิดาของพระเจ้าอู่ทองหรือนายแสนปมคือพระราชโอรสของพระเจ้านครศรีวิไชย (นครปฐม) ชื่อพระชินเสน ส่วนพระราชมารดาเป็นพระราชธิดาของท้าวไชยศิริเจ้าเมืองฝางที่ได้หนีพม่าลงมาตั้งเมืองขึ้นระหว่างเมืองสุโขทัยกับอู่ทองชื่อว่านครไตรตรึงษ์

นอกจากข้อสันนิษฐานเรื่องที่มาของท้าวแสนปม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสืบค้นเรื่องของเมืองเทพนครที่ในตำนานได้กล่าวว่า ท้าวแสนปมได้ตีกลองอินทเภรีสร้างเมืองใหม่ขึ้นมา โดยพระองค์ทรงค้นหาหลักฐานต่าง ๆ และได้ทรงสรุปว่า พระเจ้าศิริไชยเชียงแสนทรงเป็นเจ้าเมืองศรีวิไชย (นครปฐม)โดยพระโอรสได้ไปเป็นราชบุตรเขยที่เมืองอู่ทองและได้ครองนครต่อมาจึงมีพระนามว่าพระเจ้าอู่ทอง และเมื่อมาครองราชย์ที่กรุงศรีอยุธยาทรงมีพระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เนื่องมาจากทรงมีพระนามเดิมว่า “พระราม (เจ้าราม)” กล่าวได้ว่า เนื้อความที่เป็นพระราชบันทึกส่วนแรกนี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

---

[74] เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

เพราะเป็นส่วนที่แสดงให้เห็นว่า พระองค์ได้ทรงพยายามสืบสวนหาประวัติความเป็นมาของพระเจ้าอู่ทองว่าทรงมีที่มาของการสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์วงศ์ใดและเมืองใดก่อนที่มาตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

เรื่องท้าวแสนปมส่วนที่สองคือเนื้อหาที่เป็นร้อยกรอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ 2 สำนวนคือ กลอนบทละครและบทละครดึกดำบรรพ์ เนื้อหาเป็นเรื่องพระชินเสนที่ปลอมตัวเป็นนายแสนปมลักลอบเข้าหาพระธิดาของเจ้าเมืองไตรตรึงษ์และสุดท้ายได้พานางกลับไปอยู่ที่เมืองศรีวิไชย ในส่วนที่เป็นบทละครนี้ พระองค์ทรงกล่าวชัดเจนว่าทรงพระราชนิพนธ์เรื่องท้าวแสนปมตามข้อสันนิษฐานของพระองค์เอง และทรงมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะแก่การนำเสนอในรูปแบบของบทละคร

> บทละครเรื่องท้าวแสนปม ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นตามเค้าเรื่องอันสันนิษฐานเอง แต่หยิบเอาเฉพาะเรื่องของท้าวแสนปมโดยแท้ ... มีแต้มเติมบ้างบางแห่งพอให้เหมาะแก่ทางละคร และคิดชื่อให้ตัวละครสำคัญ ๆ ในเรื่อง เช่นนางอุษา เป็นต้น ขอนักเลงโบราณคดีจงโปรดให้อภัยแก่จินตกวีบ้างเถิด[75]

ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงกล่าวในเชิงออกตัวไว้ก่อนว่า มิได้มีพระราชประสงค์ที่จะทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ท้าวแสนปม*ในเชิงเสนอข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ แต่จากการที่พระองค์ทรงกล่าวไว้ในส่วนแรกว่าทรงมีความเชื่อถือเรื่องตำนานท้าวแสนปมว่าเป็นเรื่องของบุคคลจริงในอดีต ก็น่าจะเป็นการสร้างความเข้าใจให้ผู้อ่านพิจารณาว่าเรื่องท้าวแสนปมเป็นเรื่องจริง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมเรื่องราวท้าวแสนปมจากเดิมที่เป็นนิทานท้องถิ่นให้มาเป็นเรื่องราวที่แสดงความเป็นมาของปฐมกษัตริย์ในสมัยอยุธยา โดยทรงมีวิธีการปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมให้เรื่องราวในแบบนิทานที่มีลักษณะเต็มไปด้วยอภินิหารขาดความสมจริงมาเป็นเรื่องราวที่มีเหตุผลสมจริงและแสดงให้เห็นถึงต้นวงศ์ทั้งทางฝั่งพระบิดาและพระมารดาของพระเจ้าอู่ทอง ดังจะได้แสดงเปรียบเทียบดังต่อไปนี้

---

[75] เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

ตารางแสดงการเปรียบเทียบตำนานเรื่องท้าวแสนปมในพระราชพงศาวดารสังเขปและเรื่องท้าวแสนปมตามข้อสันนิษฐานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตำนานในพระราชพงศาวดารสังเขป	เรื่องตามข้อสันนิษฐาน
ครั้งนั้นยังมีชายเข็ญใจคนหนึ่งเป็นปมเปาทั่วทั้งกาย คนทั้งหลายร้องเรียกว่านายแสนปม	จึงต้องใช้อุบายแปลงตัวเป็นยาจกเอาฝุ่นและเขม่าทาให้เปื้อนเปรอะ เอารงค์แต้มตัวให้ดูประหนึ่งว่าเป็นปมปุ่มทั่วไปทั้งตัว นุ่งห่มให้ปอน
นายแสนปมนั้นทำไร่ปลูกพริกมะเขือ...ถ่ายปัสสาวะลงที่ริมต้นเป็นนิตย์มะเขือนั้นออกผล ผลหนึ่งใหญ่กว่าผลมะเขือทั้งปวง...พระราชธิดาพระยาไตรตรึงษ์อยากเสวยผลมะเขือจึงใช้ให้สาวใช้ไปเที่ยวซื้อก็ได้ผลมะเขือใหญ่มาเสวย	จึงใช้อุบายเอาเหล็กแหลมจารเป็นหนังสือบนมะเขือเป็นถ้อยคำเกี้ยวเลียบเคียงเป็นนัย ๆ แล้วนำมะเขือกับผักอื่น ๆ ส่งไปให้นาง ฝ่ายนางได้เห็นหนังสือนั้นแล้วก็เขียนหนังสือตอบ...จึงเกิดปรากฏขึ้นว่านางนั้นโปรดเสวยมะเขือนัก
นายแสนปมนั่นได้แต่ก้อนข้าวเย็นถือมาก้อนหนึ่ง พระราชกุมารเห็นก็วิ่งเข้ากอดคอนายแสนปม แล้วรับเอาก้อนข้าวเย็นมาเสวย	พระกุมารก็ไม่รับของ ๆ ใครสักคนเดียว จนกระทั่งนายแสนปมชูก้อนข้าวเย็นให้จึงได้รับได้ (ซึ่งไม่เป็นการอัศจรรย์อันใด เพราะนางนมคงจะได้รับคำสั่งมาชัดเจนแล้วว่าให้รับแต่ของจากมือนายแสนปมคนเดียวเท่านั้น)
ลุศักราชได้ 681 ปีมะแมเอกศก จึงบิดาเจ้าอู่ทองราชกุมารก็ตีทิพย์เภรีนฤมิตรเป็นพระนครขึ้นในที่นั้น มีทั้งปราการเชิงเทินป้องต้ายค่ายคูประตูหอรบครบบริบูรณ์ทุกสิ่ง พร้อมทั้งพระราชวังบวรนิเวศสถาน จึงตั้งนามว่าเทพนคร	แสนปมก็ตีกลอนอินทเภรีขึ้น 3 ลา ขณะนั้นขุนพลแห่งนครศรีวิไชยได้ยินเสียงกลองก็ให้พลโห่ร้องขึ้นตามที่พระชินเสนได้ตรัสสั่งไว้ (กลองอินทะเภรีนี้ตามความเข้าใจกันว่าเป็นกลองใบใหญ่ แท้จริงเป็นกลองขนาดย่อมซึ่งใช้นำกระบวนพลและตีให้สัญญาณในการทัพ)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับเปลี่ยนเรื่องราวที่เป็นอิทธิปาฏิหาริย์แบบตำนานให้มีความสมเหตุมากขึ้น นายแสนปมจึงเป็นพระโอรสของกษัตริย์เมืองหนึ่ง ปมที่ขึ้นตามตัวเป็นจำนวนมากก็เกิดจากการทำอุบายปลอมตัว เหตุที่นางอุษาชอบเสวยมะเขือก็เพราะใช้เป็นวิธีในการส่งสารถึงกัน การที่พระกุมารรับก้อนข้าวจากนายแสนปมก็เป็นการเตรียมไว้ล่วงหน้า และกลองที่ใช้ก็เป็นเพียงกลองธรรมดาที่มีไว้ใช้สำหรับการส่งสัญญาณในการกองทัพ

อันที่จริงตำนานเรื่องท้าวแสนปมเป็นการเสนอเรื่องราวของพระบิดาของพระเจ้าอู่ทองมากกว่าการแสดงเรื่องราวของพระเจ้าอู่ทองโดยตรง การปรับเปลี่ยนลักษณะเนื้อหาให้สมจริงจึงมุ่งเสนอให้เห็นว่าพระเจ้าอู่ทองทรงมีความเป็นมาอย่างไร พระเจ้าอู่ทองทรงมีกำเนิดสมกับการเป็นปฐมกษัตริย์ที่สร้างอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่และมีความรุ่งเรืองมิได้ทรงมีกำเนิดมาจากการที่พระมารดากินมะเขือ นั่นคือทรงถือกำเนิดมาจากโอรสท้าวศรีวิไชยกับธิดาท้าวไตรตรึงษ์ และได้เสนอภาพของ

ให้ท้าวแสนปมซึ่งเป็นพระบิดาของพระเจ้าอู่ทองให้มีลักษณะเหมาะสมแก่การเป็นกษัตริย์ ดังนั้น พระชัยเสนจึงมีรูปร่างที่สง่างามและมีบุคลิกลักษณะที่ชัดเจนที่สุด คือความองอาจกล้าหาญสมกับการเป็นโอรสกษัตริย์และเหมาะสมกับการเป็นพระบิดาของพระเจ้าอู่ทอง

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าตัวบทละครเรื่องท้าวแสนปมจะเป็นเรื่องราวของพระบิดาของพระเจ้าอู่ทองไม่ได้เป็นเรื่องราวของพระเจ้าอู่ทองโดยตรง แต่จะเห็นว่าเป็นเรื่องแสดงความเป็นมาของพระเจ้าอู่ทอง และมีความสอดคล้องกับอนุภาคตำนานของชาติ 3 อนุภาค คือ ประการแรก เป็นตำนานที่แสดงให้เห็นต้นกำเนิดของชาติแสดงให้เห็นว่าชาติไทยมีกำเนิดขึ้นเมื่อใด ประการถัดมาเป็นตำนานที่แสดงให้เห็นสถานที่ซึ่งเป็นแหล่งเริ่มต้นของชาติ คือเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าอาณาเขตหรือราชธานีแห่งแรกของชาติไทยอยู่ที่ใด และประการสุดท้าย เป็นตำนานที่แสดงให้เห็นผู้ให้กำเนิดชาติ คือเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าใครเป็นปฐมกษัตริย์พระองค์แรกของชาติไทย

(2) กลวิธีการประพันธ์และภาษาวรรณศิลป์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ตำนานเรื่อง*ท้าวแสนปม* สำนวนแรกในรูปแบบของบทละครรำ เรื่องราวจึงมีลักษณะแบบเจ้าชายแอบปลอมตัวไปเพื่อพบเจ้าหญิง มีอุปสรรคต่าง ๆ สุดท้ายก็สมหวัง มีเนื้อหาสนุกสนานแบบเรื่องจักร์ ๆ วงศ์ ๆ และมีการพรรณนาตามแบบขนบวรรณคดีไทย คือ มีบทอาบน้ำ แต่งตัว การชมความงาม เช่น การชมความงามของนางอุษาโดยเปรียบเทียบที่ละส่วน

⊙พิศดูโฉมงามทรามสวาท	ผุดผาดเพียงเทพเลขา
หล่อนคือสุรางค์นางฟ้า	สุดจะหาเทียมได้ในแดนดิน
งามพักตร์ลักษณาหาใครเหมือน	คือดวงเดือนเด่นนวลชวนถวิล
งามเกศโสภิตสนิทนิล	งามขนงราวอินทร์ธนูทรง
งามโอษฐ์เอี่ยมแสงแดงแฉล้ม	เหมือนกุหลาบยามแย้มยิ่งประสงค์
งามปรามพ่างเพียงบุษบง	พิศวงจำเริญเพลินพินิจ
งามถันเทียมดวงดอกกมล	กรกลศิลปีช่างประดิษฐ์
เอวกลมสมทรงพะวงพิศ	งามจริตงามสรรพจับใจ[76]

นอกจากเป็นการพรรณนาแบบขนบแล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นภาษาวรรณศิลป์ที่งดงาม คือชมความงามที่มีทั้งการใช้การซ้ำคำว่า “งาม” ที่ทำให้เกิดความไพเราะทั้งด้านเสียงและสื่อ

[76] เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

ความหมายได้ดียิ่งคือเป็นการสื่อให้เห็นว่านางอุษางามทุกส่วน อีกทั้งยังใช้ความเปรียบที่ทำให้เกิดภาพพจน์ว่าแต่ละส่วนงามอย่างไร

อย่างไรก็ตาม เรื่อง*ท้าวแสนปม*มีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากเรื่องจักร์ ๆ วงศ์ ๆ บางประการ ตรงที่เรื่องนี้ตัวละครไม่ได้แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ใด ๆ เช่นตอนที่นางอุษาเห็นนายแสนปมแล้วก็รู้ได้ว่าไม่ใช่คนธรรมดาเพราะสังเกตการท่าทางและแววตาที่มองนาง มิได้หลบสายตาหรือหวั่นกลัวแบบคนที่ต่ำศักดิ์กว่า มิใช่เป็นการรู้จากการเห็นแบบเหนือจริง เช่น การมองเห็นรูปทอง

⊙เมื่อนั้น โฉมนางอุษาสาวสวรรค์
ดูพระชินเสนบัดนั้น ก็พลันวูบวาบปลาบใจ
รุงรังดั่งหนึ่งอนาถา แต่ดวงตามิใช่ตาไพร่
จ้องดูไม่หลบตาไป นี่มิใช่คนทรามต่ำช้า
เห็นชะรอยเป็นเผ่าเจ้านาย แปลงกายเป็นคนอนาถา[77]

ตอนที่ชัยเสนปีนเข้าหานางอุษา ชัยเสนสามารถปีนขึ้นไปได้โดยการที่นางอุษาหย่อนผ้าลงมาให้

⊙เมื่อนั้น โฉมอุษานารีไม่มีสอง
แสนสมัครรักใคร่ปรองดอง ไตร่ตรองดูท่าหาที
เหลือบเห็นสไบที่ในห้อง วางบนพานทองผ่องศรี
หลายผืนหลากหลากมากมี มารศรีเหมาะเจาะใจ
หยิบผ้ามาต่อกันหลายผืน คะเนพอถึงพื้นดินได้
จึ่งผูกชายหนึ่งนั้นแน่นไว้ อีกชายหนึ่งโยนไปนอกบัญชร
⊙เมื่อนั้น ยุพราชชาติเชื้อบดีศรี
เข้าใจอุบายแห่งบังอร เหมือนมีให้ทิพย์วารี
ฉวยชายสไปดึงดู เห็นตึงแน่นอยู่ได้ที่
จึ่งค่อยสาวค่อยปีนด้วยดี เข้าไปสู่ที่ตำหนักจันทน์[78]

[77] เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

[78] เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

จะเห็นว่าเป็นการเสนอให้เรื่องราวสมจริงและตัวละครมีพฤติกรรมแบบมนุษย์ปรกติ ไม่ได้มีอิทธิฤทธิ์หรือของวิเศษใด ๆ ช่วยเหลือ กล่าวได้ว่าเป็นการประพันธ์ที่มีความสอดคล้องกับการนำเสนอเรื่องนี้ในฐานะที่เป็นตำนานความเป็นมาของพระเจ้าอู่ทอง

นอกจากเรื่อง*ท้าวแสนปม*มีเนื้อหาสนุกสนานชวนให้ติดตามแล้ว ยังเป็นเรื่องที่มีถ้อยคำและสำนวนที่ไพเราะและสื่อความหมายลึกซึ้นกินใจ เช่น ในตอนที่ชัยเสนและนางอุษาเขียนสารถึงกันแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถทางด้านกวีนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง โดยการสรรคำที่เป็นคำธรรมดาๆ แต่เมื่อนำมาใช้เป็นความเปรียบก็สามารถแสดงความรู้สึกของทั้งชัยเสนและนางอุษาได้อย่างไพเราะและสื่อความหมายได้ลึกซึ้ง

ในลักษณ์นั้นว่านิจจาเอ๋ย กระไรเลยหัวอกหมกไหม้
อกผ่าวราวสุมรุมไฟ ทำไฉนจะพ้นไฟราญ
เสียแรงเกิดมาเป็นนักรบ เผ่าพงศ์ทรงภพมหาศาล
สู้กรากกรำลำบากยากนาน ยอมเป็นปมเป็นปานเปรอะไป
ได้เห็นแก้วประเสริฐเลิศชม จะนิยมก้อนกรวดกระไรได้
เคยพบสาวฟ้าสุราลัย ฤาจะใฝ่ต้องชาวปัถพิน
โอ้แก้วแววับช่างจับจิต จะใครปลิดปลดมาดังถวิล
โอ้เอื้อมสุดหล้าดังฟ้าดิน จะได้สมดังจินต์ฉันใด[79]

การที่ชัยเสนกล่าวถึงตนว่าเป็นเชื้อชาติกษัตริย์เป็นนักรบยิ่งใหญ่และกล้าหาญ แต่กลับไม่กล้าที่จะขอความรักจากนางอุษาซึ่งใช้ความเปรียบว่าเป็นสิ่งล้ำค่ายิ่งนัก เป็นถ้อยคำฝากรักที่มีความไพเราะอ่อนหวานและมีชั้นเชิง คือไม่ได้กล่าวขอความรักตรง ๆ แต่ใช้ความเปรียบเป็นสื่อแสดงความในใจและเป็นการกล่าวแบบหยั่งเชิงความรู้สึกของนางอุษาว่ามีความรู้สึกเช่นใดต่อเอง โดยนางอุษาตอบกลับความกลับมาอย่างมีชั้นเชิงเช่นกัน

ในลักษณ์นั้นว่าน่าประหลาด เป็นเชื้อชาตินักรบกลั่นกล้า
เหตุไฉนย่อท้อรอรา ฤาจะกล้าแต่เพียงวาที
เห็นแก้วแววับที่จับจิต ใยไม่คิดอาจเอื้อมให้ถึงที่
เมื่อไม่เอื้อมจะได้อย่างไรมี อันมณีฤาจะโลดไปถึงมือ
อันของสูงแม้ปองต้องจิต ถ้าไม่คิดปีนไป่จะได้ฤา
มิใช่ของตลาดที่อาจซื้อ ฤาแย่งยื้อถือได้โดยไม่ยอม

[79] เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

ไม่คิดสอยมัวคอยดอกไม้ร่วง คงชวดดวงบุปผชาติสะอาดหอม
ดูแต่ภุมรินเที่ยวบินตอม จึ่งได้ออมอบกลิ่นสุมาลี[80]

นางอุษาได้ตอบกลับโดยใช้ความเปรียบเดียวกันล้อความกลับไป คือถ้าอยากได้ของสูงล้ำค่าก็ต้องใช้ความกล้าหาญและพยายาม มีลักษณะเป็นการให้ข้อคิดที่แฝงนัยยะอย่างมีชั้นเชิง คำตอบของนางอุษาจึงมิได้ตอบรับหรือแสดงการปฏิเสธ แต่ก็สื่อความหมายได้ว่ามีความยินดีรับรักชัยเสน

เรื่อง*ท้าวแสนปม*มีการใช้ฉากและความเปรียบเพื่อพรรณาความรู้สึกของชัยเสนและนางอุษาที่แตกต่างออกไปขนบวรรณคดีไทย ดังในตอนที่ชัยเสนลอบมาพบนางอุษาที่ในวัง ระหว่างนั้นได้ก็ได้เห็นนางอุษามายืนเผยความในใจของตนที่หน้าต่างห้อง โดย นางอุษามารำพันความในใจของตนเองกับดวงดาวประหนึ่งว่าขอพรจากเทวดา

⊙เมื่อนั้น โฉมอุษานารีมีศักดิ์
หฤทัยร้อนกลุ้มรุมรัก นงลักษณ์ไม่สนิทนิทรา
เผยพระแกลแลดูหมู่ดาว วาววาวลายเลื่อมเวหา
ดูพลางนางเปล่งวาจา ประหนึ่งว่าวิงวอนเทวัญ
⊙โอ้ว่าดวงใจอยู่ไกลลิบ เหลือจะหยิบมาชมภิรมย์สันต์
เหมือนดวงดาววาววาวอยู่ไกลครัน ชิดสวรรค์สุดเอื้อมมาเชยชม
เสียแรงชื่ออุษานารี ไยไม่มีเทวามาอุ้มสม
ปล่อยให้นั่งฟูกฟอกกรม ร้อนระบบอนาถจะขาดใจ
รสใดไม่เหมือนรสรัก หวานนักหวานใดจะเปรียบได้
แต่มิได้เชยชมสมใจ ขมใดไม่เทียบเปรียบปาน
อ้าองค์เทวาสุรารักษ์ ทรงฤทธิ์สิทธิศักดิ์มหาศาล
ช่วยดลใจให้ชู้คู่ชีวานต์ เสียวซ่านรักบ้างอย่างข้านี้[81]

เมื่อชัยเสนได้ยินนางอุษาเผยความในใจเลยเผยตัวออกมาและแสดงความในใจของตนเช่นกัน เป็นฉากการแสดงความรู้สึกที่มีความแตกต่างออกไปจากวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ (มีความคล้ายคลึงกับเรื่อง*ศกุนตลา โรมิโอและจูเลียต*และ*มัทนะพาธา*ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในบทที่ 5) นอกจากนั้น มีการใช้ความเปรียบนางคือความสว่างของพระจันทร์ การใช้ความเปรียบเรื่องความ

[80] เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

[81] เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

สว่างลักษณะเช่นนี้ก็มีความแตกต่างไปจากเรื่องอื่น ๆ อีกเช่นกัน (มีปรากฏในเรื่อง*โรมิโอและจูเลียต*และ*มัทนะพาธา)*

⊙อ้าสาวสุรางค์นางสวรรค์	เลอสรรหาที่เปรียบมิได้
จะวอนอมรแมนไย	เห็นไม่จำเป็นเช่นนั้น
เยาวมาลย์เผยบานบัญชรมาศ	แสงพิลาสกระจ่างกลางสวรรค์
แสงนางสว่างไกลวัล	ยิ่งกว่าแสงจันทร์เมื่อวันเพ็ญ
อ้าองค์นงลักษณ์สำนักเนตร	แสนวิเศษเจ้าเอยไม่เคยเห็น
รักพามาได้ไม่ลำเค็ญ	ขอดูเป็นขวัญตายาใจ
เหมือนเดินทางมากลางถิ่นกันดาร	มาได้เห็นลำธารนทีใส
แม้แต่เพียงฟังเสียงก็เย็นใจ	เหนื่อยเท่าใดหายเหนื่อยเมื่อยล้า[82]

กล่าวได้ว่า เรื่อง*ท้าวแสนปม*เป็นการนำตำนานที่เชื่อว่าเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของพระเจ้าอู่ทองมานำเสนอในรูปแบบของกลอนบทละครที่แม้ว่าจะมีการนำกลวิธีการประพันธ์แบบใหม่ที่แตกต่างออกไปจากขนบเดิมบางประการ แต่ก็นำมาผสมผสานกันได้อย่างกลมกลืน ทำให้เป็นการเสนอเรื่องราวความรักของตัวละครพระนางที่มีน่าประทับใจอีกเรื่องหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำตำนานของบรรพบุรุษมานำเสนอในรูปแบบบทละครที่ก่อให้เกิดทั้งภาพ นาฏการและความไพเราะจากภาษาวรรณศิลป์

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์*ท้าวแสนปม*ให้เป็นบทละครทั้งแบบที่เป็นกลอนบทละครที่เป็นละครรำที่นิยมมาตั้งแต่ดั้งเดิมและทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครดึกดำบรรพ์ซึ่งเป็นการแสดงละครแบบสมัยใหม่ที่เน้นการร้องและดนตรี และได้รับความนิยมเป็นอย่างมากโดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นนำในสมัยนั้น ยิ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะนำเสนอเรื่องราวที่ทรงดัดแปลงมาจากตำนานความเป็นมาของชาติในอดีตมาเผยแพร่

ตำนานเสือป่า

*ตำนานเสือป่า*เป็นเรื่องราวของบุคคลในอดีตที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาพระราชนิพนธ์เป็นโครงเรื่องสั้น ๆ และทรงนำมาให้สมาชิกเสือป่าแสดงละครเพื่อให้เป็นตัวอย่างบุคคลที่มีลักษณะของเสือป่า คือเป็นเรื่องราวของบุคคลที่ได้กระทำการต่าง ๆ เพื่อชาติบ้านเมือง พระองค์ทรงแสดงคำชี้แจงในการพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

---

[82] เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

> การแสดงตำนานเสือป่า คิด ๆ ไปก็เท่ากับแสดงตำนานของชาติไทย เพราะเหตุว่าผู้ที่ได้ไว้ชื่อในตามแห่งชาติเรา โดยมากย่อมเป็นผู้ซึ่งต้องด้วยลักษณะเสือป่า ถ้าแลการแสดงตำนานครั้งนี้ จะมีผลให้คนไทยสมัยนี้บังเกิดมีความปรารถนาที่จะให้ชาติและบ้านเกิดเมืองนอนของเรามีความจำเริญแลคงเป็นไทยสืบไป และถ้าจะมีผลให้ชาวต่างประเทศซึ่งมาอาศัยอยู่ภายในประเทศเรารู้สึกว่าชาติของเราก็มีตำนานอันดีมาแล้ว ซึ่งเราจำต้องพยายามประพฤติให้เป็นอย่างที่ได้เคยเป็นมาบ้าง จึงควรเขาทั้งหลายจะคบค้ากับเราแลนับถือเรา ถ้ามีผลได้ดังกล่าวมานี้แล้ว ผู้จัดการแสดงตำนานครั้งนี้ก็จะรู้สึกว่าไม่เหนื่อยเปล่า[83]

*ตำนานเสือป่า*ได้จัดแสดง 2 ครั้ง ครั้งแรกในวันที่ 3-4-5 มกราคม ร.ศ.130 มีจำนวน 8 เรื่อง จัดแสดงคืนละ 3 เรื่อง ชุดส่ง 1 เรื่องสำหรับวันสุดท้าย ครั้งที่สองจัดแสดงเมื่อวันที่ 5-6-7 มกราคม ร.ศ.131 มีจำนาน 8 เรื่องพร้อมด้วยชุดส่ง 1 เรื่อง เช่นกัน ดังรายการต่อไปนี้

ตำนานเสือป่า ร.ศ.130 ชุดที่ 1 การสงครามที่เมืองตาก ชุดที่ 2 พระแท่นมนังคศิลา ชุดที่ 3 พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงเก่า ชุดที่ 4 สมเด็จพระนเรศวรปีนค่ายพม่า ชุดที่ 5 เจ้าพระยาโกษาปานแสดงอำนาจอาญาสิทธิ์ ชุดที่ 6 เจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองฝาง ชุดที่ 7 ท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทรรบพม่าที่เมืองถลาง และชุดที่ 8 พระต่อสู้จีนตั้วเหี่ย

ตำนานเสือป่า ร.ศ.131 ชุดที่ 1 ขอมดำดิน ชุดที่ 2 ช้างพลายศรีมงคล ชุดที่ 3 สมเด็จพระนเรศวรประกาศการรบมอญ ชุดที่ 4 พระนเรศวรตีทัพเชียงใหม่ ชุดที่ 5 พระยาสีหราชเดโชไชย (ทิป) รบพม่า ชุดที่ 6 ราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ ชุดที่ 7 ท้าวสุรนารี (โม้) รบขบถเวียงจันทน์ และชุดที่ 8 เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) รบราชวงศ์เวียงจันทน์

จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกเรื่องและเหตุการณ์สำคัญตั้งแต่ในสมัยสุโขทัย อยุธยาและรัตนโกสินทร์ โดยมุ่งแสดงวีรกรรมของวีรบุรุษในประวัติศาสตร์ชาติที่ได้สร้างคุณประโยชน์ แสดงความกล้าหาญเพื่อป้องกันชาติ ทั้งพระมหากษัตริย์ อำมาตย์ ประชาชน ชาย-หญิง พระ แม้กระทั่งช้าง ต่างก็มีความรักชาติ ทุกคนต่างทำหน้าที่เพื่อปกป้องชาติให้รอดพ้นจากศัตรู ทำให้เห็นได้ว่าพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะนำเรื่องราวในอดีตมาแสดงเป็นตำนานของชาติเพื่อไปกระตุ้นเตือนในให้คนในปัจจุบันเกิดความรักชาติบ้านเมือง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแสดงให้เห็นพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ในอดีต เช่น ชุดการสงครามที่เมืองตากแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถของพ่อขุนรามคำแหงที่ได้ยกทัพไปรบกับขุนสามชนได้รับชัยชนะและได้พระราชทานพระนามว่า พ่อขุน

---

[83] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "คำชี้แจง," ใน **ตำนานเสือป่า (ดือตำนานของชาติ)**, หน้า คำชี้แจง.

รามคำแหง นอกจากนั้นในชุดพระแทนมนังคศิลาได้แสดงเรื่อง เมื่อพ่อขุนรามคำแหงได้ครองราชสมบัติ พระองค์ได้ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง เมื่อมาถึงเหตุการณ์ในสมัยอยุธยาแสดงเหตุการณ์ที่พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยาโดยระหว่างก่อสร้างบ้านเมืองได้ขุดพบสังข์ทักษิณาวัตร เป็นการแสดงให้เห็นพระบารมีของพระองค์ที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ และได้เสนอให้เห็นวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรในเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น การปีนค่ายทหารพม่าและเหตุการณ์ตีทัพเชียงใหม่

นอกจากนั้นได้เสนอพฤติกรรมของชนชั้นอื่น ทั้งขุนนาง สตรี และพระซึ่งต่างรักชาติปกป้องชาติจากข้าศึกศัตรู เช่น เหตุการณ์ที่ท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร ท้าวสุรนารี ที่ถึงแม้จะเป็นผู้หญิงแต่ก็มีจิตใจกล้าหาญและมีความรักชาติอย่างยิ่งจึงได้เป็นผู้นำประชาชนคนอื่นเข้าสู้รบกับทหารฝ่ายศัตรูเพื่อป้องกันบ้านเมืองให้อยู่รอดมิอิสรภาพ หรือพระครูวัดฉลองที่เป็นผู้นำชาวบ้านในการต่อต้านและปราบปรามชาวจีนที่ก่อความวุ่นวายที่เมืองภูเก็ต กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เรื่องราวตำนานมาเสนอให้เห็นความเป็นมาในอดีตของชาติ โดยมุ่งเสนอให้เห็นว่าบรรพบุรุษของชาติมีความรักบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่งและได้ร่วมกันรักษาอิสรภาพของชาติให้ดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

4.3 พระมหากษัตริย์คือหลักสำคัญของชาติ

นอกจากการแสดงให้เห็นหลักฐานด้านประวัติศาสตร์และการนำตำนานมานำเสนอในรูปแบบบทละครเพื่อแสดงประวัติความเป็นมาของชาติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นความสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อชาติ

ลิลิตพายัพ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ลิลิตพายัพ* เมื่อ พ.ศ.2448 ขณะทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ในปีนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปเปิดทางรถไฟที่สถานีบ้านพาชีแล้วเลยเสด็จประพาสเมืองลพบุรีและมณฑลนครสวรรค์ และได้โปรดฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมงกุฎราชกุมารเสด็จประพาสหัวเมืองมณฑลพายัพ เพื่อให้ทรงคุ้นเคยกับราชการหัวเมืองประเทศราชที่ห่างไกล ระหว่างการเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์บันทึกการเดินทางที่มีลักษณะเป็นนิราศในรูปแบบลิลิต ที่ประกอบไปด้วยร่ายและโคลง

จะเห็นว่า แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชนิพนธ์ในลักษณะการบันทึกการเดินทาง และแสดงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่จะเห็นเรื่อง*ลิลิตพายัพ*ได้เสนอแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับความสำคัญของพระมหากษัตริย์กับชาติ พิจารณาได้ตั้งแต่สาเหตุของการเดินทางก็เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปเปิดทางรถไฟ ซึ่งกล่าวได้ว่า

เป็นพระมหากรุณาธิคุณที่พระมหากษัตริย์มีต่อประชาชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะการสร้างทางรถไฟทำให้การอำนวยความสะดวกให้ประชาชนสามารถเดินทางไปมาระหว่างท้องถิ่นต่าง ๆ ได้สะดวกสบายมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นการสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาติได้พัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ดังความในตอนต้น

ศรีสวัสดิวิชัย ไกรกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์
มหินทราโยทธยา สยามราชาธิราชสถิต ยิ่งพิศยิ่งพิศวง
งงงวยแทบลืมพริบ แม้จักหยิบสิ่งงาม หรือกล่าวความขยาย
บรรยายถึงสิ่งสรรพ์ อันควรชมทั้งหมด ต้องกำหนดเพลานาน
นี้เป็นพยานความเจริญ เหล่าไทรเดิรขึ้นมา กว่าเมื่อปางก่อนกี้
ข้อนี้เห็นถนัดเจียว ถ้าเดินไปในนคร สัญจรตามถนนหลวง
ปวงรถม้าดาดาษ รถรางกลาดเกลื่อนไป รถจักร์ใช้จักร์รุด
ไฟฟ้าจุดชัชวาล แลโอฬารเพลินตา เดิรไปมาแสนสุข
ชนนฤทุกข์ทั่วหน้า พึ่งเดชพระผ่านฟ้า ปกเกล้าเย็นเกษมทั่วนา[84]

นอกจากนั้น เรื่อง*ลิลิตพายัพ*ได้เสนอความคิดข้างต้นโดยให้พระมหากษัตริย์มีพระราชดำรัสถึงประโยนช์ของกิจการรถไฟว่าเป็นสิ่งที่ทำเพื่อประโยชน์ของประชาชนและเป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนมีความใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดความรักและความสามัคคี ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ชาติเจริญก้าวหน้า การที่ใช้กลวิธีให้เป็นคำกล่าวของพระมหากษัตริย์ยิ่งเป็นการย้ำพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์มีต่อประชาชน พระองค์ทรงดำเนินกิจการต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของประชาชนและชาติ

⊙จอมไท้ดำรัสโต้ ตอบคำ อมาตย์นา
ไพเราะสุดควรจำ จดไว้
รถไฟเป็นเครื่องนำ ผลสู่ ประเทศแฮ
ปวงราษฎรจักได้ สุขทั้งพูนสิน
⊙แผ่นดินก็จักได้ รับผล อีกนา
จักช่วยผูกประชาชน ชิดเข้า
ความรักรัฐมณฑล จักเกิด ทวีพ่อ
ความรักชาติจักเร้า เร่งให้ไทยเจริญ[85]

[84]พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ลิลิตพายัพ**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2516), หน้า 1.

นอกจากนั้น เรื่อง*ลิลิตพายัพ*ได้แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์คือหัวใจสำคัญของความเป็นชาติในทุก ๆ ด้าน

⊙ไทยเปรมพึ่งบาทเจ้า จอมสยาม
หมู่อมิตร์ขยาดนาม ท่านไท้
พระนำเทศสู่ความ เจริญยิ่ง เจริญนา
เพื่อพวกเราจักได้ เทียบหน้าเทียมเขา
⊙ฝูงเรามีโชคแท้ จริงจริง
ซึ่งอาจแนบแอบอิง ชิดเจ้า
สามารถฝากกายพิง บาท ยุคลนา
ขอพระเดชครอบเกล้า เหล่าข้าบาทบงสุ์
⊙พระองค์ประกอบด้วย เมตตา
อีกพระทรงกรุณา เลิดล้น
ยังซ้ำแทรกมุฑิตา เอื้อโอบ
พระอุเบกขาพ้น มนุษย์ทั้งดินแดน
⊙เนืองแน่นเป็นขนัดด้วย บริพาร ท่านนอ
อำมาตย์ข้าราชการ มากแล้
สมณพราหมณจารย์ บำเพ็ญพรต
ฝูงปราชญ์ช่างฉลาดแท้ รอบรู้สรรพศิลป์
⊙ปวงอรินทร์ชาติคร้าม หมู่ทหาร
เหล่าราบม้าอาจราญ อะคร้าว
ปืนใหญ่ผจญผลาญ พินาศ
แม้อริเหยียบด้าว จักต้องประลัยศูนย์
⊙จำรูญจำรัสด้วย พานิช การแฮ
ต่างชาติภาษาชนิด แข่งสู้
ฝรั่งจีนแจกม่านคิด พึ่งโพธิ พระนา
ทุกเทศเขตต์แคว้นรู้ ร่มแท้ใดปาน[86]

[85] เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

[86] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1-2.

ความในโคลงข้างต้นได้แสดงให้ทั้งภาพของพระมหากษัตริย์และบ้านเมืองในอดุดมคติ คือ พระมหากษัตริย์ทรงธรรม มีพระมหากรุณาธิคุณแก่ประชาชนในบ้านเมืองและทรงนำความเจริญมาสู่ชาติได้ทัดเทียมกับนานาชาติ บ้านเมืองประกอบไปด้วยข้าราชการที่ดี มีนักบวชเคร่งครัด มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตรอบรู้ มีเหล่าทหารกล้าทำหน้าที่ปกป้องบ้านเมือง การค้าขายก็เจริญ ชาวต่างชาติทั้งฝรั่ง จีน แขก ต่างปรารถนาที่จะเข้ามามาอาศัยพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย เป็นการแสดงให้เห็นความสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อชาติเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากการเสนอพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อประชาชนแล้ว เรื่อง*ลิลิตพายัพ*ได้เสนอมุมมองอีกด้านหนึ่ง ประชาชนมีความรักและเทิดทูนพระมหากษัตริย์เหนือสิ่งใด โดยเสนอให้เห็นเหตุการณ์ที่แสดงความใกล้ชิดระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน และใช้กลวิธีให้ประชาชนกล่าวถึงความรู้สึกที่มีต่อพระมหากษัตริย์

ทั้งชายหญิงราษฎร พากันจรมาดู ผู้เป็นเจ้าของตน
ล้วนเปรมกมลทั่วหน้า เห็นเจ้าหล่าครานี้ บางคนชี้ท่านถูก
บอกให้ลูกหลานจำ ธ ตรัสคำปราศรัย ให้ประชาชนปราโมทย์
โปรดไต่ถามความสุจ ทุกข์ของชนทั่วถึง ต่างคำนึงยินดี
ว่าเรามีเจ้าประเสริฐ เลิดยิ่งนายอื่นปวง ดุจเจ้าสรวงเลิดฟ้า[87]

จะเห็นได้ว่า เรื่อง*ลิลิตพายัพ*มีกลวิธีการเล่าเรื่องผ่านมุมมองทั้งพระมหากษัตริย์และประชาชน ทำให้เห็นความสัมพันธ์ที่แนบแน่น พระมหากษัตริย์รักและเมตตาประชาชน ประชาชนก็รักและเทิดทูนพระมหากษัตริย์ ซึ่งทั้งหมดคือลักษณะของความเป็นชาติไทย

ตอนท้ายของเรื่องลิลิตพายัพ กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อเดินทางกลับมาถึงกรุงเทพมหานคร เนื้อความได้พรรณนาชมความงามของบ้านเมือง และที่สำคัญได้แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์คือหัวใจสำคัญของความเป็นชาติ การที่ บ้านเมืองสวยงาม ศาสนาเจริญรุ่งเรือง ประชาชนมีความสุข ชาติเจริญรุ่งเรือง ก็เพราะพระบารมีของพระมหากษัตริย์

⊙แสนงามแสนเงื่อนพร้อม เจริญใจ
โสมส่องแสงสดใส สุกแท้
แสงจับระยับอำไพ จรูญจรัส
ยวนเนตรนคเรศแล้ เลิดแคว้นแดนไทย

[87] เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

⊙วิไลนิเวศน์ท้าว จอมสยาม
ปราสามปรางมาศงาม เพริศแพร้ว
ประเสริฐพระอาราม อุโบสถ
องค์พระมรกตแก้ว เหล่าข้าปวงนิยม
⊙บังคมบรมนารถผู้ ธำรงฤทธิ์
เดชะพระบารมีบพิตร ผ่านฟ้า
ปกเกศทั่วทุกทิศ ข้าบาท เกษมนา
พระเกียรติพระเกริกหล้า ลบล้ำปัถพี
⊙ภูมีเอาเดชป้อง ปกราษฎร์
หมู่ปัจจามิตรขยาด ทั่วด้าว
ระยอบหมอบแทบบาท บงกช
เหมือนหมู่เทพนบท้าว สักรผู้ครองสรวง[88]

จะเห็นว่าเรื่อง*ลิลิตพายัพ*ได้เสนอให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์คือหัวใจสำคัญของความเป็นชาติ

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีส่วนหนึ่งเพื่อเสนอความเป็นชาติในแนวทางที่สอดคล้องกับสมเด็จพระบรมชนกนาถ คือการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับชาติ ดังจะเห็นได้จากการเลือกเหตุการณ์มาใช้ในการเล่นละคร*ตำนานเสือป่า* มีความสอดคล้องกับการเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏในเรื่อง*โคลงภาพพระราชพงศาวดาร* คือการแสดงให้เห็นเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติและการแสดงให้เห็นวีรกรรมของบรรพบุรุษที่มีความเสียสละเพื่อปกป้องชาติให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงและมีอิสระภาพ เป็นการเสนอว่าชาติจะดำรงมั่นคงมีอิสรภาพได้ก็เพราะมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ ชาติกับพระมหากษัตริย์จึงมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมุ่งเน้นไปที่การนำเสนอว่าพระร่วงคือพระมหากษัตริย์และวีรบุรุษสำคัญเพราะเป็นผู้นำที่ทำให้กลุ่มชนมีอิสรภาพ เพื่อยืนยันว่าชาติไทยได้มีการอาศัยอยู่ร่วมกันมาตั้งแต่ในสมัยอดีตไม่ใช่ชาติที่พึ่งตั้งตนขึ้นมาใหม่ แต่เป็นชาติที่มีประวัติความเป็นมาตลอดจนศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ได้สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

[88] เรื่องเดียวกัน, หน้า 131-132.

การนำวรรณคดีมาใช้เป็นเครื่องมือถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเรื่องประเภทตำนานมาเสนอในรูปแบบบทละครที่ปรับให้เรื่องมีความสมจริงมากขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นว่า ชาติมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ส่วนการถ่ายทอดในรูปแบบบทละครทำให้มีการเล่าเรื่องที่สามารถเน้นให้เห็นคุณลักษณะของพระร่วงในฐานะผู้นำของกลุ่มชน บทบาทและบทสนทนาของตัวละครต่าง ๆ ยิ่งแสดงให้เห็นหน้าที่ของประชาชนที่พร้อมจะเสียสละเพื่อชาติ ตลอดจนภาษาวรรณศิลป์ยิ่งช่วยส่งเสริมให้เกิดความรักและความภาคภูมิใจในชาติ ทั้งนี้ การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ตำนานของชาติให้เป็นบทละครประเภทต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่ามีพระราชประสงค์ที่จะเผยแพร่ไปสู่ประชาชนทุกกลุ่ม และการเผยแพร่ด้วยการแสดงยิ่งเป็นการเสริมให้เรื่องราวสร้างความตรึงใจได้ดียิ่งขึ้น กล่าวสรุปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่เรื่องราวความเป็นมาในอดีตของชาติ

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำวรรณคดีอีกส่วนหนึ่งมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างชาติในแนวทางที่แตกต่างออกไป ดังพิจารณาได้ในบทต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการสร้างชาติ

พระบรมราโชบายในการสร้างชาติส่วนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความแตกต่างไปจากพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือพระองค์ไม่ได้มุ่งนำลักษณะร่วมที่มีมาดั้งเดิมของกลุ่มชน เช่น ตำนาน ขนบ ประเพณี วัฒนธรรม มาใช้ในการสร้างสำนึกในความเป็นคนร่วมชาติเดียวกัน และแสดงความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์กับชาติว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่พระองค์ได้ทรงดำเนินการสร้างชาติโดยมุ่งเสนอให้ประชาชนรับรู้ความเป็นชาติในเชิงที่เป็นสถาบันที่ประกอบไปด้วย ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ โดยนำเสนอว่าพระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะผู้นำและเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ นอกจากนั้นพระองค์มีพระบรมราโชบายที่มุ่งเน้นไปที่การปลูกฝังความรักชาติ การป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ การพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าสอดคล้องกับสภาวการณ์โลก การนำประเทศชาติเข้าสู่สังคมนานาชาติในฐานะที่เท่าเทียมกับอารยประเทศ ซึ่งเป็นแนวทางที่แตกต่างออกไปจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

5.1 การปลุกใจให้รักชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะอธิบายให้ประชาชนมีความเข้าใจเรื่องความเป็นชาติที่ชัดเจนและตรงกัน พระองค์ทรงอธิบายความหมายของคำว่า “ชาติ” ไว้ว่า

> คำว่า “ชาติ” นี้ตามศัพท์เดิมแปลว่า ตระกูลฤาประเภทแห่งบุคคล เช่น ชาติพราหมณ์คือตระกูลบุคคลที่เปนนักบุญติดต่อเนื่องกันหลาย ๆ ชั่วคน ชาติกษัตริย์คือตระกูลที่เปนนักรบตามกัน ดังนี้เปนต้น “ชาติ” ก็แปลตรง ๆ ว่ากำเหนิด เท่านั้น ... ต่อมาภายหลังไทยเราจึงมาใช้เรียกคณชนที่อยู่ร่วมกันว่า “ชาติ” ซึ่งอันที่จริงก็ไม่ผิด เพราะคน “ชาติไทย” ก็คือเกิดเป็นไทยเกิดในหมู่ชนที่เรียกนามตนว่า “ไทย”[1]

---

[1] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปลุกใจเสือป่า**, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์, 2530), หน้า 56.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า “ชาติ” คือคำสรรพนามที่ใช้เรียกหมู่ชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นคณะ “ชาติไทย” ก็คือคนไทยหลาย ๆ คณะที่ได้มาอาศัยอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก จะเห็นว่าเป็นการให้ความหมายที่กว้างไม่ได้ระบุรายละเอียดใด ๆ ชัดเจนว่าต้องมีลักษณะอย่างใด

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์บทความเรื่อง “ความเป็นชาติโดยแท้จริง” ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ไทยเมื่อ พ.ศ.2458 เนื่องจากทรงเห็นว่าได้มีผู้แปลความหมายของชาติไปต่าง ๆ นานา ทำให้เกิดความคิดที่แตกต่างกันในประเด็นว่า “ชาติควรจะมีลักษณะอย่างใด คือจะควรประกอบด้วยลักษณะอย่างใด จึ่งจะควรนับได้ว่าเป็นชาติอย่างดีแท้” [2] จึงทรงอธิบายเพื่อให้เป็นที่เข้าใจตรงกันว่า ความเป็นชาติสามารถอธิบายได้หลายแนวทางตามลักษณะของศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งทางกฎหมาย รัฐประสาสนศาสตร์และทางวัฒนธรรม แต่พระองค์ทรงเน้นไปในทางการอธิบายความเป็นชาติด้วยภาษา

> ภาษาเป็นเครื่องผูกพันมนุษย์ต่อมนุษย์แน่นแฟ้นยิ่งกว่าสิ่งอื่น และไม่มีสิ่งไรที่จะทำให้คนรู้สึกเป็นพวกเดียวกันดีหรือแน่นอนยิ่งไปกว่าพูดภาษาเดียวกัน ... ภาษาเป็นสิ่งซึ่งฝังอยู่ในใจมนุษย์แน่นแฟ้น ยิ่งกว่าสิ่งอื่น เพราะฉะนั้นเมื่อบุคคลใดยอมเปลี่ยนภาษาเดิมของตน นั่นแหละจึ่งควรจัดได้ว่าแปลงชาติโดยแท้จริง...สรุปรวมความก็กล่าวได้อีกครั้งหนึ่งว่า ลักษณะที่จะตัดสินว่าใครเป็นคนชาติใดนั้นก็มีอยู่แต่ที่ภาษาซึ่งคนนั้นใช้อยู่โดยปรกตินั้นแล [3]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นพ้องกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ภาษาเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกที่บ่งบอกความเป็นชาติของบุคคลแต่ทรงมีแนวพระราชดำริที่แตกต่างกันออกไป ดังจะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงเน้นว่าการเป็นคนชาติไทยจะต้องพูดภาษาไทยเท่านั้น ความแตกต่างของภาษาถือว่าเป็นการผิดเพี้ยนทางภาษาแต่ไม่ได้ถือว่าเป็นคนต่างภาษา ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นว่าการที่จะถือว่าเป็นคนชาติไทยก็ต้องพูดภาษาไทย ดังนั้นจึงต้องมีการแปลงภาษาคือ “ออกบัญญัติบังคับให้ชนต่างภาษาเรียนภาษาของผู้ปกครอง” [4] หมายความว่าคนที่จะถือได้ว่าเป็นคนชาติ

---

[2] อัศวพาหุ (นามแฝง), **ความเป็นชาติโดยแท้จริง**, (กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์, 2520), หน้า 5.

[3] เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

[4] เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

ไทยก็คือคนที่พูดภาษาไทย ส่งผลให้ผู้ที่ใช้ภาษาอื่น ๆ เมื่อจะถือว่าตนเป็นคนไทยก็ต้องเปลี่ยนมาพูดภาษาไทย

> บรรดาคนไทยทุกคนข้าพเจ้าถือว่าพวกข้าพเจ้าทั้งสิ้น ในหมู่คนไทยด้วยกันไม่ควรจะแบ่งกันว่า ผู้นั้นเปนพวกเขา ผู้นี้เปนพวกเรา ขึ้นชื่อว่าไทยก็ควรจะนับว่า เปนพวกเราด้วยกันทั้งนั้น หากจะเปนพวกเขาก็แต่คนต่างชาติต่างภาษาเท่านั้น[5]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าการเป็นคนชาติไทยก็ต้องใช้ภาษาไทย ซึ่งถือว่าเป็นการแปลงชาติที่แท้จริงกว่าการแปลงชาติด้วยกระดาษ คือการยื่นคำร้อง (เอกสาร) ขอแปลงชาติตามพระราชบัญญัติแปลงชาติ หรือ “กฎหมายแปลงชาติ ร.ศ.130” ที่เป็นการให้คนต่างประเทศสามารถขอแปลงชาติเป็นคนในบังคับสยามได้[6] และ “พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2456” ที่เป็นการประกาศนิติธรรมประเพณีให้แจ้งชัดว่า บุคคลจำพวกใดควรเข้าในลักษณะอันพึงนับว่าเป็นคนไทยได้[7]

ทั้งนี้ เกณฑ์ในการตัดสินความเป็นคนชาติไทยอีกประการหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากก็คือความจงรักภักดีต่อบุคคล

> การที่จะตัดสินว่าผู้ใดเป็นชาติใดโดยแท้จริงนั้น ต้องพิจารณาว่าผู้นั้นมีความจงรักภักดีต่อใคร ถ้าเขาจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเขาจึงจะเป็นไทยแท้ แต่ถ้าใครแสดงตนว่าเป็นอิสระแก่ตน ไม่มีความจงรักภักดีต่อผู้ใดดังนี้ ต้องจัดว่าผู้นั้นเป็นคนไม่มีชาติ เพราะคน ๆ เดียวหรือหมู่เดียวจะตั้งตนเป็นชาติต่างหากหาได้ไม่[8]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าผู้ที่จะเรียกได้ว่าเป็นคนชาติไทยแท้บุคคลผู้นั้นจะต้องมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ จะเห็นว่าพระองค์ทรงเชื่อมโยงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เข้ากับความเป็นชาติ เพราะ“ความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น

---

[5] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปลุกใจเสือป่า**, หน้า 25.

[6] พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, **รวมบทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยว่าด้วยสัญชาติไทยของบุคคลธรรมดา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน**, (กรุงเทพฯ: วิญญชน, 2548), หน้า 22.

[7] เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

[8] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปลุกใจเสือป่า**, หน้า 16.

ตรงกับความรักชาติ เพราะพระเจ้าแผ่นดินเป็นเหมือนหนึ่งวัตถุที่แทนชาติอันปรากฏแก่ตาแห่งนานาประเทศ”[9] หมายความว่าพระมหากษัตริย์มีความสำคัญกับความเป็นชาติ และยังเป็นเครื่องหมายของความเป็นชาติที่มีอิสรภาพ มีเกียรติและทำให้ชาติอื่น ๆ ยอมรับในความเป็นชาติ ดังนั้น ทุกคนจึงมีหน้าที่ในการที่จะดำรงรักษาพระมหากษัตริย์ไว้อย่าให้ใครมาทำลายได้ ดังที่ทรงกล่าวไว้ว่า

> ชาติใดเมืองใดมีพระราชาธิบดีครอบครองอยู่โดยมั่งคง จึ่งได้นับว่ามีพยานแน่ชัดอยู่ว่ามีอำนาจเต็มบริบูรณ์ มีอิศรภาพเต็มที่ ตั้งอยู่มั่นคง ชาติที่มีอำนาจเต็มบริบูรณอยู่ มีอิศรภาพเต็มที่อยู่ตั้งมั่นคงอยู่ ก็นับว่าเปนชาติที่มีสง่าราษีเปนที่นับถือยำเกรงแห่งชาติอื่น ๆ พระราชาธิบดีเปนเครื่องหมายแห่งอำนาจโบราณจึ่งกล่าวเปนคำภาษิตไว้ว่า “พระราชาเปนเครื่องปรากฏของแว่นแคว้น” คือเปนสง่าของเมืองและชาติ...พระราชาธิบดีเปนสง่าของชาติ ก็ย่อมเปนสง่าของคนทุกคนที่ถือว่าเปนส่วนแห่งชาตินั้น จึงเปนน่าที่ของคนทุกคนที่จะต้องตั้งใจรักษาพระเจ้าแผ่นดิน[10]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าผู้ที่จะเป็นคนชาติไทย มิได้ตัดสินจากเชื้อชาติ เพียงแต่ผู้นั้นจะต้องมีคุณสมบัติของความเป็นคนไทย ซึ่งก็คือการประพฤติตนให้มีความเป็นไทย “การใช้ภาษาไทย การจงรักภักดีต่อชาติและพระเจ้าแผ่นดิน โดยไม่จำกัดว่าผู้นั้นจะมีเชื้อชาติเดิมมาอย่างไร”[11] นอกจากนั้น พระองค์ได้ทรงนำคำขวัญของอังกฤษที่ยึดถือ God King and Coutry[12] มาใช้แสดงองค์ประกอบสำคัญของชาติไทย คือ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ได้ทรงเปลี่ยนธงประจำชาติจากธงช้างมาเป็นธงไตรรงค์ 3 สี และได้อธิบายความหมายของสีแต่สีไว้ว่า

> ⊙ ขาวคือบริสุทธิ์ศรีสวัสดิ์ หมายพระไตรรัตน์
> และธรรมคุ้มจิตไทย

---

[9] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชดำรัสรวมร้อยครั้ง**, หน้า 43.

[10] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปลุกใจเสือป่า**, หน้า 51.

[11] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ประมวลพระราชนิพนธ์ภาคปกิณกะ,** (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2497), หน้า 225-228.

[12] กรรณภิรมย์ สุวรรณนานนท์, **“พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย**,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 110.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⊙แดงคือโลหิตเราไซร้ ซึ่งยอมสละได้
เพื่อรักษาชาติศาสนา
⊙น้ำเงินคือสีโสภา อันจอมประชา
ธโปรดเป็นของส่วนพระองค์
⊙จัดริ้วเข้าเป็นไตรรงค์ จึ่งเป็นสีธง
ที่รักแห่งเราชาวไทย[13]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายความหมายของสีบนธงไตรรงค์ว่า สีแดงหมายถึงชาติ สีขาวหมายถึงศาสนาและสีน้ำเงินหมายถึงพระมหากษัตริย์ สำหรับความหมายขององค์ประกอบแรกคือชาติ ได้กล่าวไปแล้วในประเด็นข้างต้น ส่วนองค์ประกอบที่สองคือ ศาสนา พระองค์ได้ทรงกล่าวถึงความสำคัญของศาสนาที่มีต่อความเป็นชาติไว้ว่า

> ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่าชาติกับสาสนาย่อมเปนสิ่งซึ่งต่อเนื่องกัน ถ้าชาติพินาศไปแล้วสาสนาก็จะตั้งอยู่มิได้ ถ้าสาสนาเสื่อมทรามจนสูญสิ้นไปแล้ว ประชาชนก็จะมีคุณธรรมย่อหย่อนลงไปจนลงท้ายไม่มีเลย ชาติใดที่ไร้คุณธรรมชาตินั้นก็ต้องถึงแก่ความพินาศล่มจม[14]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าศาสนาเป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนในชาติมีคุณธรรม และถ้าประชาชนในชาติขาดคุณธรรมชาติก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ “ชาติที่บริบูรณด้วยคุณธรรมย่อมจำเริญ ที่ไร้คุณธรรมย่อมตกต่ำเลวทราม ย่อมถึงความพินาศเปนที่สุด”[15] เนื่องจากชาติมีคนอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก ดังนั้น การที่ประชาชนมีคุณธรรมก็จะทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

องค์ประกอบที่สาม คือพระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายความหมายไว้ว่า พระมหากษัตริย์คือผู้ปกครองหมู่คณะหรือผู้นำของชาติ

---

[13] ทิพย์สุเนตร อนัมบุตร, **วรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2531), หน้า 51.

[14] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปลุกใจเสือป่า**, หน้า 69.

[15] เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

> พระราชาธิบดีคือผู้ที่ได้รับมอบให้ถืออำนาจแห่งคณไว้ และใช้อำนาจอันนั้นเพื่อประโยชน์และความสุขของคณ เพราะฉะนั้นการที่นับถือฤาเคารพพระราชาธิบดีก็คือเคารพนับถืออำนาจแห่งคณ[16]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า พระมหากษัตริย์คือสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ พระมหากษัตริย์เป็นเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นว่าชาตินั้น ๆ เป็นชาติที่มั่นคงและเป็นชาติที่มีสง่าราศีเป็นที่นับถือแก่ชาติอื่น ๆ นอกจากนั้นพระองค์ทรงแสดงให้เห็นหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ ชาติและประชาชน โดยเปรียบเทียบกับการเดินเรือในท้องทะเล ชาติบ้านเมืองเปรียบเหมือนเรือ พระราชาธิบดีคือนายเรือ ประชาชนคือผู้ที่ไปด้วยกันในเรือลำนั้น[17]

> ท่านกับข้าพเจ้าเหมือนอยู่ในเรือลำเดียวกัน จะเอาตัวออกหากจากกันไม่ได้ ไม่มีทางที่จะหลีกกันไปได้พ้นแล้ว ถ้าจะล่มจมก็ล่มด้วยกัน ถ้าจะรอดก็รอดด้วยกัน ท่านกับข้าพเจ้ามาตั้งใจพร้อมกันเสียเถิดว่า เราจะพยายามพาชาติของเราไปให้ตลอดห้วงมหาสมุท[18]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า พระมหากษัตริย์มีหน้าที่ในการเป็นผู้นำในการนำชาติให้อยู่รอดปลอดภัยและมีความรุ่งเรือง ส่วนประชาชนในชาติก็มีหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมั่นและให้ความร่วมมือกับผู้นำเพื่อจะได้ช่วยกันนำพาชาติไปสู่หนทางแห่งความเจริญก้าวหน้า ดังนั้นความเป็นชาติที่มั่นคงจึงเกิดจากการร่วมมือร่วมใจกันของทั้งผู้นำและผู้ตามที่ต่างก็ทำหน้าที่ของตน

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นความเป็นชาติอยู่ที่ความรักชาติ ความเลื่อมใสและยึดมั่นในหลักศาสนาและความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ทั้งสามองค์ประกอบเป็นหลักสำคัญของความเป็นชาติ มีข้อสังเกตว่าพระองค์ทรงแยกชาติกับพระมหากษัตริย์ออกจากกันซึ่งจะแตกต่างไปจากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเห็นชาติกับพระมหากษัตริย์มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังคงเน้นความสูงส่งและความสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อชาติ คือพระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในสถานะผู้นำความสุขความเจริญมาสู่

---

[16] เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

[17] เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

[18] เรื่องเดียวกัน, หน้า 50-55.

ชาติ ประชาชนจึงต้องมีความจงรักภักดีและปฏิบัติตามแนวทางของพระมหากษัตริย์ ส่วนศาสนาเป็นหลักหรือเครื่องชักนำจิตใจให้ประชาชนมีความประพฤติปฏิบัติไปในทางที่ดีงาม ทั้งสามองค์ประกอบมีลักษณะเป็นสถาบันในเชิงสัญลักษณ์ ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์บทร้อยกรองเพื่อใช้ในการปลุกใจให้คนรักชาติ

บทร้อยกรองปลุกใจ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทร้อยกรองขึ้นมาจำนวนหนึ่งเพื่อให้เป็นบทปลุกใจ ชักจูงใจ ให้มีความรักชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทร้อยกรองที่มีขนาดสั้น ๆ มีจำนวนบทไม่มากนัก อาจมีการตั้งชื่อบทหรือไม่มีก็ได้ เป็นบทร้อยกรองที่มีรูปแบบหลากหลายทั้งที่เป็นโคลง ฉันท์ กาพย์และกลอน ซึ่งมีเนื้อหาปลุกใจให้มีความรักชาติ บทปลุกใจเหล่านี้มุ่งแสดงเนื้อความที่กระชับและชัดเจน โดยพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นในวาระพิเศษต่าง ๆ หรือเพื่อนำไปพิมพ์เผยแพร่โดยตรง เช่น โคลงสยามานุสสติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์โคลงสยามานุสสติตามคำกราบบังคมทูลของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เนื่องในโอกาสที่ทรงส่งทหารอาสาไปสงครามในทวีปยุโรปคราวสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ.2461 เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้กับเหล่าทหารที่จะต้องเดินทางไปทำสงครามในคราวนั้น

⊙รักราช จงจิตน้อม ภักดี ท่านนา
รักชาติ กอบกรณีย์ แน่วไว้
รักศาสน์ กอบบุญตรี สุจริต ถ้วนเทอญ
รักศักดิ์ จงจิตให้ โลกซร้องสรรเสริญ
⊙ยามเดินยืนนั่งน้อม กะมล
รำลึกถึงเทศตน อยู่ยั้ง
เป็นรัฏฐะมณฑล ไทยอยู่ สราญฮา
ควรถนอมแน่นตั้ง อยู่เพี้ยงอวสาน
⊙ใครรานใครรุกด้าว แดนไทย
ไทยรบจนสุดใจ ขาดดิ้น
เสียเนื้อเลือดหลั่งไหล ยอมสละ สิ้นแล
เสียชีพไป่เสียสิ้น ชื่อก้องเกียรติงาม
⊙หากสยามยังอยู่ยั้ง ยืนยง
เราก็เหมือนอยู่คง ชีพด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หากสยามพินาศลง ไทยอยู่ ได้ฤา
เราก็เหมือนมอดม้วย หมดสิ้นสกุลไทย[19]

ความในโคลงสยามานุสสติแสดงให้เห็นหลักคิดและวิธีปฏิบัติต่อหลักสำคัญของชาติอย่างชัดเจน โคลงบทแรกแสดงแนวคิดหลักเกี่ยวกับความเป็นชาติและย้ำว่าการเป็นคนในชาติต้องรักและยึดมั่นกับองค์ประกอบของชาติ คือ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ รวมถึงการรักศักดิ์ศรีของตน บทต่อ ๆ มาได้ย้ำให้เห็นถึงหน้าที่ของพลเมืองในชาติที่จะต้องให้ระลึกถึงชาติเป็นอันดับแรก ช่วยเสียสละเพื่อป้องกันชาติ

โคลงสยามานุสสติมุ่งปลุกใจให้เหล่าทหารเกิดความกล้าหาญ ความมุ่งมั่น ความเสียสละที่จะไปร่วมรบในสงคราม จะเห็นว่าในโคลงบทที่สาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ถ้อยคำที่มุ่งปลุกใจให้เกิดความฮึกเหิม วรรคที่ว่า “ไทยรบจนสุดใจขาดดิ้น” “เสียเนื้อเลือดหลั่งไหล” เสนอให้เห็นว่า คนไทยสามารถยอมตายเพื่อปกป้องชาติได้ ในบทสุดท้าย พระองค์ทรงเชื่อมโยงการดำรงอยู่ของความเป็นชาติเข้ากับการดำรงอยู่ของประชาชน ถ้าชาติล่มสลายไปก็เท่ากับว่าไม่มีคนไทยอีกต่อไป ดังนั้นประชาชนทุกคนจึงมีหน้าที่ในการดูแลปกป้องชาติให้มีความมั่นคงปลอดภัยและดำรงอยู่เป็นอิสรภาพต่อไป การใช้ฉันทลักษณ์ประเภทโคลงเป็นการเสนอสาระสำคัญในท่วงทำนองที่สั้นและกระชับแต่สื่อความหมายได้ลึกซึ้ง ดังนั้นโคลงสยามานุสสติจึงเป็นบทปลุกใจที่ทั้งรูปแบบและเนื้อหาของโคลง 4 บทนี้ สื่อความหมายของความรักชาติได้อย่างชัดเจนและเหมาะสมกับการใช้ปลุกใจทหารยิ่งนัก

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ปลุกใจชื่อว่า ฎบทชวนรักชาติ” เพื่อใช้เป็นบทปลุกใจประชาชนให้เกิดความรักชาติ

⊙เรานี้เกิดมาแล้วชาติหนึ่ง ควรคำนึงถึงชาติศาสนา
ไม่ควรให้เสียทีที่เกิดมา ในหมู่ประชาชาวไทย
แม้ใครตั้งจิตคิดรักตัว จะมัวนอนนิ่งอยู่ไฉน
ควรจะร้อนอกร้อนใจ เพื่อให้พรั่งพร้อมทั่วตน
ชาติใดไร้รักสมัคสมาน จะทำการสิ่งใดก็ไร้ผล
แม้ชาติย่อยยับอับจน บุคคลจะสุขอยู่อย่างไร
⊙ใครมาเป็นเจ้าเข้าครอง คงจะต้องบังคับขับไส
เคี่ยวเข็ญเย็นค่ำกรำไป ตามวิสัยเชิงเช่นผู้เป็นนาย

[19] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทปลุกใจร้อยประการ**, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์, 2530), หน้า 3.

เขาจะเห็นแก่หน้าค่าซื่อ จะนับถือพงศ์พันธ์นั้นอย่างหมาย
ไหนจะต้องเหนื่อยยากลำบากกาย ไหนจะอายทั่วทั้งโลกา
⊙เพราะฉะนั้นชวนกันสวามิภักดิ์ จงรักร่วมชาติศาสนา
ยอมตายไม่เสียดายชีวา เพื่อรักษาอิสระคณะไทย
สมานสามัคคีให้ดีอยู่ จะสู้ศึกศัตรูทั้งหลายได้
ควรคิดจำนงจงใจ เป็นไทยจนสิ้นดินฟ้า[20]

พระราชนิพนธ์บทนี้มุ่งเตือนใจให้ประชาชนเกิดความรักชาติและศาสนา มีความสมัครสมานสามัคคีปกป้องประเทศชาติจากข้าศึกศัตรู แม้กระทั่งชีวิตก็ยอมสละเพื่อชาติได้และมีสำนึกในความเป็นคนชาติไทยอยู่เสมอ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อมโยงความมั่นคงหรือการดำรงอยู่ของชาติกับการดำรงอยู่ของประชาชนในชาติ ถ้าชาติล่มสลายไปถึงแม้ว่าจะมีชีวิตอยู่ก็ไม่สามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข

จะเห็นว่าเนื้อหาบทปลุกใจสยามานุสติและบทชวนรักชาติมีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกัน คือการปลุกใจให้รักชาติศาสนาและมีความสามัคคี แต่ด้วยการใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ที่ต่างกัน บทชวนรักชาติที่ประพันธ์ด้วยกลอนทำให้สามารถอธิบายความให้มีรายละเอียดมากกว่า และมีน้ำเสียงที่เบากว่าบทสยามานุสติซึ่งแต่งให้ทหารที่จะไปรบในสงครามโลก บทชวนรักชาติจึงเป็นการเชิญชวนประชาชนทั่วไปให้ตระหนักในหน้าที่ที่มีต่อชาติ

บทร้อยกรองสุภาษิต

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทร้อยกรองสุภาษิตจำนวนหนึ่งเพื่อแสดงให้เห็นหน้าที่หรือแนวทางการปฏิบัติตนของประชาชน ซึ่งส่วนมากตีพิมพ์อยู่ในหนังสือดุสิตสมิตเป็นประจำทุกสัปดาห์ ตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ.2461 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ.2463 โดยทรงนำสุภาษิตที่มีอยู่เดิม หรือพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระสังฆราช และข้อความจากวรรณกรรมทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศมาพระราชนิพนธ์เป็นโคลงหรือคำประพันธ์ชนิดอื่น ๆ แสดงข้อคิดในเรื่องต่าง ๆ เนื้อหาของบทร้อยกรองสุภาษิตส่วนหนึ่งมีเนื้อความลักษณะเดียวกับบทร้อยกรองสุภาษิตที่เคยมีมาอย่างเช่น สุภาษิตพระร่วง โคลงโลกนิติ หรือวรรณกรรมสุภาษิตในจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามที่เป็นการแสดงคติเตือนใจในการดำเนินชีวิตและแสดงแนวทางด้านจริยปฏิบัติของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ เช่น พระมหากษัตริย์ ข้าราชการ ประชาชนทั่วไป หรือการปฏิบัติตนของชายหญิง ซึ่งข้อสุภาษิตเหล่านี้เมื่อนำไปปฏิบัติก็จะเกิดผลดีโดยตรงกับตัวผู้ปฏิบัติ

---

[20] เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

ทั้งนี้ มีพระราชนิพนธ์อีกส่วนหนึ่งถึงแม้จะมีเนื้อหาเป็นลักษณะเป็นข้อสุภาษิต แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เนื้อความข้อสุภาษิตให้เชื่อมโยงกับความเป็นชาติและความมั่นคงของชาติ โคลงทำหน้าที่อธิบาย ความหมาย ความสำคัญของชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ และแสดงหน้าที่ของประชาชนที่มีต่อชาติ โดยมีลีลาการประพันธ์ที่เป็นการปลุกใจ

⊙อันเราเปนชาติเชื้อ ชาวไทย
ตัวเล็กก็มีใจ ใหญ่ป้ำ
ไม่ยอมระยอบใคร ในโลก เลยพ่อ
ถึงอริหาญห้ำ ห่อนแสยง
⊙รวมแรงกันเข้ากรอบ การงาน
รวมทรัพย์ผดุงสถาน ถิ่นเทศ
รวมจิตอภิบาล บ้านเกิด
รวมรบป้องกันเขต ของสยาม
⊙เสียงามอย่าเสียศักดิ์ ศรีสวัสดิ์
เสียทรัพย์อย่าเสียอรรถ รอบรู้
เสียชีพอย่างเสียสัตย์ ธรรมะ
เสียชาติอย่าเสียสู้ สละชนม์[21]

เนื้อความในโคลงแสดงหน้าที่ของประชาชนที่มีต่อชาติ คือสามัคคีและเสียสละเพื่อส่วนรวมในด้านต่าง ๆ ทั้งการร่วมแรง ร่วมทรัพย์ ร่วมใจและร่วมปกป้อง เป็นการมุ่งกระตุ้นและย้ำให้ประชาชนเกิดความมุ่งมั่นที่จะดูแลปกป้องบ้านเมืองให้ปลอดภัยและมั่นคง การกล่าวว่า “อันเราเปนชาติเชื้อ ชาวไทย” แสดงให้เห็นความเป็นพวกพ้องเดียวกัน อีกทั้งการใช้ความว่า “ตัวเล็กก็มีใจใหญ่ป้ำ” เป็นการกล่าวแทนตัวว่าแม้จะเป็นชาติที่เล็กแต่ก็มีจิตใจที่เข้มแข็ง ยิ่งเป็นการปลุกใจให้เกิดความฮึกเหิม รวมถึงการเล่นคำซ้ำในบทที่สอง คำว่า “รวม” เป็นคำที่ช่วยย้ำความให้เห็นการร่วมมือร่วมใจกันในด้านใดบ้าง ส่วนการซ้ำคำว่า “เสีย” ตำแหน่งที่หนึ่งและสี่ในวรรคแรกทุกบาทของบทที่สาม เป็นการย้ำความว่าประชาชนต้องเสียสละสิ่งใดบ้างเพื่อรักษาชาติ

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำสุภาษิตของชนชาติอื่นมาแปลและพระราชนิพนธ์ขยายความเพื่อให้มีเนื้อหาเป็นการปลุกใจให้คนไทยมีความรักชาติ เช่น สุภาษิตของ

[21] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทปลุกใจร้อยประการ**, หน้า 17.

เฮนรี วอดสเวอร์ท ลองเฟลโลว์ (Henrry Wadsworth Longfellow) กวีอเมริกัน พระองค์ทรงนำมาพระราชนิพนธ์เป็นโคลงสุภาษิต ความว่า

⊙ประวัติวีรบุรุษไซร้	เตือนใจ เรานา
ว่าอาจจะยังชนม์	เลิศได้
และยามจะบรรลัย	ทิ้งซึ่ง
รอยบาทเหยียบแน่นไว้	แทบพื้นทรายสมัย
⊙โคลงบทนี้มุ่ง	จักสอน เราแล
ดูเยี่ยงบรรพบุรุษ	ประเสริฐ
เขามีเกียรติขจร	เพื่อเหตุ ใดฤา
เราก็ดูเยี่ยงเถิด	จักได้ดีเหมือน
.....	.....
⊙สยามยงอยู่ด้วย	เสรี-ภาพแฮ
เพราะบรรพบุรุษเรา	รักษ์ชาติ
เป็นไทยอยู่พันปี	ไป่เสื่อม
เราลูกนักรบกาจ	กลั่นแกล้วเดิมมา[22]

เนื้อความโคลงสุภาษิตชุดนี้มุ่งสอนให้ระลึกและใคร่ครวญถึงวีรกรรมของบรรพบุรุษว่าเหตุใดจึงมีปรากฏชื่อเสียงเกียรติยศมาจนปัจจุบัน และชี้ให้เห็นว่าการที่ชาติยืนยงมีเสรีภาพมาจนทุกวันนี้ก็เพราะบรรพบุรุษได้ปกป้องรักษาไว้ ในบาทสุดท้ายได้กล่าวทิ้งท้ายไว้ว่า “เราลูกนักรบกาจกลั่นแกล้วเดิมมา” เป็นการทิ้งความที่ทำให้คนอ่านเกิดความภาคภูมิใจและเป็นการปลุกใจให้ดำเนินตามแบบบรรพบุรุษ

จะเห็นว่าการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทร้อยกรองปลุกใจให้ประชาชนมีความรักชาติในรูปของสุภาษิต เป็นการนำเสนอคติที่มีความแตกต่างออกไปจากเดิม คือไม่ได้เสนอเฉพาะแนวทางการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ส่วนตน แต่เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม อีกทั้งยังเสมือนเป็นการประกาศว่า การรักชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์เป็นจริยาอันดีอีกประการหนึ่งที่ประชาชนในชาติควรปฏิบัติจริง ๆ

[22] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **สุภาษิตพระราชนิพนธ์**, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2549), หน้า 24.

บทละคร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทร้อยกรองปลุกใจสอดแทรกไว้ในบทพระราชนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ โดยส่วนมากพระราชนิพนธ์ไว้ในตอนท้ายของเรื่องเหมือนเป็นบทสรุปพระราชนิพนธ์เรื่องนั้น บทละครเรื่องสำคัญที่มีบทปลุกใจให้ประชาชนมีความรักชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์แทรกอยู่ตลอด คือ *บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง* (สำนวนที่สาม) ที่ในบทที่ 4 ได้กล่าวไปแล้วว่า เป็นการแสดงตำนานของชาติ แต่นอกจากจะแสดงเรื่องราวแล้วในตอนท้ายเรื่องได้มีการแทรกเนื้อหาที่มุ่งนำเสนอความคิดเรื่องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และปลุกใจให้มีความรักชาติในลักษณะที่เป็นสถาบัน

ขอให้ท่านเสนาพฤฒาจารย์	สมัคสมานสามัคคี
อย่าเห็นแก่ตัวมัวพะวง	ลุ่มหลงฤศยาไม่ควรที่
อย่าต่างคนต่างแข่งกันแย่งดี	อย่างให้ช่องไพรีที่มุ่งร้าย
แม่เราฤศยากันและกัน	ไม่ช้าพลันพากันฉิบหาย
ระวังการยุยงส่งร้าย	นั่นแหละเครื่องทำลายสามัคคี
.....	.....
ฉนั้นไซร้ขอไทยจงร่วมรัก	จงร่วมสมัคสโมสร
เอาไว้เผื่อเมื่อมีไพรีรอญ	จะได้สู้ดัสกรด้วยเต็มแรง
ไทยรวมกำลังตั้งมั่น	จะสามารถป้องกันขันแข็ง
ถึงแม้ว่าศัตรูผู้มีแรง	มายุทธ์แย้งก็จะปะลาศไป
ขอแต่เพียงไทยเราอย่าผลาญญาติ	ร่วมชาติร่วมจิตเปนข้อใหญ่
ไทยอย่างมุ่งร้ายทำลายไทย	จงพร้อมใจพร้อมกำลังระวังเมือง
ให้นานาภาษาเขานิยม	ชมเกียรติยศฟูเฟื่อง
ช่วยกันบำรุงความรุ่งเรือง	ให้ชื่อไทยกระเดื่องทั่วโลกา
ช่วยกันเต็มใจใฝ่ผดุง	บำรุงทั้งชาติศาสนา
ให้อยู่สิ้นดินฟ้า	วัฒนาเถิดไทย ไชโย[23]

พระร่วงได้กล่าวถึงหน้าที่ของคนในชาติที่จะต้องรักสามัคคีกัน การรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นสิ่งที่ทำให้ชาติสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและเจริญรุ่งเรือง นอกจากจะชี้ให้เห็นว่าบรรพบุรุษได้ดำเนินการอย่างไรจึงสามารถดำรงความเป็นชาติเอาไว้ได้จนมาถึงวันนี้ ยังเสนอ

[23] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2537), หน้า 116-118.

ความคิดเรื่องการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของชาติ และการแสดงให้นานาชาติเห็นถึงความเป็นตัวตนและความรุ่งเรืองของชาติที่ไม่ด้อยไปกว่าชาติอื่น จะเห็นว่าเป็นการนำความคิดเรื่ององค์ประกอบสำคัญของชาติทั้ง 3 สถาบันมาสอดแทรกลงไปในบทละครอีกด้วย

นอกจากนั้นในเรื่อง*พระร่วงสำนวนบทละครร้อง* (สำนวนที่สี่) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ช่วยปลายรัชกาล ทำให้บทละครร้องสำนวนนี้จึงยังมิได้มีการพิมพ์เผยแพร่ในช่วงเวลานั้นทันทีและไม่มีพระราชนิพนธ์คำนำของพระองค์เหมือนดังเช่นสำนวนอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมิทันได้มีการพิมพ์เผยแพร่ในช่วงรัชสมัย แต่ก็ได้มีการจัดแสดงครั้งหนึ่ง ณ พระราชนิเวศมฤคทายวัน ในปี พ.ศ.2467 โดยพระองค์ทรงแสดงเป็นนายมั่นปืนยาว[24]

เรื่อง*พระร่วงสำนวนบทละครร้อง*มีเนื้อหาเหมือนกับ*พระร่วงสำนวนบทละครพูดคำกลอน* (สำนวนที่สาม) แต่ได้ตัดเนื้อหาและตัวละครบางส่วนออกไปบ้าง คือตัดตอนต้นเรื่องที่กล่าวถึงความเป็นมาของพระร่วง การส่งส่วยน้ำให้กับขอม การสานชะลอมใส่น้ำให้ขอมบรรทุกน้ำไปเอง และเหตุการณ์ในเมืองขอมทั้งหมด จึงทำให้สำนวนนี้มีเพียง 4 องก์ 6 ตอน และ 5 ฉาก โดยเริ่มเรื่องตอนต้นที่พระร่วงได้แจ้งให้ทราบว่าสุโขทัยไม่พร้อมรับไมตรีจากเมืองละโว้ จึงเร่งให้เตรียมการสำหรับการรับศึกจากขอมและดำเนินเรื่องเรื่อยไปจนจบพระร่วงได้เป็นกษัตริย์กรุงสุโขทัย

เรื่อง*พระร่วงสำนวนบทละครร้อง* เนื้อหามิได้มุ่งแสดงเรื่องราวของพระร่วงทั้งหมดและไม่ได้เน้นเรื่องคุณลักษณะความเป็นผู้นำของพระร่วงมากนัก ดังที่ได้ตัดทอนเนื้อหาตอนต้นออกไป แต่เป็นการเน้นเรื่องของความสามัคคีและความร่วมแรงร่วมใจกันของประชาชนชาวเมืองในการที่จะปกป้องบ้านเมืองให้พ้นภัยจากการรุกรานของศัตรู ลักษณะเด่นของ*เรื่องพระร่วงสำนวนบทละครร้อง*ที่แตกต่างไปจากสำนวนอื่น ๆ คือการมีบทร้องหมู่และบทสนทนาของประชาชนซึ่งมีเนื้อความที่มุ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่ชนชาติไทย อีกทั้งได้เสนอความคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของประชาชนที่มีต่อ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

อันพวกเราหญิงชายทั้งหลายไซร้	อยากให้ไทยชื่อชูฟูกระเดื่อง
สละชีพเพื่อผดุงความรุ่งเรือง	ให้ขึ้นชื่อเลื่องขจรไกล
เรายอมเสียชีวารักษาสัตย์	รักษารัฐสีมาที่อาศัย
รักษาชาติศาสนาถาวรไว้	ให้ไทยคงเป็นไทยชั่วดินฟ้า[25]

[24] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "คำนำ," ใน **บทละครร้องเรื่องพระร่วง,** (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2515), หน้า 53.

[25] เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

นอกจากเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการปกป้องชาติให้มีเป็นอิสรภาพแล้ว *เรื่องพระร่วงสำนวนบทละครร้อง*ได้แทรกความคิดเรื่องสถาบันศาสนาเข้ามาไว้ด้วย ดังในตอนที่ชาวเมืองละโว้ร่วมใจกันออกไปปกป้องเมืองจากทหารขอม ก่อนไปนางจันทร์ได้ชักชวนให้มีการสวดมนตร์ก่อน “บัดนี้เราควรชวนกัน สวดมนตร์เพื่อมั่นในทางจิตใจ”[26] ต่อจากนั้นมีบทสวดเป็นทำนองสรภัญญะ อีกทั้งเมื่อสามารถเอาชนะขอมได้ ก็มีบทร้องหมู่ที่กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้คนไทยชนะขอม

ชโยชาวไทยชัยชำนะ อ้ายขอมเกะกะแพ้ฉิบหาย
มันมุ่งยกมาจะทำลาย กลับตายเกลื่อนกลาดดาษแผ่นดิน
พวกไทยใจมั่นในธรรมะ จึ่งชนะได้สมดังถวิล
อ้ายขอมจัญไรในทมิฬ ไร้ธรรมจึ่งสิ้นชีวาพลัน[27]

ความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าที่พวกขอมพ่ายแพ้ก็เพราะเป็นพวกที่ไม่มีหลักธรรม คือการที่ยกทัพมุ่งมาทำลายเมืองละโว้ ส่วนคนไทยสามารถเอาชนะขอมได้ก็เพราะเป็นผู้ที่ใฝ่ในทางธรรม

นอกจากนั้น เรื่องหาได้กล่าวถึงประชาชนมีความตั้งใจที่จะปกป้องสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

ได้ฟังพระบรรหาร แสนซาบซ่านสู่ดวงใจ
ขอรับบรรหารไว้ ด้วยภักดีที่เกศา
ข้าเจ้าเหล่าพสก พร้อมกันยกหัตถ์วันทา
แลขอปฏิญญา แด่พระองค์ผู้ทรงธรรม์
ขอองค์พระไตรรัตน์ ที่พึ่งสัตว์สาระพัน
อีกเทวะเทวัญ เป็นพยานณกาลนี้
ข้าเจ้าผู้เป็นไทย จงใจรักและภักดี
ต่อองค์พระทรงศรี สถิตเกล้าเหล่าประชา
ขอพึ่งพระสมภาร ทุกวันวารขอเป็นข้า
เต็มใจใฝ่อาสา เพื่อต่อสู้หมู่ไพรี
ชีวิตไม่เสียดาย ทูลถวายเป็นพลี
ทั้งกล้ารบราวี รักษาชาติศาสนา
ข้าศึกจะบำราบ จนเลือดอาบพสุธา

[26] เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

[27] เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

เราไทยผู้ใจกล้า ไม่ยอมแพ้แก่ใครใคร
จนทนทรหด กว่าจะหมดลมหายใจ
หากกรรมจำบรรลัย ขอตายกอดบาทยุคล
ข้าขอถวายพร ให้ภูธรธดำกล
ในรัฐะมณฑล ถิ่นของไทยอันไพบูลย์
ขอพระผู้จอมไทย เนานานในราไชสูรย์
ศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชพูน เกียรติเกริกไกรแลไชโย[28]

ตัวอย่างข้างต้นเป็นบทร้องหมู่ของประชาชนที่ร้องตอบพระราชดำรัสของพระร่วงในตอนจบเรื่อง ในบทพระราชนิพนธ์สำนวนอื่น ๆ จะไม่มีความในตอนนี้ เนื้อความเป็นคำปฏิญาณของประชาชนที่ได้แสดงว่าจะรักและจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดหลักเรื่องชาติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวได้ว่า*พระร่วงสำนวนบทละครร้อง* มีกลวิธีการเล่าเรื่องที่ต่างออกไปจากสำนวนอื่น ๆ อย่างเด่นชัด การให้ความสำคัญกับบทร้องของชาวเมืองถือว่าเป็นการเน้นความคิดของประชาชนที่มีต่อพระร่วงและการดูแลป้องกันชาติให้มั่นคงและมีอิสรภาพ

*บทละครร้องเรื่องพระร่วง*จึงมิใช่การเสนอเรื่องราวของพระร่วงเป็นหลัก แต่เป็นการนำเรื่องราวพระร่วงมาใช้เสนอความคิดเรื่อง ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ผ่านรูปแบบบทละครร้อง ทำให้เนื้อความในบทร้องของประชาชนได้ถ่ายทอดแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการรักชาติมีลักษณะเป็นการร้องปลุกใจ โดยมักใช้คำเรียกรวม เช่น “พวกเราชาวไทย” “พวกไทย” “พวกเราชายหญิง” เป็นการปลุกเร้าให้เกิดความเป็นพวกเดียวกันและกระตุ้นให้มีความรักชาติ ลักษณะเด่นของรูปแบบละครร้องสามารถใช้ถ่ายทอดสารเรื่องความเป็นชาติได้อย่างแยบคาย

ในบรรดาบทร้อยกรองที่ใช้ในการปลุกใจให้รักชาติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นความสำคัญของชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ มีลักษณะความสำคัญที่เท่าเทียมกัน โดยไม่ได้เน้นว่าพระมหากษัตริย์มีความสำคัญที่สุด นอกจากนั้นพระองค์ไม่ได้ทรงมุ่งเน้นให้เห็นความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์กับความเป็นชาติ หรือความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์กับประชาชนในด้านการพึ่งพาใต้ร่มพระบรมโพธิสมภาร หรือการเสนอให้เห็นความสัมพันธ์และความผูกพันของพระมหากษัตริย์กับประชาชนในเชิงประจักษ์ ดังได้ปรากฏมาตั้งแต่ในอดีตเรื่อยมาจนปัจจุบันเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสนอไว้ แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอให้เห็นภาพของพระมหากษัตริย์ในลักษณะ

[28] เรื่องเดียวกัน, หน้า 127-128.

ที่เป็นสถาบัน โดยทำหน้าที่เป็นผู้นำของชาติ ส่วนประชาชนที่อาศัยอยู่ในชาติคือผู้ตามมีหน้าที่ทำตามผู้นำ ความสัมพันธ์จึงเป็นลักษณะผู้นำและผู้ตาม

5.2 การป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินพระบรมราโชบายในการสร้างชาติประการหนึ่งก็คือ การดำเนินการต่าง ๆ เพื่อป้องกันภัยที่จะบังเกิดขึ้นแก่ชาติที่เกิดจากนานาชาติ ถึงแม้ว่าการคุกคามทางดินแดนของชาติอาณานิคมจะผ่อนคลายลงและได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นการคุกคามทางเชิงเศรษฐกิจ แต่พระองค์ไม่ได้ทรงวางพระราชหฤทัยมหาอำนาจ ทรงมุ่งส่งเสริมการรักษาความมั่นคงและความปลอดภัยของชาติอย่างจริงจังและสม่ำเสมอตลอดรัชสมัย [29] ดังที่ทรงกล่าวว่า“คนไทยทั้งหลาย ข้าเจ้าขอเตือน อย่าเผลอตัวมัวหลงว่าบ้านเมืองสงบราบคาบอยู่ จะไม่ต้องกระตือรือร้นเตรียมตัว เราต้องเตรียมไว้ให้พร้อมเสมอ” [30] ดังนั้น พระองค์จึงทรงมุ่งปลูกฝังให้ประชาชนมีความรักชาติ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ชาติมีความมั่นคงและเป็นอิสรภาพ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า ความรักชาติต้องเริ่มจากความรักในหมู่คณะของตน พระองค์ทรงใช้คำว่า Esprit de Corps [31] หรือที่เรียกว่าจิตวิญญาณของคณะ คือการเห็นแก่ประโยชน์ของหมู่คณะเป็นสำคัญซึ่งหมายถึงความรักชาติ วิธีที่จะแสดงความรักชาติ เช่น “การเอื้อเฟื้อแก่คนสัญชาติเดียวกัน การไม่ประทุษร้ายแก่คนสัญชาติเดียวกัน ประพฤติตนเป็นพลเมืองดี มีความเสียสละและต้องรู้จักหวงและสงวนชาติ” [32] จะเห็นว่าการแสดงความรักชาติสามารถทำได้หลายประการ แต่พระองค์มีพระราชดำริว่าหน้าที่ประการสำคัญของการรักชาติคือการป้องกันภัยที่จะบังเกิดขึ้นกับชาติ

> ข้อสำคัญที่สุดซึ่งคนไทยไม่ควรจะลืมเสียเลย คือคนไทยทุก ๆ คน ต้องกระทำหน้าที่ของตนตามที่ต้นตระกูลและชนกของเราทั้งหลายได้กระทำมาแล้วก่อนเรา ทุก ๆ คนต้องเตรียมตัวพร้อมและต้องกระทำตนให้เปนผู้สามารถจะต่อสู้

---

[29] กรรภิรมย์ สุวรรณนานนท์, **“พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย**,” หน้า 131.

[30] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปลุกใจเสือป่า**, หน้า 26.

[31] Esprit de corps [U] (from French) feelings of pride, care and support for each other, etc. that are shared by the members of a group อ้างใน **Oxford Dictionary 7th**, (Oxford: Oxford University Press, 2005), p. 496.

[32] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทปลุกใจร้อยประการ,** หน้า 29-30.

> ศัตรูที่จะมาย่ำยีชาติเรา ต้องเปนผู้สามารถป้องกันรักษาบ้านเกิดเมืองนอนของตน[33]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าชาติไทยจะต้องเตรียมพร้อมระมัดระวังภัยที่จะเกิดขึ้นจากการรุกรานของชาวต่างชาติในแนวทางต่าง ๆ ถึงแม้ว่าจะยังไม่มีเหตุร้ายเกิดขึ้น พระองค์ทรงตักเตือนให้คนไทยอย่าได้นิ่งนอนใจว่าบ้านเมืองสงบสุขไม่อันตรายใด ๆ ต้องเตรียมพร้อมอยู่เสมอ

> ความรุ่งเรืองย่อมเป็นผลอันบังเกิดขึ้นจากความสงบเรียบร้อย ความรู้สึกพ้นอันตรายแห่งยุทธภัยและพ้นจากความกลัวจะถูกย่ำยี ย่อมให้เวลาแกชาติที่จะบำรุงตนเพิ่มพูนความดีความงามความสมบูรณ์แห่งประเทศ ผลแห่งการบำรุงนี้แหละเราเรียกว่าความรุ่งเรือง ความสงบนี้ทำให้คนแสวงหาความสำราญและความสนุกสนานส่วนตัว จึงทำให้เราเห็นแก่ตัวมากขึ้นทุกที จนถึงเข้าใจเสียว่าความรุ่งเรืองนั้นเป็นของที่มีขึ้นเพื่อความสำราญส่วนตัว[34]

ทั้งนี้พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจำนวนหนึ่งมีเนื้อหาสาระที่ให้ความรู้และชี้ให้เห็นภัยต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นพร้อมแนวทางในการป้องกันบ้านเมืองให้ปลอดภัย ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

5.2.1 ประชาชนควรมีลักษณะแบบเสือป่าเพื่อทำหน้าที่ป้องกันชาติ

เมื่อพิจารณาจากผลงานพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเห็นว่ามีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับทหารไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งโคลงสุภาษิตที่ทรงแปลมาจากสุภาษิตของต่างประเทศก็มีเนื้อความเกี่ยวกับทหาร ในพระราชนิพนธ์ประเภทบทละครได้ปรากฏตัวละครที่มีบทบาทเป็นทหารจำนวนมาก และได้แสดงให้เห็นว่าหน้าที่ของทหารก็คือ มีความกล้าหาญ เสียสละ และที่สำคัญคือ ทำหน้าที่ปกป้องชาติจากข้าศึกศัตรู

นอกจากการแสดงให้เห็นหน้าที่และลักษณะทหารซึ่งเป็นคนกลุ่มหนึ่งที่เรียกได้ว่าเป็นหน้าที่การงานประจำอย่างหนึ่งแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่มีพระราชประสงค์ที่จะให้

---

[33] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปลุกใจเสือป่า**, หน้า 35.

[34] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พวกยิวแห่งบูรพทิศและเมืองไทยจงตื่นเถิด**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2528), หน้า 53.

ประชาชนทั่วไปได้เข้ามามีส่วนรวมในการช่วยกันดูแลปกป้องชาติเช่นกัน นั่นคือการเข้าร่วมเป็นสมาชิกเสือป่า "ซึ่งชาติใดจะเปนใหญ่เปนโตและตั้งอยู่มั่นคงไปได้ก็เพราะมีคนชนิดนี้มาก ๆ"[35] โดยพระองค์ทรงอธิบายว่า การที่ชาติได้ก่อตั้งขึ้นมาได้นั้นก็เพราะในอดีตมีบรรพบุรุษที่มีลักษณะแบบเสือป่า

> ส่วนชาติไทยเรานี้แต่เดิมมาก็ไม่ได้มีชาติมีภาษาเลยด้วยซ้ำ หากมีคนจำพวก 1 ที่มีใจเด็ดเดี่ยวเปนผู้ต้องด้วยลักษณเสือป่า เปนผู้ที่ไม่ยอมเปนข้าให้ใครกดขี่ จึ่งสู้อุส่าห์แยกออกมาตั้งตนขึ้นเปนคณะ 1 ต่างหาก เรียกนามคณะของตนว่าไทยเพราะมีอิสรภาพเต็มที่ ไม่ได้เป็นข้าใคร ครั้นต่อ ๆ มา ชาติไทยก็มีความมั่นคงแลเจริญรุ่งเรืองขึ้นทุกที การที่เจริญรุ่งเรืองมาแล้วก็เพราะมีคนที่มีลักษณเปนเสือป่าแท้นั้นอยู่เปนลำดับมา[36]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะให้ประชาชนในชาติมีลักษณะแบบเสือป่า คือเป็นผู้ที่ไม่ยอมเป็นข้าให้ใครกดขี่ มีจิตใจเด็ดเดี่ยวและทำหน้าที่ในการปกป้องชาติจากศัตรู พระองค์ทรงมีความมุ่งหมายจะให้คนไทยทั่วกันรู้สึกรักชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำให้ชาติมีความมั่นคงดำรงอยู่อย่างมีอิสรภาพสมนาม

> ความจงรักภักดีต่อผู้ดำรงรัฐสีมาอาณาจักรโดยต้องตามคติธรรมประเพณีประการหนึ่ง ความรักชาติบ้านเมือง และนับถือพระศาสนาประการหนึ่ง ทั้ง 3 ประการนี้เป็นมูลรากแห่งความมั่นคงจะทำให้ชาติของเราดำรงอยู่เป็นไทยได้สมนาม มิให้เสียทีที่บรรพบุรุษของเราทั้งหลายได้สู้ก่อสร้างปลูกฝังชาติเราไว้ในแว่นแคว้นแดนไทยนี้[37]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงจัดตั้งองค์กรเสือป่าขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2454 ในรูปแบบของกองอาสาสมัคร โดยนำมาจากชื่อเรียกผู้สอดแนมในการสงครามของไทยที่มีมาแต่โบราณ[38] กองเสือป่าจึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับทหาร แต่เป็นกองอาสาสมัครฝ่ายพลเรือนที่ได้รับ

---

[35] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปลุกใจเสือป่า**, หน้า 4.

[36] เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

[37] ม.ล.จุลลา งอนรถ, **"กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 41.

[38] ยุพาพร เจือจินดา, **"เสือป่า: โครงสร้างขององค์กรและบทบาททางการเมือง**," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 4.

การฝึกฝนทักษะการต่อสู้ในระดับหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นการฝึกฝนและเตรียมพร้อมให้กับประชาชนเมื่อเกิดเหตุการณ์ฉุกเฉินก็จะได้สามารถนำยุทธวิธีต่าง ๆ ที่ได้ฝึกฝนมาใช้ป้องกันชาติได้เช่นกัน

> ถ้าเปนผู้ที่ไม่เคยได้ฝึกฝนเลยก็จะกระทำประโยชน์ได้น้อยนัก เพราะว่าถึงแม้จะมีความเต็มใจเพียงใด ถ้าไม่รู้หนทางที่จะทำตนให้เปนประโยชน์ได้อย่างใดแล้ว ก็เท่ากับเปนท่อนไม้ไปกีดเกะกะเปล่า ๆ ...เพราะฉนั้นพลเรือนจึงควรเปนเสือป่า ควรฝึกฝนและเรียนให้ชำนิชำนาญในทางเสือป่าไว้เสียแต่เมื่อบ้านเมืองยังสงบราบคาบอยู่ ฉวยว่ามีเหตุการณ์ฉุกเฉินมาก็จะได้ทำการเปนประโยชน์ได้ทันที[39]

ทั้งนี้ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งบทความ บทละครและบทสุภาษิต ได้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ ชักชวน ชักจูงให้ประชาชนเข้าใจเกี่ยวกับกิจการของเสือป่า รวมถึงการอธิบายให้เห็นหน้าที่และแนวทางการปฏิบัติของเสือป่า และแสดงให้เห็นประโยชน์ของเสือป่า ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

ปลุกใจเสือป่า

เรื่อง*ปลุกใจเสือป่า*เป็นบทความที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรวมพิมพ์จากพระบรมราโชวาทที่แสดงเมื่อ พ.ศ.2454 เพื่อใช้ “เปนเครื่องปลุกใจให้รู้สึกน่าที่ของตนอันเปนคนไทย ควรจะรู้สึกอย่างไร ประพฤติอย่างไร จึ่งจะนับว่ามิได้เกิดมาเสียชาติ”[40] โดยทรงเสนอว่า “ชาติไทยก็มั่นคงแลเจริญรุ่งเรืองขึ้นทุกที การที่เจริญรุ่งเรืองมาแล้วก็เพราะมีคนที่มีลักษณเปนเสือป่าแท้นั้นอยู่เปนลำดับ”[41] โดยการเป็นเสือป่ามีแนวทางและหลักปฏิบัติที่สำคัญคือ การจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนาและการดำรงรักษาชาติ รวมถึงการเสียสละเพื่อหมู่คณะและรักษาสัตย์ยิ่งชีพ ดังคำสัตย์สาบานของการเป็นเสือป่า

> ข้อ 1 จะจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน ข้อ 2 เมื่อมีเหตุจำเปน จะรับอาสาต่อสู้ข้าศึกสัตรูที่มาย่ำยีกรุงสยาม ฤาปราบปรามคนทุจริตที่ก่อการจลาจล เพื่อรักษาความเปนไทยแห่งชาติ และป้องกันพระพุทธศาสนา ข้อ 3 จะยอมฟังบังคับ

---

[39] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปลุกใจเสือป่า**, หน้า 11.

[40] เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

[41] เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

> บัญชาแห่งผู้เป็นนายเหนือตนในกองเสือป่า และจะไม่ประพฤติการใดที่จะนำความพินาศฉิบหายมาสู่คณ[42]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่าหน้าที่ในการป้องกันชาติมิได้มีไว้สำหรับทหารเท่านั้น ประชาชนก็มีหน้าที่ในการป้องกันชาติเช่นเดียวกันเพราะเป็นคนไทยเหมือนกัน และคนไทยทุกคนมีหน้าที่ในการป้องกันชาติ

> จะกล่าวว่าการต่อสู้สัตรูเพื่อรักษาพระเจ้าแผ่นดิน รักษาชาติสาสนาของเรานี้เป็นน่าที่ของผู้ที่มีนามว่าทหารเท่านั้น ถูกต้องแลฤา ถ้าเช่นนั้นมิมีแต่ทหารจำพวกเดียวฤาที่เป็นคนไทย พลเรือนเป็นคนภาษาใดเล่าจึ่งจะไม่กระทำน่าที่ป้องกันรักษาชาติไทยและเมืองไทย[43]

ในเรื่องปลุกใจเสือป่าจำแนกเนื้อหาเป็น 6 บท ดังต่อไปนี้ เสือป่าคืออะไร, ความมุ่งหมายในการที่ตั้งกองเสือป่าขึ้น, น่าที่ประจำตัวคนทุกคน, ภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน, รักษาชาติสาสนา และเห็นแก่คณ ฟังบังคับบัญชาและรักษาสัตย์ เนื้อหาโดยรวมเป็นการอธิบายความหมายของเสือป่าจุดมุ่งหมายและหน้าที่ของเสือป่าซึ่งก็คือหน้าที่ของประชาชนทุกคน

เนื้อหาในแต่ละบทพระพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกล่าวอธิบายเกี่ยวกับเสือป่าและหน้าที่ตามหัวข้ออย่างละเอียด ทั้งนี้ กลวิธีสำคัญที่ใช้ในการนำเสนอสารก็คือ การอธิบายลักษณะเสือป่าโดยการยกตัวอย่างวีรกรรมของบรรพบุรุษ พระองค์ได้แสดงวีรกรรมของบุรพกษัตริย์พระองค์ต่าง ๆ และชี้ให้เห็นว่าเป็นผู้ที่ได้กระทำการแบบเสือป่า “สมเด็จพระมหากระษัตราธิราชของไทยเรามีลักษณเปนเสือป่าหลายพระองค์”[44] เช่น สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระเจ้าตากสิน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นการชี้ให้เห็นว่าเสือป่ามิใช่เรื่องใหม่แต่เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้กระทำและทำให้ชาติดำรงอยู่ได้มาจนถึงทุกวันนี้ นอกจากนั้น พระองค์ได้ทรงชี้ให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องเป็นเสือป่า โดยการยกตัวอย่างจากสถานการณ์แวดล้อมว่า ในขณะนั้นประเทศต่าง ๆ ในเอเชียต่างก็ตกเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตกเกือบหมด “พม่าที่เคยเปนคู่ขันกับเรามานั้นบัดนี้เปนข้าอังกฤษเสียแล้ว เขมรที่เคยเป็นชาติรุ่งเรืองอย่างยิ่ง เคยเปนนายไทยเรา บัดนี้ก็เปนข้าฝรั่งเศสเสียแล้ว ญวนก็เปนข้าฝรั่งเศส มลายูก็เปนข้าอังกฤษเสียกว่าครึ่งแล้ว”[45] เป็นการชี้ให้

---

[42] เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

[43] เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

[44] เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

[45] เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

ตระหนักถึงภัยอันตรายที่ใกล้ตัวมากซึ่งจำเป็นจะต้องมีเสือป่าเพื่อทำหน้าที่ป้องกันชาติ การใช้วิธีการยกตัวอย่างเช่นนี้ นับว่าเป็นวิธีการที่ทำให้เห็นลักษณะ ความจำเป็นและประโยชน์ของเสือป่าที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

กลวิธีการประพันธ์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ใช้ในการปลุกใจ คือการเน้นถึงความหมายนามของชาติ ไทย หมายถึงการเป็นอิสรภาพไม่ตกเป็นทาสของใคร

> เราเกิดมาในชาติไทย เราเกิดมาเปนไทย เราต้องตายเปนไทย ถ้าจะต้องเปนข้าเขาแล้ว เราก็เท่ากับตาย เพราะเราก็จะเรียกตัวเราว่าไทยไม่ได้อีกต่อไป เพราะฉนั้นถ้าเมื่อถึงเวลาที่มีภัยอันตรายมาสู่ประเทศบ้านเมืองเราแล้ว แม้ใครไม่ทำใจยอมเสียสละชีวิตรของตนเพื่อป้องกันชาติบ้านเมือง ก็จงเลิกเปนไทยเสียเถิด[46]

การย้ำความหมายว่าเป็นชาติที่มีอิสรภาพ ได้ปลุกเร้าให้เกิดความฮึกเหิม ความภาคภูมิใจในความเป็นชาติ ทำให้เกิดความรักและอยากป้องกันชาติให้มีอิสรภาพต่อไป นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงย้ำถึงความเป็นคนชาติเดียวกัน “บรรดาคนไทยทุกคนข้าเจ้าถือว่าเปนพวกข้าพเจ้าทั้งสิ้น...ขึ้นชื่อว่าเป็นคนไทยก็ควรจะนับว่าเปน พวกเราด้วยกันทั้งนั้น”[47] การใช้วิธีการย้ำความเป็นคนชาติเดียวกันเช่นนี้ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าทุกคนมีหน้าที่ต่อชาติ

> เมื่อจะถือว่าคนไทยเปนพวกเดียวกันเช่นนั้นแล้ว ก็ควรต้องประพฤติให้สมกับการที่ถือเช่นนั้น ธรรมดาคนที่เปนพวกเดียวกันแล้ว ต้องคิดอ่านทำการงานให้บังเกิดประโยชน์แก่กันและกันให้มากที่สุดที่จะพึงกระทำไปได้ ต้องต่างคนต่างช่วยกันและกัน[48]

กล่าวได้ว่า เรื่องปลุกใจเสือป่าได้อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับความสำคัญและความจำเป็นของกิจการเสือป่า และเป็นการโน้มน้าวและปลุกใจให้ประชาชนเข้าร่วมกิจการเสือป่าซึ่งนับว่าเป็นการแสดงความรักชาติ

---

[46] เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

[47] เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

[48] เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

ตำนานเสือป่า

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าพระมหากษัตริย์ในอดีตมีลักษณะแบบเสือป่า พระองค์จึงทรงพระราชนิพนธ์บทละครเพื่อแสดงเรื่องราวและลักษณะของผู้เป็นเสือป่าในอดีต "ถ้าจะตรวจดูในพระราชพงศาวดารก็จะแลเห็นตัวอย่างพฤติกรรมที่มีลักษณะเป็นเสือป่าได้ถนัดว่าเวลาใด สมัยใดที่มีผู้ที่มีใจเปนเสือป่าอยู่มาก เวลานั้นย่อมเปนเวลาที่เมืองเรารุ่งเรืองที่สุด"[49] พระองค์ทรงอธิบายว่า "สมเด็จพระมหากษัตราธิราชของไทยเรามีลักษณเปนเสือป่าหลายพระองค์"[50] จึงเป็นเหตุทำให้บ้านเมืองดำรงอยู่มาได้จนปัจจุบัน

> ในส่วนพระเจ้าแผ่นดินกรุงเทพทวาราวดีก็มีสมเด็จพระนเรศวรเปนตัวอย่างอันดีของเสือป่า ...ครั้นมาชั้นจลาจลสมัยเมื่อเสียกรุงแก่พม่าแล้ว ก็มีเจ้ากรุงธนบุรีเปนผู้ต้องลักษณเสือป่าอย่างดี เปนผู้กู้ชาติไทยไว้ได้...ต่อมาก็มีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อันทรงมีลักษณเสือป่าอย่างบริบูรณ์ยิ่ง[51]

เรื่องราววีรกรรมของวีรบุรุษต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะยกตัวอย่างเพื่อเป็นการปลุกใจและเตือนใจให้คนในสมัยปัจจุบันได้รับรู้เหตุการณ์พฤติกรรม เกิดความภาคภูมิใจและเกิดจิตใจที่ฮึกเหิมพร้อมที่จะเสียสละป้องกันบ้างเมืองเช่นเดียวกับบรรพบุรุษ

> เมื่อคนไทยเราอ่านถึงผู้มีชื่อเสียง ทั้งผู้ชายผู้หญิงที่ได้ทำความดีปรากฏอยู่ในตำนานของชาติเราดังนี้แล้ว ควรจะพากันรู้สึกอิ่มใจที่รู้สึกว่าได้เกิดมาในชาติคนกล้าหาญ รักเจ้ารักชาติรักสาสนา จนไม่กลัวตาย ไม่เสียดายชีวิตร คนเหล่านี้เปนปู่ย่าตายายของเราทั้งหลาย ท่านสู้สละความสุขสำราญตลอดจนชีวิตรให้แก่ชาติบ้านเมืองและสาสนา เพื่อจะได้ให้เราเปนไทยอยู่สมนาม ฝ่ายเราผู้เปนลูกเปนหลานก็ได้มีความสุขสำราญตลอดมา ทั้งชาติสาสนาก็ได้ถาวรรุ่งเรืองอยู่[52]

---

[49] เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

[50] เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

[51] เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-6.

[52] เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

นอกจากบทพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วที่เป็นการสื่อสารกับสมาชิกเสือป่าโดยตรง จะเห็นว่ามีพระราชนิพนธ์อีกหลายเรื่องที่เสนอสาระสำคัญเพื่อสนับสนุนกิจการเสือป่าและเป็นการเชิญชวนให้ประชาชนทั่วไปเข้าร่วมกับเสือป่า โดยเป็นการแสดงให้เห็นว่าหน้าที่ของคนในชาติประการหนึ่งก็คือการเข้าร่วมเป็นเสือป่า หรือถ้าไม่ได้เข้าร่วมก็ควรปฏิบัติตนให้มีลักษณะเช่นเสือป่า พระราชนิพนธ์เรื่องสำคัญก็คือบทละครพูดเรื่องหัวใจนักรบ ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

หัวใจนักรบ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทละครพูดเรื่อง*หัวใจนักรบ* เมื่อ พ.ศ.2456 เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องจะเห็นว่า บทละครเรื่องนี้เป็นเครื่องมือในการปลุกใจให้คนในชาติเกิดความรักชาติ รู้จักหน้าที่ของตนเองที่มีต่อชาติ ตลอดจนเห็นประโยชน์และความสำคัญของกิจการเสือป่า

ชื่อเรื่อง “หัวใจนักรบ” แสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายสำคัญของเรื่องคือ หัวใจหรือสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับการเป็นนักรบคืออะไร คำว่า “นักรบ” ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงทหารเท่านั้น แต่มีนัยที่หมายถึงประชาชนในชาติ คือมุ่งแสดงให้เห็นหน้าที่หรือหัวใจสำคัญประการหนึ่งของการเป็นประชาชนในชาติก็คือ การปกป้องชาติให้พ้นภัยจากการรุกรานของศัตรู นอกจากนั้น เรื่องได้จำแนกตัวละครออกเป็น 3 กลุ่ม คือ “พวกเรา” “คนกลาง” “พวกข้าศึก” โดยกลุ่มตัวละครเอกก็คือ “พวกเรา” หมายถึงพวกเราซึ่งเป็นคนในชาติเดียวกัน “พวกข้าศึก” หมายถึงกลุ่มคนที่ได้เข้ามาบุกรุกอธิปไตยของชาติ และ “คนกลาง” หมายถึงบุคคลที่ไม่ยอมแสดงตนชัดเจนว่าอยู่ฝ่ายใด การจำแนกเช่นนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าใครคือคนในชาติและต้องมีหน้าที่อย่างไร และใครคือศัตรูของชาติ

เรื่องหัวใจนักรบเสนอเรื่องราวของครอบครัวพระภิรมย์วรากรที่มีบุตร 4 คน คนโตเป็นผู้หญิงชื่ออุไร อีก 3 คน เป็นผู้ชาย ชื่อ สวิง สวายและสวัสดิ์ คนในครอบครัวนี้ล้วนแต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกิจการเสือป่า โดยพระภิรมย์วรากรไม่ต้องการให้ลูกชายเข้าร่วมกับเสือป่าเพราะไม่เห็นว่าเป็นกิจการที่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ แต่สวัสดิ์ลูกชายคนที่สามได้ขัดคำสั่งไปสมัครเป็นสมาชิกเสือป่า ส่วนสวิงบุตรชายคนโตที่ในตอนแรกพยายามหลบเลี่ยงการเข้าฝึกทหาร แต่เมื่อถูกนำไปฝึกทหารก็ทำให้เห็นประโยชน์และเต็มใจที่จะเข้าร่วมกับการเป็นทหาร และอุไรลูกสาวคนโตมีคู่รักคือหลวงมณีซึ่งเป็นสมาชิกเสือป่า จะมีก็เพียงแต่สวายลูกชายคนรองเท่านั้นที่ไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับเสือป่า การที่ลูกทั้งสามคนมีความเกี่ยวพันกับกิจการเสือป่าได้สร้างความไม่พอใจให้แก่พระภิรมย์ วรากรเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นตัวละครที่เหลือ ส่วนมากเป็นผู้ที่ได้เข้าร่วมกับกิจการเสือป่าทั้งสิ้น

เมื่อพิจารณาบทละครพูดเรื่องหัวใจนักรบจะเห็นว่ามีการนำเสนอเกี่ยวกับกิจการเสือป่าในประเด็นต่าง ๆ ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

(1) การให้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับกิจการเสือป่า

*หัวใจนักรบ*เป็นเรื่องทำหน้าที่ในการอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับกิจการเสือป่าว่าคืออะไร และมีลักษณะอย่างไร ดังจะเห็นได้จากการที่หลวงมณีได้ตอบพระภิรมย์วรากรถึงวัตถุประสงค์ของการฝึกหัดเสือป่าคือ “เพื่อประสงค์ได้มีโอกาสฝึกหัดไว้ให้สามารถทำหน้าที่อย่างผู้ชายได้ คือ ป้องกันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ได้ในเวลาที่จำเป็น”[53] โดยได้อธิบายถึงวิธีการเข้าร่วมกับเสือป่าว่า “การบังคับให้เขาเป็นลูกเสือไม่เคยมีเลย”[54] และยังได้แสดงถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมเป็นเสือป่าว่า “การฝึกหัดฤาสั่งสอน ส่วนทางวิชาลูกเสือไม่ได้ทำให้เสียเวลาเล่าเรียนเลย แม้แต่นาทีเดียว ไม่ทำให้เสียประโยชน์เด็กเลยจนนิดเดียว ตรงกันข้ามเด็กที่เป็นลูกเสือจะเป็นผู้ที่มีความรู้กว่าเด็กธรรมดาเป็นอันมาก”[55] เนื้อหาชี้ให้เห็นว่าการเข้าร่วมเป็นสมาชิกเสือป่าได้ก่อให้เกิดประโยชน์หลายทาง เช่น การมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงและสง่างามเพราะได้ออกกำลังกาย และการได้คบหาสมาคมกับผู้อื่น ๆ

> ประโยชน์ในปัจจุบันที่มีแลเห็นง่าย ๆ ก็คือการที่ได้มีโอกาสคบค้าสมาคมกันในหมู่ข้าราชการ ทั้งทหารพลเรือน และตลอดถึงคหบดีด้วย ได้รู้อกรู้ใจกันแล้วก็สะดวกในทางการ ทำงานติดต่อกันได้ง่าย[56]

การเข้าร่วมเสือป่าทำให้ได้รับประโยชน์ในหลายทางทั้งทางร่างกาย หน้าที่ การงาน การสมาคมและเป็นผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งกล้าหาญ ทั้งสวัสดิ์และสวิงต่างก็มีร่างกายแข็งแรง มีความกล้าหาญ เข้มแข็งและมีความเสียสละ และในทางตรงข้ามเรื่องได้เสนอให้เห็นว่า สวาย ผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมเสือป่าจึงเป็นผู้ชายที่อ่อนแอ สุขภาพไม่แข็งแรงและมีแนวประพฤติไปในทางที่ไม่ดี คือการลุ่มหลงอยู่กับเรื่องทางกามรมย์ โดยมีความสัมพันธ์กับทั้งแม่เน้ยซึ่งเป็นภรรยาน้อยของพระภิรมย์วรากรและนางแก่นหญิงรับใช้ในบ้าน ดังที่สวัสดิ์กล่าวว่า “ฉันแข็งแรงกว่าพี่สวายเป็นแน่เพราะฉันใช้กำลังของฉันในทางที่ถูก ไม่มัวใช้แต่ในทางทำหนุ่มแอบซุกซนเล่นสกปรก”[57] เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นข้อดีของการเป็นเสือป่า

---

[53] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **หัวใจนักรบ,** (กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร, 2543), หน้า 26

[54] เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

[55] เรื่องเดียวกัน, หน้า 9-10.

[56] เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

[57] เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

(2) ประชาชนควรมีลักษณะแบบเสือป่าเพื่อทำหน้าที่ป้องกันชาติ

เรื่อง*หัวใจนักรบ*ได้เสนอให้เห็นว่า การเข้าร่วมเป็นสมาชิกเสือป่าหรือกระทำตนเช่นเสือป่าเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของประชาชน เพราะเป็นการช่วยกันช่วยดูแลปกป้องประเทศชาติให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ จากการแบ่งตัวละครออกเป็น “พวกเรา” ซึ่งหมายถึงคนไทย ได้ปรากฏผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับกิจการเสือป่าคือพระภิรมย์วรากร โดยเรื่องได้เสนอให้เห็นว่าความคิดของพระภิรมย์วรากรเป็นความคิดที่แตกต่างออกไปจากคนในกลุ่ม ดังที่แม่แย้มกล่าวว่า “ผิดที่คุณมีความเห็นผิดกับใคร ๆ เขาไปทั้งบ้านทั้งเมืองน่ะซิคะ เสือป่ากับลูกเสือใคร ๆ เขาก็แลเห็นประโยชน์ทั้งนั้น คุณเห็นไม่เป็นประโยชน์”[58] สอดคล้องกับที่นายสุดใจกล่าวถึงการที่ผู้ปกครองอื่น ๆ ล้วนส่งเสริมให้บุตรชายได้เป็นลูกเสือกันทั้งนั้น “ตั้งแต่ได้มีลูกเสือมา ผมยังไม่เคยพบสักรายเดียวที่บิดาหรือผู้ปกครองไม่เต็มใจให้เด็กเป็นลูกเสือ ผมจึงเข้าใจว่าคุณพระก็คงเหมือนคนอื่น ๆ”[59] คำกล่าวของนายสุดใจแสดงให้เห็นว่าคนส่วนมากแลเห็นประโยชน์ของการเป็นเสือป่า จึงได้สนับสนุนลูกหลายของตนเองให้มาฝึกเป็นลูกเสือ ตนเองจึงได้รับสวัสดิ์เข้าเป็นโดยไม่ได้ถามพระภิรมย์วรากรก่อน เป็นการย้ำให้เห็นว่าพระภิรมย์วรากรมีความคิดที่ต่างไปจากคนส่วนใหญ่และมีนัยว่าเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง

นอกจากนั้นเรื่องได้แสดงให้เห็นว่าตัวละครอื่น ๆ มีความคิดและพฤติกรรมที่สนับสนุนกิจการเสือป่า เช่น สวัสดิ์ที่ยืนยันจะเป็นสมาชิกเสือป่าต่อไปแม้ว่าบิดาจะไม่ยินยอมและถึงขนาดตัดขาดยกให้เป็นลูกของคนอื่น สวิง บุตรชายคนโตที่ในตอนแรกเป็นคนเกเร แต่เมื่อได้ไปฝึกหัดทหารก็เห็นประโยชน์และมีความยินดีที่ได้ร่วมกับเสือป่า แม้แต่ผู้หญิงในบ้านอย่างแม่แย้มภรรยาหลวงและอุไรลูกสาวคนโตก็เห็นด้วยกับกิจการเสือป่า อีกทั้งเมื่อพิจารณาจากตัวละครที่เข้าร่วมเสือป่าจะเห็นว่ามีทั้ง ผู้สำเร็จราชการมณฑล นายอำเภอ ผู้พิพากษา แพทย์ ครูใหญ่ คหบดีและคนธรรมดาสามัญ ซึ่งน่าจะเป็นกลวิธีที่แสดงให้เห็นว่า ใคร ๆ ก็มีความต้องการที่จะเข้าร่วมกับเสือป่า โดยเฉพาะหลวงมณีซึ่งเป็นตัวละครที่เป็นกระบอกเสียงสำคัญในการแสดงให้เห็นลักษณะและหน้าที่ของเสือป่า เมื่อพระภิรมย์วรากรตั้งข้อตกลงว่าจะยินยอมให้หลวงมณีคบหากับแม่อุไรโดยหลวงมณีต้องเลิกเป็นเสือป่า หลวงมณีก็ได้กล่าวปฏิเสธอย่างหนักแน่นว่าจะไม่ยอมเสียสัตย์หรือเสียความเป็นลูกผู้ชายไทย

---

[58] เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

[59] เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

> ถ้าคุณพระจะยกให้ต่อเมื่อผมได้ลาออกจากเสือป่าแล้วฉะนั้นผมก็ไม่แลเห็นทางอื่น เพราะถึงผมจะรักแม่อุไรปานใดก็ดี แต่ที่ผมจะยอมเสียสัตย์หรือเสียความเป็นลูกผู้ชายไทยไม่ได้เด็ดขาด[60]

คำกล่าวของหลวงมณีเป็นการอธิบายว่า การเป็นเสือป่าคือหน้าที่ของลูกผู้ชายไทย สอดคล้องกับความคิดของสวัสดิ์ที่เห็นว่าการเป็นเสือป่าก็คือการแสดงให้เห็นถึงความหมายของการเป็นลูกผู้ชายที่แท้จริงดังที่สวัสดิ์กล่าวว่า “ฉันเกิดมาเป็นลูกผู้ชายกับเขาชาติหนึ่งแล้ว ก็ไม่อยากให้เสียชาติ”[61] นอกจากนั้น คำกล่าวของอุไรที่แสดงความสนับสนุนคนรักคือหลวงมณีให้ยังคงเป็นสมาชิกเสือป่าเป็นการเสนอว่า การเป็นเสือป่าเป็นหน้าที่ของผู้ชายไทย

> เรียกว่าคนดี คนกล้าหาญ คนไทยแท้ ลูกผู้ชายแท้ แต่คนที่มีหน้าที่ควรจะเข้าทำหน้าที่อันควรแก่ลูกผู้ชายแล้ว แลคอยหาทางหลีกเลี่ยงบิดพลิ้วอย่างลูกชายใหญ่ของคุณพ่อนั่นแหละ ดิฉันเห็นว่าเป็นคนขี้ขลาดเสียทีที่เกิดมาในชาติไทย เสียทีที่เกิดมาเป็นลูกผู้ชาย[62]

จึงเป็นการเสนอว่า การเข้ารับการฝึกฝนยุทธวิธีต่าง ๆ เพื่อเตรียมพร้อมไว้ป้องกันข้าศึกศัตรูเป็นหน้าที่ของผู้ชายไทย นอกจากนั้น เรื่องได้เสนอว่าผู้หญิงไทยมีความเข้าใจและให้การสนับสนุนผู้ชายให้เป็นเสือป่า ดังที่อุไรกล่าวว่า “คุณหลวงมณี ถ้าคุณออกจากเสือป่าวันใด วันนั้นคุณกับดิฉันขาดกัน ดิฉันจะไม่ขอดูหน้าคุณอีกต่อไปจนวันตาย”[63] จะเห็นว่าแม้อุไรจะเป็นผู้หญิงแต่ก็คำนึงถึงประโยชน์ของชาติ คือคำนึงถึงหน้าที่ของผู้ชายไทยที่ควรจะได้เข้าร่วมฝึกฝนเป็นเสือป่าเพื่อป้องกันประเทศชาติมากกว่าความสุขสมหวังของตนเอง การให้อุไรเป็นผู้แสดงทัศนคติของตนที่มีต่อกิจการเสือป่าเช่นนี้ เป็นกลวิธีที่ต้องการเน้นว่า แม้แต่ผู้หญิงที่ไม่น่าจะมีความรู้ความเข้าใจก็ยังให้การสนับสนุนกิจการเสือป่า และการประกาศว่าจะยอมไม่คบหากับคนรักต่อไปถ้าหลวงมณีออกจากการเป็นเสือป่า แสดงให้เห็นว่าอุไรก็มีจิตใจเช่นเดียวกันเสือป่า คือยอมเสียสละความสุขของตนเพื่อประโยชน์ของชาติ

เรื่องได้ใช้กลวิธีการนำเสนอเรื่องโดยให้ครอบครัวของพระภิรมย์วรากรเป็นเสมือนตัวแทนของคนในสังคมที่มีทั้งที่สนับสนุนและคัดค้านกิจการเสือป่า โดยฝ่ายที่สนับสนุนก็เพราะเข้าใจถึง

---

[60] เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

[61] เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

[62] เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

[63] เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

จุดประสงค์และความจำเป็นที่จะต้องมีกองเสือป่า คือการเตรียมพร้อมและทำหน้าที่ในฐานะประชาชนในชาติที่จะต้องเสียสละและป้องกันชาติจากข้าศึกศัตรูที่จะมารุกราน ซึ่งเป็นกลุ่มคนส่วนมาก ส่วนบุคคลที่คัดค้านเรื่องได้เสนอว่า เป็นเพราะไม่เข้าใจว่าการมีกิจการเสือป่าก่อให้เกิดประโยชน์อย่างไร ซึ่งเป็นคนส่วนน้อย

เรื่อง*หัวใจนักรบ*มีวิธีการเล่าเรื่องที่ทำให้ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยได้ตระหนักถึงประโยชน์และความสำคัญของกิจการเสือป่า โดยกำหนดให้เกิดสถานการณ์ที่“พวกข้าศึก” ได้บุกรุกเข้ามายึดครองประเทศเพื่อแสดงให้เห็นประโยชน์ของพวกเสือป่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้สวิงเสียสละชีวิตในขณะปฏิบัติหน้าที่ และสวัสดิ์ก็ต้องเสี่ยงชีวิตออกไปส่งข่าวให้กองทหาร การสูญเสียลูกชายทำให้พระภิรมย์วรากรได้ตระหนักถึงหน้าที่และประโยชน์ของเสือป่าที่มีต่อชาติ “เพราะฉันเป็นบ้าไม่รู้สึกประโยชน์ของเสือป่า จนเกิดสงครามขึ้นแล้วฉันจึงแลเห็นประโยชน์”[64]

เมื่อพวกข้าศึกบุกเข้ามายึดบ้านของพระภิรมย์วรากร ยิ่งทำให้เขาตระหนักถึงการทำหน้าที่ในการปกป้องบ้านของตนเอง ดั้งนั้น “บ้าน” ของพระภิรมย์วรากรในที่นี้จึงมิได้มีความหมายถึงที่พักอาศัยที่คนในครอบครัวได้อาศัยอยู่ร่วมกันเท่านั้น แต่มีนัยหมายถึง “ชาติ” เป็นการเสนอให้เห็นว่าทุกคนที่อาศัยอยู่ใน “บ้าน” หรือ “ชาติ” ต้องทำหน้าที่ในการช่วยกันดูแลปกป้องและรักษา “บ้าน” หรือ “ชาติ” ของตนเอาไว้ให้ได้ไม่ยอมให้ใครมาทำลายหรือยื้อแย่งไป โดยท้ายที่สุดเมื่อพระ ราการได้ประจักษ์ถึงหน้าที่และประโยชน์ก็ได้สนับสนุนและเข้าร่วมกับกองเสือป่า

นอกจากนั้น เรื่อง*หัวใจนักรบ*เสนอว่า หน้าที่ในการปกป้องชาติมิใช่หน้าที่ของทหารหรือเสือป่าเท่านั้น แต่เป็นหน้าที่ของประชาชนในชาติ ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมและความคิดของพระภิรมย์วรากรที่แม้จะไม่เห็นด้วยกับเสือป่า แต่ด้วยความที่ตระหนักถึงหน้าที่ของการเป็นคนไทยที่มีความรักชาติ ดังที่กล่าวว่า “ฉันเป็นคนไทยคนหนึ่ง ฉันก็มีหน้าที่ต่อสู้ศัตรูของชาติ”[65] นั่นคือการเสนอว่า ในจิตสำนึกของคนในชาติมีความต้องการที่จะปกป้องชาติอยู่แล้ว อีกทั้งแสดงให้เห็นว่าการรักชาติสามารถกระทำได้หลายแนวทาง เช่นเดียวกับที่พระยาวิสูตรได้จำแนกให้เห็นว่า เมื่อถึงคราวต้องช่วยกันป้องกันชาติ ผู้ชายมีหน้าที่ในการไปรบหรือต่อสู้กับข้าศึก ผู้หญิงก็สามารถช่วยเหลือชาติในด้านอื่น ๆ ได้ เช่น การเตรียมเสบียงอาหาร การช่วยรักษาพยาบาลดูแลคนที่ได้รับบาดเจ็บ

[64] เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

[65] เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

> เวลาศึกสงครามผู้ชายกับผู้หญิงก็ต้องแสดงความกล้าหาญกันคนละอย่าง ผู้ชายกล้าไปรบไปตาย ผู้หญิงกล้าไม่ทำให้เป็นที่ลำบากแก่ผัวฤาผู้รักใคร่ ทำให้ผู้ที่รักมีแก่ใจไปรบ[66]

กล่าวได้ว่า เรื่อง*หัวใจนักรบ*มิได้เสนอให้เห็นแต่ว่าหน้าที่ของการปกป้องชาติจากข้าศึกศัตรูคือหน้าที่ของเสือป่าและทหารเท่านั้น แต่เป็นหน้าที่ของทุกคนในชาติไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพได้ก็สามารถที่จะทำหน้าที่ในการดูแลป้องกันชาติได้เหมือนกัน เพียงแต่ได้มุ่งชี้ให้เห็นว่า การเป็นเสือป่าก็จะทำได้รับการฝึกฝนอย่างถูกวิธี มีระเบียบวินัย มียุทธวิธี จะทำให้การป้องกันหรือการต่อสู้กับข้าศึกศัตรูได้ประสิทธิผลได้ดียิ่งขึ้น ดังที่พระภิรมย์วรากรไม่สามารถต่อสู้กับพวกข้าศึกได้ อีกทั้งแสดงให้เห็นว่า การสมัครเข้าร่วมกับเสือป่าไม่ได้มีการจำกัดอายุ แม้จะเป็นผู้ชายสูงวัยก็สามารถเข้าร่วมเป็นเสือป่าได้ เช่น พระภิรมย์วรากรได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเสือป่า เป็นการแสดงนัยให้เห็นว่าหน้าที่ในการปกป้องชาติไม่ใช่หน้าที่ของคนหนุ่มสาวเท่านั้น แต่คนไทยทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในการปกป้องชาติได้เช่นกัน

(3) เสียชีพอย่าเสียสัตย์คือหัวใจสำคัญของการเป็นเสือป่า

เรื่อง*หัวใจนักรบ*เสนอว่า หัวใจสำคัญของการเป็นเสือป่าก็คือการเสียสละเพื่อชาติหรือยอมเสียชีพตนเองดีกว่าเสียสัตย์ที่ได้ให้ไว้กับชาติ นั่นก็คือ ความรักชาติ ศาสนาและจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ยอมเสียสละชีวิตเพื่อปกป้องชาติให้มีอิสรภาพต่อไป

> อันพวกเราชวนสวามิภักดิ์ จงรักร่วมชาติศาสนา ยอมตายไม่เสียดายชีวา เพื่อรักษาอิสระคณะไทย สมานสามัคคีให้ดีอยู่ จะสู้ศึกศัตรูทั้งหลายได้ ควรจะทนงจงใจเป็นไทยจนสิ้นดินฟ้า[67]

ดังที่สวัสดิ์ไม่ยอมออกจากเสือป่าแม้จะต้องทำให้ต้องขัดแย้งกับพ่อ “ผมไม่ยอมออก ผมได้ให้คำมั่นสัญญาแล้วว่าผมจะประพฤติให้สมควรที่เป็นลูกผู้ชาย ผมไม่ยอมคืนคำ”[68] จะเห็นว่าสวัสดิ์ยอมขัดขืนความต้องการของบิดาก็เพื่อรักษาสัตย์ที่ให้ไว้กับชาติ

ทั้งนี้เรื่องได้มีวิธีการสื่อให้เห็นหัวใจสำคัญของเสือป่า โดยการให้ตัวละครสำคัญในเรื่องได้แสดงความเต็มใจที่จะสละชีพของตนเพื่อปกป้องประเทศชาติ เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ฝ่าย “พวกข้าศึก”

---

[66] เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

[67] เรื่องเดียวกัน, หน้า 105

[68] เรื่องเดียวกัน, หน้า 15

ได้รุกเข้ามาใกล้ ทุกคนก็พร้อมที่จะปกป้องบ้านเมืองโดยยอมเสียสละชีพตนเอง นับตั้งแต่สวิงที่ได้แสดงให้เห็นว่าเขาไม่กลัวอันตรายต่าง ๆ และเต็มใจที่จะเสี่ยภัยเพราะเขาคือคนไทยแท้ ๆ “ผมทราบแล้ว คนเราเกิดมาต้องตายครั้งหนึ่ง ผมไม่วิตกอะไร ผมไม่ใช่ลูกผู้หญิง และผมไม่ใช่ไทยเก๊”[69] คนไทยแท้ ๆ ในที่นี้จึงมีความหมายถึงการยอมเสียสละแม้แต่ชีวิตของตนเพื่อปกป้องชาติ ต่อมาเมื่อสวิงได้เสียชีวิตเขาก็ได้รับการชื่นชมถึงความกล้าหาญและเสียสละ สวัสดิ์เป็นตัวละครอีกตัวหนึ่งแสดงให้เห็นว่าพร้อมที่สละชีพเพื่อชาติเช่นกัน ดังที่ได้รับหน้าที่ต่อจากพี่ชาย

เรื่องได้เสนอให้เห็นพฤติกรรมพระภิรมย์วรากรที่แม้จะไม่เห็นด้วยกับกิจการเสือป่า แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเขาไม่ได้มีความรักชาติ เมื่อพวกข้าศึกบุกมาที่บ้านพระภิรมย์วรากรก็ไม่ได้เพิกเฉยต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมีความประสงค์ที่จะปกป้องชาติ ดังนั้น เมื่อนายซุ่นเบ๋งแสดงอาการคัดค้านไม่ให้ขัดขืนพวกข้าศึก จึงทำให้พระภิรมย์วรากรโกรธและได้ตอบกลับว่า “อุวะ ก็มันมาข่มเหงชาติกูนี่วะ แล้วก็ลูกกูก็ตายไปทั้งคน แล้วจะว่ากูไม่มีข้อควรเจ็บร้อนอย่างไร” เมื่อข้าศึกบุกยึดบ้านและจับตัวพระภิรมย์วรากรไว้ได้ ผู้บังคับการทหารฝ่ายศัตรูได้นำพระภิรมย์วรากรมาสอบถามข้อมูลของพวกเสือป่า พระภิรมย์วรากรได้แสดงให้เห็นความรักชาติของเขาโดยการปฏิเสธที่จะให้ข้อมูลใด ๆ และยอมที่จะสละชีวิตตนเองแต่จะไม่ยอมขายชาติเป็นอันขาด

> คนเราเกิดมาก็ต้องตายทุกคน ผิดกันแต่จะตายร้ายตายดีเท่านั้น คราวนี้ฉันไม่เสียดายชีวิตเลย นึกว่าสละเลือดเนื้อเป็นราชพลี ขอให้จำไว้ว่าฉันตายโดยมั่นอยู่ในความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงชุบเลี้ยงมา มีพระเดชพระคุณหาเปรียบไม่ได้ ไม่มีอะไรที่จะถวายเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทีอีกแล้วนอกจากชีวิต[70]

ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าพระภิรมย์วรากรจะปฏิเสธพวกเสือป่าแต่จิตใจโดยแท้แล้วพระภิรมย์วรากรก็เป็นผู้ที่มีความคิดแบบเสือป่า คือความยินดีที่จะเสียชีพตนเองดีกว่าที่จะเสียสัตย์คือการจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และชาติ ดังที่หลวงมณีกล่าวว่า “น่าเสียดายที่คุณไม่ได้เป็นเสือป่า เพราะใจเป็นเสือป่าแท้ ๆ”[71] เรื่องได้เสนอให้เห็นว่า การที่พระภิรมย์วรากรได้แสดงท่าทีไม่เห็นด้วยกับเสือป่าในตอนต้น แท้จริงแล้วเป็นเพราะไม่เข้าใจเกี่ยวกับกิจการเสือป่าว่ามีการดำเนินการ มีหน้าที่และมีประโยชน์อย่างไร กล่าวได้ว่าพระภิรมย์วรากรคือผู้ที่ปฏิเสธเสือป่าโดยไม่รู้ตัวว่าตนเองเป็นผู้ที่มีลักษณะแบบเสือป่าโดยแท้ นอกจากนั้นเรื่องได้เสนอว่าอุไรเป็นผู้หญิงที่มี

---

[69] เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

[70] เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

[71] เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

ลักษณะของเสือป่าเช่นกัน เมื่อพวกข้าศึกจับมาบีบบังคับให้บอกข้อมูลเสือป่าเพื่อแลกกับการรักษาชีวิตของพระภิรมย์วรากร “ไม่ได้ ดิฉันเป็นหญิงก็จริง แต่ดิฉันเป็นคนไทย ถึงจะเสียพ่อคนหนึ่งก็ดีกว่าจะเสียความเป็นพลเมืองดี”[72] อุไรยอมที่จะเสียสละชีวิตพ่อบังเกิดเกล้าเพื่อรักษาความมั่นคงของชาติ

ในขณะเดียวกัน เรื่อง*หัวใจนักรบ*ได้เสนอให้ตัวละครตัวหนึ่งมีแนวคิดและพฤติกรรมที่แตกต่างออกไปจาก “พวกเรา” โดยสิ้นเชิงคือสวายที่เพิกเฉยต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและมุ่งสนใจแต่ประโยชน์ของตนเอง จึงได้ยอมเผยข้อมูลเกี่ยวกับเสือป่าและทหารไทยให้พวกศัตรูเพื่อแลกเปลี่ยนกับความปลอดภัยของตนเองเท่านั้น ซึ่งทำให้พระภิรมย์วรากรโกรธสวายมาก

> อ้ายคนนั้นผมได้ให้กำเนิดมัน มันเป็นลูกที่ผมรักใคร่ไว้วางใจอย่างเอก มันก็ยังสมนาคุณผมโดยเป็นชู้กับเมียผมได้ ส่วนข้อนั้นผมก็ยังพอจะยกโทษให้มันได้... แต่อ้ายคนนั้นมีความผิดอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่มีข้อใดจะลบล้างได้ คือมันได้เอาชาติของมันแลกกับชีวิตของมัน มันรักตัวมันยิ่งกว่าบ้านเมือง[73]

พระภิรมย์วรากรโกรธสวาย 2 เรื่อง คือ การเป็นชู้กับภรรยาของตนและการทรยศต่อชาติ แต่จะเห็นว่าเรื่องแรกพระภิรมย์วรากรยกโทษให้ได้เพราะถือว่าเป็นเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัว แต่เรื่องที่สอง พระภิรมย์วรากรไม่สามารถยกโทษให้บุตรคนที่รักที่สุดได้ก็เพราะเป็นผลประโยชน์และความมั่นคงของชาติ ดังจะเห็นได้จากถ้อยคำของพระภิรมย์วรากรที่ว่า “อ้ายอกตัญญู”[74] คำนี้จึงมิได้หมายถึงการไม่รู้คุณบิดามารดาเท่านั้น แต่หมายถึงไม่รู้คุณของชาติอีกด้วย พฤติกรรมของสวายคือการเสียสัตย์ต่อชาตินั่นเอง การที่สวายเป็นผู้เสียสัตย์ต่อชาติจึงไม่สามารถอยู่ร่วมในกลุ่ม “พวกเรา” นอกจากนั้น “พวกข้าศึก” ก็ยังไม่ยอมรับคนแบบสวายเข้ากลุ่มด้วย ดังที่ผู้บัญชาการได้กล่าวว่า “พาอ้ายกากมนุษย์นี่ไป...อย่าให้มันมาอยู่ในพวกเรา คนอัปรีย์อย่างนี้ไม่ต้องการเอาไว้”[75] เป็นการแสดงให้เห็นว่าคนที่มีลักษณะเช่นสวาย คือการทรยศหักหลังทำร้ายชาติของตนเช่นนี้ ไม่ว่าชนกลุ่มใดก็ไม่ยอมรับเข้าเป็นพวกพ้อง

เรื่อง*หัวใจนักรบ*เสนอให้เห็นว่าความขัดแย้งทางความคิดที่เกิดขึ้นในครอบครัวของพระภิรมย์วรากรมีสาเหตุมาจากการที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าชาติ แต่เมื่อตระหนักได้ว่าประโยชน์ของชาติสำคัญที่สุด ก็แสดงความร่วมมือร่วมใจกันเสียสละเพื่อชาติโดยการทำหน้าที่แบบ

---

[72] เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

[73] เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

[74] เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

[75] เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

เสือป่า เรื่องหัวใจนักรบจึงเป็นบทละครที่ใช้เป็นเครื่องมือในการชี้แจงเกี่ยวกับกิจการเสือป่าและชี้ให้เห็นถึงลักษณะหน้าที่ของเสือป่าที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชาติ อีกทั้งเป็นการเสนอให้เห็นว่าแท้จริงแล้วในจิตใจของคนไทยแท้ๆ ก็มีจิตใจแบบเสือป่านั่นเอง คือมีความรักชาติและพร้อมที่จะปกป้องชาติให้พ้นภัยจากการรุกรานของศัตรู จึงเป็นการชักชวนให้ประชาชนทำหน้าที่แบบเสือป่าเพื่อป้องกันชาติให้ปลอดภัย

5.2.2 การเตือนให้ระวังภัยจากคนจีน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตักเตือนให้คนในชาติให้มีความระมัดระวังในการคบหาสมาคมหรือทำการค้าขายกับคนจีน ซึ่งพระองค์ทรงหมายถึงคนจีนบางกลุ่มที่ไม่ยอมแปลงสัญชาติเป็นไทย คือ คนจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นแผ่นดินไทย แต่ไม่ยอมถือตนว่าเป็นคนไทย เสียสละหรือทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติ พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บทความสำคัญ 2 บทความ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเตือนให้คนไทยระวังอันตรายที่เกิดจากคนจีน คือ*พวกยิวแห่งบูรพทิศและเมืองไทยจงตื่นเถิด*

พวกยิวแห่งบูรพทิศ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทความเรื่อง*พวกยิวแห่งบูรพทิศ*ในนามแฝงว่า “อัศวพาหุ” เพื่อใช้ในการเตือนสติให้คนไทยระมัดระวังคนจีน การชี้แจ้งให้เห็นลักษณะต่าง ๆ ของชาวจีนที่เป็นอันตรายต่อชาติ อัศวพาหุเปรียบคนจีนว่าเป็นยิวแห่งบูรพทิศ คือพวกยิวในฝ่ายตะวันออก เป็นการนำลักษณะของคนจีนมาเปรียบเทียบกับลักษณะของคนยิวซึ่งเป็นแนวคิดของสังคมตะวันตก ที่วิพากษ์กลุ่มชนเชื้อชาติยิวว่าเป็นกลุ่มชนที่สร้างความเดือนร้อนให้กับชาติของตนเนื่องจากเป็นกลุ่มชนที่ยึดมั่นกับเชื้อชาติของตนเป็นอย่างยิ่ง

อัศวพาหุอธิบายลักษณะของคนจีนว่า เป็นลักษณะที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อชาติหลายประการ ประการแรก อัศวพาหุได้ชี้ให้เห็นว่าคนจีนเป็นพวกที่ถือโคตร คือนับถือแต่พวกพ้องของตนเท่านั้น “ความรู้สึกไม่ลืมโคตรนี้ ทำให้จีนเป็นคนไม่พึงปรารถนาสำหรับประโยชน์ในการที่จะเข้าไปตั้งทำมาหากินอยู่ในเมืองใด ๆ”[76] เพราะ “จีนไม่ยอมรู้สึกว่ามีหน้าที่จะต้องทำประโยชน์ให้แก่ประเทศที่ตนมาอาศัยอยู่นั้นเลย และไม่ยอมกลายเป็นพลเมืองแห่งประเทศนั้นเลย”[77] ประการถัดมา อัศวพาหุได้ชี้ให้เห็นว่า พวกคนจีนเป็นพวกที่ดูถูกเหยียดหยามคนชาติอื่นจึงไม่เห็น

---

[76] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พวกยิวแห่งบูรพทิศและเมืองไทยจงตื่นเถิดของอัศวพาหุ**, (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ชวนชม, 2528), หน้า 14.

[77] เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

ความจำเป็นที่จะต้องซื่อสัตย์กับคนกลุ่มอื่น ๆ “ข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องกล่าวว่าพวกจีนไม่ได้นึกฝันที่จะทำกิจการอันเกี่ยวข้องกับเราด้วยความสัตย์หรือซื่อตรงเลย เขาย่อมคิดเห็นว่าพวกเรามีอยู่สำหรับประโยชน์ที่เขาจะโกงและเอาเปรียบเท่านั้น”[78] และประการสุดท้าย อัศวพาหุอธิบายว่าคนจีนมีความเฉลียวฉลาดในการหาผลประโยชน์ไม่ว่าจะด้วยทางใดก็ตาม “เงิน นี้แหละเป็นหัวใจของจีน เป็นสิ่งที่เขาจะต้องแสวงค้นคว้าโดยไม่มีเวลาหยุดหย่อน เป็นความปรารถนาอันยิ่งในใจของเขาซึ่งจะหาอะไรมาเทียมมิได้”[79] อัศวพาหุได้เตือนให้คนไทยตระหนักถึงภัยที่เกิดจากคนจีน คือ “ความถือโคตรที่ไม่ยอมกลายเป็นภาษาอื่น อีกทั้งความฉลาดเฉลียวในการหาเงินนั้นอีกประการหนึ่งย่อมกระทำให้เป็นข้อที่น่ากลัวจะเป็น “ภัย” แก่ชาติใด ๆ ได้จริง”[80]

ทั้งนี้ การแสดงเรื่องราวที่ต่อต้านคนจีนที่มีข้อความที่ค่อนข้างรุนแรงและอาจก่อให้เกิดการต่อต้านจากคนจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย อัศวพาหุมีกลวิธีในการนำเสนอเรื่องราวที่แยบคายยิ่งนัก ตั้งแต่การตั้งชื่อเรื่องว่า “พวกยิวแห่งบูรพทิศ” จะเห็นว่าเป็นการใช้คำเปรียบเทียบที่ถึงแม้ว่าเนื้อหาจะกล่าวถึงการต่อต้านคนจีนโดยตรง แต่เป็นการต่อต้านโดยการอ้างถึงความคิดเรื่องการเกลียดชังพวกยิวของชาวตะวันตก

> ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นว่า ความรู้สึกเกลียดพวกยิวมีอยู่แทบทุกประเทศในทวีปยุโรป มีประเทศรัสเซีย เยอรมัน และฝรั่งเศส เป็นอาทิ ในประเทศอังกฤษก็เหมือนกัน[81]

อัศวพาหุอธิบายความคิดเรื่องการเกลียดยิวของชาวยุโรปว่ามีสาเหตุมาจากลักษณะต่าง ๆ ของชาวยิว คือการถือโคตรของตน การดูถูกชนชาติอื่นว่าด้อยกว่าและการมุ่งกอบโกยผลประโยชน์ของตนเองแม้จะต้องเอาเปรียบผู้อื่น ซึ่งเป็นกลวิธีที่แสดงให้เห็นว่าไม่ใช่ความคิดส่วนตัวแต่เป็นสิ่งที่ชาติอื่น ๆ โดยเฉพาะชาติยุโรปก็ได้เห็นถึงอันตรายจากลักษณะของชาวยิว นอกจากนั้น เริ่มต้นเรื่องด้วยการกล่าวเชิงออกตัวว่า “ข้าพเจ้าไม่ใช่เป็นคนแรกที่เรียกจีนว่ายิวแห่งบูรพทิศ”[82] ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า อัศวพาหุไม่ได้มีความคิดเรื่องปัญหาของคนจีนเพียงคนเดียว อีกทั้งได้กล่าวออกตัวว่ามิได้มีเจตนาร้ายหรือเขียนด้วยความมีอคติส่วนตน

---

[78] เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

[79] เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

[80] เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

[81] เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

[82] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

> ในการแสดงความเห็นเรื่องนี้ ข้าพเจ้ามิได้มีความประสงค์มุ่งหมายชั่วร้ายอย่างหนึ่งอย่างใดเลย หรือว่าข้าพเจ้าจะได้เริ่มพิจารณาเรื่องนี้ด้วยความเกลียดชังพวกจีนแต่ต้นมือหรือไม่[83]

ในการเสนอสาระสำคัญ อัศวพาหุมีกลวิธีการประพันธ์โดยการใช้วิธีการเปรียบเทียบลักษณะของคนจีนว่าเหมือนคนยิวอย่างไร นอกจากนั้นได้ใช้วิธีการยกตัวอย่างเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่า ชาวยิวได้ทำลายชาติรัสเซียให้เสียหายเพียงใด

> ในประเทศรัสเซียซึ่งมีความรู้สึกเกลียดชังยิวแรงกว่าแห่งอื่นนั้น พวกยิวได้แสดงความสามารถของเขาในทางนี้อย่างชัดเจนที่สุด ตำบลใดที่พวกยิวได้เข้าไปอาศัยอยู่แล้ว ชาวบ้านนั้นก็ได้ต้องอยู่ในเงื้อมมือเขา และทรัพย์สมบัติของคนในหมู่บ้านนั้นก็เข้ากระเป๋าเขาสิ้น สถานถิ่นซึ่งเดิมเป็นที่สุขสำราญก็กลับกลายเป็นนรกอันมีแต่ความยากจน ความทุกข์ร้อน ความเกลียดชัง และความปองร้ายซึ่งกันและกัน[84]

จะเห็นว่าอัศวพาหุเลือกใช้ถ้อยคำที่แสดงให้เห็นผลร้ายที่เกิดขึ้นจากการกระทำของชาวยิว ได้เห็นภาพชัดเจนยิ่งนัก ความเปรียบที่ว่าบ้านเมืองที่มีแต่ความสุขกลายเป็นนรก เป็นสิ่งที่แสดงความหมายของการกระทำและภัยอันตรายจากชาวยิวได้อย่างน่าสะพรึงกลัวเป็นอย่างมาก นอกจากนั้น อัศวพาหุได้แสดงให้เห็นผลที่เกิดขึ้น จากการที่ชาวรัสเซียได้ต่อต้านชาวยิวจนทำให้เกิดเหตุการณ์จลาจลรุนแรง ทำร้ายกันระหว่าง 2 ชนชาติ และรัฐบาลรัสเซียมีวิธีการแก้ไขปัญหาโดยการใช้กำลังปราบปรามชาวยิว ซึ่งอัศวพาหุชี้ให้เห็นว่าการทำร้ายกันด้วยกำลังไม่ใช่ทางแก้ปัญหาที่ถูกต้อง

> แต่ถ้าจะพูดตามรัฐศาสตร์ การที่จะทำให้เกิดการจลาจลและการฆ่าฟันกันขึ้นในเมืองของตนนั้น นับว่าเป็นรัฐาภิบาลโนบายอย่างเลวที่สุด ขอให้คิดดูว่าการที่ฆ่าและรังแกพวกยิวนั้น รัฐบาลรัสเซียจะได้ผลอย่างใดบ้าง[85]

---

[83] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

[84] เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

[85] เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

อัศวพาหุเสนอว่ายังมีวิธีการแก้ไขปัญหาเรื่องชาวยิวอีกทางหนึ่ง คือการออกกฎหมายต่าง ๆ เพื่อป้องกันผลประโยชน์ของคนในชาติ แต่ก็แสดงความคิดเห็นว่า อาจเป็นวิธีการที่ไม่ทันการณ์และไม่ครอบคลุม

> รัฐบาลรัสเซียคงทราบอยู่ว่า พวกยิวได้กระทำความเดือดร้อนให้แก่ชาวเมืองปานใด รัฐบาลจึงได้พยายามที่จะบรรเทาความทุกข์ร้อนโดยวิธีออกบัญญัติกฎหมาย แต่ผลแห่งการที่ออกกฎหมายนั้นย่อมช้าและไม่สมดังปรารถนาทุกเมื่อไป[86]

การที่อัศวพาหุใช้วิธีการยกตัวอย่างให้เห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรัสเซียเช่นนี้ เป็นการยกตัวอย่างให้เห็นผลการกระทำของชาวยิวที่ได้สร้างความเสียหายให้กับชาติรัสเซีย และชี้ให้เห็นว่าเมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้นก็จะหาวิธีการแก้ไขได้ลำบาก

กล่าวได้ว่าเป็นกลวิธีที่แสดงให้เห็นผลร้ายที่เกิดอย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังเป็นการกระตุ้นเตือนให้คนไทยมีความระมัดระวังภัยจากคนจีนก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงแบบรัสเซีย และเป็นการชี้ให้เห็นว่า คนในชาติไทยอย่ามัวรอให้เกิดปัญหาขึ้นแล้วจึงค่อยหาทางแก้ไข อีกทั้งการหวังแต่จะให้รัฐเป็นฝ่ายดำเนินการแก้ปัญหาเพียงฝ่ายเดียวไม่ได้ และยังเป็นการชี้ให้เห็นว่าวิธีการที่ดีที่สุดคือการที่แต่คนไทยควรช่วยกันแต่ควรที่จะเตรียมพร้อมป้องกันไว้ก่อนที่จะเกิดปัญหา

> ในเวลานี้ในเมืองไทยเรายังไม่รู้สึกผลเสียหายแห่งการที่พวกจีนเข้ามาอาศัยอยู่ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะโชคดีที่เมืองของเรามีพระราชอาณาเขตอันใหญ่กว้าง พื้นดินอันบริบูรณ์ซึ่งยังมิได้กระทำให้เกิดผลก็ยังมีอยู่เป็นอันมาก เพราะฉะนั้นเราจึงยังไม่รู้สำนึกว่าเราอยู่ใกล้ “ภัยจีน” เพียงใด[87]

จะเห็นว่าอัศวพาหุมีกลวิธีการประพันธ์เพื่อกระตุ้นเตือนให้คนไทยตระหนักถึงภัยที่กำลังจะเกิดขึ้น ให้เตรียมป้องกันก่อนที่จะเกิดปัญหาขึ้น โดยการใช้วิธีการยกตัวอย่างผลของการกระทำของชาวยิวที่มีต่อชาติตะวันตก เป็นการชี้ให้เห็นว่าแม้กระทั่งชาวตะวันตกผู้ที่เป็นชาติเจริญก้าวหน้าแต่ก็ต้องได้รับความเดือดร้อนจากชาวยิว เป็นการย้ำให้ตระหนักว่า ชาติไทยจึงไม่ควรที่จะนิ่งนอนใจเพราะได้เห็นตัวอย่างให้เห็นแล้วว่า เกิดความเสียหายมากเพียงใด นอกจากนั้น การที่อัศวพาหุ

---

[86] เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

[87] เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

แสดงตัวอย่างผลการกระทำของยิวที่มีต่อชาวยุโรป แต่ไม่ได้กล่าวว่าจีนได้กระทำต่อชาติไทย เพียงแต่เปรียบให้เห็นว่าคนจีนมีลักษณะเหมือนคนยิว น่าจะเป็นวิธีการหลีกเลี่ยงข้อขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นจากความไม่พอใจของคนจีน โดยเป็นการชี้ให้คนไทยตระหนักถึงภัยอันตรายที่เกิดจากคนจีนจากวิธีการยกตัวอย่างให้เห็นผลร้ายที่เกิดขึ้นในรัสเซีย

เมืองไทยจงตื่นเถิด

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*เมืองไทยจงตื่นเถิด* ในนามของ “อัศวพาหุ” เพื่อใช้เป็นคำเตือนสติของคนไทย[88] ให้ระมัดระวังภัยของชาติจากคนต่างภาษาโดยเฉพาะคนจีน แต่จะมีสาระสำคัญที่แตกต่างออกไปจากเรื่องพวกยิวแห่งบูรพทิศ โดยเรื่องนี้มุ่งแสดงเพื่อเตือนสติให้คนไทยตระหนักถึงภัยจากการที่นิยมพึ่งพาคนชาติอื่นในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะการพึ่งพาคนจีนทำงานต่าง ๆ แทน

ทั้งนี้ เรื่อง*เมืองไทยจงตื่นเถิด*เป็นอีกบทความที่อัศวพาหุแสดงความคิดต่อต้านชาวจีน โดยอัศวพาหุได้กล่าวออกตัวว่า เป็นการแสดงความคิดเห็นในฐานะคนไทยคนหนึ่งที่หวังดีต่อชาติ โดยมีความประสงค์ที่จะสื่อสารกับคนไทยแท้ ๆ เพื่อประโยชน์ของชาติ

> ข้าพเจ้าไม่รู้สึกว่า ในการที่ข้าพเจ้าจะพูดกับผู้ร่วมชาติของข้าพเจ้าในคราวนี้ มีเหตุจำเป็นที่จะต้องขอโทษอย่างไร และในบัดนี้ข้าพเจ้าก็จะไม่ขอโทษและข้าพเจ้าหวังใจว่า ต่อไปก็จะไม่ต้องให้ขอโทษด้วย...ข้อความที่ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปนี้ บางทีจะไม่เป็นที่พอใจแก่คนบางคน แต่คนเหล่านี้คงไม่ใช่คนไทยแท้ ...ข้าพเจ้าเป็นคนไทย พูดกับเพื่อนชาวไทยในเรื่องซึ่งเนื่องด้วยประโยชน์สำคัญของเมืองไทย อันเป็นปัจจัยแห่งความทรงอยู่แห่งประเทศ[89]

ในบทนำ อัศวพาหุใช้วิธีการประพันธ์โดยการใช้คำที่เน้นย้ำเสมอว่า ต้องการสื่อสารระหว่างคนไทยกับคนไทยเพื่อประโยชน์ของชาติไทย เน้นว่าเป็นการสื่อสารเฉพาะกลุ่ม ดังนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะต้องกังวลว่าจะสร้างความไม่พอใจให้กับใคร เพราะถ้าใครแสดงออกว่าไม่พอใจสิ่งที่เสนอในบทความเรื่องนี้ ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าคนนั้นไม่ใช่คนไทย นอกจากนั้นยังใช้วิธีการตั้งคำถามให้คิดว่า ควรเชื่อคำพูดของคนไทยแท้หรือคำพูดของคนไทยไม่แท้ เป็นการย้ำว่าเนื้อความในบทความนี้เขียนขึ้นโดยคนไทยเพื่อประโยชน์ต่อคนไทยจริง ๆ

---

[88] เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

[89] เรื่องเดียวกัน, หน้า 27-28.

ในส่วนเนื้อหาบทความ อัศวพาหุแบ่งเนื้อหาออกเป็น 6 บท ที่มีเนื้อความต่อเนื่องกัน เนื้อหาเป็นการชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญที่ต้องการจะเตือนสติคนไทย คือ การเสนอให้คนไทยตระหนักถึงการพึ่งพาคนชาติอื่น “กล่าวคือการที่เราต้องอาศัยความช่วยเหลือแห่งชาวต่างภาษานั้นเป็นความหลง”[90] โดยได้ชี้แจงให้เห็นว่า คนจีนไม่ใช่คนไทยถึงแม้ว่าจะอาศัยอยู่ในประเทศไทยก็ตาม เนื่องจาก “จีนทุกคนคิดที่จะกลับเมืองจีน” ข้อนี้ข้าพเจ้าท้าให้ใคร ๆ ทั้งสิ้นปฏิเสธ[91] และเตือนให้ระมัดระวังคนที่ไม่ยอมยืนยันว่าเป็นชาติใดแน่ “คนที่อ้างว่าตัวเป็นไทย แต่อวดตัวว่าเป็นหัวหน้าในหมู่จีน ซ้ำได้ปรากฏว่าเป็นคนในบังคับของรัฐบาลฝรั่งเศสประเทศหนึ่งด้วยเช่นนี้”[92]

อัศวพาหุได้ชี้ให้เห็นว่า ทุกวันนี้คนไทยต้องอาศัยแรงงานของชาวจีนทำงานต่าง ๆ มากมาย “จนถึงกับบางคนยึดถือเป็นความเห็นอันจริงจังเสียว่า จีนเป็นส่วนอันจำเป็นแท้แก่ความเป็นอยู่แห่งชาติไทยเรา”[93] ซึ่งอัศวพาหุเห็นว่าเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของชาติเป็นอย่างมาก และมีประสงค์ที่จะให้คนไทยพึ่งพาตนเองให้มากขึ้น ดังที่กล่าวว่า “ท่านผู้เป็นสหายทั้งหลาย ไม่มีจีน เราจะอยู่ไม่ได้ฉะนั้นเจียวหรือ ถ้าเช่นนั้นเราเป็นชาติอยู่ทำไร ชาติใด ๆ ก็ดี ถ้าเป็นอยู่ไม่ได้โดยตนเองแล้ว ก็ไม่สมควรจะมีชื่อว่าเป็นชาติ”[94] เนื้อหาในบทท้าย เป็นการเสนอให้เห็นวิธีการแก้ไข เช่น การพึ่งพาตนเองโดยไม่ต้องอาศัยชาวต่างชาติ การพิจารณาว่าสิ่งใดจำเป็นต้องนำมาจากต่างประเทศ อย่าไว้หลงคาดหวังว่าชาวต่างชาติจะทำอะไรให้กับชาติไทย

> พวกเราคนหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งแห่งชาติไทย และคนไทยอื่นไม่ว่าบรรดาศักดิ์ชั้นใด ตระกูลใดไม่เลือกว่ามีความรู้ดีหรือไม่มีความรู้ ล้วนเป็นส่วนหนึ่ง ๆ แห่งชาติเดียวกับท่านเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ไม่ว่าประโยชน์สิ่งใดซึ่งท่านจะนำมาให้แก่คนไทยได้ ก็เท่ากับนำประโยชน์มาให้แก่ตัวท่านเองซึ่งเป็นส่วนแห่งชาติเดียวกัน[95]

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[90] เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

[91] เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

[92] เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

[93] เรื่องเดียวกัน, หน้า 38-41.

[94] เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

[95] เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

อัศวพาหุได้กล่าวว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้ขอให้ท่านเกลียดชังจีนเลย ที่ข้าพเจ้าขอนั้นก็เพียงขอให้ท่านคิดถึงตัวท่านเองให้มากขึ้นอีกสักหน่อยเท่านั้น[96] เป็นการกล่าวออกตัวว่าไม่ได้ต่อต้านคนจีน แต่ต้องการให้คนไทยช่วยเหลือตนเองให้มากยิ่งขึ้น

จะเห็นว่าอัศวพาหุเขียนบทความนี้ในลักษณะปลุกใจหรือปลุกให้ตื่นจากความหลง คำว่า “เมืองไทยจงตื่นเถิด” เป็นการแสดงความหมายที่มุ่งเชิญชวนให้ผู้อ่านสนใจเนื้อความว่า ขณะนี้คนไทยหลับเพราะอะไร และคนไทยต้องตื่นจากอะไร นอกจากนั้น คำว่า “ตื่น” ที่มีความหมายโดยปริยายว่า “รู้เท่าทัน รู้ตัวขึ้น”[97] และมีความหมายที่ตรงข้ามกับคำว่า “หลง” ที่มีความหมายว่า “เข้าใจผิด หมกมุ่น มัวเมา”[98] ซึ่งก็คือการเชิญชวนให้คนไทยรู้เท่าทันอันตรายจากความหลงมัวเมาในเรื่องการพึ่งพาคนชาติอื่น

> ชาติทุกชาติย่อมอาศัยความจงรักภักดีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความกล้าหาญ และความพยายามอันมั่นคงแห่งชนชาวชาตินั้น การจะอาศัยหรือหวังว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากข้างอื่นนั้นเป็นความหลงอย่างใหญ่ที่สุด[99]

อัศวพาหุเริ่มต้นด้วยประโยคที่ว่า “ชนชาวร่วมชาติของเราจงตื่นเถิด ท่านจงแลดูไปให้รอบข้างให้พ้นหลังคาเรือนของท่าน...แล้วหยิบคติซึ่งอาจเอาใช้เปรียบเทียบกับประเทศของเราได้”[100] จะเห็นว่าเป็นการเปิดเรื่องที่มุ่งตรงเข้าสู้เป้าหมายที่สอดคล้องกับชื่อเรื่องทันที คือการปลุกชาวไทยให้ตื่น คือการเปิดตาเปิดใจพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ในมุมมองที่กว้างมากขึ้น เป็นการชี้ให้คนไทยหันไปมองเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้ไกลกว่าการสนใจแต่เพียงเรื่องของตนเอง หลังจากนั้นก็เป็นการโยงเข้าสู่สาระสำคัญโดยการใช้วิธีการอธิบายความด้วยเหตุผลต่อเนื่องกันไปทุกบท เช่น บทที่ 1 กล่าวตอนท้ายว่า การหวังความช่วยเหลือจากชาวต่างภาษาเป็นความหลง ในบทที่ 2 ก็จะอธิบายความหมายของชาวต่างภาษาว่าคือใครบ้าง ตอนท้ายบทกล่าวถึงคนจีน ในบทที่ 3 ก็จะอธิบายเรื่องสาเหตุที่ทำไมคนไทยต้องพึ่งพาคนจีน วิธีการประพันธ์เช่นนี้เป็นการแสดงเหตุผลต่อเนื่องและมีความชัดเจน นอกจากนั้นใน 2 บทสุดท้ายได้เสนอแนวทางแก้ไขและหน้าที่ที่มีต่อชาติ บทความเรื่องนี้จึงเสนอให้เห็นปัญหาและแนวทางในการแก้ไขไว้อย่างชัดเจน

---

[96] เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

[97] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊ค, 2546), หน้า

[98] เรื่องเดียวกัน, หน้า

[99] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พวกยิวแห่งบูรพทิศและเมืองไทยจงตื่นเถิดของอัศวพาหุ**, หน้า 30.

[100] เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

กล่าวได้ว่า บทความเรื่อง*พวกยิวแห่งบูรพทิศ*และ*เมืองไทยจงตื่นเถิด*มีเนื้อหาที่เตือนให้คนไทยระมัดระวังและเสนอแนวทางป้องกันภัยที่จะเกิดขึ้นจากคนจีน โดยบทความทั้ง 2 บทได้อธิบายและชี้แจ้งข้อควรตระหนักถึงภัยต่าง ๆ การยกตัวอย่างภัยที่เกิดขึ้นจากคนลักษณะแบบจีนในประเทศอื่น ๆ รวมถึงข้อแนะนำในการป้องกันภัยที่จะเกิดขึ้นจากคนจีนอย่างชัดเจน

ทั้งนี้ พระราชนิพนธ์บทละครอีกหลายเรื่องที่มีตัวละครเป็นคนจีนหรือเจ๊กที่มีลักษณะดังที่ได้กล่าวมาในข้างต้น คือเป็นคนจีนที่พูดภาษาไทยไม่ชัด พูดจาเอะอะ ทำงานใช้แรงงานหวังเรื่องการหาเงินตลอดเวลา และชอบหลอกลวงผู้อื่นเพื่อหวังผลประโยชน์ ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

วิวาหพระสมุท

ในเรื่อง*วิวาหพระสมุท*มีตัวละครชาวจีน 1 ตัว คือเต็กหลีซึ่งมีฐานะเป็นคนรับใช้ของผู้บัญชาการเรือรบอังกฤษหรือนาวาเอกไลออน เป็นตัวละครที่มีฐานะต่ำต้อยที่สุดในเรื่อง ถึงแม้ว่าจะมีบทบาทอยู่ในเรื่องไม่มากนักแต่ก็ถือได้ว่าเป็นตัวละครที่สำคัญของเรื่องเป็นอย่างมาก โดยเรื่องวิวาหพระสมุทมีวิธีแสดงภัยของชาวจีนจากกลวิธีการนำเสนอภาพและของชาวจีนไว้ 2 แนวทาง

แนวทางแรก การเสนอภาพของคนจีนผ่านมุมอง (point of view) ของคนที่รู้จักหรือเรียนรู้นิสัยใจคอคนจีนเป็นอย่างดีแล้ว โดยได้เสนอผ่านสายตาของนาวาเอกไลออนผู้บัญชาการเรือรบอังกฤษและเป็นเจ้านายของเต๊กหลีอีกด้วย ภาพของเต๊กหลีในสายตาของไลออนที่ได้นำเสนอ คือคนจีนที่และมักก่อเรื่องวุ่นวายอยู่ตลอด

ไลออน- อ๋อ ถ้าเช่นนั้นน่ากลัวจะเป็นอ้ายบ๋อยของฉันเสียแน่แล้ว
ฉันกลับมาจากเมืองจีน มันติดมากับฉันด้วย
แมรี- ถ้าเช่นนั้นแน่แล้ว พลเมืองที่นี่ไม่เคยเห็นจีน
จึงเห็นเป็นตัวปลาดอะไรอัน 1 เพราะมีหางที่หัว
ไลออน- ฉันบอกมันหลายหนแล้วว่าให้ตัดเปียเสียมัน ก็ไม่ยอม
มันว่าถ้าตัดเปียแปลว่าเป็นพวกจีนใหม่ คือเป็นคนในบังคับบริปับลิคจีน แต่ส่วนตัวมันเป็นคนในบังคับอังกฤษ มันจะเอาเปียไว้ให้เป็นยี่ห่อ แล้วก็มันมาทำยุ่งอะไรหรือจ๊ะ
แม่รี- มาตั้งตัวเป็นผู้วิเศษอะไรใหญ่โตทีเดียว
ไลออน- ไม่ได้การ วุ่นใหญ่ เจ้าแผนของมันอีกแล้ว
ขึ้นบกที่ไหนก่อเหตุที่นั่น เดี๋ยวนี้ไปอยู่ไหน[101]

[101] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ตามใจท่าน วิวาหพระสมุท**, (พระนคร: ศิลปาบรรณาคาร, 2510), หน้า 217.

ในสายตาของนาวาเอกไลออนที่ได้รู้จักคุ้นเคยกับชาวจีน เต๊กหลีเป็นเพียงคนรับใช้หรือชนชั้นต่ำชาวจีนธรรมดา ๆ ที่ยังรักษาเอกลักษณ์ของชนชาติตนเอาไว้เสมอ และที่สำคัญเป็นพวกที่ชอบก่อความวุ่นวายหรือคอยแต่ก่อเรื่องเดือดร้อนให้คนอื่นอยู่เสมอ ประโยคที่ว่า “ขี้นบกที่ไหนก่อเห็นที่นั้น” เป็นการวิพากษ์คนจีนซึ่งเป็นพวกที่ออกเดินทางไปทำมาหากินที่ประเทศอื่น ๆ และไปก่อความเดือนร้อนแก่เจ้าของประเทศเสมอ การเสนอภาพของคนจีนผ่านสายตาของคนตะวันตกเช่นนี้ นับได้ว่าเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่ต้องการเสนอให้เห็นว่า ในสายตาของผู้ที่ได้เรียนรู้ทำความรู้จักนิสัยใจคอของคนจีนแล้ว ก็จะรู้ดีว่าคนจีนเป็นผู้ที่ก่อความวุ่นวายให้กับคนชาติอื่น ๆ

นอกจากการแสดงให้เห็นภาพของคนจีนผ่านมุมมองของชนชาติที่เจริญแล้ว เรื่อง *วิวาหพระสมุท*ยังได้เสนอให้เห็นลักษณะนิสัยของชาวจีนผ่านแนวทางที่สอง คือ การแสดงภาพคนจีนผ่านการกระทำและความคิดของเต๊กหลีหรือผ่านคนจีนที่มองตนเองว่าเป็นอย่างไร ดังจะเห็นได้จากการให้เต๊กหลีได้แนะนำตนเองว่าเป็นคนจีนและแสดงให้เห็นว่าผมเปียของคนจีนเป็นสิ่งที่มีประโยชน์มากเพียงใด

⊙อั๊วเป็นจีนซิวิไลซ์ใคไม่รู้	พากันลูถูกเล่งไม่เป็งเลื่อง
เมืองของอั๊วตงฮั้วอล่ามเลือง	เป็งบ้านเมืองนักปาดฉิลาดนัก
ก็ผมเปียนี้ซีเป็งยี่ห้อ	บอกเซี่ยงฮ้อไปไหนใคลู้จัก
เมื่อทำผิดโปลิศเขาชอบนัก	จับหางเปียฉุดชักเอาตัวไป
แม้เป็งบ๋อยลับช้ายนายหัวหลั่ง	นายเขาสั่งขัดเกือกเลือกใหม่ ๆ
ไม่ต้องหาผ้าผ่องให้ล้องใจ	เอาหางเปียถูไถเกือกมันลี
แม้เป็นกุ๊กทำคัวไม่ก้วยาก	ไม่ลำบากยากนานการขัดสี
ผ้าเช็ดถ้วยชามอิไลไม่ต้องมี	เอาเปียนี้ต่างผ้าน่าชมจิง[102]

เต๊กหลีแนะนำตัวเองว่าเป็นคนจีนด้วยน้ำเสียงแสดงความภาคภูมิใจในเชื้อชาติของตน โดยกล่าวว่า ชาติจีนเป็นชาติที่มีความศิวิไลซ์หรือมีความเจริญเป็นบ้านเมืองที่มีนักปราชญ์จำนวนมาก สำหรับผมเปียยาว เต๊กหลีได้กล่าวว่าเป็นลักษณะเด่นของชาวจีนและแสดงให้เห็นว่าสามารถนำมาทำประโยชน์อะไรได้บ้างด้วยความภาคภูมิใจ เช่น ใช้ขัดรองเท้า เช็ดถ้วยชาม จะเห็นว่าความคิดของเต๊กหลีสอดคล้องกับที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าชาวจีนมองว่าชาติตนเป็นชาติที่เจริญแล้ว แต่ในสายตาคนอื่นสิ่งที่เต๊กหลีบรรยายด้วยความภาคภูมิใจนั้นกลับเป็นพฤติกรรมที่คนอื่นไม่ทำกันและ ตรงข้ามกับคำว่าศิวิไลซ์ที่เต๊กหลีได้กล่าวนำไว้ในตอนต้น กล่าวได้ว่าเป็นกลวิธีในการให้ตัวละครชาวจีนเป็นคนวิพากษ์เชื้อชาติตนเอง ด้านหนึ่งก็จะเป็นกลวิธีการสร้างอารมณ์ขันในบทละคร แต่อีกด้านหนึ่งก็

[102] เรื่องเดียวกัน, หน้า 205.

เป็นการแฝงความหมายโดยนัยที่เหยียดหยันคนจีนว่า ลักษณะเด่นที่ชาวจีนภูมิใจว่าเจริญนั้นคนชาติอื่น ๆ ไม่ได้คิดเช่นนั้น นอกจากนั้นได้สะท้อนให้เห็นลักษณะนิสัยของจีนที่เป็นอันตรายต่อคนชาติอื่นโดยกลวิธีเดียวกัน

⊙เจ๊กฉิหลาดนักหนาอย่าลูหมิ่น ลู้จักทางหากินไม่เลือกท่า
ยอมเป็งกุ๊กเป็งบ๋อยถ่อยกายา ทงลำบากอยากหาซึ่งง็อนทอง
นายไว้ใจให้ง็อนไปจับจ่าย อุส่าห์ต่อคนขายจนได้ของ
ซื้อราคาย่อมเยาว์เข้าทำนอง เศษง็อนทอนเลยต๋งได้ตามใจ
ของๆ นายเก่า ๆ เอาห่มนุ่ง นายหล่ายุ่งช่างเขาเลาทงไล่
เก็บเล็กเก็บน้อยค่อยเก็บไป มิช่าใยลวยอู๋ลูมั่งมี
เลี้ยวลานายหัวหลั่งไปตั้งล้าง ไม่ช้าเลยเป็งห้างเกี๊ยมเต็มที
เลยไล่เป็งเจ๊าสัวตัวเก่งลี พวกอั๊งยี่เลือกข้าเป็งซาเฮีย
เที่ยวข่มหมู่ขู่เข็งเล่งตามใจ เต๊กเอาไล่เต็มที่ไม่มีเสีย
คอยลิวังหมาต๋าอย่านัวเนีย คงไม่เอี้ยเปงสุขสินุกนาน[103]

เต๊กหลีกล่าวถึงลักษณะเด่นของตนเองคือ เป็นพวกที่มีความขยันทำมาหากิน มีความอดทนสูง อดออมหรือเก็บเงินเก่ง เมื่อมีฐานะดีขึ้นก็ลาออกไปทำมาหากินของตนเอง มีฐานะร่ำรวยก็ตั้งตัวเป็นใหญ่คอยข่มเหงคนที่ด้อยกว่า จะเห็นว่าบทร้องนี้เป็นกลวิธีที่ให้เต็กหลีวิพากษ์ตนเองเช่นกัน คือดูเหมือนว่าเต็กหลีจะกล่าวถึงคุณสมบัติที่ดีของชาวจีน แต่สิ่งที่กล่าวกลับเป็นการแสดงให้เห็นว่าคนจีนมีนิสัยเห็นแก่ตัวหลอกลวงหาประโยชน์ใส่ตนเท่านั้น ลักษณะนิสัยเกี่ยวกับเรื่องการหาเงินของเต๊กหลียังได้แสดงให้เห็นในตอนที่คอนสตันติโน๊สจ้างให้เต๊กหลีมาหลอกชาวเมืองว่าเป็นผู้ทำหน้าที่หาตัวแทนเจ้าสมุทร ซึ่งทำให้เห็นถึงลักษณะนิสัยละโมบและเจ้าเล่ห์และไม่ยอมเสียผลประโยชน์ตนเองอย่างเด็ดขาดของเต๊กหลีได้เป็นอย่างดี

เต็กหลีเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นสิ่งสำคัญสุด ถ้ามีโอกาสก็จ้องที่จะเอาเปรียบผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ของตนเองได้ ดังที่เห็นว่าชาวเมืองอัลฟาเบตาเข้าใจตนเองผิด ก็ได้สวมรอยหลอกลวงชาวเมืองว่าตนเองเป็นผีทะเลทำให้ชาวเมืองหวั่นเกรงต้องรีบหาเครื่องเซ่นสังเวยมาบูชา

(พูดกับคนดู) โง่แท้ ๆ พวกนี้ อีว่าอั๊วเป็งผี อั๊วต้องหลอกให้สินุก (ทำเสียงดุ) เฮ้ย อ้ายพวกเหล่านี้ มึงลู้จักกูไหม กูเป็งเจ้าทิเล ชื่อจุ๊ยเซียงฮ่องเต้ มึงต้องเอาหมูเป็กไก่มาให้กูกิง ไม่เป็งยังงั้นกูจิกิงพวกมึงทั้งหมก[104]

---

[103] เรื่องเดียวกัน, หน้า 236.

การนำเสนอมุมมองที่มีต่อคนจีนทั้งสองมุมมอง แสดงภาพของคนจีนในด้านลบ โดยแสดงให้เห็นว่า คนจีนคือพวกที่ไม่เจริญ เห็นแก่ตัว หลอกลวง มุ่งแต่จะหาเงินทองเท่านั้น ไปอยู่ที่ใดก็สร้างความเดือนร้อนให้กับบ้านเมืองนั้น ๆ และไม่มีความกตัญญูต่อถิ่นที่เข้าไปอาศัยทำมาหากิน ภาพตัวแทนของชาวจีนในเรื่องวิวาหพระสมุทจึงมุ่งเสนอให้เห็นว่าเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความสำคัญมีฐานะต่ำต้อยในสังคม ผูกพันกับอัตลักษณ์ความเป็นจีนเป็นอย่างเหนียวแน่น มีนิสัยเจ้าเล่ห์ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมักก่อความเดือนร้อนให้กับผู้อื่นเสมอ ซึ่งคนชาติอื่น ๆ ต้องระมัดระวังคนจีนเหล่านั้น

อย่างไรก็ตาม เรื่องได้เสนอมุมมองที่มีต่อคนจีนไว้อีกด้านหนึ่ง คือมุมมองของชาวอัลฟาเบตาซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่เคยรู้จักชาวจีนมาก่อน เมื่อเต๊กหลีปรากฏกายขึ้นบนเกาะอัลฟาเบตาเป็นครั้งแรกได้สร้างความแตกตื่นตกใจให้กับชาวเมืองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะรูปลักษณ์ภายนอกที่ไว้ผมเปียยาว ชาวเมืองเกิดความสงสัยว่าเต๊กหลีคือตัวอะไร

ลูกคู่ นี่ตัวอะไรอยากใคร่รู้ ดู ๆ คล้ายมนุษเรานี่หนา
เซเลีย เหมือนมนุษพร้อมพรั่งทั้งกายา
มาร์โค๊ส แต่ทว่ามีหางกลางกระบาน
เซเลีย เดินเหมือนคน
มาร์โค๊ส ไม่ซน,เหมือนลิงไพร
เซเลีย พูดก็ได้
มาร์โค๊ส มากกว่าเดรฉาน
เซเลีย คนหรือไร[105]

จากบทสนทนาของชาวเมืองที่ไม่เคยพบเห็นหรือรู้จักชาวจีนมาก่อน เมื่อพิจารณาจากรูปร่างภายนอกและการไว้ผมเปียยาว จึงได้ดูถูกว่าเต๊กหลีเป็นเพียงสัตว์ชนิดหนึ่ง และไม่ได้หวาดระแวงอะไร ทั้งนี้ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นการแสดงให้เห็นภัยของคนจีนจากมุมมองของชาวอัลฟาเบตา แต่น่าจะเป็นการเสนอให้เห็นว่าอย่าได้เพียงแต่มองคนจีนและดูถูกเหยียดหยามจากลักษณะภายนอกอย่างชาวอัลฟาเบตา เพราะแท้จริงๆ แล้วคนจีนเป็นพวกอันตราย ดังจะเห็นได้จากที่ชาวเบตาอัลฟาถูกเต็กหลีหลอกว่าเป็นผีทะเลจนต้องไปหาเครื่องเซ่นมาให้ กล่าวได้ว่าจากมุมมองของชาวอัลฟาเบตาก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่เป็นการเตือนให้ระวังภัยที่จะเกิดขึ้นจากคนจีน

---

[104] เรื่องเดียวกัน, หน้า 207.

[105] เรื่องเดียวกัน, หน้า 203.

เมื่อนำมุมมองทั้งสามมาเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมในช่วงเวลานั้น จะเห็นว่ามีความสอดคล้องกับแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเจ้าอยู่หัว ดังที่ได้ทรงดำเนินนโยบายหลายประการในการต่อต้านชาวจีนบางกลุ่มที่เข้ามาทำมาหากินในเมืองไทย เนื่องมาจากการที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจของชาติไทยมากขึ้น โดยเฉพาะชาวจีนส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขายและกลายเป็นเจ้าภาษีอากร ทำให้มีฐานะร่ำรวยกอบโกยผลประโยชน์ในแผ่นดินไทยได้เป็นอย่างมาก ถือว่าเป็นการแย่งอาชีพในการทำมาหากินของคนไทยไป และที่สำคัญก็คือพระองค์ทรงเห็นว่า “คนจีนเป็นพวกถือโคตร ไม่ว่าจะอยู่แห่งได้หรือแปลงเป็นชาติใด จีนก็คงเป็นจีนอยู่เสมอ”[106] คือทรงหมายถึงว่าคนจีนส่วนหนึ่งที่ถึงแม้ว่าจะมาตั้งรกรากในเมืองไทยแล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงเห็นว่าประเทศจีนคือบ้านเกิดเมืองนอนของตนที่จะต้องกตัญญูจึงได้ส่งทั้งเงินทองและสิ่งของต่าง ๆ กลับไปเมืองจีนเป็นจำนวนมาก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ควรจะก่อประโยชน์ให้กับคนไทยและชาติไทย

หัวใจนักรบ

เรื่อง*หัวใจนักรบ*กำหนดให้ตัวละครมีสามฝ่าย คือ “พวกเรา” “คนกลาง” และ “พวกข้าศึก” โดยกำหนดให้ “คนกลาง” คือซุ่นเบ๋ง ซึ่งเป็นคนจีนที่ไม่ได้แสดงตัวว่าเป็นไทยถึงแม้ว่าจะเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย ดังที่กล่าวว่า “แต่ต้องขออย่าให้คุณพระลืมว่านายซุ่นเบ๋งนั้นเป็นไทยไม่ถึงครึ่ง”[107] คำว่า “คนกลาง” จึงไม่ได้มีความหมายว่าคนที่ไม่ได้อยู่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่หมายถึงคนที่ไม่แสดงตัวว่าเป็นชนชาติใด ฝ่ายใดที่มีประโยชน์ก็เลือกฝ่ายนั้น ฝ่ายใดไม่ให้ประโยชน์ก็เลือกที่จะไม่อยู่ฝ่ายนั้น นอกจากนั้นเรื่องได้กำหนดเครื่องแต่งกายของซุ่นเบ๋งให้ผสมกันระหว่างฝรั่งและจีน “แต่งตัวนุ่งกางเกงและใส่เสื้ออย่างฝรั่ง ใส่เชิ้ตผูกผ้าผูกคออย่างแบบพวกจีน[108] จะเห็นว่าแม้กระทั่งการแต่งกายของนายซุ่นเบ๋งก็มีลักษณะครึ่ง ๆ กลาง ๆ ไม่สามารถบอกได้ว่าแต่งกายด้วยชุดของชนชาติใดและไม่ได้ใส่เสื้อผ้าแบบไทยเลย

ซุ่นเบ๋งเป็นคนจีนที่ไม่ได้มีฐานะต่ำต้อยแบบเต๊กหลี เพราะเป็นนักเรียนกฎหมาย ถึงแม้ว่าจะมีบทบาทไม่มากนักในเรื่อง แต่ก็ถือว่าเป็นตัวละครที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะซุ่นเบ๋งเป็นชาวจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยแต่ไม่ได้รู้สึกว่าตนเป็นคนไทย ขณะที่พระภิรมย์วรากรให้ความไว้ใจนายซุ่นเบ๋งแต่โดยตัวละครอื่น ๆ ที่เป็นเสือป่าต่างมองเห็นอันตรายจากคนประเภทนายซุ่นเบ๋ง

---

[106] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พวกยิวแห่งบูรพทิศและเมืองไทยจงตื่นเถิด**, หน้า 14.

[107] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **หัวใจนักรบ**, หน้า 18.

[108] เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

> คนชนิดนั้นไว้ใจยากอยู่หน่อย มันพลิกแพลงเปลี่ยนชาติของมันได้ง่ายนัก เจ้าพวกไทยเป็นไทย เข้าพวกฝ่ายโน้นก็เป็นไปอย่างหนึ่งทีเดียว ถ้าเมื่อจะเป็นอะไรก็เป็นเสียอย่างหนึ่งค่อยยังชั่ว เมื่ออยากจะเป็นเจ๊กก็เป็นไป นี่ไม่แน่ว่าเป็นอะไร เป็นค้างคาวอย่างไรอยู่คบยาก[109]

เรื่องได้แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้นายซุ่นเบ๋งจะมาอาศัยอยู่ในเมืองไทยแต่ไม่ได้มีความรักและภักดีต่อชาติไทยเลย ดังเมื่อเกิดเหตุมีข้าศึกมารุกรานประเทศไทย นายซุ่นเบ็งได้แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ที่แสดงความเห็นแก่ตัวเองของชาวจีน

> แต่ผมทราบว่าการที่รัฐบาลไทยดื้ออยู่อย่างนี้ ทำให้พวกพ่อค้าจีนพากันตกใจมากกลัวจะเสียประโยชน์การค้าขาย เขาว่าเรือเมล์ออกจากกรุงเทพฯ ไปเมืองจีนหมู่นี้มีพวกจีนโดยสารไปเต็ม ๆ[110]

จากคำกล่าวของนายซุ่นเบ๋งเป็นการสะท้อนให้เห็นได้ว่า คนจีนเหล่านั้นไม่ได้คิดว่าเมืองไทยเป็นบ้านเมืองของตนอย่างแท้จริง มีแต่หวังเข้ามาทำมาหาผลประโยชน์ใส่ตนอย่างเดียว เมื่อเกิดเหตุความไม่สงบ คนจีนก็พร้อมที่จะทิ้งเมืองไทย เพราะคิดถึงแต่ประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น โดยเรื่องได้เสนอให้เห็นว่านายซุ่นเบ๋งยังทำได้เสนอความคิดเห็นต่าง ๆ ที่ต่อต้านรัฐบาลไทยโดยแนะนำให้คนไทยยอมแพ้แก้พวกข้าศึก

> ต้องนับว่ารัฐบาลรับผิดชอบเหมือนแกล้งฆ่าคนไทย เอาชีวิตคนไทยแลกกับการรักษาเกียรติยศ เย่อหยิ่งไม่มีประโยชน์เลยจนนิดเดียว แล้วก็ไม่ใช่แต่คนไทยจะเสียประโยชน์แต่ลำพัง ยังพลอยให้จีนและชาวต่างประเทศพลอยต้องเสียประโยชน์ด้วย เมื่อการเป็นเช่นนี้[111]

คำพูดของนายซุ่นเบ๋งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า เขาไม่ได้รู้สึกว่าตัวเองเป็นคนไทยแต่อย่างใด เขายังคงเป็นคนจีนที่ได้มาอาศัยอยู่ในแผ่นดินไทยและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น นอกจากไม่คิดกตัญญูต่อบ้านเมืองแล้ว ยังเป็นกลุ่มคนจีนที่มุ่งร้ายโดยการตั้งตนเป็นก๊ก หวังสร้าง

---

[109] เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

[110] เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

[111] เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

ความวุ่นวายให้เกิดในบ้านเมืองอีกด้วย “ผมจะร้องให้ดังว่ารัฐบาลใช้อำนาจกดขี่ข้าแผ่นดินอย่างร้ายกาจ พวกพ้องผมก็มีไม่ใช่น้อย คงช่วยกันตะโกนทุกคน”[112]

ทั้งนี้ นายซุ่นเบ๋งยังเป็นผู้ที่ชักนำให้ “พวกข้าศึก” เข้ามายึดบ้านพระภิรมย์วรากร อีกทั้งยังเป็นผู้ที่ได้ขัดขวางโดยการลอบยิงนายสวิงบุตรชายคนโตของพระภิรมย์วรากรที่กำลังลอบออกไปส่งข่าวเรื่องข้าศึกกับกองทหาร และก็ได้แสดงตัวออกมาว่าตนเองเป็นคนในบังคับของ “พวกข้าศึก” ทั้ง ๆ ที่อาศัยทำมาหากินและเรียนหนังสืออยู่ในไทย โดยเรื่องได้เสนอให้เห็นจุดจบของคนอย่างนายซุ่นเบ๋งก็คือ ได้รับโทษแขวนคอจาก “พวกข้าศึก” นั่นเอง เป็นการแสดงให้เห็นจุดจบของพวกที่อกตัญญูต่อชาติที่ได้มาอาศัยทำมาหากิน

จากตัวอย่าง ทั้งสองเรื่องได้แสดงให้เห็นลักษณะของคนจีนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึง คือ คนจีนประเภทใช้แรงงานที่มีผลกระทบต่อชาติด้านเศรษฐกิจเท่านั้น กับคนจีนประเภทปัญญาชนที่มีผลกระทบต่อชาติด้านการเมือง ซึ่งพระองค์ทรงเสนอเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้เพื่อเป็นการเตือนให้คนในชาติตระหนักถึงภัยที่เกิดจากคนจีนที่หวังเพียงเข้ามากอบโกยผลประโยชน์จากชาติไทยเท่านั้น อีกทั้งคนจีนในเมืองไทยกลุ่มหนึ่งได้รวมตัวกันก่อตั้งสมาคมต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับพวกพ้องของตนรวมถึงก่อความวุ่นวายให้กับทางการของไทย อีกทั้งการสนับสนุนพวกปฏิวัติพรรคก๊กมินตั๋งที่มีซุนยัดเซ็นเป็นผู้นำโดยการเผยแพร่ความคิดประชาธิปไตยในสังคมไทยซึ่งส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยด้วยเช่นกัน

กล่าวได้ว่า พระราชนิพนธ์วรรณคดีในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง มีเนื้อหาและกลวิธีต่าง ๆ ที่ใช้ในการเตือนให้คนไทยระมัดระวังภัยจากคนจีน ถ้าเป็นประเภทร้อยแก้ว พระองค์ก็จะอธิบายรายละเอียดโดยชี้ให้เห็นลักษณะของคนจีนที่เป็นอันตรายและกระตุ้นเตือนให้คนไทยมีความระมัดระวังคนจีน ส่วนประเภทร้อยกรอง พระองค์ได้สร้างตัวละครชาวจีนขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นว่า คนจีนสามารถสร้างความเดือนร้อนให้คนไทยได้อย่างไรบ้าง บทพระราชนิพนธ์ชุดนี้จึงมีเนื้อที่สนับสนุนกัน

5.2.3 การเตือนให้ระวังภัยจากชาติมหาอำนาจ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงใช้วรรณคดีเป็นสื่อในการกระตุ้นให้ประชาชนในชาติได้รับรู้เกี่ยวกับสถานการณ์โลก ทั้งนี้ มิได้เป็นความรู้ในลักษณะเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสดงไว้ในรูปแบบของบันทึกการเดินทางที่พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประเทศต่าง ๆ ในยุโรปและได้ถ่ายทอดเรื่องราวไว้เผยแพร่ เป็น

---

[112] เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

ความรู้ในเชิงมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ถ่ายทอดเรื่องราวของประเทศอื่น ๆ ทางด้านภูมิประเทศ ภูมิอากาศ การดำเนินชีวิตและ ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นความรู้เบื้องต้นที่ทำให้คนไทยได้รู้จักคนชาติอื่น ๆ ในอีกซีกโลกหนึ่งที่มีชีวิตความเป็นอยู่แตกต่างออกไปจากคนไทยอย่างสิ้นเชิง แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งเสนอความรู้เกี่ยวกับชาติอื่น ๆ ในแง่มุมที่แสดงให้เห็นว่า บรรดาชาติตะวันตกเหล่านั้นมีอิทธิพลต่อสังคมโลกและสังคมไทยอย่างไร โดยเฉพาะสถานการณ์การรุกรานทั้งทางด้านอธิปไตยและด้านเศรษฐกิจ ดังจะเห็นว่า พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องราวเกี่ยวกับสถานการณ์ของชาติต่าง ๆ เอาไว้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเป็นผลงานทางด้านประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ เช่น *สงครามสืบราชสมบัติโปแลนด์* (The War of the Polish Succession) *เที่ยวเมืองอียิปต์ ตำนานของชาติฮั่น ญี่ปุ่นกับรัสเซีย หรือ*ผลงานด้านการทหารและการต่างประเทศ เช่น *การรักษาทางไมตรี ความกระจายแห่งอำนาจเมืองจีน ยุทธภัยกระทบผู้เป็นกลาง การจลาจลในรัสเซีย สาเหตุของการสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซีย*

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความรู้เกี่ยวกับชาติตะวันตกก็เพราะมีพระราชประสงค์ที่จะเตือนให้คนไทยระมัดระวังการรุกรานของชาติมหาอำนาจตะวันตก

> ในชมภูทวีปนี้ มีประเทศที่ยังเปนอิศระบริบูรณอยู่เพียง 4 ประเทศเท่านั้น คือ ประเทศสยาม 1 ประเทศอิหร่าน 1 ประเทศจีน 1 ประเทศญี่ปุ่น 1 ประเทศใกล้เคียงกับเราได้ตกไปอยู่ในอำนาจของชาวยุโรปเสียแล้วกี่ประเทศ...พม่าที่เคยเปนคู่ขันกับเรามานั้น บัดนี้ก็เปนข้าอังกฤษสียแล้ว เขมรที่เคยเปนชาติที่รุ่งเรืองอย่างยิ่ง เคยเปนนายไทยเรา บัดนี้ก็เปนข้าฝรั่งเศสเสียแล้ว ญวนก็เปนข้าฝรั่งเศส มลายูก็เปนข้าอังกฤษเสียกว่าครึ่งแล้ว ชวาที่เคยรุ่งเรืองมามากแล้วก็เปนข้าวิลันดา...มัชฌิมประเทศอันใหญ่โต มีผู้คนเปนก่ายกอง เปนที่เกิดแห่งศิลปวิทยาแทบทุกอย่าง เปนที่เกิดแห่งพระพุทธสาสนาและสาสนาอื่น ๆ บัดนี้อังกฤษก็ครอบครองอยู่[113]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นตัวอย่างจากบรรดาชาติในเอเชียด้วยกันต่างก็ตกเป็นอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตกแล้วทั้งสิ้น พระองค์จึงมีพระราชประสงค์ที่จะเตือนให้คนไทยระมัดระวังป้องกันชาติจากการรุกรานของชาติอื่น ๆ นอกเหนือไปจากการเขียนผลงานทางด้านบทความในเชิงสารคดี พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเพื่อมุ่งถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับชาติที่มีอำนาจต่อสังคมโลกเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งเป็นการเตือนให้ระวังภัยซึ่ง

---

[113] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปลุกใจเสือป่า**, หน้า 21.

อาจก่อให้เกิดภัยแก่ชาติไทยเช่นกัน และได้ทรงเสนอแนะแนวทางในการป้องกัน ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

5.2.3.1 อังกฤษคือชาติมหาอำนาจของโลก

วิวาหพระสมุท

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์เรื่อง*วิวาหพระสมุท*ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2459 ในรูปแบบของบทละครพูดสลับลำ(ลำนำ) *วิวาหพระสมุท*เป็นพระราชนิพนธ์เรื่องที่ได้รับความนิยมนำไปแสดงเป็นอย่างมาก ทั้งคนไทยและคนต่างชาติต่างก็นำไปแสดงหลายครั้ง เช่น เมื่อ พ.ศ.2460 สมาคมฝรั่งเศส (Alliance Française) ได้นำไปจัดแสดง ซึ่งพระองค์ได้ทรงเขียนสูจิบัตรเป็นภาษาอังกฤษพระราชทาน ตลอดจนทรงพระราชนิพนธ์เล่าเป็นร้อยแก้วเป็นภาษาอังกฤษ โดยใช้ชื่อเรื่องว่า The Marriage of Neptune: A Siamese Comic Opera in Two Acts by Sri Ayudhya[114] ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว สามารถจำแนกวัตถุประสงค์ในการแต่งเรื่อง*วิวาหพระสมุท*ได้ 2 ประเภท คือ วัตถุประสงค์ภายนอกตัวบทและวัตถุประสงค์ภายในที่สื่อสารอยู่ภายในตัวบท (สำหรับวัตถุประสงค์ภายนอกจะได้กล่าวรายละเอียดในประเด็นต่อไป)

สำหรับวัตถุประสงค์ภายในเรื่อง*วิวาหพระสมุท*เป็นเรื่องที่ให้ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ของสังคมโลกในช่วงระยะเวลานั้น สาระสำคัญของเรื่องได้แสดงให้เห็นว่าในโลกสมัยปัจจุบันอังกฤษเป็นชาติที่มีอำนาจและอิทธิพลต่อชาติอื่น ๆ เป็นอย่างมาก โดยพิจารณาได้จากกลวิธีในการพระราชนิพนธ์ โครงเรื่องของ*วิวาหพระสมุท*เป็นเรื่องราวของรักสามเส้าระหว่างผู้ชาย 2 คน คือ อันเดรและคอนสตันติโน๊ตที่หลงรักผู้หญิงคนเดียวกันคืออันโดรเมดา โดยผู้ชายทั้งสองต่างก็แสวงหาวิธีการที่จะทำให้ตนเองสมหวังในความรัก สุดท้ายตัวละครเอกคืออันเดรก็ได้ครองคู่กับอันโดรเมดา โดยเนื้อเรื่องได้นำปมความรักสามเส้านี้มาแสดงรายละเอียดและเชื่อมโยงเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องเจ้าสมุทร แต่เมื่อพิจารณาสาระสำคัญของเรื่องคือการเสนอให้เห็นว่า เจ้าสมุทรหรือเทพเจ้าตามความเชื่อแบบโบราณไม่ได้มีอำนาจที่แท้จริง แต่ผู้ที่มีอำนาจในยุคสมัยปัจจุบันนี้คือชาติที่มีกองทัพเรือที่แข็งแกร่ง และผู้ที่เป็นเจ้าสมุทรหรือผู้ที่มีอำนาจที่แท้จริงในโลกสมัยใหม่ก็คือประเทศอังกฤษ

---

[114] ม.ล.ปิ่น มาลากุล, **งานละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ เจ้าแผ่นดินสยาม**, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 25.

(1) อังกฤษเป็นชาติมหาอำนาจเนื่องจากมีกองทัพเรือที่แข็งแกร่ง

เรื่อง*วิวาหพระสมุท*ได้เสนอว่าผู้ที่ครอบครองอำนาจคือประเทศอังกฤษเนื่องจากมีกองทัพเรือที่แข็งแกร่ง ทำให้ประเทศอื่น ๆ ต่างพากันหวั่นเกรง โดยแสดงให้เห็นว่าผู้ที่ครอบครองอำนาจสามารถทำให้ประเทศอื่น ๆ ทำตามความต้องการของตนเองได้

อันเดร ผู้ใดมีอำนาจวาสนา ธรรมดาหาอะไรก็หาได้
กำหมัดคือยุติธรรมจงจำไว้ ใครหมัดใหญ่ได้เปรียบเรียบเทียวเกลอ
คิริล ใครหมัดย่อมต้องถ่อมกายายอบ ต้องคอยหมอบคอยกราบราบเทียวหนอ
คอยระแวงแขยงอยู่ละเออ มิได้กล้าเผยอขึ้นตึงตัง[115]

บทสนทนาของอันเดรตัวละครเอกของเรื่องกับเพื่อนเป็นการวิพากษ์อังกฤษว่า เป็นชาติที่มีอำนาจคือผู้ยิ่งใหญ่ที่ใคร ๆ ก็ต้องให้ความยอมรับ กลัวเกรงและโอนอ่อนตาม สามารถทำอะไรก็ได้โดยไม่ต้องสนใจว่าเป็นสิ่งที่ผิดหรือถูก ที่มาของอำนาจก็คือการอังกฤษเป็นชาติที่ครอบครองกองเรือรบที่แข็งแกร่งซึ่งทำให้อังกฤษเป็นชาติที่ทรงอำนาจเป็นอย่างมาก

การพระราชนิพนธ์เรื่อง*วิวาหพระสมุท* พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีกลวิธีในการประพันธ์เพื่อเสนอให้เห็นพลังอำนาจและแสนยานุภาพของราชนาวีอังกฤษ โดยการประสานตำนานโบราณกับแสนยานุภาพของราชนาวีอังกฤษสมัยใหม่[116] พระองค์ทรงนำเค้าเรื่องจากตำนานเทพเจ้าของกรีก (Greek Mythology) คือเรื่องของ เพอร์ซูส (Purseus) กับอันโดรเมดา (Andromeda) โดยการนำอนุภาค (motif) การนำหญิงสาวมาเป็นเครื่องบูชาเจ้าสมุทรในตำนานกรีกมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหา รวมถึงเป็นที่มาของการตั้งชื่อเรื่องว่าวิวาหพระสมุท อีกส่วนหนึ่งที่ทรงนำมาใช้ในการทรงพระราชนิพนธ์ก็คือบริบทจริงทางสังคมในช่วงสมัยนั้น เป็นการแสดงแสนยานุภาพของราชนาวีอังกฤษในยุคสมัยใหม่ที่มีต่อชาติอื่น ๆ โดยเฉพาะชาติในเอเชียที่ส่วนหนึ่งตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ

การผสมผสานเรื่องในตำนานกับเรื่องจริงในสังคมเข้าด้วยกันนั้น ทำให้เรื่อง*วิวาหพระสมุท*มีโครงเรื่องปรากฏอยู่ 2 โครงเรื่อง คือโครงเรื่องใหญ่เป็นเรื่องราวความรักของอันเดรเจ้าต่างนครกับอันโดรเมดาธิดาท้าวมิดัสเจ้าเมืองอัลฟาเบตา ส่วนโครงเรื่องย่อย เป็นเรื่องราวความรักระหว่างนาวาเอกเอ็ดเวอร์ด ไลออน ผู้บังคับบัญชาเรือรบอังกฤษชื่อ “อ๊อกสฟอร์ด” เรือรบอังกฤษที่มาจอดอยู่ที่บริเวณเกาะอัลฟาเบตา กับ มิสแมรี ริดเด็ลล์ หญิงชาวอังกฤษที่ได้มาอาศัยที่เกาะอัลฟาเบตาและทำ

---

[115] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ตามใจท่าน วิวาหพระสมุท**, หน้า 201-202.

[116] สุธา ศาสตรี, “วิวาหพระสมุทร: จุดประสานของหลากปัจจัย,” ใน **รวมบทอ่านวรรณคดีเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพฯ: หน่วยวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 4.

หน้าที่เป็นพี่เลี้ยงของนางอันโดรเมดาธิดาเจ้าเมือง ทั้งนี้ เมื่ออพิจารณาจากเนื้อหาทั้งหมดแล้วจะเห็นว่าประเด็นเกี่ยวกับความรักหรือการแสดงความรักของทั้ง 2 โครงเรื่องกลับเป็นประเด็นที่ไม่โดดเด่นและมิใช่ประเด็นสำคัญที่เนื้อหาของเรื่องต้องการเน้น แต่เป็นฉากหน้าหรือเหตุที่ชักนำไปสู่ประเด็นหรือสาระสำคัญก็คือ อำนาจของ “เจ้าสมุทร”

เรื่อง*วิวาหพระสมุท*ได้นำเสนอให้ “เจ้าสมุทร” มี 2 ความหมาย คือเจ้าสมุทรที่เป็นเทพเจ้าตามตำนานโบราณตามความเชื่อดั้งเดิม กับเจ้าสมุทรที่หมายถึงกองทัพเรืออังกฤษซึ่งถือว่าเป็นเจ้าสมุทรในโลกสมัยใหม่ โครงเรื่องใหญ่มีปมปัญหาอยู่ที่อันเดรและคอนสตันติโน๊สได้คิดหาอุบายที่จะทำให้ท้าวมิดัสยกธิดาให้กับฝ่ายตน ทั้งสองต่างก็ใช้อุบายที่จะให้ชาวเมืองหวาดกลัวอำนาจของเจ้าสมุทรเหมือนกัน โดยเจ้าสมุทรของคอนสตันติโน๊สคือเทพเจ้าตามความเชื่อในตำนานโบราณเกี่ยวกับเจ้าสมุทร ส่วนเจ้าสมุทรของอันเดรคือชาติอังกฤษที่มีกองกำลังทหารเรือที่แข็งแกร่งซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในโลกสมัยใหม่ นับว่าเป็นกลวิธีในการเสนอให้เห็นคู่ตรงข้ามของความคิดเรื่องรูปแบบอำนาจในสมัยอดีตและอำนาจในสมัยปัจจุบัน

เรื่อง*วิวาหพระสมุท*มีกลวิธีในการนำเรื่องเจ้าสมุทรในตำนานกับเจ้าสมุทรของโลกปัจจุบันมาเชื่อมโยงกัน โดยทรงกำหนดให้อุปสรรคที่มาขัดขวางความรักของอันเดรกับอันโดรเมดาคือตำนานโบราณเกี่ยวกับเจ้าสมุทร แต่ให้อันเดรมีวิธีการแก้ไขอุปสรรคด้วยเจ้าสมุทรในโลกสมัยใหม่ โดยอันเดรเป็นผู้ที่เห็นถึงแสนยานุภาพหรืออำนาจของกองทหารเรืออังกฤษ

อันเดร เราก็ไม่มีอะไรจะสำแดงอำนาจ

.....

คิริล อะไรไม่เข้าใจ ก็เรือรบมีอยู่นั่นทั้งลำอย่างไรล่ะ

อันเดร ก็มันเรือแพนาวาอะไรของเราที่ไหน

คิริล แล้วกัน ถึงมันไม่ใช่ก็ตี๋ต่างเอาไม่ได้หรือเจ้า

อันเดร จะตี๋ต่างตี๋แต่งอะไรได้ เข้าชักธงอังกฤษอยู่ออกโทนโท่

คิริล ก็ตี๋ต่างว่าเราได้ไปทำสัญญาสัมพันธไมตรีกับอังกฤษ แล้วอังกฤษส่งเรือรบมาช่วยเรา อย่างนี้ก็แล้วกัน[117]

จากบทสนทนาแสดงให้เห็นว่า อังกฤษเป็นชาติมหาอำนาจเพราะมีกองทัพเรือที่แข็งแกร่ง นอกจากนั้นยังเป็นการแสดงนัยให้เห็นว่าควรที่จะผูกมิตรกับผู้ที่มีอำนาจหรืออังกฤษ ต่อมาอันเดรก็ได้รับความช่วยเหลือจากผู้บัญชาการเรือรบอังกฤษให้ได้สมหวังกับอันโดรเมดา โดยการวางอุบาย

---

[117] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ตามใจท่าน วิวาหพระสมุท**, หน้า 201.

ซ้อนอุบายของฝ่ายคอนสตันติโน๊ตและคริสโตเฟอร์ ไลออนได้กำหนดให้ตัวเองเป็นผู้ชี้หาตัวแทนของเจ้าสมุทรและยืนยันต่อคริสโตเฟอร์ว่าตนเองมีความเหมาะสมที่จะเป็นผู้ชี้ว่าใครเป็นตัวแทนของเจ้าสมุทรเพราะ

> ราชนาวีเป็นเจ้าทเล เป็นผู้ครองทเลทั่วไป เพราะฉนั้นท่านทราบไว้จะดี ฉันขอบอกกล่าวให้ท่านทราบว่าในการที่จะแปลความปรารถนาของพระสมุท ราชนาวีไม่ยอมแพ้ใคร [118]

ไลออนยืนยันว่าตนเองสามารถทำหน้าที่เป็นผู้คัดเลือกตัวแทนเจ้าสมุทรได้เพราะราชนาวีอังกฤษมีอำนาจเหนือใครในน่านน้ำ เมื่อตนเองเป็นทหารเรืออังกฤษจึงสมควรที่จะเป็นผู้หาตัวแทนเจ้าสมุทร กล่าวได้ว่าไลออนได้ประกาศให้เห็นว่าราชนาวีอังกฤษก็เป็นเจ้าสมุทรจึงทำให้ตนมีอำนาจในการตัดสินใจแทนเจ้าสมุทรในตำนานโบราณได้ โดยไลออนได้ชี้ไปที่อันเดรว่าคือตัวแทนของเจ้าสมุทร ซึ่งอันเดรได้แสดงให้เห็นว่าตนเองมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเจ้าสมุทรด้วยการแต่งกายด้วยเครื่องแบบทหารเรืออังกฤษและกล่าวว่าตนเองได้เป็นทหารเรืออังกฤษ จะเห็นว่าในอุบายตอนแรกต้องการที่จะหาตัวแทนของเจ้าสมุทรที่เป็นเทพตามตำนานโบราณ แต่ในที่สุดแล้วตอนท้ายกลับกลายเป็นตัวแทนเจ้าสมุทรในโลกสมัยใหม่ที่ได้แต่งงานกับอันโดรเมดา ในตอนนี้มีความหมายว่าเจ้าสมุทรในโลกสมัยใหม่คือผู้ที่มีอำนาจอย่างแท้จริง

เรื่อง*วิวาหพระสมุท*มีกลวิธีการประพันธ์โดยการผสมผสานเรื่องราวจากตำนานเทพเจ้ากรีกกับบริบทจริงทางสังคม เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นว่าเจ้าสมุทรตามความเชื่อแบบโบราณหรือเทพเจ้าไม่ได้มีอำนาจที่แท้จริง แต่ผู้ที่มีอำนาจในยุคสมัยปัจจุบันนี้คือชาติที่มีกองทัพเรือที่แข็งแกร่งและผู้ที่เป็นเจ้าสมุทรหรือผู้ที่มีอำนาจที่แท้จริงในโลกสมัยใหม่ก็คือชาติอังกฤษ นอกจากนั้นยังเป็นการชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของแนวความคิดจากความเชื่อตามตำนานมาเป็นความคิดแบบเป็นเหตุเป็นผลตามหลักวิทยาศาสตร์ ดังจะเห็นได้จากกลวิธีในการเสนอโดยแบ่งกลุ่มออกเป็นคู่ตรงข้ามระหว่างความคิดแบบเก่าและความคิดแบบใหม่ โดยการกำหนดให้ตัวละคร 2 ฝ่ายที่เป็นศัตรูกันคือ คริสโตเฟอร์เป็นนักบวชเป็นตัวแทนของแนวคิดแบบที่ล้าสมัย ไลออนเป็นทหารเรืออังกฤษตัวแทนของอำนาจในยุคสมัยใหม่

กล่าวได้ว่า เรื่อง*วิวาหพระสมุท*ได้เสนอสาระสำคัญที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมในยุคสมัยเป็นอย่างมาก คือในช่วงเวลานั้นอังกฤษเป็นเจ้าอาณานิคมที่ยิ่งใหญ่ ครอบครองอาณานิคมมากมายในดินแดนแถบเอเชีย ประเทศเพื่อนบ้านของไทย เช่น อินเดีย พม่า สิงคโปร์ ต่างก็ตกอยู่

---

[118] เรื่องเดียวกัน, หน้า 255.

ภายใต้การปกครองของอังกฤษ จึงเป็นการชี้ให้เห็นว่า อำนาจที่แท้จริงในยุคสมัยใหม่คืออำนาจที่มาจากการครอบครองกองทัพเรือที่แข็งแกร่ง คือการมีเรือรบซึ่งเป็นทั้งพาหนะและยุทโธปกรณ์ที่สำคัญที่ใช้สำหรับการกดดันและเพื่อการทำสงครามเพื่อขยายอำนาจ หรือใช้เป็นเครื่องมือในการป้องกันข้าศึกศัตรูการป้องกัน โดยคนไทยก็น่าจะได้เรียนรู้ประสบการณ์เช่นนี้ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากกรณีที่ฝรั่งเศสได้ใช้เรือรบบุกเข้ามากดดันและข่มขู่ในน่านน้ำไทยทำให้เกิดกรณีพิพาท ร.ศ. 112 ที่ต่อมาทำให้ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส

(2) การเสนอลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชาติเล็กๆ กับชาติมหาอำนาจ

เรื่อง*วิวาหพระสมุท*ได้เสนอให้เห็นลักษณะความสัมพันธ์ของชนชาติเล็ก ๆ กับชาติมหาอำนาจคือ อัลฟาเบตาและอังกฤษผ่านกลวิธีการเล่าเรื่อง จะเห็นว่าอัลฟาเบตาเป็นเมืองสมมติไม่มีอยู่จริง ส่วนอังกฤษเป็นชนชาติที่ดำรงอยู่จริง การกำหนดให้มีชนชาติที่สมมติขึ้นร่วมกับชาติที่มีอยู่จริงนั้นก็เป็นกลวิธีการอย่างหนึ่งเพื่อเสนอสาระสำคัญที่ต้องการจะสื่อให้เห็นผ่านทางเรื่อง *วิวาหพระสมุท* ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

(2.1) ชาวเมืองอัลฟาเบตา

เมืองอัลฟาเบตาเป็นเมืองสมมติขึ้นให้มีภูมิประเทศเป็นเกาะเพื่อให้มีความสอดคล้องเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง เพราะต้องเชื่อมโยงเข้ากับตำนานเจ้าสมุทรและการแสดงแสนยานุภาพของกองทัพเรืออังกฤษ ในตอนเริ่มต้นเรื่องได้มีบทร้องบรรยายลักษณะของเมืองและชาวอัลฟาเบตาว่าถึงแม้ว่าจะเป็นเมืองเล็ก ๆ แต่ก็เป็นเมืองที่สงบสุข อากาศดีไม่หนาวและร้อนเกินไป ประชาชนมีความสุข โดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่าอัลฟาเบตาเป็นประเทศที่น่าอยู่เป็นอย่างมาก และที่สำคัญเนื้อเรื่องแสดงให้เห็นว่าเมืองอัลฟาเบตามีสัมพันธไมตรีอันดีกับกองทัพเรืออังกฤษ ดังที่มีกองเรือรบอังกฤษมาจอดอยู่ที่อ่าวและเจ้าเมืองคือท้าวมิดัสได้แสดงความยินดีต้อนรับทหารเรืออังกฤษเป็นอย่างดี

⊙ข้ายินดีต้อนรับคำนับท่าน นายทหารนาวีผู้มีศักดิ์
ที่ท่านพานาวามาสำนัก เห็นประจักษ์จริงใจซึ่งไมตรี
กรุงบริเตนเป็นใหญ่ในสมุท ฤทธิรุทฤาชาทุกราษี
มีอำนาจอาจท้าทั่วธาตรี ส่งนาวีเที่ยวตรวจสำรวจการ[119]

[119] เรื่องเดียวกัน, หน้า 222.

จากบทร้องจะเห็นว่า ท้าวมิดัสได้กล่าวยกย่องและแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่และอำนาจของราชนาวีอังกฤษสามารถที่เดินทางไปทั่วน่านน้ำมหาสมุทร ชาติใด ๆ ต่างก็ต้องกลัวเกรงทั้งสิ้น โดยเฉพาะชาติเล็ก ๆ อย่างอัลฟาเบตายิ่งมีความยินดีที่ได้มีสัมพันธไมตรีที่ดีกับอังกฤษดังที่ได้จัดการต้อนรับที่ราชนาวีอังกฤษได้มาเยือนในครั้งนี้

การสมมติเมืองอัลฟาเบตาขึ้นมาเพียงเมืองเดียว ทั้งที่อีกสองชนชาติ คือ อังกฤษและจีนเป็นชาติที่มีอยู่จริง ในประเด็นนี้ สุธา ศาสตรี ได้กล่าวว่า “ทรงใช้ความไกลตัวเป็นเครื่องป้องกันผลที่ไม่พึงประสงค์อันอาจเกิดแก่ผู้ดู เมื่อทรงตัดสินพระราชหฤทัยให้ทหารเรือซึ่งขึ้นบกมาแสดงพลังเป็นทหารเรืออังกฤษแล้ว ก็มีความจำเป็นต้องทรงสมมติสถานที่ให้ห่างไกลเช่นกัน เพื่อไม่ให้ผู้ดูนำเหตุการณ์ในเรื่องมาสัมพันธ์กับสภาพเมืองไทยขณะนั้น”[120] หมายความว่าเป็นการเสนอให้สอดคล้องกับสภาวการณ์จริง แต่ในทางหนึ่งก็เป็นกลวิธีที่ทำให้ไม่เชื่อมโยงเข้ากับชาติไทยโดยตรง เพียงแต่เทียบเคียงให้เห็นว่าชาติไทยก็มีลักษณะเช่นเดียวกับเมืองอัลฟาเบตา คือเป็นประเทศเล็ก ๆ และมีเขตแดนติดทะเล ซึ่งมีความสอดคล้องกับที่พระองค์ทรงกล่าวว่า “ส่วนเราผู้เป็นไทยไม่ควรลืมฐานะแห่งประเทศเรา เมืองอันเป็นประเทศเล็ก”[121] ดังนั้นจึงอาจพิจารณาได้ว่าการกำหนดให้เมืองอัลฟาเบตานี้เป็นเสมือนภาพตัวแทนของชาติเล็ก ๆ ชาติหนึ่งที่มีภูมิประเทศติดทะเลที่ราชนาวีอังกฤษสามารถใช้เรือรบเดินทางไปถึง และการกำหนดให้มีกองทัพเรืออังกฤษมาจอดเรือที่เมืองนี้ก็เป็นการเชื่อมโยงให้เข้ากับสถานการณ์ร่วมสมัยในขณะนั้นคือ ในยุคสมัยอาณานิคมที่ราชนาวีอังกฤษได้ครองอำนาจทางทะเลและเป็นเจ้าอาณานิคมที่ยิ่งใหญ่มีดินแดนในครอบครองเป็นจำนวนมาก

ทั้งนี้ ในเรื่องได้กล่าวถึงความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการบวงสรวงเจ้าสมุทร โดยคนในเมืองอัลฟาเบตามีความคิดขัดแย้งกันออกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายสนับสนุนนำโดยคริสโตเฟอร์ ได้แสดงให้เห็นว่าเป็นพิธีเก่าแก่ที่ได้กระทำกันมาตั้งแต่อดีตจึงควรที่จะกระทำต่อไป นอกจากคริสโตเฟอร์จะยืนยันให้ทำพิธีตามความเชื่อโบราณแล้ว ยังได้แสดงอาการต่อต้านการมีไมตรีกับทหารเรืออังกฤษ เนื่องจากเห็นว่าทหารเรืออังกฤษมาขัดขวางแผนการและลดอำนาจความน่าเชื่อถือของพวกตน ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าคริสโตเฟอร์คือภาพตัวแทนของกลุ่มคนที่ยึดติดอยู่กับความเชื่อเก่าแก่ดั้งเดิม เกี่ยวกับอำนาจของเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์และปฏิเสธอำนาจในโลกสมัยใหม่คือกองทัพเรืออังกฤษ กล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่ก้าวตามไม่ทันสถานการณ์ปัจจุบันว่าจริง ๆ แล้วผู้ที่มีอำนาจที่แท้จริงในยุคสมัยคือชาติที่มีกองเรือรบ ชาติเล็ก ๆ ต้องตระหนักถึงอำนาจชนิดนี้ และหนทางที่จะรักษาชาติเอาไว้ได้ก็คือการมีสัมพันธไมตรีที่ดีต่อชาติมหาอำนาจนั้น ๆ

---

[120] สุธา ศาสตรี, “วิวาหพระสมุทร: จุดประสานของหลากปัจจัย,” ใน **รวมบทอ่านวรรณคดีเปรียบเทียบ**, หน้า 4.

[121] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พวกยิวแห่งบูรพทิศและเมืองไทยจงตื่นเถิด**, หน้า 43.

ส่วนฝ่ายคัดค้าน นำโดยท้าวมิดัสและพลเมืองบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยกับการทำพิธีส่งส่วยเจ้าสมุทร โดยแสดงเหตุผลว่าเป็นความเชื่อที่ล้าหลังไม่สมเหตุผล คนกลุ่มนี้มีความยินดีที่จะเชื่อมสัมพันธไมตรีกับทหารเรืออังกฤษ เมื่อพิจารณาแล้วคนกลุ่มนี้ จึงเป็นภาพตัวแทนของกลุ่มคนที่ยอมรับและเล็งเห็นถึงผู้ที่มีอำนาจอย่างแท้จริง นั่นก็คือการตระหนักในอำนาจของราชนาวีอังกฤษ ถือว่าเป็นกลุ่มคนสมัยใหม่ที่เข้าใจต่อสถานการณ์ในปัจจุบันและมองเห็นหนทางว่าจะต้องปฏิบัติตนอย่างไรเพื่อให้ประเทศชาติอยู่รอด

จะเห็นว่าเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในเมืองอัลฟาเบตาเป็นความขัดแย้งทางความคิดในเรื่องอำนาจแบบเก่าและอำนาจแบบใหม่ เรื่องกำหนดให้กษัตริย์เป็นผู้มีแนวคิดแบบใหม่ เรื่องพิธีบูชาพระสมุทรเป็นเพียงความเชื่อโบราณที่ไม่สมเหตุผลและอาจทำให้เกิดอันตรายต่อประชาชน ได้และเป็นผู้ที่มีโลกทัศน์กว้างไกล จึงได้เชื่อมสัมพันธไมตรีกับราชนาวีอังกฤษ เป็นการเสนอให้เห็นว่าเป็นผู้มีความคิดทันต่อสถานการณ์ ส่วนอีกกลุ่มที่มีแนวคิดแบบเก่าได้กำหนดให้คริสโตเฟอร์อยู่ในฐานะนักบวช ซึ่งแฝงนัยว่าเป็นกลุ่มที่มีความเชื่อแบบเก่าที่ขาดเหตุผล โดยเฉพาะการทำให้ คริสโตเฟอร์ที่อยู่ในฐานะนักบวชสำคัญถูกลดระดับความน่าเชื่อถือลงจากวิธีการปฏิบัติของตัวละครอื่น ๆ ที่ไม่ได้แสดงความเคารพยกย่อง ดังจะเห็นได้จากคำเรียกของคนอื่น ๆ เช่น “ตาแก่” “แก่เถ้า” “ตาเถ้า” และโดยเฉพาะอย่างยิ่งให้เด็กหลีซึ่งถือว่าเป็นตัวละครที่อยู่ในฐานะต่ำสุดของเรื่องล้อเลียนคริสโตเฟอร์ตลอด ซึ่งเป็นกลวิธีที่ทำให้คริสโตเฟอร์ถูกลดระดับความน่าเชื่อถือลงเป็นอย่างมาก ในที่สุดคริสโตเฟอร์ก็ต้องยอมรับในอำนาจของทหารเรืออังกฤษ ซึ่งเป็นสิ่งที่ย้ำให้เห็นว่าอำนาจที่เกิดจากความเชื่อแบบเก่าไม่ใช่อำนาจที่แท้จริง ผู้ที่มีอำนาจในแบบในโลกสมัยใหม่ต่างหากที่สามารถควบคุมและกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างได้

เมืองอัลฟาเบตาจึงเป็นภาพตัวแทนของชาติเล็ก ๆ ที่ควรตระหนักถึงคุณประโยชน์ของเรือรบ ที่เป็นได้ทั้งพาหนะและยุทโธปกรณ์ที่สำคัญอำนาจทำลายล้างที่ทรงพลัง และตระหนักถึงอำนาจของชาติที่ครอบครองกองเรือรบ นอกจากนั้น ยังได้เสนอให้เห็นว่าวิธีทางที่จะดูแลป้องกันการรุกรานจากชาติมหาอำนาจก็คือการมีสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกัน

(2.2) ชาวอังกฤษ

ชาติอังกฤษที่ได้นำเสนอไว้ในเรื่องวิวาหพระสมุทเป็นชาติที่มีอำนาจต่อชาติอื่น ๆ ได้แสดงให้เห็นผ่านตัวละครคือ ราชนาวีอังกฤษและมิสแมรี ริดเด็ลล์ โดยภาพของทหารเรืออังกฤษคือผู้ที่มีอำนาจในท้องทะเล มีความเข้มแข็ง พร้อมที่จะต่อสู้กับข้าศึกศัตรู

⊙พวกเราเสนานาวายุทธ์ ฤทธิรุทฤาลั่นสนั่นหล้า
ทุกหนย่นย่อไม่รอรา ระอิดระอาซึ่งนาวี
ว่องไวใช้จักร์ไม่พักผ่อน เลี้ยวไล่ดัษกรไปรี่ ๆ

ยิงปืนเปรี้ยง ๆ ก็เที่ยงดี ได้ทีซ้ำปล่อยตอร์ปิโด
เปรี้ยง ๆ โครม ๆ โหมปืนใหญ่ แวบ ๆ แสงไฟดูแดงโร่
ปัง ๆ เรือถูกลูกปืนโต เผลาะ ๆ เหมาะโหว่เสียงพอแรง
ฟูดจ๋อมตอร์ปิโดไปโร่ไล่ แยะปังเข้าไปไฟวู่แสง
ถูกเรือข้าศึกตีตะแคง พวกเราฤทธิแรงก็ไชโย[122]

จากบทร้องนี้ เป็นการประกาศให้เห็นความแข็งแกร่งของกองทัพเรืออังกฤษที่พร้อมจะต่อสู้กับข้าศึกศัตรูทั้งหลาย เนื่องจากมีความพร้อมทางด้านกองกำลัง พาหนะและอาวุธ นั่นคือการครอบครองกองเรือรบที่ทรงพลัง บทร้องนี้นอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินเรื่องยังทำหน้าที่อธิบายให้เห็นศักยภาพหรือการทำงานของเรือรบอีกด้วย โดยได้แสดงให้เห็นว่าเรือรบเป็นพาหนะที่สามารถทำให้บุกเข้าต่อสู้ได้อย่างรวดเร็ว และเป็นยุทโธปกรณ์ที่สำคัญมีประสิทธิภาพในการต่อสู้สูง ประกอบไปด้วยอาวุธมากมายทั้ง ปืนใหญ่ ตอร์ปิโด ซึ่งมีอำนาจในการทำลายกว้างขวาง นอกจากนั้นราชนาวีอังกฤษยังได้ประกาศถึงความยิ่งใหญ่โดยแสดงให้เห็นว่าพวกตนคือเจ้าสมุทร

> แต่เริ่มเดิมที ไม่มีผู้ใด มีฤทธิไกร ที่ในวารี จึงองค์พระเป็นเจ้า มีพระวาที
> ใครมีนาวี จงครองแดนชน ครองเถิดนาวี นาวีจงครองทเล ชะนะศัตรู
> ศัตรูมลายทั้งเพ[123]

ราชนาวีอังกฤษได้กล่าวให้เห็นว่าเทพเจ้าหรือเจ้าสมุทรเองได้ยกให้ผู้ที่มีกองเรือรบเป็นผู้ที่เป็นใหญ่ในท้องทะเล ดังนั้น ผู้ที่เป็นใหญ่ในท้องทะเลในขณะนั้นจึงเป็นทหารเรือหรือราชนาวีอังกฤษ ซึ่งได้ชนะข้าศึกศัตรูมากมายทำให้สามารถครอบครองน่านน้ำไปทั่วสากล กล่าวได้ว่าเป็นบทร้องที่ประกาศความยิ่งใหญ่ของราชนาวีอังกฤษ โดยการกล่าวอ้างถึงเทพเจ้าตามความเชื่อโบราณก็ยอมรับในความเป็นเจ้าสมุทรของราชนาวีอังกฤษ

ภาพตัวแทนของชาวอังกฤษในเรื่องวิวาหพระสมุท จึงเป็นภาพของชาวตะวันตกที่มีอำนาจเป็นอย่างมากในโลกสมัยใหม่ เพราะเป็นชาติที่มีกองเรือรบที่แข็งแกร่งที่สามารถเอาชนะศัตรูได้อย่างง่ายดาย ดังนั้น ชาติเล็ก ๆ จึงควรมีสัมพันธไมตรีที่ดีกับชาวตะวันตกมากกว่าที่จะเลือกเป็นศัตรูกัน เพราะไม่มีทางที่จะต่อกรกับกองทัพเรือที่ยิ่งใหญ่ได้ และในอีกด้านหนึ่ง จะเห็นว่าถ้าเป็นมิตรกันชาวตะวันตกก็สามารถให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ได้

---

[122] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ตามใจท่าน วิวาหพระสมุท**, หน้า 213.

[123] เรื่องเดียวกัน, หน้า 264-265.

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งเสนอให้เห็นภาพของชาวอังกฤษที่ในด้านที่มีกองกำลังทหารเรือที่เข้มแข็ง และกลายเป็นผู้มีอำนาจที่ทำให้ชาติอื่น ๆ ต้องเกรงกลัว ก็น่าจะเนื่องมาจากการที่พระองค์ได้เสด็จไปทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษเป็นระยะเวลานานถึง 9 ปี จึงน่าจะทรงมีความคุ้นเคยกับชาวอังกฤษมากกว่าชาติตะวันตกอื่น ๆ อีกทั้งยังได้ทรงเข้ารับการศึกษาวิชาทางด้านการทหารจากโรงเรียนนายร้อยทหารบกแซนด์เฮิรสต์ (Royal Military Academy, Sand Hurst) เมื่อสำเร็จวิชาการทหารแล้วยังได้ทรงเข้ารับราชการทหารประจำการในกรมทหารราบเบาเดอรัม (Durham Light Infantry) อยู่เป็นระยะเวลาหนึ่ง จึงน่าจะทำให้พระองค์ทรงเห็นความแข็งแกร่งของกองทัพอังกฤษ ประกอบกับความจริงที่ประจักษ์ว่าประเทศอังกฤษสามารถยึดครองดินแดนทางเอเชียได้เป็นจำนวนมาก ก็เนื่องมาจากการมีกองทัพเรือที่เข้มแข็ง จึงมีพระราชประสงค์ที่จะชี้ให้เห็นว่า อังกฤษคือชาติมหาอำนาจในสังคมโลก เรื่อง*วิวาหพระสมุท*จึงเป็นการชี้ให้เห็นว่าชาติอังกฤษที่เป็นชาติที่มีอำนาจในสังคมโลกสมัยใหม่และมีอิทธิพลต่อชาติอื่น ๆ เป็นอย่างมากโดยเฉพาะชาติเล็ก ๆ รวมถึงชาติไทย โดยเสนอให้ตระหนักถึงอำนาจของประเทศอังกฤษที่เกิดจากการครอบครองกองทัพเรือที่แข็งแกร่ง และแสดงให้เห็นภัยที่อาจเกิดขึ้นกับชาติเล็ก ๆได้ถ้าไม่สร้างสัมพันธไมตรีที่ดีกับประเทศอังกฤษ

ดังนั้นกล่าวได้ว่า เรื่อง*วิวาหพระสมุท*มีเนื้อความที่ใช้ในการเผยแพร่ข้อเตือนใจประชาชนในชาติให้ตระหนักถึงสภาวการณ์ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยใหม่ ความสัมพันธ์ระหว่างชาติต่าง ๆ รวมถึงความจำเป็นจะต้องรับรู้ติดตามเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมโลกนอกเหนือไปจากเรื่องราวภายในชาติตนเอง เรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นว่าในยุคสมัยใหม่ ภัยของชาติมิใช่เพียงเกิดจากการรุกรานของประเทศเพื่อนบ้านอย่างพม่าหรือเขมรเท่านั้น แต่ชี้ให้เห็นว่าประเทศตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษคือผู้ที่มีอำนาจและอิทธิพลต่อประเทศอื่น ๆ ในโลก ด้วยมีกองทัพเรือที่ยิ่งใหญ่แข็งแกร่ง ดังนั้นประเทศเล็ก ๆ อย่างไทยจึงต้องระมัดระวังและเลือกที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น เพื่อที่จะได้ดำรงตนอยู่ในสถานะที่เหมาะสมเพื่อความปลอดภัยและความมั่นคงของชาติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.2.3.2 การมีเรือรบเพื่อใช้เป็นรั้วป้องกันชาติ

จากที่ได้กล่าวมาในประเด็นข้างต้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสดงให้เห็นว่า ชาติอังกฤษเป็นชาติมหาอำนาจเนื่องจากการครอบครองเรือรบที่เข้มแข็ง สร้างความเกรงกลัวให้กับชาติอื่น ๆ ได้ อีกทั้งพระองค์ทรงมีความสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับเรื่องของทหารเรือเป็นอย่างมาก และทรงเห็นว่า “อังกฤษมีทัพเรือที่ใหญ่ที่สุดในโลก”[124] จึงได้ทรงสนับสนุน

[124] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พวกยิวแห่งบูรพทิศและเมืองไทยจงตื่นเถิด**, หน้า 43.

กิจการของทหารเรือมาตลอด และมีพระราชดำริที่จะให้ชาติไทยมีเรือรบเช่นกันเพื่อไว้ป้องกันชาติให้ปลอดภัยเช่นกันโดยการซื้อรบหลวงพระร่วง

การบริจาคเงินเพื่อซื้อเรือรบหลวงพระร่วงเริ่มต้นขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2457 โดยมีข้าราชการกับประชาชนกลุ่มหนึ่งได้มีความเห็นขึ้นมาว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีชายฝั่งติดทะเลเป็นระยะทางยาว ดังนั้นจึงควรบำรุงกิจการกองทัพเรือให้เจริญก้าวหน้าแต่ยังขาดเรือรบที่มีประสิทธิภาพจึงคิดจัดหาทุนทรัพย์เพื่อนำมาสร้างเรือรบ เป็นการถวายความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และประโยชน์ของชาติ โดยดำเนินการก่อตั้งสมาคมขึ้นเพื่อหารายได้นำไปดำเนินการจัดซื้อเรือรบ

เมื่อ พ.ศ.2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์ราชนาวีสมาคมแห่งกรุงสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ (The Royal Navy League of Siam) ซึ่งเป็นสมาคมที่ก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการหารายได้เพื่อนำไปซื้อเรือรบที่พระองค์พระราชทานชื่อว่า “พระร่วง” การเรี่ยไรเงินซื้อเรือรบพระร่วง ใช้ระยะเวลาประมาณ 6 ปี นับตั้งแต่ พ.ศ.2457-2463รวบรวมเงินได้เป็นจำนวน 3,514,604 บาท 1 สตางค์ โดยประเทศไทยได้ตกลงซื้อเรือพิฆาตตอร์ปิโดชื่อว่า เอชเอ็มเอส เรเดียนท์ (HMS Radiant) ของบริษัทธอร์นิครอฟท์ (Thorneycroft Co.,) ซึ่งเป็นเรือที่ประเทศอังกฤษได้เคยใช้ในสงครามโลกครั้งที่ 1 ครั้นภายหลังสงครามยุติอังกฤษได้ขายให้ไทยในราคา 200,000 ปอนด์ เรือรบหลวงพระร่วงเดินทางจากประเทศอังกฤษมาถึงประเทศไทยในวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ.2463 และปลดระวางการประจำการ เมื่อ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2502 รวมระยะเวลาที่เรือรบหลวงพระร่วงประจำการในกองทัพเรือไทยยาวนานถึง 39 ปี [125]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสนับสนุนกิจกรรมการเรี่ยไรเงินเพื่อซื้อเรือรบหลวงพระร่วงในหลายทาง ด้านวรรณคดีพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ผลงานหลายเรื่องเพื่อชักชวนให้เห็นว่าคนไทยควรร่วมกันบริจาคเงินซื้อเรือรบหลวงพระร่วง เช่น บทความเรื่อง *ขอชวนท่านเป็นแมลงหวี่* หรือพระราชนิพนธ์บทโคลงชักชวนให้ร่วมบริจาคเงินลงในดุสิตสมิต

⊙ช่วย กันเถิดพี่น้อง ร่วมชาติ
ทำ สิ่งซึ่งยังขาด อยู่แท้
รั้ว กันศัตรูอาจ จรเหยียบ
บ้าน แตกยับย่อยแล้ สุขได้ฉันใด

[125] อุดม ทีฆทรัพย์, “เรือรบหลวงพระร่วง,” ใน **สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1**, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 8 รอบ และ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524), หน้า 307-314.

⊙ช่วย ให้ทุนทรัพย์บ้าง จักดี
การ สละจุ่มตามมี มากน้อย
จัด เป็นราชพะลี ผดุงชาติ
หา ซึ่งเรือรบคล้อย คล่องท้องธารา
⊙นา วีประหนึ่งรั้ว ริมฝั่ง ทเลแฮ
วา ระเมื่อศึกยัง สงบไซร้
ของ เครื่องกอบกำลัง ควรจัด พร้อมนา
สยาม จึ่งคิดจักให้ จัดสร้างนาวี
⊙นาม มีปรากฏแล้ว เรือลาด ตระเวนแฮ
ว่า พระร่วงเหมือนราช กั่นกล้า
พระ องค์พระเก่งกาจ แกล้วกั่น ฉันใด
ร่วง จุ่งช่วยเรือข้า กาจแม้นนามกร[126]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงชักชวนให้ประชาชนร่วมบริจาคเงินเพื่อซื้อเรือรบหลวงพระร่วงตามกำลังทรัพย์ของแต่ละคน โดยชี้ให้เห็นประโยชน์ของการมีเรือรบซึ่งพระองค์ทรงเปรียบว่าเป็นเสมือนรั้วของชาติ คือเรือรบทำหน้าที่ในการป้องกันข้าศึกศัตรูของชาติ ดังนั้น การบริจาคเงินจึงเป็นการช่วยเหลือชาติให้มีความมั่นคง

ทั้งนี้ พระราชนิพนธ์วรรณคดีจำนวนหนึ่งในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แสดงให้เห็นประโยชน์ของการมีเรือรบและเป็นการชักชวนให้ร่วมกันบริจาคเงินเพื่อนำไปซื้อเรือรบหลวงพระร่วง

วิวาหพระสมุท

ดังที่ได้กล่าวมาได้ประเด็นข้างต้น เรื่อง*วิวาหพระสมุท*เสนอให้เห็นว่าอังกฤษเป็นชาติมหาอำนาจเนื่องมาจากการครอบครองเรือรบ นอกจากนั้นมีการนำบทละครเรื่องนี้ไปจัดแสดงสำหรับเรี่ยไรเงินบริจาคบำรุงราชนาวีสมาคม ซึ่งทำหน้าที่รวบรวมเงินเพื่อนำไปซื้อเรือรบหลวงพระร่วง กล่าวได้ว่าเป็นบทละครสมัยใหม่ที่มีพันธกิจทางสังคม[127] คือมีพันธกิจในการหาเงินบริจาคโดยตรง ซึ่ง ม.ล.ปิ่น มาลากุล กล่าวว่า “วิวาหพระสมุทได้ช่วยจัดหาเงินให้แก่การสาธารณ

[126] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทปลุกใจร้อยประการ**, หน้า 5

[127] สุธา ศาสตรี, “วิวาหพระสมุทร: จุดประสานของหลากปัจจัย,” ใน **รวมบทอ่านวรรณคดีเปรียบเทียบ**, หน้า 1.

กุศลมากมายหลายคราว มีการแสดงเก็บเงินให้ราชนาวีสมาคมเพื่อซื้อเรือรบพระร่วงหลายครั้งในระยะเวลา 4 ปี"[128] โดยในเรื่องได้กล่าวถึงประโยชน์ของการมีเรือรบไว้ว่า

> ชาติใดมีเรือ เพื่อประดิยุทธ ท่องถิ่นสมุท คอยยุทธนา เหมือนมีกำลังแรง
> ขันแขงรักษา ชาติศาสนากษัตาภูมี ครองเถิดนาวี

เรื่อง*วิวาหพระสมุท*ได้ชี้ให้เห็นว่าประโยชน์ของการมีเรือรบคือเพื่อไว้ป้องกันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ นอกจากนั้นเนื้อความในตอนท้ายเรื่องเป็นบทร้องที่มีเนื้อความไม่สอดคล้องกับเนื้อเรื่องทั้งหมด คือนายทหารเรืออังกฤษได้ชักชวนให้ร่วมบริจาคเงินซื้อเรือรบหลวงพระร่วงซึ่งเป็นเรื่องในบริบททางสังคมจริง ๆ จะเห็นว่าเป็นการเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ภายนอกเรื่อง โดยเป็นการชักชวนผ่านบทสนทนาของตัวละครโดยตรง

> ฉนั้นชวนกัน สวามิภักดิ์ ประนอมพร้อมพรักและสามัคคี ช่วยกันและเรี่ยราย
> ถวายนาวี เรือพระร่วงมี สิทธิศักดิ์สมญา ราชนาวี นาวีจะมีเดชา ชะนะศัตรู
> ศัตรูมลายเร็วรา[129]

ถ้าพิจารณาในเนื้อหาจะเห็นว่า ความในบทร้องบทนี้เป็นส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา แต่เป็นการมุ่งชักชวนในร่วมบริจาคเงินซื้อเรือรบหลวงพระร่วง นอกจากนั้น เมื่อนำเรื่องราวในตอนที่ได้แสดงให้เห็นความขัดแย้งของคนในเมืองอัลฟาเบตาในเรื่องเจ้าสมุทรตามความเชื่อโบราณกับเจ้าสมุทรในยุคสมัยใหม่ ดังที่ได้กล่าวไปในประเด็นก่อนหน้านี้มาเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมในช่วงระยะเวลานั้น คือปฏิกิริยาของประชาชนชาวไทยที่มีต่อการซื้อเรือรบหลวงพระร่วง ที่ได้มีความเห็นออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่สนับสนุนให้ซื้อเรือรบหลวงพระร่วงกับกลุ่มคนที่คัดค้านการซื้อเรือรบ จะเห็นว่าน่าจะเป็นกลวิธีในการชี้ให้เห็นว่าฝ่ายที่สนับสนุนการซื้อเรือรบเป็นฝ่ายที่มีแนวคิดที่ถูกต้อง

จะเห็นว่าวัตถุประสงค์ในการทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*วิวาหพระสมุท*ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองประเภทมีความสอดคล้องและเกื้อหนุนกัน คือเป็นการชักชวนให้มีการบริจาคเงินซื้อเรือรบหลวงพระร่วงและเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับกองทัพเรือหรือราชนาวีไทย อีกทั้งตัวเรื่องก็ได้ทำหน้าที่ในการสนับสนุนโดยการเสนอให้คนไทยตระหนักในอำนาจ

---

[128] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ละครพูดสลับลำเรื่องวิวาหพระสมุทและบทละครสังคีตเรื่องมิกาโด**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2510), หน้า คำนำ.

[129] เรื่องเดียวกัน, หน้า 264-265.

ของประเทศมหาอำนาจตะวันตกโดยเฉพาะชาติอังกฤษที่มีกองทัพเรือ ซึ่งเรื่องได้แสดงให้เห็นว่าการที่ชาติอังกฤษครอบครองเรือรบทำให้ชาติอื่น ๆ ต้องหวั่นเกรง

มหาตมะ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทละครพูดเรื่อง*มหาตมะ*เมื่อ พ.ศ. 2457 พระองค์ทรงปรับปรุงแก้ไขจากสำนวนเดิมขึ้นใหม่ โดยการเพิ่มเรื่องการสละทุนทรัพย์เพื่อซื้อเรือรบเข้ามาเป็นแกนเรื่องสำคัญ [130] เรื่อง*มหาตมะ*จึงเป็นบทละครที่มีเนื้อหาแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการที่ประเทศชาติจะต้องมีเรือรบ และเชิญชวนให้ประชาชนร่วมกันบริจาคเงินเพื่อนำไปซื้อเรือรบหลวงพระร่วง พระองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า ตัวละครที่บริจาคเงินซื้อเรือรบคือผู้ที่มีความรักชาติและจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ [131] และแสดงให้เห็นประโยชน์ของการที่ชาติจะต้องมีเรือรบก็เพราะเปรียบได้กับรั้วของชาติเอาไว้ป้องกันข้าศึกศัตรูที่ต้องการเข้ามารุกราน ดังจะเห็นว่าตัวละครเกือบทุกตัวในเรื่อง ทั้งผู้ชายและผู้หญิงในสถานะใดๆ แม้แต่คนยากจนหรือคนรับใช้ ต่างก็ยินดีเสียสละทรัพย์ของตนเพื่อนำไปร่วมสมทบทุนในการซื้อเรือรบเพื่อใช้ในการป้องกันชาติ

เรื่อง*มหาตมะ*มีนายสนเป็นตัวละครเอกของเรื่องซึ่งมีฐานะเป็นเศรษฐี แต่มีนิสัยตระหนี่มาก ไม่ยอมเสียทรัพย์และอยากได้แต่ผลประโยชน์เพียงฝ่ายเดียว โดยการเสนอให้เห็นว่า นายสนไม่เห็นด้วยกับการบริจาคเงินเพื่อซื้อเรือรบเพราะ “ฉันเห็นว่าเราจำเปนต้องนึกถึงท้องของเราก่อนนึกถึงชาติ ถ้าคนไทยเราอดตายเสียหมดแล้ว ชาติไทยจะมีอยู่ได้อย่างไร” [132] จากคำพูดของนายสนแสดงให้เห็นว่า นายสนคิดถึงแต่ประโยชน์ส่วนตนมาก่อนประโยชน์ของชาติ คือเห็นว่าการบริจาคเงินซื้อเรือรบไม่ได้ก่อประโยชน์ใด ๆ แก่ตนเอง ดังนั้น จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเสียทรัพย์

นอกจากนายสนจะไม่ให้ความร่วมมือแล้ว ยังมีพฤติกรรมที่เรียกว่าเป็นการขัดขวางการซื้อเรือรบอีกด้วย โดยนายสนได้ใช้นามแฝงว่า “ทุ่นดำ” เขียนข้อความไปลงหนังสือพิมพ์เพื่อต่อต้าน เพราะไม่เห็นว่า การมีเรือรบจะมีประโยชน์อย่างไรต่อชาติ ทั้งนี้ นามแฝง “ทุ่นดำ” ในเรื่องมีความสอดคล้องกับ นามปากกา “ทุ่นดำ” ในบริบทจริงทางสังคม เป็นนามปากกาของนายพลเรือตรีพระยาวินัยสุนทร (วิม พลกุล) เจ้ากรมพระธรรมนูญทหารเรือ ผู้ที่ได้เขียนบทความคัดค้านการซื้อเรือรบ [133] ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นกลวิธีที่จะสื่อสารให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมจริงขณะนั้น

---

[130] สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, “การสร้างเรือรบหลวง “พระร่วง” กับบทละครพระราชนิพนธ์เรื่อง “มหาตมะ”,” **วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร**, 24, 2 (2547): 234.

[131] เรื่องเดิมหน้า หน้า 231.

[132] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ร.ต.ล. นนทรีและมหาตมะ**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2519), หน้า 87.

[133] สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, “การสร้างเรือรบหลวง “พระร่วง” กับบทละครพระราชนิพนธ์เรื่อง “มหาตมะ”,” **วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร**, หน้า 243.

จะเห็นว่านายสนมี 2 สถานภาพ คือนายสนที่เป็นเศรษฐีที่มีนิสัยตระหนี่จัดอยู่ในประเภทที่ว่าเป็นบุคคลที่ไม่เห็นด้วยกับการซื้อเรือรบ แต่เมื่อเป็นนักเขียนที่ชื่อทุ่นดำ จัดว่าเป็นบุคคลที่ไม่เพียงแต่ไม่สนับสนุนเท่านั้นแต่ยังมีพฤติกรรมขัดขวางอีกด้วย คือการเขียนบทความมิให้คนอื่นบริจาคเงิน เรื่องได้ใช้กลวิธีโดยให้คนอื่น ๆ ถึงแม้ว่าจะไม่พอใจการกระทำของนายสนแต่ก็ไม่ได้ประณามหรือว่ากล่าวอย่างรุนแรง แต่จะประณามความคิดของทุ่นดำอย่างรุนแรงว่าเป็น “คนเนรคุณต่อชาติ”[134] เป็นการย้ำให้เห็นว่า นอกจากการเห็นประโยชน์ส่วนตนสำคัญกว่าชาติ การขัดขวางมิให้คนอื่นบริจาคเงินยังเป็นสิ่งที่เรียกได้ว่าเป็นการเนรคุณต่อชาติยิ่งกว่า

ทั้งนี้ เรื่อง*มหาตมะ*ได้มุ่งเสนอให้ประชาชนในชาติเห็นแก่ประโยชน์ของชาติสำคัญกว่าตนเอง ดังนั้น เรื่องจึงได้ให้ตัวละครอื่น ๆ มีความคิดที่แตกต่างออกไปจากสนมีความยินดีที่จะช่วยเหลือชาติด้วยการบริจาคเงินเพื่อซื้อเรือรบ เช่น ละไมภรรยาของนายสน มีความประสงค์ที่จะร่วมบริจาคทรัพย์เพราะถือว่าเป็นหนทางที่ผู้หญิงอย่างตนจะช่วยชาติได้ “เพราะดีฉันเปนผู้หญิง จะไปเปนทหารก็ไม่ได้ เปนเสื่อป่าก็ไม่ได้ เมื่อจะฉลองพระเดชพระคุณท่านไม่ได้ด้วยกำลังกายแล้ว ก็ต้องทำด้วยกำลังทรัพย์”[135] นอกจากนั้น การที่ละไมบริจาคเงินซื้อเรือรบก็เพราะเห็นว่าเป็นการแสดงความกตัญญูต่อชาติและพระมหากษัตริย์

> ดีฉันไม่เห็นจะต้องคิดอะไรยืดยาว คิดแต่เท่านี้ก็พอ คือเราอาไศรย์แผ่นดินท่านอยู่ เราได้รับความร่มเย็นเพราะพึ่งพระบาระมีท่าน เมื่อมีโอกาสก็ต้องแสดงความกตัญญูตามแต่จะทำได้[136]

ละไมในฐานะแม่บ้านไม่ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการมีเรือรบ แต่ต้องการบริจาคก็เพราะถือว่าเป็นการกระทำที่เป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระมหากษัตริย์ “ในความคิดของละไม การมีเรือรบไม่ใช่เรื่องความมั่นคงของประเทศ หรือเพื่อความทันสมัยทัดเทียมกับประเทศที่เจริญ แต่เป็นเรื่องของการแสดงความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน”[137] จะเห็นว่าเป็นการเสนอแนวคิดที่เชื่อมโยงชาติกับพระมหากษัตริย์ไว้ด้วยกัน ละไมเป็นตัวแทนของกลุ่มผู้หญิงที่แม้จะไม่ได้มีโอกาสยุ่งเกี่ยวกับกิจการทหารซึ่งเป็นเรื่องของผู้ชาย แต่ก็ได้แสดงให้เห็นว่าอยากมีส่วนร่วมในการป้องกัน

---

[134] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ร.ต.ล. นนทรีและมหาตมะ**, หน้า 88.

[135] เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

[136] เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

[137] สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, “การสร้างเรือรบหลวง “พระร่วง” กับบทละครพระราชนิพนธ์เรื่อง “มหาตมะ”,” **วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร**, หน้า 239.

ชาติด้วยเช่นกัน ดังนั้น เรื่องได้แสดงให้เห็นว่าละไมจะไม่ขัดคำสั่งของนายสนในเรื่องอื่น ๆ แต่เรื่องนี้แม้นายสนจะห้ามปรามและขัดขวางอย่างไร ละไมก็ไม่ยอม

> ตั้งแต่ดีฉันได้แต่งงานกับคุณมาแล้ว ดีฉันได้ตั้งใจที่ประพฤติตามใจคุณทุกอย่าง แต่ครั้งนี้ถึงแก่จะห้ามไม่ให้ดีฉันแสดงความจงรักภักดี จะไม่ให้ดิฉันประพฤติเหมือนคนไทยคนอื่น ๆ ทั่วทั้งเมือง ดิฉันเหลือที่จะยอมทำตามคุณได้ [138]

การที่ให้ละไมเป็นผู้แสดงความคิดเห็นและแสดงความต้องการบริจาคเป็นกลวิธีที่ย้ำให้เห็นว่า แม้แต่ผู้หญิงก็สนใจห่วงใยบ้านเมือง ดังคำกล่าวของละมุนพี่สาวของละไมที่กล่าวกับนายสนว่า “ถึงฉันเปนผู้หญิงก็มีสมองพอที่จะตรองเห็นได้ ว่าถ้าชาติไทยเราต้องฉิบหายแล้ว คนไทยเราก็อยู่ไม่ได้” [139] เป็นการแสดงให้เห็นว่า แม้แต่ผู้หญิงก็เข้าใจว่าการป้องกันชาติเป็นหน้าที่ของทุกคน

นอกจากนั้น เรื่องได้เสนอให้เห็นว่าตัวละครอื่น ๆ ในเรื่องที่แม้จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีความยินดีที่จะร่วมบริจาคเงินซื้อเรือรบ เช่น นายเรืองที่เอาแบบเครื่องจักรมาขายนายสน แม้นายสนจะกดราคา นายเรืองก็ยินยอม “คุณจะให้ผมเท่าไรก็ตามใจ ผมขอแต่เพียงให้ได้เงินไปเข้าเรี่ยรายสร้างเรือรบกับเขาบ้าง พอไม่ให้เสียทีที่เกิดมาเปนคนไทย [140] ส่วนนายพุกและนายบัวคนรับใช้ของนายสน ก็ได้มาขอเงินจากนายสน เพื่อนำไปร่วมบริจาคมีความประสงค์ร่วมบริจาคก็เพราะเห็นว่าคนส่วนใหญ่เข้าร่วมบริจาคกันทั้งนั้น “การเข้าเรี่ยรายผมเห็นใคร ๆ เขาก็เข้ากันทั้งนั้น เจ๊กจีนเขาก็จะเข้า ผมจะไม่เข้าบ้างก็นึกอายเจ๊ก” [141] จากความคิดเห็นของนายพุกซึ่งมีสถานภาพเป็นคนรับใช้แต่ก็มีความเสียสละเพื่อชาติเช่นเดียวกับกับคนส่วนมาก นอกจากนั้น แม้คนที่ไม่ใช่คนไทยยังเห็นแก่ชาติ แล้วคนไทยจะไม่ทำได้อย่างไร โดยเรื่องได้เสนอให้เห็นว่าคนจีนที่มีอาชีพขายข้าวต้มก็มีความประสงค์จะบริจาคเช่นกัน ด้วยเหตุผลว่าตนเองได้มาอาศัยทำมาหากินอยู่ในประเทศไทยจึงจำเป็นต้องทำให้คนไทยรัก “ถึงอั๊วเปงเจ๊กอั๊วก็อยู่ในเมืองไทย อั๊วอยากให้คงไทยชอบอั๊ว จะไล่ขายเข้าต้มได้ลี ๆ” [142] ถึงแม้ว่าเหตุผลหลักจะเป็นเพราะคำนึงถึงผลประโยชน์ของตนเอง มิได้เกิดจากความรู้สึกว่าเป็นชาติของตน แต่จะเห็นว่าเป็นการสนับสนุนการกระทำของคนส่วนมากของชาติที่

---

[138] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ร.ต.ล. นนทรีและมหาตมะ**, หน้า 81.

[139] เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

[140] เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

[141] เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

[142] เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

ตนได้มาอาศัยอยู่ กล่าวได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่าแม้แต่คนจีนที่มักคิดถึงผลประโยชน์ส่วนตนมาก่อนเสมอยังให้ความร่วมมือ

ตัวละครที่กล่าวมาข้างต้น มีความเห็นในการบริจาคที่แตกต่างกันออกไปตามสถานภาพทางสังคมและความรู้ความเข้าใจของตนเอง ถึงแม้ว่าจะมีเหตุผลที่แตกต่างกันไป แต่ก็น่าจะเป็นการชี้ให้เห็นว่า การบริจาคเงินเพื่อซื้อเรือรบเป็นการแสดงความหมายที่สัมพันธ์กันในหลายด้าน นอกจากจะเป็นการแสดงให้เห็นว่าประชาชนในชาติไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพใดก็สามารถให้ความร่วมมือในการดูแลปกป้องชาติได้ มีน้อยก็ให้น้อย มีมากก็ให้มากตามกำลังทรัพย์ ถือว่าเป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระมหากษัตริย์และการแสดงความกตัญญูต่อชาติที่เป็นที่อยู่อาศัยและทำมาหากินดำรงชีพ ในประเด็นนี้ มหาตมะได้วิพากษ์การกระทำของนายสนโดยการเปรียบเทียบกับการกระทำของคนจีนว่า การที่นายสนเป็นคนไทยแต่ไม่ช่วยปกป้องชาติ เป็นการกระทำที่น่าอับอายเป็นอย่างมาก

> ในการที่คนไทยเขาชวนกันทำรั้วบ้าน คนที่เขาเบี้ยน้อยหอยน้อยกว่ามึงเขาก็ยังอุส่าห์เข้าเรี่ยราย แม้แต่จีนที่เขาเปนคนต่างภาษาเขาก็ยังรู้จักคิดถึงพระมหากรุณาของพระเจ้าแผ่นดินที่ประทานความร่มเย็นแก่เขา เขาแสดงความเต็มใจที่จะช่วยเข้าเรี่ยรายก็เท่ากับเขาช่วยทำรั้วบ้านให้คนไทย มึงก็เป็นคนไทยคนหนึ่งจะนั่งแลดูให้คนต่างภาษาช่วยทำรั้วบ้าน แล้วไม่ช่วยในการนั้นบ้าง มึงจะเอาหน้าไปวางไว้ที่ไหน[143]

จากกลวิธีการประพันธ์เช่นนี้ เป็นการจำแนกคนออกเป็น 2 กลุ่ม คือคนส่วนมากที่เห็นด้วยกับการซื้อเรือรบ กับคนกลุ่มน้อยที่ไม่เห็นด้วย นายสนจึงถือว่าเป็นคนกลุ่มน้อย ดังที่ละไมกล่าวว่า “จะไม่ให้ดิฉันประพฤติเหมือนคนไทยอื่น ๆ ทั่วทั้งเมือง ดิฉันเหลือที่จะยอมทำตามคุณได้”[144] การจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มเช่นนี้ เป็นการมุ่งเสนอว่า “ความต้องการของหมู่คณะเป็นเรื่องสำคัญกว่าความต้องการของตนเอง”[145] การที่กำหนดให้นายสนซึ่งน่าจะมีสถานภาพทางสังคมที่ดีและเป็นผู้ที่มีความรู้ดี ดังที่ได้เขียนบทความไปลงหนังสือพิมพ์น่าจะเป็นกลุ่มคนที่มีความเข้าใจถึงประโยชน์ของการที่ชาติควรมีเรือรบไว้ในครอบครองดีกว่าตัวละครอื่น ๆ แต่กลับไม่สนใจที่จะร่วมบริจาคก็เพราะเป็นผู้ที่มีความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักไม่คิดถึงประโยชน์ของชาติ

---

[143] เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

[144] เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

[145] สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, “การสร้างเรือรบหลวง “พระร่วง” กับบทละครพระราชนิพนธ์เรื่อง “มหาตมะ”,” **วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร**, หน้า 241.

ทั้งนี้ การชี้แจงให้นายสนเข้าใจประโยชน์ของการมีเรือรบ เรื่อง*มหาตมะ*มีกลวิธีในการเล่าเรื่องให้เป็นความฝัน ในฝันนายสนได้พบกับมหาตมะที่ได้แสดงให้นายสนเห็นว่า ด้วยการที่นายสนเป็นคนที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นสำคัญ ทำให้นายสนต้องสูญเสียทรัพย์สินไปมากมายจนกระทั่งหมดตัวกับเรื่องที่ไม่ควรจะเสีย แต่กับเรื่องที่สมควรคือการป้องกันเพื่อชาติด้วยการบริจาคเงินซื้อเรือรบ นายสนกลับไม่ยอมเสียทรัพย์ช่วยชาติ เป็นพฤติกรรมสวนทางกับคนส่วนมากในชาติที่ต่างร่วมกันเสียสละทรัพย์เพื่อนำไปซื้อเรือรบมาเป็นเสมือนรั้วของชาติ แม้แต่คนยากจนก็ยังเสียสละที่มีน้อยนิด เพียงขอให้ได้มีส่วนร่วมในการปกป้องชาติ การดำเนินเรื่องในตอนนี้ เป็นการให้มหาตมะชี้ให้เห็นถึงหน้าที่ของทุกคนในชาติ

เมื่อนายสนยังคิดไม่ได้ในเรื่องนี้ เรื่องจึงดำเนินมาจนมาถึงเกิดเหตุการณ์ที่ทหารข้าศึกได้เข้ามายึดเมืองและได้พบกับนายสน เมื่อทราบว่านายสนคือทุ่นดำก็ได้แสดงความขอบใจที่นายสนได้ต่อต้านการซื้อเรือรบทำให้สามารถบุกเข้ามายึดบ้านเมืองได้สำเร็จ “นายสน แกดีมาก แกช่วยทำลายชาติไทยดีนัก ฉันขอบใจแก”[146] เรื่องได้เสนอโดยการให้ทหารฝ่ายศัตรูได้กล่าวยกย่องชมเชยในสิ่งที่นายสนได้กระทำลงไปในหลายครั้งว่าเป็นการทำลายชาติของตนเอง

> ขอบใจ คนอย่างแกฉันชอบนัก ฉันอยากให้มีมาก ๆ เมืองไทยจะได้ตกเป็นของฉันได้เร็ว ๆ แกรู้ไหมว่าการที่ฉันได้ขึ้นมาเดินเล่นในเมืองของแกได้ง่าย ๆ ครั้งนี้ เพราะแกช่วยอุดหนุนพวกฉัน[147]

> อ้าวก็เพราะแกกล่าวคัดค้านการสร้างเรือรบ มีคนเชื่อถือแก กรรมการผู้ต้นคิดจึงยังเรี่ยรายเงินไม่ได้ เรือรบก็ยังไม่มีฉันก็เอาเรือของฉันแล่นเข้ามาเฉย ๆ ไม่มีใครต่อสู้เลย[148]

คำพูดนี้เป็นการย้ำว่า พฤติกรรมของนายสนและทุ่นดำไม่เพียงแต่ไม่สนับสนุนชาติแล้ว ยังเป็นการสนับสนุนฝ่ายศัตรูให้มาทำร้ายชาติตนอีกด้วย การที่ให้นายทหารฝ่ายข้าศึกกล่าวยกย่องชมเชย ขณะที่คนไทยด้วยกันต่างประณามการกระทำของนายสนและทุ่นดำ เป็นกลวิธีที่ย้ำให้เห็นว่าพฤติกรรมของนายสนไม่ได้เป็นเพียงความเห็นแก่ตัวเท่านั้นแต่เป็นการทำลายชาติอีกด้วย นอกจากนั้น เป็นการยืนยันว่าจะต้องซื้อเรือรบเพื่อใช้ป้องกันไม่ให้ชาติไทยต้องตกเป็นของชาติอื่น กล่าวได้ว่า เป็นกลวิธีที่เน้นให้เห็นว่าพฤติกรรมของนายสนก่อให้เกิดโทษต่อชาติอย่างร้ายแรง ซึ่ง

---

[146] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ร.ต.ล. นนทรีและมหาตมะ**, หน้า 170.

[147] เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

[148] เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

ทำให้นายสนตระหนักและมีความเสียใจว่าตนเองไม่ได้ทำหน้าที่พลเมืองที่ดี คือการเห็นแก่ประโยชน์ตนเองมากกว่าชาติ และการที่ไม่ยอมเสียสละเพื่อชาติ ทำให้บ้านเมืองต้องเสียทีแก่ข้าศึก ภายหลังจากที่ตื่นขึ้นมา นายสนจึงกลายเป็นคนที่มีนิสัยเอื้อเฟื้อ มีน้ำใจ ช่วยเหลือคนอื่น และร่วมบริจาคเงินเป็นจำนวนมากเพื่อซื้อเรือรบหลวง การกลับตัวของนายสนจึงเป็นการเสนอให้คนไทยที่คิดเช่นเดียวกับนายสนเปลี่ยนใจมาสนับสนุนการซื้อเรือรบ

จะเห็นว่าเรื่อง*มหาตมะ*มีกลวิธีการประพันธ์โดยการยกตัวอย่างพฤติกรรมของคนที่คัดค้านมาเสนอในบทบาทของตัวละครเอก ซึ่งจะค่อนข้างมีความแตกต่างไปจากลักษณะเรื่องทั่วไปที่ตัวละครเอกจะต้องเป็นคนดี การกำหนดให้ตัวละครเอกของเรื่องมีลักษณะนิสัยไม่ดีเช่นนี้ เป็นการมุ่งเน้นให้เห็นว่าแนวคิดและพฤติกรรมของนายสนเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง โดยเฉพาะการเห็นประโยชน์ส่วนตนก่อนประโยชน์ของชาติ การที่กำหนดให้ในตอนที่ฝันนายสนต้องสูญเสียภรรยา บริวาร เพื่อนและทรัพย์สมบัติทั้งหมดก็เพื่อจะเสนอให้เห็นเป็นนัยว่า ถ้านายสนปฏิเสธการดำรงรักษาชาติไว้ สิ่งต่าง ๆ ที่นายสนมีอยู่ก็ต้องสูญเสียไปด้วย ในทางตรงกันข้าม เมื่อนายสนเปลี่ยนใจมาสนับสนุนการซื้อเรือรบเพื่อใช้ป้องกันชาติ นายสนก็สามารถดำรงรักษาสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่เอาไว้ได้

5.3 การยืนยันระบอบการปกครองที่เหมาะสมกับชาติ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ ร.ศ. 103 หรือ พ.ศ.2428 ได้มีคณะบุคคลคณะหนึ่งประกอบไปด้วยเจ้านายและข้าราชการได้ส่งจดหมายเพื่อกราบบังคมทูลขอพระราชทานการปกครองแบบใหม่ มาเป็นแบบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ และให้มี “ปาลิเมนต์” (Parliment) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบว่า

> ....และการปกครองบ้านเมือง เช่นประเทศสยามนี้ ตามอำนาจอย่างเจ้าแผ่นดินประเทศอื่นๆ คือ ประเทศยุโรป ก็จะไม่สามารถปกครองบ้านเมืองได้ และจะไม่เป็นที่ชอบใจของราษฎรทั่วหน้าด้วย เหมือนอย่างที่จะมีปาลิเมนต์ จะไม่มีผู้ใดซึ่งสามารถเป็นเมมเบอร์ได้สักกี่คน ครั้นแล้วทรงสรุปว่า เพราะเหตุฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นสมควรว่า ราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินควรจะกำหนดตามแบบเดิม[149]

[149] ประยุทธ สิทธิพันธ์, “พระราชหัตถเลขาตอบคณะปฏิวัติที่เร่งรัดให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง” ใน **มหาราชกวี ปิยมหาราชรำลึก จปร**., (กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์, 2527), หน้า 331-338

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงชี้ให้เห็นว่าประเทศยังไม่สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากยังไม่สามารถหาสมาชิกที่มีความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะทำหน้าที่เป็นปาลิเมนต์ได้ จึงสมควรที่จะดำเนินตามแบบเดิมต่อไป

ต่อมาได้เกิดเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. 2454 ทหารกลุ่มหนึ่งมีความต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย หรือที่เรียกว่าเหตุการณ์ “กบฏ ร.ศ.130” โดยสมาชิกกลุ่มที่ได้ร่วมคิดจะทำการ เป็นทหารหนุ่มรุ่นใหม่ที่เป็นผลผลิตของความคิดก้าวหน้านับจากสมัยที่สยามเปิดประตูรับวัฒนธรรมต่างชาติในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว [150] ทหารรุ่นใหม่กลุ่มนี้ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบมีรัฐสภา โดยในด้านหนึ่งได้มีการกล่าวว่าสาเหตุที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเกิดขึ้นมาจากการที่กลุ่มทหารใหม่เหล่านั้นไม่พึงพอใจกับพระราชจริยวัตรบางประการของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมถึงผลกระทบต่อกองทัพในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านงบประมาณและความขัดแย้งระหว่างทหารกับเหล่าข้าราชบริพารใกล้ชิด [151] ซึ่งถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นว่า เป็นความไม่พึงพอใจในส่วนบุคคลมากกว่าที่จะไม่พึงพอใจกับระบอบการปกครอง ขณะที่อีกด้านหนึ่งได้มีผู้กล่าวว่า การเรียกร้องครั้งนั้นแม้จะมิได้เข้าใจความหมายและวิธีการของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง หากว่าเป็นความปรารถนาที่จะให้มีเพราะที่เมืองนอกเขามี [152]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชดำริต่อคนกลุ่มที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่าเป็นกลุ่มคนที่คิดว่าตนเองมีความศิวิไลซ์และต้องการกำจัดทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นแบบอย่างดั้งเดิมออกไปให้หมด

> ในสมัยปัจจุบันดูออกจะเป็นความนิยมอันหนึ่งของบรรดาผู้วิเศษจำพวกหนึ่ง ซึ่งจะแสดงตนเป็นคนศิวิไลยและทันสมัย พากันเยาะเย้ยทุกอย่างที่เก่าหรือเก่าแก่ เช่น คนแก่ ธรรมเนียมเก่า องค์การเก่า และความคิดเก่าเหล่านี้ถูกป้ายสีให้ขึ้นอยู่ในประเภทไร้ประโยชน์ เพราะเหตุว่าเก่าและไม่ทันสมัย ท่านผู้วิเศษเหล่านี้ยอมปรารถนาที่จะกวาดต้อนคนและของเก่าทั้งมวลนี้ลงในตะกร้าให้ราบเตียนไป เพื่อคนหนุ่มและของใหม่จะได้มีโอกาสสร้างโลกใหม่ให้สม

---

[150] แถมสุข นุ่มนนท์, **ยังเติร์กรุ่นแรก : กบฏ ร.ศ.130**, (กรุงเทพฯ: สารธาร, 2545), หน้า 127.

[151] อัจฉราพร กมุทพิสัย, **กบฏ ร.ศ. 130 กบฏเพื่อประชาธิปไตยแนวคิดทหารใหม่**, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2542), หน้า 91-148.

[152] เรื่องเดียวกัน, หน้า 131-132.

> ความนิยม ความรู้สึกดังว่านี้ น่าจะเรียกว่าโรคไม่รู้จักสงบหรือโรคของใหม่... โรคนี้ติดต่อแพร่หลายไปในจำพวกที่อยากเปลี่ยนแปลงระบอบสังคมของมนุษย์ ซึ่ง “ผู้รักชาติมนุษย์” หรือ “ผู้กู้ชาติ” ชอบสนับสนุน อีกนัยหนึ่งก็คือพวกที่โอ้อวดว่าเป็นนักประชาธิปไตย แต่ความเป็นจริงเป็นจอมโกหกทั้งนั้น [153]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งคำถามให้กลุ่มผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองตามแบบตะวันตกไว้พิจารณา 3 ประการ

> 1. ลัทธิหรือวิธีการอย่างนั้น ๆ จะเหมาะแก่คนไทยหรือไม่ 2. สภาพแห่งเมืองไทยในเวลานี้ จะควรใช้สิทธิหรือวิธีการอย่างนั้น ๆ ได้หรือยัง 3. ถ้าจะใช้ลัทธิหรือวิธีการอย่างนั้น ๆ จะเป็นประโยชน์แก่ชนหมู่มากทั่วไปหรือจะเป็นประโยชน์อย่างไร แต่สำหรับตัวเราแลพวกพ้องของเราที่เราที่เป็นหมู่น้อย...ถ้ายังตอบปัญหาทั้งสามข้อนี้ไม่ได้ด้วยความแน่ใจละก็อย่าเพ่อรับรองว่าลัทธิหรือวิธีนั้น ๆ เป็นของดีและน่านิยม อย่าลืมว่าสภาพของประเทศยุโรปกับเมืองไทยผิดกันอยู่ ฉะนั้นสิ่งที่เป็นคุณของเขาอาจเป็นโทษสำหรับเราได้[154]

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้พิจารณาให้ดีเสียก่อนว่า ลัทธิการปกครองแบบใหม่มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมไทยจริง ๆ หรือไม่ อย่าเพียงแต่ทำตามชาติตะวันตกเท่านั้น โดยพระองค์มีพระราชดำริว่าแท้จริงแล้วประเทศต่าง ๆ ที่เจริญก้าวหน้าก็เพราะมีหลักนิติธรรมของชาติที่สืบมาแต่โบราณ

> บรรดาประเทศทั้งปวงใดที่รักษานิติธรรมของชาติไว้ให้ดี ประเทศนั้นย่อมดำเนินขึ้นสู่ความเจริญ ประเทศใดละเลยนิติธรรมของชาติเสียหรือปล่อยให้เสื่อมทรามไปภัยย่อมจะมีมาถึงประเทศนั้น...นิติธรรมของชาตินั้นคือคุณสมบัติและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีซึ่งเป็นที่นิยมสืบต่อ ๆ กันมา ในหมู่ประชาชนแห่งชาติ[155]

---

[153] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **อุตรกุรุทวีป**, (พระนคร: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2508), หน้า

[154] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชดำรัสร้อยครั้ง**, หน้า 242.

[155] เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

คำว่านิติธรรม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหมายถึงคุณสมบัติขนบธรรมเนียมประเพณีอันดี ซึ่งเป็นที่นิยมสืบต่อ ๆ กันมา ซึ่งรวมถึงแบบแผนการปกครองของชาติ

> ถ้าว่าด้วยการปกครองบ้านเมืองแล้ว วิธีปกครองอย่างราชาธิปไตยเป็นนิติธรรมของเราสืบต่อมาแต่โบราณ ถ้อยคำที่เราผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินกล่าวเช่นนี้ ไม่ใช่จะกล่าวเข้ากับตนเอง ถ้าหากเราไม่ใช่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เราก็ต้องกล่าวอย่างนี้เหมือนกัน เพราะเรากล่าวด้วยความเห็นอันแน่ชัดแก่ใจเรา[156]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงย้ำให้เห็นว่าระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตยเป็นนิติธรรมของชาติไทยที่สืบเนื่องมายาวนานและเป็นระบอบการปกครองที่เหมาะสมกับชาติ นอกจากนั้น พระองค์มีพระราชดำริว่า แท้จริงแล้วประชาชนหรือแม้แต่กลุ่มผู้เรียกร้องก็มิได้มีความเข้าใจเรื่องระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ดังที่ได้ทรงเสนอไว้ในผลงานพระราชนิพนธ์

รายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*รายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม* เมื่อ พ.ศ. 2449 ในสมัยรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเรื่องนี้มุ่งแสดงให้เห็นว่า กลุ่มคนที่ได้เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากราชาธิปไตยไปเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีรัฐสภา เป็นการเรียกร้องจากผู้ที่ได้มีความต้องการตามกระแสของตะวันตก หรือต้องการเปลี่ยนตามแบบประเทศตะวันตก โดยไม่ได้มีความเข้าใจอย่างแท้จริงว่า “ปาลิเมนต์” (Parliment) หรือรัฐสภาคืออะไร มีวิธีการอย่างไร

เรื่อง*รายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม*ใช้วิธีการวิพากษ์ในเชิงสร้างอารมณ์ขันโดยการเสียดสีสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมขณะนั้น คือกระแสการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองและเสียดสีบุคคลในช่วงเวลานั้น คือ ก.ศ.ร.กุหลาบ และ เทียนวรรณ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นปัญญาชนคนสำคัญที่เรียกร้องให้บ้านเมืองมีความเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน และผลิตงานเขียนเพื่อแสดงความคิดเห็นของตนเองออกเผยแพร่เป็นจำนวนมาก โดย ก.ศ.ร.กุหลาบ เป็นผู้ที่ให้ความสนใจทางด้านประวัติศาสตร์ โดยมีข้อกล่าวหาในกรณีเกี่ยวกับการปลอมแปลงเอกสารต้นฉบับทางประวัติศาสตร์จนถึงกับต้องโทษ ส่วนเทียนวรรณ หรือ ต.ว.ส. วัณณาโภ เป็นนามปากกาของ เทียน

---

[156] เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

วัณณาโภ ซึ่งเป็นทนายความและนักคิดนักเขียนคนสำคัญ ที่มีบทความวิพากษ์ด้านนโยบายการต่างประเทศ ด้านเศรษฐกิจและด้านการศึกษา

เรื่อง*รายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม*ดำเนินเรื่องโดยการให้ “ข้าพเจ้า” ทำหน้าผู้เล่าเรื่อง (narrator)โดยกำหนดให้ “ข้าพเจ้า” ทำงานเป็นนักหนังสือพิมพ์ชื่อทวีปัญญา ให้ความสนใจกับข้อเขียนของหนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่งที่มีคำถามว่า “เมื่อไรหนอเราจะมีปาลิเมนต์” [157] ซึ่งเป็นการตั้งคำถามเพื่อเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นประชาธิปไตย ซึ่ง “ข้าพเจ้า” ก็ตั้งข้อสงสัยต่อไปว่า “จริงทีเดียว ทำไม เราก็ศิวิไลซ์แล้ว จะมีปาลิเมนต์บ้างไม่ได้ทีเดียวหรือ แต่ญี่ปุ่นยังมีได้” [158] จะเห็นว่าเรื่องได้ย้ำให้เห็นในประเด็นที่คนกลุ่มหนึ่งต้องการมีระบบรัฐสภาก็เพราะชาติอื่นเขามีกัน

เรื่องได้ดำเนินต่อไปว่า “ข้าพเจ้า” ได้หลับและฝันว่าได้มีโอกาสไปเข้าฟังการประชุมปาลิเมนต์เรื่องงบประมาณทหารและได้จดบันทึกการประชุมครั้งนั้น โดยมีประธานและสมาชิกเข้าร่วมประชุมโดยในบันทึกการประชุมครั้งนั้นมีผู้พูดแสดงความคิดเห็นอยู่เพียงสองคนเท่านั้น คือนายเกศร์และนายทวน ซึ่งไม่ยอมเปิดโอกาสให้คนอื่นได้พูดแสดงความคิดเห็นเลย

นายเกศร์ได้กล่าวถึงแต่เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่ตนเองให้ความสนใจ อ้างจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ทั้งของไทยและต่างประเทศ “นายเกศร์ได้พูดเรื่อยไปประมาณเกือบชั่วโมงหนึ่ง” [159]

ประธาน- ข้าพเจ้าฟังสมาชิกมานานแล้ว ก็ยังไม่เห็นกล่าวข้อความอะไรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่กำลังปรึกษากันอยู่เลย

นายเกศร์- ถ้าท่านยอมให้ข้าพเจ้ามีเวลาอีกหน่อยข้าพเจ้าก็จะได้ตั้งใจพยายามที่จะกล่าวถึงทหาร เมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าตามที่มีกล่าวถึงในประวัติ แต่งโดยเจ้าแม่วัดดุสิต กับ...

เสียจากหลังประธาน- พอแล้ว พอแล้ว

นายเกศร์- ข้อความในประวัติแต่งโดยเจ้าแม่วัดดุสิตกับหนังสือภาษาฝรั่งเศสชื่อ...

เสียจากหลังประธาน- พอแล้ว พอแล้ว

ประธาน- เงียบ เงียบ [160]

---

[157] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เรื่องรายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม” **ประมวลนิทาน ร.6**, (กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตี้บุคส์, 2551), หน้า 50.

[158] เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

[159] เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

จะเห็นว่าประเด็นที่นายเกศร์พูดถึงไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นในการประชุมคืองบประมาณของทหารแต่อย่างใดโดยตัวละครตัวนี้เป็นการล้อเลียน กศร. กุหลาบ

ส่วนสมาชิกอีกคนหนึ่งคือ นายทวน ซึ่งได้แสดงว่าตนเองเป็นคนจำพวกที่มีสติปัญญาดี และได้กล่าวถึงข้อเรียกร้องต่าง ๆ ถึง 23 ข้อ โดยทุกข้อเริ่มต้นด้วยคำว่า “เราต้องการที่สุด”เช่น

> ข้อ 1 เราต้องการที่สุด ขอให้เจ้านายของเราทรงพระราชดำริถึงตัวข้าพเจ้าผู้มีอายุมาก...ข้อ 3 เราต้องการที่สุด เพื่อเปิดทางให้ผู้มีสติปัญญากตัญญูต่อแผ่นดินเช่นตัวเรา ออกตัวออกหน้าอาสาแสดงสติปัญญาความคิดได้โดยสะดวก มิให้มีที่กีดขวางจนไม่ต้องแลดูเสียก่อนว่าลมพัดมาทางไหน...ข้อ 5 เราต้องการที่สุด ในการเปิดปากมนุษย์ให้แสดงโวหารอธิบายได้ตามสติปัญญา โดยไม่ต้องกลัวติดคุก...ข้อที่ 20 เราต้องการที่สุด ให้ผู้ที่มีทรัพย์ใช้เงินค่าหนังสือของเรา...ข้อที่ 22 เราต้องการที่สุด เพื่อให้ที่ประชุมนี้มีความเห็นตามเราผู้มีสติปัญญากตัญญูต่อบ้านเมือง...[161]

จะเห็นว่าข้อเรียกร้องทั้งหมดเป็นสิ่งที่นายทวนมุ่งเรียกร้องให้กับตนเอง โดยมุ่งเรียกร้องให้สามารถแสดงความคิดเห็นของตนได้อย่างอิสระและให้ผู้อื่นรับฟังความคิดของตน คำว่า “เราต้องการที่สุด” จึงน่าจะมีความหมายถึงเป็นข้อเรียกร้องให้กับตัวนายทวนเองโดยมิได้กล่าวถึงประเด็นในการประชุมอีกเช่นกัน โดยเป็นตัวละครที่ล้อเลียนนายเทียนวรรณ

การเสนอความคิดเห็นของนายเกศร์และนายทวนเป็นการแสดงให้เห็นว่า แม้แต่ผู้ที่อ้างว่าตนเป็นผู้มีสติปัญญาความรู้ดี เมื่อเข้าไปประชุมในแบบรัฐสภาอันเป็นการแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ก็ได้แสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น นอกจากนั้นเรื่องได้แสดงให้เห็นบรรยายกาศการประชุมที่ไม่เรียบร้อย มีการตะโกนแทรก ซึ่งไม่ใช่ลักษณะของการประชุมแบบรัฐสภา ทั้งนี้ ผู้ที่เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย ประธาน, เสียงหลังประธาน, อัครเสนาบดี, เสียงพวกฝ่ายซ้าย, เสียงพวกฝ่ายขวาและเสียงพวกจีน เป็นการจำแนกให้เห็นว่าในรัฐสภามีการแบ่งแยกเป็นฝ่าย ทั้งฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวา และพวกจีน

> นายทวน- อะไร ท่านอัครมหาเสนาบดีจะปิดปากเมมเบอร์ไม่ให้พูดทีเดียวหรือ นี่อิสรภาพแห่งที่ประชุมนี้ไปอยู่ที่ไหน นี่จะเอาคนพูดถูก ๆ เข้าคุกอย่างแต่ก่อนหรือ

---

[160] เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

[161] เรื่องเดียวกัน, หน้า 54-57.

เสียงพวกฝ่ายขวา- เลิก เลิก
เสียพวกฝ่ายซ้าย- ว่าไป ว่าไป
ประธาน เงียบ เงียบ
เสียงจากฝ่ายขวา- หยุด หยุด
เสียงจากฝ่ายซ้าย- พูดไป พูดไป
เสียงพวกจีน- ลักทะบานฉิบหาย
ประธาน- เงียบ เงียบ
เสียงพวกจีน- ลักทะบานข่มเหงอ้า[162]

เรื่องได้แสดงให้เห็นว่าสมาชิกต่างก็แย่งกันพูดแสดงความคิดเห็นทุ่มเถียงกันจนเซ่งแซ่ โดยเฉพาะนายทวนที่เมื่อถูกขอให้พูดให้ตรงประเด็นก็โกรธ คำว่า “อิสรภาพแห่งที่ประชุม” เป็นการย้ำให้เห็นว่า นายทวนไม่ได้เข้าใจเรื่องสิทธิและเสรีภาพอย่างแท้จริง นอกจากนั้นจะเห็นว่า ผู้ที่คุมการประชุมการประชุมไม่ใช่ประธานแต่เป็น “เสียงจากหลังประธาน” ที่ควบคุมการประชุมอย่างแท้จริง เป็นการแสดงให้เห็นว่า ในระบบรัฐสภาก็มีผู้ที่ควบคุมอยู่เบื้องหลังอีกทีหนึ่ง เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นการเสนอให้เห็นว่าจริง ๆ แล้ว ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองก็ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยและระบบรัฐสภาดีพอ การดำเนินทั้งหมดนี้ได้ย้อนกลับไปตอบคำถามที่กล่าวไว้ในต้นเรื่องว่า “เมื่อไรหนอเราจะมีปาลิเมนต์”

การที่เรื่องมาเฉลยภายหลังว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเพียงความฝันของ “ข้าพเจ้า” และการนำเสนอในแบบตลกขบขัน ในทางหนึ่งดูจะเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่ต้องการเสนอประเด็นให้ดูไม่จริงจังนัก คือเป็นการเสนอเรื่องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองซึ่งเป็นเรื่องสำคัญให้เป็นเรื่องแนวขำขัน ซึ่งน่าจะทำให้บรรยากาศไม่ตึงเครียดมากนัก แต่ในอีกทางหนึ่งก็พิจารณาได้ว่าเป็นการวิพากษ์และเสียดสีที่รุนแรงเป็นอย่างมาก การล้อเลียนบุคคลโดยการทำให้เขาอยู่ในลักษณะที่น่าขบขัน เป็นการลดความน่าเชื่อถือของผู้ที่ถูกล้อเลียนและอาจกล่าวได้ว่าเป็นการดูถูกเหยียดหยามอีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นว่า คนส่วนมากยังคงไม่มีความเข้าใจอย่างแท้จริงว่าปาลิเมนต์คืออะไรมีหน้าที่อย่างไร และ กลุ่มคนที่คิดว่าฉลาดมีสติปัญญาที่ต้องการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงในประการต่าง ๆ ในความจริงไม่ได้มีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ อย่างแท้จริง สิ่งที่ทำก็เพื่อผลประโยชน์ของตนเองและการเลียนแบบตะวันตกเท่านั้น

---

[162] เรื่องเดียวกัน, หน้า 57-58.

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีอีกเรื่องหนึ่ง เพื่อเสนอถึงประเด็นระบอบการปกครองที่เหมาะสมกับชาติไทย โดยมีกลวิธีการประพันธ์ที่แตกต่างออกไป ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

ฉวยอำนาจ

พระราชนิพนธ์บทละครพูดเรื่อง*ฉวยอำนาจ*เป็นเรื่องราวของคณะกู้ชาติคอโรเนียซึ่งประกอบไปด้วยสมาชิกหลากหลายอาชีพมาประชุมกันเพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากราชาธิปไตยที่มีพระเจ้าวิคตอร์ที่ 6 เป็นพระราชามาเป็นสาธารณรัฐที่เป็นระบอบประชาธิปไตย แต่สมาชิกก็มีการโต้แย้งกันว่า การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองที่ต้องการเปลี่ยนไปเป็นนั้น แท้จริงแล้วจะทำให้เปลี่ยนเป็นระบอบสังคมนิยม กล่าวได้ว่าเรื่อง*ฉวยอำนาจ*เป็นบทละครพูดที่มุ่งเสนอหรือให้ความรู้เรื่องระบอบการปกครองผ่านทางวรรณคดีโดยตรง ตัวละครในเรื่องสนทนากันในเรื่องนี้อย่างจริงจัง และอธิบายรายละเอียดและวิพากษ์ระบอบการปกครองในประเทศต่าง ๆ แตกต่างไปจากการนำเสนอในเรื่องรายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มลับของคณะกู้ชาติคอโรเนียคือ “จะกู้ชาติของเราให้พ้นจากอำนาจของบุคคลที่เป็นเหมือนโรคร้ายภายในร่างกายของเรา คอยกินเลือดเนื้อของเราอยู่เสมอ จึงเป็นข้าศึกแก่ความเจริญและความมั่นคงแห่งชาติของเรา”[163] คณะกู้ชาติคอโรเนียมีความเห็นร่วมกันว่า ประเทศคอโรเนียกำลังตกอยู่ภายใต้อำนาจของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่ใช้อำนาจในการปกครองเพื่อเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มของตนเท่านั้นโดยไม่สนใจว่าเพื่อนร่วมชาติจะได้รับความเดือดร้อนอย่างไร โดยพิจารณาว่าเกิดจากการกระทำของพระเจ้าวิคตอร์เพราะเป็นการปกครองระบอบราชาธิปไตยที่พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจในการปกครองสูงสุด ดังนั้นพวกคระกู้ชาติจึงต้องการให้มีการยึดอำนาจในการปกครองจากพระเจ้าวิกตอร์ เพื่อจะได้จัดการให้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย จะเห็นว่าการตั้งชื่อว่า “คณะกู้ชาติ” มีความสอดคล้องกับคำที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงกลุ่มคนที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในพระราชดำรัสที่ได้มาก่อนหน้านี้

เรื่องได้กำหนดให้ในสมาชิกกลุ่มกู้ชาติคอโรเนียได้เข้ามาประชุมลับเพื่อแสดงความคิดเห็นซึ่งมีทั้งฝ่ายที่เห็นสมควรให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย และฝ่ายที่เห็นว่าไม่สมควรเปลี่ยนแปลงและให้คงรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยเอาไว้ โดยหนึ่งในสมาชิก

---

[163] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครเรื่องหมิ่นประมาทศาล ตบตา ฉวยอำนาจ และหนามยอกเอาหนามบ่ง**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2506), หน้า 214.

คือพระเจ้าวิคตอร์ปลอมตัวเข้าไปร่วมการประชุมด้วย จะเห็นว่าเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่ให้มีความสอดคล้องกับรูปแบบการประชุมรัฐสภา

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในกลุ่มสมาชิกมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน 2 ฝ่าย ฝ่ายที่เห็นสมควรมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีสาเหตุมาจากการที่เห็นว่า พระเจ้าวิคตอร์ “ได้กระทำความเดือดร้อนให้แก่ชาวคอโรเนียเป็นอเนกประการ มิได้ประสาทความสุขให้เพียงพอกับความคับแค้นที่ได้กระทำให้แก่พวกเรา ฉะนั้นจึงไม่สมควรอยู่ในตำแหน่งต่อไป”[164] จึงมีความประสงค์ที่จะเปลี่ยนผู้นำให้เป็นระบอบประชาธิปไตยมีประธานาธิบดีเป็นประมุข เพราะเห็นว่าระบบรัฐสภาดีกว่าการมีพระราชาเป็นผู้นำการปกครอง

ทั้งนี้ ฝ่ายที่คัดค้านการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้แสดงความคิดเห็นและชี้แจ้งข้อมูลใน 3 ประเด็น ประเด็นแรกเรื่องอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยแสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ประเทศคอโรเนียจะปกครองด้วยระบอบที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำในการปกครอง แต่ก็มีคณะเสนาบดีและรัฐสภาช่วยทำหน้าที่ในการบริหารการปกครองเช่นเดียวกับรัฐสภา พระราชาไม่ได้ดำเนินการปกครองตามอำเภอใจ ต้องมีการปรึกษาและดำเนินการเป็นขั้นตอน ซึ่งก็มีลักษณะเช่นเดียวกับระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น “การเปลี่ยนมิเปลี่ยนแต่ตัวพระราชาเป็นประธานาธิบดีเท่านั้นหรือ”[165] เป็นการสนทนาที่มุ่งชี้ให้เห็นว่า ระบอบการปกครองที่ดำเนินอยู่ก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับระบอบประชาธิปไตย เพราะอำนาจในการบริหารมิได้อยู่ที่พระราชาทั้งหมด ดังนั้น จึงไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองอีกทั้งได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการที่ชาติจะต้องมีพระราชา เพราะนอกจากทำหน้าที่เป็นผู้นำในการปกครองยังเป็นเพราะ “พระราชาเป็นสง่าของแว่นแคว้น พระราชาเป็นสิ่งที่คนเคารพนับถือมาเสียหลายชั่วคนแล้ว ฉะนั้นจะทำลายความรู้สึกฝังในใจเช่นนั้นไม่ง่ายดอกนะ”[166] โดยสมาชิกผู้หนึ่งซึ่งเป็นทหารได้แสดงความคิดเห็นว่า

> พระเจ้าแผ่นดินเหมือนธงชัยของชาติ ชาติใดมีพระเจ้าแผ่นดิน ก็คือมีวัตถุที่สำหรับเป็นศูนย์แห่งความภักดี ถ้าไม่มีพระเจ้าแผ่นดินก็ขาดศูนย์ไป ... ข้าพเจ้าจะรู้สึกว่ายากทีเดียวที่จะทำใจให้นึกเอาประธานาธิบดีเป็นศูนย์แห่งความภักดีของข้าพเจ้า[167]

---

[164] เรื่องเดียวกัน, หน้า 194.

[165] เรื่องเดียวกัน, หน้า 199.

[166] เรื่องเดียวกัน, หน้า 200.

[167] เรื่องเดียวกัน, หน้า 220.

ข้อชี้แจ้งในตอนนี้เป็นการเสนอให้เห็นว่านอกจากการเป็นผู้บริหารประเทศ ผู้นำยังต้องเป็นผู้ที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมใจของคนในชาติ ซึ่งพระราชาเป็นศูนย์รวมใจของคนในชาติเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์มีความผูกพันกับประชาชนมาอย่างยาวนาน "ที่ฝรั่งเศสไม่มีเจ้านายที่น่านิยมนับถือพอจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้ แต่เจ้านายของเรายังมีผู้นิยมนับถืออยู่มาก"[168] ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงหรือการยกเลิกสถาบันพระมหากษัตริย์จึงมิใช่เรื่องที่สมควรทำ

ประเด็นถัดมาเรื่องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองตามอย่างประเทศอื่น ๆ ผู้คัดค้านยังได้ชี้ให้เห็นว่าการที่ประเทศต่าง ๆ สามารถเปลี่ยนระบอบการปกครองได้ก็เพราะมีลักษณะที่แตกต่างออกไป โดยแสดงเหตุผลว่า การที่ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นระบอบประชาธิปไตยได้ก็เพราะประเทศอังกฤษซึ่งเป็นต้นกำเนิดของระบอบประชาธิปไตยได้เข้าไปค่อย ๆ ดำเนินการก่อตั้งให้เป็นรูปร่างและใช้ระยะเวลากว่าจะเกิดความมั่นคง ส่วนประเทศอังกฤษซึ่งเป็นต้นตำรับระบอบการปกครองประชาธิปไตย เมื่อทดลองปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแล้วก็เปลี่ยนกลับมาเป็นระบอบราชาธิปไตยเหมือนเดิม เพราะเห็นว่ามีความเหมาะสมกับประเทศชาติมากกว่า นอกจากนั้นยังได้ตั้งข้อสังเกตและเตือนให้ระมัดระวังว่า การที่กลุ่มจะยึดอำนาจจากพระราชามาครอบครองก่อนตั้งระบบรัฐสภาใหม่ จะหลงแนวทางไปเป็นการดำเนินการแบบระบบสังคมนิยมแบบประเทศรัสเซียหรือบอลเชวิก (Bolshevik)[169] ผู้คัดค้านได้เตือนให้เห็นภัยหรืออันตรายที่อาจเกิดขึ้นถ้ายังคงขืนให้มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองที่อาจไม่ใช่ประชาธิปไตยอย่างแท้จริง และชี้ให้เห็นอันตรายของระบอบสังคมนิยม

ประเด็นสุดท้ายการชี้ให้เห็นถึงปัญหาที่แท้จริงว่ามาจากตัวบุคคลมิใช่ระบบการปกครองดังที่ได้กล่าวในตอนต้นว่า พระเจ้าวิคตอร์ได้ปลอมตัวเข้ามาร่วมประชุมด้วย เรื่องได้กำหนดให้พระเจ้าวิคตอร์ได้แสดงความคิดเห็นภายหลังจากที่สมาชิกผู้อื่นได้แสดงความคิดเห็นทั้งสนับสนุนและคัดค้าน โดยพระเจ้าวิคตอร์ได้กล่าวชี้แจ้งถึงแนวทางการทำงานและปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[168] เรื่องเดียวกัน, หน้า 231.

[169] วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, **บอลเชวิก** [ออนไลน์], 1 มีนาคม 2545. แหล่งที่มา www. http://th.wikipedia.org

หมายถึงสมาชิกของกลุ่ม ๆ หนึ่งภายในพรรคแรงงานสังคมประชาธิปไตยรัสเซีย (อังกฤษ: RSDLP ย่อมาจาก Russian Social Democratic Labour Party) ซึ่งนิยมลัทธิมาร์กซิสต์ กลุ่มนี้นำโดยเลนิน และท้ายที่สุดแล้ว กลุ่มบอลเชวิคก็กลายมาเป็นพรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียต (พวกบอลเชวิคมองเศรษฐกิจในแนวสังคมนิยมสุดขั้วและเชื่อในความเป็นสากลของชนชั้นกรรมาชีพ พวกเขายึดหลักอำนาจเผด็จการพรรคเดียวและเป้าหมายสูงสุดเรื่องการปฏิวัติโลก พวกเขาปฏิเสธความเป็นชาติรัฐของรัสเซีย ความเชื่อและแนวทางปฏิบัติของพวกเขามักถูกเรียกรวม ๆ ว่า ลัทธิบอลเชวิค (Bolshevism))

> พระเจ้าแผ่นดินของชาวโคโรเนียมิใช่ผู้ที่มีความเห็นแก่พระองค์เลย และตั้งพระหฤทัยอยู่เสมอที่จะทำนุบำรุงประชาชนให้ได้รับความสุขมากที่สุดที่จะรับได้ แต่อนิจจา ท่านทั้งหลาย พระราโชบายและพระดำริของพระเจ้าแผ่นดินเปรียบเหมือนเรือน้อยอันปล่อยไปในน่านน้ำที่เต็มไปด้วยหินโสโครก จึงติดเสียบ้าง บุบสลายเสียบ้าง อับปางเสียบ้าง ไม่ใคร่จะได้ตลอดรอดฝั่งไปได้[170]

พระเจ้าวิคตอร์ได้ทำหน้าที่ในการกล่าวแก้ข้อกล่าวหาและชี้แจงในประเด็นต่าง ๆ ให้กับพระราชา โดยแสดงให้เห็นว่าพระราชาทรงดำเนินการบริหารประเทศชาติอย่างสุดความสามารถ โดยคำนึงถึงความสุขและความเจริญรุ่งเรืองของชาติเป็นสำคัญ สำหรับปัญหาต่าง ๆ ในการบริหารประเทศมีสาเหตุมาจากเสนาบดีและระบบรัฐสภา

> ข้าพเจ้ารู้สึกว่าความบกพร่องทั้งปวงเกิดจากความทุจริต หรือความไร้สามารถแห่งพวกนักการเมือง ที่ผลัดเปลี่ยนกันเข้ารับหน้าที่เป็นเสนาบดีและอำมาตย์มนตรีของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน[171]

ทั้งนี้ เป็นการชี้ให้เห็นถึงต้นตอที่แท้จริงของปัญหาว่าไม่ได้เกิดจากระบอบการปกครองหรือตัวพระราชา แต่สิ่งที่ทำให้บ้านเมืองไม่เจริญก้าวหน้า ก็เพราะพวกข้าราชการต่าง ๆ ที่มีแต่พวกคนไม่ดีเข้ามาทำงาน ซึ่งน่าจะเป็นการชี้ให้เห็นว่าระบบรัฐสภาก็อาจจะไม่ใช่ระบบการปกครองที่ดี ถ้าผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่ไม่ได้เป็นคนดีมีความรู้ความสามารถ นอกจากนั้น เรื่องยังได้ดำเนินต่อไปว่ากลุ่มขุนนางได้คิดการที่จะยึดอำนาจจากพระเจ้าวิกตอร์และให้คนของกลุ่มตนขึ้นมามีอำนาจแทน ซึ่งเป็นการย้ำให้เห็นว่าผู้ที่ฉวยอำนาจไปใช้เพื่อผลประโยชน์ของตนเองที่แท้จริงแล้วไม่ใช่พระราชา แต่เป็นพวกข้าราชการที่ทุจริต โดยเรื่องได้สรุปตอนท้ายว่า บรรดาสมาชิกคณะกู้ชาติคอโรเนียได้เห็นถึงข้อเท็จจริงต่าง ๆและก็พร้อมใจกันที่จะดำรงรักษาระบอบการปกครองที่มีพระราชาเป็นผู้นำในการบริหารประเทศชาติ เพราะได้ประจักษ์ว่าพระเจ้าวิคตอร์มีความตั้งใจอย่างแท้จริงในการบริหารบ้านเมือง

> ข้าพเจ้ารับสารภาพว่าข้าพเจ้าได้คิดผิดไปด้วยความหลงใหลในลัทธิมากเกินไป แต่โลกนี้ไม่ใช่จะอยู่ได้โดยอาศัยลัทธิ เราจำเป็นต้องเพ่งเล็งดูสิ่งที่พบ

---

[170] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครเรื่องหมิ่นประมาทศาล ตบตา ฉวยอำนาจ และหนามยอกเอาหนามบ่ง**, หน้า 234.

[171] เรื่องเดียวกัน, หน้า 220.

> เผชิญหน้าอยู่เหตุการณ์ที่ได้เป็นไปแล้วในวันนี้ ทำให้ข้าพเจ้าแลเห็นความจำเป็นที่จะต้องสละความหลงของข้าพเจ้าในทางลัทธิ และคำนึงถึงความเป็นจริงและความเหมาะแก่สภาพของเราในเวลานี้[172]

ความข้างต้นเป็นสาระสำคัญที่เรื่อง*ฉวยอำนาจ*ต้องการเสนอให้เห็นว่า อย่าได้หลงหรือนิยมไปกับแนวคิดลัทธิการปกครองต่าง ๆ ของชาวตะวันตก แต่ควรคำนึงถึงความเป็นจริงและความเหมาะสมกับสภาพบ้านเมืองที่แท้จริง

ทั้งนี้ การให้เรื่อง*ฉวยอำนาจ*ดำเนินเรื่องด้วยบทสนทนาเป็นหลักนับว่าเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่สอดคล้องกับสาระสำคัญของเรื่องเป็นอย่างมาก การกำหนดให้ดำเนินเรื่องเป็นสถานการณ์ในการประชุมเพื่อแสดงความคิดเห็นกันไม่ว่าจะเป็นฝ่ายเห็นด้วยหรือฝ่ายคัดค้าน ต่างก็มีโอกาสในการแสดงความคิดและแสดงเหตุผลสนับสนุนแนวคิดของตนให้ที่ประชุมได้รับทราบ มีลักษณะเช่นเดียวกับระบบรัฐสภาและใช้การสนทนาของตัวละคร 2 ฝ่ายที่โต้แย้งกัน เพื่ออธิบายและชี้แจ้งถึงเหตุและผลการการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง โดยชี้ให้เห็นข้อด้อยและข้อควรระวังในการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง และชี้ให้เห็นว่าเหตุใดจึงไม่สามารถทำตามอย่างบางชาติได้ ขั้นตอนสุดท้ายก็การลงมติในการประชุมเมื่อพิจารณาแล้วว่า การมีพระราชาเป็นประมุขเป็นระบอบการปกครองที่เหมาะสมกับประเทศชาติ เนื่องจากประเทศมีการปกครองโดยพระราชาอย่างยาวนาน พระราชาเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ และที่สำคัญพระราชาทรงดำเนินการทุกอย่างเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

นอกจากนั้น การกำหนดให้พระราชาเข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นด้วย ถึงแม้ว่าจะเป็นการปลอมตัวเข้าร่วมก็ตาม แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่า พระราชามีความยินดีที่จะรับฟังความคิดเห็นของประชาชน นับว่าเป็นกลวิธีที่มุ่งแสดงให้เห็นว่า ในที่สุดแล้วผู้ที่นิยมระบอบการปกครองแบบรัฐสภาต่างก็ได้ประจักษ์และยอมรับว่าการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมีความเหมาะสมกับประเทศชาติมากที่สุด

พระราชนิพนธ์เรื่อง*รายงานการประชุมปาลิเมนต์*และเรื่อง*ฉวยอำนาจ*นำเสนอเกี่ยวกับประเด็นการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเหมือนกัน แต่จะเห็นว่ามีการใช้กลวิธีการประพันธ์ที่แตกต่างกัน เรื่องแรกเป็นเรื่องประเภทนิทานขำขันสั้น ๆ ที่มุ่งเน้นไปที่การเสียดสีกลุ่มคนที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง การเลือกรูปแบบเป็นนิทานก็เพื่อให้ดูเป็นเหมือนเรื่องอ่านเล่น ๆ ไม่จริงจัง และน่าจะเป็นการหลีกเลี่ยงว่ามิได้ประชดเสียดสีผู้ใด เรื่องที่สองเป็นบทละครพูดทำให้สามารถอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับระบอบการปกครองได้อย่างชัดเจนมากขึ้น รวมถึงเป็นการชี้ให้เห็นปัญหาที่แท้จริงว่ามีสาเหตุมาจากอะไร อีกทั้งเป็นเรื่องที่มุ่งยืนยันให้เห็นว่า การปกครอง

---

[172] เรื่องเดียวกัน, หน้า 244.

โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำเป็นนิติธรรมของชาติที่ได้ดำเนินสืบเนื่องกันมาอย่างยาวนานและมีความเหมาะสมกับสังคมไทย อย่างไรก็ตามได้มีการลดความจริงจังและการเชื่อมโยงกับสถานการณ์จริงของเนื้อหาโดยการกำหนดให้เป็นเมืองสมมติ กล่าวได้ว่าเป็นวิธีการนำเสนอเรื่องในประเด็นนี้ได้อย่างแยบคาย

5.4 การเสนอแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคมชาติสมัยใหม่ให้แก่ประชาชน

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงเวลาที่อิทธิพลตะวันตกได้เผยแพร่เข้ามาในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการที่มีคนไทยจำนวนหนึ่งที่มีโอกาสได้ไปศึกษาในประเทศตะวันตกได้เดินทางกลับมาพร้อมกับนำค่านิยมต่าง ๆ ของตะวันตกมาใช้ในการดำเนินชีวิตในประเทศไทย เพราะถือว่าเป็นมาตรฐานความเจริญของสังคมสมัยใหม่

> เมื่อสยามใหม่ถูกครอบงำด้วยแนวคิดที่ว่า จะเสียอะไรก็ไม่ว่า ขอให้ก้าวหน้าก็แล้วกัน ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่คนทั้งหลายจะคิดว่าการที่จะเจริญก้าวหน้าอย่างแท้จริงนั้นเราจะต้องหันหลังให้กับทุกสิ่งที่อยู่ในแบบแผนที่เคยปฏิบัติกันมาแต่เก่าก่อน และก็ดูเหมือนว่าวิธีการที่ได้ผลดีที่สุดในการทำตัวให้เจริญก้าวหน้านั้นก็คือล้มกระดานและตั้งต้นกันใหม่[173]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า คนไทยรุ่นใหม่เหล่านี้เชื่อว่าการทำตามอย่างตะวันตกคือความเจริญ จึงต้องการเปลี่ยนแปลงประเพณีแบบแผนที่มีอยู่เดิมของชาติเพราะเห็นว่าเป็นของล้าสมัย ซึ่งพระองค์ไม่ทรงเห็นเช่นนั้น ดังจะเห็นได้จากที่พระองค์เคยตรัสไว้ในตอนที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ความว่า “I would return to Siam more Siamese than when I left.”

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าเมื่อจะดำรงรักษาความเป็นชาติไทยเอาไว้ให้ได้ ก็ต้องดำรงลักษณะเฉพาะของความเป็นชาติเอาไว้ให้ได้เสียก่อน แม้ว่าในส่วนพระองค์ก็ทรงนิยมลักษณะความเป็นตะวันตกในหลายประการ แต่เนื้อในแล้วก็ยังคงผูกพันอยู่กับความเป็นไทย[174] พระองค์จึงได้ทรงพยายามอธิบายให้คนไทยได้ตระหนักถึงคุณค่าของขนบธรรมเนียมดั้งเดิมของสังคมไทย ที่ถึงแม้ว่าจะมีความต้องการพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้าให้ทัดเทียมชาติ

---

[173] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพฯ: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 138.

[174] Walter F Vella, **Chaiyo! King Vajiravudh and the development of Thai nationalism**, (Honolulu: The University Press of Hawaii, 1978), p.178.

ตะวันตกก็ตาม แต่ก็มิจำเป็นต้องทำตามแบบอย่างตะวันตกไปเสียหมดทุกอย่าง บางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่เดิมก็เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองไม่แพ้ตะวันตกเช่นกัน อีกทั้งยังเหมาะสมกับสภาพสังคมไทย โดยพระองค์ทรงเห็นว่า "วัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติก็สามารถพัฒนาให้กลายเป็นสังคมที่มีความเจริญเทียบเท่าได้กับวัฒนธรรมชั้นนำอื่น ๆได้เช่นกัน" [175]

> การที่เราเห็นอะไรของใครแปลก เราพอใจและจะถือเอาเป็นแบบอย่างนำมาใช้สำหรับประเทศเราบ้างนั้น จำเราจะต้องใช้วิจารณญาณสอดส่องเลือกฟั้นให้เห็นเหมาะว่าจะเป็นประโยชน์แก่เราแท้จริงเสียก่อน สิ่งซึ่งเหมาะแก่ประเทศเขาใช่ว่าจะเหมาะแก่ประเทศเราเสมอไปก็หาไม่ บางทีอาจใช้ไม่ได้ในประเทศเราเสียเลยก็เป็นได้ หรือบางอย่างจะใช้ได้ก็ด้วยเอามาปรุงใหม่ให้เหมาะแก่เรา [176]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงชี้ให้เห็นว่า ค่านิยมของสังคมตะวันตกบางประการก็ไม่เหมาะที่จะนำมาใช้กับสังคมไทยเพราะขัดกับวัฒนธรรม วิถีการดำเนินชีวิต ทรงต่อต้านการเลียนแบบตะวันตกที่ไม่ก่อผลดีให้แก่ความเจริญของชาติ เช่น การหมกมุ่นในเครื่องปลุกกิเลสตะวันตก เช่น การดื่มวิสกี้โซดา การชอบยิงนกตกปลาที่พวกนักเรียนนอกชอบกระทำ เครื่องปลุกกิเลสเหล่านี้ยังรวมไปถึงการสนทนา "อันชาญฉลาด" ที่มีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอีกด้วย [177] พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บทความเรื่องสำคัญ 2 บทความในนามของ "อัศวพาหุ" เพื่อมุ่งเสนอและชี้ให้เห็นโทษของการเลียบแบบตะวันตก ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

ลัทธิเอาอย่าง

เรื่อง*ลัทธิเอาอย่าง*เป็นบทความที่อัศวพาหุได้แสดงพระราชดำริในประเด็นเรื่องการที่คนไทยนิยมเอาตัวอย่างตะวันตกในเกือบทุกด้าน อัศวพาหุได้ชี้ให้เห็นว่า การทำตามตะวันตกทุกอย่างมิใช่สิ่งที่ทำให้ชาติมีความเจริญก้าวหน้าเพียงด้านเดียว แต่ในทางตรงกันข้าม "การเอาอย่างนั้น บางทีกลับเป็นเครื่องขัดขวางกีดกั้นความเจริญแห่งชาติ" [178] เพราะ"เป็นเครื่องตัดรอนความคิดความเห็น

---

[175] Andreas Sturm, **The king'nation: A study of the emergence and development of nation and nationalism in Thailand**, p.142.

[176] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชดำรัสรวมร้อยครั้ง**, หน้า 30

[177] วิไลเลขา ถาวรธนสาร, **ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก**, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2542), หน้า 142.

[178] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "ลัทธิเอาอย่าง," ใน **ประมวลบทพระราชนิพนธ์ภาคปกิณกะ (บางเรื่อง)**, (พระนคร: กรมศิลปากร, 2510), หน้า 6.

โดยลำพัง”[179] คือทำให้เราไม่ยอมที่จะมีความคิดสร้างสรรค์อะไรขึ้นมาด้วยตนเอง คอยแต่ทำตามผู้อื่นเท่านั้น อัศวพาหุเห็นว่าการเอาอย่างตะวันตกไปเสียทุกอย่างไม่ใช่สิ่งที่ทำให้ชาติเจริญรุ่งเรือง

ลัทธิเอาอย่าง มีวิธีในการเสนอสาระสำคัญโดยการชี้ให้เห็นคุณและโทษของการเอาแบบอย่างชาติตะวันตก โดยอัศวพาหุได้กล่าวถึงคุณประโยชน์ 2 ประการ คือ การเอาอย่างย่อมทำให้ผู้ที่เอาอย่าง และผู้ที่ถูกเอาอย่างลงรอยกันได้ และการเอาอย่างปลดเปลื้องผู้ที่เอาอย่างจากความรับผิดชอบได้บ้างบางส่วน จะเห็นว่าแม้จะเป็นกล่าวว่าเป็นคุณประโยชน์แต่ก็ได้ชี้ให้เห็นว่าในแท้จริงแล้วไม่ได้เกิดประโยชน์ในลักษณะที่ถาวรเลย ส่วนการชี้ให้เห็นโทษ 3 ประการ คือ การเอาอย่างเป็นเครื่องตัดรอนความคิดเห็นโดยลำพัง การเอาอย่างเป็นองค์แห่งความเป็นทาส และการเอาอย่างทำให้เสียเวลา จะเห็นว่าเป็นการชี้ให้เห็นโทษว่าผลที่เกิดขึ้นจากการเอาอย่างกลับกลายเป็นสิ่งเหนี่ยวรั้งความเจริญ

อัศวพาหุได้มุ่งชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญของลัทธิเอาอย่างก็คือ การเป็น “ทาส” ซึ่งเป็นลักษณะที่ตรงข้ามกับความเป็น “ไทย”

> การเป็นอิสระหรือเป็นไทยนั้น แปลว่า เราจะเลือกทำเลือกคิดอะไรได้ตามใจ... แต่การเอาอย่างนั้น เราจำเป็นต้องรอคอยให้ผู้อื่นนำทางเสียก่อน แล้วเราจึงจะกล้าทำ กล้าพูด และกล้าคิด...สิ่งใดเล่าที่คนทั้งหลายซึ่งเรียกตนว่า “ศิวิไลซ์” หรือรุ่งเรืองนั้นกระสันแสวงหา ก็คือความเป็นไทยและความไม่ต้องพึ่งใครไม่ใช่หรือ แต่เมื่อเราไม่สามารถจะคิดทำอะไรโดยพลการตนเองได้ ความเป็นไทยจะมีสาระอะไร[180]

อัศวพาหุได้ชี้ให้เห็นว่าแม้แต่ชาติต้นแบบที่ได้รับการยกย่องนับถือว่ามีความเจริญรุ่งเรืองแต่ชาติเหล่านั้นก็หลีกไม่พ้นไปจากการต่อสู้กันเอง

> ถ้าชาติของเราจะดำริการทำสิ่งใดลงไปไม่ได้ นอกจากต้องอาศัยความคิดเดินตามรอยตีนของชาติอื่น ความเป็นไทหรือความเป็นอิสรภาพส่วนบุคคลจะมีประโยชน์ใด ข้อแก้ตัวของพวกชอบเอาอย่างที่มักกล่าวนั้นมีอยู่ว่า ฝรั่งเป็นอาจารย์ของเราในความเจริญและความรุ่งเรืองต่าง ๆ แต่คุณความดีที่ความรุ่งเรืองต่าง ๆ นั้นได้กระทำให้แก่เขาทั้งหลายนั้นก็ไม่สามารถที่จะปัดป้องให้

---

[179] เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

[180] เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-6.

> บรรดามหาประเทศหลีกพ้นความพินาศฉิบหายซึ่งเกิดจากสงครามอันแพร่หลายใหญ่โตที่สุดนี้ได้เคยเห็น[181]

อัศวพาหุได้มุ่งเสนอให้เห็นว่า บุคคลที่ความจะทำเอาอย่างแท้จริงแล้วคือบรรพบุรุษของชาติ

> แต่ถ้าใจของท่านยังมีความปรารถนาที่จะเอาอย่างคนอื่นแล้ว ข้าพเจ้าขอแนะให้ท่านดูเยี่ยงอย่างแห่งบรรพบุรุษของเราทั้งหลาย ผู้เป็นวีรบุรุษที่ได้รวบรวมตั้งชาติและรักษาชาติของเรามาแล้วในระหว่าง 2000 ปี ขอให้ท่านเอาอย่างท่านเหล่านี้ ...สหายร่วมชาติทั้งหลาย ขอให้ตรึกตรองข้อนี้จงดี การที่ท่านจะเอาอย่างบรรพบุรุษของท่านนั้นย่อมให้ประโยชน์แก่ตัวท่านโดยแท้ดีกว่าที่จะยอมให้ตัวท่านถูกพาหลงไปตามพวกเอาอย่างอันสิ้นคิดติดฝรั่ง[182]

เมื่อพิจารณากลวิธีในการประพันธ์จะเห็นว่า อัศวพาหุแสดงทัศนคติที่ต่อต้านการเลียนแบบตะวันตกอย่างเปิดเผย “ข้าพเจ้าเป็นผู้หนึ่งซึ่งรู้สึกยิ่งกว่าเบื่อหน่ายในลัทธิเอาอย่างนี้มานานแล้ว” โดยใช้ถ้อยคำที่สื่อความตรงไปตรงมาชัดเจน การตั้งชื่อเรื่องและใช้คำว่า “ลัทธิ” เป็นการเน้นให้เห็นว่า ความนิยมตะวันตกว่าคือความเจริญเป็นความเชื่อถือที่จริงจังรุนแรงมากนักของคนไทย ดังที่เริ่มต้นเรื่องกล่าวว่า “การเลียนหรือเอาอย่างกัน ซึ่งเรานับว่าเป็นการยกยออย่างจริงนั้น ในประเทศแถบโลกทางเรานี้ดูเหมือนจะได้ยกกันขั้นไปจนเท่ากับเป็นลัทธิศาสนาอะไรอันหนึ่งทีเดียว”[183] และได้อธิบายไม่ใช้ลัทธิศาสนาแบบดี แต่ “เป็นลัทธิหรือศาสนาเห็นว่าอยู่ในฐานเป็นเจ้าผีหรือเซียนทราม ๆ อะไรอันหนึ่ง”[184] เป็นการระบุว่าเป็นลักษณะของความลุ่มหลงงมงาย

อัศวพาหุเลือกใช้ถ้อยคำเรียกร้องความใจโดยการท้าทายให้ผู้อ่านอ่านบทความเรื่องนี้ โดยการระบุว่าไม่อยากให้คนที่นิยมลัทธิเอาอย่างอ่าน “ถ้าท่านเป็นผู้นับถือลัทธิเอาอย่างผู้หนึ่ง ข้าพเจ้าขอบอกกล่าวว่าหยุดอ่านเสียที่ตรงนี้และข้ามไปอ่านเรื่องอื่นจะดีกว่า”[185] แต่ก็ได้กล่าวในเชิงออกตัวว่า ถ้าเป็นคนที่ใจกว้างสามารถรับฟังความคิดเห็นอื่น ๆ ที่แตกต่างได้ก็เชิญอ่านได้ “แต่แม้ท่านเป็นบุคคลซึ่งถึงแม้ถือลัทธิเอาอย่างอยู่ ก็ยังมีใจคอกว้างขวางอยู่ด้วยแล้วไซร้ บางทีท่านจะอ่านเรื่องนี้ไป

---

[181] เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-8.

[182] เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

[183] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

[184] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

[185] เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

จนจบโดยไม่มีความมุ่งหมายอย่างใดอื่นนอกจากอยากรู้ข้อความต่อไปเท่านั้นก็ได้"[186] จะเห็นว่าเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่ทำให้ผู้อ่านได้ตระหนักว่าตนเองเป็นคนชนิดใด คือถ้าไม่อ่านก็แสดงว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจคับแคบ นอกจากนั้นในการชักนำ เชิญชวนให้ผู้อ่านคล้อยตามความคิด นอกจากการยกตัวอย่างประกอบแล้ว อัศวพาหุจะใช้คำว่า "สหายร่วมชาติ" "สหายไทย" เรียกร้องเชิญชวนผู้อ่าน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นความเป็นพวกพ้องเดียวกันให้ตระหนักถึงสิ่งที่นำเสนอ และใช้ถ้อยคำเป็นการปลุกใจ ดังในตอนจบเรื่องที่ว่า "สหายไทย ! จงตั้งใจตั้งตัวของท่านไว้ให้สมนาม จงเป็นคนไทยแท้และท่านจะพลาดไม่ได้"[187] เป็นการปลุกใจให้ตระหนักถึงความเป็นคนไทยที่เป็นชาติที่มีอิสรภาพ

กล่าวได้ว่าเรื่อง*ลัทธิเอาอย่าง*เป็นบทความที่มีลีลาการเขียนมุ่งกระตุ้นเตือนคนไทยโดยการเสนอให้เห็นโทษของการเอาอย่างประเทศตะวันตก และในขณะเดียวกันได้ชี้แนะและชักชวนให้เห็นว่าผู้ที่ควรจะเอาเยี่ยงอย่างคือบรรพบุรุษของชาติ

โคลนติดล้อ

อัศวพาหุได้เสนอบทความเรื่อง*โคลนติดล้อ* เพื่อแสดงแนวคิดว่า การที่ชาติมีความเจริญช้าเพราะมีลักษณะเหมือนรถที่มีโคลนติดล้อทำให้วิ่งไปได้ช้า ถ้าจะทำให้รถวิ่งได้เร็วขึ้นก็ต้องกำจัดโคลนที่ติดล้อออกไป เช่นเดียวกับการนำพาชาติไปสู่ความเจริญก็ต้องขจัดสาเหตุต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคทำให้ชาติไม่เจริญก้าวหน้าตามที่ควร โดยอัศวพาหุต้องการที่จะชี้ให้พิจารณาสาเหตุต่าง ๆ และช่วยกันแก้ไขปรับปรุง

> เราทั้งหลายควรจะลืมตาของเรา และพิจารณาดูก้อนโคลนต่าง ๆ ซึ่งติดอยู่กับล้อแห่งความเจริญของชาติเรา เราจะเห็นว่าโคลนเหล่านี้ บางก้อนได้ติดมานมนานแล้ว และเป็นการลำบากที่จะเปลื้องออกให้เกลี้ยงได้ในคราวเดียว แต่ถ้าประกอบด้วยวิริยภาพและความบากบั่น เราก็สามารถที่จะชำระโคลนนั้นออกได้หมดในเวลาอันควรเหมือนกัน[188]

บทความเรื่องนี้ เป็นการชี้ให้เห็นสาเหตุที่ขัดขวางความเจริญของชาติโดยการจำแนกออกเป็น 12 ประการ คือ การเอาอย่างโดยไม่ตริตรอง, การทำตนให้ต่ำต้อย การบูชาหนังสือจนเกินเหตุ, ความนิยมเป็นเสมียน, ความเห็นผิด, ถือเกียรติยศไม่มีมูล, ความจนไม่จริง, แต่งงานชั่วคราว,

---

[186] เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

[187] เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

[188] เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

ความไม่รับผิดชอบของบิดามารดา, การค้าหญิงสาว, ความหยุมหยิม และหลักฐานไม่มั่นคง ซึ่งในแต่ละประเด็นก็ได้อธิบายรายละเอียดต่าง ๆ โดยภาพรวมแล้วทั้ง 12 ประการเสนอให้เห็นประเด็นสำคัญ 3 ประเด็น

ในประเด็นแรก การชี้ให้เห็นโทษของการนิยมตามค่านิยมตะวันตกการหลงไปกับค่านิยมบางประการที่คิดว่าเป็นความศิวิไลซ์แต่จริง ๆ แล้วเป็นสิ่งที่ขัดขวางความเจริญของชาติ เป็นการเสนอที่ต่อเนื่องมาจากเรื่องลัทธิเอาอย่างโดยกล่าวว่า “โคลนติดล้อแห่งความเจริญของชาติเราก้อนที่หนึ่งและก้อนที่ร้ายที่สุดนั้นก็คือ การเอาอย่างโดยไม่ตริตรอง”[189] หมายความว่า การทำตามแบบอย่างตะวันตกในสิ่งใด ๆ ก็ตามควรพิจารณาให้รอบคอบว่าสิ่งใดเหมาะสมที่จะนำมาใช้กับสังคมไทยหรือไม่ รวมถึง “ขอโอกาสให้แก่ชาวเมืองร่วมชาติของเราได้คิดได้ทำอะไรด้วยตนเองบ้าง อย่างคอยเตะคนทุกคนที่ออกความเห็นความคิดทำการใด ๆ ซึ่งฝรั่งเขายังมิได้เคยทำกันในยุโรป”[190] อย่างไรก็ตามบทความก็มิได้ห้ามการทำตามความคิดตะวันตกเสียทั้งหมด แต่ต้องมิใช่การเลียนแบบต้องเป็นการนำมาประยุกต์ใช้และไม่ขัดกับความเป็นไทย[191] เป็นการเสนอให้ตระหนักถึงภัยของการเอาอย่างตะวันตก

ประเด็นถัดมา การหลงนิยมไปกับค่านิยมที่ผิด ๆ เป็นการชี้ให้เห็นว่ามีค่านิยมที่ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมหลายประการ เช่น ความนิยมเป็นเสมียน ที่นักเรียนที่ได้เล่าเรียนในโรงเรียนนิยมที่จะต้องทำงานเป็นเสมียน “เด็กที่ออกมาจากโรงเรียนเหล่านี้ ย่อมเห็นว่ากิจการอย่างอื่นไม่สมเกียรติยศนอกจากการเป็นเสมียน”[192] และพลอยทำให้ดูถูกคนที่มีอาชีพชาวนาชาวสวน ซึ่งชี้ให้เห็นว่า “อันประเทศอย่างเมืองไทยของเรานี้ชาวนาชาวสวนอาจจะทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้มากกว่าเสมียน”[193] และมีคนบางพวกหลงการถือเกียรติยศเนื่องมาจากคิดว่าตนเองได้เล่าเรียนหนังสือ “ตีราคาตนเองและความสามารถของตนเองสูงเกินกว่าที่ผู้อื่นเขาเห็น จึงทำให้รู้สึกตนไม่แต่เสมอกับคนอื่น กลับสูงยิ่งไปกว่าคนทั้งปวง” พระองค์ได้ชี้ให้เห็นว่า “คนที่หยิ่งและนึกว่าตัวสำคัญเช่นนี้ ย่อมเป็นผู้ที่มีความคิดแคบและมีนิสัยหยุมหยิม ซึ่งนอกจากที่ทำให้เป็นที่น่าหัวเราะแก่คนทั้งหลาย ยังอาจจะให้ผลร้ายกีดขวางทางเจริญแห่งชาติได้[194] ทั้งนี้บทความยังได้ชี้ให้เห็นว่า ความหลงผิดในประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนมากมีสาเหตุมาจากการที่คนในชาติคิดว่าตนเองได้ดำเนินมาถึงความเจริญเช่นตะวันตกแล้ว

---

[189] เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

[190] เรื่องเดียวกัน, หน้า 15-16.

[191] เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

[192] เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

[193] เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

[194] เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

> ต่อเมื่อความ “ศิวิไลซ์” จากยุโรปมาถึงเราเข้าแล้ว สอนให้เรารู้สึกคุณแห่งความ “ศิวิไลซ์” ในทางที่ให้ความสุขสำราญส่วนตัว เมื่อนั้นเราจึงได้รู้สึกขึ้นมาว่าเราได้ละเลยประโยชน์ส่วนตัวของเราปานใด แต่นั้นมาเราก็มิได้เฉื่อยชาประกอบกิจการทั้งปวงให้เจริญทันสมัย เพราะฉะนั้นในเวลามาช้านัก เราทุก ๆ คนจึงได้ยกตนขึ้นไปลอยอยู่บนแท่นซึ่งเราได้ทำขึ้นไว้เองสำหรับตัวเรานั่ง เราได้ถึงแล้วซึ่งความ “ศิวิไลซ์” และด้วยเหตุนี้เราจึงได้กลายเป็นคนที่มีนิสัยหยุมหยิม[195]

นิสัยหยุมหยิมหมายถึงการที่แต่ละคนคิดถึงแต่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้น จึงเป็นการเสนอให้เห็นว่า สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งในการขัดขวางความเจริญของชาติ ก็คือการที่คิดว่าตนเองเป็นผู้ที่เจริญแล้วตามแบบอย่างตะวันตก แต่ไม่ได้ตระหนักว่าการทำตามสิ่งต่าง ๆ ตามตะวันตกกลับเป็นสิ่งที่กีดขวางความเจริญของชาติ

ประเด็นสุดท้าย การเสนอแนะให้มีการปรับเปลี่ยนเรื่องการดำเนินชีวิตครอบครัว โดยเฉพาะสถานภาพสตรีเป็นการเสนอข้อแนะนำให้ชายหญิงในชาติได้มีแต่งงานที่ถูกต้องอย่างเป็นทางการ ยกย่องให้เกียรติภรรยา และเลี้ยงดูอบรมบุตรให้เป็นผู้มีจรรยาทีดี โดยจะเห็นว่า เป็นแนวทางที่ส่งเสริมสถาบันครอบครัวของคนในชาติ ให้มีความมั่นคง ซึ่งครอบครัวก็เปรียบเหมือนคนในชาติเดียวกันที่ได้จำแนกออกมาเป็นหมู่คณะย่อย ๆ โดยการสนับสนุนให้ชายหญิงแต่งงานกันอย่างถูกต้องเป็นที่รับทราบแก่คนทั่วไป ถือว่าเป็นการสร้างครอบครัวที่มั่นคงชัดเจน และการที่ชายหญิงที่ตั้งใจแต่งงานกันอย่างเปิดเผย เมื่อเวลามีบุตรก็จะจะทำให้เกิดความพร้อมที่จะรับผิดชอบเลี้ยงดูบุตรที่เกิดมา

> ผู้เป็นบิดามารดาย่อมมีหน้าที่อุปถัมภ์บำรุงบุตรของตนให้เป็นประโยชน์แก่คณะและเป็นพลเมืองที่ซื่อตรงต่อชาติ บุตรชายของตนต้องเป็นผู้สามารถฉลองพระเดชพระคุณพระมหากษัตริย์ทำคุณแก่บ้านเมืองของตนโดยอาการอันสมนามว่าคนไทย ส่วนบุตรหญิงนั้นเล่า ก็ควรจะเป็นอาภรณ์ที่เชิดชูแก่ชาติ[196]

การดำเนินการเช่นนี้ เป็นการจัดระเบียบประชาชนให้สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์กันได้ตามวงศ์ตระกูล และวงศ์ตระกูลหรือในหมู่คณะย่อย ๆ นี้ ก็จะต้องดูแลกันภายในวงศ์สกุลให้มีความ

---

[195] เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

[196] เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

สามัคคีปรองดอง การมีหน้าที่อบรมดูแลลูกหลานให้รักดีเพื่อรักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูลซึ่งเท่ากับการสร้างพลเมืองที่ดีให้กับชาติ

จากเนื้อหาทั้งหมดจะเห็นว่าเป็นการเสนอแนะให้เห็นแนวทางให้กับประชาชนในการดำเนินชีวิตทั้งแนวคิดและการปฏิบัติตนในเรื่องของกิจการที่เป็นส่วนรวมและส่วนตัว ดังความในตอนจบ

> ตัวท่านและตัวข้าพเจ้าและเราทั้งหลายทุก ๆ คน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง ๆ แห่งชาติไทยต้องพร้อมใจช่วยกันในเรื่องนี้ และทางที่จะช่วยนั้น ก็คือแสดงให้เขาเห็นว่าเรามีหลักฐานมั่นคง ทั้งในแผนกกิจการที่เราทำต่อสาธารณชนและในกิจการส่วนตัว[197]

เมื่อพิจารณาจากกลวิธีในการประพันธ์ การตั้งชื่อเรื่องด้วยการใช้การเปรียบว่าโคลนติดล้อคือ อุปสรรคที่ขัดขวางความเจริญของชาติ เป็นการใช้ความเปรียบที่นอกจากจะดึงดูดความสนใจแก่ผู้อ่านว่าหมายถึงอะไรแล้ว ยังเป็นการใช้ความเปรียบที่แยบคายช่วยทำให้เกิดภาพเกี่ยวกับสารสำคัญที่ชัดเจนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการเปรียบการพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้าที่มีความสอดคล้องกับลักษณะการขับรถที่กำลังวิ่งอยู่บนถนนที่เต็มไปด้วยโคลน ถ้ารถวิ่งได้ช้าเพราะมีโคลนติดอยู่ตามล้อก็เหมือนกับชาติที่เจริญช้าเพราะมีอุปสรรคต่าง ๆ คอยขัดขวางไว้

ในการอธิบายสาระในแต่ละประเด็นและการชี้นำให้คล้อยตาม นอกจากการชี้แจงเหตุผลและการยกตัวอย่างประกอบแล้ว จะเห็นว่าอัศวพาหุจะใช้การตั้งข้อสังเกตหรือการตั้งคำถามชวนให้คนอ่านพิจารณาตาม เช่น “เพราะเหตุใดเล่า?”[198] “ขอให้ท่านตั้งปัญหาเหล่านี้แก่ตัวของท่านเองจงดีเถิด”[199] “ก็คนไทยเรานั้นยากจนจริงหรือ?”[200] “ท่านจะไม่คิดถึงบุตรหญิงและบุตรชายของท่านซึ่งจะเป็นผู้รับรักษาเกียรติคุณแห่งชาติต่อไปบ้างหรือ?”[201] การใช้กลวิธีเช่นนี้ เป็นการกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดการคิดทบทวนหาเหตุผลและคล้อยตาม

เมื่ออัศวพาหุได้เสนอประเด็นต่าง ๆ ที่ชี้ให้เห็นข้อขัดขวางความเจริญแล้ว จะใช้กลวิธีในการเขียนด้วยการตั้งคำถามว่าเมื่อใดจะเกิดความเปลี่ยนแปลง เช่น “เมื่อไรหนอ พวกหนุ่ม ๆ ของเราจึงจะเข้าใจได้บ้างว่า การเป็นชาวนา ชาวสวน หรือคนทำงานการอื่น ๆ นั้น ก็มีเกียรติยศเท่ากับที่จะ

---

[197] เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

[198] เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

[199] เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

[200] เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

[201] เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

เป็นผู้ทำงานด้วยปากกาเหมือนกัน"[202] "ส่วนเราผู้เป็นไทย เป็นพลเมืองแห่งชาติไทย จะยอมนิ่งทนคนลามกผู้เป็นมลทินแก่นามว่าไทยต่อไปสักเท่าใด"[203] "ก็ความชั่วที่เป็นอยู่อย่างนี้ จะไม่มีทางแก้ให้ดีขึ้นบ้างหรือ? จะให้เสียงข้าพเจ้าเป็นเสียงเดียวที่รำพึงอยู่ในป่าเปลี่ยวฉะนั้นหรือ?"[204] การใช้กลวิธีการตั้งคำถามเช่นนี้ เป็นความมุ่งหมายที่จะเรียกร้องว่า ถึงเวลาที่จะต้องเริ่มต้นกำจัดอุปสรรคต่าง ๆ

ทั้งนี้ การเรียกร้องในการต่าง ๆ อัศวพาหุจะใช้ถ้อยคำเรียกที่แสดงความเป็นพวกเดียวกัน การย้ำความเป็นคนไทยและการเป็นพลเมืองของชาติ เช่น "ในฐานเป็นคนไทยที่มีความปรารถนาดีต่อชาติ"[205] ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นถึงหน้าที่ที่มีต่อชาติ นอกจากนั้น ยังใช้ภาษาด้วยการวิงวอนขอร้อง ให้ร่วมมือกันเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ เช่น "ท่านทั้งหลาย ท่านอาจช่วยได้ทุกคน"[206] "ถ้าท่านยังมิได้พยายาม ข้าพเจ้าขอวิงวอนท่านทั้งหลายให้ลองพยายามดูสักทีเถิด"[207] "ข้าพเจ้าขอวิงวอนให้ท่านตั้งต้นในวันนี้ เพราะถ้ารอไปจนถึงวันหน้าเรือของเราอาจจะเข้าไปใกล้แก่งผาเกินกว่าที่เราจะแก้ไขได้ด้วยพาย"[208] การปิดท้ายด้วยการร้องขอวิงวอนให้ช่วยกันจึงเป็นการมุ่งหวังที่จะให้คนอ่านให้ความร่วมมืออย่างจริงจังและเป็นการสื่อนัยว่า ทุก ๆ คนในชาติเป็นส่วนสำคัญที่จะสามารถทำให้ชาติมีความเจริญก้าวหน้า โคลนติดล้อจึงเป็นบทความที่มีท่วงทำนองการเขียนเพื่อกระตุ้น ปลุกใจให้คนไทยได้ตระหนักถึงโทษของการเอาแบบอย่างตะวันตกมาใช้ในสังคมไทยที่บางอย่างก็กลายเป็นสิ่งที่ขัดขวางความเจริญของชาติ และเรียกร้องให้คนในชาติปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมที่เป็นการขัดขวางความเจริญของชาติ

ทั้งนี้ เนื้อความใน*โคลนติดล้อ*มีประเด็นสำคัญที่แตกต่างไปจาก*ลัทธิเอาอย่าง*อยู่ประการหนึ่ง การที่โคลนติดล้อชี้ให้เห็นค่านิยมดั้งเดิมของสังคมไทยบางประการเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้า เช่น ความนิยมเป็นเสมียน การมีภรรยาหลายคน การไม่ยกย่องให้เกียรติภรรยา และได้เสนอให้คนไทยปรับเปลี่ยนลักษณะเหล่านี้ จะเห็นว่าการปรับเปลี่ยนค่านิยมสังคมบางประการดังกล่าวนี้ เป็นการปรับเปลี่ยนตามค่านิยมแบบตะวันตก ซึ่งการปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตทั้งด้านการประกอบอาชีพและครอบครัวเช่นนี้ เป็นสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าเป็นสิ่งทำให้ชาติมีความเจริญก้าวหน้า

---

[202] เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

[203] เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

[204] เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

[205] เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

[206] เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

[207] เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

[208] เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

> ส่วนข้าพเจ้าเองได้รู้สึกอยู่แล้วว่ากรณีย์เบื้องต้นของข้าพเจ้าก็คือ การทนุบำรุงประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุขให้ก้าวหน้าทันนิยมของโลก และเพื่อเหตุนี้จึงพยายามประดิษฐานภูมิธรรมของชาติ กล่าวคือ ตั้งหลักอันดีในทางสมาคมและครอบครัว เป็นต้น[209]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะพัฒนาชาติให้ก้าวหน้าทันความเป็นไปของสังคมโลก โดยการดำรงรักษาภูมิธรรมหรือหลักอันดีของชาติในด้านสังคมและครอบครัว ซึ่งก็คือการดำรงรักษาประเพณีแบบดั้งเดิมที่เหมาะสมกับสังคมไทยและปรับเปลี่ยนบางประการเพื่อไม่ให้ขัดขวางการพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้า โดย “ทรงปรับปรุงระเบียบประเพณีของสังคมให้ได้มาตรฐานสากลให้เป็นที่นับถือของนานาชาติ...ในขณะเดียวกันก็มุ่งทำนุบำรุงรักษาวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติไว้ด้วย”[210] ดังจะเห็นได้จากการให้ความสำคัญแก่สตรีและวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความงามของผู้หญิงไทยเสียใหม่ให้เป็นไปตามมาตรฐานของทางตะวันตก พระองค์แสดงพระราชประสงค์ที่จะมีมเหสีแต่เพียงพระองค์เดียว ทรงส่งเสริมให้สตรีได้ออกสมาคมอย่างเสมอภาคกับบุรุษ ทรงริเริ่มให้ผู้หญิงไทยไว้ผมยาวแทนดอกกระทุ่มและให้เลิกความนิยมฟันสีดำเสีย[211] ทั้งนี้พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีบางเรื่องเพื่อเสนอให้เห็นแนวคิดต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

5.4.1 แนวทางการดำเนินชีวิตของผู้ชายไทยในชาติสมัยใหม่

หัวใจชายหนุ่ม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*หัวใจชายหนุ่ม*ในรูปแบบนิยายลงพิมพ์เป็นครั้งแรกในหนังสือรายสัปดาห์ “ดุสิตสมิต” เล่มที่ 11 ฉบับที่ 120 วันที่ 23 เมษายน พ.ศ.2464 ถึงเล่ม 11 ฉบับที่ 131 วันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ.2464 เป็นจดหมาย 18 ฉบับ ทรงใช้พระนามแฝงว่า “รามจิตติ”[212] โดยเรื่อง*หัวใจชายหนุ่ม*ได้วิพากษ์คนกลุ่มหนึ่งที่ได้มีโอกาสไปศึกษาที่ประเทศในตะวันตกหรือ “พวกหัวนอก” ที่เมื่อเดินทางกลับมาใช้ชีวิตในเมืองไทยเกิดความรู้สึกว่าสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยเป็นสิ่งที่ล้าสมัยไปหมด และมีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงให้สังคมไทยดำเนินตามแบบอย่างสังคมตะวันตกไปทุกประการ นอกจากนั้น เรื่อง*หัวใจชายหนุ่ม*ยังได้

---

[209] กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์, **“พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย**,” หน้า 152.

[210] เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

[211] Walter F Vella, **Chaiyo! King Vajiravudh and the development of Thai nationalism**, p.159.

[212] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **หัวใจชายหนุ่ม**, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2547), หน้า คำนำ.

เสนอและชี้แนะเกี่ยวกับการแนวทางในการปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรมของสังคมไทยตามแบบอย่างตะวันตกว่าควรทำอย่างไร โดยการให้เห็นว่าสังคมไทยควรปรับเปลี่ยนด้านใด และอะไรที่ไม่เหมาะสมกับการนำมาใช้ในสังคมไทยผ่านกลวิธีการต่าง ๆ ในการประพันธ์ผ่านเรื่องหัวใจชายหนุ่ม ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

(1) โครงเรื่อง แก่นเรื่องและกลวิธีการเล่าเรื่อง

เรื่อง*หัวใจชายหนุ่ม*มีกลวิธีในการนำเสนอเรื่องราวในรูปแบบของการเขียนจดหมาย ผู้เขียนคือชายหนุ่มที่ชื่อ ประพันธ์ ประยูรสิริ ได้ไปศึกษาวิชาการที่ประเทศอังกฤษ เมื่อถึงเวลาที่ต้องเดินทางกลับบ้านคือประเทศไทย จึงได้เขียนจดหมายถึงเพื่อนคนหนึ่งคือนายประเสริฐ สุวัฒน์ ที่ยังคงอาศัยอยู่ในประเทศอังกฤษ โดยนายประพันธ์ได้เขียนจดหมายเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ของตนผ่านจดหมาย 18 ฉบับ ให้เพื่อนได้รับรู้ฝ่ายเดียว ไม่มีจดหมายตอบจากนายประเสริฐ

เมื่อพิจารณาจากความในจดหมายทั้ง 18 ฉบับ จะเห็นถึงโครงเรื่องของเรื่อง*หัวใจชายหนุ่ม* ที่แสดงให้เห็นเรื่องราวในชีวิตของประพันธ์นับตั้งแต่เดินทางกลับมาจากประเทศอังกฤษกลับมาดำเนินชีวิตในสังคมไทย ทั้งความสัมพันธ์กับครอบครัวญาติพี่น้อง การทำงาน การหาคู่ครอง การแต่งงาน การใช้ชีวิตคู่ การหย่าร้าง ความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานและการพบคู่ครองคนใหม่ โดยมีแก่นเรื่องที่มุ่งเสนอว่า การรับอิทธิพลความคิด ค่านิยมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของตะวันตกมาใช้ในสังคมไทยต้องพิจารณาให้ดี บางอย่างก็ควรเอาแบบอย่าง บางอย่างก็ไม่สามารถนำมาใช้ได้ รวมถึงค่านิยมเดิมของสังคมไทยบางอย่างก็ควรที่จะเปลี่ยนแปลง บางอย่างควรปรับปรุงและบางอย่างก็ควรที่จะรักษาเอาไว้

เมื่อพิจารณาด้วยแนวทางการศึกษาศาสตร์แห่งเรื่องเล่า (Narratology)[213] จะเห็นว่ามีผู้เล่าเรื่อง (narrator) ซ้อนกัน 2 คน คือ ประพันธ์และรามจิตติ โดยประพันธ์คือผู้เล่าเรื่องที่อยู่ภายในตัวบท เป็นผู้เขียนจดหมายเล่าเรื่องราวของตัวเองให้ประเสริฐรับรู้ ซึ่งเป็นผู้รับสารในเรื่อง (narratee) ส่วนรามจิตติอยู่ในฐานะผู้เล่าเรื่องที่อยู่นอกตัวบท คือจดหมายทั้ง 18 ฉบับนี้ไม่ใช่จดหมายทั้งหมดที่ประพันธ์เขียนถึงประเสริฐ แต่เป็นจดหมายส่วนหนึ่งที่ถูกรามจิตติคัดเลือกมานำเสนอ โดยรามจิตติปรากฏตัวในตอนต้นเรื่องเพื่อนำเข้าสู่การเนื้อหาที่เป็นการสื่อสารทางจดหมายของประพันธ์เท่านั้น การใช้กลวิธีการเล่าเรื่องเช่นนี้ทำให้รามจิตติสามารถทำหน้าที่แนะนำวิธีการอ่านให้กับผู้อ่าน นอกตัวบทได้ว่าควรจะอ่านเรื่องนี้อย่างไร ดังที่กล่าวว่า “ข้าพเจ้าเชื่อว่าผู้อ่านที่เห็นอกนายประพันธ์คงมี

---

[213] Seymour Chatman, **Discourse and story: Narrative structure in fiction and film**, (Ithaca: Cornell University Press, 1978), p 147.

บ้าง และที่นึกติเตียนก็คงจะมีเหมือนกัน" [214] เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องที่ให้ผู้เล่าเรื่องชี้นำว่าให้อ่านเรื่องนี้เพื่อพิจารณาเป็นตัวอย่างว่าสิ่งใดดี สิ่งใดไม่มี

นอกจากนั้น การใช้กลวิธีการเล่าเรื่องด้วยจดหมายที่เป็นการสื่อสารฝ่ายเดียว โดยการให้ประพันธ์แสดงทัศนคติต่างๆของตนที่มีต่อการดำเนินชีวิต และในขณะเดียวกันก็ได้ให้ประพันธ์แสดงแนวคิดทั้งข้อสนับสนุนและข้อขัดแย้งต่อทัศนคตินั้น ๆ ด้วยตนเอง นับว่าเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจได้ว่า ทัศนคติที่ได้นำเสนอหรือบางทัศนคติที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากตอนต้น เป็นเพราะประพันธ์ได้เรียนรู้การดำเนินชีวิตในสังคมไทยด้วยตนเองอย่างแท้จริง ทัศนคติต่าง ๆ ที่เสนอเกิดขึ้นจากการที่เขาได้ประสบด้วยตนเอง ใคร่ครวญ ไตร่ตรองและได้ประสบการณ์ด้วยตนเอง ความคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงมิใช่เกิดขึ้นจากการแนะนำหรือการชักจูงจากผู้ใด แต่เป็นการเรียนรู้และเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างสังคมไทยกับสังคมตะวันตก กล่าวได้ว่าเป็นกลวิธีที่ทำให้ข้อเสนอต่าง ๆ ในเรื่องดูหนักแน่นและน่าเชื่อถือเป็นอย่างมาก

(2) เนื้อเรื่อง

เนื้อเรื่องในจดหมาย 18 ฉบับได้เสนอเรื่องราวการดำเนินชีวิตของประพันธ์ชายหนุ่มธรรมดา ๆ คนหนึ่ง ที่มีทั้งช่วงชีวิตที่มีความสุขและบางช่วงชีวิตที่พบกับความผิดหวังยุ่งยากใจแล้ว แต่เนื้อเรื่องยังได้มุ่งเสนอสาระสำคัญในประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับการรับค่านิยมตะวันตกผ่านการดำเนินชีวิตของประพันธ์ คือวิถีการดำเนินชีวิตและทัศนคติของคนรุ่นใหม่ (ผ่านการดำเนินชีวิตจากประเทศตะวันตก) ที่มีต่อสังคมไทยและสังคมตะวันตก ซึ่งจะเห็นถึงพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงความนึกคิดของประพันธ์ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ โดยมีวิธีการนำเสนอผ่านมุมมอง (point of view) ของประพันธ์ 2 แบบ คือ เสนอผ่านมุมมองของประพันธ์ที่มีต่อประเทศไทยแบบคนตะวันตกพิจารณาและมุมมองที่มีต่อประเทศไทยอย่างที่คนไทยรุ่นใหม่ที่ทั้งเข้าใจถึงขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมหรือธรรมชาติของสังคมไทย และมีแนวคิดที่เปิดรับค่านิยมบางประการของตะวันตกที่เห็นว่าสังคมไทยควรนำมาเป็นแบบอย่าง โดยมีกลวิธีการนำเสนอทัศนคติต่าง ๆ ทั้งสองแบบผ่านจดหมายฉบับที่ 1 -9 และจดหมายฉบับที่ 10-18

จดหมายฉบับที่ 1-9 เริ่มต้นเมื่อประพันธ์เดินทางกลับมาจากประเทศอังกฤษ ตั้งแต่อยู่บนเรือโดยสารเดินทางผ่านเมืองต่าง ๆ แวะพักที่สิงคโปร์ เดินทางกลับถึงเมืองไทย และการดำเนินชีวิตสังคมไทยในช่วงระยะแรก โดยเป็นการเสนอเรื่องราวผ่านมุมมองของประพันธ์ที่พิจารณาสังคมไทยผ่านสายตาของคนที่มีแนวคิดตามแบบตะวันตกบนพื้นฐานความเชื่อมั่นว่าวัฒนธรรมตะวันตกคือมาตรฐานความเจริญ และได้แสดงให้เห็นถึงทัศนคติต่อการดำเนินชีวิต ค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมไทยในประเด็นต่าง ๆ

---

[214] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **หัวใจชายหนุ่ม**, หน้า คำนำ.

เรื่อง*หัวใจชายหนุ่ม*ได้เสนอว่า ประพันธ์ไม่ได้มีความสุขที่จะได้กลับบ้านเกิดเมืองนอนหลังจากที่จากไปเป็นระยะเวลานาน ในทางตรงข้ามเขากลับเกิดความทุกข์ใจขึ้นมา เนื่องจากต้องเดินทางห่างออกมาจากยุโรป สถานที่ซึ่งประพันธ์เห็นว่าคือดินแดนที่มีความสุข ดังจะเห็นว่าเมื่อเดินทางเข้าสู่เอเชียมากเท่าไร สิ่งต่าง ๆ ในทัศนะของประพันธ์ล้วนไม่ดีทั้งสิ้น เช่น อากาศร้อน ผู้คนไม่น่าสนใจการเดินทางกลับจากยุโรปของประพันธ์ จึงเป็นการเดินออกห่างมาจากดินแดนที่ประพันธ์เห็นว่าเป็นดินแดนที่ให้ความสุขกับตนเองอย่างมาก เป็นดินแดนแห่งความเจริญในทุก ๆ ด้าน แต่ในทางตรงข้าม บ้านเกิดเมืองนอนหรือประเทศไทยกลับกลายเป็นดินแดนที่มีแต่ความคับแคบและน่าอึดอัด เป็นดินแดนที่ล้าหลัง ไม่ทันสมัยและไม่เจริญเหมือนตะวันตก

อย่างไรก็ตาม ประพันธ์ได้แก้ตัวว่าตนเองไม่ได้เป็นคนที่ไม่รักชาติไทย เขายืนยันว่าเขามีความรักต่อชาติ แต่ได้เปรียบเทียบให้เห็นว่าความรักชาติไทยกับความรักในชาติยุโรปหรือประเทศอังกฤษมีความแตกต่างกัน

> อย่าเข้าใจผิดว่าฉันไม่รักกรุงสยามหรือชาติไทย ชาติบ้านเมืองของฉันทำไมฉันจะไม่รู้จักรัก แต่เป็นธรรมดาคนเราต้องมีความรักหลายอย่างเช่นรักพ่อแม่หรือญาติพี่น้องก็ผิดกับการรักลูกรักเมีย จริงไหม การรักเมืองไทยเปรียบเหมือนรักพ่อแม่ แต่การรักเมืองอังกฤษเหมือนรักเมีย แล้วก็เมื่อต้องจากเมืองอังกฤษมาเมืองไทยจะไม่ให้ฉันอาลัยได้หรือ คนเราที่ไม่เคยพ้นจากอกพ่ออกแม่ก็รู้สึกพอใจอยู่แล้วในการที่อยู่บ้านพ่อบ้านแม่ แต่พอได้เคยออกไปเห็นสิ่งงาม ๆ และพบคนอื่น ๆ นอกบ้านแล้ว คงต้องรู้สึกว่าบ้านพ่อแม่เป็นที่คับแคบอึดอัดอยู่บ้าง ทั้งการคุยกับคนแก่ครือย่างพ่อแม่ก็คงไม่ออกรสเท่ากับคุยกับหนุ่ม ๆ สาว ๆ จริงไหม[215]

ประพันธ์เปรียบความรักชาติไทยของตนเหมือนความรักที่มีต่อพ่อแม่ เป็นความรักที่ทำตามหน้าที่เพราะพ่อแม่เป็นผู้ให้กำเนิด หมายความว่าประพันธ์รักประเทศไทยเพราะเป็นบ้านเกิดเมืองนอน ส่วนความรักประเทศอังกฤษเป็นความรักแบบชายหนุ่มกับหญิงสาว เป็นความรักที่เกิดจากความชื่นชอบ ชื่นชมและหลงใหล หมายถึงประพันธ์รักประเทศอังกฤษเพราะเป็นความพึงพอใจส่วนตัว ดังนั้น ความรักที่เกิดจากอารมณ์ปรารถนาของคนหนุ่มสาวย่อมจะมีความสดใสสนุกสนานมากกว่าพ่อแม่ที่ถือว่าเป็นคนสูงวัยที่ล้าสมัย จากความเปรียบเทียบนี้ เป็นการแสดงให้เห็นแนวคิดของคนไทยที่ได้มีโอกาสไปศึกษาต่อที่ตะวันตก ซึ่งมีความเจริญก้าวหน้ากว่างไทยในหลายด้าน ๆ เมื่อกลับมาจึงมีทัศนคติต่อชาติไทยไปในทางที่เห็นว่ามีความล้าหลัง ไม่เจริญและไม่น่าอยู่อาศัย

---

[215] เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

เนื่องจากไม่สามารถปฏิบัติตนตามแบบอย่างวัฒนธรรมตะวันตกที่ประพันธ์เห็นว่าเป็นความเจริญอย่างยิ่ง เช่น การดูละคร การเต้นรำ การรับประทานอาหารที่ภัตตาคาร หรือการคบหาสมาคมกับผู้หญิงก็ไม่สามารถทำได้สะดวก

เนื้อความจดหมายจึงเป็นการเสนอให้เห็นทัศนคติของประพันธ์ที่มีต่อเมืองไทยบ้านเกิดเมืองนอน โดยเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมตะวันตกที่เขาใช้เป็นมาตรฐานของความเจริญ ดังนั้น ในสายตาของประพันธ์หนุ่มนักเรียนนอกหรือ “พวกหัวนอก” ที่ได้ไปศึกษาอยู่ในอังกฤษเป็นระยะเวลานานและมีความชื่นชมความเจริญแบบตะวันตกเป็นอย่างมาก จึงยังคงเห็นว่าสังคมไทยยังไม่เจริญ อากาศก็ร้อน คนก็โบราณคร่ำครึ มีความคิดคับแคบ และถึงแม้ว่าจะมีความพยายามทำหรือแสดงให้เห็นว่ามีความเจริญเช่นกัน แต่ก็ยังไม่ใช่ความเจริญที่แท้จริงแบบตะวันตกนั่นเอง

เมื่อเดินทางกลับถึงเมืองไทย ประพันธ์รู้สึกประหลาดใจที่มองเห็นน้องชายและครอบครัวเป็นคนจีน “ที่จริงประภาแกออกจะเหมือน ๆ ฉันอยู่บ้างจริง แต่ฉันไม่ได้หน้าตาเป็นเจ๊กเลย ทำไมน้องจึงหน้าตาเป็นเจ๊กไปได้”[216] แม้ว่าจะมองเห็นว่าตนเองมีเค้าหน้าคล้ายคลึงกับน้องชายและบิดา แต่ประพันธ์ก็ยืนยันปฏิเสธว่าตนเองไม่ใช่คนจีน เนื้อเรื่องในตอนนี้ต้องการอธิบายให้เห็นว่าประพันธ์มองว่าตนเองเป็นชาวตะวันตก การที่ประพันธ์พยายามปฏิเสธว่าตนเองไม่ได้เป็นคนจีนก็เพราะถือว่าตนเองได้ไปใช้ชีวิตแบบชาวตะวันตกทำให้กลายเป็นผู้เจริญแล้วนั่นเอง ในที่นี้จึงมิใช่การปฏิเสธความเป็นเชื้อชาติตะวันออกเท่านั้น แต่เป็นปฏิเสธความไม่เจริญของชาติของตนเองด้วย ดังนั้น เมื่อเดินทางกลับมาถึงบ้าน ประพันธ์จึงได้ใช้ทัศนคติแบบชาวตะวันตกพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ทั้งครอบครัว สังคม สภาพแวดล้อม และพิจารณาว่าล้วนแต่ไม่เจริญก้าวหน้าเมืองตะวันตกทั้งสิ้น

ประพันธ์ได้ใช้มุมมองแบบชาวตะวันตกแสดงทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องการเข้าทำงานและการเลือกคู่ครองของสังคมไทย ในประเด็นเรื่องหน้าที่การงาน ประพันธ์ได้แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยชอบใช้ระบบอุปถัมภ์ คือการฝากฝังบุตรหลานกับผู้ที่มีหน้าที่การงานสูงให้ได้เข้าทำงาน โดยเฉพาะมีค่านิยมว่าควรทำงานโดยการรับราชการ

> คุณพ่อท่านตั้งใจจริง ๆ ที่จะทำหน้าที่พ่อคือช่วยลูกให้ได้ดีตามแบบโบราณ ท่านยังแลเห็นไม่ได้เลยว่าคนเราอาจจะได้ดีหรือมีชื่อเสียงได้โดยอาศัยความสามารถของตัวเอง นึก ๆ ไปที่จริงก็น่าขันที่เราได้อุตส่าห์ออกไปหาวิชาถึงเมืองนอก แล้วกลับมาถึงบ้านก็ต้องมาเดินเข้าท้ายครัวเท่า ๆ กับคนที่ไม่ได้ไปเมืองนอกเสียเลยนั่นเอง[217]

---

[216] เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

[217] เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

ประพันธ์ได้วิพากษ์ในเชิงประชดประชันว่า แม้แต่คนที่มีความรู้จบการศึกษามาจากต่างประเทศ (เช่นตนเอง) เมื่อกลับมาก็มักนิยมใช้ระบบอุปถัมภ์แทนการแสดงความสามารถในการแสวงหาตำแหน่งหน้าที่การงานในระบบราชการ นอกจากนั้น ประพันธ์มีความประสงค์ที่จะทำอาชีพค้าขายมากกว่ารับราชการ แต่พ่อของเขาได้คัดค้านเพราะเห็นว่าไม่มีความก้าวหน้า ซึ่งเป็นการเสนอให้เห็นค่านิยมของสังคมที่สืบเนื่องมานาน โดยเฉพาะกับคนรุ่นเก่าที่ยังคงยึดติดกับแนวคิดว่าการรับราชการเป็นงานที่มีเกียรติมากกว่าอาชีพอื่น ๆ เนื้อความตรงนี้น่าจะเป็นการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเลือกอาชีพของคนรุ่นใหม่ ๆ ทั้งนี้ ในสังคมไทยสมัยนั้นอาชีพค้าขายตกเป็นอาชีพของคนจีนมากกว่า คนจีนควบคุมการค้าระบบเศรษฐกิจของไทยโดยรวม ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในการสนับสนุนให้คนไทยหันมาทำอาชีพอื่นบ้างนอกเหนือจากการทำราชการ ดังที่ทรงสนับสนุนให้มีการตั้งโรงเรียนการช่าง งานฝีมือต่าง ๆ เพื่อให้นำไปประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น นอกเหนือจากการรอรับราชการที่พระองค์ทรงเห็นว่า “จะไม่เป็นการสมควรแลหรือ ... ถ้าเราจะสอนเขาทั้งหลายให้รู้สึกเกียรติยศแห่งการที่จะได้เป็นผู้เพาะความสมบูรณ์ให้แก่ประเทศ เช่น ชาวนา ชาวสวน พ่อค่าและช่างต่าง ๆ จะไม่ดีกว่าหรือ”[218]

ทัศนคติอีกเรื่องหนึ่งที่ประพันธ์ได้เสนอไว้คือเรื่องการหาคู่ครอง โดยพ่อของประพันธ์ได้จัดหาผู้หญิงที่จะมาเป็นคู่ครองไว้ให้ คือแม่กิมเน้ยลูกสาวนางอากรเพ้ง เนื้อเรื่องตอนนี้แสดงให้เห็นค่านิยมเรื่องการแต่งงานแบบคลุมถุงชนของสังคมไทย ซึ่งไม่สอดคล้องกับค่านิยมของชาวตะวันตกอย่างตรงกันข้าม ดังนั้น ประพันธ์ที่ถือว่า “ฉันเป็นคนที่ได้ไปเรียนมาจากยุโรปแล้ว จะแต่งงานอย่างที่เรียกว่าคลุมถุงชนไม่ได้เลย”[219] จึงยอมรับไม่ได้กับการที่จะถูกบังคับให้แต่งงานกับผู้หญิงที่ตนเองไม่รักและที่สำคัญไม่เคยรู้จักกันมาก่อนเลย ในประเด็นนี้จึงเป็นการแสดงให้เห็นความขัดแย้งทางความคิดของคนสองวัย ที่มีความเห็นเรื่องการหาคู่ครองต่างกัน และแสดงความแตกต่างระหว่างค่านิยมสังคมไทยกับสังคมตะวันตก

นอกจากการปฏิเสธวิธีการหาคู่ครองแบบการคลุมถุงชนแล้ว ประพันธ์ยังได้ปฏิเสธที่จะคบหาแม่กิมเน้ยลูกสาวนายอากรเพ้ง เนื่องจากไม่พอใจความเป็นคนจีน ประกอบกับรูปลักษณ์ภายนอกและการวางตัวที่ไม่สอดคล้องกับลักษณะของผู้หญิงสมัยใหม่ที่ตนเองพึงพอใจ โดยประพันธ์ได้เสนอให้เห็นถึงลักษณะของผู้หญิงไทยในสังคมขณะนั้น และสนับสนุนให้ผู้หญิงไทยมีการปรับเปลี่ยนตนให้กลายเป็นผู้หญิงสมัยใหม่

ประพันธ์ได้แสดงความคิดเห็นเรื่องผู้หญิงในอุดมคติของตนโดยการเปรียบเทียบผู้หญิง 2 คน คือ แม่กิมเน้ยผู้หญิงที่ผู้ใหญ่มุ่งหมายจะให้ให้มาเป็นคู่ครอง และนางสาวอุไร พรรณโสภณ

---

[218] เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

[219] เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

ผู้หญิงที่ตนเองเกิดความพึงพอใจ โดยได้บรรยายภาพของแม่กินเน้นและนางสาวอุไรผ่านมุมมองของตนเอง

> คุณพ่อได้พาฉันไปดูตัวแม่กิมเน้ยแล้ว หน้าตาเจ้าหล่อนเหมือนนางซุนฮูหยิน ตายาว หลังตาชั้นเดียว แต่ผิวขาวดี และรู้จักแต่งผมดีพอใช้ การแต่งตัวของหล่อนก็ใช้เสื้อผ้าดี ๆ ถูก "แฟแช่น" แต่แต่งเครื่องเพชรมากเหลือเกิน มีอะไรต่อมิอะไรห้อย แขวน และติดพะรุงพะรังไปทั้งตัวจนดูราวกับต้นคริสต์มาส พูดจาก็พอใช้ได้ แต่ไม่ใคร่ได้พูดกับฉันมากนักเพราะยังกระดากอยู่[220]

แม่กิมเน้ยในสายตาของประพันธ์ก็คือผู้หญิงไทยเชื้อสายจีนที่มีหน้าตาแบบผู้หญิงจีน คือ ตาชั้นเดียว ผิวขาว เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้ว ประพันธ์เห็นว่าแม่กิมเน้ยเป็นผู้หญิงไม่สวย และถึงแม้ว่าจะเห็นว่าแม่กิมเน้ยรู้จักประดับตกแต่งทรงผมและเครื่องแต่งกายได้ตามยุคสมัยดีพอใช้ แต่ก็ยังคงมีข้อตำหนิ การเปรียบเทียบการใส่เครื่องประดับของแม่กิมเน้ยกับการประดับตกแต่งต้นคริสต์มาสเน้นให้เห็นว่า ประพันธ์ใช้สายตาแบบชาวตะวันตกประเมินค่าแม่กิมเน้ย ดังนั้น ในสายตาของประพันธ์ แม่กิมเน้ยคือลักษณะของผู้หญิงตะวันออกที่แม้จะได้พยายามปรับเปลี่ยนลักษณะให้มีความเป็นตะวันตกมากขึ้น แต่ก็ยังคงไม่ใช่ผู้หญิงไทยแบบสมัยใหม่และไม่ตรงตามอุดมคติของตน

สำหรับนางสาวอุไร ประพันธ์ได้เล่าให้เห็นว่ามีลักษณะที่แตกต่างไปจากแม่กิมเน้ยไปแทบทั้งหมด คือเป็นผู้หญิงไทยที่มีความทันสมัยมาก

> หล่อนชื่อนางสาวอุไร พรรณโสภณ ลูกสาวพระพินิฐพัฒนากร ..ได้ข่าวว่าหล่อนเป็นผู้หญิงอย่างสมัยใหม่แท้ ไม่หดหู่กลัวผู้ชาย และเขาว่าหล่อนได้หัดเต้นรำแล้วด้วย...ถ้าได้รู้จักกับผู้หญิงอย่างเช่นแม่อุไรนี้แล้ว จะทำให้ฉันค่อยวายคิดถึงเมืองอังกฤษได้ และจะทำให้ชีวิตเป็นของน่าดำรงอยู่อีกด้วย[221]

ผู้หญิงสมัยไทยสมัยใหม่ในทัศนคติของประพันธ์คือ ผู้หญิงที่มีความกล้าแสดงออกในสังคม พบปะพูดคุยกับคนอื่น ๆ ได้อย่างไม่เขินอาย มีความสามารถในการเต้นรำแบบตะวันตกได้ การที่ประพันธ์มีความสนใจในตัวนางสาวอุไรเป็นอย่างมากจนหายคิดถึงคู่รักชาวอังกฤษ แสดงให้เห็นว่านางสาวอุไรมีลักษณะคล้ายคลึงกับผู้หญิงตะวันตกเป็นอย่างมาก ดังนั้น ผู้หญิงไทยในอุดมคติ

---

[220] เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

[221] เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

ของประพันธ์จึงเป็นผู้หญิงที่ต้องมีลักษณะเหมือนกับผู้หญิงตะวันตกในด้านต่าง ๆ เช่น การแต่งกาย การดำเนินชีวิต การวางตัว การเข้าสังคม

เนื้อหาในตอนนี้ได้ใช้วิธีการเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะของผู้หญิงไทย 2 แบบ คือ แบบแม่กิมเน้ยที่เป็นผู้หญิงไทยที่ได้มีการปรับเปลี่ยนให้มีความล้ำสมัยมากขึ้นกว่าผู้หญิงไทยแบบเดิมในระดับหนึ่ง ทั้งการแต่งกาย ทรงผม การวางตัวและการสมาคมกับคนอื่น ๆ แต่ก็ยังไม่เทียบเท่ากับผู้หญิงแบบที่สอง คือแบบนางสาวอุไ เป็นผู้หญิงไทยสมัยใหม่ที่ได้มีการปรับเปลี่ยนให้มีลักษณะเหมือนผู้หญิงตะวันตกเป็นอย่างมาก

เรื่องได้ดำเนินต่อมาว่า ประพันธ์และแม่อุไรได้มีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกัน จึงต้องรีบดำเนินการจัดการแต่งงาน โดยประพันธ์ได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับขั้นตอนการแต่งงานของตนเองที่เกิดขึ้นอย่างฉุกละหุก และเป็นการแต่งงานที่ไม่ได้รับความเห็นชอบจากพ่อแม่ของตน เพราะไม่ชอบผู้หญิงแบบแม่อุไร และไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่ทำเกินขอบเขตไป แต่ก็ขัดไม่ได้จึงได้ “รีบไปจัดการขอแม่อุไร” และทางพ่อแม่ฝ่ายหญิงก็ “ยกให้โดยทันทีเทียว” ประพันธ์ได้แสดงให้เห็นว่าการแต่งงานของตนเกิดที่จัดขึ้นเพื่อให้ถูกต้องตามประเพณี แต่เป็นงานแต่งงานที่เกิดขึ้นโดยที่หลายฝ่ายไม่เต็มใจและจัดขึ้นอย่างรีบร้อน จึงทำให้เป็นพิธีแต่งงานที่ไม่ได้สมเกียรติเท่าใดนัก

> เมื่อการสู่ขอเป็นอันตกลงกันแล้ว คุณพ่อได้ไปหาเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการมหาดเล็ก เพื่อขอให้ท่านช่วยเป็นธุระจัดการให้ได้รับเกียรติยศ โดยขอพระราชทานให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแต่งพระราชทาน แต่เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการท่านตอบว่า ในระหว่างนี้มีพระราชธุระมาก ต้องรอไปก่อนจึงจะกราบบังคมทูลได้ ข้างฝ่ายเราเผอิญรอไม่ได้ จึงตกลงเป็นอันต้องจัดการแต่งกันเองที่บ้าน ซึ่งทั้ง 2 ฝ่ายรู้สึกกันว่าออกจะไม่สู้พอใจ แต่อย่างไร ๆ ก็ดีกว่ารอช้าไป[222]

ทั้งนี้ การที่พิธีแต่งงานของทั้งสองคนดูเหมือนจะไม่สมบูรณ์งดงามนัก น่าจะเป็นการชี้ให้เห็นว่า การกระทำของทั้งสองไม่ถูกต้องมาตั้งแต่เริ่มต้น ดังนั้น งานแต่งงานจึงไม่ได้รับเกียรติจากคนอื่นหรือสังคมเท่าที่ควร เพราะถ้าทั้งสองคนไม่มีเหตุจำเป็นที่ทำให้ต้องรีบแต่งงานกัน ก็สามารถที่จะรอสมรสพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งนับว่าเป็นเกียรติและมงคลต่อชีวิตสมรสอย่างยิ่ง ซึ่งทำให้การแต่งงานครั้งนี้ดูไม่เป็นที่น่าพอใจและมีข้อขัดข้องหลายประการในประเด็นนี้ นอกจากจะเป็นการแสดงทัศนคติที่ไม่สนับสนุนความสัมพันธ์หนุ่มสาวเช่นนี้แล้วยัง

---

[222] เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

เป็นการแสดงให้เห็นว่าการใช้ชีวิตคู่ของชายหนุ่มหญิงสาวควรได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการจากสังคมคือการแต่งงานอย่างถูกต้องตามประเพณี

จากจดหมายฉบับที่ 1-9 ได้เสนอเรื่องราวการดำเนินชีวิตของประพันธ์ในสังคมไทยภายหลังจากที่ได้เดินทางกลับมาจากยุโรป เป็นช่วงชีวิตการเริ่มต้นทำงาน คบหาหญิงสาวและแต่งงาน จะเห็นว่า ประพันธ์ได้พิจารณาสิ่งต่าง ๆ และการดำเนินชีวิตในสังคมไทยผ่านสายตาแบบชาวไทยที่นิยมยกย่องค่านิยมต่าง ๆ ของสังคมตะวันตกว่าคือความเจริญสูงสุดและสังคมไทยควรเอาแบบอย่าง จึงทำให้พิจารณาว่าความคิด การดำเนินชีวิตของสังคมไทยที่มีอยู่เดิม เป็นเรื่องล้าสมัยและควรปรับเปลี่ยนตามแบบอย่างตะวันตก เช่น วิธีการดำเนินชีวิต การทำงาน การหาคู่ครองและสถานภาพของผู้หญิงไทย จะเห็นว่าในขณะที่เห็นสังคมเป็นแบบอย่างแห่งความเจริญแต่ก็มีค่านิยมบางประการของสังคมไทยที่ประพันธ์ยังคงยึดถือตามขนบธรรมเนียมประเพณีไทย

เมื่อพิจารณาจากกลวิธีการเล่าเรื่องจะเห็นว่า ถ้าเป็นทัศนคติหรือแนวคิดแบบตะวันตกบางประการที่เรื่องต้องการเสนอให้เห็นว่าเป็นแนวคิดที่ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย จะใช้กลวิธีที่ให้ประพันธ์แสดงความคิดเห็นของตนเองที่มีต่อสิ่งนั้นไว้ลอย ๆ โดยไม่ได้มีการแสดงความคิดเห็นหรือวิพากษ์ว่าควรเปลี่ยนแปลงหรือไม่ เพียงแต่เสนอให้เห็นว่ามีความแตกต่างจากค่านิยมของสังคมไทยอย่างไร แต่ถ้าเป็นทัศนคติหรือแนวคิดแบบตะวันตกที่พระองค์ทรงเห็นว่าสมควรนำมาปรับใช้ในสังคมไทย หรือแนวคิดดั้งเดิมของสังคมไทยที่เห็นควรให้ดำรงไว้ จะใช้กลวิธีให้ประพันธ์แสดงความคิดเห็นและหาคำตอบมาอธิบายชี้แจ้งเหตุผลด้วยตนเอง นับว่าเป็นกลวิธีที่แยบคายยิ่งนักเพราะเป็นการแสดงให้เห็นว่า เรื่องไม่ได้ต่อต้านความคิดของผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงอย่างเด็ดขาด แต่นำมาเสนอให้ค่อย ๆ คลี่คลายไปตามสถานการณ์ของเรื่องและความคิดของตัวละครที่เปลี่ยนไป

ต่อมาในจดหมายฉบับที่ 10-18 แสดงเรื่องราวภายหลังจากที่ประพันธ์ได้แต่งงานกับแม่อุไรแล้ว เป็นการดำเนินชีวิตที่แตกต่างไปจากช่วงแรกเพราะเป็นการดำเนินชีวิตคู่ โดยจะเห็นว่าประพันธ์มีทัศนคติและมุมมองที่เปลี่ยนแปลงไปคือ จะไม่ได้พิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยมุมมองแบบคนตะวันตกในแบบตอนแรก แต่พิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยมุมมองของคนที่ได้เห็นและผ่านการเรียนรู้จากสังคมที่มีความเจริญอย่างตะวันตกและเข้าใจถึงรากเหง้าของสังคมไทย จึงทำให้ไม่ได้มีทัศนคติแบบเดิมที่เห็นว่าอะไรไม่ใช่แบบตะวันตกหมายถึงความไม่เจริญทั้งหมด ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

ประพันธ์ได้เล่าเรื่องชีวิตหลังแต่งงานของตนเองว่ามีความปรารถนาที่จะสร้างครอบครัวของตนตามแนวการดำเนินชีวิตแบบตะวันตก คือ สามี-ภรรยาที่ยังเป็นหนุ่มสาวต่างก็ช่วยกันสร้างครอบครัวใช้ชีวิตกันตามลำพังอย่างมีความสุข แต่เรื่องราวกลับตรงกันข้าม เพราะทั้งสองมีเรื่องขัดแย้งกัน เนื่องจากแม่อุไรมีนิสัยเอาแต่ใจตนเอง และไม่พึงพอใจกับการดำเนินชีวิตที่ต้องดูแล

ตัวเอง และที่สำคัญคือไม่เคารพเกรงใจสามี ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ประพันธ์ไม่มีความสุข ดังที่ประพันธ์ได้ลงท้ายจดหมายฉบับนี้ไว้ว่า “จากเพื่อนผู้อาภัพ”[223]

ทั้งนี้จะเห็นว่า ขณะที่ประพันธ์ต้องการภรรยาที่มีลักษณะเป็นผู้หญิงชาวตะวันตกที่มีสิทธิเสรีภาพ มีความเป็นตัวของตัวเอง กล้าแสดงออก แต่เมื่อแม่อุไรแสดงกิริยาอาการหรือทัศนคติต่าง ๆ ตามความรู้สึกของตนในลักษณะที่ผู้หญิงไทยไม่กระทำ ประพันธ์กลับรู้สึกไม่พอใจและเห็นว่าเป็นสิ่งที่ภรรยาไม่ควรกระทำเช่นนั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าจริง ๆ แล้วประพันธ์ก็ยังเป็นชายไทยที่ยังนิยมชมชอบอยากให้ภรรยาของตนเองมีความเป็นหญิงไทยแบบเดิมที่มีกิริยาเรียบร้อย ดูแลปรนนิบัติเอาใจสามี เป็นแม่บ้านดูแลบ้านเรือนนั่นเอง

เรื่องได้เสนอให้เห็นการดำเนินชีวิตคู่ของชายหญิงในสังคมสมัยใหม่ที่ไม่ได้เรียนรู้หรือทำความรู้จักนิสัยใจคอกันให้ดีเสียก่อนก็ด่วนที่จะตกลงใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ซึ่งทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งกันได้ จึงเป็นการแนะให้เห็นว่า ในการเลือกคู่ครองอย่าได้เพียงพิจารณาจากลักษณะภายนอกกันเท่านั้น ต้องศึกษานิสัยใจคอแต่ละฝ่ายให้ดีเสียก่อน และประเด็นสำคัญเป็นการชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้จะมีความนิยมความเป็นตะวันตกมากเพียงใดก็ตาม แต่โดยเนื้อแท้แล้วผู้ชายไทยก็ยังคงมีความพึงพอใจผู้หญิงที่มีลักษณะแบบไทยอยู่นั่นเอง

ประพันธ์หาทางแก้ไขปัญหาชีวิตคู่ของตนเองที่ไม่ปรารถนาจะอยู่ด้วยกันแล้วด้วยการหย่าร้าง ซึ่งถือว่าเป็นความคิดสมัยใหม่แบบชาวตะวันตก เพราะโดยค่านิยมของสังคมไทยไม่นิยมให้สามีภรรยาหย่าร้างกัน ถึงไม่รักกันแล้วก็ต้องยอมทนอยู่ด้วยกันต่อไป การหย่าร้างถือว่าเป็นเรื่องน่าอับอายโดยเฉพาะฝ่ายหญิงจะเสียชื่อเสียงเป็นอย่างมาก โดยประพันธ์ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการหย่าร้างในสังคมไทย โดยอธิบายว่าในสังคมไทยยังคงเห็นว่าการหย่าร้างของคู่สมรสเป็นเรื่องที่น่าอับอาย สามีและภรรยาจึงไม่สมควรหย่าร้างกัน โดยฝ่ายชายนิยมมีภรรยาใหม่เพิ่มได้อีกโดยมิจำเป็นต้องหย่าร้างกับภรรยาเดิม

> จริงอยู่การที่ฉันหย่ากับแม่อุไรนั้น ได้ถูกคนบางคนนินทาติโทษ แต่ฉันถือว่าการแต่งงานเป็นกิจส่วนตัวของฉันโดยเฉพาะ ไม่มีผู้ใดจะมารับสุขรับทุกข์แทนฉันได้ มีบางคนออกความเห็นแก่ฉันว่าไม่ควรจะหย่าให้ขายหน้าเขา เมื่อไม่พอใจเมียที่แต่งกันแล้วก็ควรหาเมียอีกคนหนึ่งที่พอใจอยู่กินด้วยกันหาความสุขเสียก็แล้วกัน แต่ฉันเถียงว่า ถ้าทำเช่นนั้นก็เท่ากับลวงโลกกลับได้รับคำตอบว่าคนอื่น ๆ เขาทำกันถมไป[224]

---

[223] เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

[224] เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

ในเรื่องนี้ประพันธ์ได้แสดงให้เห็นว่าการหย่าร้างเป็นเรื่องที่สามารถทำได้และต้องทำให้ถูกต้องตามกฎหมาย เมื่ออุไรไปอยู่กับชายอื่น ประพันธ์จึงต้องการหย่าร้างแบบเป็นทางการมิใช่แค่แยกกันอยู่โดยปริยาย การหย่าร้างทำให้ทั้งคู่ต่างก็หมดพันธะต่อกัน ในตอนท้ายจดหมายประพันธ์ได้กล่าวไว้ว่า “ฉะนั้นบัดนี้ฉันก็กลับเป็นโสดอีกแล้ว และคงจะไม่รีบร้อนหาคู่โดยด่วนเช่นครั้งก่อนอีกละ” และลงท้ายจดหมายไว้ว่า “จากเพื่อนผู้โล่งใจ”[225] แสดงให้เห็นว่า ประพันธ์ได้ยอมรับว่าการเลือกคู่ครองของตนเป็นการตัดสินใจที่รีบร้อนไม่ได้พิจารณาอย่างถ้วนถี่ และการตัดสินใจหย่าอย่างเป็นทางการก็เป็นสิ่งที่ถูกต้อง จะเห็นว่าเรื่องต้องการเสนอแนวคิดใหม่ให้สังคมไทย นั่นคือการใช้ชีวิตคู่ต้องทำให้ถูกต้องตามกฎหมายเพื่อแสดงความเป็นสามีภรรยากันอย่างเป็นทางการ และเมื่อไม่พึงพอใจจะใช้ชีวิตคู่ร่วมกันอีกแล้ว ก็ได้เสนอวิธีการแก้ไขปัญหาชีวิตคู่ด้วยการหย่าร้างอย่างเป็นทางการแทนวิธีการมีภรรยาหรือสามีเพิ่มขณะที่ยังคงมีความผูกพันอยู่กับคน

นอกจากนั้น ประพันธ์ได้วิพากษ์สังคมไทยที่มีแนวคิดว่าการที่ผู้ชายมีภรรยาน้อยไม่ใช่เรื่องน่าอาย ซึ่งประพันธ์ได้แสดงทัศนคติที่ไม่เห็นด้วยและคัดค้านเป็นอย่างยิ่ง โดยเสนอความคิดเรื่องครอบครัวแบบมีสามีมีภรรยาเพียงคนเดียว ซึ่งเป็นแนวคิดแบบสังคมตะวันตกว่าดีกว่า การที่สามีมีภรรยาหลายคนในช่วงเวลาเดียวกัน โดยประพันธ์ได้แสดงความคิดคัดค้านกระแสความนิยมเดิมของสังคมไทยที่นิยมปฏิบัติกันอยู่ ในขณะเดียวกันประพันธ์ก็ได้วิพากษ์ว่าผู้หญิงไทยส่วนหนึ่งก็ยังคงยินยอมที่จะเป็นภรรยาน้อยของผู้ชาย แม้กระทั่งอุไรที่เป็นหญิงไทยสมัยใหม่แต่ก็ยังคงยอมไปเป็นภรรยาน้อยของพระยาตระเวนที่มีภรรยาอยู่แล้วถึง 7 คน เพื่อหวังความสุขสบายเท่านั้น “ที่จริงนึก ๆ ไป ก็น่าประหลาดที่ผู้หญิงทำไมพอใจไปยอมเป็นเมียคนอย่างพระยาตระเวน ถ้าเป็นใจฉันฉันคงอยากได้ผัวที่ไม่มีเมียอยู่อีก 1 หรือหลาย ๆ คนแล้วเป็นแน่”[226]

เมื่อหมดเรื่องยุ่งยากเกี่ยวกับชีวิตสมรสแล้ว ประพันธ์ก็ได้เล่าถึงข่าวดีเรื่องหน้าที่การงานของตนเองว่า ภายหลังจากที่ได้หย่าร้างแล้วก็มุ่งให้ความสนใจเรื่องหน้าที่การงานจนเจริญก้าวหน้าในหน้าที่ราชการ ได้ทำงานด้านการศึกษาตามที่ตนเองสนใจ และได้ไปสมัครเข้าร่วมเป็นเสือป่า น้ำเสียงของประพันธ์ที่กล่าวถึงการทำงานราชการที่ได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนเองอย่างเต็มที่และการเข้าร่วมกับเสือป่าเต็มไปด้วยความสุขและความภาคภูมิใจ ซึ่งจะเห็นว่าเป็นทัศนคติและน้ำเสียงที่กล่าวถึงการดำเนินชีวิตในเมืองไทยที่เปลี่ยนไปจากในตอนแรกที่เดินทางกลับมาจากอังกฤษอย่างเห็นได้ชัด ประพันธ์เริ่มมีความสุขในการดำเนินชีวิตในสังคมไทย เพราะได้ทำงานราชการในด้านที่ตรงกับความสามารถและความสนใจ อีกทั้งยังได้เข้าร่วมฝึกกับเสือป่า ดังจะเห็นว่าประพันธ์ได้เขียนลงท้ายจดหมายฉบับนี้ว่า “จากเพื่อนผู้กำลังตื่นตัว”[227] แสดงให้เห็นถึงความ

---

[225] เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

[226] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **หัวใจชายหนุ่ม**, หน้า 47.

[227] เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

กระตือรือร้นในการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ซึ่งการที่ประพันธ์เริ่มมีความสุขมากขึ้นก็เนื่องจากการที่เขาเปลี่ยนมุมมองที่มีต่อสังคมไทย คือประพันธ์ไม่ได้เห็นว่าสังคมไทยมีความล้าหลังไม่เจริญและควรปรับเปลี่ยนตามแบบตะวันตกทั้งหมด แต่ประพันธ์มองเห็นแล้วว่าบางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่เดิมเหมาะกับสภาพสังคมไทยมากกว่าการเลียนแบบตะวันตก

นอกจากนั้น เรื่องได้กล่าวถึงกิจการต่าง ๆที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มก่อตั้งขึ้น เพื่อทำให้บ้านเมืองเจริญก้าวหน้าและมั่นคง ทั้งเรื่องการศึกษาและการสร้างความสามัคคีร่วมใจกันดูแลป้องกันชาติ อีกทั้งเป็นการชี้ให้เห็นว่าหน้าที่ของชายไทยรุ่นใหม่ นอกจากการให้ความสำคัญกับเรื่องส่วนตัวและการทำงานแล้วยังควรมีส่วนร่วมกับกิจกรรมอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับชาติ ในจดหมายฉบับสุดท้ายประพันธ์ได้แจ้งว่า ตนเองได้มีความพึงพอใจผู้หญิงคนหนึ่งและมีความประสงค์จะแต่งงานกัน

> ฉันได้รักผู้หญิงอยู่รายหนึ่งแล้ว ซึ่งฉันหวังใจว่าจะได้เป็นคู่ชีวิตกันต่อไปโดยยั่งยืนจริงจัง หล่อนชื่อนางสาวศรีสมาน เป็นลูกสาวพระยาพิสิฐเสวก ฉันกับหล่อนได้คุ้นเคยพูดจากันเป็นที่ต้องใจกันแล้วและเจ้าคุณพิสิฐกับคุณพ่อของฉันก็ชอบกันมาก[228]

จากวิธีการเลือกคู่ครองครั้งใหม่นี้ แม้ว่าประพันธ์จะมิได้เล่ารายละเอียดแต่ก็จะเห็นว่าประพันธ์ไม่ได้รีบร้อนเช่นในคราวแรกโดยได้มีการพูดคุยคบหาศึกษานิสัยกันก่อน โดยประพันธ์ไม่ได้เล่าเน้นถึงลักษณะภายนอกคือความสวยงามหรือบุคลิกภาพอย่างในคราวแม่อุไร ที่ประพันธ์แสดงความชื่นชมในความเป็นผู้หญิงที่สวยงามจากการแต่งกายและการวางตัวดำเนินชีวิตตามแบบอย่างตะวันตก นอกจากนั้น ยังได้แสดงให้เห็นว่าผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายต่างก็รับทราบและพึงพอใจต่อความสัมพันธ์ของคนทั้งคู่ซึ่งเป็นเครื่องหมายที่จะแสดงให้เห็นว่า ชีวิตคู่ครั้งนี้ของประพันธ์จะราบรื่นและประสบความสำเร็จกว่าในครั้งแรก ดังที่ลงท้ายว่า “จากเพื่อนผู้กำลังปลื้มใจ”

จดหมายฉบับนี้ เป็นการแสดงทัศนคติเกี่ยวกับการหาคู่ครองแบบผสมผสานระหว่างค่านิยมสังคมตะวันตกและค่านิยมเดิมของสังคมไทยคือ หนุ่มสาวได้พบปะพูดจาทำความรู้จักกันเองโดยมิได้เป็นการคลุมถุงชน แต่ก็ยังเป็นการคบหาที่ผ่านสายตาและความเห็นชอบของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางที่ทำให้ชีวิตคู่ของหนุ่มสาวไทยในยุคสมัยใหม่ดำเนินไปได้อย่างราบรื่น

ทั้งนี้จะเห็นว่า จากจดหมายฉบับที่ 10- 18 ทัศนคติของประพันธ์ที่มีต่อสังคมไทยนับตั้งแต่เดินทางกลับมาจากอังกฤษมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด โดยจะเห็นว่าด้วยมุมมองในฐานะ

---

[228] เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

คนไทยผู้ที่ได้ไปเรียนรู้ค่านิยมการดำเนินชีวิตในสังคมยุโรป และเข้าใจถึงรากฐานแนวคิดค่านิยมของสังคมไทย ทำให้ประพันธ์ได้พิจารณาสภาพสังคมและแนวการดำเนินชีวิตของคนไทยโดยมีความเห็นว่า ค่านิยมบางประการควรจะได้มีการปรับเปลี่ยนและดำเนินตามแบบสังคมตะวันตก เช่น เรื่องสถานภาพของผู้หญิงไทย ที่ประพันธ์เห็นว่าสังคมไทยควรเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีเสรีภาพในด้านต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ทั้งด้านการศึกษา การเข้าสมาคมกับผู้อื่น สิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้หญิงไทยพัฒนาและมีความสามารถมากยิ่งขึ้น และอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญก็คือ ทัศนคติเรื่องคู่ครองที่เสนอให้เห็นว่า ควรเปิดโอกาสให้ชายหญิงได้มีโอกาสเลือกคู่ของตนเองแทนวิธีการคลุมถุงชน ซึ่งจะทำให้ชายหญิงได้มีโอกาสทำความรู้จักเรียนรู้กันก่อนที่จะตัดสินใจเลือกคู่ครอง ซึ่งน่าจะทำให้ชีวิตคู่ดำเนินไปได้อย่างราบรื่น รวมถึงการครองคู่กับแบบมีสามีภรรยาเพียงคนเดียว และผู้ชายไทยควรเปลี่ยนทัศนคติมามีภรรยาเพียงคนเดียวและยกย่องให้เกียรติ

ในการเสนอทัศนคติต่าง ๆ ในจดหมายฉบับที่ 10-18 จะเห็นว่า เรื่อง*หัวใจชายหนุ่ม*ได้ใช้กลวิธีให้ประพันธ์ได้แสดงทัศนคติต่าง ๆ ต่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์การดำเนินชีวิตคู่ของตนเอง ในช่วงครึ่งแรกจะเป็นทัศนคติที่นิยมยกย่องค่านิยมตามแบบอย่างตะวันตก เช่น ชื่นชอบผู้หญิงไทยที่ทำตัวทันสมัย แต่เมื่อได้ดำเนินชีวิตคู่ร่วมกันแล้วจึงได้เรียนรู้ว่าไม่สามารถดำเนินชีวิตคู่กับผู้หญิงที่มีลักษณะเช่นนั้นอย่างมีความสุขได้ อันเนื่องมาจากจริง ๆ แล้ว ตัวประพันธ์เองที่ยังคงมีลักษณะของความเป็นผู้ชายไทยที่ต้องการผู้หญิงแบบไทย ๆ อยู่นั่นเอง นอกจากนั้น ถ้าเป็นการเสนอทัศนคติในแนวทางที่เห็นว่า สังคมไทยควรจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมเก่าแก่บางประการ ก็จะใช้กลวิธีให้ประพันธ์เสนอความคิดในแนววิพากษ์ค่านิยมต่าง ๆ ที่มีมายาวนานของสังคมไทย และชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของค่านิยมนั้น ๆ ต่อสังคม

นอกจากนั้น ได้เสนอให้ประพันธ์เป็นตัวอย่างของชายหนุ่มรุ่นใหม่ในสังคมไทยที่นอกจากจะมุ่งให้ความสนใจในเรื่องของความรักแล้ว ยังได้แสดงให้เห็นถึงหัวใจชายหนุ่มโดยเฉพาะกลุ่มคนสมัยใหม่ที่มีความรู้ดีแบบประพันธ์ที่คำนึงถึงหน้าที่ต่อการทำประโยชน์ต่อส่วนรวมซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก ถือว่าเป็นกำลังสำคัญที่จะช่วยพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้า ประพันธ์จึงเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นแนวทางการดำเนินชีวิตของผู้ชายในชาติสมัยใหม่ ทั้งเรื่องการงาน การดำเนินชีวิตครอบครัว กิจกรรม หน้าที่ต่อชาติ

ดังนั้น กล่าวได้ว่าพระราชนิพนธ์เรื่อง*หัวใจชายหนุ่ม*ขึ้นมาเพื่อชี้แนะแนวทางให้เห็นว่าการรับอิทธิพลตะวันตกในด้านต่าง ๆ มาใช้ในสังคมไทยต้องพิจารณาให้ดีเสียก่อนว่าสิ่งใดสามารถนำมาใช้ได้ และสิ่งใดไม่เหมาะสมกับการนำมาใช้กับสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าถึงแม้ว่าตะวันตกจะเป็นมาตรฐานแห่งความเจริญของสังคมโลก แต่ชาติไทยก็มิได้ควรที่จะต้องเอาแบบอย่างตามชาติตะวันตกไปเสียทั้งหมด ทั้งนี้ยังเป็นการวิพากษ์ “พวกหัวนอก” ที่มีโอกาสไปศึกษาหาความรู้มาจากตะวันตกว่า แทนที่จะเรียนรู้หรือจดจำนำสิ่งดี ๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศชาติให้

เจริญก้าวหน้า แต่กลับไปชื่นชมแต่ค่านิยมบางอย่างของตะวันตกที่ไม่เหมาะสมหรือไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดต่อสังคม อีกทั้งยังดูถูกค่านิยมดั้งเดิมว่าเป็นของล้าสมัย พระองค์ทรงมุ่งชี้ให้เห็นว่ารากเหง้าดั้งเดิมของชาติก็เป็นสิ่งที่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยรวมถึงแสดงให้เห็นถึงรากฐานความเจริญของชาติที่มีมาตั้งแต่ในสมัยอดีต

5.4.2 แนวทางการดำเนินชีวิตของผู้หญิงไทยในชาติสมัยใหม่

อิทธิพลตะวันตกมิได้มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของผู้ชายไทยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ได้ส่งผลกระทบต่อลักษณะและการดำเนินชีวิตของผู้หญิงไทยเช่นกัน คือผู้หญิงไทยก็ได้รับค่านิยมตะวันตกมาใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมไทย เช่น การแต่งกาย การใช้ชีวิต การศึกษา รสนิยม ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงตามค่านิยมตะวันตกเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่ามีลักษณะบางประการที่ผู้หญิงไทยควรนำมาปรับใช้เพื่อให้เหมาะกับสภาพสังคมไทย และมีบางอย่างที่ไม่ควรนำมาปฏิบัติเช่นกัน

เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทความเรื่อง *เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี* เพื่อแสดงแนวคิดเกี่ยวกับสถานภาพของสตรีคือเครื่องหมายอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นความเจริญชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้กลวิธีในการเปิดเรื่องด้วยการตั้งคำถามว่า “ท่านทั้งหลายได้เคยคำนึงดูบ้างหรือไม่ว่าเครื่องหมายสำคัญอย่างหนึ่ง ความรุ่งเรือง(ศิวิไลเซชั่น)คือสภาพแห่งสตรี?” การตั้งคำถามเช่นนี้เป็นการกระตุ้นให้คิดทบทวนว่าที่ผ่านมาสถานภาพสตรีไทยเป็นอย่างไร อีกทั้งชี้ให้เห็นว่า สถานภาพของสตรีก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่แสดงว่าเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองหรือไม่ และให้ตระหนักว่าที่ผ่านมาชาติไทยเจริญรุ่งเรืองหรือยัง กล่าวได้ว่าเป็นการเปิดเรื่องที่กระตุ้นความสนใจผู้อ่านและเสนอแนวคิดสำคัญไปพร้อมกัน

ในบทความนี้เป็นการแสดงแนวคิดว่า “สภาพแห่งสตรีเป็นเครื่องหมายอย่างหนึ่งแห่งความรุ่งเรือง”[229] คือเห็นว่าควรมีการยกระดับสถานภาพของสตรีไทยให้มีสถานภาพที่ดีกว่าเดิม ไม่ให้ถูกฝ่ายชายกดขี่และเก็บผู้หญิงไว้ทำงานบ้านและบำรุงความสุขของตนเท่านั้น ควรให้เกียรติยกย่องผู้หญิงในฐานะภรรยาอย่างเป็นทางการ และสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมที่ผู้ชายนิยมมีภรรยาพร้อมกันทีเดียวหลายคน

---

[229] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เครื่องหมายแห่งความรุ่งโรจน์คือสภาพแห่งสตรี” ใน **ประมวลบทพระราชนิพนธ์ภาคปกิณกะ (บางเรื่อง)**, หน้า 68.

นอกจากนั้น เรื่องได้ยกตัวอย่างเพื่ออธิบายว่า การกดขี่ผู้หญิงเป็นการกระทำของกลุ่มชนที่เป็นพวกคนป่า “ในคณะมนุษย์ที่ต่ำที่สุดในขีดขั้นแห่งความรุ่งเรือง เช่นพวกเงาะป่า...สตรีเป็นวิญญาณกะทรัพย์ของบุรุษโดยแท้ และผู้ชายประพฤติต่อผู้หญิงเหมือนประพฤติต่อปศุสัตว์”[230] และได้เปรียบเทียบให้เห็นว่า ในสังคมของชาติที่เจริญแล้ว การยกย่องให้เกียรติผู้หญิงถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นจรรยาและมารยาทที่ดีงามและเป็นพฤติกรรมของสังคมที่เจริญแล้ว

> การยอมให้หญิงได้มีความเสมอหน้ากับชายเป็นองค์สำคัญอันหนึ่งแห่งความรุ่งเรืองเป็นแน่แท้ ข้อนี้มีพยานชัดเจนอยู่ในประวัติศาสตร์ เช่นในหมู่ชนอริยกะ ผู้ที่ได้ครอบครองชมพูทวีป (อินเดีย) ในโบราณสมัย และเป็นชนจำพวกหนึ่งซึ่งได้มีความรุ่งเรืองอย่างสูงในโบราณสมัยนั้น นิติธรรมของเขาได้ประสานความเสมอหน้าให้แก่สตรีอย่างเต็มที่[231]

จะเห็นว่าบทความไม่ได้ยกตัวอย่างประเทศตะวันตก แต่ได้ยกตัวอย่างอินเดียซึ่งเป็นชนชาติที่มีความเจริญมายาวนานกว่าตะวันตกก็ยังได้ยกย่องสตรี เป็นการแสดงให้เห็นว่าการให้เกียรติแก่สตรีมิใช้ค่านิยมที่ชาวตะวันตกปฏิบัติกันเท่านั้น แต่ชาติเอเชียบางชาติในสมัยโบราณก็ได้ปฏิบัติกัน

ทั้งนี้ ในการเสนอความคิดประเด็นต่าง ๆ มีกลวิธีการนำเสนอที่เป็นหลักอยู่คือการสื่อสารกับผู้ชายไทยโดยตรง ด้วยการใช้ถ้อยคำและน้ำเสียงชักชวนให้ผู้ชายไทยยกย่องและให้เกียรติสตรีไทย “เวลานี้ถึงเวลาแล้วที่ชายไทยเราจะรู้สึกว่า สมัยของการมีเมียมากและกักขังผู้หญิงไว้อย่างปศุสัตว์นั้นล่วงเลยเสียแล้ว จะคงยึดถือประเพณีอันพ้นสมัยเช่นนี้ไว้ต่อไปอีกไม่ได้”[232] นอกจากนั้นบทความยังได้ใช้วิธีการเชิงกล่าวโทษว่า การที่ชาติยังไม่ถึงความเจริญรุ่งเรืองก็มีสาเหตุมาจากผู้ชายที่ยังไม่เลิกกดขี่ผู้หญิง

> เมื่อสภาพของสตรีเป็นเครื่องแสดงความรุ่งเรืองของชาติ การที่ยังมีชายที่พอใจกดขี่บังคับสตรีให้ต้องไม่สวย ก็ย่อมเป็นเครื่องแสดงอยู่ว่า ชาติไทยเรายังไม่ได้ก้าวขึ้นสู่ความรุ่งเรืองขั้นสูงด้วยกระการเช่นนี้[233]

---

[230] เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

[231] เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

[232] เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

[233] เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

อีกทั้งบทความยังได้ใช้ถ้อยคำประณามผู้ชายที่ค่อนข้างรุนแรงว่า สิ่งที่เป็นอยู่ในสังคมไทยเป็นเรื่องที่น่าอายยิ่งนัก และกล่าวในเชิงกล่าวโทษอีกว่า ผู้ชายไทยเป็นผู้ที่ทำให้ชาติไม่เจริญ

> การที่เป็นอยู่เช่นนี้ได้ เป็นของน่าอายที่สุด ชาวไทยเราหมดยางอายหน้าด้านเป็นหนังช้างหนังแรดไปหมดแล้วหรือ จึ่งไม่รู้จักเดือดร้อนบ้าง ถึงตัวท่านจะมิได้เป็นผู้ประพฤติเลวทรามเช่นนั้นเองก็ตาม แต่มีผู้ชายร่วมชาติและที่เป็นขุนนางก็มีมาก ประพฤติเลวทรามเช่นนั้น จะไม่ช่วยกันออกปากติเตียนบ้างหรือ จะทนนิ่งทนนั่งดูสิ่งที่เป็นโลกวัชชะกลายเป็นประเพณีสำหรับตราชาติเราว่าเป็นชาติคนป่าได้ละหรือ[234]

จะเห็นว่าบทความเรื่องนี้มุ่งสื่อสารกับผู้ชายไทยเป็นหลัก เพื่อเสนอให้ผู้ชายไทยเลิกกดขี่ผู้หญิง และยกย่องให้เกียรติสมสถานภาพและฐานะ โดยการใช้น้ำเสียงหลายแบบ ทั้ง การเชิญชวนให้เห็นใจสตรีไทย รวมถึงการใช้น้ำเสียงในเชิงกล่าวประณามว่าผู้ชายไทยเป็นผู้ที่เห็นแก่ตัวเองและยังเป็นผู้ที่ขัดขวางความเจริญของชาติอีกด้วย ซึ่งถือว่าเป็นข้อกล่าวหาที่รุนแรงเป็นอย่างมาก การเลือกใช้ถ้อยคำและน้ำเสียงเช่นนี้ นับว่าเป็นกลวิธีในการกระตุ้นให้ผู้ชายไทยตระหนักถึงสถานภาพของสตรีไทยและตระหนักถึงพฤติกรรมของตนเองว่าเป็นเช่นที่กล่าวในบทความหรือไม่ ได้เป็นอย่างดี

ความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทร้อยกรองที่มีลักษณะเป็นสุภาษิตสอนหญิง ให้ชื่อหัวเรื่องว่า*ความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ* โดยทรงใช้พระนามแฝงว่า “อัญชัน” เนื้อความเป็นการให้คำสอนเตือนใจและคำชี้แนะแนวทางว่าผู้หญิงรุ่นใหม่ในสมัยนั้นควรมีลักษณะเช่นใด

> ขอประพันธ์จรรยาสุภาษิต ไว้เตือนจิตหญิงไทยในสยาม
> ที่เริ่มรุ่นลักขณาสง่างาม อยู่ในความดำริควรตริตรอง[235]

---

[234] เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

[235] ประยุทธ สิทธิพันธ์, **พระมหาธีรราชเจ้า**, (กรุงเทพฯ: สยาม, 2515), หน้า 227.

เนื้อความในสุภาษิตเป็นคำแนะนำให้สตรีรักนวลสงวนตัว และกล่าวถึงลักษณะผู้หญิงสวยต้องประกอบได้ด้วยเบญจลักษณ์ตามตำราบาลี เป็นการแสดงให้เห็นว่า งามรูปกับงามทรัพย์เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับบุญวาสนาของแต่ละคน แต่อีกสามลักษณะผู้หญิงสามารถประกอบขึ้นได้ด้วยตนเอง คือ

คงแต่เพียงที่สามให้งามจิต งามจริตกิริยาอัชฌาศัย
งามวาจาไพเราะเสนาะใน ดำรงไว้ให้งามสามประการ[236]

จะเห็นว่าเป็นการเน้นที่คุณค่าจากลักษณะจากภายใน คือผู้หญิงควรพิจารณาจากความจิตใจงาม วาจางาม กิริยางาม ทั้งนี้ นอกจากการกล่าวถึงคุณลักษณะของผู้หญิงทางด้านความงามทั้งภายนอกและภายในแล้ว เนื้อหาสุภาษิตยังได้กล่าวว่าผู้หญิงในสมัยนั้นควรมีความงามในอีกด้านหนึ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง คือ การงามด้วยการมีความรู้

อีกนัยหนึ่งเครื่องประดับสำหรับนาฏ ศิลปศาสตร์เป็นของจะต้องหา
งามอะไรไม่เยี่ยมเทียมวิชา อาจพาให้กายสบายเบา
อันสตรีที่งามด้วยความรู้ เป็นที่ชูโฉมเฉิดเลิศเฉลา
แต่อย่าเพียงเรียนเล่นพอเป็นเลา ต้องเรียนเอารู้ดีจึงมีคุณ[237]

ในสุภาษิตได้แนะนำให้ผู้หญิงหาวิชาความรู้อย่างจริงจัง คือเรียนให้รู้จริง เพราะเห็นว่าเป็นทรัพย์สมบัติที่มีค่ามากกว่าทรัพย์สินเงินทอง สามารถนำมาใช้หาเลี้ยงชีพตนเองได้ โดยแนะว่ามี 5 วิชาที่ผู้หญิงควรได้เล่าเรียนศึกษา

วิชาแรก คือวิชาหนังสือ คือ การหัดอ่านเขียนหนังสือได้

ข้อที่หนึ่งชี้อ้างทางหนังสือ ต้องหัดปรือให้ชำนาญทั้งอ่านเขียน
เป็นเบื้องต้นของวิชาอันอาเกียรติ์ จงพากเพียรพยายามตามปัญญา
....
มิเสียแรงเรียนรู้ถึงผู้หญิง ถ้าดีจริงอย่าพะวงคิดสงสัย
รัฐบาลก็นิยมใช้ถมไป ถ้าทำได้รอบรู้เหมือนผู้ชาย[238]

---

[236] เรื่องเดียวกัน หน้า 227.

[237] เรื่องเดียวกัน หน้า 227.

[238] เรื่องเดียวกัน หน้า 227.

วิชาที่สอง คือวิชาทางการช่าง งานฝีมือ

ข้อที่สองนั้นทางช่างประดิษฐ์ หัตถกิจเย็บปักเป็นมรรคผล
....
ด้วยความรู้ ๆ ไว้มิใช่ว่า เอาใส่บ่าแบกหามเลยงามขำ
ถึงจะมีเงินทองไม่ต้องคลำ ไว้แนะนำวิทยาเป็นอาจารย์
ก็มีคุณจุนเจือเหมือนเกื้อชาติ ให้สามารถรู้กิจวิสถาน
เพื่อวิชาสารพัดหัตถการ แผ่ไพศาลฟุ้งเฟื่องในเมืองไทย[239]

วิชาที่สาม คือวิชาด้านค้าขาย

ข้อที่สามวิทยาทางค้าขาย ต่อขวนขวายฝึกหัดดัดนิสัย
ให้รู้จักชักทุนหนุนกำไร แลสิ่งใดผลดีมีราคา[240]

วิชาที่สี่ คือวิชาพยาบาล

ข้อที่สี่นี้ไซร้ให้รู้จัก ทางพิทักษ์ไข้ป่วยช่วยสังขาร
ต้องฝึกหัดซึ่งวิชาพยาบาล ให้ชำนาญรู้ไว้ในวิธี
....
ยังประโยชน์ยิ่งแท้แก่ประเทศ เมื่อมีเหตุยุทธนาโกลาหน
ฝ่ายบุรุษนั้นเขาเข้าประจญ เราเป็นคนพยาบาลทหารไป
เกิดเป็นคตัวชั่วดีต้องมีจิต กระทำกิจช่วยชาติอย่าหวาดไหว
เพื่อดำรงอิสรคณะไทย เราขอไว้ให้เจริญดำเนินทัน[241]

วิชาที่ห้า คือวิชาการทำคลอด

ข้อที่ห้าหน้าที่สตรีแท้ ทั้งควรแก่กิจหญิงทุกสิ่งสรรพ์
คือวิชาแพทย์ผดุงครรภ์ หญิงเหมือนกันสิ่งใดไม่ระคาง[242]

จะเห็นว่าสุภาษิตเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับสถานภาพและการดำเนินชีวิตของผู้หญิงในยุคชาติสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี คือผู้หญิงต้องมีวิชาความรู้เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ เป็น

---

[239] เรื่องเดียวกัน หน้า 228.

[240] เรื่องเดียวกัน หน้า 228.

[241] เรื่องเดียวกัน หน้า 228.

[242] เรื่องเดียวกัน หน้า 229.

การแนะให้เห็นว่า ผู้หญิงก็สามารถพึ่งพาตนเองได้เช่นกัน ไม่ต้องหวังแต่จะให้ผู้ชายเป็นฝ่ายเลี้ยงดูเท่านั้น อีกทั้งจะเห็นว่าวิชาความรู้ตามที่แนะนำทั้งห้าวิชา นอกจากจะไว้ใช้เลี้ยงชีพซึ่งเป็นประโยชน์ส่วนตนแล้วยังมีประโยชน์ต่อชาติอีกด้วย คือสามารถนำมาใช้ช่วยคนร่วมชาติในด้านต่าง ๆ ได้ กล่าวได้ว่า เป็นการแนะนำให้ผู้หญิงไทยยกระดับสถานภาพตนเองด้วยตัวของผู้หญิงเอง

ทั้งนี้ สุภาษิตกล่าวว่า การมี “วิชาความรู้” เป็น “ความงาม” อีกประการหนึ่ง กล่าวได้ว่า เป็นกลวิธีในการชักชวนให้ผู้หญิงเกิดความสนใจและปฏิบัติตาม เพราะผู้หญิงย่อมต้องเอาใจจดจ่อกับเรื่องความงามเป็นสำคัญ เมื่อ “การมีความรู้” ถูกสถาปนาให้กลายเป็นความงามอีกประการหนึ่ง ก็น่าที่จะทำให้ผู้หญิงหันมาสนใจแสวงหาความรู้ อีกทั้งน่าจะเป็นการทำให้ผู้ชายสนับสนุน เพราะการจัด “การมีความรู้” ให้อยู่ในหมวดหมู่ความงามของผู้หญิง เป็นวิธีการหลีกเลี่ยงประเด็นเรื่องของสิทธิและสถานภาพที่ผู้ชายอาจไม่เห็นด้วยที่เมื่อผู้หญิงมีความรู้แล้วจะก้าวขึ้นมามีบทบาทในครอบครัวและสังคมมากขึ้น

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสนอให้ผู้ชายยกย่องให้เกียรติผู้หญิงมากขึ้น และในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้ผู้หญิงพัฒนาตนเองให้สามารถดำรงชีพได้ด้วยตนเอง พึ่งผู้ชายให้น้อยลง ซึ่งเป็นการสื่อสารโดยตรง ทั้งนี้แนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้มีปรากฏในบทละครหลายอีกเรื่อง ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

บทละครพูด

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงถ่ายทอดพระราชดำริไว้ในบทพระราชนิพนธ์ จะเห็นว่าตัวละครหญิงในบทพระราชนิพนธ์มีความโดดเด่นและมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องเป็นอย่างมาก ดังที่ สุมาลี ลิ้มประเสริฐ พิจารณาว่าพระองค์ทรงใช้ตัวละครหญิงเป็นสื่อในการอบรม หรือที่ สายวรุณ น้อยนิมิต ได้แสดงผลการศึกษาว่า “ตัวละครหญิงในบทละครพระราชนิพนธ์ มีลักษณะกล้าและท้าทายค่านิยมของสังคมไทยซึ่งมีกรอบกำหนดความประพฤติของหญิงไว้ตั้งแต่เดิม ดังที่ปรากฏในคำสอนหญิงมากมาย”[243] จะเห็นว่านักวิชาการที่ได้ศึกษาพระราชนิพนธ์บทละครต่างพิจารณาไปในแนวทางที่สอดคล้องกันว่า ตัวละครหญิงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากเดิม

การศึกษาในครั้งนี้ จะมุ่งเสนอประเด็นที่เกี่ยวกับการรับอิทธิพลตะวันตกที่ส่งผลกระทบต่อสถานภาพ บทบาท การดำเนินชีวิตของผู้หญิงไทยเมื่อเข้าสู่ความเป็นชาติสมัยใหม่ โดยพิจารณาให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริเรื่องอิทธิพลตะวันตกที่มีทั้งเห็นควร

---

[243] สายวรุณ น้อยนิมิต, “มโนทัศน์สตรีนิยมในบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน **นวทัศน์วรรณคดีศึกษา**, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), หน้า 115.

และไม่เห็นควรนำมาใช้ในหลายประการ โดยการเปลี่ยนแปลง การปรับให้เหมาะกับของเดิมและการคงเดิมไว้มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของผู้หญิงไทยเช่นกัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้สตรีมีสถานภาพทางสังคมที่ดีขึ้นกว่าเดิมเพื่อให้เหมาะสมแก่การพัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า พระองค์มีพระราชดำริว่า “ความรุ่งเรือง (ศิวิไลเซชั่น) คือสภาพแห่งสตรี[244] โดยความรุ่งเรืองประการหนึ่งก็คือ การที่สตรีมีสถานภาพและบทบาททางด้านครอบครัวและสังคมที่ดีขึ้น พระองค์อาจจะทรงมุ่งชี้แนะแนวทางการปฏิบัติตนของหญิงและชายให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมตามแบบตะวันตก[245]

(1) ด้านครอบครัว

(1.1) การเลือกคู่ครอง

อิทธิพลตะวันตกที่มีผลกระทบต่อผู้หญิงไทยเกี่ยวกับเรื่องครอบครัว คือ แนวคิดเกี่ยวการเลือกคู่ครอง คือการสนับสนุนให้ผู้หญิงมีโอกาสในการที่จะเลือกคู่ครองด้วยตนเอง ไม่ใช่การแต่งงานแบบจับคลุมถุงชนเช่นเดิม เช่น นางสาวสายหยุด จากเรื่อง*ความดีมีไชย* นางสาวสงวน จากเรื่อง*เจ้าข้าสารวัด* และนางสาวสายจากเรื่อง*ไม่โกรธ* ว่ามีลักษณะที่แตกต่างไปจากตัวละครหญิงที่เคยปรากฏในวรรณคดีไทย คือมีความกล้าที่จะแสดงออกตามความพึงพอใจของตน ดังที่ สายวรุณ น้อยนิมิต กล่าวถึงตัวละครหญิงในบทละครหลายเรื่องเหล่านี้ว่า

> ตัวละครสาวที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ล้วนแต่เป็นหญิงที่มีการศึกษา มีความคิดก้าวหน้า มีความคิดอิสระ กล้าแสดงความปรารถนาให้ชายทราบความในใจ และมีพลังบังคับให้ชายปฏิบัติตามความปรารถนาของตนได้[246]

จะเห็นว่าตัวละครผู้หญิงส่วนหนึ่งได้แสดงออกว่ามีความประสงค์ที่จะตัดสินใจในการเลือกคู่ครองด้วยตนเอง ทั้งนี้การที่ผู้หญิงจะมีความมั่นใจและกล้าเปิดเผยความรู้สึกของตนเช่นนี้มาจากการที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้น จึงทำให้มีความคิดเป็นของตนเองมากขึ้นและกล้าที่จะปฏิเสธสิ่งที่ตนเองไม่ต้องการ ดังจะเห็นได้จากคำพูดของแม่ศรี ตัวละครเอกหญิงในบทละครพูดเรื่อง*เสียสละ* ที่กล่าวปฏิเสธชายที่เธอไม่ได้รัก

---

[244] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี,” ใน **ประมวลบทพระราชนิพนธ์ ภาคปกิณกะ (บางเรื่อง)**, หน้า 68.

[245] สายวรุณ น้อยนิมิต, “มโนทัศน์สตรีนิยมในบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน **นวทัศน์วรรณคดีศึกษา**, หน้า 106.

[246] เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

ถ้าดิฉันเป็นผู้หญิงสาวอื่น ดิฉันจะยินดีและรู้สึกภูมิใจมากที่คุณรักแต่นี่ดิฉัน-ดิฉันเป็นตัวดิฉัน เพราะฉะนั้นไม่มีอะไรอื่นนอกจากต้องขอโทษคุณในการที่ต้องขัดใจคุณเช่นนี้[247]

ในเรื่อง*สักระวาน่าหนาว* การที่นางสาวสร้อยระย้าปฏิเสธที่จะคบหากับสวัสดิ์อีกต่อไป เมื่อสวัสดิ์มีฐานะยากจนลง

⊙สักระวาสาวสร้อยค่อยคำนึง ถึงฐานะของสวัสดิ์แสนขัดสน
อันการที่มีผัวเปนตัวตน ต้องหาคนมั่นคงยงยืนนาน
อันสวัสดิ์ขัดสนจนปานนี้ เปนเมียเขาไม่มีซึ่งหลักฐาน
จะพลอยพากันฉิบหายแทบวายปราณ ไม่เปนการเลิกทีดีกว่า เอย[248]

ทั้งแม่ศรีและนางสาวสร้อยระย้ามีความคิดในการเลือกคู่ครองเป็นของตนเอง สำหรับแม่ศรีถึงแม้จะผิดหวังเพราะเข้าใจผิดคิดว่าชายที่เธอรักปฏิเสธเธอ แต่เธอก็ยังเชื่อมั่นในความรู้สึกของตนเองและไม่ยอมรับรักจากชายที่ไม่ได้รัก ส่วนการที่สร้อยระย้าปฏิเสธก็เพราะเธอได้ไตร่ตรองแล้วว่าผู้ชายอย่างสวัสดิ์ไม่ได้มีลักษณะของสามีที่เธอปรารถนา

(1.2) การดำเนินชีวิตคู่

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะชี้ให้เห็นว่า การครองคู่กันของชายหญิงในยุคชาติสมัยใหม่ควรมีลักษณะเป็นแบบครอบครัวที่สามีมีภรรยาเพียงคนเดียวเช่นเดียวกับวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งขัดกับธรรมเนียมนิยมของสังคมไทยเดิมที่มีมาอยู่ช้านาน คือ ผู้ชายไทยสามารถมีภรรยาได้พร้อมกันหลายคน อย่างไรก็ตามพระองค์ทรงเห็นว่าการครองคู่กันของชาวชนบท “แท้จริงใกล้ข้างศิวิไลซ์ มากกว่าคนในกรุงเทพหรือในเมืองใหญ่ ๆ เสียด้วยซ้ำ”[249] พระองค์ทรงปรารถนาที่จะให้การครองคู่เป็นลักษณะดังนี้

หญิงชายที่เป็นคู่ผัวตัวเมียเป็นสหายกัน ต่างคนต่างเกรงใจกัน ไม่มีใครตั้งตนเป็นนายใคร ทำงานช่วยเหลือกันและกัน แบ่งกันทำงานตามที่เหมาะสมและ

---

[247] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครคติธรรม**, หน้า 75.

[248] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **สักระวาน่าหนาว**, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 19.

[249] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี,” ใน **ประมวลพระราชนิพนธ์ปกิณกะ(บางเรื่อง)**, หน้า 71.

ถนัด เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ทรัพย์ใดที่หามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงรวมกันก็เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องถือเป็นทรัพย์สมบัติ เพราะหญิงกับชายเป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันจริง ๆ และมีความเสมอหน้ากันโดยแท้[250]

ในบทละครเรื่องต่าง ๆ มักปรากฏเนื้อความที่เสนอความคิดเกี่ยวกับเรื่องการครองคู่ที่ไม่เห็นด้วยกับการที่ยังคงให้ชายมีภรรยาหลายคน ดังตัวในบทละครเรื่อง*เสียสละ* พระรามพลภัทร์ตัวละครเอกได้แสดงความคิดเห็นว่าตัวเขาเป็นผู้ชายที่ไม่ต้องการที่จะมีภรรยาหลายคนในเวลาเดียวกัน “แต่ผมไม่พอใจที่จะหาเมียสะสมไว้มาก ๆ อย่างสะสมเครื่องลายครามหรือเครื่องมุก เครื่องถม”[251] พระรามพลภัทร์ได้แสดงให้เห็นว่าไม่ได้มองผู้หญิงในฐานะที่เป็นสิ่งของ ซึ่งเป็นการแสดงความยกย่องผู้หญิงในฐานะที่เป็นมนุษย์เช่นกัน

บทละครเรื่อง*กลแตก* บทสนทนาของพ่อและน้าชายของดารา ผู้หญิงที่ต้องแต่งงานไปกับผู้ชายที่พ่อเห็นสมควรว่าเหมาะสม ทั้ง ๆ ที่ดารามีคนรักอยู่แล้ว

ประกาศ ...คุณพระไม่รู้หรือว่าลูกเขยของคุณน่ะเขามีเมียประจำบ้านอยู่แล้วคนหนึ่งนอกจากลูกสาวของคุณ

วิสูตร์ ข้อนั้นไม่เห็นอัศจรรย์อะไรเลย คนอื่น ๆ เขาก็มีกันถมไป แล้วก็เขาไม่ได้ยกย่องเอาเมียคนก่อนนั้นขึ้นเป็นเมียหลวงไม่ใช่หรือ

ประกาศ ขอให้เข้าใจว่าหนูดารามันก็เป็นคนเราเหมือนกัน ไม่ใช่ตุ๊กตา ขอให้เชื่อผมเถอะ เวลานี้ใจคอหนูดารากำลังป่วนปั่นพิลึก เพราะเมื่อคุณพระจับมันแต่งให้กับหลวงวิศาลมันก็ไม่ได้รักหลวงวิศาลเลย และหลวงวิศาลก็ไม่ได้พยายามที่จะทำให้มันรักเสียด้วย[252]

จะเห็นว่าพระวิสูตร์ผู้ที่เป็นพ่อของดารามีความเห็นว่า การที่ให้ลูกสาวแต่งงานไปกับชายที่มีภรรยาแล้วไม่ใช่เรื่องแปลกผิดแต่อย่างใด และย้ำว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่ใคร ๆ ก็ทำกันเช่นนั้น ซึ่งคำสนทนาโต้แย้งกับของหลวงประกาศผู้เป็นน้าชายของดารา ได้แสดงแนวคิดที่ให้

---

[250] เรื่องเดียวกัน, หน้า 71

[251] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครคติธรรม**, หน้า 145.

[252] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครพูดเรื่องกลแตก หมายน้ำบ่อหน้า ของศรีอยุธยา**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2513), หน้า 14.

คำนึงถึงว่าผู้หญิงก็เป็นคนเหมือนกับผู้ชาย คือเป็นการเสนอให้เห็นว่ายอมรับสถานะว่าผู้หญิงก็ไม่แตกต่างไปจากผู้ชาย ไม่ใช่ความคิดเดิมที่ว่า “ผู้ชายเลี้ยงผู้หญิงไว้เท่ากับปศุสัตว์”[253]

ในเรื่อง*หมายน้ำบ่อหน้า*มีบทสนทนาในประเด็นเดียวกัน ดังที่หลวงประจงจัดอักษรได้สนทนากับนายร้อยเอกแก้ว กุสุมรัตน์ เมื่อได้ทราบเรื่องราวว่า หลวงภักดีดำรงศักดิ์มีความประสงค์จะได้นางสาวมาลีไปเป็นภรรยาทั้ง ๆ ที่มีภรรยาอยู่เดิมแล้ว

กุสุม ...ผมเห็นไม่เป็นยุติธรรมเลย ในการที่คนอย่างหลวงภักดีที่มีเมียอยู่แล้วคนหนึ่งจะได้มีโอกาสเอาหญิงสาวไปหวงไว้อีกคนหนึ่ง...

ประจง บางทีจะเป็นเมียที่ได้เสียกันเองเท่านั้น เขาจึง..

กุสุม ผมไม่เข้าใจว่าคุณหลวงหมายความว่ากระไรที่ว่าได้เสียกันเอง แต่เท่าที่ผมทราบเขาได้ไปสู่ขอจากพ่อแม่ผู้หญิงตามประเพณี และได้อยู่กินด้วยกันอย่างเปิดเผยเป็นแต่ไม่ได้แต่งงานกันเท่านั้น

กุสุม ...แต่มันไม่ยุติธรรมแก่แม่ผ่อง ผู้ที่ได้เป็นเมียหลวงภักดีอยู่ก่อนแล้วกลับจะต้องกลายเป็นเมียน้อย และไม่เป็นยุติธรรมแก่แม่มาลีที่จะต้องร่วมผัวกับหญิงอีกคนหนึ่ง

ประจง แต่มันก็ไม่ใช่ของใหม่นะคุณ ที่เป็นเช่นนี้ก็มีอยู่หลายราย

กุสุม ผมรู้แล้วว่าเป็นของธรรมดา และคนโดยมากเห็นเป็นของธรรมดา แต่ผมบ้าพอที่จะเห็นเป็นของไม่ดีและไม่สมควรแก่เกียรติยศของกรุงสยามที่จะให้คงมีอยู่ได้เช่นนี้ และเป็นของที่น่าอายชนชาติอื่น หรือคุณหลวงจะหาญยืนยันว่าเป็นของดี[254]

บทสนทนาในบทละครเรื่องนี้ นอกจากจะเป็นการขวางเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนแล้วเนื่องจากร้อยเอกแก้ว กุสุมรัตน์ ก็หมายปองนางสาวมาลีเช่นกัน แต่ก็ได้เสนอในประเด็นที่สอดคล้องกันกับตัวอย่างก่อนหน้านี้ คือ ร้อยเอกแก้ว กุสุม ได้แสดงความคิดเห็นที่วิพากษ์สังคมในวงกว้างขึ้นไปอีกและยอมที่จะกลายเป็นคนแปลกแยกไปจากสังคมส่วนใหญ่ที่เห็นว่า การมีภรรยาหลายคนเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง และไม่สมควรที่ให้ดำรงอยู่ไว้เพราะ “เป็นของไม่ดีและไม่สมควรแก่เกียรติยศของกรุงสยามที่จะให้คงมีอยู่ได้เช่นนี้ และเป็นของที่น่าอายชนชาติอื่น” จะเห็นว่ามีการเชื่อมโยงการยกย่องให้เกียรติสตรีไปถึงเกียรติยศของชาติ

---

[253] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี,” ใน **ประมวลพระราชนิพนธ์ปกิณกะ (บางเรื่อง)**, หน้า 71.

[254] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครพูดเรื่องกลแตก หมายน้ำบ่อหน้า ของศรีอยุธยา**, หน้า 166-167.

เรื่องมีกลวิธีการเล่าโดยให้ตัวละครเอกฝ่ายชายเป็นผู้แสดงทัศนคติยกย่องให้เกียรติสตรีและมีแนวคิดที่ต้องการที่จะมีภรรยาเพียงคนเดียว นอกจากนั้นได้เสนอให้เห็นว่าผู้หญิงก็ต้องยืนยันและปฏิเสธที่จะไม่ยอมเป็นภรรยาของชายที่มีสามีแล้ว ดังที่ในเรื่อง*สักระวาน่าหนาว*ที่สร้อยระย้าได้กล่าวตอบสวัสดิ์

⊙สักระวานารีมีสารตอบ	ว่าฉันขอบใจพี่หาน้อยไม่
แต่ดิฉันตั้งจิตคิดมั่นใจ	ว่าจะไม่ร่วมผัวกับใครใครเอย
ดิฉันนี้มีวิชาอยู่พอตัว	คงหาผัวไม่ยากนะพี่เอ๋ย
ทั้งขุนหลวงพระยาพอหาเชย	ได้เสบยเปนแน่แท้เทียว เอย[255]

ทั้งนี้เป็นการเสนอให้เห็นว่าชายและหญิงควรที่จะแนวคิดเรื่องคู่ครองแบบผัวเดียว-เมียเดียว โดยเฉพาะผู้หญิงควรที่จะยืนยันที่จะต้องการเป็นภรรยาเพียงคนเดียวของผู้ชาย หรือการไม่ยินยอมที่จะเป็นภรรยาน้อยของฝ่ายชาย เพื่อแสดงให้เห็นเกียรติและศักดิ์ศรีของตนเองทั้งนี้จะเห็นว่าเรื่องได้กำหนดให้ตัวละครชายเป็นผู้แสดงความคิด ซึ่งน่าจะเป็นการแสดงให้เห็นว่าไม่เพียงต้องการให้ผู้หญิงตระหนักถึงศักดิ์ศรีความเป็นคนเช่นเดียวกับผู้ชายเท่านั้น ผู้ชายไทยควรที่จะส่งเสริมและสนับสนุนด้วยการยกย่องให้เกียรติสตรีเช่นกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความเจริญอย่างประการหนึ่ง

นอกจากนั้น ได้เสนอประเด็นเรื่องการแต่งงานอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อสถานภาพและการได้รับการยกย่องให้เกียรติทางสังคมของสตรี ดังจะเห็นได้จากในเรื่อง*หัวใจชายหนุ่ม*ที่ได้เสนอโดยมีน้ำเสียงที่ไม่เห็นด้วยกับการที่ประพันธ์กับอุไรได้มีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกันก่อนแต่งงานกัน แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนั้นขึ้น เรื่องก็ได้เสนอให้เห็นว่าทั้ง 2 ครอบครัวต่างก็ไม่สบายใจและต้องจัดการให้มีการแต่งงานขึ้นภายหลัง ซึ่งเป็นสิ่งที่กล่าวได้ว่าเป็นการยกย่องให้เกียรติแม่อุไรในฐานะภรรยาที่ถูกต้อง ในทางตรงกันข้าม การที่แม่อุไรยอมเป็นภรรยาน้อยของพระตระเวน ทำให้ไม่ได้รับการยกย่องให้เกียรติทางสังคมแตกต่างไปจากตอนที่แต่งงานกับประพันธ์

(1.3) การหย่าร้าง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอเประเด็นการแก้ปัญหาชีวิตคู่ด้วยการหย่าร้าง ดังจะเห็นว่าในบทละครหลายเรื่องมีการกล่าวถึงการหย่าร้างเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาเมื่อชายหญิงไม่อยากใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน เช่น เรื่อง*หัวใจชายหนุ่ม*ที่กล่าวถึงการที่ประพันธ์

[255] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **สักระวาน่าหนาว**, หน้า 8.

ตัดสินใจหย่าร้างจากแม่อุไร ถึงแม้ว่าจะเป็นการนำเสนอผ่านมุมมองของฝ่ายชายก็ตาม แต่เสนอให้เห็นว่าการหย่าร้างเป็นทางออกที่สามารถทำได้ โดยทั้งชายและหญิงตกลงยินยอมด้วยกันทั้งคู่

ทั้งนี้ กรณีฝ่ายหญิงต้องการหย่าร้างจากสามีก็เป็นสิ่งที่สามารถทำได้ โดยเสนอให้เห็นว่าการหย่าร้างไม่ใช่สิ่งที่ผู้หญิงปรารถนาเพราะผู้หญิงมีแต่จะได้รับความเสียหาย แต่การที่ต้องตัดสินใจเช่นนั้นก็เพราะไม่สามารถที่จะใช้ชีวิตคู่ด้วยกันจริง ๆ

> ผู้หญิงทุกคนเขาต้องรู้ดีว่าการที่เขาไปจากผัว ถึงแม้ว่าจะมีสาเหตุเพียงพอปานใดก็ดี ไม่มีใครสงสารผู้หญิงเลย มีแต่คอยติโทษเท่านั้น เพราะฉะนั้นเมื่อรู้อยู่แล้วว่าอย่างไรๆ ก็ไม่พ้นความครหา ก็ยังขืนไปจงได้ฉะนี้ ต้องแปลว่าเขาได้รับความคับแค้นจนเหลือที่จะทนอยู่ได้แล้ว[256]

ดังที่ได้กล่าวไว้ในเรื่อง*กลแตก*ว่า ดาราต้องการหย่าร้างกับสามีคือหลวงวิศาล เนื่องจากสามีเจ้าชู้มีภรรยา ภายหลังจากหย่าร้าง ดาราก็ไม่ได้เสียคุณค่าของความเป็นหญิง คือได้แต่งงานใหม่กับผู้ชายที่รักเธออย่างแท้จริง โดยเรื่องกลแตกยังได้เป็นการเสนอให้เห็นถึงการหย่าร้างอีกรูปแบบหนึ่ง เมื่อทั้งสองฝ่ายไม่สามารถตกลงกันได้ คือการหย่าร้างอย่างเป็นทางการผ่านกระบวนการศาลยุติธรรม

ในเรื่อง*สักระวาน่าหนาว*ได้กล่าวถึงการหย่าร้างเช่นกัน โดยบิดาฝ่ายหญิงเป็นผู้ให้กิมเน้ย ขอหย่าจากนายสวัสดิ์ซึ่งเป็นผู้ชายเจ้าชู้และไม่ยอมทำการงาน จึงประสงค์ให้ลูกสาวหย่าขาดจากสามี

> ⊙สักระวาพ่อตาอุราร้าว เรียกลูกสาวออกมาว่าลูกเอ๋ย
> ผัวของเจ้ามันใช้ไม่ได้เลย ขืนนิ่งเฉยจะยิบฉิบหายไป
> เหมือนคบเหี้ยพลอยเสียราศีเปล่า อีกตัวเจ้าเขาจะรักก็หาไม่
> จะคงอยู่กับมันไปฉันใด อย่ากันเสียเปนไรลูกรัก เอย[257]

การแสดงความคิดเรื่องการหย่าร้างได้เสนอผ่านผู้ชายคือพ่อ เป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้ใหญ่ก็สนับสนุนเมื่อไม่สามารถประคองชีวิตคู่ไว้ได้ก็ต้องหย่าร้างกัน

---

[256] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครพูดเรื่องบ่วงมาร เกินต้องการ**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2516), หน้า 141.

[257] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **สักระวาน่าหนาว**, หน้า 18.

ทั้งนี้ เรื่องได้เสนอให้เห็นว่าในยุคชาติสมัยใหม่ ผู้หญิงควรตระหนักสิทธิ์และศักดิ์ศรีของตนเอง และควรที่จะยืนหยัดที่จะไม่ยอมตกเป็นทาสของฝ่ายชายทุกเรื่อง

> แต่เรา ๆ เดี๋ยวนี้ไม่เหมือนผู้หญิงสมัยก่อน เราได้เล่าเรียนดีขึ้น รู้จักใช้สมอง รู้จักราคาแห่งอิศระภาพ จำเป็นจะต้องพยายามขัดขืนการถูกเป็นทาสของผู้ชาย จำเป็นต้องทำให้ผู้ชายให้ความยุติธรรมแก่พวกเรา ถึงแม้ว่าจะต้องฝืนใจข่มความรักก็ต้องยอมเสียสละเช่นนั้น สำหรับประโยชน์ของผู้หญิงทั่วไป [258]

กล่าวได้ว่าบทละครหลายเรื่องได้เสนอให้ผู้หญิงตระหนักถึงศักดิ์ศรีของตนเอง เมื่อมีคู่ครองก็ควรที่จะได้รับการยกย่องให้เกียรติในฐานะภรรยา และมีสิทธิ์ที่จะสามารถเลือกทางการดำเนินชีวิตได้

(2) ด้านสังคม

นอกจากการมีสิทธิและเสรีภาพในการเลือกใช้ชีวิตคู่เป็นของตนเอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสนอแนวคิดเรื่องการให้โอกาสผู้หญิงมีส่วนรวมกับสังคมภายนอกบ้าน หรือมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของส่วนรวม โดยทรงส่งเสริมให้ผู้หญิงสามารถเข้าร่วมกับการสมาคมกับกับผู้ชาย ซึ่ง“การยอมให้หญิงได้มีความเสมอหน้ากับชายเป็นองค์สำคัญอันหนึ่งแห่งความรุ่งเรือง”[259] ดังจะเห็นจากการที่พระองค์ได้เสนอให้ตัวละครหญิงส่วนมากโดยเฉพาะในบทพระราชนิพนธ์บทละครพูด ได้มีบทบาทในการเข้าร่วมสมาคมกับชายในวาระต่าง ๆ ไม่ได้มีบทบาทอยู่เพียงแต่ในบ้านเท่านั้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอให้เห็นว่า ผู้หญิงสามารถมีส่วนรวมหรือสนับสนุนกิจการต่าง ๆ ของส่วนรวมได้เช่นกัน โดยเฉพาะการทำหน้าที่ในการสนับสนุนกิจการต่าง ๆ ที่ส่งเสริมความมั่นคงและความเจริญของชาติ ดังที่ สายวรุณ น้อยนิมิตร กล่าวว่า พระองค์ทรงเสนอความคิดก้าวหน้าไปจนถึงขนาดให้เพศหญิงมีบทบาทเป็นฝ่ายเร้าจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีของรัฐให้แก่เพศชายอีกด้วย[260]

---

[258] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครพูดเรื่องกลแตก หมายน้ำบ่อหน้า ของศรีอยุธยา**, หน้า 97.

[259] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี,” ใน **ประมวลพระราชนิพนธ์ปกิณกะ (บางเรื่อง)**, หน้า 72.

[260] สายวรุณ น้อยนิมิต, “มโนทัศน์สตรีนิยมในบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน **นวทัศน์วรรณคดีศึกษา**, หน้า 106.

ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นในเรื่อง*หัวใจนักรบ* อุไรบุตรสาวคนโตของพระภิรมย์ภักดีได้กล่าวว่า ถ้าคุณหลวงมณีคนรักเลิกเป็นเสือป่าตามที่พ่อเธอต้องการ เธอก็จะเลิกคบหากับหลวงมณีทันที หรือการที่อุไรได้กระทำตนเช่นเดียวกับเสือป่าโดยการยอมเสียชีพดีกว่าเสียสัตย์ หรือในเรื่องมหาตมะที่เสนอให้ละไมภรรยาของนายสนยืนยันที่จะร่วมบริจาคเงินเพื่อซื้อเรือรบหลวงพระร่วงทั้ง ๆ ที่ต้องขัดแย้งกับสามีอย่างรุนแรง นอกจากนั้นในเรื่อง*เสียสละ* นอกจากการแสดงให้เห็นความเสียสละของตัวละครเอกฝ่ายชายคือ พระรามพลภัทร์ที่มีความเสียสละทั้งในเรื่องส่วนตัวและเรื่องส่วนรวม เรื่องได้แสดงให้เห็นความเสียสละเพื่อส่วนรวมของตัวละครฝ่ายหญิงเช่นกัน คือการที่ให้จันทร์อาสาไปเป็นพยาบาลรักษาทหารที่ได้รับบาดเจ็บจากการต่อสู้กับศัตรู

พระราม แม่จันทน์ ฉันได้ทราบว่าหล่อนไปอาสาเป็นนางพยาบาล ฉันต้องขอชมเชยหล่อนมากทีเดียว

จันทน์ ดิฉันไม่เห็นเป็นอัศจรรย์อะไรเลย เมื่อดิฉันไปรบบ้างไม่ได้ก็ต้องอาสาไปทำหน้าที่ที่ควรจะทำได้[261]

จากคำพูดของจันทน์แสดงให้เห็นความตระหนักในหน้าที่ของการเป็นคนในชาติคนหนึ่ง และแม้จะเป็นผู้หญิงก็สามารถทำหน้าที่ในการช่วยชาติได้เช่นเดียวกัน นอกจากนั้น ศรีตัวละครเอกฝ่ายหญิงในเรื่องเมื่อเกิดความโศกเศร้าเสียใจเนื่องจากความเข้าใจผิด ศรีก็ได้หาทางออกโดยการอาสาไปเป็นพยาบาลรักษาทหารเช่นเดียวกัน เป็นการแสดงให้เห็นว่าแม้จะเสียใจในเรื่องส่วนตัวแต่เธอก็ไม่ได้จมอยู่กับความผิดหวัง กลับใช่ความผิดหวังเป็นแรงผลักดันไปทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม

จากการพิจารณาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเห็นว่าได้มุ่งเสนอให้เห็นว่า ผู้หญิงไม่ได้มีหน้าที่และบทบาทอยู่ภายในบ้านหรือครอบครัวเท่านั้น แต่ผู้หญิงสามารถมีบทบาทและหน้าที่หรือการกระทำต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมได้เช่นกัน กล่าวได้ว่า พระองค์ทรงมุ่งเสนอให้ผู้หญิงได้มีการปรับเปลี่ยนทั้งแนวคิดและแนวทางปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตในชาติสมัยใหม่ โดยทรงส่งเสริมให้ผู้หญิงได้มีสิทธิ์และศักดิ์ศรีในการเลือกที่จะเลือกทางเดินในการดำเนินชีวิตของตนเช่นเดียวกับผู้ชาย และสามารถก้าวขึ้นมามีบทบาทหรือสถานภาพทางสังคมที่เด่นชัดมากขึ้น อย่างไรก็ตาม พระองค์ได้ทรงเสนอให้เห็นว่าการที่ผู้หญิงไทยจะมีลักษณะเช่นนั้นได้ นอกจากผู้หญิงจะตระหนักถึงสิทธิ์และศักดิ์ศรีของตนเองแล้ว ปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งก็คือการที่ผู้ชายในสังคมไทยต้องให้โอกาส ยอมรับ สนับสนุนและยกย่องให้เกียรติผู้หญิงด้วยเช่นกัน

---

[261] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครคติธรรม**, หน้า 170.

ในการเสนอแนวคิดนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้กลวิธีในการประพันธ์โดยการเสนอผ่านความคิดของตัวละครเอกชายหญิงที่ส่วนมากอยู่ในวัยหนุ่มสาว โดยให้ตัวละครเอกฝ่ายหญิงกล้าแสดงความคิดเห็นและมีความตั้งใจมั่นจะดำเนินชีวิตในแนวทางที่แตกต่างออกไปจากค่านิยมของสังคมเพื่อเรียกร้องสิทธิและโอกาสต่าง ๆ ให้กับตนเองมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามจะเห็นว่า ตัวละครหญิงเหล่านี้ยังคงเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ของตนเองเท่านั้นยังไม่ได้แสดงการเรียกร้องให้ผู้หญิงคนอื่นต้องทำตามหรือเรียกร้องเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในภาพรวมของสังคม นอกจากนั้น ได้ให้ตัวละครเอกฝ่ายชายมีแนวคิดในการให้โอกาสผู้หญิงได้รับการยกย่องมีสิทธิและเสรีภาพมากยิ่งขึ้น โดยมีทั้งเป็นผู้เสนอและผู้สนับสนุนรวมถึงการแสดงทัศนคติชื่นชมผู้หญิงที่บทบาททางสังคมมากขึ้น

กล่าวได้ว่าบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มุ่งเสนอแนวทางในการดำเนินชีวิตให้กับประชาชนชายหญิงในชาติสมัยใหม่ ซึ่งผลงานพระราชนิพนธ์บางส่วนก็มุ่งสื่อสารเพื่อเสนอแนวพระราชดำริอย่างชัดเจน แต่ในอีกส่วนหนึ่งทรงถ่ายทอดผ่านการดำเนินเรื่องของบทละคร โดยเฉพาะทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครพูดที่มีตัวละคร ฉากและยุคสมัยที่คล้ายคลึงกับคนในสังคมจริง ๆ ซึ่งมีความเหมาะสมแก่การถ่ายทอดแนวพระราชดำริในประเด็นนี้เป็นอย่างยิ่ง เพราะผู้อ่านและผู้ชมจะได้เห็นตัวอย่างและสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางได้จริงเช่นกัน

5.5 การแสดงความหมายของ “ความเจริญ” ในยุคชาติสมัยใหม่ด้วยวรรณคดี

ดังที่ได้กล่าวไว้ในประเด็นข้างต้นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า แม้ชาติไทยจะมิได้ชาติไทยเป็นชาติที่มีความเจริญก้าวหน้าแบบตะวันตก แต่ก็มิได้ล้าหลังหรือไร้วัฒนธรรมดีงาม ชาติไทยเป็นชาติที่มีหลักอันดีหรือแบบแผนประเพณีดีงามที่ได้มีสืบทอดมาแต่สมัยอดีตเรื่อยมา

> ของดีของชาติไทยเราก็มีอยู่มาก ชาวเราควรตั้งใจถนอมคุณสมบัติและลักษณะอันดีของชาติ เราไม่ควรยอมว่าชาติเรามีแต่เลวทรามสู้เขาไม่ได้แล้ว และมุ่งคิดแต่ในทางที่จะหาประเพณีแบบแผนจากเมืองนอกมาลบล้างของเท่าที่เรามีอยู่แล้ว...ชาติที่ไร้ประเพณีแบบแผนอันใช้ต่อเนื่องมาแต่โบราณ อัน

ทำให้คนภายนอกสังเกตเห็นและรู้จักได้ว่าเป็นชาติหนึ่งต่างหากก็ย่อมจะถูกโลกดูถูกและถูกเขาเย้ยหยัน[262]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า คนไทยควรที่จะดำรงรักษาลักษณะอันดีของชาติเอาไว้ เพราะเป็นการยืนยันว่าเราเป็นชาติที่เจริญด้วยแบบแผนที่เรามีอยู่ มิใช่พิจารณาว่าการทำตามตะวันตกเท่านั้นคือการดำเนินไปสู่ความเจริญ โดยพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะ “มุ่งหมายประดิษฐานภูมิธรรมของเราด้วย ต้องมุ่งให้ภูมิธรรมของเราดำเนินเทียมทันภูมิธรรมแห่งประเทศซึ่งเขาเจริญล่วงหน้าไปแล้ว”[263] คือการดำรงรักษาความเป็นคนที่มีหลักอันดีของชาติไว้พร้อมกับการพัฒนาไปให้ก้าวหน้าทันประเทศอื่น ๆ

การประดิษฐานภูมิธรรมของชาติ คือการมุ่งสร้างความตระหนักในคุณค่าของแบบแผนของชาติที่ได้ดำรงสืบทอดกันมาอย่างยาวนานและเป็นประการหนึ่งก็คือ การส่งเสริมให้คนไทยตระหนักในคุณค่าของวรรณคดีไทย ดังจะเห็นว่าพระองค์ทรงเห็นคุณค่าของวรรณคดีว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความเจริญของชาติทางด้านศิลปวัฒนธรรม พระองค์ทรงเป็นกวีสำคัญของยุคสมัยและทรงพระราชนิพนธ์ผลงานกวีนิพนธ์ชั้นเยี่ยมเอาไว้มากมาย นอกจากนั้นพระองค์ได้ทรงส่งเสริมให้กวีไทยสร้างสรรค์ผลงานวรรณคดีที่ดีมีคุณภาพ เป็นการส่งเสริมให้คนในชาติตระหนักถึงคุณค่าของวรรณคดีไทย

5.5.1 การกระตุ้นให้ตระหนักในคุณค่าและภาคภูมิใจในวรรณคดีไทย

5.5.1.1 การฟื้นฟูและส่งเสริมการแต่งวรรณคดีไทย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฟื้นฟูขนบวรรณคดีไทยโบราณต่าง ๆ ดังที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์พระบรมราชาธิบายในการประพันธ์ ให้แก่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง “เพื่อบำรุงวิชากะวีในโรงเรียน”[264] กล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นคู่มือหรือตำราการประพันธ์ร้อยกรองของไทย เพื่อให้นักเรียนได้ใช้ศึกษาเพื่อนำไปแต่งคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง

---

[262] พระบรมราโชวาท พระราชทานในการสมาคมนักเรียนซึ่งไปศึกษาอยู่ในประเทศยุโรป วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2468 อ้างในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชดำรัสรวมร้อยครั้ง**, หน้า 242.

[263] พระราชดำรัสตอบในการที่ข้าราชการที่ได้เคยศึกษาวิชาในต่างประเทศกราบถวายบังคมทูลถวายพระพรชัยมงคล ณ พระที่นั่งอภิเศกดุสิต วันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463 อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

[264] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระบรมราชาธิบายในการประพันธ์**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2514), หน้า 6.

ในเรื่อง*พระบรมราชาธิบายในการประพันธ์*พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอธิบายว่า “จินตกะวีนิพนธ์เปนสิ่งให้ผลดีหลายประการ”[265] ทั้งต่อตัวผู้สร้างและผู้เสพ อีกทั้งพระองค์ได้ทรงแนะนำวิธีการประพันธ์ร้อยกรอง ข้อใดควรละเว้น ข้อใดควรกระทำ เช่น “ควรละเว้นแต่งเรื่องซึ่งไม่เปนคติหรือซึ่งหยาบและโลน”[266] และ“เลือกหาเรื่องที่เป็นแก่นสาร”[267] โดยภาพรวม พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะกวีไทยแต่งกวีนิพนธ์ที่มีลักษณะดีทั้งด้านการประพันธ์และเนื้อหา นอกจากนั้นพระองค์ได้แสดงแบบแผนฉันทลักษณ์ ข้อบังคับและข้อแนะนำต่าง ๆ ในการแต่งคำประพันธ์ประเภทโคลงชนิดต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียด

> การแต่งโคลงคนเราในสมัยนี้มีแต่งได้น้อยไปกว่าแต่ก่อนเพราะแบบแผนเที่ยวกระจัดกระจายเสียอยู่หลายแห่ง เพราะฉะนั้นเพื่อช่วยอุดหนุนกุลบุตรข้าพเจ้าได้เก็บแบบโคลงต่าง ๆ ตามที่ข้าพเจ้าเห็นว่าพอจะใช้เล่นได้ในสมัยนี้มารวมไว้ในแห่งเดียวกันในสมุดเล่มนี้[268]

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์*พระบรมราชาธิบายเรื่องคำประพันธ์*ก็เพื่อเป็นการชักจูง ให้นักเรียนเห็นคุณประโยชน์ของกวีนิพนธ์และเป็นการกระตุ้นให้หันกลับมาให้ความสนใจแต่งคำประพันธ์ของไทยให้ถูกต้องตามแบบแผน

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงกำหนดฉันทลักษณ์ที่แผลงจากโคลงโบราณอีก 8 ประเภท คือ สินธุมาลี มหาสินธุมาลี วิชชุมาลี มหาวิชชุมาลี จิตรลดา มหาจิตรลดา นันททายี และมหานันททายี รวมทั้งเสริมพยางค์สองบาทสุดท้ายของโคลงแต่ละแบบและกำหนดฉันทลักษณ์ที่ทรงเรียกว่าโคลงเยี่ยงโบราณ คือ วชิรมาลี มุกตะมาลี รัตนะมาลีและจิตรมาลี เพื่อเป็นการเพิ่มแนวทางในการแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น อีกทั้งการที่พระองค์ทรงปรับเปลี่ยนลักษณะการประพันธ์โคลงซึ่งมีลักษณะของการบังคับรูปวรรณยุกต์โดยทรงเปลี่ยนไปเน้นที่การบังคับเสียงวรรณยุกต์มากกว่ารูปซึ่งถือว่าทำให้การแต่งมีความง่ายมากยิ่งขึ้น ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา ได้กล่าวว่าเป็นความเจริญงอกงามอย่างหนึ่งในด้านแบบแผนการประพันธ์ และเป็นแนวทางให้กวีและนักประพันธ์รุ่นหลังเจริญรอยตามพระยุคลบาท คือนอกจากจะรักษาของเก่า

---

[265] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

[266] เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

[267] เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

[268] เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

ของไทยเราไว้แล้ว ยังอาจสร้างสรรค์ของใหม่ขึ้นให้เป็นสมบัติของชาติอีกด้วย[269] กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงรื้อฟื้น สืบทอดและพัฒนาการแต่งคำประพันธ์ของไทยให้เจริญงอกงาม อีกทั้งเป็นการเชิญชวนให้มีผู้สนใจแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ นอกจากการแต่งคู่มือการประพันธ์ร้อยกรองเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนได้แต่งวรรณคดีได้อย่างถูกต้อง พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่อง*พระนลคำหลวง*เพื่อแสดงแบบอย่างลักษณะการประพันธ์ไทยแบบโบราณ

พระนลคำหลวง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*พระนลคำหลวง* เมื่อ พ.ศ. 2459 ซึ่งมีที่มาจากเรื่องแทรกในมหากาพย์มหาภารตะ ที่มีชื่อเรื่องว่า นโลปาขฺยานมฺ (นโลปาขยานัม) ผลงานของ เวทวฺยาส หรือมีชื่อเรียกว่า กฤษฺณไทฺวปายน เป็นกวีโบราณที่มีชื่อเสียง โดยพระองค์ได้ทรงใช้ต้นฉบับภาษาอังกฤษฉบับของ เซอร์โมเนียร์ โมเนียร์ วิลเลียมส์ ได้แปลและประพันธ์เป็นร้อยกรองภาษาอังกฤษที่ชื่อว่า NALOPAKHYANAM, STORY OF NALA, with an improved version of Dean Milman's translation. By MONIER MONIER WILLIAMS, M.A.,D.C.L. เป็นหลักในการแปลและแต่งเป็นภาษาไทย

เรื่อง*มหาภารตะ*ได้รับการยกย่องว่าเป็นมหากาพย์เรื่องสำคัญของวรรณคดีสันสกฤต โดยในเรื่อง*มหาภารตะ*ได้ปรากฏเรื่องเรื่องแทรกหรืออุปาขยาน(sub - story/interpolation)[270] จำนวนหลายเรื่อง ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งให้เรื่องนี้มีความยาวถึงแสนโศลก และเรื่องแทรกบางเรื่องก็เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย เช่น *ศกุนตลา สาวิตรี อนิรุทธ์* เรื่องพระนลก็เป็นเรื่องแทรกเรื่องหนึ่งในมหาภารตะ โดยแทรกอยู่ในวนบรรพ ตอนที่พวกเหล่ากษัตริย์ฝ่ายปาณฑพทั้งห้าแพ้สกาฝ่ายทุรโยธน์หรือฝ่ายเการพ จนเสียบ้านเมืองและต้องออกไปเดินป่า 13 ปี ระหว่างเดินทางได้พบกับฤาษีพฤหทัศวะ เหล่าพี่น้องได้รำพึงถึงความอาภัพอัปโชคของพวกตนและภรรยา ฤาษีพฤหทัศวะได้ยกตัวอย่างเรื่องพระนลและนางทมยันตีมาเล่าให้พี่น้องปาณฑพและนางเทฺราปทีฟังเพื่อเป็นการปลอบใจ ถือว่าเป็นนิทัศน์อุทาหรณ์เพื่อให้คลายความทุกข์โศก[271]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เวลาในการพระราชนิพนธ์เรื่อง*พระนลคำหลวง*ยาวนาน โดยเรื่องนี้แล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ.2457 "แต่การตรวจฉบับพิมพ์และแก้ไขแต้มเติมบทกลอนต่าง ๆ กินเวลานาน และจะทำโดยรีบร้อนไม่ได้ หนังสือจึ่งพึ่งจะได้ออกจำหน่ายในปี พ.ศ.

---

[269] ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา, **ศักดิ์ศรีนิพนธ์**, (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 221.

[270] ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา, "มหาภารตะ" **วรรณวิทยา**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 17.

[271] กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, **มหาภารตยุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2548), หน้า 101.

2459 นี้”[272] จะเห็นว่าพระองค์ทรงพิถีพิถันในการแต่งเรื่อง*พระนลคำหลวง*เป็นอย่างมาก ดังที่ใช้เวลาเฉพาะการตรวจทานก่อนพิมพ์เผยแพร่นานถึง 2 ปี โดยพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะให้เรื่อง*พระนลคำหลวง*เป็นวรรณคดีที่ทำให้ประชาชนในชาติได้ตระหนักถึงคุณค่าของวรรณคดีไทย ดังพิจารณาได้ต่อไป

(1) การชักชวนให้คนไทยตระหนักในคุณค่าของวรรณคดีไทย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ในการพระราชนิพนธ์*พระนลคำหลวง*เพื่อเป็นตัวอย่างในการแต่งคำประพันธ์ และเพื่อจะให้เป็นเครื่องชักจูงให้ประชาชนชาวไทยหันกลับมาตระหนักถึงคุณค่าของวรรณคดีไทย

⊙[14]ขอเรื่องพระนลนรวิชิต ฐิตะนิตย์ณธาตรี
เพื่อเตือนสติวรกะวี จิตะเอื้อวิชาชาญ
⊙ขอไทยผดุงกะวิวิชา สมะเหมือนณเพรงกาล
เพื่อเกียรติ์สยามกะวิวิศาล นรชาตินิยมชม[273]

⊙[11]ตูข้าสมัญญา วชิราวุโธดม
ตั้งจิตประดิษฐผสม วรกาพยะคำหลวง
⊙หวังเพื่อจะน้าวใจ กุละบุตร์สยามปวง
ให้คิดประพนธ์พ่วง พจนานิพันธ์สาร[274]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเน้นย้ำว่าทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*พระนลคำหลวง*ขึ้นมาก็เพื่อให้เป็นตัวอย่างและชักนำให้กวีไทยช่วยกันบำรุงวิชาการกวีของชาติให้ดำรงอยู่สืบไป เพื่อแสดงเกียรติภูมิของชาติ โดยพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ให้เป็นหนังสือประเภทคำหลวงตามเยี่ยงอย่างคำหลวงโบราณซึ่งเป็นหนังสือที่แต่งด้วยคำประพันธ์หลายชนิด

⊙จะเผดิมเริ่มเรื่องท้าว นามนล ราชเสย
แปลโศลกสันสฤตสน ธิไว้

[272]พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระนลคำหลวง**, (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2547), หน้า (7).

[273] เรื่องเดียวกัน, หน้า 450.

[274] เรื่องเดียวกัน, หน้า 450.

โคลงฉันท์กาพย์กลอนปน กันอยู่
ตามแบบโบราณให้ ชื่อชี้คำหลวง[275]
⊙ขอปวงนักปราชญ์เชื้อ ชาวไทย
ถ้วนทั่วจงมีใจ ดุจข้า
วิชากะวีใน สยามรัฐ
ทั้งบัดนี้บัดหน้า อย่าให้สูญพงศ์[276]
⊙ประสงค์แห่งข้าแต่ง เรื่องนล นี่ฤา
เพื่อแนะกุลบุตร์ยล เยี่ยงไว้
ดูแยบแบบประพนธ์ โคลงกาพย์ กลอนนา
เผื่อจะคิดแต่งได้ อีกบ้างอย่างดนู[277]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะเชิญชวนให้นักปราชญ์ชาวไทยมีใจรักในการกวีและรักษาสืบทอดวิชากวีของชาติต่อไปอย่างให้สูญหาย จึงได้ทรงแสดงแบบอย่างการประพันธ์และลักษณะคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆตามแบบไทยโบราณเพื่อให้เป็นตัวอย่างในการที่ผู้อื่นจะได้นำมาแต่งบ้าง พระองค์ทรงกระตุ้นให้คนไทยตระหนักถึงคุณค่าของวรรณคดีว่าเป็นสิ่งที่บ่งบอกหรือแสดงให้เห็นว่าชาติมีนักปราชญ์คือมีความเจริญทางด้านปัญญา

⊙ดูรากุลบุตรเชื้อ ชาติชาย ไทยเอย
อันชาติรุ่งเรืองฉาย เฉิดแท้
แม้ไร้กะวีอาย ทั้งชาติ เจียวพ่อ
เขาจะเยาะเล่นแม้ หมดรู้ผู้ดี
⊙กะวีสง่าแม้น มณีสาร
คำเพราะคือสังวาลย์ กอบแก้ว
ควรเพิ่มพิริยการ กะวีเวท เทอญพ่อ
กอบกิจประเสริฐแล้ว ไป่ต้องร้อนตัว
⊙อย่ากลัวถูกติพ้น เกินสมัย หน่อยเลย
ใครเยาะก็ช่างใคร อย่าเก้อ

[275] เรื่องเดียวกัน, หน้า ค.

[276] เรื่องเดียวกัน, หน้า ค.

[277] เรื่องเดียวกัน, หน้า ค.

เราไทยอักษรไทย เราแต่ง สิฮา
ใครติสิคือเส้อ ไม่รู้สีสา[278]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้ตระหนักถึงคุณค่าของวรรณศิลป์และทรงย้ำว่า นานาชาติต่างเห็นว่าการแต่งวรรณคดีเป็นการแสดงให้เห็นชาตินั้น ๆ มีผู้มีสติปัญญามีนักปราชญ์ การที่ชาติไทยมีการแต่งหนังสือโดยเฉพาะกวีนิพนธ์เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาติไทยมีความเจริญหรือความศิวิไลซ์อยู่แล้ว ดังนั้นจึงไม่ควรที่จะดูแคลนกวี

⊙นานาประเทศล้วน นับถือ
คนที่รู้หนังสือ แต่งได้
ใครเกลียดอักษรคือ คนป่า
ใครเยาะกะวีไซร้ แน่แท้คนดง[279]

จากในบทอารัมภกถา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง *พระนลคำหลวง*ให้ทำหน้าที่หลายประการด้วยกัน คือทำหน้าที่ในการสืบทอดศิลปะการประพันธ์ของไทยที่มีมาแต่โบราณ เป็นตำราแสดงลักษณะคำประพันธ์ให้ได้นำไปเป็นเรียนรู้ดูเป็นตัวอย่าง เป็นการโฆษณาเชิญชวนให้คนไทยกลับมานิยมแต่งคำประพันธ์ร้อยกรอง นับว่าเป็นการกระตุ้นให้คนในชาติตระหนักถึงคุณค่าของศิลปะดั้งเดิมของชาติและที่สำคัญเป็นการแสดงให้เห็นว่าชาติไทยมีนักปราชญ์ นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาจากตัวเรื่องในองค์ประกอบต่าง ๆ จะเห็นว่ามีความสอดคล้องและส่งเสริมให้*พระนลคำหลวง*เป็นวรรณคดีที่กระตุ้นให้เห็นคุณค่าของวรรณคดีไทย ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

(2) การแสดงแบบอย่างลักษณะคำประพันธ์ไทย

(2.1) รูปแบบ “คำหลวง”

*พระนลคำหลวง*เป็นวรรณคดีที่มีชื่อเรียกว่า “คำหลวง” และเป็น วรรณคดีคำหลวงเรื่องแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ นับตั้งแต่ในสมัยอยุธยาได้มีวรรณคดีที่มีชื่อเรียกว่า “คำหลวง” 3 เรื่อง คือ*มหาชาติคำหลวง พระมาลัยคำหลวง*และ*นันโทปนันทสูตรคำหลวง* การที่ใช้คำว่าหนังสือที่มีชื่อเรียกว่า “คำหลวง” ในที่นี้หมายถึงชื่อเรียกหนังสือยังไม่ได้หมายถึงว่าเป็นลักษณะคำประพันธ์ประเภท “คำหลวง” เนื่องจากยังมีข้อถกเถียงกันว่าวรรณคดีคำหลวงมีลักษณะหรือความ

[278] เรื่องเดียวกัน, หน้า ค.

[279] เรื่องเดียวกัน, หน้า ฆ.

หมายถึงหนังสือประเภทใด ทั้งนี้ ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับ “คำหลวง” 3 ประการ แนวคิดแรก มีความเห็นว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าแผ่นดิน แนวคิดที่สอง มีความเห็นว่าเป็นหนังสือที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และแนวคิดที่สาม มีความเห็นว่าเป็นบทประพันธ์ร้อยกรองที่แต่งด้วยคำประพันธ์หลายรูปแบบรวมกัน และได้กล่าวสรุปได้ตอนหนึ่ง (ของคำหลวงทั้งหมด) ว่า “คำหลวง” เป็นหนังสือที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประกาศให้เป็น “คำหลวง” ทั้งที่มิได้ทรงแต่งเองและหนังสือนั้นแต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองหลายแบบรวมกัน[280]

เมื่อพิจารณาจากเรื่อง*พระนลคำหลวง* พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกพระราชนิพนธ์เรื่องพระนลว่า “คำหลวง” ก็เพราะทรงพระราชนิพนธ์ด้วยคำประพันธ์หลายอย่างตามแบบโบราณ พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ให้เป็น “คำหลวง” ในความหมายที่มุ่งว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์ที่แต่งด้วยคำประพันธ์หลายชนิด ดังนั้น*พระนลคำหลวง*จึงเป็นวรรณคดีที่มีความสำคัญและถือว่ามีความยิ่งใหญ่เป็นอย่างยิ่ง ประการแรก เป็นหนังสือของพระมหากษัตริย์ ประการที่สอง เป็นหนังสือที่มีการใช้คำประพันธ์ร้อยกรองหลายชนิดรวมอยู่ในเรื่องเดียวกัน ดังที่เรื่อง*พระนลคำหลวง*แต่งด้วย ร่าย กาพย์ โคลง ฉันท์และกลอน และพระองค์ก็ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นด้วยความพิถีพิถันเป็นอย่างยิ่งเพื่อแสดงให้เห็นความรุ่มรวยทางศิลปะการประพันธ์ของชาติไทย อีกทั้งในส่วนท้ายเรื่อง “อธิบายในลักษณประพนธ์” เป็นส่วนชี้แจ้งเกี่ยวกับเรื่องลักษณะการประพันธ์ ทั้งเรื่องของฉันทลักษณ์ที่ว่า “ข้าพเจ้าได้ตั้งใจใช้ลักษณประพนธ์ต่างๆ ตามที่ใช้อยู่โดยมากเพื่อแต่งหนังสือไทย”[281] และยังได้อธิบายถึงลักษณะการเลือกใช้คำประพันธ์ในแต่ละประเภท

> โคลง มีทุกชนิดที่หาตำราได้ และมีทั้งที่จำกัดเอกโทและไม่จำกัด การที่มีโคลงครบบริบูรณทุกชนิดเช่นนี้ เพราะแท้จริงเปนแบบประพนธ์อันเหมาะแก่ภาษาไทย...กลอน มีแทบทุกชนิดที่จะต้องใช้ในการแต่งหนังสือโดยมาก... กาพย์มีทุกชนิดที่ใช้แต่งหนังสือไทย...ฉันท์ ได้เลือกเอาแต่เฉภาะที่แต่งได้โดยง่ายและสดวกแก่ภาษาไทย ซึ่งหาคำลหุได้ยากนัก[282]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าหัวทรงมีวิธีการเลือกใช้ชนิดคำประพันธ์ในการพระราชนิพนธ์ที่ทรงพยายามแสดงให้เห็นแบบอย่างลักษณะคำประพันธ์ของไทยให้ได้มากที่สุด อีกทั้งยังได้แสดงให้เห็นลำดับลักษณะคำประพันธ์ที่พระองค์ทรงใช้ในแต่ละส่วนไว้อย่างชัดเจนและ

---

[280] ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา, “คำหลวง,” ใน **วรรณวิทยา**, หน้า 83.

[281] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระนลคำหลวง**, หน้า 454

[282] เรื่องเดียวกัน, หน้า 454-455.

ละเอียดครบถ้วนตลอดทั้งเรื่อง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะแสดงแบบอย่างลักษณะคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ ไว้เพื่อให้ได้ดูเป็นตัวอย่าง กล่าวได้ว่าเรื่อง*พระนลคำหลวง*มีสถานะเป็นตำราคำประพันธ์ของไทยอีกด้วยประการหนึ่ง

(2.2) เนื้อหาและกลวิธีการประพันธ์

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ให้เป็นเรื่องราวของวรรณคดีสันสกฤต คือเรื่องแทรกในมหากาพย์*มหาภารตะ*ซึ่งเป็นมหากาพย์เรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งของชาวอินเดีย แต่งโดย ฤาษีวฺยาส คำว่า “มหาภารตะ” แปลว่า “เรื่องราวของชนภารตะผู้ยิ่งใหญ่” [283] โดยเรื่อง*มหาภารตะ*ได้รับการยกย่องว่าเป็นเรื่องที่มีคุณค่าอย่างยิ่งดูคล้ายกับเป็นหนังสือประเภทรวมสรรพวิทยาการ [284] ดังถ้อยคำสรรเสริญคุณค่าของเรื่อง*มหาภารตะ*ไว้ว่า

> เรื่องใดก็ตามที่เราพบในหนังสือเล่มนี้อันเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับจริยธรรม เรื่องการดำรงชีวิตที่ถูกที่ควร เรื่องโลกียสุข ตลอดจนถึงเรื่องความหลุดพ้นทุกข์ (โมกษะ) ล้วนมีปรากฏอยู่ในหนังสืออื่น ๆ แค่ถ้าเรื่องใดที่มหาภารตะมิได้มีมิได้เอ่ยถึงแล้ว ก็อย่าไปหาในหนังสือเล่มใด ๆ ในโลกให้ป่วยการเลย (มหาภารตะ บรรพที่ 1 บทที่ 1 โศลกที่ 261) [285]

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเรื่องพระนลมาทรงพระราชนิพนธ์เป็นคำหลวงก็เพราะมีเนื้อหาที่ดี พระนลเป็นตัวอย่างหรือคติที่ดีในเรื่องของความตั้งใจเพียรพยายามที่จะฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ จนในที่สุดก็ได้รับความสำเร็จ ในเรื่อง*มหาภารตะ* เรื่องพระนลเป็นเรื่องที่ฤาษีพฺฤหทัศวะก็ได้ยกมาเล่าให้กษัตริย์ปาณฑพฟังเป็นตัวอย่างในเหตุการณ์เดียวกัน คือ พระนลต้องเสียบ้านเมืองจากการแพ้สกา ทั้งพระนลและนางทมยันตีตกยากได้รับลำบาก แต่ก็มีความตั้งใจ อดทน เพียรพยายามจนในที่สุดก็ได้บ้านเมืองกลับคืนและได้ครองคู่กัน

⊙ทรงไชยดูเยี่ยงท้าว	นลนาถ
งำเขตนิษัธแดน	เด่นด้าว
เธอนั้นก็นิราศ	นครรัช
เพราะบาตสกาห้าว	หักหาญ

---

[283] ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา, “คำหลวง,” ใน **วรรณวิทยา**, หน้า 17.

[284] เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

[285] เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

⊙โบราณกษัตร์นั้น ทุกข์หนัก
แต่ก็ตั้งข่มจิต มั่นไว้
จึ่งข้าอุปสรรค คืนสุข ได้นา
เพียรอยู่จนตราบได้ กลับเมือง
⊙เรื่องเปนคติแท้ ถ้วนดี
เครื่องจะเตือนจิตหอม กษัตร์ไซร้
อีกนางมหิษี นลราช นั้นฤา
เปนอย่างนางอื่นได้ อย่างจำ[286]

นอกจากนั้นพระนลยังเป็นผู้มีจิตใจเมตตา ดังในตอนท้ายเรื่อง เมื่อเล่นสกาจนสามารถเอาชนะพระบุษกรซึ่งตลอดมาได้พูดจาดูถูกเหยียดหยามพระนลมาตลอด พระนลไม่เหยียบย่ำซ้ำเติมแต่มีใจเมตตากรุณาต่อผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน

⊙ตัวเจ้าได้ทำผิด ที่คิดคดขบถใจ
แต่กูเมตตาไว้ ซึ่งชีวีนบ่ฟันฟอน
⊙จงหาที่อยู่ใหม่ เพื่ออาไศรยสโมสร
ทรัพย์สินธนากร กูประสาทให้พอควร
⊙เช่นนี้กูเมตตา กรุณาอย่าสงสัย
แต่นี้อีกต่อไป จงตั้งจิตสุธรรมธร[287]

ส่วนนางทมยันตีเป็นตัวอย่างของหญิงที่ดี คือมีความจงรักภักดีต่อสามี และมีความอดทนต่อความยากลำบาก

⊙เสียเมืองเสียทรัพย์แม้ ผ้าทรง หมดแล
ซ้ำอดเจียนพระองค์ จักม้วย
จะทิ้งพระเดินดง แดนเถื่อน เดียวฤา
ข้าจะมิไปด้วย เพื่อนท้าวเธอไฉน
⊙ยามไร้โภชนะทั้ง ทนทุกข์
หวลคิดเมื่อยามสุข เพื่อนท้าว

[286] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระนลคำหลวง**, หน้า ฬ.

[287] เรื่องเดียวกัน, หน้า 435.

ยามพระจะนำบุก ไพรท่อง เถื่อนนา
เมียจะตามทุกก้าว ปลอบไท้ทูลหัว
⊙ยามผัวเปนทุกข์เศร้า โศกศัลย์
เภษัชโอสถอัน วิเศษแล้
ไป่สู้มิ่งเมียขวัญ กลอยจิต ได้เลย
แพทย์ฉลาดรู้แท้ ดั่งนี้สัตยา[288]

ในตอนจบเรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกล่าวสรุปถึงสาระสำคัญของเรื่องไว้ว่า

⊙จบเรื่องพระนลนฤปรัตน์ และสุภทระไภมี
สมคู่เสมอสมรปรี ยะสถิตสถาพร
⊙ไขข้อแสดงคติบุราณ และสมานมโนสอน
ว่าผู้สถิตสะถิระพร สุจริตสุธรรมา
⊙ถึงแม้อมิตระจะประทุษ ก็วิมุติพาลา
ปวงทุกขะโทมะนะสะสา หสะหายมลายพลัน
⊙ราชานเรศวะระทรง ทศพิธมหาธรรม์
ถึงแม้อรีพละประจัน ก็ปลาศประลัยลาน[289]

⊙ฝ่ายนางประเสริญสุมนะนา ริพิสุทธิสมกัน
ย่อมทรงสุธรรมะนิธิอัน ปะระเศรษฐะสมสตรี
....
⊙อันเบญจะธรรมศิริเศรษ ฐะวิสิษฐะโสภี
สำหรับประดับกุละนรี กละรัตนาภรณ[290]

พระนลเป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องของความตั้งใจเพียรพยายามที่จะฝันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ จนในที่สุดก็ได้รับความสำเร็จ ส่วนนางทมยันตีเป็นตัวอย่างของหญิงที่ดี กล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นว่าเรื่องพระนลเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาดี

---

[288] เรื่องเดียวกัน, หน้า 113-114.

[289] เรื่องเดียวกัน, หน้า 447.

[290] เรื่องเดียวกัน, หน้า 449.

ด้านกลวิธีการประพันธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เริ่มต้นเรื่องด้วยบทไหว้ครู “นมัสกฤติกถา” ตามขนบ กล่าวนมัสการพระพุทธเจ้า พระพิคเณศวรเทพแห่งศิลปะ พระกฤษฺณไทฺวปายน ผู้แต่งเรื่องพระนลในภาษาสันสกฤต เหล่าครูอาจารย์ที่ได้ปลูกฝังความรักในการกวีให้กับพระองค์ พระสงฆ์ สมเด็จพระบรมราชชนนี เทพเทวาและบรรพบุรุษทั้งหลายที่ปกป้องคุ้มครองบ้านเมือง และในบทสุดท้ายเป็นการขอพรเทพเทวาทั้งหลายให้ปกป้องบ้านเมืองให้มั่นคงและประชาชนอยู่อย่างมีความสุขสงบ

⊙ขอปวงสิ่งซึ่งข้อย บูชา
ช่วยขจัดพิบัติพยา ธิไชร้
ขอสยามราชอาณา จักร์มั่น อยู่เทอญ
ทวยราษฎร์ปราศทุกข์ได้ สุขซ้อนสุขเสริม[291]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะพระราชนิพนธ์เรื่อง*พระนลคำหลวง*ให้เป็นเครื่องนมัสการบูชา เพื่อขอพรให้ราชอาณาจักรสยามมีความมั่นคง ประชาชนมีความสงบสุข

ตอนต้นเป็นส่วนนิทานวัจนะ คือการเล่าเรื่องราวของมหาภารตะตั้งแต่ต้นอย่างย่อ ๆ เป็นบทนำก่อนที่จะเข้าเรื่องพระนล ด้วยกาพย์และโคลงจำนวนมากถึง 179 บท ส่วนต่อมาเป็นเรื่องพระนลที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลเนื้อหาจากฉบับภาษาอังกฤษของมอเนียร์ มอเนียร์-วิลเลียมส์ แล้วนำมาพระราชนิพนธ์เป็นคำหลวงตามแบบโบราณ โดยดัดแปลงบางส่วน

⊙ต่อไปจะจับเรื่อง พระนล
สันสกฤตมีกำกับ อยู่แล้
ในทางจะประพนธ์ เพราะอย่าง ไทยฤา
บางแห่งก็จำแก้ ดัดแปลง
⊙บางแห่งเติมต่อถ้อย พาเหียร บ้างนา
แต่ไม่ผิดใจความ เก่าไชร้
ขอท่านผู้เปรียญ สันสกฤต
จงโปรดเมตตาให้ อภัย[292]

[291] เรื่องเดียวกัน, หน้า ก.

[292] เรื่องเดียวกัน, หน้า อ.

อย่างไรก็ตาม การแปลและนำมาเปลี่ยนเป็นคำไทยและรูปแบบคำประพันธ์แบบไทย ทำให้ต้องมีการดัดแปลงไปบ้าง เช่น การพรรณนา การเล่นคำและสำนวนโยงไปถึงอารมณ์ของตัวละครแบบกวีนิพนธ์ไทย[293] เช่น ในต้นฉบับภาษาสันสกฤตโศลกที่ 4 สรรคที่ 12 ข้อความสันสกฤตเพียงโศลกเดียว โดย วิสุทธ์ บุษยกุล แปลว่า “ซับซ้อนไปด้วยชมพู่ มะม่วง สีเสียด ขาทิระ สา และเวตระเต็มไปด้วยปทุมชาติ อามลกะ ปลักษะ กทัมพะ และอุทุมพร”[294] ในเรื่อง*พระนลคำหลวง* กล่าวว่า

⊙ชมพูชมภูดี ราวกับสีสะพัตรา
มะม่วงกาญจนา เนื้ออ่อนเหลืองเรืองรองราย
⊙สีเสียดช่างเสียดสี เหมือนนารีสีเสียดชาย
เจ็บยามถูกหนามหวาย ไม่เหมือนเจ็บเล็บมือนาง
⊙ประทุมสีแดงจ้า ชื่นนาสาไม่จืดจาง
แม้ผัวเปนเพื่อนทาง ช่วยชมพลางหว่างมรรคา
⊙หอมกลิ่นกลัมพัก อกแทบหักเจียวพี่อา
คิดยามอยู่ภารา เคยอบผ้าให้เธอทรง
⊙ถึงต้นอุทุมพร โอ้อกอ่อนระทวยองค์
นึกคราราชาสรง พระเคยนั่งตั่งหรรษา
⊙ไทรย้อยละห้อยจิต คิดคำนึงถึงภรรดา
ยามครองป้องราชา เหมือนไทรร่มพระสมภาร
⊙ต้นหมากนึกหมากเมี่ยง เคยเลี้ยงในพระโรงธาร
ต้นตาลนึกใบตาล อยู่งานพัดจอมปัถพี[295]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับและเพิ่มเติมตามลักษณะของวรรณคดีไทย การพรรณนาอารมณ์เศร้าโศกของนางทมยันตีที่ต้องพลัดพรากจากพระนลและเดินทางในป่าตามลำพังได้รับความลำบากทั้งกายและใจ แต่ถึงแม้จะเศร้าโศกเพียงใดยังคงมีความเพลิดเพลินใจไปกับธรรมชาติที่สวยงาม ขณะเดียวกันยิ่งทำให้คิดถึงพระนลยิ่งนัก การพรรณนาเปรียบเทียบสิ่งที่ได้พบเห็นระหว่างทางกับการหวนคิดถึงคนรัก เป็นลักษณะเด่นของวรรณคดี

---

[293] วิสุทธิ์ บุษยกุล, “จากนโลปาขยานัมมาเป็นพระนลคำหลวงและพระนลคำฉันท์” **มหากาพย์มหาภารตะ: ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า, 97

[294] เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

[295] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระนลคำหลวง**, หน้า 155.

ประเภทนิราศ การปรับเปลี่ยนจากต้นฉบับเช่นนี้นอกจากจะทำให้เกิดความไพเราะยิ่งนักแล้ว ยังอาจกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นการถ่ายทอดเรื่องราววรรณคดีสันสกฤตมาเป็นฉบับพากย์ไทยด้วยภาษาวรรณศิลป์ชั้นเลิศ

(3) คู่มือการอ่านพระนลคำหลวง

ส่วนท้ายสุดภาคอภิธาน เป็นส่วนที่แสดงความหมายและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับคำศัพท์ที่ปรากฏในเรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชี้แจงว่าเป็นส่วนที่พระองค์มิได้ทรงตั้งใจที่จะให้เปนที่รวบรวมศัพท์โดยละเอียดละออถ้วนทั่วไปทุกศัพท์บรรดาที่ใช้ในหนังสือ[296] มีเกณฑ์การเลือกคือ (1) เปนนามบุคคล (2) เปนศัพท์ที่ไม่ใคร่จะพบในหนังสืออื่น ๆ (3) เปนศัพท์ซึ่งมักพบแต่ในหนังสือเก่า ๆ หรือในจินตกะวีนิพนธ์ (4) เปนศัพท์ซึ่งได้ใช้ผิดเพี้ยนไปจากคำแปลเดิม และมิได้ทรงจำกัดอยู่ที่ศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤตเท่านั้น รวมถึงภาษาไทยและเขมรที่เป็นคำเก่า อีกทั้งยังได้มีวิธีลำดับคำโดยจัดเปนอักขรานุกรมอย่างเข้มงวดแท้กล่าวคือลำดับตามตัวอักษรที่มีต่อตามกันในคำ 1 ๆ[297] รวมถึงที่มาแห่งศัพท์ไว้ด้วยอักษรย่อ

ทั้งนี้ สามารถจำแนกอภิธานศัพท์ได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก เป็นชื่อตัวละครซึ่งปรากฏในเรื่อง*พระนลคำหลง*รวมถึงเรื่อง*มหาภารตะ* เนื่องจากตัวละครมีจำนวนมากและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันหลายชั้น ดังนั้น นอกจากจะทรงแสดงความหมายของคำศัพท์แล้วยังได้แสดงประวัติความเป็นมาของตัวละครนั้นอย่างละเอียดอีกด้วย ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการให้รายละเอียดเกี่ยวกับตัวละครและเรื่องมหาภารตะ กลุ่มที่สองคือคำศัพท์ทั่วไปที่ไม่ค่อยได้พบหรือเป็นคำศัพท์ที่ใช้ในการแต่งคำประพันธ์เท่านั้น เป็นการนำมาอธิบายทั้งชนิดของคำ ความหมาย การนำไปใช้ และยกตัวอย่างคำที่นิยมใช้เหมือนกัน ซึ่งเป็นการให้ความรู้เรื่องคำศัพท์ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งกับการแต่งคำประพันธ์ จากเกณฑ์ในการเลือกอธิบายคำศัพท์และการอธิบายศัพท์แต่ละคำได้แสดงให้เห็นว่า ส่วนสุดท้ายนี้เป็นคู่มือสำหรับการอ่านเรื่องพระนลคำหลงให้ได้ความที่สมบูรณ์ รวมไปถึงการให้ความรู้เรื่องมหาภารตะซึ่งเป็นเรื่องหลักอีกด้วย

จากการพิจารณาจากการเลือกเรื่อง ความสำคัญของเรื่อง*มหาภารตะ* พระราชประสงค์ในการพระราชนิพนธ์เป็นรูปแบบคำหลงรวมถึงองค์ประกอบ ต่าง ๆ ของเรื่อง*พระนลคำหลง* ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*พระนลคำหลง*ขึ้นมาเพื่อให้เห็นแบบอย่างศิลปะการประพันธ์ของชาติ คือเป็นการแสดงให้เห็นว่าชาติไทยมีความรุ่มรวยทางฉันทลักษณ์ที่ได้สืบต่อกันมาอย่างยาวนาน นอกจากนั้น*พระนลคำหลง*ยังทำหน้าที่เป็นตำราประพันธศาสตร์ของไทย เพื่อสืบทอดการแต่งกวีนิพนธ์ของไทยต่อไปอีกด้วย

---

[296] เรื่องเดียวกัน, หน้า 466.

[297] เรื่องเดียวกัน, หน้า 466.

ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสตอบในการที่กรรมการวรรณคดีสโมสรและกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณถวายประกาศนียบัตรวรรณคดีสโมสรและเหรียญวชิรญาณ วันที่ 6 มกราคม พ.ศ.2459 ความว่า

> การที่ข้าพเจ้าได้รับประกาศนียบัตรนี้เป็นครั้งแรก ก็ย่อมเป็นที่ปีติยินดีในส่วนตัวข้าพเจ้าเป็นอันมากและหวังด้วยว่าจะไม่ใช่ข้าพเจ้าคนเดียว ที่จะได้ประกาศนียบัตรและเหรียญนี้ ต่อไปคงจะมีกวีนักเลงหนังสือไทยอุตส่าห์พยายาม ที่จะได้รับอีกเป็นอันมาก[298]

ความในพระราชดำรัสยิ่งเป็นการย้ำให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้*พระนลคำหลวง*เป็นวรรณคดีเรื่องสำคัญที่แสดงให้เห็นลักษณะที่เด่นของวรรณคดีไทย เป็นวรรณคดีแบบอย่างที่ดีเด่นทั้งการประพันธ์และเนื้อหาสอดคล้องกับหลักการพิจารณาในวรรณคดีสโมสรเพื่อเป็นตัวอย่างให้แก่กวีไทยอื่น ๆ ได้สร้างสรรค์ผลงานวรรณคดีชั้นเลิศขึ้นมาอีกจำนวนมาก ๆ และเพื่อแสดงให้เห็นความเจริญของวงวรรณคดีไทยซึ่งเป็นเครื่องหมายอย่างหนึ่งของความเจริญของชาติ

5.5.1.2 การเชื่อมโยงวรรณคดีเรื่องสำคัญของชาติกับวรรณคดีอินเดีย

นอกจากการฟื้นฟูและแสดงแบบอย่างการแต่งคำประพันธ์ของไทยที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีส่วนหนึ่งเพื่อแสดงให้เห็นว่า วรรณคดีไทยมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวรรณคดีอินเดีย ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นชาติที่ได้รับการยกย่องว่ามีอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองมาเป็นเวลายาวนาน ดังพิจารณาได้ต่อไปนี้

5.5.1.2.1 การให้ความรู้เรื่องที่มา เนื้อหาและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องรามเกียรติ์

บ่อเกิดรามเกียรติ์, บทโขนรามเกียรติ์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ว่าตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏวรรณคดีเรื่อง*รามเกียรติ์*ในทุกรัชกาล พระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ทรงถือเป็นราชประเพณีที่จะต้องทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง

---

[298] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชดำรัสรวมร้อยครั้ง**, หน้า 125.

*รามเกียรติ์*ซึ่งได้เนื้อหามาจากรามายณะของอินเดียเป็นฉบับประจำรัชกาล[299] กล่าวได้ว่าเรื่อง*รามเกียรติ์*เป็นวรรณคดีเรื่องสำคัญของวงวรรณคดีไทยที่ได้มีการสืบทอดมาโดยตลอดในรูปแบบต่าง ๆ กันไป

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่อง*รามเกียรติ์*เช่นกัน แต่มีลักษณะที่แตกต่างออกไป เนื่องมาจากพระองค์ทรงให้ความสนพระราชหฤทัยที่จะสืบสวนสอบสวนเรื่องราว*รามเกียรติ์*ของไทยว่ามีต้นฉบับมาจากที่ใด ดังความในพระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัตติวงศ์ ร.ศ.129

> หม่อมฉันได้มีความสงสัยอยู่นานแล้วว่ารามเกียรติ์ของเราตามที่ได้ใช้กันอยู่แต่เดิมนั้น จะไปได้ใช้ต้นฉบับมาจากไหนบ้างหรือเปล่า จึงได้พยามยามสืบเสาะหาหนังสือรามายนะอยู่ ที่ถาม ๆ ไปโดยมากจะได้รับคำตอบมาว่า “out of print” ดังนี้ หมดท่าเข้าเต็มที จึ่งไปลองพูดกับเบ็กเก็ตซึ่งในเวลานั้นเป็นอุปทูตอังกฤษอยู่ เบ็กเก็ตมีหนังสือไปถามที่หอสมุดรัฐบาลอินเดีย จึ่งได้ชื่อผู้พิมพ์หนังสือรามายนะมา 2 ราย ได้สั่งไปทั้ง 2 ราย ได้มารายละเล่ม เล่มแรกที่ได้มาเรียกว่า “ รามายนะของตุลลิทาส คือเรื่องราวรามายนะที่โยคีชื่อตุลลิทาสได้รจนาขึ้นใหม่ ตามเค้าเรื่องรามายนะของวาลมิกิ สำหรับสอนลัทธิพราหมณ์คณะไวษนะวะ (คือพวกถือพระพิษณุ) คนอังกฤษชื่อ Growse ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ หนังสือเล่มนี้ใช้ไม่ใคร่ได้เพราะ “อิน” เหลือประมาณ กว่าจะอ่านได้เรื่องก็นาน เพราะมีสอนศาสนาเจืออยู่ในนั้นตลอด แต่ก็ได้ความรู้เบ็ดเตล็ดหลายประการ ซึ่งจะพอได้ใช้ประโยชน์ในการแต่งหนังสืออื่น ๆ ต่อมาได้หนังสือรามายนะอีกเล่ม 1 เรียกว่า “รามายนะของวาลมิกิ” ซึ่งถือกันว่าเป็นฉบับดึกดำบรรพ์แท้ คนอังกฤษชื่อ Griffiths เป็นผู้แปลและ แต่งเป็นกลอนอย่างอังกฤษเล่มนี้ได้ใช้เป็นหลักสำหรับแต่งบทโขนที่ได้ เล่นมาแล้ว[300]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*บ่อเกิดรามเกียรติ์*โดยทรงศึกษาค้นคว้ามาจากต้นเรื่องเดิมคือวรรณคดีสันสกฤตเรื่องมหากาพย์*รามายณะ*เพื่อนำมาใช้เทียบเคียงกับเรื่อง*รามเกียรติ์* นับว่าเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาและรายละเอียดต่าง ๆ

---

[299] ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, “มหาภารตะในทรรศนะของคนไทย,” ใน **เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ มหาภารตะ: ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทยครั้งที่ 2**, (กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 24.

[300] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอนริศรานุวัดติวงศ์, **ชุมนุมบทละครและบทขับร้อง**, (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2515), หน้า 22.

> ข้าพเจ้ามาคำนึงดูถึงเรื่องรามเกียรติ์ อันเป็นเรื่องราวสำคัญที่ชาวไทยเรารู้จักกันดีอย่างซึมทราบก็จริงอยู่ แต่มีน้อยตัวนักที่จะทราบว่ามีมูลมาจากไหน ข้าพเจ้าเองก็ได้เคยรู้สึกเช่นนี้มาแล้ว แต่ก่อน ๆ จึงได้ตั้งใจเที่ยวค้นคว้าหาความรู้เรื่องนี้ ตั้งความพยายามแล้วหลายปีกว่าจะหาหนังสือได้เท่าที่พอใจ ... จนมาบัดนี้รู้สึกว่าได้ความรู้พอที่จะขยายให้พวกนักเลงหนังสือด้วยกันฟังบ้างแล้ว...หวังใจว่าผู้ที่ได้รับไปจะได้ใช้เป็นประโยชน์ในทางเปรียบเทียบและสอบทานกับข้อความที่มีอยู่...หวังว่าจะเป็นทางบำรุงความรู้บ้างไม่มากก็น้อย [301]

> ความตั้งใจของข้าพเจ้าก็มีอยู่แต่ว่าจะแนะหัวข้อหรือตั้งโครงไว้สำหรับผู้ที่พอใจในทางหนังสือจะได้พิจารณาต่อไปอีกเท่านั้น และถ้าแม้ข้อความที่ข้าพเจ้าได้เขียนมาแล้วนี้เป็นเครื่องช่วยบำรุงความรู้ในทางหนังสือไทยขึ้นบ้างแม้แต่เล็กน้อยปานใด ข้าพเจ้าก็จะรู้สึกพอใจ [302]

สังคมไทยได้รับรู้เรื่อง*รามเกียรติ์*อย่างแพร่หลายมาตั้งแต่ในอดีต ทั้งวรรณคดีราชสำนักและวรรณคดีท้องถิ่นได้มีการถ่ายทอดมาเป็นระยะเวลานาน แต่*นิทานพระราม*และ*รามเกียรติ์*ของไทยมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเรื่อง*รามายณะ*หลายประการ และเรื่อง*รามเกียรติ์*เป็นวรรณคดีเรื่องที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระราชนิพนธ์*บ่อเกิดรามเกียรติ์*เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของเรื่อง*รามเกียรติ์*

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเรื่องราวของ*รามยณะ*ฉบับต่าง ๆ ที่ปรากฏในอินเดียโดยเน้นไปที่ฉบับสันสกฤตและฉบับฮินดู สำหรับฉบับสันสกฤต พระองค์ทรงอธิบายตั้งแต่ประวัติผู้แต่งคือวาลมิกิ ช่วงเวลาในการแต่ง ลักษณะคำประพันธ์ แสดงเรื่องราวย่อ ๆ ของ*รามายณะ* ตอนใดที่มีความแตกต่างไปจาก*รามเกียรติ์*ของไทยก็จะทรงชี้ให้เห็นข้อที่แตกต่างกัน ส่วนฉบับฮินดู พระองค์ทรงแสดงรายละเอียดว่าผู้แต่งคือตุลสิทาส ทรงเห็นว่าฉบับนี้มุ่งไปการอธิบายด้านศาสนา นอกจากนั้นพระองค์ทรงแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับคัมภีร์และหนังสือต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่อง*รามายณะ* เช่น *ปุราณะ ราโมปาขฺยาณ มหาวีรจาริต หนุมานนาฏกะ* กล่าวได้ว่าพระราชนิพนธ์เรื่อง*บ่อเกิดรามเกียรติ์*เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับต้นเรื่อง*รามเกียรติ์*ของไทยที่น่าจะมีที่มาจากรามายณะฉบับสันสกฤต วิษณุปุราณะและหนุมานนาฏกะ ถ่ายทอดผ่านทางพราหมณ์ที่ได้เล่าต่อมาให้คนไทยได้ฟังกันทำให้มีการผสมผสานเนื้อหาหลายฉบับ นอกจากให้ความรู้เรื่องที่มา

---

[301] เรื่องเดียวกัน, หน้า 706.

[302] เรื่องเดียวกัน, หน้า 818.

ของ*รามเกียรติ์* ยังเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีเรื่องสำคัญของอินเดียอีกด้วย

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่อง*รามเกียรติ์* เป็นบทละครดึกดำบรรพ์เพื่อใช้ในการเล่นโขน แต่ไม่ได้ทรงพระราชนิพนธ์ให้เป็นเรื่องที่มีเนื้อหาติดต่อกัน คัดเลือกเฉพาะตอนที่เหมาะสมกับการแสดงโขน มีจำนวน 16 ตอน คือ พระอรชุนกับทศกรรฐ์ ปราบตาฑะกา อภิเษกสมรส สูรปะนขามาหึง พระรามตามกวาง เผาลงกา พิเภษณ์ถูกขับ นางลอย จองถนน ศุกะสารัณปลอมพล สุครีพหักฉัตร องคทสื่อสาร นาคบาศ พรหมาสตร์ กลสุขาจารและพิธีกุมภนิยา นอกจากนั้น พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทเบิกโรงไว้ 3 ตอน คือ สุดาวตาร ฤษีเสี่ยงลูก และรามสูรชิงแก้ว

ละครดึกดำบรรพ์เป็นละครที่เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้คิดการละครชนิดนี้ คือเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ มีลักษณะแบ่งเรื่องเป็นฉาก มีบทพากย์บทร้อง บทเจรจาและมีบทกำกับตัวละคร กำกับเวที พร้อมทั้งบทกำกับฉาก แต่ทั้งนี้ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อพิจารณาจากการใช้คำตั้งชื่อบทโขนต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์น่าจะทรงใช้คำว่า “ละครดึกดำบรรพ์” ในความหมายของโขน[303] การที่ทรงใช้กับพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่า พระองค์อาจจะไม่ได้ใช้ในความหมายเดียวกับละครดึกดำบรรพ์ของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ แต่อาจเป็นคำเดียวกับ “ดึกดำบรรพ์” ที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาลสมัยอยุธยา[304] ซึ่งกล่าวถึงการเล่นชนิดที่เรียกว่า “ชักนาคดึกดำบรรพ์” ในพระราชพิธีอินทราภิเษกที่มีข้อความว่า “ชักนาคดึกดำบรรพ์ อสูรชักหัว เทพดาชักหาง พานรอยู่ปลายหาง”[305] และน่าจะเลียนแบบอย่างมาจากการแสดงละคอนสันสกฤต เรื่องกวนน้ำอมฤต[306] อีกทั้งมีความสอดคล้องกันกับเรื่อง*รามเกียรติ์*ก็เป็นเรื่องพระอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์เทพสำคัญของอินเดีย ประกอบกับการที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บ่อเกิดรามเกียรติ์ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ กล่าวว่า คงจะมีพระราชประสงค์ที่จะสื่อว่า เรื่อง*รามเกียรติ์*ที่ทรงพระราชนิพนธ์เป็นเรื่อง “ดึกดำบรรพ์” ทำนองเรื่องประเภท “ปุราณะ” หรือ “อิติหาสะ” ซึ่งเป็นตำนานปรัมปราที่เกี่ยวกับเทพหรือกษัตริย์โบราณของอินเดียนั่นเอง[307]

---

[303] มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, “พระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ใน **มณีปิ่นนิพนธ์**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 197.

[304] เรื่องเดียวกัน, หน้า 197.

[305] ธนิต อยู่โพธิ์, **โขนภาคต้นว่าด้วยตำนานและทฤษฎี**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2496), หน้า 18.

[306] เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

[307] มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, “ พระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ใน **มณีปิ่นนิพนธ์**, หน้า 200.

ถ้าพิจารณาตามแนวคิดข้างต้นก็จะมีลักษณะที่สอดคล้องกับการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เพื่อใช้แสดงโขนโดยเฉพาะ เพราะการละเล่นชนิดที่เรียกว่า “ชักนาคดึกดำบรรพ์” ได้ถูกดัดแปลงแล้วนำศิลปะชนิดต่าง ๆ ของกระบี่กระบองและหนังเข้ามาผสมส่วนกันไว้ในภายหลัง จนเกิดเป็นนาฏกรรมขึ้นอีกชนิดหนึ่ง เรียกกันว่า “โขน”[308]

> บทละครเรื่องรามเกียรติ์ที่รวมอยู่ในเล่มนี้เป็นบทที่ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นเป็นครั้งคราวสำหรับเล่นโขน มิได้ตั้งใจให้เป็นหนังสือกวีนิพนธ์สำหรับอ่านเพราะ ๆ หรือดำเนินเรื่องราวติดต่อกันฉะนั้นเลย บทเหล่านี้ได้แต่งขึ้นสำหรับความสะดวกแก่การเล่นโขนโดยแท้ จึงมีทั้งคำกลอนเป็นบทร้อง ทั้งบทพากย์และเจรจาอย่างโขนระคนกันอยู่ตามแต่จะเหมาะแก่การออกโรงจริง ๆ[309]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดการแสดงโขน ดังจะเห็นได้จากการโปรดเกล้าฯ ให้มหาดเล็กเล่นโขนตามแบบประเพณี เรียกว่า “โขนสมัครเล่น” ดังที่ได้มีหลักฐานบันทึกไว้ในสูจิบัตร เมื่อคราวแสดงในงานเปิดโรงเรียนนายร้อยทหารบก เมื่อ พ.ศ. 2452 ความว่า

> โขนโรงนี้ เรียกนามว่า “โขนสมัครเล่น” เพราะผู้เล่นเล่นด้วยความสมัครเอง ไม่ใช่ถูกเกณฑ์หรือเห็นแก่สินจ้าง มีความประสงค์แต่จะให้ผู้ที่มีคุ้ยเคยชอบพอกัน และที่เป็นคนชั้นเดียวกันมีความรื่นเริง และเพื่อไม่ให้หลงลืมว่า ศิลปวิทยาการเต้นรำไม่ต้องเป็นของฝรั่งจึงจะดูได้ ของโบราณของไทยเรามีอยู่ ไม่ควรจะให้เสื่อมสูญไปเสีย...ถ้าแม้ว่าผู้ที่ดูรู้สึกว่าสนุก และแลเห็นอยู่ว่าการเล่นอย่างไทยแท้ก็เป็นสิ่งที่ควรดูอยู่...[310]

ดังนั้น การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*รามเกียรติ์*เพื่อนำมาใช้แสดงละครในรูปแบบโขนโดยเฉพาะ ก็เพื่อแสดงให้เห็นคุณค่าของศิลปะการแสดงของชาติที่มีมาแต่โบราณและอาจกล่าวได้ว่าเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของ

---

[308] ธนิต อยู่โพธิ์, **โขนภาคต้น ว่าด้วยตำนานและทฤษฎี**, หน้า 16.

[309] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **รามเกียรติ์บทร้องและบทพากย์**, (พระนคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2502), หน้า ก-ข.

[310] ธนิต อยู่โพธิ์, **โขนภาคต้น ว่าด้วยตำนานและทฤษฎี**, หน้า 75.

ศิลปะการแสดงของไทยกับอินเดีย ดังที่พระองค์ทรงกล่าวไว้ว่า “ไม่ใช่แต่มโนห์ราเท่านั้นที่จะเป็นของที่ไทยเราเอาอย่างอินเดีย ถึงโขนและละคอนร้องก็ได้เขาเป็นครูเหมือนกัน”[311]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้บทละครเรื่อง*รามเกียรติ์*ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นแบบฉบับในตอน สุดาวตาร รามสูรชิงแก้ว เผาลงกา พรหมาสตร์และพิธีกุมภนิยา และทรงใช้บทละครเรื่อง*รามเกียรติ์*ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นต้นแบบในตอนนางลอย โดยพระองค์ได้ทรงกล่าวไว้ว่า “ถึงข้าพเจ้าแต่งขึ้นใหม่ก็คงสู้บทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ไม่ได้เลยเป็นแน่นอน[312]

ทั้งนี้ มีบทพระราชนิพนธ์อีกส่วนหนึ่งที่กล่าวได้ว่าเป็นการพระราชนิพนธ์เรื่อง*รามเกียรติ์*ที่มีความแตกต่างออกไป เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์โดย “ข้าพเจ้าได้ตั้งใจไว้แล้วว่าจะดำเนินเรื่องตามข้อความที่แสดงในรามายณะ”[313] ซึ่งมีจำนวนถึง 11 ตอน คือ พระอรชุนกับทศกรรฐ์ ปราบตาฑะกา อภิเษกสมรส สูรปะนขามาหึง พระรามตามกวางพิเภษณ์ถูกขับ จองถนน ศุกะสารัณปลอมพล สุครีพหักฉัตร องคทสื่อสารและนาคบาศ

> ....ข้าพเจ้าขอชี้แจงว่า ความในบทรามเกียรติ์ของข้าพเจ้านี้ ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นตามข้อความอันมีอยู่ใน “รามยณะ” ของพระวาลมิกิพรหมฤษีอันมีฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ฉะนั้นท่านผู้อ่านจะสังเกตเห็นได้ว่า ข้อความดำเนินเรื่องมีที่ผิดกับพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์รัชกาลที่ 1 และที่ 2 อย่างหลายแห่ง ข้าพเจ้าขอออกตัวว่าข้าพเจ้ามิได้ตั้งใจเลยที่จะแต่งบทเหล่านี้ขึ้นใหม่เพื่อแข่งขันกับพระราชนิพนธ์เก่า เป็นแต่มีความตั้งใจที่จะดำเนินเรื่องโดยทางที่แปลกกว่าที่เคยมีมาแล้ว เพื่อชวนให้คนดูนึกแปลกใจหน่อยเท่านั้น[314]

บทละคร*รามเกียรติ์*ฉบับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการนำเนื้อหาจากคัมภีร์รามายณะมาใช้ในการพระราชนิพนธ์ นอกจากนั้นพระองค์ได้ทรงเปลี่ยนวิธีการเขียนชื่อตัวละครต่าง ๆ ให้ตรงกับฉบับรามายณะ เช่น “พระลักษมณ์” แทน “พระลักษณ์” “ที่เขียนสะกดใหม่เช่นนี้เพื่อให้ถูกต้องตามของเดิมในคัมภีร์รามายณะ ไม่ใช่แผลงเล่นเฉย ๆ”[315] อย่างไรก็ตาม พระองค์ได้

---

[311] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ศกุนตลา มัทนะพาธา ท้าวแสนปม ประมวลสุภาษิต**, (กรุงเทพฯ: โพธิ์สามต้นการพิมพ์, 2513), หน้า 68.

[312] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **รามเกียรติ์บทร้องและบทพากย์**, หน้า ก-ข.

[313] เรื่องเดียวกัน, หน้า ข.

[314] เรื่องเดียวกัน, หน้า ก-ข.

[315] เรื่องเดียวกัน, หน้า ค.

ทรงกล่าวว่าบทละครโขนเรื่อง*รามเกียรติ์*ไม่ได้มีความแตกต่างออกไปจากเรื่อง*รามเกียรติ์*แบบเดิม โดยสิ้นเชิง “แท้จริงเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ของข้าพเจ้ากับฉบับพระราชนิพนธ์ก่อน ๆ นี้ก็ไม่ผิดเพี้ยนกันปานใดนัก เป็นแต่แปลกในวิธีการดำเนินเรื่องบางตอนเท่านั้น”[316]

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์มุ่งค้นคว้าเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาและเนื้อเรื่อง*รามเกียรติ์*แท้จริงที่มาจากต้นกำเนิดคือเรื่อง*รามายณะ* และการพระราชนิพนธ์เรื่อง*รามเกียรติ์*เป็นบทละครสำหรับการเล่นโขน ซึ่งมีทั้งเนื้อหาตามสำนวนเดิมและเนื้อหาจาก*รามายณะ* นอกจากจะเป็นการสร้างสรรค์ผลงานวรรณคดีขึ้นมาเพิ่มเติมให้มีความแตกต่างไปจากเดิมประกอบกับการนำไปใช้ในการแสดงอีกแบบหนึ่ง กล่าวได้ว่าเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมไทยและอินเดียที่มีต่อกันมายาวนาน

อย่างไรก็ตาม มีพระราชนิพนธ์อีก 2 เรื่องที่แม้มิใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง*รามเกียรติ์* โดยตรง แต่กล่าวได้ว่ามีความเกี่ยวข้องเกี่ยวกับความเป็นมา คือ*ลิลิตนารายณ์สิบปาง*และ*พระผู้เป็นเจ้าของพราหมณ์* ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการเสริมความรู้และเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยและวรรณคดีอินเดียให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ลิลิตนารายณ์สิบปาง, พระผู้เป็นเจ้าของพราหมณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ลิลิตนารายณ์สิบปาง* เมื่อ พ.ศ. 2465 ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงพระราชนิพนธ์เพื่อพระราชทานแก่สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินีที่ทรงมีความสนพระราชหฤทัยในเรื่องการอวตารของพระนารายณ์ แต่จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะพระราชนิพนธ์ให้เป็นหนังสือไทยที่แสดงเรื่องราวของพระนารายณ์เทพเจ้าองค์สำคัญของศาสนาฮินดูอย่างถูกต้องตามแบบอย่างตำนานเทพเจ้าของฮินดู

> ข้าพเจ้าจำได้ว่า ได้เคยอ่านเรื่องนารายณ์สิบปางในสมุดเล่มหนึ่ง... ในหนังสือนั้นมีเรื่องนารายณ์สิบปางกล่าวไว้แต่ย่อ ๆ และไม่ปรากฏว่าได้มาจากตำหรับใด อีกทั้งในจำนวนสิบปางนั้นก็เรียงลำดับไม่ตรงกับตำหรับข้างศาสนาพราหมณ์ ... ข้าพเจ้าจึงตกลงใจว่า ในการที่จะแต่งเรื่องนารายณ์สิบปางขึ้นใหม่ จะไม่ดำเนินความตามหนังสือที่กล่าว...ข้าพเจ้ามีหนังสือภาษาอังกฤษอยู่เล่ม 1 เรียกว่า “ฮินดูมิทอลอจี” โดย เจ. ดับลยู . วินกินส์ (Hindu Mythology, by J.W> Wilkins.), ซึ่งมีเรื่องนารายน์สิบปางอันผู้แต่งได้เก็บข้อความ

[316] เรื่องเดียวกัน, หน้า จ.

> โดยสังเขปจากคัมภีร์ต่าง ๆ ในไสยสาสตร์ ข้าพเจ้าตกลงใจใช้หนังสือเล่มนี้เป็นหลัก โดยเข้าใจว่าคงจะได้ความใกล้ข้างถูกตามของเดิมพอประมาณ[317]

เรื่องราวของเทพเจ้าของศาสนาฮินดูมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของคนไทยในหลาย ๆ ด้าน ด้านวรรณคดีเรื่องราวของเทพเจ้าทั้งสามคือ พระอิศวรหรือพระศิวะ พระนารายณ์และพระพรหมมีปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยหลายเรื่องโดยเฉพาะพระนารายณ์มีความสัมพันธ์โดยตรงกับเรื่อง*รามเกียรติ์* ถึงแม้ว่าเรื่อง*นารายณ์สิบปาง*จะมิใช่เรื่องราวของพระรามนางสีดาโดยตรง แต่ก็มีความเกี่ยวข้องและมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะพระรามคืออวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์

ทั้งนี้ ก่อนหน้าที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ลิลิตนารายณ์สิบปาง* ในปี พ.ศ.2456 พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*พระผู้เป็นเจ้าของพราหมณ์* ที่เป็นการรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้าของศาสนาฮินดูโดยเน้นไปที่มีความเกี่ยวข้องกับพระนารายณ์ ที่มีการสันนิษฐานว่า “พระองค์ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะพิมพ์ไว้ข้างต้นพระราชนิพนธ์เรื่องนารายณ์สิบปาง แล้วภายหลังจะเป็นด้วยทรงเห็นว่าเนื้อความละเอียดเกินไป จึงได้งดเสีย”[318] โดยพระองค์ได้แสดงพระราชดำริถึงเรื่องนารายณ์สิบปางฉบับที่เคยมีมาว่า มีเรื่องราวที่ไม่ตรงตามคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งทรงเห็นว่าเป็นการเสื่อมเสียเกียรติของวงหนังสือไทย

> เรื่องนารายณ์สิบปางตามที่ไทยเราเล่า ๆ กันมา และซึ่งได้เคยพิมพ์แล้วที่โรงพิมพ์หลวงแต่ต้นรัชกาลที่ 5 นั้น เป็นเรื่องที่เก็บเล็กผสมน้อย ไม่สู้จะได้ข้อความที่ดี ๆ ของเขามาไว้ ทั้งสังเกตดูเนื้อเรื่องที่ไม่สู้จะละเอียดและมักมีแต่ข้อความที่ไม่มีแก่นสารนั้นจะเป็นด้วยได้ฉบับไม่ดีมา หรือเป็นแต่ฟังพราหมณ์ด้วยปากแล้วจดไว้หรือประการใดก็ไม่แน่ แต่ดูอยู่ข้างจะเสื่อมเสียเกียรติยศแห่งหนังสือไทยที่ปล่อยให้เป็นอยู่เช่นนั้น ข้าพเจ้าได้พยายามรวบรวมขึ้นเสียใหม่ เก็บข้อความตามหนังสือที่พอจะหยิบค้นได้ในเวลานี้[319]

เรื่องราวของนารายณ์สิบปางมีการเผยแพร่ในสังคมไทยมาเป็นเวลานานแล้ว บาหยัน อิ่มสำราญ ได้ศึกษาชุดความรู้ (discourse) ของนารายณ์สิบปาง พบว่ามีปรากฏมาทั้งที่เป็นลายลักษณ์ เช่น เรื่อง*อนิรุทธิ์คำฉันท์*ที่กล่าวถึงการอวตารของพระนารายณ์มาเป็นพระกฤษณะ หรือที่

---

[317] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ลิลิตนารายณ์สิบปาง, (**พระนคร: ชูสิน, 2496), หน้า (1)-(2).

[318] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “คำนำของกรมศิลปากร,” ใน **พระเป็นเจ้าของพราหมณ์**, (มปท, 2517), หน้า คำนำ.

[319] เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

แพร่หลายอย่างยิ่งก็คือการอวตารของพระนารายณ์มาเป็นพระรามใน*รามเกียรติ์* และยังมีปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมในสถานที่ต่าง ๆ[320] ทั้งนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้มีการพิมพ์เรื่อง*นารายณ์สิบปาง*สำนวนต่าง ๆ 4 สำนวน คือ *นารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวง นารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์วัชรินทร์ นารายณ์สิบปางฉบับคุณหญิงเลื่อน* และ*นารายณ์สิบปางฉบับหอสมุดแห่งชาติ*[321]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวิพากษ์*นารายณ์สิบปาง*สำนวนก่อนหน้านั้นว่ามีลักษณะที่ไม่ถูกต้องอยู่หลายประการ เช่น มีชื่อปางและลำดับไม่ตรงกัน "ข้างฝ่ายเราคงมีตรงกับของเขาอยู่ 7 ปาง ...แต่ถึงที่ตรงกันเช่นนี้แล้ว ก็วางลำดับผิดกัน"[322] หรือในปางทวิชาวตาร การนำเสนอความผิดไปจากเรื่องเดิมทำให้เรื่องบกพร่องผิดความหมายไป พระองค์ทรงเห็นว่า "ตามเรื่องที่แถลงไว้เช่นนี้ นับว่าเปนการบกพร่องจนทำให้เรื่องเดิมของเขาเสียทีเดียว"[323] "ฉะนั้นข้าพเจ้ารู้สึกยินดีที่ได้มีโอกาสแถลงเรื่องตามที่มีมาจริงทางไสยศาสตร์"[324] เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าทั้งสี่ฉบับเรียงปางสุดท้ายคือ รามาวตาร (อวตารเป็นพระราม) ซึ่งไม่ตรงกับในฉบับอินเดียอยู่ปางที่ 7 โดยปางสุดท้าย คือ กัลกยาวตาร (เป็นมหาบุรุษขี่ม้าขาว) การที่ฉบับไทยกำหนดให้ปางสุดท้ายเป็นรามาวตารก็น่าจะเป็นเพราะเป็นปางที่พระนารายณ์อวตารมาเป็นพระรามสอดคล้องกับเรื่องรามเกียรติ์ พระองค์จึงมีพระราชประสงค์ที่จะแสดงเรื่องราวการอวตารสิบปางสำคัญ "ในที่นี้จะกล่าวแต่เฉพาะถึงสิบปางซึ่งชาวมัธยมประเทศถือกันว่าเป็นทางสำคัญ พอให้ประดับความรู้แห่งชาวเราบ้างพอสมควร"[325] กล่าวได้ว่า เป็นการให้ความรู้เรื่องการอวตารของพระนารายณ์ตามคติความเชื่อของชาวฮินดูอย่างถูกต้อง นอกจากนั้น พระองค์ได้ทรงอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับเทพเจ้าของพราหมณ์องค์ต่าง ๆ และได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับ*รามเกียรติ์* เช่น ท้าวกุเวรที่ทรงกล่าวว่ามีทั้งในเรื่อง*รามายณะ* และ*มหาภารตะ* และกล่าวว่า "ท้าวกุเปรันในเรื่องรามเกียรติ์ของไทยเรา คือท้าวกุเวรนี้เอง"[326] อีกทั้งมีภาพประกอบที่พระองค์ทรงนำมาจากหนังสือตำรับเทวรูปชื่อ "Element of Hindu Iconography by T.A.Gopinatha Rao"[327]

---

[320] บาหยัน อิ่มสำราญ, "วาทกรรมเรื่องนารายณ์สิบปาง : การรื้อสร้างองค์ความรู้เรื่องเทพปกรณัมฮินดูในสังคมไทย," ใน **ภาษาและวรรณกรรมสาร: ภาษาและวรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปราชญ์แห่งสยามประเทศ**, (กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2548), หน้า 185.

[321] เรื่องเดียวกัน, หน้า 186.

[322] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระเป็นเจ้าของพราหมณ์**, หน้า 44.

[323] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ลิลิตนารายณ์สิบปาง,** หน้า 510.

[324] เรื่องเดียวกัน, หน้า 512.

[325] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระเป็นเจ้าของพราหมณ์**, หน้า 46.

[326] เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

[327] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ลิลิตนารายณ์สิบปาง,** หน้า (22).

ดังนั้น การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องราวการอวตารของพระนารายณ์ ถือว่าเป็นการให้ความรู้เรื่องราวของพระนารายณ์ เพื่อแสดงเกียรติของหนังสือไทยคือมีหนังสือที่แสดงเรื่องราวถูกต้องและยังมีประโยชน์ไปถึงการอ่านวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ อีกด้วย

ในเรื่อง*ลิลิตนารายณ์สิบปาง*แบ่งได้เป็น 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นพระราชนิพนธ์คำนำพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายเรื่องการแบ่งยุคว่าแบ่งเป็น 4 ยุค เรื่องราวของพระนารายณ์ตามคัมภีร์พวกไพษณพนิกายที่ยกย่องพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุด และทรงกล่าวว่าในวรรณคดีไทยก็ได้มีการกล่าวสรรเสริญพระนารายณ์ไว้ “ที่จริงในมนตร์โองการแช่งน้ำของเราออกจะเก็บความสรรเสริญพระนารายณ์ไว้ได้ดีพอใช้” [328] รวมถึงการแสดงสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งพระมเหสี อาวุธ พาหนะ และการอวตารเป็นปางต่างๆ ที่สัมพันธ์กับวรรณคดีไทย เช่น

> ปรศุรามาวตาร ที่จัดเปนปางที่ 6 ในที่นี้ ในหนังสือนารายณ์สิบปางของเราไม่มีทีเดียว ไทยเราพบปะพระปรศุรามาวตารแต่ในเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งว่าเปนยักษ์มีนามว่ารามสูร และได้พบกล่าวถึง 2 แห่ง...เรื่องราวของรามสูรทั้ง 2 ตอนนี้ มีมาจริงในทางคัมภีร์ไสยศาสตร์ แต่ไม่ตรงกับที่มีอยู่ในรามเกียรติ์ ข้าพเจ้าจะได้แถลงเรื่องตามที่ถูกไว้ในลิลิตข้างน่าต่อไป [329]

นอกจากนั้นเป็นการอธิบายความเกี่ยวพันของพระนารายณ์ที่มีต่อมหากาพย์ทั้ง 2 เรื่อง คือ *มหาภารตะ*ที่เป็นเรื่องของพระนารายณ์ในปางกฤษณาวตาร และ*รามายณะ*ที่เป็นเรื่องของพระนารายณ์ในปางรามจันทราวตาร

> เรื่องรามจันทราวตารกับกฤษณาวตาร มีข้อควรสันนิษฐานได้ทั้ง 2 เรื่องว่าเปนส่วน 1 แห่งตำนานของภารตะวรรษ (อินเดีย) เรื่องรามจันทราวตารมีอยู่พิสดารในภัมภีร์ “รามายณะ” ซึ่งไทยเราคงได้มาจากพราหมณ์ในโบราณสมัย แล้วมาแต่งขึ้นใหม่เรียกว่า “รามเกียรติ์” [330]

ในกฤษณาวตาร กล่าวว่า

---

[328] เรื่องเดียวกัน, หน้า (9).

[329] เรื่องเดียวกัน, หน้า (14).

[330] เรื่องเดียวกัน, หน้า (15).

> เรื่องกฤษณาวตารมีอยู่ในมหาภารตะและปุราณะหลายคัมภีร์ แต่น่าประหลาดที่ไม่ได้มีใครแปลหรือเก็บมาแต่งขึ้นเป็นภาษาไทยอย่างเช่นเรื่องรามเกียรติ์นั้นเลย ที่ได้เอาแต่งขึ้นเป็นเรื่องลครก็มีอยู่แต่เรื่อง “พระอุณรุท” คือ อนิรุทธ [331]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายเรื่องพระกฤษณะว่าเป็นเรื่องสำคัญและมีเนื้อหายืดยาวมาก และการที่มาปรากฏเรื่องมหาภารตะทำให้เกิดความเข้าใจผิดหลายครั้ง “ซึ่งเป็นเหตุทำให้ชาวเราผู้มิได้รู้ต้นสายปลายเหตุพลอยหลงตามไปด้วย ดังปรากฏอยู่ในกวีนิพนธ์ของไทยเราหลายแห่ง” [332]

ส่วนที่สอง คือเนื้อเรื่องในปางต่าง ๆ ทั้ง 10 ปาง ที่เรียงลำดับไว้ คือ มัสยาวตาร กูรมาวตาร วราหาวตาร นรสิงหาวตาร วามนาวตาร ปรศุรามาวตาร รามจันทราวตาร กฤษณาวตาร พุทธาวตาร และกัลก์ยาวตาร โดยในปางที่ 7 รามจันทราวตาร มีเรื่องยาวกว่าเรื่องในปางใด ๆ “เรื่องรามจันทราวตารตามที่ข้าพเจ้าจะได้แถลงในลิลิตนี้ ข้าพเจ้าดำเนินความตามที่มีมาในคัมภีร์รามายณะ แต่ก็ต้องย่อ ๆ เอาพอแต่ให้ได้เรื่องเท่านั้น” [333]

> จักขานไขตำนาน ในอวตารปางเจ็ด แห่งสมเด็จพิษณุ ผู้เป็นเจ้าจอมสวรรค์ เรียกรามจันทราวตาร จำนานแถลงไว้ ในรามายณะ พระคัมภีร์สำคัญ อันเป็นที่นับถือ บรรฦาเกียรติมากอยู่ ในชมพูทั่วไป [334]

นอกจากนั้น ปางที่ 9 ได้แสดงว่าพวกพราหมณ์ได้รวมพระพุทธเจ้าหรือพระสมณโคดมเป็นหนึ่งในปางอวตารของพระนารายณ์ “ก็เพราะรู้สึกว่าได้บังเกิดมีผู้เลื่อมในพระพุทธศาสนามากขึ้นจนเหลือที่จะคิดจำหัดได้แล้ว จึงเลยผสมผเสรับเอาพระพุทธเจ้าเป็นอวตารของพระนารายณ์ทีเดียว” [335]

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⊙ไพยณพปางที่เก้า	ลำดับ
สมณะโคดม	พุทธเจ้า

---

[331] เรื่องเดียวกัน, หน้า (16).

[332] เรื่องเดียวกัน, หน้า (20).

[333] เรื่องเดียวกัน, หน้า 520.

[334] เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

[335] เรื่องเดียวกัน, หน้า (20).

นี่เพราะจะไม่รับ รองพระ เสียเลย
เกรงว่าจะเสียเค้า มากไป
⊙เราไซร้ย่อมรู้อยู่ ไป่ฉงน
ว่าพระสุคตจอม โลกนั้น
เปนเลิดณสากล ยิ่งกว่า
สรเทพในชั้น สรวงสวรรค์
⊙อรหันต์ตรัสรู้ แล้วสอน
อุตตมะธรรมอัน ถ่องแท้
สาวกท่านเที่ยวจร สอนต่อ
แผ่พระศาสนาแล้ สืบสาย[336]

ส่วนสุดท้ายคือคำอธิบายและอภิธานศัพท์ เพื่อใช้ประกอบการอ่านประกอบเรื่อง*ลิลิตนารายณ์สิบปาง* ในส่วนคำอธิบายเป็นการอธิบายความเพิ่มเติมอย่างละเอียดเกี่ยวกับตัวละครชื่อต่าง ๆ ทั้ง กำเนิด ที่มา ความหมายและความเกี่ยวข้องกับพระนารายณ์ รวมถึงทรงเชื่อมโยงกับเรื่องที่ปรากฏใน*รามเกียรติ์* เช่น อธิบายว่าสีดาแปลว่ารอยไถ เรื่องกำเนิดนางสีดามีอยู่ถูกต้องในหนังสือรามเกียรติ์ แต่ที่กล่าวว่าเดิมเปนลูกทศกัณฐ์นั้นไม่มีในรามายณะ [337] ในส่วนอภิธานศัพท์ เป็นการอธิบายความหมายของคำศัพท์ยากที่แปลก ๆ และค้นไม่ใคร่พบหรือไม่มีเลยหนังสือประทานุกรมของกระทรวงศึกษาธิการ [338]

จะเห็นว่าทุก ๆ ส่วนของเรื่องเป็นการมุ่งให้ความรู้เกี่ยวกับการอวตารปางต่าง ๆ ของพระนารายณ์ซึ่งเป็นเทพเจ้าของฮินดูให้ถูกต้องตามคัมภีร์ของพราหมณ์ คือการเรียงปางอวตารให้ถูกต้องตามคัมภีร์ไพษณพนิกายและการอธิบายเชื่อมโยงกับเรื่อง*รามเกียรติ์* กล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้ได้มีการแต่งหนังสือให้ถูกต้องกับแหล่งที่มาเพื่อแสดงเกียรติภูมิของวงการหนังสือหรือวงการวรรณคดีไทย สิ่งที่สำคัญคือการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ที่มีมายาวนานและได้รับการยอมรับในโลกตะวันตก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์*ลิลิตนารายณ์สิบปาง* ในรูปแบบเป็นลิลิตดั้นที่มีร่ายดั้นสลับกับโคลงดั้น ได้แก่ โคลงสอง, โคลงสาม และโคลงสี่ดั้น ทั้งนี้รูปแบบการแต่งเป็นลิลิตที่ประกอบไปด้วยร่ายและโคลง พระวรเวทย์พิสิฐ กล่าวไว้ว่า ตอนที่กล่าว

---

[336] เรื่องเดียวกัน, หน้า 469.

[337] เรื่องเดียวกัน, หน้า 534.

[338] เรื่องเดียวกัน, หน้า 585.

เรื่องยืดยาวเป็นการดำเนินความก็ใช้ร่าย...ถึงตอนจะกล่าวให้เพราะ ๆ จับใจก็ใช้โคลง[339] ทั้งนี้ การแต่งลิลิตที่ผ่านมาจากสมัยอยุธยาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเห็นว่าสามารถจำแนกเนื้อหาได้ เป็น 4 ประเภท คือ ประเภทบันทึกความทรงจำหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ประเภทนิทาน-นิยาย ประเภทศาสนา และประเภทคำสอน[340] โดยเรื่อง*ลิลิตนารายณ์สิบปาง*จัดอยู่ในประเภทนิทาน-นิยาย ซึ่งมีทั้งตอนการเล่าเรื่องและบทสนทนาระหว่างตัวละคร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวว่าแต่งลิลิตเพื่อแสดงเรื่องราวตำนานการอวตารของพระนารายณ์ทั้งสิบปาง

⊙ขยมนามรามราชเรื้อง	จักรี วงศ์แฮ
วชิราวุธมง	กุฎเกล้า
เพียรแต่งลิลิตมี	จิตมุ่ง
ปริยายข้อเค้า	ตำนาน
⊙อวตารเทพเจ้า	นารายน์
รวมสิบปางครบตาม	กำหนด
แต่บ่มิมุ่งหมาย	โอ้อวด
ว่าเก็บเรื่องได้หมด	ทั้งผอง[341]

กล่าวได้ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ในรูปแบบเป็นลิลิต นับว่าเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับการเสนอเรื่องที่มีขนาดค่อนข้างยืดยาว ดังที่ วัชรี รมยะนันทน์ กล่าวว่า “ถ้าเรื่องที่ใช้แต่งเป็นเรื่องนิทาน หรือนิยายซึ่งมีบทสนทนาเพิ่มขึ้นมา ถ้าเป็นบทสั้น ๆ ก็ใช้โคลงสอง หรือโคลงสาม ถ้าเป็นบทยาว ๆ ก็ใช้โคลงสี่ เมื่อเป็นตอนบรรยายความประวัติความเป็นมาก็ใช้ร่าย”[342] นอกจากนั้น เหตุผลอีกประการหนึ่งอาจพิจารณาได้ว่า การที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ด้วยคำประพันธ์ประเภทลิลิต น่าจะเป็นการรื้อฟื้นและนำเสนอฉันทลักษณ์ของไทย โดยการเชื่อมโยงไปถึงวรรณคดีลิลิตเรื่องเก่าแก่ของไทย คือ*ลิลิตโองการแช่งน้ำ* ถึงแม้ว่าจะมีเนื้อหาต่างประเภทกัน แต่จะเห็นว่ามีลักษณะเนื้อหาตอนต้นกล่าวถึงพระนารายณ์เช่นเดียวกับเนื้อหา*นารายณ์สิบปาง* ซึ่งจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงกล่าวถึงเรื่องการสรรเสริญพระนารายณ์

---

[339] วศวรรษ สบายวัน, “**ลิลิต: ความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงในฐานะประเภทวรรณคดี,**” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551)

[340] เอมอร ชิตตะโสภณ, **วรรณกรรมลิลิต**, (เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัย สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2525), หน้า 6.

[341] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ลิลิตนารายณ์สิบปาง,** หน้า 471.

[342] เอมอร ชิตตะโสภณ, **วรรณกรรมลิลิต**, หน้า 6.

ใน*ลิลิตโองการแช่งน้ำ*ดังที่ได้กล่าวมาในข้างต้น ทำให้อาจพิจารณาได้ว่าพระองค์น่าจะมีพระราชประสงค์ที่จะพระราชนิพนธ์ให้มีรูปแบบเดียวกัน*ลิลิตโองการแช่งน้ำ* โดยเป็นการฟื้นฟูคำประพันธ์โบราณ และเป็นการสื่อนัยความยิ่งใหญ่และเก่าแก่ของคำประพันธ์ไทย

5.5.1.2.2 การสร้างวรรณคดีสันสกฤตฉบับพากย์ไทย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริเห็นยกย่องอินเดียว่าเป็นดินแดนที่มีแหล่งกำเนิดอารยธรรมต่างๆ มากมาย ดังที่ทรงกล่าวว่า "มัชฌิมประเทศอันใหญ่โต มีผู้คนเปนก่ายกอง เปนที่เกิดแห่งศิลปวิทยาแทบทุกอย่าง เปนที่เกิดแห่งพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ" [343] และทรงยกย่องว่าศิลปะการละครของอินเดียนั้นมีความเก่าแก่ยาวนาน

> วิชาเล่นละคอนในมัธยมประเทศ หรือเรียกตามภาษาของเขาว่า นาฏวิทยา นั้น ได้มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับในระหว่าง 1000 ถึง 1300 ปีล่วงมานี้แล้ว นาฏวิทยาถึงซึ่งความรุ่งเรืองอย่างสูงแล้ว ดังมีพยานปรากฏอยู่ที่หนังสือบทละครต่าง ๆ ซึ่งยังคงมีอยู่จนทุกวันนี้[344]

นอกจากนั้น ในช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษ เป็นช่วงระยะเวลาที่ภารตวิทยา (Indology) คือวิทยาที่เกี่ยวกับภารตประเทศหรือประเทศอินเดีย[345] กำลังเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในแวดวงการศึกษาตะวันตก โดยเป็นการศึกษาทางด้านศาสนา วัฒนธรรม วรรณคดี ปรัชญา ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ ซึ่งเน้นไปที่การศึกษาประเทศอินเดียในช่วงยุคสมัยโบราณ[346] เป็นช่วงเวลาที่ภาษาสันสกฤตและวรรณคดีสันสกฤตกำลังเป็นที่ตื่นเต้นและเป็นที่สนใจของชาวยุโรป[347]

แต่ทั้งนี้ การสร้างผลงานวรรณคดีของชาติอื่น ๆ ฉบับพากย์ไทยในสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากการรับอิทธิพลวรรณคดีต่างประเทศในสมัยก่อนหน้านั้น โดยเป็นการถ่ายทอดจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ เนื่องจากพระองค์

---

[343] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปลุกใจเสือป่า**, หน้า 21.

[344] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ศกุนตลา มัทนพาธา ท้าวแสนปม ประมวลสุภาษิต**, (กรุงเทพฯ: โพธิ์สามต้นการพิมพ์, 2513), หน้า 68.

[345] กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, **ภารตวิทยา**, (กรุงเทพ: ศยาม, 2547), หน้า 5.

[346] เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

[347] ประเทือง วงศ์รื่น, "จากศกุนตโลปาขยานัมและสาวิตรยุปาขยานัม มาเป็นพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาและสาวิตรี," ใน **มหากาพย์ภารตะ: ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย**, หน้า 29.

ไม่มีความเชี่ยวชาญทางภาษาสันสกฤต จึงเป็นการถ่ายทอดโดยตรงที่ไม่ได้ผ่านกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างที่ผ่านมา อีกทั้งเป็นการถ่ายทอดวรรณคดีต่างชาติมาเป็นพากย์ไทยที่เสนอว่าวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ เป็นวรรณคดีชาติอื่นมิใช่วรรณคดีไทย

การพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ผลงานวรรณคดีกลุ่มหนึ่งที่แปลและแปลงมาจากวรรณคดีสันสกฤต ซึ่งเป็นวรรณคดีเรื่องสำคัญและเป็นที่ยกย่องในวงกว้าง เมื่อพิจารณาแล้วอาจกล่าวได้ว่า พระองค์มีพระราชประสงค์เพื่อที่จะนำเรื่องราววรรณคดีที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดีชั้นเยี่ยมมาให้คนไทยได้อ่านกันและเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการละครไทยกับการละครสันสกฤต

การพระราชนิพนธ์วรรณคดีต่างชาติฉบับพากย์ไทยเหล่านี้ ถือได้ว่าเป็นพระบรมราโชบายประการหนึ่งที่เป็นการสร้างความเจริญให้แก่ชาติ คือได้มีการถ่ายทอดวรรณคดีเอกของชาติอื่นมาเป็นภาษาไทย คนไทยก็ได้อ่านผลงานวรรณคดีเอกของชาติอื่น ๆ เช่นกัน นอกจากนั้นพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะทรงพระราชนิพนธ์เพื่อเป็นตัวอย่างในการแปลหนังสือจากภาษาอื่น ๆ อีกด้วย ดังที่มีพระราชดำริถึงการแปลหนังสือในสมัยนั้น

> ที่แปลจากภาษาต่างประเทศก็มักแปลแต่งหนังสือซึ่งเปนเรื่องอย่างเลวในภาษานั้น ๆ แลมักชอบหันเหียนเปลี่ยนวิธีเรียบเรียงภาษาไทยไปตามประโยคภาษาต่างประเทศ ด้วยความโง่เขลาแลสำคัญว่าโวหารอย่างนั้นเปนของเหมาะเจาะสมควรแก่สมัยใหม่[348]

วรรณคดีเรื่องสำคัญทางสันสกฤต คือมหากาพย์*รามายณะ*ที่คนไทยรู้จักดีเพราะได้ถ่ายทอดดัดแปลงมาเป็นเรื่อง*รามเกียรติ์* ส่วนเรื่องมหากาพย์*มหาภารตะ*คนไทยรู้จักมาเป็นระยะเวลานานแล้วเช่นกัน ดังที่เนื้อเรื่องบางส่วนและชื่อตัวละครบางตัวได้ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่สี่และห้าวัดศรีชุม [349] และปรากฏในวรรณคดีก่อนหน้าสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งในรูปแบบของจารึก นิทาน ตำนาน หรือวรรณคดี และในรูปแบบของชื่อตัวละครหรือชื่อสถานที่ที่มีการกล่าวอ้างไว้ในเรื่องต่าง ๆ [350] ทั้งนี้ นอกจากเรื่อง*พระนลคำหลวง* พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องแทรกในมหาภารตะอีกเรื่องหนึ่งคือ*ศกุนตลา*

---

[348] กรมศิลปากร, **หอสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร**, (นครปฐม: กรมศิลปากร, 2543,) หน้า 122.

[349] ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, "มหาภารตะในทรรศนะของคนไทย," ใน **เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ มหาภารตะ: ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทยครั้งที่ 2**, หน้า 3.

[350] ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา, **วรรณวิทยา**, หน้า 19.

ศกุนตลา

*ศกุนตลา*เป็นเรื่องแทรกอยู่ในบรรพแรกหรืออาทิบรรพของ*มหาภารตะ* ที่มีชื่อว่า ศกุนฺตโลปาขฺยานมฺ (ศกุนตโลปาขยานัม) เป็นเรื่องของต้นวงศ์ของเหล่ากษัตริย์จันทรวงศ์ โดยนางศกุนตลาและท้าวทุษยันต์มีพระราชโอรสชื่อว่า พระภรต (ภรตฺ) ก็ซึ่งคือต้นราชตระกูลภารตะที่ต่อมาได้แบ่งเป็นปาณฑพและเการพ

ในเวลาต่อมา รัตนกวีคนหนึ่งของอินเดียคือกาลิทาส (Kalidasa) นำเรื่องศกุนตโลปาขยานัมไปดัดแปลงและสร้างสรรค์ประพันธ์เป็นบทละครสันสกฤตประเภทนาฏกะให้ชื่อว่า อภิชญาณศากุนฺตลมฺ (อภิชญานศากุนตลัม) แปลว่า “เรื่องสื่อแห่งความระลึกถึงนางศกุนตลา”[351] เรื่องนี้เป็นผลงานชิ้นเอกของกาลิทาสและแพร่หลายไปถึงตะวันตก ดังจะเห็นได้จากที่กวีเอกชาวเยอรมนี เจ ดับเบิลยู ฟอน เกอเธ่ (J.W. Von Goethe) ได้กล่าวสดุดีเรื่อง*ศกุนตลา*ว่า “ถ้าหากจะให้สวรรค์และพิภพรวมอยู่ในคำเดียวกันแล้วไซร้ เราก็เห็นจะต้องเอ่ยชื่อเจ้านั่นแหละ ศกุนตลาเอ๋ย” (If heaven and earth are to be comprised in one word, I name thee, Sakuntala) [352]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกล่าวถึงเรื่อง*ศกุนตลา*ไว้ว่า “ศกุนตลาเป็นนาฏกะซึ่งชาวยุโรปตื่นเต้นกันมากกว่าทุกเรื่อง มีแปลแล้วเป็นหลายภาษา”[353] แสดงว่าเรื่อง*ศกุนตลา*เป็นวรรณคดีที่ได้รักการยกย่องว่าเป็นวรรณคดีเรื่องชั้นเยี่ยม ซึ่งเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้พระองค์สนพระพระราชหฤทัยเรื่อง*ศกุนตลา* โดยพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ศกุนตลา*จากฉบับของ วิลเลียม โจนส์ (William Jones) 4 สำนวน แต่ที่พิมพ์เผยแพร่มี 2 สำนวน (สำนวนที่1, 2 เป็นบทละครรำ สำนวนที่ 3, 4 เป็นบทละครร้องดึกดำบรรพ์ ที่พิมพ์เผยแพร่คือสำนวนที่ 2 และ4) พระองค์ไม่ได้พระราชนิพนธ์ให้เป็นบทละครแบบนาฏกะของสันสกฤตแท้ ๆ คือไม่มีการแบ่งองค์และไม่มีการแบ่งฉาก พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ศกุนตลา*เป็นบทละครแบบไทย คือ บทละครรำและบทละครร้อง(ดึกดำบรรพ์)

> ข้าพเจ้าขออธิบายว่า การแต่งบทละครเรื่องศกุนตลาเป็นภาษาไทยนี้ ข้าพเจ้าตั้งรูปตามใจข้าพเจ้าเอง คือให้เหมาะแก่การที่จะเล่นเป็นละครอย่างไทยได้ ไม่ได้เดินตามแบบนาฏกะฉบับเดิม แต่หาได้คิดเพิ่มเติมข้อความอันใดลงไปตามอำเภอใจนอกเรื่องไม่ ทั้งเนื้อเรื่องและเนื้อความ ถ้าผู้ใดสอบกับต้นฉบับคงจะเห็นว่าข้าพเจ้ามิได้ยักย้ายนอกคอกไปปานใดนักเลย ถ้าหากว่าจะมีข้อที่

---

[351] เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

[352] กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, **ภารตวิทยา**, หน้า 12.

[353] ประเทือง วงศ์รื่น, “จากศกุนตโลปาขยานัมและสาวิตรยุปาขยานัม มาเป็นพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาและสาวิตรี,” ใน **มหากาพย์ภารตะ: ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย**, หน้า 32.

> คลาดเคลื่อนอยู่บ้างก็จะเป็นเพราะข้าพเจ้าอ่านภาษาสันสกฤตเองไม่เป็น ต้องอาศัยฉบับอังกฤษซึ่ง เซอร์วิลเลียม โยนส์ เป็นผู้แปล และได้อาศัยฉบับของเซอร์โมเนียร์ วิลเลียมส์เทียบเคียงบ้าง แต่คงจะไม่ผิดมากเท่าเรื่องรามเกียรติ์หรืออนุรุทธิ์("อุนรุท") ที่ได้แต่ง ๆ กันมาแล้ว[354]

แม้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมิได้ทรงพระราชนิพนธ์เป็นละครนาฏกะ แต่พระองค์ทรงยืนยันว่า การละครของไทยก็มิได้แตกต่างไปจากละครสันสกฤต ดังที่ทรงอธิบายวิธีการเล่นละครแบบนาฏกะว่า "ก็เหมือนละครของเรานั่นเอง ...วิธีใช้บทก็เห็นจะเปนอย่างโขน ส่วนบทนั้นตัวละครร้องเอง เจรจาเอง เว้นเสียแต่ตอนที่มิใช่คำพูด เปนดำเนินเรื่อง คงมีคนพากย์เจรจาอย่างโขนของเรา ในการแต่งเรื่องนี้ข้าพเจ้าจึงจัดไว้เช่นนั้นบ้าง"[355] พระองค์ทรงเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะการแสดงของไทยกับอินเดีย

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ศกุนตลา*โดยการนำมาดัดแปลงให้มีรูปแบบเป็นบทละครรำและบทละครร้องแบบไทย ประเทือง วงศ์รื่น ได้ศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาของ*อภิชญาณศากุนตลัม*กับบทพระราชนิพนธ์ พบว่ามีความคล้ายคลึงกันในส่วนสำคัญคือแกนเรื่อง ส่วนที่แตกต่างไปคือรูปแบบบทละคร เนื้อเรื่อง ตัวละคร บทบาทและวรรณศิลป์ แต่ก็ปรับเปลี่ยนที่เหมาะกับการเป็นบทละครแบบไทย[356] โดยมีการตัดทอนจากบทของกาลิทาสไปบ้างเพื่อให้เหมาะแก่การแสดงละครแบบไทย เช่น ในเรื่อง*ศกุนตลา*มีวิทูษกตัวหนึ่งชื่อมาฐัพย์ (แต่ข้าพเจ้าตัดออกเสียเพราะเห็นไม่จำเป็นอันใด และตัดออกไปแล้วก็ไม่ได้ทำให้ความในเรื่องเสียไปเลย)[357]

เรื่อง*ศกุนตลา*สำนวนบทละครรำ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงรูปแบบการพระราชนิพนธ์ไว้ว่าเป็น การอ่านเรื่องของเขาแล้วเอามาแต่งใหม่เป็นบทละครไทย[358] จึงดำเนินเรื่องโดยไม่มีการแบ่งองก์และฉาก พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยกลอนและบทเจรจาเป็นร่าย และมีการพรรณนาต่าง ๆ ตามลักษณะบทละครไทย ด้านเนื้อหาก็มีการตัดออกไปบ้าง และ

---

[354] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ศกุนตลา,** (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2540), หน้า คำนำ.

[355] เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

[356] ประเทือง วงศ์รื่น, "จากศกุนตโลปาขยานัมและสาวิตรยุปาขยานัม มาเป็นพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาและสาวิตรี," ใน **มหากาพย์ภารตะ: ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย**, หน้า 33.

[357] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ศกุนตลา มัทนพาธา ท้าวแสนปม ประมวลสุภาษิต**, หน้า 70.

[358] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปรียทรรศิกา**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2505), หน้า (ก).

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เพิ่มเติมบางเหตุการณ์ เช่น ตอนทุษยันต์มอบแหวนให้นางศกุนตลาก่อนเดินทางกลับเมือง ซึ่งในอภิชญาณศากุนตลัมมีเพียงการกล่าวถึงไว้เท่านั้น[359]

ยากจริงจริงต้องทิ้งน้องไว้ ครั้นจะอยู่ต่อไปก็ขัดขวาง
พี่ขอให้แหวนแก่นวลนาง เพื่อดูต่างหน้าผัวผู้ตัวไกล[360]

การปรับเปลี่ยนต่าง ๆ ก็เพื่อให้เหมาะสมกับการดำเนินเรื่องราวและแสดงละครรำแบบไทยที่มุ่งแสดงท่ารำที่งดงามประณีตและบทขับร้องที่ไพเราะ[361] อีกทั้งการปรับเปลี่ยนลักษณะบางประการที่สอดคล้องกับขนบละครแบบไทย เช่น ตอนชมกวาง เมื่อเปรียบเทียบกันจะเห็นว่า บทชมกวางของกาลิทาสเป็นการพรรณนากิริยาอาการที่กำลังวิ่งอย่างแคล่วคล่อง ดังที่ ประเทือน ทินรัตน์ แปลไว้ว่า

> กวางตัวนี้มีสายตาจับจ้องรถม้าที่ไล่ตามมาตลอดเวลาด้วยท่วงท่าที่งดงาม คือ ท่าเหลียวหลังมามอง มันพยายามห่อตัวให้เล็กลีบที่สุดเพราะกลัวจะถูกศร มันกำลังทำให้หนทางเกลื่อนกล่นด้วยหญ้าที่มันเคี้ยวค้างอยู่แล้วหล่อนออกมาจากปากที่เปิดอ้าเพราะความเหนื่อยอ่อน เจ้าจงดูสิ จากการที่มันกระโดดขึ้นสูงทำให้เห็นชัดว่า ตัวของมันลอยอยู่บนอากาศมากกว่าอยู่บนพื้นดิน[362]

ส่วนบทชมกวางในพระราชนิพนธ์ จะเป็นการชมรูปร่างกวางและมีลีลาการย่างเยื้องอ่อนช้อยโดยเปรียบเทียบกับกิริยาอาการของผู้หญิงที่กำลังเอียงอาย

เหลือบเห็นกวางขำดำขลับ งามสรรพสะพรั่งดังเลขา
งามเขาเปนกิ่งกาญจนา งามตานิลรัตน์รูจี
คอก่งเปนวงราววาด รูปสอาดราวนางสำอางศรี
เหลียวหน้ามาดูภูมี งามดังนารีชำเลืองอาย[363]

---

[359] ประเทือง ทินรัตน์, **ศกุนตลา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.) หน้า 168.

[360] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ศกุนตลา,** หน้า 47.

[361] ประเทือง ทินรัตน์, **ศกุนตลา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ**, หน้า 168.

[362] เรื่องเดียวกัน, หน้า 177.

[363] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ศกุนตลา**, หน้า 16.

จะเห็นว่าการพรรณนาลักษณะของกวางที่ลักษณะที่แตกต่างกัน โดยในฉบับพระราชนิพนธ์พรรณนาตามขนบวรรณคดีไทยทำให้มีลักษณะลีลาท่าทางแบบคน แต่ถ้าเป็นฉบับกาลิทาสจะพรรณนาด้วยลีลาของกวางแบบที่เป็นสัตว์จริง ๆ นอกจากนั้น มีการปรับเปลี่ยนลักษณะนิสัยและการแสดงออกของตัวละครสำคัญ คือทุษยันต์และศกุนตลาแสดงอารมณ์และกล่าววาจารุนแรงกว่าในสำนวนของกาลิทาส เช่น ตอนที่ศกุนตลาตัดพ้อต่อว่าทุษยันต์ที่ลืมนาง ฉบับของกาลิทาสศกุนตลาตัดพ้อด้วยความเปรียบที่ลึกซึ้งกินใจ ให้ความสะเทือนอารมณ์อย่างรุนแรงในถ้อยคำสั้น ๆ และสุภาพ[364] ดังที่ ประเทือน ทินรัตน์ แปลไว้ว่า

> แน่ทีเดียว หม่อมฉันผู้ถูกกระทำให้เป็นหญิงแพศยา ผู้มอบความไว้วางใจในเชื้อสายแห่งปุรุ เป็นผู้ตกอยู่ในเงื้อมมือของชายผู้มีน้ำผึ้งอยู่ที่ปากแต่มียาพิษอยู่ที่หัวใจ[365]

สำนวนพระราชนิพนธ์ *ศกุนตลา*ตัดพ้อต่อว่าด้วยอารมณ์โกรธ เคืองแค้น ต่อว่าด้วยคำรุนแรง ใช้ความเปรียบว่าทุษยันต์เป็นโจรผู้ร้ายและมีน้ำเสียประชดประชัน

⊙เมื่อนั้น	วนิดากล่าวตอบพรพฦาสาย
พระองค์เองไม่มียางอาย	พูดง่ายย้อนยอกกลอกคำ
มาหลอกชมดมเล่นเสียเปล่าเปล่า	ทิ้งข้าคอยสร้อบเศร้าทุกเช้าค่ำ
เด็ดดอกไม้ไปดมชมจนช้ำ	ไม่ต้องจดต้องจำนำพา
เหมือนผู้ร้ายย่องเบาเข้าลักทรัพย์	กลัวเข้าจับวิ่งปร๋อไม่รอหน้า
จงทรงพระเจริญเถิดราชา	ข้าขอลาแต่บัดนี้ไป[366]

จะเห็นว่าทั้งสองสำนวนใช้ความเปรียบเหมือนกันแต่เกิดอารมณ์คนละแบบ การเปรียบทุษยันต์ซึ่งเป็นกษัตริย์ว่าเหมือนโจรผู้ร้าย เป็นถ้อยคำที่รุนแรงมาก นอกจากนั้น ทุษยันต์ก็มีการแสดงอารมณ์รุนแรงเช่นเดียวกัน ดังในตอนที่พบแหวนและจำนางศกุนตลาได้แล้ว การคร่ำครวญคิดถึงนางศกุนตลาของทั้งสองสำนวนก็บรรยายด้วยอารมณ์ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

---

[364] ประเทือง ทินรัตน์, **ศกุนตลา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ**, หน้า 183.

[365] เรื่องเดียวกัน, หน้า 182.

[366] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ศกุนตลา**, หน้า 71.

> พระองค์ทรงเบื่อหน่ายต่อสิ่งที่น่าเพลิดเพลิน พระองค์ไม่มีหมู่มนตรีเฝ้าแหน ทุก ๆ วันอย่างเช่นครั้งก่อน ทรงใช้เวลากลางคืนที่ทรงบรรทมไม่หลับให้ผ่านไปด้วยการกลิ้งเกลือกพระองค์บนแท่นบรรทมด้วยความสุภาพอ่อนโยน พระองค์ตรัสเรียกเหล่าสนมกำนัลด้วยคำที่เหมาะสม และเมื่อทรงเรียกชื่อของนางเหล่านั้นผิดพลาด พระองค์ก็ทรงประหม่าอายอยู่เป็นเวลานาน[367]

ยิ่งแลดูแหวนที่แทนรัก ทรงศักดิ์ยิ่งคนึงถึงโฉมฉาย
ร้อนกลุ้มรุมทั่ววรกาย พระลือสายคลั่งคลุ้มกลุ้มกมล
ผุดลุกจากเตียงไปเมียงมอง ทั้งในห้องนอกห้องทุกแห่งหน
เห็นเงาคิดว่าเจ้านฤมล กล่าวยุบลเชิญชวนนวลนาง
เห็นสาวสวรรค์กำนัลที่นั่งเฝ้า พระผ่านเผ้าจ้องจิตคิดขัดขวาง
สำคัญว่านินทากันอยู่พลาง กริ้วผางทางไล่ไม่ปราณี[368]

สำนวนกาลิทาส ทุษยันต์แสดงออกอย่างสุภาพอ่อนโยน แต่ในสำนวนพระราชนิพนธ์ทุษยันต์แสดงออกด้วยอาการคลุ้มคลั่ง ประเทือง ทินรัตน์ได้กล่าวถึงความแตกต่างนี้ไว้ว่า เป็นการแสดงลักษณะเฉพาะของละคนสันสกฤตและละครไทย

> ในละครสันสกฤต พระเอกจะต้องเป็นวีรบุรุษ จะต้องสุภาพอ่อนโยนและเป็นบุคคลในอุดมคติ ... ในขณะที่ละครไทย พระเอกไม่จำเป็นจะต้องเป็นบุคคลในอุดมคติ หากดูเป็นคนจริง ๆ เหมือนมนุษย์ธรรมดาทั่วไป[369]

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ศกุนตลา*สำนวนบทละครรำให้มีลักษณะเหมาะสมกับการนำมาแสดงละครแบบไทย และกล่าวได้ว่าเป็นสำนวนที่ต้องการเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักและได้ความรู้เรื่องการละครสันสกฤตอีกด้วย ดังที่พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์คำนำ กำหนดการแต่งกาย ภาคผนวกที่อธิบายละครแบบนาฏกะและอภิธานศัพท์ ส่วนเรื่อง*ศกุนตลา*สำนวนบทละครร้องดึกดำบรรพ์ เนื้อความส่วนมากเป็นความเดียวกับสำนวนบทละครรำ แต่มีการปรับเปลี่ยนให้เป็นฉากสำหรับการแสดงละครร้องที่แบ่งเป็น 4 องก์ 13 ฉาก ปรับบทบรรยายมาเป็นบทพูดของตัวละครปรับบทเจรจาจากร่ายมาเป็น

---

[367] ประเทือง ทินรัตน์, **ศกุนตลา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ**, หน้า 183.

[368] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ศกุนตลา**, หน้า 80.

[369] ประเทือง ทินรัตน์, **ศกุนตลา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ**, หน้า 185.

กาพย์ และเพิ่มบทร้องคำฉันท์ อีกทั้งสำนวนที่บทละครร้องมีการปรับให้สอดคล้องกับบทละครของกาลิทาสมากยิ่งขึ้น [370]

กล่าวได้ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ศกุนตลา* เป็นการนำวรรณคดีเรื่องเอกของสันสกฤตมาเผยแพร่ให้คนไทยได้มีโอกาสรับรู้เรื่องราววรรณคดีเรื่องเยี่ยมของสันสกฤต พระองค์ทรงปรับเปลี่ยนให้อยู่ในรูปของการละครไทยซึ่งเป็นการทำให้ได้รับรสทางวรรณคดีได้ดียิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม พระองค์จะมิได้ทรงพระราชนิพนธ์ให้มีรูปแบบเป็นละครสันสกฤตแบบนาฏกะ แต่ในส่วนที่สองของหนังสือเรื่องศกุนตลา “กล่าวถึงการเล่นละครในมัธยมประเทศ และแสดงว่าวิชาละครนั้นได้เดินมาถึงเมืองไทยเราอย่างไร ไทยเราได้มาแก้ไขไปอย่างไร ๆ บ้าง” [371] โดยพระองค์ได้แสดงคำอธิบายเกี่ยวกับนาฏกะว่า “คือละคอนที่เล่นในมัธยมประเทศ อันเป็นแบบแผนแห่งละคอนไทย” [372] เป็นการกล่าวถึงความเป็นมาของการเล่นละครของมนุษย์ และการอธิบายลักษณะของการละครของชาวอินเดียที่เป็นศาสตร์ ลักษณะของละครสันสกฤตที่เป็นที่มาของการละครไทย ทั้ง ลักษณะบทละครที่มีทั้งร้อง รำ เจรจา “ถ้ายิ่งพิจารณาดูเรื่องที่ใช้เล่นละคอนในเมืองไทยเรานี้ จะเห็นเป็นพยานชัดว่า เรื่องมาจากมัธยมประเทศทั้งสิ้น” [373] เป็นการแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของการละครไทยมีรากฐานมาจากการละครของสันสกฤตนั่นเอง อีกทั้งพระองค์ได้ทรงอธิบาย “แต่วิชาละคอนของเราก็มีเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปบ้างเหมือนกัน เพื่อให้เหมาะแก่ความพอใจของเจ้าของละคอนและคนดู” [374] คำอธิบายนี้มีลักษณะสอดคล้องกับการที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ศกุนตลา*ที่ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับรสนิยมการดูละครของคนไทย

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ศกุนตลา* นอกจากจะเป็นการแสดงเรื่องราววรรณคดีสันสกฤตเรื่องสำคัญที่ได้แสดงข้อคิด ปรัชญา ให้คนไทยได้อ่านหรือได้ชมการแสดงละครแล้ว ยังแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงกันระหว่างศิลปะการละครไทยกับการละครสันสกฤตที่ทรงเสนอให้ว่าเป็นที่มาของการละครไทย โดยพระองค์นำเรื่องสันสกฤตมาทรงพระราชนิพนธ์ดัดแปลงในรูปแบบของละครไทย เพื่อแสดงให้เห็นว่าบทละครทั้ง 2 แบบมีความสัมพันธ์กัน เนื่องจากการละครไทยได้รับอิทธิพลมาจากการละครสันสกฤต จึงทำให้สามารถดัดแปลงปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกันได้

---

[370] เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

[371] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ศกุนตลา**, หน้า 4.

[372] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ศกุนตลา มัทนพาธา ท้าวแสนปม ประมวลสุภาษิต**, หน้า 59.

[373] เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

[374] เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีสันสกฤตพากย์ไทยอีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่อง*ปรียทรรศิกา*แต่มีลักษณะที่แตกต่างออกไป คือพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ให้ตรงตามลักษณะการละครสันสกฤต ที่นับได้ว่าเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการละครสันสกฤตโดยแท้

ปรียทรรศิกา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ปรียทรรศิกา* เมื่อ พ.ศ. 2467 กล่าวได้ว่าเป็นวรรณคดีสันสกฤตเรื่องที่คนไทยไม่คุ้นเคยมาก่อน เรื่องนี้ฉบับเดิมเป็นบทละครสันสกฤตของพระเจ้าศรีหรรษวรรธนะ โดยพระองค์ทรงถอดเป็นพากย์ไทยพร้อมด้วยภาคนำและคำอธิบายโดยใช้ฉบับภาษาอังกฤษของ คุษฏัสปษาหฺ ไกขุโษฺร นริมัน ร่วมกับ วิลเลียมส์ แจ๊คสัน (William Jackson) และชาร์ลส์ เจ ออคเดน (Charles J. Ocdent) เป็นความร่วมมือกันระหว่างมหาวิทยาลัยคอลัมเบียและสหปาลีรัฏฐอเมริกาจัดรวบรวมพิมพ์ขึ้น โดยพระองค์มีพระราชประสงค์เพื่อแสดงลักษณะการละครสันสกฤตแท้ ๆ

> นานมาแล้วข้าพเจ้าได้มีความปรารถนาที่จะถอดเรื่องละคอนสันสกฤตเปนภาษาไทย คือไม่ใช่เพียงแต่อ่านเรื่องของเขาแล้วเอามาแต่งใหม่เปนบทละครไทยอย่างเช่นที่ข้าพเจ้าได้ทำมาแล้วแก่เรื่อง ศกุนตลา และไม่ใช่แปลเอาแต่ใจความแล้วและแต่งเปนรูปใหม่ อย่างเช่นที่ข้าพเจ้าได้ทำมาแล้วแก่นโลปาขยาน ซึ่งแปลงรูปเปนพระนลคำหลวง ที่ข้าพเจ้าจงใจจะใคร่ทำคือเอาเรื่องละคอนสันสกฤตเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาแปลงเปนภาษาไทย แต่ให้คงรูปอยู่อย่างเดิมของเขาทุกประการ ที่ตรงไหนคำพูดเปนร้อยแก้วก็แต่งเปนร้อยแก้ว ที่ตรงไหนเปนฉันท์ก็แต่งเปนฉันท์บ้าง ทั้งนี้ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้นักเลงอ่านหนังสือได้รู้ชัดว่าละคอนสันสกฤตโบราณเขาแต่งกันอย่างไร แสดงกันอย่างไร[375]

*เรื่องปรียทรรศิกา*เป็นบทละครเรื่องแรกที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ตรงตามแบบการละครแบบนาฏกะของสันสกฤต ซึ่งแตกต่างจากเรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์มาก่อนหน้านั้น เช่น เรื่อง*ศกุนตลา*ที่แปลงเป็นละครแบบไทยและเรื่อง*พระนลคำหลวง*ที่แปลงเป็นคำหลวง นับว่าเป็นการแสดงให้เห็นลักษณะของการละครของสันสกฤตแท้ ๆ แก่คนไทย ซึ่งพระองค์ได้ทรงอธิบายไว้แล้วในตอนท้ายเรื่อง*ศกุนตลา* แต่ยังมิได้ทรงพระราชนิพนธ์ละครเรื่อง

---

[375] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปรียทรรศิกา**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2520), หน้า (4).

ใดเป็นเรื่องแบบนาฏกะแท้ ๆ จนมาถึงเรื่อง*ปรียทรรศิกา* นับว่าเป็นละครสันสกฤตเรื่องแรกที่ประชนชนชาวไทยได้รู้จัก[376]

ในการพระราชนิพนธ์เรื่อง*ปรียทรรศิกา* พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแบ่งเนื้อหาออกได้เป็น 3 ส่วน ในส่วนแรกเป็นภาคนำเรื่องที่อธิบายเรื่องราวความเป็นมาของเรื่อง*ปรียทรรศิกา* จำแนกเป็น 7 ตอน เป็นส่วนที่อธิบายเกี่ยวกับประวัติของผู้กวี ประวัติตัวละครเอก ลักษณะของการละครแบบนาฏกะ คือการใช้ภาษาในละครสันสกฤต การกำหนดกาลเวลาในบทละคร ลักษณะของการมีละครภายในเรื่องละคร รวมถึงการอธิบายการออกนามต้นไม้และดอกไม้ที่ปรากฏในเรื่อง เช่น การอธิบายเรื่องการใช้ภาษา

> เหมือนในละครสันสกฤตทั่งปวง ตัวละครในเรื่อง “ปรียทรรศิกา” พูดสองภาษา แต่ก็เปนภาษาที่ฟังเข้าใจกันและกันได้ ตัวละครที่เปนผู้ชายพูดภาษาสันสกฤตเว้นแต่ตัววิทูษก (ตลก) พูดภาษาปรากฤต ตัวละครที่เปนผู้หญิงพูดภาษาปรากฤตทั้งนั้น[377]

ในส่วนแรกจึงให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเรื่องและลักษณะของการละครนาฏกะที่ปรากฏในเรื่อง*ปรียทรรศิกา* สำหรับส่วนที่สองเป็นส่วนเนื้อเรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีการแปลโดยการถอดความจากต้นฉบับภาษาอังกฤษเป็นหลักและทรงใช้ต้นฉบับภาษาสันสกฤตและปรากฤตประกอบด้วย

> ...จะแปลจากภาษาอังกฤษเท่านั้นมิง่ายกว่าหรือ จริง คงง่ายกว่า แต่คงไม่สามารถแปลให้ใกล้ของเดิมได้เท่าที่มีภาษาสันสกฤตและปรากฤตกำกับอยู่ด้วย...การมีภาษาสันสกฤตและปรากฤตกำกับอยู่นั้น ช่วยให้ข้าพเจ้าถอดเปนภาษาไทยได้สะดวกขึ้นปานไร[378]

นอกจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแปลภาษาไทยแล้ว พระองค์ได้ทรงนำเนื้อหาจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตและปรากฤตมาแสดงเทียบกันตลอดทั้งเรื่อง

ด้านรูปแบบคำประพันธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ให้ตรงตามฉันทลักษณ์ของต้นฉบับภาษาสันสกฤต คือ เป็นบทพูดที่มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง

---

[376] นิยะดา เหล่าสุนทร, **ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครภารตะ**, (กรุงเทพฯ: แม่คำผาง, 2543), หน้า 69.

[377] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ปรียทรรศิกา**, หน้า 41.

[378] เรื่องเดียวกัน, หน้า (7).

ประเภทฉันท์ ซึ่งจำแนกตามสถานะของตัวละครในการละครแบบนาฏกะ ด้านเนื้อเรื่อง *ปรียทรรศิกา*แบ่งเป็น 4 องก์ โดยจะเห็นว่าการแปลละครสันสกฤตให้ตรงตามลักษณะของบทละครสันสกฤตแท้ ๆ นั้น ด้วยขนบของละคร และเรื่องราวของตำนานเทพเจ้าฮินดูต่าง ๆ ทำให้ผู้อ่านคนไทยอาจไม่เข้าใจ เช่น เริ่มต้นเรื่อง องก์ที่ 1 เป็นบทนานที หรือบทขอพร สรรเสริญเทวดา

> แม้เนตรนางจะขยิบเพราะควันขณะชำเลืองยังแพรวเพราะแสงเรือง พระจันทร์; แลด้วยรัก ณ พระพักตร์พระสามิละก็พลันก้มพักตร์เพราะขวยครัน พรหมา; เคืองเห็นเงาหรชัด ฯ ผิวบทนขา ว่าทูนพระคงคา สมร, แต่ยิ้มยามศิวะทรงกระชับพระ วรกร ขอเคาริบังอร ธโปรด![379]

การที่จะเข้าใจความหมายของบทขอพรบทนี้ ผู้อ่านจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีและตำนานเทพปรณัมของสันสกฤตพอสมควรทีเดียว มิฉะนั้นจะมิทราบว่ากล่าวถึงเรื่องใด เหตุการณ์ใด ดังนั้น ส่วนที่สามอภิธานศัพท์ จึงเป็นการอธิบายขยายความตัวเรื่องให้มีรายละเอียดมากขึ้นเพื่อทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

> ในฉันท์บทนี้แสดงถึงความรู้สึกของพระเคารี (อุมา), ขณะเมื่อกระทำพิธีอภิเษกสมรสกับพระอิศวร, ที่ว่าควันเข้าพระเนตรพระอุมานั้น คือควันไฟที่กูณฑ์ ; แสงจันทร์ที่ส่องจับพระเนตรพระอุมาคือแสงพระจันทร์กึ่งซีก ที่ติดอยู่เหนือพระนลาฏของพระอิศวร พระเคารีมีความอายพระพรหมา, จึงก้มพระพักตร์; ดังนั้นจึงได้แลเห็นเงาที่เล็บพระบาทประดุจกระจกเงา เห็นพระหร (อิศวร) ทูนพระคงคาเทวีไว้บนพระเศียร, ทำให้รู้สึกหึงอยู่บ้าง; แต่พอพระอิศวรจับพระกร, เพื่อจูงเดินประทักษิณรอบพระอัคนี, พระอุมาก็หายแค้นเพราะความปลื้มพระหฤทัย.[380]

การอ่านวรรณคดีสันสกฤตแท้ ๆ เต็มรูปแบบเช่นนี้ จะต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องเทพเจ้าต่าง ๆ ของทางฮินดูพอสมควร จึงจะเข้าใจว่าทำไมพระจันทร์ถึงไปอยู่บนพระนลาตพระอิศวร หรือทำไมพระอิศวรจึงต้องทูลพระคงคาเอาไว้บทพระเศียร แม้แต่การที่พระอุมาจะได้อภิเษกกับพระอิศวรก็มีประวัติความเป็นมาเช่นกัน

---

[379] เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

[380] เรื่องเดียวกัน, หน้า 191.

ทั้งนี้ ก่อนหน้าที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง *ปรียทรรศิกา* พระองค์ทรงให้พื้นความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีสันสกฤตมาตลอด ตั้งแต่การพระราชนิพนธ์วรรณคดีสันสกฤตเรื่อง*ศกุนตลา*เป็นบทละครไทย ตลอดจนให้ความรู้การละครสันสกฤต ซึ่งนอกจากจะเป็นการนำวรรคสันสกฤตมาเผยแพร่ให้คนไทยได้อ่านแล้วยังเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของการละครไทยกับการละครสันสกฤต แม้ว่าเรื่อง*ปรียทรรศิกา*จะไม่ได้แสดงให้เห็นลักษณะที่ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกันได้ระหว่างสองชนชาติ แต่การให้ความรู้เรื่องการละครดั้งเดิมจากอินเดียก็เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางอ้อมประการหนึ่ง คือเสนอให้เห็นว่าการละครอินเดียได้กลายมาเป็นการละครไทยอย่างไร คงลักษณะใดไว้และมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาลักษณะใดเพื่อให้เหมาะสมกับรสนิยมของคนไทย

อย่างไรก็ตาม เรื่อง*ปรียทรรศิกา*มีประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่ง คือในส่วนแรก ตอนที่ 1-2 เป็นการแสดงประวัติของพระเจ้าศรีหรรษวรรธนะ เป็นเรื่องราวที่แสดงพระเกียรติคุณในด้านต่าง ๆ กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่และทรงธรรม

> ตลอดรัชกาล พระองค์ได้แสดงพระอภินิหารทั้งในทางการศึก, ทั้งในทางรัฐประศาสน์, ปรากฏว่าเปนบรมราชาธิราชผู้ทรงพระเดชานุภาพประกอบกับพระเมตตาการุณยภาพอย่างเลิศ...ทรงเลื่อมใสนศรัทธาในพระพุทธศาสนาและทรงยินดีในการบำเพ็ญพระราชกุศลเนืองนิตย์ จนสาธุชนออกพระนามว่าพระเจ้าธรรมิกราช[381]

นอกจากนี้บทนำได้แสดงว่า พระเจ้าศรีหรรษวรรธนะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นกวีและอุปถัมภ์กวี

> พระเจ้าศรีหรรษวรรธนะเปนอัจริยบุคคลอันควรสังเกต โดยเหตุที่เปนทั้งพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงเดชานุภาพใหญ่ยิ่ง ทั้งเปนผู้อุปถัมภ์กวี และเปนกวีเองด้วย[382]

ความข้างต้นเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าศรีหรรษวรรธนะเป็นกษัตริย์ยิ่งใหญ่ที่ทรงเป็นกวีและให้การส่งเสริมกวีอื่น ๆ ในประวัติศาสตร์ของอินเดียมีพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่อีกจำนวนหลายพระองค์ที่ทรงเป็นกวี

---

[381] เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

[382] เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

> ตั้งแต่โบราณสมัยมาจนทุกวันนี้ ชาวภารตวรรษย่อมนิยมกันว่า พระราชาธิบดีต้องทรงมือภินิหารในกิจการทุกอย่าง และการประพันธ์เปนอภินิหารอย่างหนึ่ง อันพึงปรารถนา จึงมักมีข้อความเช่นนั้นอยู่ในคำยอพระเกียรติพระราชาธิบดี ความนิยมในข้อนี้ก็ได้เผยแผ่มาถึงเมืองไทยเราบ้างเหมือนกัน จึ่งมีผู้นิยมยกยอพระเกียรติแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงเปนกวีเองหรือทรงอุปถัมภ์กวีและนักปราชญ์เสมอมา[383]

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงว่า พระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของอินเดียก็ทรงเป็นกวีด้วยเช่นกันน่าจะเป็นการเสนอว่า การที่พระองค์ทรงเป็นกวีและอุปถัมภ์การกวีก็เป็นเรื่องที่พระมหากษัตริย์ไทยกระทำได้เช่นกัน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่กลุ่มที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หรือ กบฏ ร.ศ.130 อ้างเป็นสาเหตุในการก่อการ

> ...เขาพอใจที่จะคิดเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครอง เพราะการเล่นโขนเล่นละครเสียเองของพระประมุขแห่งชาตินั้นไม่มีประโยชน์แก่ชาติอันใดเลย มีแต่จะเสื่อมเสียพระเกียรติยศเกียรติคุณแก่นานาประเทศ และมีผลกระทบกระเทือนถึงชาติ ถึงประชาชนคนไทยอีกด้วย...[384]

ถึงแม้ว่าเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 (พ.ศ.2455) จะผ่านพ้นมาระยะเวลาถึง 12 ปี เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ปรียทรรศิกา* แต่ยังคงเป็นประเด็นที่ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์พระองค์ตลอดมา ดังนั้นการที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ความในส่วนต้นนี้น่าจะแสดงให้เห็นว่า ในอดีตพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของอินเดียต่างก็ทรงเป็นกวีและส่งเสริมกิจการกวีทั้งสิ้น การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นกวีและอุปถัมภ์กวีอื่น ๆ มิได้เป็นเรื่องเสื่อมเสียต่อความเป็นชาติอย่างไร กล่าวได้ว่านอกจากเรื่อง*ปรียทรรศิกา*จะให้ความรู้เกี่ยวกับการละครสันสกฤตดั้งเดิมซึ่งเป็นรากฐานการละครของไทยแล้ว ยังเป็นการเชื่อมโยงว่าพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระบรมเดชานุภาพของอินเดียก็ทรงเป็นกวีด้วยเช่นกัน ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยหลายพระองค์ก็มีแนวทางเช่นนี้เช่นกัน

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำวรรณคดีสันสกฤตเรื่องสำคัญมาเผยแพร่ให้คนไทยได้รู้จักอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น โดยการนำวรรณคดีสันสกฤตเรื่อง

---

[383] เรื่องเดียวกัน, หน้า 17-18.

[384] อ้างใน ชาตรี ประกิตนนทการ, **การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรมสยามสมัยไทยประยุกต์ ชาตินิยม**, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547), หน้า 204.

อื่น ๆ นอกเหนือจากเรื่อง*รามเกียรติ์*มาแนะนำให้คนไทยรู้จัก รวมถึงการให้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะของการละครของวรรณคดีสันสกฤต เป็นการแสดงการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมระหว่างไทยกับอินเดียที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นดินแดนที่มีอารยธรรมมายาวนาน แสดงให้เห็นว่าวรรณคดีไทยมีมีรากเหง้ามาจากวรรณคดีอินเดีย เป็นการกระตุ้นให้คนไทยตระหนักถึงคุณค่าของภูมิธรรมของชาติที่มีมาแต่เดิม

5.5.2 การเรียนรู้ศิลปะการประพันธ์และแนวคิดของชนชาติอื่น ๆ จากวรรณคดี

การสร้างชาติให้มีความเจริญก้าวหน้านอกจากการกระตุ้นให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของภูมิธรรมดั้งเดิมหรือรากเหง้าของชาติแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้คนไทยได้เรียนรู้แนวคิดจากชนชาติอื่น ๆ ผ่านการอ่านหรือการชมวรรณคดีเรื่องดีเด่นของชนชาติอื่น

5.5.2.1 วรรณคดีอินเดีย

นอกจากการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยกับวรรณคดีอินเดียแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงมุ่งถ่ายทอดวรรณคดีสันสกฤตที่มีเนื้อหาแสดงความรู้เกี่ยวกับคติ ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอินเดีย

สาวิตรีสำนวนร้อยแก้ว

เรื่อง*สาวิตรี*มีที่มาจาก สาวิตรยุปาขฺยนมฺ (สาวิตรยุปาขยานัม) เป็นเรื่องแทรกอีกเรื่องหนึ่งใน*มหาภารตะ*อยู่ในบรรพที่สาม (วนบรรพ) เป็นอนุบรรพที่ชื่อว่า ปติวรตามาหาตฺมฺยปรฺว หมายถึงนางผู้ภักดีต่อสามี โดยแทรกอยู่ในตอนที่เหล่าปาณฑพแพ้พนันสกาเสียเมืองต้องออกไปเดินป่า วันหนึ่งคณะที่พี่น้องทั้งห้าได้ออกไปหาอาหาร นางเทฺราปทีได้ถูกท้าวชยัทรัถราชาแห่งแคว้นสินธุ (สวามีของนางทุหศาลาซึ่งเป็นน้องสาวคนเดียวของทุรโยธน์) จับตัวไปด้วยเกิดความเสน่หา เมื่อทั้งห้ากลับมาทราบเรื่อง ภีมะกับอรชุนได้ติดตามไปช่วยเหลือ ขณะนั้นฤาษีมรรกัณเฑยะได้แวะไปเยี่ยมพี่น้องปาณฑพ พอทราบเรื่องที่เกิดขึ้นกับนางเทฺราปทีก็ได้กล่าวคำปลอบใจ โดยยกตัวอย่างเรื่องสาวิตรีมาเล่าให้แก่ ยุธิษฐิระ นกุลและสหเทพฟัง เรื่อง*สาวิตรี*นี้ถึงแม้ไม่มีผู้นำไปสร้างสรรค์เป็นบทละครเช่นเดียวกับเรื่องศกุนตโลปาขยานัม แต่เรื่องนี้ก็เป็นที่นิยมอ่านกันอย่างแพร่หลาย[385]

---

[385] ประเทือง วงศ์รื่น, "จากศกุนตโลปาขยานัมและสาวิตรยุปาขยานัม มาเป็นพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาและสาวิตรี," ใน **มหากาพย์ภารตะ: ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย**, หน้า 33.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*สาวิตรี* เมื่อ พ.ศ.2467 โดยทรงพระราชนิพนธ์ไว้ 2 สำนวน ม.ล.ปิ่น มาลากุล ได้กล่าวว่า “ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่เรื่องสุดท้ายที่ได้ทรงพระราชนิพนธ์จบสมบูรณ์ ... ได้ทรงพระราชอุสาหะแปลเป็นร้อยแก้วก่อน แล้วจึงได้ทรงพระราชนิพนธ์เป็นละครร้อง” [386] สำนวนแรกพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ความเรียงร้อยแก้วโดยแปลจากฉบับคำแปลภาษาอังกฤษของชาวอินเดียชื่อว่า ประตาป จันทร รอย (Pratap Chanda Roy) ซึ่งยืมมาจากหอพระสมุดวชิรญาณ [387] (ผู้ที่นำเรื่องสาวิตรีมาแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาอังกฤษคนแรกคือ กิสาริ โมหัน คังคูลิ (Kisari Mohan Ganguli) และประตาป จันทร รอย ได้นำมาเรียบเรียงใหม่) โดยใช้วิธีการแปลอย่างตรงตัวตามต้นฉบับเดิม [388] และสำนวนต่อมาพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครร้อง (จะกล่าวถึงในประเด็นถัดไป)

ทั้งนี้ เรื่อง*สาวิตรี*ในมหากาพย์*มหาภารตะ*แต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรอง เมื่อแปลเป็นภาษาอังกฤษได้ถูกปรับให้เป็นร้อยแก้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลเรื่องสาวิตรีสำนวนร้อยแก้วตรงตามต้นฉบับภาษาอังกฤษทั้งรูปแบบและเนื้อหา “และยังทรงพยายามรักษาสำนวนโวหารและรูปแบบของประโยคตามต้นฉบับภาษาอังกฤษอีกด้วย” [389] ดังตัวอย่าง

And it came to pass	อยู่มา ณ กาลครั้งหนึ่ง
that once on the occasion of a parva,	เปนวันนักษัตรฤกษ์
having fasted and bathed her head,	เมื่อได้อดอาหารและสระเกศาแล้ว
she presented herself before the family) deity	นางได้ไปยังหน้าเทวดาประจำสกุล [390]

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เป็นร้อยแก้วให้ตรงตามต้นฉบับภาษาอังกฤษ เป็นการถ่ายทอดให้เป็นหนังสืออ่านที่มีใจความครบถ้วนสมบูรณ์ เมื่อพิจารณาเนื้อหา*สาวิตรี*เป็นเรื่องที่มีเนื้อหาเป็นคติสอนใจได้ดียิ่ง ในเรื่อง*มหาภารตะ*เรื่อง*สาวิตรี*ทำหน้าที่เป็นเรื่องตัวอย่างให้เห็นลักษณะของผู้หญิงที่ดี คือพระมรรกัณเฑยะใช้ยกตัวอย่างเพื่อแสดงให้เห็นลักษณะของสตรีที่ดี ดังที่ยุธิษเฐียรตั้งคำถามว่า “พระคุณเจ้าได้เคยพบเห็นหรือทราบถึงสตรี

---

[386] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **สาวิตรีความเรียงและบทละครร้อง**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 31.

[387] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **สาวิตรี**, (กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร, 2541), หน้า 33.

[388] กิติศักดิ์ เกิดอรุณสุขศรี, **“การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องสาวิตรีในฐานะนาฏวรรณกรรม**,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 27

[389] เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

[390] เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

ใดบ้างละหรือที่สุจริตและเลิดอย่างเช่นเทฺราปที"[391] พระมรรกัณเฑยะได้ยกตัวอย่างว่า คุณสมบัติอันเลิดได้มีโดยบริบูรณ์อย่างในตัวนางสาวิตรี[392] และได้เล่าเรื่องราวของนางให้ฟัง กล่าวได้ว่าเรื่อง *สาวิตรี*มีเนื้อหาดี คือแสดงให้เห็นลักษณะของสาวิตรีว่า "เป็นสตรีที่มีคุณสมบัติอันแสนประเสริฐอย่างยิ่ง ทั้งในฐานะภรรยา บุตรี หรือแม้กระทั่งบุตรสะใภ้ นางสามารถประพฤติปฏิบัติตัวตามบทบาทต่าง ๆ ได้อย่างน่าสรรเสริญ"[393] เช่น เรื่องกล่าวถึงว่านางสาวิตรีเป็นผู้หญิงที่มีคุณลักษณะดีเด่น จนไม่สามารถหาชายได้ที่คู่ควรกับนางได้

> พระราชธิดาพระองค์นั้นได้ทรงพระเจริญขึ้น งดงามราวกับพระศรีเสด็จมาอวตาร และเมื่อถึงกาลอันควร, ราชนารีนั้นก็ทรงถึงซึ่งวัยเปนสาว และเมื่อได้เห็นนางดรุณี งามกอปรด้วยบั้นพระองค์เรียวและพระโสณี อวบ, และดูประดุจรูปอันหล่อด้วยทอง, ชนทั้งหลายต่างกล่าวว่า, "เราได้นางฟ้ามาไว้เทียวหนอ," และเพราะเหตุที่หาผู้ใดจะทนศักดิ์ของนางนั้นมิได้, จึงไม่มีผู้ใดได้เปนภรรดาของนางผู้มีตาดุจดอกบัว, และผู้มีสง่ายิ่ง.[394]

การที่นางสาวิตรีมีลักษณะที่ดีพร้อมเช่นนี้ทำให้ไม่มีผู้ชายคนใดกล้ามาขอเป็นคู่ครอง นางจึงต้องออกไปหาคู่ด้วยตนเอง และเมื่อนางสาวิตรีตัดสินใจเลือกพระสัตยวานเป็นสามีได้แสดงให้เห็นว่า สาวิตรีเป็นผู้หญิงที่มีมั่นคงและมีความจงรักภักดีต่อสามี คือแม้จะรู้ว่าชายคนเลือกเป็นสามีจะต้องตายภายใน 1 ปี แต่ก็ยังคงยืนยันที่จะเลือกพระสัตยวาน

> อันลูกบาศจะตกได้ก็เพียงครั้งเดียว; บุตรีก็ยกให้เขาได้เพียงครั้งเดียว; และคนเราจะพูดว่า "ฉันยกให้" ดังนี้ก็ได้แต่เพียงครั้งเดียวเท่านั้น. ทั้งสามอย่างนี้จะเปนไปได้แต่เพียงครั้งเดียวเท่านั้น. ดังนี้เธอจะมีอายุยาวหรือสั้นก็ดี, มีคุณสมบัติหรือไร้คุณสมบัติก็ดี, กระหม่อมฉันได้เลือกภรรดาของกระหม่อมฉันครั้งหนึ่งแล้ว. กระหม่อมฉันจะเลือกสองครั้งหาได้ไม่.[395]

---

[391] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, , **สาวิตรี**, หน้า 1.

[392] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

[393] เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

[394] เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

[395] เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

จะเห็นว่าสาวิตรีเป็นผู้หญิงที่มีคุณลักษณะโดดเด่นหลายประการ “ลักษณะที่เด็ดเดี่ยวกล้าหาญและมีความเชื่อมั่นตนเองเช่นนี้ของนางสาวิตรีเป็นลักษณะของสตรีในยุคมหากาพย์...กล่าวคือเป็นผู้ที่มีความรู้ดี มีความเชื่อมั่นในตนเอง เฉลียวฉลาด กล้าหาญมั่นคงและพูดจาเปิดเผยตรงไปตรงมา”[396] นอกจากนั้นสาวิตรียังเป็นผู้หญิงที่มีจิตใจดี มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความเพียรและความอดทน ประกอบกับการเป็นผู้มีวาทศิลป์ ดังจะเห็นได้จากวิธีการที่นางได้ตั้งใจมั่นที่จะติดตามพระยมไปเพื่อช่วยสามีที่ตายไปแล้วให้ฟื้นคืนชีพ

> พระภรรดาจะถูกพาไป ณ หนใด, หรือเธอจะเสด็จเอง ณ หนใดก็ดี, กระหม่อนฉันจะขอตามเสด็จไป ณ หนนั้น. นี้เปนธรรมเนียมอันยั่งยืน. ด้วยอำนาจแห่งตะบะของกระหม่อนฉัน, แห่งเชษฐาประจายนะธรมของกระหม่อมฉัน, แห่งศีลของกระหม่อมฉัน, อีกทั้งพระการุณยภาพของพระองค์จะมีสิ่งใดกีดขวางในปฏิปทาของกระหม่อมฉันก็หามิได้.[397]

การที่นางสาวิตรีติดตามพระยมไปแล้วกล่าวถ้อยคำอันเป็นคติต่าง ๆ สร้างความพอใจให้กับพระยมเป็นอย่างมากจนได้รับพรถึง 5 ข้อ สาวิตรีขอพร 2 ข้อแรกให้บิดามารดาสามี ข้อสามขอพรให้บิดาของตนเอง ข้อสี่ ขอพรให้ตนเองมีบุตรกับพระสัตยวาน 100 คน ซึ่งนำมาสู่พรข้อห้าคือการขอให้พระสัตยวานฟื้นคืนชีพเพราะมิเช่นนั้นพรข้อที่สี่ก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ จะเห็นว่าวิธีการและลำดับการขอพรในแต่ละข้อ แสดงให้เห็นว่าสาวิตรีเป็นผู้ที่จิตใจงามและมีสติปัญญาที่ฉลาดเฉลียวเป็นอย่างมาก คุณลักษณะต่าง ๆ ของนางดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ซึ่งทำให้พระยมชื่นชมในความเพียร ความอดทนและความเฉลียวฉลาด จึงได้คืนชีวิตของพระสัตยวาน

> “ข้าแต่พระองค์ผู้ประสาทสิริสวัสดิ์, พระพรที่พระองค์ได้ประทานหม่อมฉันแล้วนั้นมิสามารถจะถึงซึ่งความสำเร็จได้โดยปราศจากพระภรรดาของกระหม่อมฉัน. ฉนั้นนอกจากพระพรอื่น ๆ, กระหม่อมฉันขอประทานประการนี้, คือขอให้พระสัตยวานได้กลับมีพระชนมชีพขึ้นใหม่ เมื่อเสียพระภรรดาแล้ว กระหม่อมฉันเองก็เท่ากับผู้ที่ตาย หากไร้พระภรรดา กระหม่อมฉันจะไยดีต่อความสุขก็หามิได้ การไร้พระภรรดาแม้สวรรค์กระหม่อมฉันก็หาปรารถนาไม่ หากไร้พระภรรดากระหม่อมฉันก็มิได้ปรารถนาซึ่งความเจริญ หากไร้พระภรรดากระหม่อมฉันจะบังคับใจให้คงมีชีวิตอย่างไรได้

---

[396] ประเทือง ทินรัตน์, **“ศกุนตลา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ,”** หน้า 98.

[397] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **สาวิตรี**, หน้า 19.

> พระองค์ได้ประทานพระพรแล้ว ว่าให้กระหม่อมฉันได้มีโอรสร้อยคน; แต่พระองค์สิทรงคร่าห์พระภรรดาของกระหม่อมฉันไป. กระหม่อมฉันจึ่งขอประทานพระพรดั่งนี้, คือขอให้พระสัตยวานได้กลับมีพระชนมชีพขึ้นใหม่ พระวาจาของพระองค์จะได้เปนไปสมจริงได้."[398]

จะเห็นว่าสาวิตรีมีวาทศิลป์ดีเยี่ยม ถ้อยคำขอพรของนางนอกจากจะแสดงให้เห็นความรักที่มีต่อพระสัตยวานแล้ว ยังแสดงให้เห็นสติปัญญาของนางในการช่วยให้สามีกลับมามีชีวิตอีกครั้ง โดยการเชื่อมโยงกับพรข้อที่สี่ ซึ่งจะสำเร็จไม่ได้ถ้าพระยมไม่ประทานพรข้อที่ห้าให้นางด้วย

นอกจากนั้น การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*สาวิตรี* สำนวนนี้ให้ตรงตามต้นฉบับ ทำให้สำนวนโวหารในการพระราชนิพนธ์เรื่องนี้มีรูปแบบประโยคการเรียงลำดับที่แตกต่างไปจากประโยคภาษาไทย แต่เมื่ออ่านก็จะได้รับรสจากการเลือกสรรถ้อยคำและโวหารต่าง ๆ ที่แตกต่างออกไป เป็นการใช้ภาษาที่ไพเราะ เช่น ตอนที่พระสัตยวานได้ฟื้นชีพขึ้นมา และได้ถามเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากสาวิตรี

> แม่เอวกลม พี่ได้มากับน้องเพื่อเก็บผลไม้ เมื่อพี่กำลังตัดไม้อยู่นั้น พี่รู้สึกปวดหัว และเพราะเหตุที่พี่ปวดหัวแสนสาหัสพี่จึ่งไม่สามารถยืนอยู่ได้นานปานใด และเพราะฉะนั้นพี่จึ่งได้นอนลงบนตักของน้องและหลับไป ...แม่จอมขวัญ พี่จำได้ต่อนั้น เมื่อน้องได้กอดพี่ นิทราได้มาลักเอาสมฤดีของพี่ไป[399]

ถึงแม้เป็นถ้อยคำและสำนวนที่ไม่ปรากฏในของวรรณคดีไทย เช่น การเรียกหญิงคนรักว่า "แม่เอวกลม" หรือ "นิทราได้มาลักเอาสมฤดีของพี่ไป" แต่เป็นการใช้สำนวนที่ไพเราะเป็นอย่างยิ่ง แสดงความอ่อนโยนและอารมณ์อ่อนหวานของพระสัตยวานที่มีต่อนางสาวิตรีได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นด้วยหน้าที่ของตัวบทที่เป็นเรื่องตัวอย่างของสตรีที่ดี และเนื้อหาในตัวบทที่ได้แสดงให้เห็นคุณลักษณะของสาวิตรีในด้านต่าง ๆ ประกอบกับความงามด้านวรรณศิลป์ ทำให้เรื่อง*สาวิตรี* เป็นเรื่องดีที่เหมาะแก่การนำมาถ่ายทอดให้ได้ทราบกันในวงกว้าง

พระราชนิพนธ์เรื่อง*สาวิตรี*จึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์เพื่อนำวรรณคดีสันสกฤตที่มีเนื้อหาดีมาเผยแพร่ในสังคมไทย การที่พระราชพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องสาวิตรีเป็นความเรียงร้อยแก้ว ก็น่าจะเป็นพระราชประสงค์ที่แสดงเรื่องราวที่มีรายละเอียดครบถ้วนตามเรื่องสันสกฤตให้ผู้อ่านได้ทราบ

---

[398] เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

[399] เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

5.5.2.2 วรรณคดีอังกฤษ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษเป็นระยะเวลานาน จากบันทึกของผู้ทำหน้าที่ถวายการดูแลพระองค์ในต่างประเทศได้แสดงไว้ว่า พระองค์มีความสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับการละครเป็นอย่างมาก เมื่อเสด็จกลับมาประเทศไทยพระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีประเภทบทละครไว้เป็นจำนวนมาก โดยผลงานพระราชนิพนธ์จำนวนหนึ่งทรงแปลหรือดัดแปลงจากต่างประเทศโดยเฉพาะบทประพันธ์ของกวีตะวันตก

ในบรรดาบทพระราชนิพนธ์เหล่านี้มี 4 เรื่อง คือ *พญาราชวังสัน เวนิสวานิช ตามใจท่าน*และ *โรมิโอและจูเลียต* ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์จากผลงานของ วิลเลียม เชกสเปียร์ (William Shakespeare 1564-1616) กวีชื่อดังชาวอังกฤษในยุคสมัยอลิซบิธัน (Elizabethan Drama) ซึ่งเป็นยุคสมัยที่การละครอังกฤษเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก ผลงานของเชกสเปียร์มีทั้งกวีนิพนธ์ (poems) และบทละคร (plays) ผลงานของเขาได้รับการยอมรับและยกย่องอย่างกว้างขวาง กล่าวได้ว่าเป็นกวีเอกคนหนึ่งของโลก มีคำกล่าวยกย่องผลงานของเขาจาก เบน จอนสัน (Ben Jonson) กวีร่วมสมัยไว้ว่า “เชกสเปียร์ไม่ใช่แค่เพียงยอดกวีของยุคสมัยเท่านั้น แต่เขายังเป็นกวีเอกตลอดกาล (He was not of an age but for all time)”[400] ผลงานของเชกสเปียร์ได้รับการยกย่องว่าเป็น Canon* ของตะวันตก[401] ดังที่มีคำกล่าวว่า “ในประเทศที่พูดภาษาอังกฤษ ถ้าหากบ้านใดปราศจากพระคัมภีร์ไบเบิลและงานของเชกสเปียร์เสียแล้ว จะเรียกว่าบ้านหลังนั้นสมบูรณ์หาได้ไม่ เพราะทั้งสองอย่างนี้เป็นสัญลักษณ์ของศาสนาและวัฒนธรรม”[402]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าเชกสเปียร์เป็นกวีสำคัญและที่มีชื่อเสียงเป็นอย่างมาก และบทละครของเขาก็ได้รับความนิยมจนมาถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะใน

---

[400] อนุรัชนี จาตุศรีพิทักษ์, **ประวัติวรรณกรรมเอกอังกฤษตั้งแต่สมัยอังกฤษโบราณจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17**, (กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 121.

* ในที่นี้ใช้ความหมายตามคำนิยามของ David Smyth คือ canon - an institutionally recognized list of exemplary works, such as the body of works constituting the national literature of a country, it is also used to denote a system of rules for creating such works. นอกจากนั้น ยังได้อธิบายถึงลักษณะของ Canon ไว้ว่า canon is seen as a chronological arrangement of famous authors and major works which ‘have stood the test of time’ because of their intrinsic merits and which are linked over the centuries by a presumed cultural unity. อ้างใน David Smyth, **The canon in Southeast Asian literatures: Literatures of Burma, Cambodia, Indonesia, Laos, Malaysia, the Philippines, Thailand, and Vietnam**, (Richmond: Curzon, 2000), p.vii.

[401] Harold Bloom, **The Western Canon: The Book and School of the Ages**, (New York: Harcourt Brace, 1994), p.71.

[402] อ้างใน อนันต์โอกฤษ, **สังเขปวรรณคดีอังกฤษ**, (กรุงเทพฯ: วัชรินทร์การพิมพ์, 2521), หน้า 19.

ประเทศตะวันตกคือยุโรปและอเมริกา พระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าแม้แต่ประเทศญี่ปุ่นก็ได้มีการนำบทละครของเชกสเปียร์มาเล่นแล้วเช่นกัน

> วิลเลี่ยม เชกสเปียร์ เปนจินตะกวีผู้มีชื่อเสียงปรากฏ ไม่จำเพราะแต่ในหมู่ชนชาติอังกฤษ อันเปนชาติของเขาเอง ทั้งชนชาติอื่น ๆ ทั่วไปในยุโรป ก็นับถือว่าเปนกวีสำคัญ และเรื่องลครซึ่งเชกสเปียร์แต่ง ได้มีผู้แปลเปนภาษาต่าง ๆ จากภาษาอังกฤษเปนอันมาก ส่วนเรื่องลครของเชกสเปียร์ ถึงแม้ได้มีอายุล่วงมาตั้งสามร้อยปีแล้ว ก็ยังมีผู้เล่นอยู่จนทุกวันนี้ ทั้งในประเทศที่พูดภาษาอังกฤษ เช่น ในประเทศอังกฤษเองและอเมริกา ทั้งในปะเทศอื่น ๆ ทั่วไปในทวีปยุโรป และได้มีผู้เล่นบ้างแล้วในประเทศญี่ปุ่น[403]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายความดีเด่นของบทละครเรื่องนี้ว่า นอกจากการเป็นบทละครที่ดีเหมาะสำหรับการแสดงละครแล้ว ยังเหมาะสำหรับการเป็นหนังสืออ่านแบบกวีนิพนธ์อีกด้วย

> เรื่องลครของเชกสเปียร์ นอกจากเปนเรื่องสำหรับเล่นออกโรงให้คนดู เขาย่อมยกย่องกันว่าเปนหนังสือที่ควรอ่าน เพราะเปนแบบอย่างอันดีแห่งจินตะกวีนิพนธ์ เต็มไปด้วยโวหารอันกล้า และถ้อยรจนาอย่างสละสลวย[404]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าผลงานของเชกสเปียร์ดีเด่นทั้งด้านเนื้อหาและกลวิธีการประพันธ์ และด้วยคุณลักษณะทั้งหมดคือการเป็นผลงานบทละครของกวีเอกที่ได้รับการความนิยมยกย่องไปทั่วตะวันตก มีเนื้อหาที่ดีเด่นและวรรณศิลป์ที่ไพเราะเหมาะสำหรับการเป็นตัวอย่างทางด้านการประพันธ์ พระองค์จึงมีพระราชประสงค์ที่จะได้แปลบทละครเรื่องนี้เป็นฉบับพากย์ไทย และข้อสำคัญ “เมื่อคำนึงดูว่า ในภาษายุโรปโดยมากมีคำแปลบทละครของ เชกสเปียร์แล้ว และในภาษาญี่ปุ่นก็มีแล้ว ข้าพเจ้าก็ออกจะนึกละอายใจแก่ใจ ที่ในภาษาไทยเราไม่มีบ้างอย่างเขา”[405]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคำนึงถึงประโยชน์ของการได้เสพผลงานวรรณคดีชั้นเลิศ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าคนในชาติไทยก็สมควรที่จะต้องมีผลงานของเชกสเปียร์ไว้อ่านเช่นกัน เพื่อให้คนไทยได้อ่านผลงานวรรณคดีที่ดีเด่นด้านวรรณศิลป์ และเป็นการ

---

[403] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เวนิสวานิช**, (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2547), หน้า คำนำ.

[404] เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

[405] เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

เรียนรู้ความคิดตลอดจนปรัชญาต่าง ๆ ของชาวตะวันตกอีกด้วย พระองค์จึงได้ทรงพระราชนิพนธ์ผลงานของเชกสเปียร์เป็นฉบับพากย์ไทย

พญาราชวังสัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*พญาราชวังสัน*โดยดัดแปลงจากบทประพันธ์ของเชกสเปียร์ที่มีชื่อว่า Othello เมื่อ พ.ศ.2454 (พิมพ์เผยแพร่ พ.ศ.2468) พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ 2 สำนวน สำนวนแรกทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครนอกและสำนวนที่สองทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทเสภา (ในการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาเนื้อหาจากสำนวนบทละครนอกเป็นหลักเนื่องจากมีเนื้อหาตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง)

> เรื่องพญาราชวังสันนั้น ข้าพเจ้าได้เอาเรื่อง “โอเท็ลโล” ของเชกส์เปียร์เปนหลัก แต่แต่งเปนบทละคอนนอกอย่างไทยเราและแปลงนามบุคคลในเรื่องเปนไทยทั้งหมด...และได้แต่งแต่ต้นจนจบเรื่องตามของเดิม...ส่วนบทเสภานั้น ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นภายหลัง โดยดัดแปลงบทละครในเหมาะกับที่จะขับเป็นเสภาและแต่งบทส่งขึ้นใหม่บ้าง บทเสภาได้แต่งไว้เริ่มแต่พญาราชวังสันปรารภถึงการจะไปรบและคิดถึงบัวผัน จนถึงยกทัพและเรือออกเดินทะเลเท่านั้น[406]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะนำผลงานของเชกสเปียร์มาพระราชนิพนธ์เป็นพากย์ไทยเพื่อให้คนไทยได้อ่าน

> อันเรื่องนี้เนื้อเรื่องข้าได้อ่าน ของท่านเช็กส์เปียร์กระวีใหญ่
> เรื่องชื่อโอเท็ลโลกำหนดไว้ ข้าชอบใจเรื่องเขาดูเข้าที
> ....
> วชิรนิพนธ์นุสนธ์ไว้ เพื่อบรรเทิงเริงใจแห่งชาวสยาม
> แม้กลอนใดไม่เพราะไม่เหมาะงาม ปราชญ์สยามจงให้อภัยเทอญ[407]

ทั้งนี้ การนำบทละครเรื่อง *Othello* มาดัดแปลงเป็นบทละครนอกซึ่งมีลักษณะดำเนินเรื่องรวดเร็ว มีโลดโผน มีตลกขบขัน และบางคราวจะติดหยาบโลน ใช้ถ้อยคำอย่างตลาด[408] แสดงให้เห็น

---

[406] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครเรื่องพญาราชวังสัน**, (พระนคร: ม.ป.พ., 2509), หน้า คำนำ.

[407] เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

[408] สุนันทา โสรัจจ์, **วรรณคดีการละคร**, (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2526), หน้า 49.

ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระราชหฤทัยลักษณะพิเศษของบทละคร *Othello* ที่สามารถโยงเข้าสู่แบบแผนของละครนอกได้[409] พระองค์ได้คงโครงเรื่องเนื้อหาซึ่งเป็นเรื่องโศกนาฏกรรมตามต้นฉบับ แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนการดำเนินเรื่องให้อยู่ในรูปแบบของ บทละครนอกที่มีการดำเนินเรื่องที่ว่องไว กระชับ มีการลำดับนำเสนอตัวละครเอกตามความนิยมของละครไทยที่เริ่มจากธรรมก่อนฝ่ายอธรรม ซึ่งแตกต่างไปจากต้นฉบับที่เชกสเปียร์ที่เริ่มต้นด้วยตัวละครฝ่ายอธรรมก่อน[410] นอกจากนั้น พระองค์ยังได้เน้นอารมณ์ความรู้สึกโกรธ เกลียด ริษยา อาฆาต และแสดงออกอย่างเต็มที่ตามแบบละครนอก[411] เช่น ในตอนที่พญาราชวังสันด่าว่าบัวผันด้วยความหึงหวง จะเห็นว่าเป็นถ้อยคำด่าทอที่รุนแรงมาก

⊙อีกากี มึงพูดจาพาทีหยาบหยาม
มึงไม่ครั่นคร้าม แก่ความบาปกรรม
อีกเจ้ามารยา แสนสาระยำ
เล่นชู้มิหนำ ซ้ำสิ้นยางอาย
สาระพัดสาระเพ หันเหโยกย้าย
จิตร์มึงมุ่งหมาย ทำร้ายสามี
เห็นกูหัวโต โง่เปล่าเต็มที
ไม่รู้สาสี อัปปรีปานใด[412]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับให้มีการดำเนินเรื่องในฉากไทย เช่น ในต้นฉบับโอเทลโลตัวละครเอกเป็นแขกมัวร์ที่มาเป็นแม่ทัพในแคว้นเวนิส ต่อมาถูกส่งไปที่ไซปรัสเพื่อต่อต้านกองทัพจากอาณาจักรออตโตมาน ส่วนเรื่องไทยกำหนดให้ตัวละครเอกคือพญาราชวังสันเป็นชาติแขกที่มารับราชการในไทยและถูกส่งไปจัดการพวกโจรสลัดที่เมืองมะละกา

⊙เมื่อนั้น พญาราชวังสันกลั่นกล้า
เป็นทหารเลื่องชื่อฦาชา ในแคว้นอาณาศรีวิไชย
แต่เดิมเป็นแขกแปลกเพศ เข้ามาสู่เขตร์กรุงใหญ่

---

[409] กนกวรรณ ฤทธิไพโรจน์, "ตะวันออกพบตะวันตกในพญาราชวังสัน" ใน **วรรณคดี-ศิลปะ ประสานศิลป์**, กรุงเทพฯ: ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2536), หน้า 87.

[410] เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

[411] เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

[412] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครเรื่องพญาราชวังสัน**, หน้า 79.

มีจิตร์สามิภักดิ์รักไทย น้ำใจซื่อตรงจงรัก[413]

อีกทั้งมีการบรรยายตามขนบวรรณคดีไทย เช่น บทการแต่งกายไปรบ การจัดกระบวนทัพ บทครวญลานาง และการกล่าวเปรียบเทียบโดยการอ้างอิงถึงวรรณคดีเรื่องอื่น เช่น เรื่อง*รามเกียรติ์*

⊙บัดนั้น พระศรีพิโรธโกรธหนัก
ชะพามลายูเจ้าชู้ยักษ์ ราวกับทศภักตร์ลักสีดา[414]

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงลักษณะสำคัญของบทละครโศกนาฏกรรมไว้ คือทรงยืนกรานที่จะคงแบบแผนโศกนาฏกรรมแทบมิได้ดัดแปลงเลย[415] การจบด้วยการตายของตัวละคร 4 ตัว คือ นายโชติ บัวผัน มาไลย และพญาราชวังสัน เป็นสิ่งที่จะไม่เป็นที่นิยมในการละครไทย โดยเฉพาะตอนที่พญาราชวังสันฆ่านางบัวผัน

⊙อีบัว โทษตัวมึงใหญ่หลวงนัก
คบชู้สู่สมภิรมย์รัก ข้ารู้ประจักษ์อยู่แน่นอน
จะส่งเสียงเถียงข้าอีกว่าไร จงทำใจให้ดีไว้ก่อน
มึงนี้ถึงที่ม้วยมรณ์ อย่าวิงวอนกูไม่ไว้ชีวา
พูดพลางทางชักกฤษเงื้อ เหลือที่จะงดโทษา
อย่าร้องตะโกนโพนทนา จงหลับตาสำรวมจิตร์ไว้
เงื้อกฤชคอยจ้องมองที เพื่อมิให้มีพลาดพลั้งได้
แทงลงสบักเฉวียงไซร้ หรุบเดียวอรไทยสิ้นชีวิน[416]

การที่พญาราชวังสันตั้งใจสังหารนางบัวผันด้วยตนเอง การบอกให้นางบัวผันทำใจรอรับความตายและการจดจ้องที่จะแทงกฤช ทำให้เหตุการณ์นี้เป็นฉากโศกนาฏกรรมที่เหี้ยมโหดยิ่งนักซึ่งจะไม่ใช่แนวทางแบบละครไทย อีกทั้งได้คงลักษณะสำคัญของละครโศกนาฏกรรมไว้ โดยเรื่อง*พญาราชวังสัน*ได้เสนอให้เห็นผลของการสูญเสียที่ส่งผลมาจากการกระทำของตัวละครตามลักษณะเรื่องของละครโศกนาฏกรรม คือการให้พญาราชวังที่มีลักษณะความยิ่งใหญ่ (tragic greatness) คือเป็นนักรบที่มีความสามารถ แต่มีข้อผิดพลาดจากลักษณะนิสัยของตนเอง (tragic flaw) คือเป็นทาสแห่ง

---

[413] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

[414] เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

[415] กนกวรรณ ฤทธิไพโรจน์, "ตะวันออกพบตะวันตกในพญาราชวังสัน" ใน **วรรณคดี-ศิลปะ ประสานศิลป์**, หน้า 92.

[416] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครเรื่องพญาราชวังสัน**, หน้า 93.

อารมณ์ริษยา หึงหวงอย่างรุนแรง ทำให้เกิดอารมณ์โกรธแค้นจนลงมือสังหารเมียตนเอง และส่งผลให้เกิดความสูญเสียต่อมาอีกหลายชีวิต สุดท้ายพญาราชวังสันก็ต้องเสียทุกสิ่งทุกอย่างเพราะตนเอง

เสียรู้เป็นผลจนเสียรัก เสียศักดิ์เสียยศหมดสิ้น
คนพาลผลาญได้ดังใจจินต์ คนดีล้วนฉินท์นินทา[417]

ตอนสุดท้ายพญาราชวังสันก็ฆ่าตัวตายตามบัวผันไป ในตอนจบเรื่องได้แสดงความประสงค์ว่าเรื่องจะต้องจบลงแบบโศกนาฏกรรมเช่นนี้ อย่าได้เพิ่มเติมให้มีการจบแบบสุขนาฏกรรม

จบเรื่องเรียบเรียงเพียงเท่านี้ อันจะมีต่ออีกหามิได้
ถ้าแม้ว่าในอนาคตนั้นไซร้ มีผู้ใดอ่านเรื่องเคืองรำคาญ
ขอเสียเถิดเจ้าข้าอย่ามือบอน มาต่อกลอนสุนทรสาร
อย่าให้ร้อนถึงท้าวมัฆวาน ลงมาประพรมธารให้ใครฟื้น[418]

ในการถ่ายทอดผลงานของเชกสเปียร์เป็นพากย์ไทยในลำดับแรกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำบทละครเรื่อง *Othello* มาดัดแปลงเป็นเรื่อง*พญาราชวังสัน*ในรูปแบบของบทละครนอก ก็เพื่อที่จะให้ผู้อ่านและผู้ดูละครเกิดความเข้าใจเรื่องราวได้ง่ายมากขึ้น อีกทั้งการที่พระองค์ยังคงตอนจบเรื่องให้เป็นโศกนาฏกรรมเช่นนี้ น่าจะเป็นการมุ่งเสนอสาระสำคัญของเรื่องตามปรัชญาของชาวตะวันตกตามแนวทางของละครโศกนาฏกรรมที่ต้องการเสนอตัวอย่างจากหายนะของตัวละคร ที่เน้นให้เกิดความรู้สึกสงสาร ความหวาดกลัว เกิดการใช้ปัญญามองหาสาเหตุและเกิดความเข้าใจอันเป็นแสงสว่างซึ่งจะนำไปสู่การรู้ดีรู้ชั่ว[419] ทั้งนี้ กนกวรรณ ฤทธิไพโรจน์ ได้กล่าวว่า สิ่งหนึ่งที่พระองค์ทรงละแบบแผนโศกนาฏกรรมคือกลวิธีการสอนที่ละครโศกนาฏกรรมจะทำให้เกิดขึ้นในใจผู้ชม ตัวละครเพียงแค่เสนอให้เห็นหายนะเท่านั้น แต่ในเรื่องพญาราชวังสันมีการกล่าวสรุปข้อคิดสอนใจไว้ด้วย โดยให้พญาราชวังสันกล่าวคติสอนใจสุดท้ายให้กับพระวิไชยก่อนที่จะฆ่าตัวตาย

จงระวังอย่าคบกับคนทราม มันจะลามลวนพาชล่าไป
คบมิตรสนิทไมตรี เลือกแต่ที่สุจริตไว้จิตร์ได้

---

[417] เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

[418] เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

[419] สดใส พันธุมโกมล, "ประเภทละคร" ใน **ปริทัศน์ศิลปการละคร**, (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553), หน้า 18.

ระวังคนปากหวานพ่อลานใจ มันจะพาลูกให้ระยำยับ
หัวประจบคยยากปากคารม พอเราล้มแล้วมันช่วยฟันสับ
การงานใด ๆ จะบังคับ ใช้สติกำกับติตริง
คนเราผู้มีวาศนา มักมีคนฤศยาคอยหาช่อง
แม้ว่าทำพลาดนิดผิดทำนอง มันสมปองเตะคว่ำคมำไป[420]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*พญาราชวังสัน*เป็นการถ่ายทอดบทละครของเชกสเปียร์ให้คนได้รับรู้กัน และการที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ดัดแปลงให้อยู่ในรูปแบบละครนอกก็เพื่อทำให้คนไทยเข้าใจเรื่องราวได้ง่ายมากยิ่งขึ้น แต่การที่พระองค์ยังคงลักษณะของละครโศกนาฏกรรมก็น่าจะเป็นเพราะมุ่งถ่ายทอดแนวคิดสำคัญของเรื่องให้ตรงตามต้นฉบับ ดังที่ได้กล่าวห้ามไม่ให้มีการดัดแปลงตอนจบของเรื่องตามแบบละครไทย อย่างไรก็ตาม พระองค์น่าจะทรงคาดว่าคนไทยคงจะไม่เข้าใจปรัชญาของตะวันตกตามวิธีการนำเสนอของละครโศกนาฏกรรม จึงได้เพิ่มตอนกล่าวสรุปข้อคิดไว้ตอนท้ายเรื่องเพื่อแสดงให้เห็นข้อคิดสำคัญของผลงานเชกสเปียร์ กล่าวได้ว่าเรื่อง*พญาราชวังสัน*เป็นการนำเอาแก่นเรื่องของเชกสเปียร์มาถ่ายทอดในรูปแบบวรรณคดีไทย เพื่อช่วยให้คนไทยเข้าใจผลงานวรรณคดีของเชกสเปียร์ได้ง่ายมากขึ้น

เวนิสวานิช

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*เวนิสวานิช* เมื่อ พ.ศ. 2459 จากบทประพันธ์ของเชกสเปียร์ที่มีชื่อเรื่องว่า The Merchant of Venice พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บทละครให้คงรูปแบบบทละครของเชกสเปียร์ที่มีการแยกบทเจรจาชัดเจน ทรงแปลเนื้อความให้ใกล้เคียงต้นฉบับ เพียงแต่ใช้ลักษณะคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพแบบไทย

> ข้าพเจ้าจึงได้เลือกเรื่อง “เวนิสวานิช” มาแต่งเปนภาษาไทย คงรูปให้เปนลครเจรจาโต้ตอบกันตามแบบของเชกสเปียร์เดิม และถ้อยคำผูกเปนกลอนไทย เพื่อให้รูปคล้ายของเดิมที่สุดที่จะขยับขยายให้เปนไปได้ ส่วนในการแปลก็ได้พยายามที่จะแปลให้ใกล้ของเดิมมากที่สุดที่จะทำได้[421]

---

[420] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **บทละครเรื่องพญาราชวังสัน**, หน้า 101.

[421] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เวนิสวานิช**, หน้า คำนำ.

การใช้คำกลอนแบบไทยมีความแตกต่างไปจากต้นฉบับของเชกสเปียร์ที่โดยมากเป็น “กลอนเปล่า” (blank verse) คือไม่มีสัมผัส เป็นแต่จำกัดบรรทัดละ 10 พยางค์ แต่บางแห่งก็มีกลอนสัมผัสปนอยู่ และบางแห่งก็มีร้อยแก้วปนอยู่[422] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าที่ผ่านมากวีไทยที่ประพันธ์เรื่องของเชกสเปียร์ยังประพันธ์ได้ไม่ตรงตามแบบเดิมของเชกสเปียร์สักรายเดียว[423] พระองค์จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ผู้อ่านเรื่อง*เวนิสวานิช*ในรูปแบบที่ใกล้เคียงกับต้นฉบับของเชกสเปียร์ คือเป็นละครพูดที่มีการแบ่งเป็น 5 องก์ ตอนใดที่ต้นฉบับเป็นบทเจรจาร้อยแก้วพระองค์ก็ทรงใช้ร้อยแก้วเช่นกัน เมื่อต้นฉบับใช้กลอนเปล่าไม่มีสัมผัส พระองค์ก็ทรงใช้กลอนเปล่าเช่นกัน (พระองค์ก็ทรงพระราชนิพนธ์ให้มีลักษณะเป็นร้อยกรองไทยที่มีคำคล้องจองและมีสัมผัสซึ่งแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถด้านการประพันธ์เป็นอย่างยิ่ง) ถ้าต้นฉบับใช้คำประพันธ์ที่มีสัมผัส พระองค์ก็ทรงใช้กลอนสุภาพและโคลงสุภาพ ส่วนด้านเนื้อความก็ทรงพยายามคงความหมายเดิมเอาไว้ เพียงแต่อาจมีการสลับเนื้อความก่อนหลังเพื่อความไพเราะตามฉันทลักษณ์ไทย[424] โดยพระองค์ทรงให้ความสำคัญต่อความไพเราะของบทกลอนเฉกเช่นบทละครไทยทั่วไป ทั้งยังคงอรรถรสและขนบความเป็นตะวันตกของสุขนาฏกรรมสมัย Elizabethan ไว้ทุกประการ นับเป็นการถ่ายทอดละครตะวันตกมาสู่ตะวันออกอย่างเต็มรูปแบบ[425] ดังตัวอย่างในองก์ที่ 3 ตอน 2 เป็นบทขับร้อง ในระหว่างที่บัสสานิโนดูหีบสามใบ

Tell me where is fancy bred,
Or in the heart or in the head:
How begot, how nourished? Reply, reply[426]

⊙ความเอยความรัก เริ่มสมัคชั้นต้น ณ หนไหน?
เริ่มเพาะเหมาะกลางวางดวงใจ, หรือเริ่มในสมองตรองจงดี?
แรกจะเกิดเปนไฉนใครรู้บ้าง? อย่าอำพรางตอบสำนวนให้ควรที่
ใครถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงระตี ผู้ใดมีคำตอบขอบใจเอยฯ[427]

---

[422] เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

[423] เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

[424] ทิพย์สุเนตร อนัมบุตร, **วรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**, หน้า 241.

[425] กนกวรรณ ฤทธิไพโรจน์, “ตะวันออกพบตะวันตกในพญาราชวังสัน” ใน **วรรณคดี-ศิลปะ ประสานศิลป์**, หน้า 86.

[426] William Shakespeare, **The Merchant of Venice**, (London: Penguin Books, 1994), p. 67.

[427] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เวนิสวานิช**, หน้า 87.

จากตัวอย่างจะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลเก็บความแต่มิได้ทรงพระราชนิพนธ์ให้ตรงตามรูปแบบคำประพันธ์ต้นฉบับ พระองค์ทรงนำเนื้อหามาพระราชนิพนธ์เป็นคำกลอนที่มีความไพเราะทั้งด้านเสียง จังหวะและความหมายแบบภาษาไทย

ด้านเนื้อหา เรื่อง *The Merchant of Venice* เป็นบทละครสุขนาฏกรรมโรแมนติก[428] ที่เสนอข้อคิดสำคัญ คือมิตรภาพอันแท้จริงระหว่างมิตรสหาย โดยแสดงให้เห็นจากมิตรภาพระหว่างอันโตนิโยและบัสสานิโยที่ยินดีที่จะช่วยเหลือมิตร ดังที่อันโตนิโยยินดีสละทรัพย์หรือแม้กระทั่งชีวิตเพื่อให้บัสสานิโยได้สมหวังกับหญิงคนรัก

อันโต บัสสานิโยจงรีบเร่งพาที, ถ้าแม้ฉี่อันค้างทั้งหมดไสร้
เปนสิ่งซึ่งสุจริตไม่ติดใจ เหมือนตัวเพื่อนเองไซร้ผู้ซื่อตรง.
เอาเถิดทั้งเงินทองของตูข้า, แม้กายา, แลทรัพย์, ซึ่งประสงค์
จะยอมยกให้ได้ดังใจจง, ยอมปลดปลงทุกสิ่งไม่เสียดาย.[429]

ส่วนบัสสานิโยก็แสดงให้เห็นว่ามิตรภาพระหว่างเพื่อนแท้ มีความสำคัญกว่าทุกสิ่งแม้กระทั่งภรรยา

บัส อันโตนิโย, ฉันนี้มีเมียขวัญ ผู้ยิ่งกว่าชีวันเสนหา;
แต่ชีวิต, ทรัพย์สรรพ์, และภรรยา ไม่ยิ่งกว่าชีวิตของเพื่อนรัก:
ยอมสละหมดได้, ยอมให้เปน เหมือนเครื่องเส้นอ้ายอสูรอัประลักษณ์,
ขอแต่เพื่อนได้พ้นเงื้อมมือยักษ์; ยอมเสียรักเสียสินด้วยฉับพลัน.[430]

นอกจากการแสดงให้เห็นน้ำใจไมตรีและมิตรภาพระหว่างเพื่อนแล้ว เรื่อง*เวนิสวานิช*ได้เสนอหลักสำคัญประการหนึ่ง คือการมีจิตใจที่มีความกรุณาปรานีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน โดยเสนอผ่านพฤติกรรมและจิตใจของไชล็อคพ่อค้าชาวยิวที่มีนิสัยคดโกง มุ่งแต่เอาเปรียบเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง (สอดคล้องกับที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสดงลักษณะนิสัยของชาวยิว ดังที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้)

ไช ถ้าแม้เราเอาเปรียบได้สักหน ลวงด้วยกลให้ถลำจนป่ำปี้,

---

[428] อนุรัชนี จาตุศรีพิทักษ์, **ประวัติวรรณกรรมเอกอังกฤษตั้งแต่สมัยอังกฤษโบราณจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17**, หน้า 133.

[429] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **เวนิสวานิช**, หน้า 12.

[430] เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

คงจะได้แก้เผ็ดสำเร็จดี ให้สมที่พยาบาทมาตร์มานาน.
เขานั้นยังชาติของเรา, เขาด่าว่า แม้ต่อหน้าพานิชที่กลางย่าน;
เคยด่าเรา, เฝ้านินทาว่าเราพาล ที่ออมสิน, ติการต่อกำไร;
และเพราะเราใช้อุบายหมายพูนทรัพย์ กลับว่ารีดเร่งดอกเบี้ยดูเสียใหญ่.
จะยอมงดอดโทษได้ฉันใด? ยอมไม่ได้!

ถึงแม้ว่าเรื่องจะได้เสนอให้เห็นว่าที่ไชล็อกเคียดแค้นอันโตนิโยมีสาเหตุมาจากที่เคยถูกอันโตนิโยทำให้เสียหน้าในที่สาธารณะ แต่การที่อันโตนิโยทำเช่นนั้นก็เป็นเพราะลักษณะนิสัยที่คดโกงเอาเปรียบของไชล็อกนั่นเอง เมื่อสบโอกาสไชล็อกจึงหาทางแก้แค้นจนถึงกับมุ่งหมายเอาชีวิตอันโตนิโยให้ได้ เรื่องมุ่งเสนอให้เห็นว่าไชล็อกมีนิสัยใจคออาฆาตแค้นและขาดความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังที่จะตัดเอาเนื้อใกล้หัวใจของอันโตนิโยมาใช้หนี้แทนเงิน

ไช นายผู้คุม, คุมไว้, อย่าให้มา ขอซึ่งความกรุณา, ข้าไม่ให้;
อ้ายคนบ้าอวดดีคนนี้ไซร้ ให้คนกู้เงินอย่างทางเมตตา:
คุมมั่นไว้.[431]

แม้ว่าบัสสานิโยจะนำเงินมาใช้แทนมากกว่าเดิมเป็น 3 เท่า ทั้ง ๆ ที่ไชล็อกมีนิสัยเห็นแก่เงิน แต่ไชล็อกปฏิเสธเด็ดขาดที่จะยอมยกเลิกหรือผ่อนผันข้อสัญญา

บัส นี่แน่หกพันเหรียญแทนสามพัน.
ไช แม้เงินนั้นเป็นเหรียญแบ่งออกได้
เป็นหกส่วน, และทุกส่วนเป็นเหรียญไซร้, ไม่ประสงค์; ขอตรงตามสัญญา.[432]

แม้กระทั่งการที่ปอร์เชียขอให้เตรียมหมอมารอรักษาอันโตนิโย แต่ไชล็อกก็ปฏิเสธ แสดงให้เห็นว่าไชล็อกมีจิตใจอาฆาตพยาบาทรุนแรงมาก จนไม่สนใจว่าสิ่งที่ตนเองทำเพื่อแก้แค้นจะทำให้ผู้อื่นเสียชีวิต

ปอร์ ไชล็อกจงหาหมอมารอไว้ เพื่อรักษา, หาไม่เลือดไหลซ่า
จนไม่หยุดจะม้วยมรณา.

---

[431] เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

[432] เรื่องเดียวกัน, หน้า 120.

ไช ข้อนั้นมีในสัญญาหรือว่าไร?
ปอร์ ไม่มีดอก: แต่ว่าเปนไรเล่า? เมตตาเขาบ้างมิได้ฤาไฉน?
ไช ไม่มีอยู่ในสัญญาหาทำไม.[433]

ทั้งนี้ เรื่อง*เวนิสวานิช*ได้ชี้ให้เห็นคุณค่าของการมีเมตตาปรานีต่อกันระหว่างเพื่อนมนุษย์

ปอร์ ฉนั้นไชร้เหลือผ่อนผัน, ขอให้ยิวกรุณาอย่างดึงดัน.
ไช จะบังคับดิฉันสถานใด?
ปอร์ อันว่าความกรุณาปราณี จะมีใครบังคับก็หาไม่,
หลั่งมาเองเหมือนฝนอันชื่นใจ จากฟากฟ้าสุราลัยสู่แดนดิน:
เปนสิ่งดีสองชั้น; พลันปลื้มใจ แห่งผู้ให้และผู้รับสมถวิล:[434]

ปอร์เซียมาช่วยเหลืออันโตนิโยโดยการขอให้ไชล็อกมีความกรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การที่ไชล็อคถามว่าจะบังคับให้ตนทำอย่างไร และปอร์เซียได้กล่าวตอบว่าความกรุณาปรานีต้องเกิดมาจากจิตใจของคนผู้นั้นเองเป็นสิ่งที่ไม่สามารถบังคับกันได้ เป็นการย้ำให้เห็นว่าไชล็อกขาดความเป็นมนุษย์จึงไม่เข้าใจเรื่องความเมตตาที่มนุษย์ควรจะมีต่อกัน และเป็นการเสนอให้เห็นว่าคนยิวเป็นผู้ที่มีจิตใจหยาบกระด้างไม่เคยเห็นประโยชน์ของใครนอกจากของตนเอง กล่าวได้ว่าเรื่อง*เวนิสวานิช*มีเนื้อหาดีเป็นคติสอนใจให้เห็นความสำคัญของการพึ่งพาและมีความกรุณาปรานีระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

ในการถ่ายทอดบทประพันธ์ของเชกสเปียร์เรื่องที่สองเป็นพากย์ไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะมีพระราชประสงค์หลักที่จะแสดงลักษณะของบทละครของเชกสเปียร์ดังที่ได้ทรงกล่าวไว้ในคำนำ (ถึงแม้ว่าจะยังคงใช้ฉันทลักษณ์ประเภทกลอนสุภาพก็ตาม) การเลือกเรื่องประเภทสุขนาฏกรรมแทนโศกนาฏกรรมแบบเรื่องแรก น่าจะเป็นประเภทเรื่องที่เหมาะสมกับการนำเสนอในรูปแบบบทละครของตะวันตกเป็นเรื่องแรก ซึ่งน่าจะทำให้คนไทยเข้าใจเรื่องราวได้ไม่ยากนัก

ตามใจท่าน

[433] เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

[434] เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*ตามใจท่าน* เมื่อ พ.ศ.2464 จากบทประพันธ์ของเชกสเปียร์ เรื่อง As You Like It โดยพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ในลักษณะเช่นเดียวกับเรื่อง*เวนิสวานิช* คือ การคงรูปแบบเดิมของต้นฉบับให้มากที่สุด

> ส่วนการประพันธ์เรื่องนี้ ที่ใดคำเป็นร้อยแก้วอยู่ในภาษาอังกฤษ ข้าพเจ้าก็ได้แต่งไว้เป็นร้อยแก้ว และที่ใดเป็นกาพย์กลอนก็แต่งเป็นกาพย์กลอน เพื่อให้รูปคล้ายของเดิมมากที่สุดที่จะเป็นได้[435]

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้คนไทยได้รับอรรถรสของบทละครแบบเชกสเปียร์เช่นเดียวกับเรื่อง*เวนิสวานิช*

ด้านเนื้อหาเรื่อง *As You Like It* เป็นบทละครสุขนาฏกรรมโรแมนติกที่รวบรวมความรื่นเริง ความมีปรัชญา และการเฉลิมฉลองของสุขนาฏกรรมไว้ด้วยกัน [436] ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายไว้ว่ามีความแตกต่างไปจากเรื่อง *The Merchant of Venice* ตรงที่เนื้อหาอาจไม่สนุกสนานเท่า แต่การที่พระองค์ทรงเลือกเรื่องนี้มาพระราชนิพนธ์แปลก็เพราะทรงเห็นความดีเด่นทางด้านวรรณศิลป์และเนื้อหาแสดงข้อคิดที่ดี

> เรื่องนี้นับว่ามีเนื้อเรื่องที่จะสำหรับชวนให้สนุกในเชิงลครนั้นน้อยกว่าในเรื่อง “เวนิสวานิส” แต่เต็มไปด้วยถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารกล้า ๆ ชมป่าดงและความสุขสำราญแห่งการอยู่ในแนวป่า เป็นเสมือนคำสอนใจให้ผู้ที่จำเป็นต้องไร้สมบัติ ท้อถอยแม้ในคราที่ต้องตกระกำลำบากพรากจากทรัพย์ศฤงคารเป็นเรื่องสำหรับผู้ที่ตั้งอยู่ในภูมิธรรมสูงอ่านมากกว่าสำหรับบุคคลที่ปรารถนาแต่เรื่องลครที่เล่นออกท่าทางตึงตัง [437]

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกเรื่อง *As You Like It* มาทรงพระราชนิพนธ์เป็นพากย์ไทยเพราะทรงเห็นว่าเป็นเรื่องที่เหมาะสำหรับผู้ที่มีภูมิธรรมสูงอ่าน และเป็นบทละครเรื่องที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในประเทศอังกฤษ จึงเห็นสมควรว่าคนไทยก็ควรที่จะได้อ่านเช่นเดียวกันเพื่อเป็นการเสริมสร้างสติปัญญา

---

[435] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ตามใจท่าน วิวาหพระสมุท**, หน้า ค.

[436] อนุรัชนี จาตุศรีพิทักษ์, **ประวัติวรรณกรรมเอกอังกฤษตั้งแต่สมัยอังกฤษโบราณจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17**, หน้า 137.

[437] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ตามใจท่าน วิวาหพระสมุท**, หน้า ข.

> เรื่องนี้มีลักษณะที่จับใจผู้ดูลครในประเทศอังกฤษหลายชั่วคนมาแล้ว เหตุฉนี้ ข้าพเจ้าจึ่งเห็นว่าสมควรที่จะให้นักเลงหนังสือไทยผู้อ่านภาษาอังกฤษไม่ได้ หรือที่ไม่สู้สันทัดในทางภาษานั้นได้มีโอกาศอ่านเรื่องซึ่งชาวอังกฤษนิยมนี้ บ้าง พอเป็นทางบำรุงปัญญาสักเล็กน้อย[438]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะให้ผู้อ่านสนใจไปที่ข้อคิดที่ได้จากเนื้อหามากกว่ามุ่งเน้นความสนุกสนาน โดยแสดงวิธีคิดเกี่ยวกับการเลือกแนวทางในการดำเนินชีวิตของแต่ละคน

เจ้า ดูก่อนสหายเราผู้เพื่อนยาก จากนครเคหาสโมสร
เมื่อเราอยู่คุ้นแล้วในแนวดอน ไม่เป็นสุขกว่าก่อนหรือฉันใด
อันดงนี้มีภัยอัประลักษณ์ น้อยกว่าราชสำนักหรือหาไม่
ในที่นี้ไม่มีทุกข์อย่างใด นอกจากเปลี่ยนแปลงในฤดูกาล
ยามลมหนาวพัดกล้ามาอู้ ๆ กระทบหูคำรนดลประหาร
ถูกกายาข้าร้าวหนาวสท้าน .....
และฐานะของเราที่นี้ไซร้ ซึ่งห่างไกลผู้คนเที่ยวผายผัน
ก็ยินเสียงพึงใจในรุกขะพรรณ อ่านเห็นกาพย์กลอนสรรพ์ในลำธาร
อีกแลเห็นคติในศิลา ทุก ๆ สิ่งโสภานักหนาท่าน[439]

เรื่อง*ตามใจท่าน*เสนอให้เห็นข้อคิดที่ว่า ความพึงพอใจในสิ่งที่ได้รับที่มีอยู่ การหาความสุขใจจากสิ่งที่มีอยู่ ดังจะเห็นได้จากตัวละครส่วนมากมีฐานะดีเป็นชนชั้นสูงแต่มีเหตุให้ออกมาอาศัยอยู่ในป่า เมื่ออาศัยอยู่ในเมืองตัวละครต่างๆ ต้องประสบกับการแก่งแย่งชิงอำนาจและทรัพย์สินกันตลอด แต่เมื่อต้องลี้ภัยมาอาศัยในป่า ถึงแม้จะไม่ได้รับความสุขสบายกายเช่นในเมือง ตัวละครก็สามารถปรับตัวและมองเห็นข้อดีของการดำเนินชีวิตกับธรรมชาติได้และมีความสุขสงบ

กล่าวได้ว่า เรื่อง*ตามใจท่าน*เป็นพระราชนิพนธ์อีกเรื่องหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถ่ายทอดบทละครของเชกสเปียร์ให้คนไทยได้อ่านเช่นเดียวกับเรื่องเวนิสวานิช แต่พระองค์ทรงมุ่งเน้นไปที่สาระข้อคิดของเรื่องเป็นสำคัญ

---

[438] เรื่องเดียวกัน, หน้า ข.

[439] เรื่องเดียวกัน, หน้า 40-41.

โรมิโอและจูเลียต

เรื่อง*โรมิโอและจูเลียต*เป็นบทละครเรื่องที่สี่ ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์แปลจากบทละครของเชกสเปียร์เรื่อง *Romeo and Juliet* ในปี พ.ศ. 2465 พระองค์มีพระราชดำรัสว่าเป็นเรื่องที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง

> ลครสลดใจเรื่อง “โรเมโอและจูเลียต” ของเชกส์เปียร์ เปนเรื่องที่มีคนรู้จักแพร่หลายมากอยู่เรื่องหนึ่ง และเปนเรื่องที่มักมีผู้นำออกแสดงในโรงลครต่าง ๆ ในประเทศยุโรป ไม่จำเพาะในประเทศอังกฤษ ทั้งในประเทศอื่น ๆ อีกด้วย[440]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ผลงานวรรณคดีของ เชกสเปียร์เป็นภาษาไทยเพื่อเป็นการเพิ่มหนังสือเรื่องที่ดีให้แก่วงการอักษรศาสตร์ของชาติ

> ⊙ข้าเพียรประพันธ์บท วรนาฏกากร
> เพื่อเพิ่มวรักษร ณ สยามะภาษา[441]

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะพระราชนิพนธ์เรื่องโรมิโอและจูเลียตให้ตรงกับต้นฉบับมากกว่าเรื่องที่ผ่านมา ดังจะเห็นว่าในเรื่อง*เวนิสวานิช*และ*ตามใจท่าน* ยังคงพระราชนิพนธ์ด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพ แต่ในเรื่อง*โรมิโอและจูเลียต* พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ในรูปแบบบทละครของเชกสเปียร์และใช้ฉันทลักษณ์แบบกลอนเปล่าแต่ยังคงมีลักษณะเป็นฉันทลักษณ์ที่มีสัมผัส

> เรื่อง “โรมิโอและจูเลียต” ยังไม่เคยมีผู้ใดแปลเปนภาษาไทยเปนบทลครตามรูปเดิมของเชกส์เปียร์เลย...ในการประพนธ์คำกลอนภาษาไทยในเรื่องลครนี้ ข้าพเจ้าตั้งใจให้ใกล้สำนวนและโวหารเดิมของเชกส์เปียร์ มากกว่าคำนึงถึงความไพเราะทางกาพย์ภาษาไทย[442]

---

[440] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โรมิโอและจูเลียต**, (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2521), หน้า ก.

[441] เรื่องเดียวกัน, หน้า คำอำนวย.

[442] เรื่องเดียวกัน, หน้า ฆ-ง.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามถ่ายทอดบทละครของเชกสเปียร์ให้ใกล้เคียงมากที่สุด ดังตัวอย่างในองก์ที่ 2 ตอนที่ 2 เป็นตอนที่โรมิโอปีนกำแพงเข้ามาในสวนคาปุเล็ตเพื่อแอบดูจูเลียต บังเอิญกับที่จูเลียตเดินออกมาที่ระเบียงห้องพอดี

ROM. He jests at scarts that never felt a wound.
(Juliet appears at the window.)
But soft, What light through yonder window breaks?
It is the East, and Juliet is the Sun.
Arise, fair sun, and kill the envious Moon,
Who is already sick and pale with grief,[443]

โรเมโอ. เขาเย้ยซึ่งแผลเปนเพราะมิเคยต้องบาดแผล
(จูเลียตโผล่น่าต่างข้างบน)
ช้าก่อน! นั่นแสงใดสว่างใสจากช่องแกล?
นั่นบุรพาแน่, และจูเลียตคือตวัน!-
ขึ้นเถิด, ตวันงาม, ปรามอิจฉาแห่งดวงจันทร์,
ซึ่งไข้อยู่มากครันและผิวเผือดเพราะตรอมใจ,[444]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีการแปลแบบถอดความในรูปแบบกลอนเปล่าให้ตรงตามต้นฉบับซึ่งบางตอนมีการดัดแปลงบ้าง ดังที่ทรงกล่าวว่า “อนึ่งในที่นี้จำเปนต้องเอาความใน 2 บรรทัดแห่งฉบับเดิม สับเปลี่ยนและผูกขึ้นใหม่ เพื่อให้เข้าใจในภาษาไทย”[445] จะเห็นว่าพระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถในการเลือกสรรคำในภาษาไทยมาใช้สื่อความตามต้นฉบับได้อย่างไพเราะและสื่อความหมายลึกซึ้งยิ่งนัก

อย่างไรก็ตาม การแปลตามต้นฉบับทำให้มีความเปรียบและสำนวนของตะวันตกที่ผู้อ่านคนไทยน่าจะไม่เข้าใจ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระราชนิพนธ์คำอธิบายศัพท์ สำนวนและขยายความเรื่องต่าง ๆ ไว้อีกด้วย กล่าวได้ว่าพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะแสดงลักษณะบทละครของเชกสเปียร์ให้ตรงกับต้นฉบับมากที่สุดและในขณะเดียวกันก็พยายามที่จะทำให้คนไทยสามารถเข้าใจสารและอรรถรสจากวรรณศิลป์ของตะวันตกอีกด้วยอีกด้วย

---

[443] William Shakespeare, **Romeo and Juliet**, (London: Penguin Books, 1994), p.59.

[444] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **โรมิโอและจูเลียต**, หน้า 69.

[445] เรื่องเดียวกัน, หน้า 248.

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นว่านอกจากดีเด่นทางด้านวรรณศิลป์ เรื่อง *โรมิโอและจูเลียต*ยังเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาที่เป็นคติจับใจ โดยเป็นเรื่องโศกนาฏกรรมโรแมนติกแสดงเรื่องราวความรักของหนุ่มสาวที่มีอุปสรรคเพราะความขัดแย้งกันของผู้ใหญ่ทั้งสองครอบครัว จนในที่สุดก็เกิดโศกนาฏกรรม

> นอกจากที่ถ้อยคำสำนวนและโวหารไพเราะจับใจ เนื้อเรื่องก็จับใจคนโดยมาก เปนเรื่องแสดงความรักอย่างใหญ่ยิ่งระหว่างหนุ่มสาว ความรักที่ไม่หยุดชงักเพราะอุปสรรคใด ๆ เปนความรักอันบริสุทธิ์ผ่องใสไร้ราคีโทษ อันบันดาลให้คู่รักกลายเปนวีระชนผู้ยอมเสียสละทุกสถาน แม้ถึงชีวิตของตนเองเพื่อเปนพลีแก่ความรัก[446]

โศกนาฏกรรมที่เกิดขึ้นในตอนสุดท้ายของเรื่อง *โรมิโอและจูเลียต*ได้ชี้ให้เห็นผลของความอาฆาตแค้นเคืองของคนรุ่นผู้ใหญ่ที่สุดท้ายก็เกิดความหายนะต้องสูญเสียกันทั้ง 2 ตระกูล

> คาลุเล็ต!-มอนตะคิว- อยู่ไหนเล่าสองอรี?
> เห็นไหมว่าโทษมีเพราะโทโษอันแรกหนัก,
> จนสรวงหาทางพร่าความสุขท่านด้วยความรัก;
> และเรา, อะลุ่มนักในการที่วิวาทกัน,
> ก็ต้องเสียญาติ์สอง; ทั่วทุกคนถูกลงทัณฑ์.[447]

ความในตัวอย่างแสดงเหตุและผลของโศกนาฏกรรมที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจนและก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนเป็นอย่างมาก แสดงให้เห็นถึงความเป็นยอดกวีของเชกสเปียร์ และที่สำคัญแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถในฐานะกวีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่งที่ทรงเรียงร้อยถ้อยคำภาษาไทยให้ไพเราะและสามารถสื่อความหมายได้อย่างลึกซึ้ง วลีที่ว่า “จนสรวงหาทางพร่าความสุขของท่านด้วยความรัก” เป็นการกล่าวถึงความทุกข์เศร้าโศกของคนทั้ง 2 ตระกูลที่เกิดขึ้นจากความตายของโรมิโอและจูเลียต ด้วยชุดคำที่มีความหมายด้านบวก คือ ความสุข, ความรัก แทนที่จะใช้คำว่า ความทุกข์, ความเกลียด ซึ่งจะเป็นความหมายด้านลบให้สอดคล้องกับเหตุการณ์โศกนาฏกรรม จึงน่าจะเป็นการแสดงนัยว่า เรื่องไม่ได้ประณามว่าความรักของโรมิโอและ

---

[446] เรื่องเดียวกัน, หน้า ก.

[447] เรื่องเดียวกัน, หน้า 226.

จูเลียตเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเศร้าโศกและความทุกข์ แต่เป็นการเสนอให้เห็นว่าความเกลียดกันของผู้ใหญ่ทั้งสองตระกูลต่างหากที่ทำให้ทุกข์คนได้รับความทุกข์

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกที่จะนำผลงานของเชกสเปียร์มาถ่ายทอดเป็นภาษาไทยก็เพื่อให้คนไทยได้อ่านผลงานวรรณคดีชิ้นเอกที่ชาวตะวันตกให้การยกย่องในการถ่ายทอดบทประพันธ์ของกวีชื่อดังชาวตะวันตกเป็นพากย์ไทย พระองค์ทรงดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปเพื่อให้ผู้อ่านคนไทยเกิดความคุ้นเคยกับลักษณะวรรณคดีตะวันตกเช่นเดียวกับการพระราชนิพนธ์บทละครสันสกฤต คือในเรื่องแรก ๆ พระองค์จะทรงปรับให้มีลักษณะแบบวรรณคดีไทยเพื่อให้เข้าใจง่าย แต่เรื่องต่อ ๆ มาก็ได้ทรงพยายามถ่ายทอดให้เหมือนต้นฉบับให้มากที่สุดเพื่อแสดงลักษณะที่แท้จริงของวรรณคดีตะวันตก นอกจากนั้นจะเห็นว่าผลงานเรื่องต่าง ๆ ของเชกสเปียร์ที่พระองค์ทรงนำมาพระราชนิพนธ์มีแนวคิดสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา คือการมีเมตตาปรานี ให้อภัยไม่โกรธอาฆาตพยาบาทต่อกัน แสดงให้เห็นว่าแนวคิดของชนชาติตะวันตกก็ไม่ได้มีความแตกต่างไปจากแนวคิดพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักสำคัญของชาติไทย เป็นการยืนยันว่า ชาติไทยมีแนวคิดและปรัชญาที่ไม่ได้แตกต่างไปจากตะวันตก

ทั้งนี้การพระราชนิพนธ์วรรณคดีของนานาชาติเป็นฉบับพากย์ไทย นอกจากจะเป็นการนำวรรณคดีเรื่องเยี่ยมของตะวันตกมาให้คนไทยได้อ่านเพื่อได้รับรู้แนวคิดปรัชญาของชนชาติที่มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วแล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นความรุ่มรวยและไพเราะของภาษาไทย โดยแสดงให้เห็นว่าภาษาไทยก็มีคลังคำที่สามารถถ่ายทอดและสื่อความหมายวรรณคดีเอกชาติอื่น ๆ ที่ได้รับการยกย่องว่ามีความไพเราะงดงามทางภาษาและสื่อให้เห็นปรัชญาที่ลึกล้ำได้เช่นกัน

5.5.3 การดำรงรักษาภูมิธรรมของชาติพร้อมกับการเลือกสรรภูมิปัญญาจากชาติอื่น

ตามที่ได้กล่าวมาในสองประเด็นข้างต้น การสร้างความเจริญของชาติในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือการดำรงรักษาภูมิธรรมอันดีงามที่ดำเนินสืบเนื่องมาแต่โบราณให้คงอยู่ไว้ ดังจะเห็นได้จากการฟื้นฟูวรรณคดีไทยในด้านต่าง ๆและเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยกับวรรณคดีอินเดียซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าผลงานด้านศิลปะของไทยมีรากเหง้ามาจากอินเดียซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณ ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงเห็นว่าการรับวัฒนธรรมที่ดีจากต่างชาติก็เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความเจริญให้แก่ชาติด้วยเช่นกัน ดังที่ทรงนำบทละครของเชกสเปียร์มาพระราชนิพนธ์ให้คนไทยได้อ่านและชมกัน กล่าวได้ว่าเป็นการแสดงความหมายของความเจริญในยุคชาติสมัยใหม่ด้วยวรรณคดีในแต่ละประเด็น

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชนิพนธ์วรรณคดี 2 เรื่องที่เสนอให้เห็นความหมายของความเจริญของชาติทั้ง 2 ประเด็นพร้อมกัน คือ*บทละครร้องเรื่องสาวิตรี*และบทละครพูดคำฉันท์เรื่อง*มัทนะพาธา* โดยมีข้อสังเกตว่าทั้ง 2 เรื่องเป็นบทพระราชนิพนธ์ที่พระองค์ทรง

พระราชนิพนธ์ในสมัยปลายรัชกาล เป็นวรรณคดีชุดสุดท้ายก่อนที่จะเสด็จสวรคต ซึ่งถึงแม้ว่าจะมิได้คาดการณ์ว่าจะสวรรคตในช่วงเวลานั้น แต่การที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ 2 เรื่องนี้ภายหลังจากที่ทรงครองราชย์มาเป็นเวลาถึง 14-15 ปี น่าจะทำให้พระองค์ทรงมีความเข้าใจอย่างแท้จริงว่าในยุคชาติสมัยใหม่นี้ คนในชาติต้องตระหนักในคุณค่าของรากเหง้าของชาติขณะเดียวกันก็เลือกสรรภูมิปัญญาของชาชาติอื่นมาปรับใช้ จึงจะทำให้ชาติมีความเจริญก้าวหน้าและดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงมีอิสรภาพ กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดี 2 เรื่องนี้เพื่ออธิบายความหมายของความเจริญของชาติ

สาวิตรีสำนวนบทละครร้อง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครร้อง (พระราชนิพนธ์เรื่องสุดท้ายที่เสร็จสมบูรณ์ก่อนที่จะเสด็จสวรรคต) “ละครเรื่องนี้ผูกขึ้นตามเค้าเรื่องที่มีในมหาภารตะแต่ได้ดัดแปลงบ้างเพื่อเหมาะแก่การแสดงเปนลคอน” [448] โดยพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์*สาวิตรี*สำนวนบทละครให้เป็นบทละครร้องล้วน ๆ ไม่มีบทเจรจา ทำให้มีเนื้อหาที่แตกต่างไปจากสำนวนที่เป็นความเรียงร้อยแก้ว โดยตัดส่วนต้นเรื่องที่เป็นบทสนทนาของ พระฤาษีมรรกัณเฑยะกับยุธิษเฐียร ตัวละครใน*มหาภารตะ* โดยเริ่มต้นที่ตัวเรื่องสาวิตรีและแบ่งการดำเนินเรื่องเป็น 3 องก์

ทั้งนี้ ในยุโรปช่วงเวลาก่อนหน้านั้นได้มีการนำเรื่อง*สาวิตรี*มาแสดงเป็นละครโดยมีลักษณะเป็นการแสดงแบบอุปรากร อาจกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำความเรียงเรื่องสาวิตรีมาดัดแปลงเป็นบทละครร้องตามแบบการแสดงอุปรากรเรื่องสาวิตรีของยุโรป [449] จากประวัติศาสตร์นาฏกรรมไทยปรากฏว่ามีละครร้องล้วน ๆ เพียงเรื่องเดียวคือ*สาวิตรี*สำนวนนี้ โดยมีการสันนิษฐานว่า พระองค์มีพระราชประสงค์ในการสร้างสรรค์รูปแบบร้องล้วน ๆ เพื่อให้ผู้ชมชาวไทยได้สัมผัสถึงวิจิตรศิลป์ชั้นสูงตามแบบการแสดงอุปรากรของตะวันตก [450] นอกจากนั้นพิจารณาได้ว่า พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เลือกรูปแบบที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง เพราะว่าการดำเนินเรื่องส่วนมากเป็นการสนทนาแสดงข้อคิดด้วยวาทะศิลป์ ภาพการแสดงของเรื่องนี้มิได้เน้นที่การแสดงการะกระทำ [451] ซึ่งถ้าทำเป็นบทละครรำก็อาจทำให้ไม่เอื้อต่อการแสดงท่าทาง และการนำเสนอในรูปแบบบทละครร้องทำให้บทสนทนาเกิดความไพเราะมากยิ่งขึ้น

---

[448] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **สาวิตรี**, หน้า 35.

[449] กิติศักดิ์ เกิดอรุณสุขศรี, **“การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องสาวิตรีในฐานะนาฏวรรณกรรม**,” หน้า 31.

อุปรากรเรื่องสาวิตรีของ Ferdinand Graf Sporck ประพันธ์ดนตรีโดย Hermann Zumpe จัดแสดงที่ประเทศเยอรมณี

[450] เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

[451] เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชนิพนธ์ในรูปแบบบทละครร้อง แต่พระองค์ทรงคงลักษณะการละครของไทย ดำเนินเรื่องด้วยกลอนสุภาพและฉันทลักษณ์อื่น ๆ เช่น อินทรวิเชียรฉันท์ 11 ใช้ร่ายในตอนบทสวดของพราหมณ์ และใช้กาพย์ยานี 11 ในบทร้องของพระสัตยวานและนางสาวิตรี รวมถึงการใช้เพลงหน้าพาทย์ประกอบ กล่าวได้ว่า พระองค์ทรงเลือกใช้คำประพันธ์ให้เหมาะสมแก่เนื้อหาและทำนองเพลง[452] นอกจากนั้น ลักษณะสำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือ พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ สละสลวย

พระภรรดาถูกพาไปหนไหน หม่อมฉันขอตามไปพระเจ้าข้า
หรือเสด็จไปเองในมรรคา ข้าก็จะขอตามเสด็จไป[453]

หม่อมฉันอยู่ใกล้องค์พระภรรดา จะเหนื่ดเหนื่อยเมื่อยล้าหามิได้
พระภรรดาตกอยู่ในสภาพใด หม่อมฉันขออยู่ในสภาพนั้น[454]

กระหม่อมอยู่ข้างพระภรรดา มรรคายืดยาวก็เดิรได้
จะขอตามเสด็จอีกต่อไป เทพไทจงโปรดปราณี[455]

ตัวอย่างข้างต้น เป็นความในตอนที่สาวิตรีกล่าวกับพระยมเพื่อขอติดตามวิญญาณพระสัตยวาน ทุกครั้งที่พระยมขอให้นางหยุดติดตาม สาวิตรีก็จะกล่าวถ้อยคำอ่อนหวานเพื่อขอติดตามต่อไป จะเห็นว่าทั้ง 3 ตัวอย่างกล่าวเรื่องเดียวกันแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสรรคำในภาษาไทยมาใช้ในการประพันธ์ให้ทำให้มีความแตกต่างกัน และแสดงให้เห็นจิตใจที่มั่นคงและอดทนของนางสาวิตรีได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น พระองค์ทรงปรับถ้อยคำและความในสำนวนร้อยแก้วให้มีความเหมาะสมกับฉันทลักษณ์ร้อยกรองและลักษณะการเป็นบทละคร เช่น คำขอพรประการสุดท้ายของนางสาวิตรี

⊙อ้าพระผู้ประสาทศรีสวัสดิ์ พรพิพัฒน์ประทานแก่ตูข้า
ไหนจะได้สมถวิลจินตนา แม้ไร้พระภรรดาผู้ยาใจ
ฉนั้นจึ่งจำต้องขอประทาน ชีวิตพระสัตยวานคืนขึ้นใหม่
ดำรงพระวาทีที่ลั่นไว้ สมที่ไท้เปนธรรมราชา[456]

---

[452] เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

[453] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **สาวิตรี**, หน้า 83.

[454] เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

[455] เรื่องเดียวกัน, หน้า 89

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับเปลี่ยนการใช้ถ้อยคำทำให้การขอพรข้อสุดท้ายในฉบับละครร้องมีการสื่อความค่อนข้างชัดเจนกว่าในสำนวนร้อยแก้ว แสดงให้เห็นโวหารของนางสาวิตรีที่ได้ชี้แจงว่าถ้านางขาดสามีก็เหมือนการตายเช่นกัน ในสำนวนบทละครร้องนอกจากจะกล่าวในใจความเดียวกันยังแสดงให้เห็นเล่ห์อุบายของนางสาวิตรีชัดเจนมากขึ้น นับว่าเป็นการพระราชนิพนธ์ให้สอดคล้องกับรูปแบบละครที่ต้องกล่าวชัดเจนสื่อความได้ทันที ต่างจากสำนวนร้อยแก้วที่สามารถอ่านทวนได้หลายครั้งและมุ่งแสดงความงามจากสำนวนและวรรณศิลป์ในการเลือกสรรถ้อยคำเป็นหลัก

ดังที่กล่าวไว้ตอนต้นว่าเรื่อง*สาวิตรี*สำนวนนี้เป็นบทละครร้องล้วน ๆ เพียงเรื่องเดียว ทำให้พิจารณาได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง “สร้างสรรค์”[457] บทละครไทยที่แตกต่างไปจากเรื่องอื่น ๆ จะเห็นว่าเรื่อง*สาวิตรี*ได้เป็นการผสมผสานการละครสันสกฤต ตะวันตกและไทยเข้าไว้ด้วยกัน โดยการนำเรื่องจากมหากาพย์เรื่องยิ่งใหญ่ของสันสกฤตและตัวเรื่อง*สาวิตรี*ก็เป็นเรื่องที่มีเนื้อหาดีมาเป็นเนื้อหาบทละคร นอกจากนั้น พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ให้อยู่ในรูปแบบบทละครอุปรากรของชาวตะวันตกซึ่งเป็นจุดรวมของศิลปะหลายแขนง เช่น ดนตรี กวีนิพนธ์ ระบำบทบาทท่าทาง ฉากและเครื่องแต่งกาย[458] อุปรากรจึงถูกจัดเป็นวิจิตรศิลป์ชั้นสูง[459] กิติศักดิ์ เกิดอรุณสุขศรี ได้ศึกษาเรื่อง*สาวิตรี*ในฐานะนาฏวรรณกรรมได้กล่าวว่า รูปแบบการแสดงละครร้องล้วน ๆ เรื่องสาวิตรีได้รับอิทธิพลมาจากการแสดงมหาอุปรากรอย่างชัดเจน กล่าวคือ ดำเนินเรื่องด้วยการขับร้องตลอด[460] และสำหรับด้านการละครไทย นอกจากการพระราชนิพนธ์ด้วยฉันทลักษณ์ร้อยกรอง เช่น กลอน กาพย์ ร่ายและฉันท์ โดย กิติศักดิ์ เกิดอรุณสุขศรีได้กล่าวว่า ด้านการแสดง บทละครเรื่องสาวิตรีมีลักษณะการแสดงที่สอดคล้องกับละครรำ ละครดึกดำบรรพ์และละครพันทาง[461] ทั้งนี้การละครทั้ง 3 ประเภทที่กล่าวมานี้ ก็เป็นการละครที่ไทยได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบมาจากทั้งการละครอินเดียและการละครตะวันตก

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นทำให้พิจารณาได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*สาวิตรี*สำนวนบทละครร้องเพื่อแสดงความหมายของ “ความเจริญ” คือ การแสดงให้เห็นว่า ความเจริญคือการดำรงรักษาสิ่งดีงามที่มีอยู่ดั้งเดิม คือ ฉันทลักษณ์ร้องกรองชนิดต่าง ๆ การเลือกเรื่องมาจากมหาภารตะนอกจากจะเป็นการยกย่อง แต่เป็นการแสดงเกี่ยวพันกัน

---

[456] เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

[457] เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

[458] เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

[459] เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

[460] เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

[461] เรื่องเดียวกัน, หน้า 63-68.

ระหว่างอินเดียและไทย ในขณะเดียวกันก็ต้องเลือกสรรสิ่งดี ๆ เช่น การนำมาแสดงลักษณะการละครอุปรากร ซึ่งเป็นงานศิลปะที่รวมศิลปะด้าน ๆ มากมาย

ทั้งนี้ ก่อนหน้าที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครร้องเรื่อง*สาวิตรี* พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่อง*มัทนะพาธา*ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นวรรณคดีเรื่องสำคัญที่นอกจากจะแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถด้านกวีนิพนธ์ของพระองค์เป็นอย่างยิ่งแล้ว กล่าวได้ว่าเรื่อง*มัทนะพาธา*ยังเป็นวรรณคดีที่มีลักษณะที่แสดงให้เห็นความหมายของ “ความเจริญ” ของชาติในยุคสมัยใหม่ผ่านกลวิธีทางวรรณศิลป์ได้อย่างชัดเจนและแยบคายยิ่งนัก

มัทนะพาธา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์เรื่อง*มัทนะพาธา* เมื่อ พ.ศ. 2467 โดยมีพระราชประสงค์ในการพระราชนิพนธ์ “แต่งขึ้นเปนแต่หนังสือสำหรับอ่านกวีนิพนธ์เท่านั้น แต่ได้มีญาติมิตรขอให้จัดเล่นออกโรง”[462] ดังนั้น จึงได้ทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครพูดคำฉันท์ที่มีการดำเนินเรื่องด้วยบทพูดเป็นหลักและมีบทร้องเป็นส่วนประกอบ พระองค์ทรงกำหนดเค้าเรื่องขึ้นใหม่ให้เป็นเรื่องของตำนานดอกกุหลาบ เพื่อแสดงเรื่องราวความเป็นมาให้เห็นว่าดอกไม้ชนิดนี้มีกำเนิดขึ้นมาได้อย่างไร และเหตุใดจึงได้กลายมาเป็นดอกไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของความรัก

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*มัทนะพาธา*ให้เป็นวรรณคดีไทยที่มีการผสมผสานลักษณะของวรรณคดีตะวันออกและวรรณคดีตะวันตก คือ การละครอินเดีย (สันสกฤต) การละครตะวันตก (อังกฤษ) และการละครไทย โดยพระองค์ได้ทรงนำลักษณะดีเด่นของวรรณคดีทั้งสามแบบมาผสมผสานและร้อยเรียงเป็นเรื่อง*มัทนะพาธา*

(1) การแสดงรากเหง้าวรรณคดีไทยและการเลือกสรรวรรณศิลป์ดีงามของชนชาติอื่น

(1.1) การแสดงความเชื่อมโยงระหว่างวรรณคดีไทยกับวรรณคดีสันสกฤต

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ให้เรื่อง*มัทนะพาธา* โดยกำหนดเค้าเรื่องขึ้นมาใหม่ “ละครเรื่องนี่ไม่ใช่ได้เนื้อเรื่องหรือตัดตอนมาจากแห่งใด ๆเลย... ไม่ต้องเสียเวลาไปเที่ยวค้นหาเรื่องนี้ในหนังสือโบราณใด ๆ แก่นเรื่องแห่งนี้ ได้เคยมีติดอยู่ในใจของข้าพเจ้ามาช้านานแล้ว”[463] กล่าวได้ว่าวรรณคดีเรื่องนี้เป็นวรรณคดีไทย แต่พระองค์ทรงกำหนดให้เป็นเรื่องราวแบบวรรณคดีสันสกฤต เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในยุคสมัย “ภารตะวรรษ (อินเดีย) อันกำหนด

---

[462] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **มัทนะพาธา**, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2540), หน้า ค.

[463] เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

จะเปนภูมิลำเนาแห่งเรื่องนี้"[464] และกำหนดให้ตัวละครเอกในเรื่องคือชัยเสน "เป็นกษัตริย์จันทรวงศ์ผู้ทรงราชย์ในนครหัสตินาปุระ"[465] ซึ่งเป็นเชื้อสายกษัตริย์วงศ์เดียวกับทุษยันต์ตัวละครเอกในเรื่อง *ศกุนตลา*ที่เป็นบรรพบุรุษของพวกกษัตริย์ทั้งปาณฑพและเการพในมหากาพย์*มหาภารตะ* จึงเป็นการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ของตัวละครเอกในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องสำคัญที่พระองค์ได้ทรงแปลและเรียบเรียงเผยแพร่ไว้ก่อนหน้านี้แล้ว อีกทั้งการตั้งชื่อเรื่องว่า "มัทนะพาธา" และชื่อตัวละครว่า "มัทนา" รวมถึงตัวละครอื่น ๆ ก็ทรงใช้ชื่อเป็นภาษาสันสกฤตที่มีความหมายสอดคล้องกับบทบาทในเรื่องเช่นกัน[466] นอกจากนั้น การกล่าวถึงนามเทพเจ้า นามบุคคล และสถานที่ต่าง ๆ ก็ถูกต้องตามบทบาทและสอดคล้องกับในตำนานเทพเจ้าฮินดู การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของตัวละครในเรื่องกับตัวละครในมหากาพย์มหาภารตะเช่นนี้ กล่าวได้ว่าเป็นการแสดงความหมายโดยนัยถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีสองชาติ

ด้านเนื้อหา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*มัทนะพาธา*ให้เป็นตำนานของดอกกุหลาบ ซึ่งเป็นลักษณะเรื่องประเภทหนึ่งของการละครสันสกฤตประเภท นาฏกะที่เรื่องราวจะเป็นตำนานแสดงความเป็นมาของบุคคลชั้นสูง[467] โดยลักษณะโครงเรื่องของละครสันสกฤตจะเป็นเรื่องราวของพระเอกที่มีความปรารถนาในสิ่งหนึ่ง เช่น ความรักหรือเกียรติยศและพยายามทุกทางที่จะได้รับสิ่งนั้น[468] เมื่อนำเรื่อง*มัทนะพาธา*มาพิจารณาจะเห็นว่ามีความสอดคล้องกัน โดยเรื่องนี้มีโครงเรื่องซ้อนกันสองโครงเรื่อง โครงเรื่องแรกเป็นเรื่องราวของสุเทษณ์เทพบุตรมีความปรารถนาที่จะได้รับความรักจากนางมัทนาและพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้นางรัก แต่เมื่อนางมัทนาปฏิเสธจึงได้สาปให้นางกลายเป็นดอกกุหลาบ ส่วนโครงเรื่องที่สองเป็นเรื่องราวความรักของนางมัทนาที่ได้พบรักแท้กับชัยเสนจึงทำให้พ้นจากคำสาป แต่ในตอนท้ายสุดเกิดความเข้าใจผิดกันจนทำให้ถูกสาปกลับไปเป็นดอกกุหลาบอีกครั้ง จะเห็นว่าทั้ง 2 โครงเรื่องต่างก็แสดงให้เห็นความปรารถนามุ่งมั่นของตัวละครเอกที่จะได้รับความรักจากคนที่ตนรัก

เมื่อพิจารณาเนื้อหา เรื่อง*มัทนะพาธา*มีเรื่องราวบางตอนที่คล้ายคลึงกับเรื่อง*ศกุนตลา* นั่นคือสถานการณ์ที่ชักนำให้พระเอกและนางเอกได้มาพบกัน ดังในตอนที่ชัยเสนได้พบกับนางมัทนาก็เนื่องมาจากการที่ชัยเสนออกป่ามาล่าสัตว์ และได้ตามกวางมาถึงอาณาเขตของพระ

---

[464] เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

[465] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

[466] สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, "ความสัมพันธ์ของชื่อและบทบาทตัวละครในมัทนะพาธา," ใน **ภาษาและวรรณกรรมสาร: ภาษาและวรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปราชญ์แห่งสยามประเทศ**, หน้า 87 -114.

[467] นิยะดา เหล่าสุนทร, **ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครภารตะ**, หน้า 210.

[468] เรื่องเดียวกัน, หน้า 202.

ฤาษีกาละทรรศินทำให้ได้พบกับนางมัทนาและเกิดความรักต่อกัน ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับที่ทุษยันต์พบกับนางศกุนตลาเป็นครั้งแรก ดังที่ปรากฏอยู่ในองก์ที่ 3 ฉากหน้าลานอาศรมพระกาละทรรศิน

ฟังคำที่หล่อนบ่น	ก็กะมลบ่มั่นได้
ว่าคำที่พูดไซร้	วธุมุ่งณตัวเรา
หากเรานี้หาญตอบ	ผิวะขัดฤดีเจ้า
โฉมยงคงรีบเข้า	ณพระบรรณะศาลา
คอยฟังเผื่อพูดอีก	เถอะนะเห็นจะดีกว่า
เพียงฟังเจ้าแก้วตา	ก็ระรื่นระเริงใจ[469]

ในฉากที่พระเอกและนางเอกได้สารภาพรักต่อกันก็มีลักษณะเหมือนกันอีก คือการที่ฝ่ายพระเอกบังเอิญได้ยินเสียงนางเอกพูดสารภาพความในใจที่มีต่อตน จึงได้แอบฟังและเปิดเผยตัวออกมาแสดงความในใจของตนในลักษณะเดียวกัน รวมถึงความคล้ายคลึงของเนื้อหา ฉากและสถานการณ์เช่นนี้ กล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเหตุการณ์ในตอนที่ซาบซึ้งและน่าประทับใจและในเรื่อง*ศกุนตลา*มาดัดแปลงและถ่ายทอดไว้ในเรื่อง*มัทนะพาธา*ด้วย

นอกจากลักษณะเรื่อง โครงเรื่อง เนื้อเรื่อง ที่มีลักษณะสอดคล้องกับละครสันสกฤตแล้ว เมื่อพิจารณารูปแบบและขนบการละครของสันสกฤต จะเห็นว่า เรื่อง*มัทนะพาธา*มีการดำเนินเรื่องแบบละครสันสกฤต คือ แบ่งเป็น 5 องก์ แต่ละองก์ก็จะนำเสนอเหตุการณ์ที่มีจุดมุ่งหมายเพียงอย่างเดียว[470] เริ่มต้นเรื่ององก์ที่ 1 ด้วยบทร้องของคนธรรพ์สดุดีสรรเสริญเทพเจ้าคือสุเทษณ์ซึ่งเป็นเทพอยู่บนสวรรค์ ซึ่งมีลักษณะของบทโหมโรง เป็นการแสดงชุดแรกเพื่อบูชาและขอพรเทพเจ้า[471] ถึงแม้ว่าจะไม่ตรงตามรูปแบบละครสันสกฤตนักเพราะบทโหมโรงเป็นการแสดงเพื่อบูชาเทพเจ้าทางฮินดู และปรากฏอยู่ในตอนต้นก่อนเริ่มต้นดำเนินเรื่อง แต่ในเรื่องได้นำมาเสนอไว้ในตอนเริ่มต้นเรื่องขององก์ที่ 1 ไม่ได้แยกออกมาอย่างเด่นชัด โดยเป็นการกล่าวสรรเสริญ สุเทษณ์ซึ่งเป็นเทพเจ้าในเรื่อง แต่ถ้าพิจารณาหน้าที่ของบทร้องเริ่มต้นนี้จะเห็นว่าได้ทำหน้าที่หลายประการ คือเป็นทั้งบทที่ทำหน้าที่เพื่อบูชาเทพเจ้าในตอนเริ่มเรื่องตามขนบวรรณคดีสันสกฤตที่มีจำเป็นต้องหมายถึงสุเทษณ์ตัวละครในเรื่อง หรือเป็นบทยอพระเกียรติเทพเจ้าในเรื่องคือสุเทษณ์

---

[469] เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

[470] Surenda Nath Shastri, **The Laws and Practice of Sanskrit Drama**, (Vaanasi: The chowkhamba Sanskit Series office, 1961), p. 292.

[471] นิยะดา เหล่าสุนทร, **ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครภารตะ**, หน้า 169.

และในขณะเดียวกันก็ยังทำหน้าที่นำเข้าสู่การดำเนินเรื่องอีกด้วย ถือได้ว่าเป็นการนำรูปแบบละครสันสกฤตมาดัดแปลงใช้

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของการละครสันสกฤต คือภาษาพูดของตัวละครมีความแตกต่างกันได้ตามลำดับวรรณะ [472] เรื่อง*มัทนะพาธา*เป็นบทละครพูดคำฉันท์แต่ก็มีคำประพันธ์ชนิดอื่นด้วย คือมีกาพย์และร้อยแก้วเพื่อจำแนกความแตกต่างของชนชั้นของตัวละคร ตัวละครหลักในเรื่องซึ่งเป็นทั้งเทพและกษัตริย์ก็จะใช้บทสนทนากันด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันท์และกาพย์ ส่วนตัวละครที่เป็นชนชั้นต่ำลงมาก็จะสนทนากันด้วยบทพูดร้อยแก้ว ซึ่งเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับขนบการละครสันสกฤต จะเห็นว่าเป็นการนำฉันทลักษณ์ที่ไทยนำมาจากอินเดียคือ “ฉันท์” และฉันทลักษณ์ของชนชาติในดินแดนแถบนี้คือ “กาพย์” มาใช้ร่วมกัน

เรื่อง*มัทนะพาธา*ยังปรากฏอนุภาค (motif) ต่าง ๆ ที่เป็นลักษณะเด่นของนิทานอินเดีย เช่น การออกเดินทางไปวาดรูปนางงาม ที่จิตระรถได้ออกเดินทางไปวาดรูปสาวงามทั่วดินแดนเพื่อนำมาให้สุเทษณ์เลือก หรือการเสด็จประพาสป่าล่าสัตว์ซึ่งเป็นธรรมเนียมนิยมของกษัตริย์ในวรรณคดีอินเดีย จนเกิดการติดตามกวางที่เป็นต้นเหตุให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามมา และอนุภาคสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินเรื่องเป็นอย่างยิ่ง คือ การถูกสาปโดยมีเงื่อนไข ดังที่นางมัทนาถูกสาปให้เป็นดอกกุหลาบจนกว่าจะได้พบรักแท้

ทุกเดือนเมื่อถึงวันเพ็ญ ให้นางนี้เปน
มนุษอยู่กำหนดมี
เพียงหนึ่งทิวาราตรี แต่หากนางมี
ความรักบุรุษเมื่อใด
เมื่อนั้นแหละให้ทรามวัย คงรูปอยู่ไซร้
บคือกลับเปนบุปผา
หากรักชายแล้วมัทนา บมีสุขา
ภิรมย์เพราะเริดร้างรัก
และนางเปนทุกข์ยิ่งหนัก จนเหลือที่จัก
อดทนอยู่อีกต่อไป
เมื่อนั้นผิว่าอรไทย กล่าววอนเราไซร้
เราจึ่งจะงดโทษทัณฑ์[473]

[472] Surenda Nath Shastri, **The Laws and Practice of Sanskrit Drama**, p.313.

[473] เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชนิพนธ์ให้เรื่อง*มัทนะพาธา*เป็นเรื่องที่เกิดแบบวรรณคดีสันสกฤต แต่พระองค์ได้นำแนวคิดของพุทธศาสนาเข้ามาประกอบด้วย เช่นการกล่าวยอพระเกียรติสุเทษน์เทพบุตรว่าเป็นผู้ที่มีพระมหากรุณาธิคุณและทรงประพฤติตามหลักพรหมวิหารสี่ ประกอบด้วยกรุณา เมตตา มุทิตาและอุเบกขา

⊙อันพระเมตตาเนืองนอง ประดุจลออง
วะรุณระรื่นรวยเย็น
⊙พระกรุณาแน่เห็น ดิประดุจเปน
วายุรำเพยชื่นใจ
⊙พระมุทิตาแน่วใน ข้าบาทจึ่งได้
มานะเปนนิตย์ในงาน
⊙พระอุเบกขาสมาน จิตให้เบิกบาน
บ่เสื่อมบ่สูญภักดี[474]

นอกจากนั้น เรื่อง*มัทนะพาธา*ยังปรากฏแนวคิดเรื่องกรรมซึ่งเป็นแนวคิดทางพุทธศาสนา โดยนำใช้ในการอธิบายว่าเป็นเพราะกรรมที่ทำมาในอดีตภพชาติ เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ในชาตินี้นางมัทนาก็ไม่ยินยอมรับรักแม้สุเทษณ์จะเพียรพยายามอย่างไรก็ตาม โดยมายาวินเป็นผู้อธิบายสาเหตุว่า เป็นเพราะกรรมที่ทำมาในอดีตภพชาติ

มาพบและรักกัน เพราะวะเคยสิเนหา
แต่กรรมพระทำไว้ ณ พระชาติ์อดีตมา
ข้องขัดและขวางหน้า บ่มิให้พระสมจินต์[475]

ประเด็นเล็ก ๆ ดังกล่าวนี้เป็นปมสำคัญของเรื่องทีเดียว เพราะเรื่องราวภายหลังทั้งหมดที่เกิดขึ้นก็มีสาเหตุมาจากเรื่องกรรมในชาติก่อน ด้วยกลวิธีการประพันธ์เช่นนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นการนำเรื่องแบบวรรณคดีอินเดียมาผสมผสานให้เหมาะสมกับรสนิยมการเสพวรรณคดีของคนไทย

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*มัทนะพาธา*ให้เป็นแนววรรณคดีสันสกฤต น่าจะเป็นเพราะมีพระราชประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นว่าวรรณคดี

---

[474] เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

[475] เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

อินเดียคือรากฐานของวรรณคดีไทย ดังที่ทรงกล่าวว่า “ละครแบบนาฏกะคือละคอนที่เล่นในมัธยมประเทศอันเป็นแบบแผนแห่งละคอนไทย”[476] ดังนั้น การที่พระองค์ทรงกำหนดให้มัทนะพาธาเป็นเรื่องราวแบบวรรณคดีอินเดียแทนที่จะเป็นวรรณคดีไทยแบบจารีตก็เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าวรรณคดีไทยก็มีรากเหง้ามาจากแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ที่รุ่งเรืองอย่างอินเดีย และกวีไทยก็ได้นำมาปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย

(1.2) การเลือกสรรลักษณะดีเด่นของการละครตะวันตกมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับการละครไทย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*มัทนะพาธา*ในรูปแบบบทละครพูดของการละครตะวันตก โดยพระองค์ได้ทรงดัดแปลงให้เป็นบทละครพูดที่ดำเนินเรื่องด้วยการใช้บทร้อยกรองเป็นบทสนทนาระหว่างตัวละคร โดยตัวละครชั้นสูงมีบทพูดเป็นฉันท์ ส่วนตัวละครระดับล่างมีบทพูดเป็นกาพย์หรือร้อยแก้วและมีบทร้องแทรกอยู่บ้าง นอกจากนั้นพระองค์ได้แสดงรายละเอียดตัวละครไว้ชัดเจนในส่วนต้นของบทละครว่ามีตัวละครสำคัญตัวใดบ้าง และบอกลำดับฉากในการแสดงหรือจัดเป็นองก์

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ให้เป็นละครประเภทโศกนาฏกรรมที่ถือว่าเป็นวรรณกรรมการละครที่เก่าแก่ที่สุดและมีคุณค่าสูงสุดในเชิงศิลปะและวรรณคดี[477] เพราะเสนอความทุกข์ระทมของชีวิตมนุษย์หรือสัจธรรมของชีวิตในแง่ใดแง่หนึ่ง คือมุ่งแสดงชะตากรรมอย่างสาหัสของมนุษย์ที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงให้พ้นได้อยู่นอกเหนือจากกฎของการทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เป็นการเสนอปัญหาของมนุษยชาติ เป็นปัญหาสากลที่เกิดขึ้นได้แก่ทุกคนในโลก[478] ละครประเภทนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณกรรมการละครที่ดีเด่นเหนือวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ[479] โครงเรื่องของละครแบบโศกนาฏกรรมของตะวันตกจะดำเนินไปโดยให้ตัวเอกของเรื่องต้องต่อสู้ขัดขืนกับโชคชะตาหรือพระเจ้าหรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ และจะประสบความสำเร็จในตอนต้น แต่แล้วเหตุการณ์เกิดความพลิกผัน ความสำเร็จในตอนต้นจะสูญไปและเรื่องก็จะจบลงด้วยความเศร้าโศก[480]

---

[476] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “นาฏกะ,” ใน **ศกุนตลา มัทนพาธา ท้าวแสนปม ประมวลสุภาษิต**, หน้า 59.

[477] สดใส พันธุมโกมล, “ประเภทละคร” ใน **ปริทัศน์ศิลปะการละคร**, (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 15.

[478] นิยะดา เหล่าสุนทร, **ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครภารตะ**, หน้า 199.

[479] สดใส พันธุมโกมล, “ประเภทละคร” ใน **ปริทัศน์ศิลปะการละคร**, หน้า 17.

[480] กุหลาบ ไม้เรียง, **วิจารณ์เรื่องมัทนะพาธาหรือตำนานดอกกุหลาบ บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2488), หน้า 51.

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า เรื่อง*มัทนะพาธา*ได้ดำเนินเรื่องให้สอดคล้องลักษณะเรื่องโศกนาฏกรรมของตะวันตก คือนางมัทนาเป็นตัวละครเอกที่ขัดขืนความต้องการของสุเทษณ์ ต่อมาได้รับความสุขสมหวังกับชัยเสนผู้ชายที่นางรัก แต่สุดท้ายความสุขก็หมดไป นางถูกเทพเจ้าที่นางได้ขัดขืนในตอนต้นเรื่องสาปให้กลายเป็นดอกกุหลาบตลอดไป

โฉมอนงค์ครุณิเอย,	วจะข้าขลัง,
สาปก็จักอะจิระสิท,	ธิสะมิทธิ์ดัง
ข้าประกาศวะจะนะสั่ง	นะสดับดี:
กลายเถอะร่างสุมะทะนา	ดุจะมาลี,
เปนสุกุพฺชะกะฉนี้	เถอะนิรันดร ![481]

ตัวอย่างเป็นความในตอนที่นางมัทนาถูกสุเทษณ์สาปให้เป็นดอกกุหลาบซึ่งลักษณะจบร้ายแบบนี้จะไม่ปรากฏในบทละครสันสกฤตที่ต้องสิ้นสุดด้วยศานตรส (ความสงบ) [482] และไม่เป็นที่นิยมในวรรณคดีไทย เพราะฉะนั้นถ้าเป็นละครสันสกฤตและละครไทย ฉากสุดท้ายที่นางมัทนากลายเป็นดอกกุหลาบไปชั่วกาลนั้นก็จะไม่มีปรากฏในการแสดง

ทั้งนี้ ตัวละครเอกของโศกนาฏกรรมจะต้องมีความยิ่งใหญ่ (tragic greatness) เหนือคนธรรมดา ทั่ว ๆ ไป แต่ในขณะเดียวกันก็จะจ้องมีข้อบกพร่องหรือผิดพลาด (tragic flaw) ที่เป็นสาเหตุของความหายนะที่ได้รับ [483] โดยผลงานสมัยหลังส่วนมากพยายามแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ (tragic greatness) ของมนุษย์ธรรมดาสามัญที่กล้าเผชิญความจริงของชีวิต หรือยอมสละทุกสิ่งเพื่ออุดมคติอันสูงส่ง [484] เป็นเรื่องที่แสดงถึงความทุกข์ทรมานของมนุษย์และจบลงด้วยหายนะของตัวเอก [485] แม้ว่าเรื่อง*มัทนะพาธา*จะมิได้ดำเนินเรื่องตามโครงสร้างละครโศกนาฏกรรมทั้งหมด แต่ก็ได้ปรากฏลักษณะสำคัญบางประการของละครประเภทนี้ คือ เรื่อง*มัทนะพาธา*ได้แสดงให้เห็นถึงความทุกข์ความเจ็บปวดของตัวละครต่าง ๆ ที่ล้วนมีสาเหตุมาจากความรัก และสุดท้ายก็จบลงด้วยหายนะของตัวละครเอกทุกตัวคือไม่มีใครสมหวังในความรัก ไม่ว่าจะเป็นมัทนา สุเทษณ์หรือชัยเสน ทุกตัวละครต่างก็สูญเสียคนรัก ซึ่งมีสาเหตุมาจากความบกพร่องผิดพลาด จากลักษณะนิสัยของตนเอง [486]

---

[481] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **มัทนะพาธา**, หน้า 147.

[482] H.H.Wilson ได้กล่าวว่า The Hindus, in fact have no tragedy. อ้างใน นิยะดา เหล่าสุนทร, **ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครภารตะ**, หน้า 212.

[483] สดใส พันธุมโกมล, "ประเภทละคร" ใน **ปริทัศน์ศิลปะการละคร**, หน้า 17.

[484] เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

[485] เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

[486] เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

การที่มัทนาต้องกลายเป็นดอกกุหลาบไปตลอดกาล ก็เพราะนางก็ตกอยู่ในห้วงแห่งความหลงใหลในความรัก ทั้ง ๆ ที่นางเคยดูถูกสุเทษณ์ไว้ว่า การลุ่มหลงในความรักเป็นความโง่เขลาอย่างยิ่ง

เมื่อก่อนสิชายรัก ก็มิพักจะเออจะอวย,
อวดดีและอวดด้วย บมิเคยจะลุ่มจะหลง;
ทั้งเคยเยาะเย้ยหยัน นระผู้พะว้าพะวง,
ว่าเขานะเขลาคง จะบพ้นระอิดระอา.
เคยว่าบุรุษกล่าว วจะลวงยุพาและพา
ไปร่วมสิเนหา บมิช้าก็ทอดก็ทิ้ง,
ดังนั้นสิแม้ชาย อภิปรายและอ้อยและอิ่ง
เราจึ่งมิสุงสิง และบรักสมัคสมาน.[487]

ส่วนสุเทษณ์ ถึงแม้ว่าจะอยู่ในฐานะเทพผู้ยิ่งใหญ่ แต่ก็ยังเต็มไปด้วยความรัก ความหลงและโทสะ เมื่อไม่สมหวังในความรักก็เกิดความโกรธแค้นใช้อำนาจทำลายคนที่ตนรักได้ สุดท้ายก็ไม่ได้ครอบครองนางมัทนา

ผัวก็ทิ้งและบมิหวง วธุห่วงได้
ทีดะนูวะธุไฉน บมิยอมรัก
ข้าจะวอนสุปียะรัตน์ ก็สบัดพักตร์
ราวกะทรามและทุระลักษณ์ บมิมีดี
ข้าจะกล่าววะจะนะจัง ละนะครั้งนี้
คือผินางจะบมิมี มะนะรักไซร์
ข้าจะมีฤดิประนอม ฤจะยอมให้
หล่อนนะรักบุรุษใด นะฤอย่าคิด
เมื่อดนูจะบมิสม อภิรมจิต
จักมิยอมบุรุษะชิด มะทะนาแล้ว[488]

สำหรับชัยเสนถึงแม้จะเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่กล้าหาญ แต่ก็หูเบาหลงชื่อคำยุแหย่จากคนอื่นโดยไม่พิจารณาเหตุผลให้ถี่ถ้วน จนทำให้ต้องสูญเสียทั้งคนรักและคนสนิท

---

[487] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **มัทนะพาธา**, หน้า 62.

[488] เรื่องเดียวกัน, หน้า 147.

ธฟังคำหมอเฒ่าวิทีแจ้ง	วะจะนะประดุจะแทง
ที่อุราแยง	กระทั่งใจ
โอ้แพ้รู้นาริจัญไร	ทุษะประทะณหะทัย
โดยมิทันได้	คะนึงว่า
จัณฑีผู้เปนธิดารา	ชะมะคะธะแหละจะกล้า
ออกอุบายพา	ละเช่นนั้น
โดยความหึงส์หนักเพราะรักครั้น	คะดิปะทะทุษะพลัน
พลุ่งประหนึ่งควัน	กระทบตา
สุดแสนคั่งแค้นฤดีว่า	ปิยะวะธุมะทะนา
นอกฤดีจข้า	ก็ผิดใหญ่
บัดนี้ปรากฏบผิดใด	สุปิยะชิวะประลัย
ข้าจะอยู่ใย	ณ โลกนี้[489]

จะเห็นว่าตัวละคนเอกทุกตัวต่างได้รับหายนะซึ่งเกิดจากความบกพร่องของลักษณะนิสัยตนเองทั้งสิ้น แต่จะเห็นว่า มัทนา ได้แสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่(tragic greatness) เพราะตลอดทั้งเรื่องมัทนายืนยันที่จะเสียสละทุกสิ่งเพื่อความรักในอุดมคติของตนเอง การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกที่จะให้พระราชนิพนธ์ให้จบแบบละครประเภทเรื่องโศกนาฏกรรม ก็น่าจะเป็นเพราะทรงเห็นว่า เป็นรูปแบบของละครโศกนาฏกรรมเป็นเรื่องราวที่เมื่อสุดท้ายแล้วจะก่อให้เกิดความรู้สึกอันสูงส่งและชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์ (catharsis)[490] เรื่อง *มัทนะพาธา*จบลงด้วยโศกนาฏกรรมที่เกิดจากความรักที่ได้เผยให้เห็นเรื่องราวความรักในหลายรูปแบบ และได้เสนอให้เห็นว่าความรักที่มิใช่ก่อให้เกิดแค่เพียงความสุขเท่านั้น แต่ก่อให้เกิดความทุกข์อย่างแสนสาหัสได้เช่นกัน นับว่าเป็นรูปแบบละครที่เสนอแง่คิดได้อย่างลึกซึ้ง การจบแบบโศกนาฏกรรมช่วยทำให้ผู้อ่านหรือผู้ดูได้เกิดความสงสาร เข้าใจ และเห็นใจในความทรมานของตัวละครในเรื่อง ตลอดจนนำตนเองไปเปรียบเทียบกับตัวละคร และเกิดความกลัวว่าจะเกิดขึ้นกับตนเอง และเกิดปัญญามองหาสาเหตุที่แห่งทุกข์[491]

ทั้งนี้ การเลือกสรรสิ่งดี ๆ จากวรรณคดีตะวันตกอีกประการหนึ่งคือ เรื่อง*มัทนะพาธา*มีเนื้อเรื่องบางเหตุการณ์และสำนวนโวหารของตัวละครที่คล้ายคลึงกับเรื่อง *โรมิโอและจูเลียต* ของ เชกสเปียร์ ดังจะเห็นได้จากฉากที่โด่งดังและสำคัญของเรื่องนี้หรือที่เรียกว่า Balcony Scene

---

[489] เรื่องเดียวกัน, หน้า 130-131.

[490] สดใส พันธุมโกมล, "ประเภทละคร" ใน **ปริทัศน์ศิลปะการละคร**, หน้า 17.

[491] เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

(act two, scene two) คือฉากที่โรมิโอและจูเลียตได้มาพบและสารภาพความรักแก่กันภายใต้พระจันทร์และสวนดอกไม้ โดยจูเลียตยืนอยู่ที่ระเบียงห้องของตนกล่าวแสดงความรักกับโรมิโอที่อยู่ในสวนใต้ระเบียงห้องนั้น ฉากนี้ได้มาปรากฏอยู่ในเรื่อง*มัทนะพาธา*องก์ที่ 3 ฉากลานหน้าอาศรมพระกาละทรรศิน ซึ่งเป็นเหตุการณ์ตอนที่ชัยเสนและมัทนาได้มาพบสนทนาสารภาพรักต่อกันในคืนพระจันทร์เต็มดวง โดยมัทนายืนอยู่บนระเบียงอาศรมสนทนากับชัยเสนที่ยืนอยู่ด้านหน้าระเบียง ทั้งสองต่างก็แสดงความในใจที่มีต่อกันเป็นฉากรักที่ซาบซึ้งยิ่งนักเช่นกัน

นอกจากฉากที่สร้างความประทับใจยิ่งนักฉากนี้แล้วจะเห็นร่องรอยอิทธิพลของเรื่อง*โรมิโอและจูเลียต*ในเรื่อง*มัทนะพาธา*อีกหลายตอน ทั้งเรื่องของการเปรียบความงามของนางเหมือนดวงอาทิตย์ โรมิโอชมความงามของจูเลียตว่าเปรียบเหมือนดวงตะวัน แม้ตอนนั้นจะเป็นเวลากลางคืนแต่เมื่อได้เห็นหน้าของจูเลียตก็รู้สึกเห็นความสว่างไสวเหมือนดวงอาทิตย์ขึ้น โดยภาพพจน์เกี่ยวกับความสว่าง (light imagery) เป็นภาพพจน์ที่ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด ต่างฝ่ายต่างเห็นว่าอีกฝ่ายเป็นความสว่าง [492] การเปรียบความงามของนางกับความสว่างของพระอาทิตย์ก็มีปรากฏในเรื่อง*มัทนะพาธา* เมื่อสุเทษณ์ชมความงามของนางมัทนาว่างามเหมือนพระอรุณ นอกจากนั้น สำนวนโวหารฝากรักที่ชัยเสนกล่าวแก่นางมัทนาก็ได้เลียนแบบสำนวนโวหารของโรมิโอที่พูดกับจูเลียตมาทีเดียว ดังที่โรมิโอให้คำมั่นสัญญาแก่จูเลียตโดยให้พระจันทร์เป็นพยาน แต่จูเลียตกลับบอกว่าให้โรมิโอสัญญากับตนเองเพราะพระจันทร์มีทั้งข้างขึ้นข้างแรม มีทั้งสว่างและมืดมน นั่นคือมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด ดังนั้น การให้คำมั่นสัญญาด้วยเกียรติของโรมิโอเป็นสิ่งที่นางเชื่อมั่นมากกว่า ในเรื่องมัทนะพาธา ชัยเสนกับนางมัทนาก็มีบทเจรจาแสดงความรักด้วยสำนวนโวหารและความเปรียบเช่นนี้เหมือนกัน ในตอนจบของเรื่อง*มัทนะพาธา*กับเรื่อง*โรมิโอและจูเลียต*มีความคล้ายคลึงกัน คือเป็นโศกนาฏกรรมที่เกิดจากความรักแท้ ความตายของจูเลียตและการยอมถูกสาปให้กลายเป็นดอกกุหลาบของนางมัทนาก็เพื่อพิสูจน์รักแท้ที่มีต่อชายคนรัก ไม่มีอะไรมาทำให้ทั้งนางสองเปลี่ยนใจได้แม้แต่การต้องจากกันตลอดกาล

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกสรรลักษณะดีเด่นของบทละครตะวันตกมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับการละครไทย ส่งผลให้เรื่อง*มัทนะพาธา*เป็นวรรณคดีไทยที่มีความโดดเด่นทั้งด้านเนื้อหา รูปแบบและการสื่อความหมาย นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถด้านการประพันธ์เป็นอย่างยิ่ง การที่พระองค์ทรงนำลักษณะของวรรณคดีไทยที่มีรากฐานมาจากวรรณคดีสันสกฤตมาทรงพระราชนิพนธ์ร่วมกับลักษณะของการละครตะวันตกได้อย่างสอดคล้องกัน เช่น ด้านโครงเรื่อง ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ถ้าพิจารณาเนื้อหาของ*มัทนะพาธา*แบบละครสันสกฤต ก็จะเห็นว่ามีความสอดคล้องกับลักษณะเนื้อหาของบทละคร

---

[492] อานันท์ชนก พานิชพัฒน์, **ภาพพจน์ในโศกนาฏกรรมของเชกสเปียร์**, (กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 1.

สันสกฤตโดยเน้นไปที่สุเทษณ์และมัทนาที่ยอมทำทุกอย่างเพื่อความรัก แต่ถ้าพิจารณาเนื้อหาแบบบทละครตะวันตก ก็จะเห็นว่ามีลักษณะแบบละครโศกนาฏกรรมโดยเน้นไปที่นางมัทนาที่พยายามฝ่าฝืนพลังอำนาจของเทพเจ้า แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถฝืนได้ และเมื่อนำเนื้อหามาพิจารณาแบบบทละครไทยจะเห็นว่าโครงเรื่องมีลักษณะที่ค่อนมาทางเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ แบบไทย โดยเน้นไปที่ชัยเสน จะเป็นเรื่องของเจ้าชายเดินทางเข้าป่าไปจนได้พบนางเอก พานางกลับเมือง มีอุปสรรคถูกมเหสีเดิมอิจฉาริษยา มีตัวละครปรปักษ์ใส่ร้ายตัวเอกและมีเรื่องราวทางไสยศาสตร์ ในส่วนนี้จะเห็นว่า พระองค์ทรงนำลักษณะเด่นของโครงเรื่องและเนื้อหาของบทละครทั้งสามแบบมาผสมผสานกันได้อย่างลงตัว

จากที่กล่าวมาข้างต้น วิธีการพระราชนิพนธ์เรื่อง*มัทนะพาธา*ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของวรรณคดีไทยที่ได้ดำเนินสืบทอดกันมาตั้งแต่ในอดีต ซึ่งมีรากฐานมาจากการได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย และการเลือกสรรลักษณะดีเด่นบางประการของวรรณคดีตะวันตกมาปรับใช้ให้สอดคล้องเหมาะสมกับการถ่ายทอดให้คนไทยได้อ่านเป็นกวีนิพนธ์และดูการแสดงละคร จึงทำให้เรื่อง*มัทนะพาธา*เป็นวรรณคดีไทยที่โดดเด่นทรงคุณค่า คือเป็นวรรณคดีที่ยังคงแสดงให้เห็นรากเหง้าที่ดีงามและแสดงการสร้างสรรค์ลักษณะใหม่ ๆ ขึ้นมา

(2) วรรณคดีไทยมีแก่นแท้ที่เป็นสากลเช่นกัน

เมื่อพิจารณาแก่นของเรื่อง*มัทนะพาธา*จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าจ้าอยู่หัวได้ทรงเลือกแก่นของเรื่องในประเด็นที่ว่าความรักทำให้เกิดความทุกข์ ทั้งนี้ความรักเป็นแก่นเรื่องที่มีลักษณะเป็นสากลปรากฏในวรรณคดีทุกชาติ [493] เรื่อง*มัทนะพาธา*มีแก่นเรื่องที่เสนอว่าความรักที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดและความทุกข์ โดยมิได้แสดงให้เห็นเฉพาะความรักระหว่างหนุ่มสาวเท่านั้น แต่เรื่องราวได้เปิดเผยให้เห็นความทุกข์ที่เกิดจากความรักในหลายรูปแบบ ทั้งความรักของพ่อที่มีต่อลูก ความรักความผูกพันของนายและบ่าว ความรักบ้านเมือง เป็นการเสนอให้เห็นอารมณ์ของความทุกข์ความเจ็บปวดที่เกิดจากความรักที่ไม่สมหวัง การพลัดพรากจากคนรัก การสูญเสียคนรัก หรือการยอมเสียสละชีวิตเพื่อบูชาความรัก กล่าวได้ว่าเรื่อง*มัทนะพาธา*ได้เสนอให้แก่นเรื่องที่มีความเป็นสากล อย่างไรก็ตามอาจมีข้อโต้แย้งว่า โดยทั่วไปแล้วในตัวบทวรรณคดีไทย ความรักเป็นแก่นเรื่องที่โดดเด่น และสะท้อนอิทธิพลของพุทธศาสนาอันกำหนดทัศนคติที่กวีมีต่อความรักชัดเจน ในตัวบทวรรณคดีไทย ความรักเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ [494] นั่นหมายความว่าวรรณคดีไทยเรื่อง

---

[493] สุจิตรา จงสถิตวัฒนา, "'อุตตมปรียา' ในพระราชนิพนธ์เงาะป่า: การรังสรรค์รักเป็นอุดมคติแห่งชีวิต," **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 19 (ธันวาคม): 44.

[494] เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

อื่น ๆ ก็ได้เสนอแก่นเรื่องที่เป็นสากลเช่นกัน ถ้าเช่นนั้น เรื่อง*มัทนะพาธา*มีความแตกต่างไปจากวรรณคดีไทยเรื่องอื่นอย่างไร

ทั้งนี้ การกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ให้เรื่อง*มัทนะพาธา*มีแก่นเรื่องที่มีความเป็นสากลได้พิจารณาร่วมกับองค์ประกอบอื่น ๆ ของเรื่องด้วย โดยจะเห็นได้จากโครงเรื่อง เนื้อเรื่อง กลวิธีในการประพันธ์และพระปรีชาสามารถในการประพันธ์อันเป็นเลิศ เรื่อง*มัทนะพาธา*ได้ถ่ายทอดแก่นเรื่องเกี่ยวกับความรักได้อย่างลึกซึ้งและหลากหลายรูปแบบ มัทนาได้แสดงให้เห็นหัวใจรักที่มั่นคง ไม่ว่าจะผิดหวังเสียใจด้วยความเข้าใจผิดของชัยเสนแต่นางก็ยังคงมีความรักมั่นและยืนยันที่จะปฏิเสธสุเทษณ์เช่นเดิม ดังที่ได้แสดงทัศนคติเกี่ยวกับความรักไว้ว่า

มัทนา หม่อมฉันนี้เปนผู้ถือ สัจจาหนึ่งคือ
ว่าแม้มิรักจริงใจ,
ถึงแม้จะเปนชายใด ขอสมพาศไซร้
ก็จะมิยอมพร้อมจิต.[495]

คู่ครองในอุดมคติของนางมัทนาก็คือคนที่นางมีความรักอย่างแท้จริง จะเห็นว่าเรื่องนี้ นางมัทนาเป็นผู้ที่ยึดมั่นในความรักในอุดมคติเป็นอย่างยิ่ง การที่เรื่องกำหนดให้นางปฏิเสธสุเทษณ์ถึงสองครั้ง ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าจะต้องโดยลงโทษอย่างไรนั้น เป็นกลวิธีที่ย้ำให้เห็นว่ามัทนาเป็นผู้ที่ยึดมั่นในความรักของตนจนไม่ใส่ใจว่าผลที่ตามมาคือสิ่งใด ส่วนสุเทษณ์กับชัยเสน ทั้งคู่ต่างก็มีความรักต่อนางมัทนา แต่ความรักในอุดมคติของทั้งสองคนมีความแตกต่างกัน

สุเทษณ์ ข้าจะกล่าววะจะนะจัง ละนะครั้งนี้;
คือผินางจะบมิมี มะนะรักไซร้,
ข้าจะมีฤดิประนอม ฤจะยอมให้
หล่อนนะรักบุรุษใด นะฤอย่าคิด.
เมื่อดนูจะบมิสม อภิรมจิต,
จักมิยอมบุรษะชิด มะทะนาแล้ว.[496]
ชัยเสน ถึงหล่อนจะมิรัก ก็จะขอกะโฉมศรี
ให้ยอมดนุมี ฤดิรักพะธูไป,
จนกว่าจะประจัก- ษะณจิตตะหล่อนไซร้

[495] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **มัทนะพาธา**, หน้า 29.

[496] เรื่องเดียวกัน, หน้า 147.

แล้วยกฤดิให้ ดนุผู้พยายาม[497]

ความรักของสุเทษณ์เป็นความรักที่ปรารถนาความรักตอบแทน คือต้องการได้รับความรักตอบจากมัทนา เมื่อนางไม่รักตอบก็เกิดความผิดหวังและโกรธเคืองจนไม่ต้องการให้นางสมหวังในความรักกับชายอื่น จึงได้สาปนางถึงสองครั้ง ส่วนชัยเสนถึงปรารถนาความรักจากมัทนาเช่นกัน แต่ก็มิได้คิดจะบังคับจิตใจให้นางมารักตน เป็นความรักที่พร้อมจะใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ความจริงใจที่มีต่อนาง จะเห็นว่าทั้งสุเทษณ์และชัยเสนต่างก็ได้แสดงอุดมคติในความรักของตนที่มีต่อมัทนาที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวได้ว่าตัวละครเอกทั้งสามต่างก็ได้นำเสนอแง่มุมของความรักระหว่างชายหญิงที่ต่างกันออกไป โดยในเรื่องพระกาละทรรสิน ได้กล่าวสรุปเรื่องความรักไว้ว่า

ความรักเหมือนโรคา บันดาลตาให้มืดมล
ไม่ยินและไม่ยล อุปะสัคคะใด ๆ
ความรักเหมือนโคถึก กำลังคึกผิขังไว้
ถึงหากจะขึงผูกไว้ ก็ดึงไปด้วยกำลัง
ยิ่งห้ามก็ยิ่งคลั่ง บหวลคิดถึงเจ็บกาย[498]

พระกาละทรรศินได้แสดงสัจธรรมว่า เมื่อผู้ใดมีความรักก็จะตกอยู่ในห้วงแห่งความรัก จนใครเตือนหรือทักท้วงก็ไม่สนใจ เพราะตกอยู่ในความรักความหลงที่รุนแรง จะรู้สึกตัวว่าเกิดทุกข์ก็ต่อเมื่อได้เผชิญกับความทุกข์ด้วยตนเอง โดยเรื่องได้แสดงให้เห็นความทุกข์ที่เกิดจากความรักหลายลักษณะ เช่น ความทุกข์ที่ไม่สมหวังในความรัก ความทุกข์ที่เกิดจากความพลัดพราก ความทุกข์จากการสูญเสียคนที่รัก ดังที่ชัยเสนกล่าวคร่ำครวญถึงความทุกข์ที่สูญเสียคนที่รักอย่างมัทนาหญิงคนรักและสุภางค์เพื่อนและคนใกล้ชิดที่จงรักภักดี

อะโหจะหาเมีย ฤสุมิตระอีกหน
จะเหมือนณสองคน ฤจะได้ณโลกา
จะหามณีรัตน์ รุจิเลิดก็อาจหา
เพราะมีวะณิชค้า และดนูก็มั่งมี
ก็แต่จะหาซึ่ง ภริยาและมิตร์ดี
ผิทรัพยะมากมี ก็บได้ประดุจใจ

[497] เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

[498] เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

แสวงเถอะจนสุด พระสุธาสุราลัย
เมียใดและเพื่อนใด บมิเปรียบละของกู
ฉนี้สิจึ่งแสน ทุขะมากบอยากอยู่
และนึกก็ชังตู เพราะว่าโง่นะเหลือทน[499]

แม้ว่าเรื่อง*มัทนะพาธา*จะนำเสนอในเรื่องเกี่ยวกับความรักที่ก่อให้เกิดความทุกข์เหมือนกับเรื่องวรรณคดีโดยทั่วไป แต่ก็มีแก่นเรื่องที่เสนอให้เห็นความรักในหลากหลายแง่มุม มิได้มีเพียงแต่ความรักระหว่างหนุ่มสาวหรือความรักที่จบลงอย่างสุขสมหวังเท่านั้น และได้เสนอให้เห็นว่า ความรักเป็นต้นเหตุที่ก่อให้เกิดได้ทั้งทุกข์และสุข ขึ้นอยู่กับว่าผู้ใดมีมุมมองต่อความรักอย่างไร

นอกจากนั้น ในเรื่องได้กำหนดให้มัทนากลายเป็นดอกกุหลาบและใช้เป็นสัญลักษณ์ของความรัก

หญิงชายยามเริ่มรู้ระสะณฤดิรัก
ใช้กุหลาบจัก ระเริงใจ
อันดวงมาลีกุพฺชะกะสิผิวะให้
พึงจะรู้ได้ ว่ารักแท้
แลยามดมดอกกุพฺชะกะนะก็จะแก้
เดือดณดวงแด และสุขพลัน
ขอมาลีศรีกุพฺชะกะสิริสุคันธ์
จงประดิษฐ์พรรณ นิรันดร[500]

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดให้เป็นเรื่องของตำนานดอกกุหลาบก็เพราะ “เปนดอกไม้ที่คนทั้งโลกทุกชาติทุกภาษานิยมว่างามและหอมชื่นใจยิ่งกว่าดอกไม้อย่างอื่น ๆ”[501] นั่นคือพระองค์ทรงตระหนักว่าดอกกุหลาบนั้นคนทั่วทั้งโลก (โดยเฉพาะชาวตะวันตก) รู้จักและถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของความรัก จึงได้มีพระราชประสงค์ที่จะทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*มัทนะพาธา*ให้เป็นตำนานเกี่ยวกับความรักที่สัมพันธ์กับดอกกุหลาบซึ่งเป็นสัญลักษณ์สากลของความรัก กล่าวได้ว่าเรื่อง*มัทนะพาธา*เป็นวรรณคดีไทยที่ได้เสนอสารที่เป็นแก่นแท้ของสากล คือความรักเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ที่เกิดขึ้นได้กับทุกคน เป็นสารที่ไม่ผูกโยงอยู่กับ

---

[499] เรื่องเดียวกัน, หน้า 133.

[500] เรื่องเดียวกัน, หน้า 159.

[501] เรื่องเดียวกัน, หน้า ก.

วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง อีกทั้งจะเห็นว่า เรื่องนี้มีวิธีการประพันธ์โดยการผสมผสานวัฒนธรรมการละครของชนชาติต่าง ๆ รวมถึงการนำวรรณคดีเอกอีก 2 เรื่อง คือ*ศกุนตลา*และ*โรมิโอและจูเลียต* มาเสนอนำเสนอไว้ด้วย ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าวรรณคดีชั้นเลิศของชนชาติอื่นก็ได้นำเสนอแก่นเรื่องนี้เช่นกัน คือแสดงให้เห็นว่าความทุกข์ที่มีสาเหตุมาจากความรักนั้นเป็นอารมณ์ร่วมกันของคนทั้งโลกไม่ว่าเชื้อชาติใดภาษาใดก็ตาม กล่าวได้ว่าเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่สอดคล้องกับแก่นของเรื่องเป็นอย่างยิ่ง ถือได้ว่าเรื่อง*มัทนะพาธา*ได้ทำหน้าที่ในการเป็นแหล่งนำเสนอประสบการณ์ร่วมกันของมนุษย์โลก

(3) ความดีเด่นด้านวรรณศิลป์ของวรรณคดีไทย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*มัทนะพาธา*ให้เป็นบทละครพูดคำฉันท์ซึ่งใช้ฉันทลักษณ์ประเภทฉันท์เป็นหลักในดำเนินเรื่อง ทั้งนี้ ฉันท์เป็นคำประพันธ์ที่ไทยรับมาจากอินเดีย โดยกวีไทยได้นำมาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับคำประพันธ์ร้อยกรองของไทย คือลักษณะเด่นของฉันท์คือบังคับจังหวะหนักเบาอย่างเคร่งครัด ส่วนลักษณะเด่นของคำประพันธ์ไทยคือสัมผัส ดังจะเห็นว่า ฉันท์มีสัมผัสมาตั้งแต่วรรณคดีที่ใช้ฉันท์เป็นส่วนหนึ่งของคำประพันธ์แล้ว เช่น มหาชาติคำหลวง [502] ทั้งนี้ คำประพันธ์ประเภทฉันท์ก็มิได้เป็นที่นิยมของกวีไทยมากนักเมื่อเทียบกับคำประพันธ์ชนิดอื่นอย่าง ร่าย กาพย์ กลอนและโคลง ซึ่งน่าจะเป็นเพราะการบังคับครุ ลหุ ทำให้หาคำไทยมาใช้ได้ค่อนข้างยาก แต่จะเห็นว่า พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ ด้วยฉันท์ถึง 21 ชนิดและกาพย์ 3 ชนิด คือ อินทวงศ์12 อุปชาติ11 ภุชงคัปปะยาตร์12 อินทรวิเชียร11 สัททุลวิกกีฬิต19 วิชชุมมาลา8 วสันตดิลก14 กมล12 สาลินี12 (พระองค์ได้ทรงดัดแปลงคณะของสาลินีฉันท์ [503] โดยทรงวางคณะฉันท์ ครุ หลุ แตกต่างออกไปจากแบบเดิม) จิตระปทา8 อุปัฏฐิตา11 อุเปนทรวิเชียร11 สัทธะรา21 มันทักกันตา17 เมฆวิปผุชชิตา19 โตฎก12 อีทิสะ20 กุสมิตลดา18 รโธทธตา11 สวาคตา11 ปิยัวทา12 และกาพย์สุรางค์นางค์28 กาพย์ฉบัง 16 และกาพย์ยานี11 การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องมัทนะพาธาด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันท์ก็น่าจะเป็นการแสดงให้เห็นการดำรงสืบทอดฉันทลักษณ์โบราณที่ได้รับมาจากอินเดียตลอดจนการแสดงให้เห็นความคิดสร้างสรรค์ของกวีไทยที่ได้นำมาดัดแปลงให้เหมาะแก่การใช้ภาษาไทย

สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง*มัทนะพาธา*ไว้ด้วยภาษาที่ไพเราะงดงาม เพียบพร้อมด้วยคุณลักษณะของวรรณศิลป์ชั้น

---

[502] กีรติ ธนะไชย, **บุหงาหอมร่วงฟ้าในป่าแก้ว**, (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 91.

[503] เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

ยอด พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยฉันท์ซึ่งก็มีความไพเราะด้วยตัวฉันทลักษณ์เองอยู่แล้ว คือ เป็นฉันทลักษณ์ที่มีจังหวะต่าง ๆ กันไปตามประเภทของฉันท์ ทำให้เกิดเสียงที่ฟังเสนาะหู อีกทั้ง ฉันท์นั้น ๆ เมื่อออกเสียงมาแล้ว ถ้อยคำที่เปล่งออกมาบ่งบอกถึงอารมณ์ผู้พูดหรือตัวละครตัวนั้นได้ใกล้เคียงกับความจริงมากน้อยเพียงไร[504] อีกทั้ง ผู้แต่งต้องคำนึงถึงความสอดคล้องระหว่างชนิดของฉันท์ หรือประเภทของฉันท์กับเนื้อความ ถ้าประเภทของฉันท์กับเนื้อความเหมาะสมสอดคล้องกันอย่างดีเมื่ออ่านออกเสียงมา ก็จะช่วยสร้างภาพในจิตที่เรียกว่าโนภาพให้เกิดแก่ผู้อ่านผู้ฟังด้วย[505]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้ฉันทลักษณ์ประเภทฉันท์หลายชนิดและเป็นชนิดที่ไม่ค่อยได้พบจากวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ อีกทั้งยังทรงเลือกใช้ชนิดของฉันท์ได้อย่างเหมาะสมแก่บทบาทตัวละครและสถานการณ์ รวมถึงกลวิธีประพันธ์และภาษาวรรณศิลป์ต่าง ๆ เช่น ตอนที่ สุเทษณ์กล่าวฝากรักกับมัทนา พระองค์ทรงใช้วสันตดิลกฉันท์ 14 ซึ่งเป็นฉันท์ที่มีลีลาสละสลวยเหมาะแก่การพรรณนาสิ่งสวยงามหรือที่เป็นเค้าความฟังเย็น ๆ หู[506] มีความสอดคล้องกับเนื้อความที่สุเทษณ์บอกรักนางมัทนา และมัทนาก็ตอบกลับแบบไม่ได้สติ จึงทำให้พูดจาวกวน

สุเทษณ์	รักจริงมิจริงฤก็ไฉน	อรไทยบ่แจ้งการ
มัทนา	รักจริงมิจริงก็สุระชาญ	ชยะโปรดสถานใด
สุเทษณ์	พี่รักและหวังวธุจะรัก	และบทอดบทิ้งไป
มัทนา	พระรักสมัครพระหทัย	ฤจะทอดจะทิ้งเสีย
สุเทษณ์	ความรักละเหี่ยอุระระทด	เพราะมิอาจจะคลอเคลีย
มัทนา	ความรักระทดอุระละเหี่ย	ฤจะหายเพราะเคลียคลอ
สุเทษณ์	โอ้โอ๋กระไรนะมะทะนา	บมิตอบพะจีพอ
มัทนา	โอ้โอ๋กระไรอะมระง้อ	มะทะนามิพอดี[507]

เมื่อพิจารณาเนื้อความ แม้มัทนาจะตอบขณะอยู่ในมนต์สะกดแต่เป็นเป็นการตอบในเชิงปฏิเสธ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นจิตใจของมัทนาและความเป็นเอกภาพของเนื้อเรื่องเป็นอย่างยิ่ง เพราะมิว่าจะอยู่ในภาวะใด เมื่อใดก็ตามมัทนาก็ยืนยันว่าไม่ได้รักสุเทษณ์

ในตอนต่อมาที่มัทนาได้รับการคลายมนต์สะกดแล้ว สุเทษณ์ก็ได้สนทนาแสดงความในใจและขอให้มันทนารับรักตน โดยบทสนทนาของสุเทษณ์ ใช้อินทวงศ์ฉันท์12 ซึ่งมีลีลาสละสลวย

---

[504] วราภรณ์ บำรุงกุล, **ร้อยกรอง**, (กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ, 2537), หน้า 145.

[505] เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

[506] เรื่องเดียวกัน, หน้า 148.

[507] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **มัทนะพาธา**, หน้า 21.

เหมาะแก่การพรรณนาความรักแต่จะมีลีลาตอนท้ายวรรคที่สะบัดสะบิ้งขึ้น ส่วนมัทนาใช้วสันตดิลกฉันท์ 14

สุเทษณ์	ที่หล่อนมิยินยอม	มะนะรักสมัคสมาน
	มีคู่สะมรมาน	อภิรมฤเปนไฉน
มัทนา	หม่อมฉันบมีบุรุษะผู้	ประดิพัทธะใดใด
	เปนโสดบมีมะนะสะใฝ่	อภิรมฤสมรส
สุเทษณ์	เช่นนั้นก็เชิญฟัง	ดนุกล่าวสิเนหะพจน์
	เจ้างามประเสริฐหมด	ก็มิควรฤดีจะดำ
มัทนา	หม่อมฉันสดับมระฐุระถ้อย	ก็สำนึกเสนาะคำ
	แต่ต้องทำนูลวะจะนะซ้ำ	ดุจะได้ทำนูลมา
สุเทษณ์	นี่เจ้ามิยอมรับ	รสะรักฉนั้นฤจำ
	ตัวฉันจะเลวสา	หะสะด้วยประการไฉน
มัทนา	อ้าองค์พระผู้สุระวิศิษฎ์	พระจะผิดสะฐานใด
	หม่อมฉันสิทรามเพราะบ่มิได้	อนุวัฒน์พระบัณฑูร[508]

จะเห็นว่าเป็นการประสมฉันทลักษณ์ 2 ชนิดมาเป็นบทโต้ตอบระหว่างสุเทษณ์กับมัทนา แม้จะต่างจำนวนคำและบังคับครุหลุ แต่เมื่อออกเสียก็ไม่สะดุดเพราะมีสัมผัสท้ายวรรคที่สัมพันธ์กัน กุหลาบ ไม้เรียง กล่าวว่า เป็นพระปรีชาสุทาญานอันกว้างขวาง[509] นอกจากนั้นเป็นการแบ่งแยกเนื้อหาชัดเจนว่าเป็นการสนทนา ระหว่างสุเทษณ์และมันทนา จังหวะพูดของสุเทษณ์ที่ใช้อินทวงศ์ 12 จะสั้นกระชับและสะบัดสะบิ้งกว่า ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยของสุเทษณ์ที่เอาแต่ใจตนเองเป็นสำคัญ ขณะที่มัทนาพูดด้วยวสันตดิลกฉันท์ 14 จำนวนคำจะมากกว่าและมีถ้อยจังหวะที่เนิบช้ากว่าสอดคล้องกับการอธิบายเหตุผลของตน และแสดงให้เห็นว่านางมัทนาพูดด้วยอารมณ์ที่ใจเย็นกว่า อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้สนทนาทั้งสองไม่ได้สนทนาไปในแนวทางที่สอดคล้องกัน ก็คือสุเทษณ์ต้องการให้มัทนารับรักแต่มัทนาต้องการปฏิเสธ นับว่าเป็นการนำฉันทลักษณ์มาใช้ให้สอดคล้องกับเนื้อหาเพื่อช่วยในการสื่อความ

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้ถ้อยคำ สำนวนและความเปรียบในการพรรณนาถึงจุดสำคัญของเรื่องได้อย่างไพเราะยิ่งนัก คือในตอนที่ชัยเสนและมัทนาได้

---

[508] เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

[509] กุหลาบ ไม้เรียง, "**วิจารณ์เรื่องมัทนพาธาหรือตำนานดอกกุหลาบบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**," หน้า 100.

ประจักษ์ถึงความรักที่มีต่อกัน โดยตอนที่ทั้งสองพบกันเป็นกลางคืน แต่เมื่อได้พูดจาและทราบความในใจว่าตรงกันแล้วก็ถึงเวลาเช้าพอดี ดังที่ทรงกำหนดฉากว่า “บัดนี้สมมตว่าเริ่มจะรุ่ง ฉนั้นให้มีแสงแดงขึ้นที่ท้องฟ้า แล้วค่อยเปิดไฟขาวขึ้นทีละน้อย ๆ ระหว่างเวลาที่ทั้งสองคนพูดกันต่อไปนี้”[510]

ชัยเสน	อ้าอะรุณแอร่มระเรื่อรุจิ	
	ประดุจมะโนภิรมระตี	ณ แรกรัก
	แสงอะรุณวิโรจน์นะภาประจักษ์	
	แฉล้มเฉลาและโศภินัก	นะฉันใด
	หญิงและชายณะยามระตีอุทัย	
	สว่างณกลางกะมลละไม	ก็ฉันนั้น
	แสงอุษาสะกาวพะพราวณสรรค์	
	ก็เหมือนระตีวิสุทธิอัน	สว่างจิต
	……	.....
มัทนา	สูรยส่องสว่างณกลางนะภา	
	ก็พลอยสว่าง ณ ภูมิหล้า	แหละฉันใด
	อันพระโปรดก็จิตตะข้าก็ได้	
	สว่างกระจ่างและสดและใส	ณ บัดนี้
	ข้าพระบาทจะสุขสราญฤดี	
	ก็ย่อมจะโดยพระบาระมี	ธปกเกล้า
	พึ่งพระคุณกะรุณยะค่ำและเช้า	
	จะปราศะโศกบมีเศร้า	ฤทุกข์[511]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกำหนดให้ทั้งสองเข้าใจในความรักในขณะที่พระอาทิตย์กำลังขึ้น โดยชัยเสนได้เปรียบความรักเหมือนยามรุ่งอรุณที่เป็นเวลาที่ความมืดกำลังสว่างด้วยพระอาทิตย์กำลังขึ้น ความรักของหญิงและชายก็เช่นกัน เมื่อเกิดความรักก็เหมือนมีความสว่างไสวเกิดขึ้นในใจ ส่วนมัทนาก็ได้กล่าวโดยใช้ความเปรียบเรื่องความสว่างเช่นกัน โดยกล่าวว่าความรักของชัยเสนก็คือแสดงสว่างของชีวิตและจิตใจของนาง จะเห็นว่าเป็นการนำเรื่องความสว่างมาใช้ได้อย่างสอดคล้องกันทั้งฉากและความเปรียบเกี่ยวกับความรัก โดยก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือน

---

[510] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **มัทนะพาธา**, หน้า 69.

[511] เรื่องเดียวกัน, หน้า 69-70.

ใจ จินตนาการและถ่ายทอดอารมณ์ตัวละครได้อย่างลึกซึ้ง นอกจากนั้นพระองค์ทรงเลือกใช้อิทิสังข์ฉันท์ 20 ที่มีลีลาสะบัดสะบิ้ง ใช้สำหรับเค้าความน่าหวาดกลัว เอะอะตึงตังหรือเกรี้ยวกราดเป็นที่ตระหนกตกใจ[512] มาใช้พรรณนาความรักในตอนที่ชัยเสนและมัทนาได้ตระหนักและซาบซึ้งถึงความรักที่มีต่อกันและกัน การเลือกฉันท์ที่มีลีลาตรงกันข้ามกับเนื้อหามาถ่ายทอดได้อย่างงดงามไพเราะ แสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถทางวรรณศิลป์ของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนั้น เรื่อง*มัทนะพาธา*เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า คนในชาติได้เสพวรรณคดีเรื่องเยี่ยมที่ทำหน้าที่ในการเปิดเผยให้เห็นชะตากรรมและสัจธรรมของชีวิตผ่านกระบวนการวรรณศิลป์ชั้นเลิศ ซึ่งเป็นสิ่งที่จะช่วยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเจริญทางด้านอารมณ์ของคนในชาติ กล่าวได้ว่า*มัทนะพาธา*เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นความเจริญของวงวรรณคดีไทยทั้งทางด้านกวีผู้สร้างสรรค์ ตัวบทวรรณคดีและผู้อ่าน

ทั้งนี้อาจจะพิจารณาในอีกแนวทางหนึ่งได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทละครพูดคำฉันท์เรื่อง*มัทนะพาธา*ให้เป็นวรรณคดีฉบับที่เป็นมาตรฐานของวรรณคดีไทย คือถือเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่า สมควรได้รับการเผยแพร่ให้ได้อ่านอย่างแพร่หลาย และเป็นวรรณคดีต้นแบบหรือวรรณคดีชั้นครูที่เป็นแบบอย่างให้กับกวีไทยคนอื่น ๆ นำไปใช้ในเป็นต้นแบบในการสร้างสรรค์ผลงาน นอกจากนั้น ถึงแม้ว่าพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ให้เป็นบทละคร แต่ก็น่าจะมีพระราชประสงค์ให้เป็นหนังสือสำหรับอ่านด้วย การที่ทรงพระราชนิพนธ์คำฉันท์ โดยใส่สระ ‘อะ’ ประกอบไว้ด้วยถือว่าเป็นการให้ความรู้และเป็นการช่วยในการอ่านฉันท์ได้ง่ายและถูกต้อง อีกทั้งยังเป็นตัวอย่างที่สามารถเข้าใจได้ง่ายสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาลักษณะฉันทลักษณ์

วรรณคดีสโมสรได้ตัดสินยกย่องให้เรื่อง*มัทนะพาธา*เป็นยอดของบทละครพูดคำฉันท์ โดยในคำประกาศยกย่องนั้นได้แสดงให้เห็นคุณลักษณะที่ดีเด่นของวรรณคดีเรื่องนี้ไว้ว่า

> เปนหนังสือแต่งดี เพราะทรงพระราชดำริห์ใช้คำฉันท์เปนบทละครพูดซึ่งเปนของแปลกในกระบวนวรรณคดีและแต่งได้โดยยาก ยังไม่มีคนใดได้พยายามแต่งมาแต่ก่อน อิกประการหนึ่งในทางภาษาซึ่งทรงปรุงชื่อตัวละครและภูมิประเทศถูกต้องตามยุคภารตวรรษ อันจำนงให้เปนตัวเรื่อง นับว่ารูปเรื่องปรุงดีและแต่งได้ด้วยพระปรีชาและสุตาญาณอันกว้างขวาง[513]

คำประกาศยกย่องได้แสดงให้เห็นว่า เรื่อง*มัทนะพาธา*มีความดีเด่นในเรื่องความคิดสร้างสรรค์ เพราะแต่งเป็นบทละครพูดคำฉันท์ซึ่งไม่เคยมีใครแต่งมาก่อน และยกย่องพระปรีชา

---

[512] วราภรณ์ บำรุงกุล, **ร้อยกรอง**, หน้า 148.

[513] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **มัทนะพาธา**, หน้า 7.

สามารถในการประพันธ์ที่ทรงผูกเรื่องได้อย่างสอดคล้อง ซึ่งการที่วรรณคดีสโมสรได้ประการย่องเรื่อง*มัทนะพาธา*เป็นยอดของบทละครพูดคำฉันท์ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการสถาปนาให้วรรณคดีเรื่องนี้อยู่ในฐานะวรรณคดีชั้นครูอย่างเป็นทางการ คือเป็นทั้งวรรณคดีชั้นเลิศที่ทั้งกวีและตัวบทสมควรได้รับการยกย่องเชิดชูในคุณค่าทางวรรณศิลป์และทางปัญญา ในขณะเดียวกันก็เป็นผลงานที่ดำรงอยู่ในฐานะตำราแบบอย่างการประพันธ์แก่กวีชาวไทยอีกด้วย เรื่อง*มัทนะพาธา*จึงเป็นวรรณคดีเรื่องสำคัญของชาติเรื่องหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมวงวรรณคดีไทยให้มีการสร้างสรรค์ผลงานวรรณคดีชั้นเลิศ

ดังนั้น จากการพิจารณาข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า เรื่อง*มัทนะพาธา*จึงเป็นวรรณคดีที่แสดงให้เห็นความหมายของการพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้า คือการแสดงให้เห็นว่าการฟื้นฟู ส่งเสริมรากเหง้าดั้งเดิมของวัฒนธรรมชาติและสืบทอดต่อไป เนื่องจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติก็มีความดีความงามและความเหมาะสมกับคนไทย ในขณะเดียวกันก็มิได้ปฏิเสธการเรียนรู้วัฒนธรรมความคิดจากชาติอื่น ๆ เป็นการเรียนรู้สิ่งดีงามของเขาและเลือกสรรมาใช้ให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติ อย่างที่ปรากฏเป็นเรื่อง*มัทนะพาธา*ซึ่งเป็นวรรณคดีที่ดีเด่นทั้งด้านเนื้อหาและกลวิธี เช่นเดียวกับการพัฒนาชาติให้เจริญก็ต้องรักษาภูมิธรรมของชาติ ขณะเดียวกันก็เลือกที่นำแนวคิดต่าง ๆ ของตะวันตกมาใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพสังคมไทย ซึ่งถือได้ว่าเป็นการพัฒนาชาติให้เจริญก้าวหน้าอย่างแท้จริง

5.6 การสร้างชาติคือการเสริมสร้างความรู้และปัญญาให้แก่ประชาชน

จากการศึกษาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพิจารณาจากสาระในประเด็นการศึกษาข้างต้น ทั้งการแสดงตำนานความเป็นมาของชาติ การปลุกใจให้รักชาติ การป้องกันภัยที่จะเกิดกับชาติ การยืนยันระบอบการปกครองที่เหมาะสมกับชาติ การเสนอแนวทางการดำเนินชีวิตในชาติสมัยใหม่ และการแสดงความหมายของ “ความเจริญ” ในยุคชาติสมัยใหม่ ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นการเสริมสร้างความรู้ให้แก่ประชาชนทั้งสิ้น เพราะการที่ประชาชนมีความรู้เป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับการสร้างชาติให้มั่นคงและเจริญก้าวหน้า เช่นเดียวกับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จะเห็นว่า พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวล้วนแต่ให้ความรู้ในประเด็นสำคัญสำหรับการสร้างความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าให้กับชาติ ทั้งนี้นอกจากการให้ความรู้ในประเด็นข้างต้นแล้ว จะเห็นว่ามีพระราชนิพนธ์อีกจำนวนหนึ่งที่เป็นการให้ความรู้โดยตรงและเป็นความรู้ที่สำคัญอย่างยิ่งเช่นกัน คือการให้ความรู้แก่ประชาชนว่าในยุคชาติสมัยใหม่ประชาชนควรมีคุณลักษณะอย่างไร เช่น บทพระราชนิพนธ์สุภาษิต ซึ่งนอกจากจะมีเนื้อหาและลีลา

ที่เป็นการปลุกใจให้รักชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ สุภาษิตส่วนหนึ่งมีเนื้อหาที่เป็นการแสดงให้เห็นคุณลักษณะของประชาชน เช่น *โคลงสุภาษิตพระร่วง*

⊙พ่อขุนนามร่วงเจ้า จอมไอ สวรรย์แฮ
ครอบเขตสุโขทัย อคร้าว
พระหวังประโยชน์ใน นรชาติ สยามแล
ประดิษฐภาษิตน้าว นอบน้อมมโนมาลย์
⊙รวมสารประเสริฐไว้ อนุศาสน์
สอนจิตประชาราษฎร์ ผ่องแผ้ว
ให้กอบกิจที่ปราศ จากโทษ
ปวงกิจที่ผิดแล้ว ละเว้นเปนดี[514]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงว่า*สุภาษิตพระร่วง*นี้เป็นข้อสุภาษิตที่พระร่วงแสดงไว้เพื่อสอนใจประชาชนให้ทำแต่สิ่งที่ดี ๆ และพระองค์ได้ทรงนำมาเป็นแนวทางในการพระราชนิพนธ์*สุภาษิตพระร่วงคำโคลง* เพื่อใช้สอนประชาชนเช่นกัน

⊙แปลงกลอนแห่งร่วงเจ้า ภาษิต
เปนบทโคลงประดิษฐ์ ดั่งนี้
เพื่อหวังจะจูงจิต แห่งเพื่อน ไทยแล
ไขสุภาษิตชี้ ช่องให้เห็นธรรม[515]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีการคงใจความเดิมเอาไว้ แต่อาจใช้ถ้อยคำในการประพันธ์ที่แตกต่างออกไป เนื้อหาใน*โคลงสุภาษิตพระร่วง*ก็คือการแนะแนวทางความประพฤติตามหลักพระพุทธศาสนา และแนวทางประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมแก่ประชาชน พระองค์ทรงเห็นว่าทั้งชายและหญิงชาวสยามควรเชื่อถือและปฏิบัติตามคำของ*สุภาษิตพระร่วง*

⊙หญิงชายผู้ชาติเชื้อ ชาวสยาม
ควรเชื่อคำขุนราม ร่วงเจ้า
ตั้งจิตคิดเห็นตาม ภาษิต ท่านนา

---

[514] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **สุภาษิตพระร่วงคำโคลงและโคลงสุภาษิต**, (มปท., 2503), หน้า 1 .

[515] เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

จะเดินถูกเค้า เงือนผู้ยืนยง[516]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำว่า “ชาติ” และ “ชาวสยาม” “ไทย” ซึ่งเป็นการกล่าวถึงประชาชนโดยรวมในฐานะของการเป็นประชาชนชาวสยาม หรือ ประชาชนในชาติ สุภาษิตเหล่านี้จึงมิได้เหมาะแก่การเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนแก่บุคคลธรรมดาเท่านั้น แต่เป็นการเน้นว่าเป็นแนวทางของประชาชนในชาติสยามซึ่งเชื่อมโยงไปถึงว่า ถ้าประชาชนปฏิบัติตนตามสุภาษิตพระร่วงนี้มิใช่แค่เป็นผลดีต่อตนเองเท่านั้นแต่เป็นแนวทางปฏิบัติตนของคนในชาติ ถ้าปฏิบัติแล้วย่อมต้องส่งผลดีต่อชาติเช่นกัน

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำโคลงพระราชนิพนธ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์พระราชทานเป็นข้อคิดเตือนใจเป็นการส่วนพระองค์ ในเรื่องเตือนสติว่าคนเรานั้นเหมือนกันหมดไม่ว่าจะมีรูปร่างผิวพรรณแตกต่างกัน อีกทั่งก็สามารถศึกษาหาความรู้ได้เหมือนกัน แต่สิ่งที่ทำให้คนแตกต่างกันนั้นก็คือความดีและความชั่วนั่นเอง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำโคลงพระราชนิพนธ์บทนี้มาพระราชนิพนธ์ต่อ เพื่อแสดงเป็นข้อเตือนใจให้กับประชาชน

⊙ได้อ่านวรพจน์แผ้ว ภาษิต
ใครจะไม่มีจิต ปลาบได้
ยิ่งอ่านก็ยิ่งคิด ปลื้มปลาบ
เพราะพระองค์โปรดให้ สติแท้ควรตรอง
⊙มองดูก็จักแจ้ง เจนเห็น
ว่าราชภาษิตเป็น ดุจแก้ว
เปรียบสูรยะจันทร์เพ็ญ ผ่องฟาก ฟ้าฮา
ยิ่งประทีปผ่องแผ้ว จุดไว้นำทาง
⊙ปางนี้มีผู้มัก คิดกลัว
เห็นว่าชาติของตัว ต่ำต้อย
จึ่งคอยแต่มุ่งมัว ยอมพ่าย เขานอ
แล้วก็มานะน้อย ไม่กล้าแข่งขัน
⊙กลัวพรรณที่แผกแผ้ว กว่าตน
หดหู่ในกมล ไม่สู้
ลืมนึกว่าเป็นคน เหมือนเช่น ตนเอย

[516] เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

ลืมนึกว่าความรู้ อาจรู้ทันกัน
⊙สำคัญอยู่แท้แต่ ธรรมะ พ่อเอย
ผิวผ่องจิตโมหะ เกลือกกลั้ำ
ผิวพรรณใช่ว่าจะ ช่วยรอด กรรมนา
จิตผ่องแต่ผิวคล้ำ ไป่แพ้ผิวงาม
⊙ความดีความชั่วไซร้ เป็นตรา
ความชั่วเปรื่องปัญญา ยิ่งผู้
ผลกรรมก็จักพา สู่ทุค-คติเอง
คนโง่ความดีกู้ รอดพ้นภัยพาล[517]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำคติเตือนใจของพระบรมชนกนาถไปขยายความและเชื่อมโยงเข้ากับความเป็นชาติ และเป็นการเตือนใจประชาชนให้รักชาติ โดยอย่าได้ไปเกรงกลัวต่อคนต่างชาติว่าเขาจะเก่งกว่า ดีกว่า ประชาชนในชาติสามารถที่จะศึกษาหาความรู้ให้ตามเท่าทันชาติอื่น ๆ ได้ แต่สิ่งที่สำคัญไปกว่านั้นก็คือการตั้งอยู่ในคุณธรรมทำแต่ความดี ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างความมั่นคงและความเจริญรุ่งเรืองแก่ชาติ

สรุปได้ว่า จากการศึกษาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเห็นว่าพระองค์ทรงนำวรรณคดีมาใช้เป็นเครื่องมือดำเนินพระบรมราโชบายในการสร้างชาติ บทพระราชนิพนธ์มุ่งเสนอให้เห็นว่าองค์ประกอบสำคัญของความเป็นชาติคือ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ โดยมุ่งให้ประชาชนมีความรักชาติซึ่งหมายถึงการป้องกันชาติจากศัตรูและการเสียสละเพื่อชาติได้แม้กระทั่งชีวิต ประชาชนต้องยึดมั่นในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ซึ่งอยู่ในฐานะผู้นำของชาติที่สืบเนื่องมาเป็นระยะเวลายาวนาน นอกจากนั้น บทพระราชนิพนธ์ได้ชี้แนะให้ประชาชนในชาติเกิดความตระหนักในคุณค่าและดำรงรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะ วัฒนธรรมที่ดีงามของชาติ เช่น การดำรงรักษาระบอบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การสืบทอดและภาคภูมิใจในด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีรากฐานมาจากอารยธรรมรุ่งเรืองอย่างอินเดียและสืบทอดมายาวนาน และการเรียนรู้แนวคิดศิลปวัฒนธรรมของชนชาติอื่น ๆ กล่าวคือ พระราชนิพนธ์ประเภทต่าง ๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มุ่งเน้นให้ประชาชนดำรงรักษาเอกราชของชาติ โดยการปกป้องและเสียสละเพื่อชาติ และการนำชาติไปสู่ความเท่าเทียมกับนานาอารยะประเทศ

[517] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **สุภาษิตพระราชนิพนธ์**, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2549), หน้า 96.

การนำวรรณคดีมาใช้ในการสร้างชาติ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวประเภทต่าง ๆ ได้ช่วยเสริมกันอธิบายพระราชดำริเรื่องชาติให้มีความชัดเจน พระราชนิพนธ์ร้อยแก้วประเภทบทความจะเสนอพระราชดำริเรื่องชาติประเด็นต่าง ๆ อย่างตรงไปตรงมา ส่วนพระราชนิพนธ์ประเภทเรื่องเล่าในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลอนบทละคร บทละครพูด บทละครร้อง ได้ถ่ายทอดพระราชดำริผ่านโครงเรื่อง เนื้อหา ตัวละคร บทสนทนา ซึ่งพระราชนิพนธ์กลุ่มนี้จะแสดงเรื่องราว สถานการณ์เพื่อเป็นตัวอย่างสนับสนุนพระราชดำริในพระราชนิพนธ์บทความ เช่น เรื่อง*พวกยิวแห่งบูรพทิศ*เสนอแนวคิดเรื่องการตระหนักถึงภัยจากคนจีนบางกลุ่มที่เข้ามาหาผลประโยชน์ในชาติไทยแต่ไม่ได้ต้องการเป็นคนไทย เรื่อง*หัวใจนักรบ วิวาหพระสมุท*ก็จะทำหน้าที่จำลองสถานการณ์แสดงให้เห็นภัยอันตรายจากคนจีนกลุ่มนี้ผ่านเรื่องราว เหตุการณ์ ตัวละคร ภาษาวรรณศิลป์ ซึ่งองค์ประกอบทางวรรณคดีเหล่านี้นอกจากถ่ายทอดเรื่องราวแล้วยังส่งผลกระทบต่ออารมณ์ความรู้ของผู้รับสร้างได้เป็นอย่างดี คือทำให้ผู้รับสารตระหนักถึงภัยของชาติจากพฤติกรรมของซุ่นเป๋งตัวละครชาวจีนในเรื่อง*หัวใจนักรบ* หรือประเด็นการซื้อเรือรบมาใช้เป็นเครื่องป้องกันชาติ เรื่อง*มหาตมะ*และ *วิวาหพระสมุท*ก็ได้เสนอเรื่องราวให้ประชาชนเห็นว่าเรือรบมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการรักษาความมั่นคงของชาติ และการที่ชาติไม่มีเรือรบไว้ใช้ป้องกันศัตรูก็อาจทำให้ชาติเสียอิสรภาพ นายสนตัวละครในเรื่อง*มหาตมะ* เป็นตัวอย่างของบุคคลที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าชาติ และแสดงให้เห็นว่าเมื่อชาติสูญเสียอิสรภาพประชาชนก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ โดยพระราชนิพนธ์ส่วนมากล้วนมีเรื่องราวที่เสนอให้เห็นว่า ถ้าประชาชนไม่รักชาติ ไม่ป้องกันชาติ ไม่เสียสละเพื่อชาติ จะก่อให้เกิดผลร้ายแรงยิ่งนักคือการสูญเสียเอกราช กล่าวได้ว่า พระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ทำหน้าที่หนุนเนื่องกันสื่อสาระสำคัญคือการดำรงรักษาความมั่นคงของชาติ ให้ชัดเจนพร้อมแสดงเรื่องตัวอย่างประกอบ

นอกจากนั้นพระราชนิพนธ์อีกส่วนหนึ่งที่ไม่ได้มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องการสร้างชาติโดยตรง เช่น *มัทนะพาธา พระนลคำหลวง* เรื่องแปลจากวรรณคดีต่างชาติรวมถึงพระราชนิพนธ์คำนำหรือบทนำ แต่กล่าวได้ว่ามีความสำคัญต่อการสร้างชาติในทางอ้อม พระราชนิพนธ์กลุ่มนี้ได้แสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของชาติที่มีมาอย่างยาวนาน และกระตุ้นให้ตระหนักในคุณค่าของศิลปะการประพันธ์หนังสือของชาติจากการทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีด้วยรูปแบบและฉันทลักษณ์โบราณ อีกทั้งแสดงให้เห็นว่าฉันทลักษณ์และภาษาไทยก็สามารถถ่ายทอดวรรณคดีเอกของชนชาติอื่นได้อย่างไพเราะเช่นกัน เป็นการแสดงให้เห็นว่าชาติไทยเป็นชาติที่มีศิลปวัฒนธรรมที่ดีงาม มีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองเช่นเดียวกับนานาชาติ อีกทั้งพระราชนิพนธ์กลุ่มนี้ยังได้แสดงให้เห็นคุณค่าของวรรณคดีที่มิใช่เพียงแค่เครื่องมือในการสื่อสารความคิดเรื่องชาติเท่านั้น แต่ได้แสดงให้เห็นคุณค่าของศิลปะที่มีต่อความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงของชาติ

อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดพระราชดำริประการต่าง ๆ ผ่านเรื่องในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะบทละครพูด มีลักษณะการดำเนินเรื่องด้วยบทสนทนาเพื่อสื่อความคิดของตัวละคร ซึ่งทำ

ให้มีการสื่อสารที่แตกต่างออกไปจากวรรณคดีไทยที่เคยมีมาคือเป็นวรรณคดีที่เน้นการสื่อสารด้านความคิด บทสนทนาจึงมีลักษณะเป็นการนำเสนอความคิดสาระสำคัญเรื่องชาติในประเด็น ๆ ในเชิงเหตุผลมากกว่ามุ่งเน้นการสื่อสารทางอารมณ์ นอกจากนั้นการที่พระองค์ทรงเป็นกวีที่มีพระปรีชาสามารถด้านการประพันธ์เป็นอย่างยิ่ง ส่งผลให้พระราชนิพนธ์หลายเรื่องมีกลวิธีการประพันธ์ที่ค่อนข้างซับซ้อน ดังนั้นประเด็นต่าง ๆ ที่บทพระราชนิพนธ์ได้นำเสนอจึงไม่ได้เป็นการสื่อสารอย่างตรงไปตรงมาแต่ต้องอาศัยการตีความ เป็นวรรณคดีที่มีเน้นการสื่อสารความคิดเป็นอย่างมาก กล่าวสรุปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือสนับสนุนในการเผยแพร่พระบรมราโชบายในการสร้างชาติเพื่อสร้างความมั่นคงและเจริญก้าวหน้าให้แก่ชาติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาวิเคราะห์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่า พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความสัมพันธ์กับการสร้างชาติเป็นอย่างยิ่ง พระราชนิพนธ์ของทั้งสองพระองค์มีส่วนสำคัญต่อการสร้างความเป็นปึกแผ่นและความเจริญก้าวหน้าให้กับชาติ ซึ่งเป็นแนวทางที่พระมหากษัตริย์ไทยในอดีตได้ทรงปฏิบัติสืบทอดเรื่อยมา ดังที่ได้ปรากฏมาโดยตลอดระยะเวลายาวนานของประวัติวรรณคดีไทย

สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมจารีตมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำทำหน้าที่บำรุงบ้านเมืองให้มีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้า รวมถึงการบำรุงอุปถัมภ์ผู้มีความรู้ความสามารถ เช่น นักปราชญ์ราชบัณฑิตและกวี การสนับสนุนส่งเสริมผู้มีสติปัญญาเช่นนี้ในด้านหนึ่งก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าเป็นบ้านเมืองที่มีความเจริญ และอีกด้านหนึ่งวรรณคดีซึ่งเป็นผลผลิตทางปัญญาและอารมณ์ของบรรดานักปราชญ์และกวีก็ได้ทำหน้าที่เสนอความรู้และปัญญาให้แก่ผู้คนในบ้านเมือง

ถึงแม้ว่าวรรณคดีจะไม่ได้มีหน้าที่โดยตรงในการสั่งสอนศีลธรรม แต่ในสังคมไทยสมัยจารีต พระพุทธศาสนามีอิทธิพลสำคัญต่อแนวคิดของสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงพระพุทธศาสนามีอิทธิพลสำคัญต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีเกือบทุกประเภท โดยนัยนี้วรรณคดีแต่ละประเภทจึงเป็นทั้งการเสริมสร้างความรู้ในเรื่องทั่วไปและการเสนอหนทางที่ก่อให้เกิดปัญญาอันสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาในระดับที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นการที่พระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์กวีและการแต่งวรรณคดีจึงทำให้พิจารณาได้ว่า นอกจากจะเป็นการสร้างความบันเทิงซึ่งเป็นพันธกิจหลักของวรรณคดีแล้วยังเป็นการเสริมสร้างความรู้และปัญญาควบคู่ไปด้วย กล่าวได้ว่าวรรณคดีมีส่วนสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงและความเจริญของอาณาจักรมาตั้งแต่ในสมัยอดีต และวรรณคดีมีความสำคัญในการเสริมสร้างสติปัญญาแก่ผู้คนในกลุ่มชนสืบเนื่องมาโดยตลอด

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสืบทอดแนวทางให้การให้ความบันเทิงและความรู้ผ่านวรรณคดีเช่นเดียวกับในสมัยโบราณ หากแต่สภาพสังคมมีความแตกต่างออกไปจากสมัยก่อนหน้านั้น เนื่องจากผลกระทบจากอิทธิพลของชาติตะวันตกที่ได้แพร่เข้ามาในด้านต่าง ๆ ประกอบกับสภาวการณ์ด้านความมั่นคงของชาติที่มีเหตุและปัจจัยจากภายใน เช่น ความขัดแย้งเกี่ยวกับอำนาจในการปกครองประเทศระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนาง ความคิดเห็นไม่สอดคล้องกันเรื่องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองระหว่าง

พระมหากษัตริย์กับประชาชนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก และปัจจัยภายนอกที่ชาติตะวันตกได้แพร่อำนาจและอิทธิพลต่อชาติไทยในด้านต่าง ๆ เช่น เรื่องอาณาเขต เศรษฐกิจ สัมพันธไมตรี อีกทั้งเป็นยุคสมัยที่บ้านเมืองดำเนินเข้าสู่ความเป็นชาติสมัยใหม่ จึงทำให้ทั้งสองพระองค์ทรงดำเนินพระบรมราโชบายประการต่าง ๆ เพื่อทำให้ชาติมีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้า การนำวรรณคดีมาใช้ในการสร้างชาติจึงมีความแตกต่างออกไปจากยุคสมัยเดิม ทั้งรูปแบบ เนื้อหาสาระสำคัญ วิธีการเผยแพร่และจุดมุ่งหมาย ประกอบกับการรับเทคโนโลยีด้านการพิมพ์จากตะวันตก ส่งผลให้วรรณคดีเผยแพร่สู่ประชาชนในวงกว้างมากขึ้นกว่าเดิม บรรยากาศการสร้างและเสพวรรณคดีไทยมีความตื่นตัวและสอดรับกับการเผยแพร่พระบรมราโชบายในการสร้างชาติ

ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่พระบรมราโชบายในการสร้างชาติ เมื่อพิจารณาจากการดำเนินพระบรมราโชบายประการต่าง ๆ ทั้งหมดจะเห็นว่าวรรณคดีมีความสัมพันธ์กับการสร้างชาติด้วยการให้ความรู้แบบสมัยใหม่และการให้ปัญญาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน พระราชนิพนธ์ได้ให้ความรู้ที่ทำให้ประชาชนมีความรัก สามัคคี ภาคภูมิใจ หวงแหน ปรารถนาที่จะป้องกันชาติจากศัตรูและดำรงรักษาเอกราชของชาติ ตลอดจนทำให้เป็นประชาชนที่มีคุณภาพ คือเป็นผู้มีสติปัญญานำความรู้ความสามารถมาใช้ดำเนินการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาประเทศชาติให้มั่นคงและเจริญก้าวหน้า และวรรณคดียังได้ทำหน้าที่เสริมสร้างปัญญาให้ประชาชนเป็นผู้ที่มีจิตใจละเอียดอ่อนประณีต มีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนสามารถนำมาความรู้และปัญญามาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตในยุคชาติสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม ผลงานพระราชนิพนธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองประเภทต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ยอพระเกียรติ พุทธศาสนา ขนบประเพณี สุภาษิต บันทึกการเดินทาง นิทาน บทละครรำ บทละครร้อง บทละครพูด ต่างทำหน้าที่หนุนเนื่องกันสื่อสารเรื่องความเป็นชาติ

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการในการสร้างชาติหลายแนวทาง แต่การที่ทั้งสองพระองค์ทรงนำวรรณคดีมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการดำเนินการสร้างชาติ ก็เพราะทรงพิจารณาเห็นคุณค่าของวรรณคดีในฐานะผลงานสร้างสรรค์ด้านศิลปะการแต่งหนังสือที่มีความงดงามทางภาษา คือนอกจากวรรณคดีจะเป็นสื่อในการถ่ายทอดพระราชดำริเรื่องชาติไปสู่ประชาชนในวงกว้างแล้ว ภาษาวรรณศิลป์ยังเป็นเครื่องช่วยในการสื่อสาร สาระสำคัญของงานไปสู่ผู้รับสารได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ กล่าวคือกลวิธีเชิงวรรณศิลป์ส่งให้ตัวบทวรรณคดีสื่อสารความคิดเรื่องชาติได้อย่างลึกซึ้งจับใจ ทำให้ประชาชนมีอารมณ์ร่วมไปกับเหตุการณ์และชะตากรรมของบ้านเมืองและบรรพบุรุษ ซาบซึ้งและภูมิใจกับวีรกรรมของวีรบุรุษ เกิดสำนึกความเป็นคนร่วมชาติเดียวกัน มีความรักชาติและตระหนักในหน้าที่ที่จะต้องเสียสละดูแลปกป้องเพื่อสร้างความมั่นคงและความเจริญให้กับชาติ การใช้ภาษา

วรรณศิลป์จึงเป็นกลวิธีที่ทำให้การสื่อสารพระบรมราโชบายในการสร้างชาติไปสู่ประชาชนมีพลังยิ่งนัก

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวส่วนหนึ่งเสนอพระราชดำริเรื่องชาติที่ค่อนข้างชัดเจน พระราชนิพนธ์ร้อยแก้วประเภทต่าง ๆ เช่น ความเรียง บทความ บันทึก สามารถสื่อสารสาระสำคัญ รายละเอียดและตัวอย่างประกอบ ขณะเดียวกันพระราชนิพนธ์อีกส่วนหนึ่งที่ทรงพระราชนิพนธ์เป็นเรื่องเล่าประเภทต่าง ๆ ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองได้เสนอพระราชดำริเรื่องชาติทางอ้อมผ่านองค์ประกอบของวรรณคดี เช่น โครงเรื่อง เนื้อหา เหตุการณ์ แก่นเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา กลวิธีการเล่าเรื่อง ประกอบกับการใช้ภาษาวรรณศิลป์ชั้นครูยิ่งทำให้สามารถสื่อความหมายได้ลึกซึ้ง กระทบอารมณ์ เกิดภาพที่แจ่มชัดและลึกซึ้งขึ้นในใจ พระราชนิพนธ์ประเภทต่าง ๆ ได้ทำหน้าที่เสนอทั้งสาระสำคัญ รายละเอียด และชักนำให้คล้อยตาม เป็นทั้งการสื่อความและสื่ออารมณ์

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงเห็นคุณค่าของวรรณคดีเป็นเครื่องมือสื่อสารความคิดเรื่องชาติประการต่าง ๆ ผ่านทางเนื้อหาเท่านั้น แต่ทั้งสองพระองค์ทรงเห็นคุณค่าของวรรณคดีในฐานะผลงานศิลปะที่มีส่วนสำคัญต่อการสร้างชาติเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ของวรรณคดีมีส่วนสำคัญในการสื่อสารเรื่องความเป็นชาติ นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีร้อยกรองโดยทรงเลือกใช้ฉันทลักษณ์โบราณ ทั้งร่าย โคลง ฉันท์ กาพย์และกลอน นอกจากเป็นการใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อสื่อพระบรมราโชบายในการสร้างชาติได้อย่างทรงพลังแล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นผลงานศิลปะการประพันธ์ของชาติที่ได้สืบทอดมาอย่างยาวนาน

ผลการศึกษาครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่า วรรณคดีในฐานะผลงานสร้างสรรค์ด้านศิลปะการใช้ภาษามีความสัมพันธ์กับการสร้างชาติในหลายมิติ นอกจากตัวบทได้เสนอสาระสำคัญเรื่องชาติผ่านทางเนื้อหาแล้ว องค์ประกอบวรรณคดี เช่น รูปแบบ กลวิธีการประพันธ์ กลวิธีทางวรรณศิลป์ ฉันทลักษณ์ตลอดจนวิธีการเผยแพร่ ต่างก็มีส่วนสำคัญในการเสริมให้การสื่อสารพระบรมราโชบายในการสร้างชาติมีพลังอย่างยิ่ง นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นทั้งพระมหากษัตริย์และกวีที่มีพระปรีชาสามารถด้านการประพันธ์เป็นอย่างยิ่ง ทั้งสองพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ให้ผู้เสพได้รับทั้งสาระและอรรถรส คือพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆให้ความบันเทิงแก่ผู้เสพสอดคล้องกับพันธกิจหลักของวรรณคดี แต่ในขณะเดียวกันพระราชนิพนธ์เหล่านั้นก็สามารถสื่อสารพระบรมราโชบายในการสร้างชาติได้อย่างแยบคาย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กนกวรรณ ฤทธิไพโรจน์. ตะวันออกพบตะวันตกในพญาราชวังสัน. ใน **วรรณคดี-ศิลปะ ประสานศิลป์**. กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2536.

กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์. **พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

กัณฐิมา คงอุดม. **จาก "นาแชลแนล เอกซฮิบิเชน" ถึง "สยามรัฐพิพิธภัณฑ์": ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์สยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

กันยารัตน์ สมิตะพินทุ. **การศึกษาพัฒนาตัวละครในบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.

กิตติศักดิ์ เกิดอรุณสุขศรี. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องสาวิตรีในฐานะนาฏวรรณกรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

กีรติ ธนะไชย. **บุหงาหอมร่วงฟ้าในป่าแก้ว**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. **ภารตวิทยา**. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2547.

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. **มหาภารตยุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2548

กุสุมา รักษมณี. **ดั่งรัตนะโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2537.

กุสุมา รักษมณี. **วรรณคดีสันสกฤตฉบับพากย์ไทย**. นครปฐม: คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521.

กุหลาบ ไม้เรียง. **วิจารณ์เรื่องมัทนะพาธาหรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ บทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2489.

เครีก เจ เรย์โนลด์ส. โครงเรื่องประวัติศาสตร์ไทย: ทฤษฎีและการปฏิบัติ. ใน **ไทยคดีศึกษา**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2533. (รวมบทความทางวิชาการเพื่อแสดงมุทิตาจิต อาจารย์พันเอกหญิงคุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)

จิตร ภูมิศักดิ์. **สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2547.

จีรพล เกตุจุมพล. **การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างขององค์ความรู้ของกลุ่มชนชั้นนำสยามรุ่นใหม่ พ.ศ.2367-2468**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **กลอนไดอรีซึมทราบ ตามเสด็จไทรโยค โคลงนิราศท้าวสุภัตติการภักดีและกลอนนารีรมย์**. พระนคร: โรงพิมพ์จันหว่า, 2511.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **กฤษณาสอนน้องคำฉันท์และวินิจฉัยเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช โครงการเลือกสรรหนังสือ, 2545.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **โคลงภาพพระราชพงศาวดารพร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2550.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **เงาะป่า**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2549.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ประมวลพระราชนิพนธ์เบ็ดเตล็ดในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พระนคร: โรงพิมพ์การรถไฟ, 2508.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระบรมราชาธิบายเรื่องความสามัคคี**. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม, 2512. (เทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยานิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ในโอกาสเจริญพระชนมายุ 7 รอบ 6พฤษภาคม 2550)

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ 5 พระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จประพาสจันทบุรีและพระนครเมื่อร้อยปี**. พระนคร: อรุณการพิมพ์, 2512.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินและพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ บลิชชิ่ง , 2540. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ นายกัลย์ อิสรเสนา ณ อยุธยา).

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องพระราชประเพณีการตั้งพระมหาอุปราช**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชพิธีสิบสองเดือน**. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร, 2552.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชหัตถเลขา ในรัชกาลที่ 5 เรื่องเสดจประพาสแหลมมลายู รวม 4 คราว ร.ศ.108, 109, 117, 120**. กรุงเทพฯ: สมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2550.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและหม่อมเจ้าจงถนอม ดิสกุล พระธิดา, 2535.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชหัตถเลขาเสด็จประพาสแหลมมลายู**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2506.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือรอบแหลมมลายู รัตนโกสินทร์ศก 109 เล่ม 1-2**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2510.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ลิลิตนิทราชาคริต**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, 2544.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **เสด็จประพาสไทรโยค**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2504.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา เมื่อปีขาล พ.ศ. 2521**. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470.

จุลลา งอนรถ, ม.ล.. **กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513.

ฉลอง สุนทราวาณิชย์. สยามหรือไทยนามนั้นสำคัญมากฉะนี้หรือ?. ใน **เอกสารวิชาการโครงการตลาดวิชา มหาวิทยาลัยชาวบ้านหมายเลข 2/2008**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2551.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. ขนบวรรณคดีไทยในเรื่องกาพย์เห่เรือ นิทราชาคริตและเงาะป่า. ใน **วรรณวิจัย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. มหาภารตะในทรรศนะของคนไทย. ใน **เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ มหาภารตะ: ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทยครั้งที่ 2**. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. **วรรณวิจัย รวมบทความวิจัยวรรณคดีอยุธยาและรัตนโกสินทร์บางเรื่อง.** กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ชาตรี ประกิตนนทการ. **การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรมสยามสมัยไทยประยุกต์ชาตินิยม**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2547.

ดวงมน จิตร์จำนงค์. **คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

ดวงมน จิตร์จำนงค์. "จินดามณีกับ (ประวัติ) วรรณคดีอยุธยา" **วารสารสงขลานครินทร์ฉบับสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์** 4, 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2541): 216 – 224.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **ตำนานหอพระสมุด**. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2512.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. ตำนานวังน่า. ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาจนาภิเษก เล่ม 4.** กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **นิทานโบราณคดี**. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2545.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. เรื่องพระร่วง. ใน **ประวัติศาสตร์สุโขทัย (ภาค1)**. มปท., 2498.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **เสด็จประพาสต้น**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2542.

โดม ไกรปกรณ์. **ตำราพระราชพิธีสมัยรัชกาลที่ 4-5**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.

แถมสุข นุ่มนนท์. **ยังเติร์กรุ่นแรก: กบฏ ร.ศ.130**. กรุงเทพฯ: สารธาร, 2545.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2547.

ทิพย์สุเนตร นาคธน. **บทละครพูดร้อยแก้ว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

ทิพย์สุเนตร อนัมบุตร. **วรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2531.

ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. **วรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530.

ธงชัย วินิจจะกูล. ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยมจากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของกระฎุมพีไทยในปัจจุบัน. **วารสารศิลปวัฒนธรรม** 23 (พ.ย. 2544): หน้า 56-65.

ธงชัย วินิจจะกูล. ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเองผ่านการเดินทางและพิพิธภัณฑ์ในและนอกประเทศ. **วารสารรัฐศาสตร์สาร** 24, 2 (2546): 1-66.

ธงชัย วินิจจะกูล, อ่าน Imagined Communities ของ Benedict Andersonหรือ IC ของ “ครูเบิ้น”. **วารสารอ่าน 2** (เมษายน-กันยายน 2552): 21

ธงชัย หวานแก้ว. **การปลูกฝังความรักชาติที่ปรากฏในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522.

ธนิต อยู่โพธิ์. **โขนภาคต้นว่าด้วยตำนานและทฤษฎี**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2496.

ธิดา วัฒนกุล. **แนวความคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2519.

ธิดา สาระยา. **สยามมินทร์ปิ่นธเรศเจ้า จุลจอม จักรเอย (ชุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเจ้าแผ่นดินสยาม)**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2540.

ธิดา สาระยา. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2529.

นพมาส แววหงส์. **ปริทัศน์ศิลปะการละคร**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

นฤมล ธีรวัฒน์. **พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

นันทนา กบิลกาญจน์. **การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2453-2468**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2540.

นันทนา พลอยแก้ว. **อิทธิพลของการละครตะวันตกในบทละครพูดพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. **ชุมนุมบทละครและบทขับร้อง**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2515.

นิบาตชาดก เล่ม 10 ภาคผนวก. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2540. (หนังสือที่ระลึกงานฉลองศิริราชสมบัติครบ 50 ปี).

นิยะดา เหล่าสุนทร. **ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครภารตะ**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง, 2543.

นิยะดา เหล่าสุนทร. **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2544.

บาหยัน อิ่มสำราญ. วาทกรรมเรื่องนารายณ์สิบปาง: การรื้อสร้างองค์ความรู้เรื่องเทพปกรณัมฮินดูในสังคมไทย. ใน บาหยัน อิ่มสำราญ (บรรณาธิการ), **ภาษาและวรรณกรรมสารฉบับภาษาและวรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปราชญ์แห่งสยามประเทศ**. กรุงเทพฯ: พี เพรส, 2548.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ. หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย. ใน **วรรณไวทยากร ฉบับวรรณคดี**. พระนคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2514.

เบเนดิท แอนเดอสัน. **ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม**. บรรณาธิการแปลโดย ชายวิทย์ เกษตรศิริ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552.

ปฐม ตาคะนานันท์. **คณะสงฆ์สร้างชาติสมัยรัชกาลที่ 5**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.

ประกาศเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่ให้ผู้น้อยเลิกหมอบคลาน กราบไหว้ต่อเจ้านายและผู้มีบรรดาศักดิ์ จุลศักราช 1235 เอกสารวิชาการโครงการตลาดวิชามหาวิทยาลัยชาวบ้านหมายเลข 4/2551. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2551.

ประคอง นิมมานเหมินทร์. **นิทานพื้นบ้านศึกษา**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2517. (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสวี)).

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน เล่ม 2 จำพวกบทกลอน. พิมพ์ครั้งแรก. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472. (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวิมาดาเธอกรมพระ สุทธาสินีนาถ ปิยมหาราชปดิวริดา)

ประเทือง วงศ์รื่น. **การวิเคราะห์พระราชนิพนธ์เรื่องพระนลคำหลวงในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2517.

ประเทือง วงศ์รื่น. จากศกุนตโลปาขยานัมและสาวิตรยุปาขยานัมมาเป็นพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาและสาวิตรี. **มหากาพย์ภารตะ: ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

ประพจน์ อัศววิรุฬหการ. พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประเภทความเรียงเชิงอธิบาย. ใน **ปิยราชกวินทร์**. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยภาษาและวรรณคดีไทยและภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ ร่วมกับฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **พระมหาธีรราชเจ้า**. กรุงเทพฯ: สยาม, 2515.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **มหาราชกวี ปิยมหาราชรำลึก เล่ม 1-2**. กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์, 2527.

ปิ่น มาลากุล, ม.ล.. **งานละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าแผ่นดินสยาม**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520.

ปิ่น มาลากุล, ม.ล.. **บทประพันธ์สรรมากว่าพันบท**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2535.

ปิยนาถ บุนนาค. **ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับยุโรปในแผ่นดินสองรัชกาล**. ใน **เอกสารสัมมนาสยามกับตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการโครงการความสัมพันธ์ไทยกับอิตาลีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2547.

ปิยนาถ บุนนาค. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริ่ง ถึง เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516)**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

ปรียา หิรัญประดิษฐ์. วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2394-2475. ใน **เอกสารการสอนชุดพัฒนาการวรรณคดีไทย หน่วยที่ 1-7**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533.

ปวีณา ร่าเริง. **รามเกียรติ์: ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับวรรณศิลป์**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. **รวมบทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยว่าด้วยสัญชาติไทยของบุคคลธรรมดา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2548.

พงษ์ภิญโญ แม้นโกศล. **วรรณกรรมพระพุทธศาสนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.

พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ. **พระบรมรูปทรงม้า: พระบรมราชานุสาวรีย์แห่งความจงรักภักดีของปวงชนชาวไทยทั้งแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ: บ้านนักเขียนไทย Siam freelance, 2537.

พุฒิมาศ พุ่มพวง. **การวิเคราะห์บทละครรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.

เพ็ญศิริ สอนสารี. **การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539.

แพทริค โจรี. สืบสาวกำเนิดหอสมุดแห่งชาติ: หนังสือกับความเป็นชาติ. ใน **วารสารภาษาและหนังสือฉบับวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์**. แปลเก็บความโดย ประจักษ์ ก้องกีรติ. 37, 1 (2549): 9-30.

ไพฑูรย์ เตชะรุ่งโรจน์. **ตำนานแห่งมหาสังข์**. กรุงเทพฯ: แร็บบิทโกลด์กรุ๊ป, 2549.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ความเป็นชาติโดยแท้จริง**. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์, 2520.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **คำอธิบายและอภิธานประกอบเรื่องนารายณ์สิบปาง.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2515.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ตามใจท่าน วิวาหพระสมุท**. กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาคาร, 2510.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ตำนานเสือป่า (คือตำนานของชาติ)**. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2522.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ท้าวแสนปม**. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2549.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **เทศนาเสือป่า**. กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2537.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **เที่ยวเมืองพระร่วง**. กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2526.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **บทกลอนละครเรื่องขอมดำดิน**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2515.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **บทปลุกใจร้อยประการ**. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **บทละครคติธรรม**. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2549.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องศกุนตลา บทความเรียงและบทละครร้องเรื่องสาวิตรี**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2509.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2547.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **บทละครร้องเรื่องพระร่วง**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2515.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **บทละครเรื่องรามเกียรติ์และบ่อเกิดรามเกียรติ์**. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร, 2544.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **บทละครเรื่องหมิ่นประมาทศาล ตบตา ฉวยอำนาจ และหนามยอกเอาหนามบ่ง**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2506.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **บทเสภาเรื่องพญาราชวังสันกับสามัคคีเสวก**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2529. (หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระนางเจ้าสุวัทนา พระราชวรราชเทวี)

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ประชุมนิทานพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6**. พระนคร: กรมศิลปากร, 2506.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ประมวลบทพระราชนิพนธ์ภาคปกิณกะ(บางเรื่อง)**. พระนคร: กรมศิลปากร, 2510. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายประไพ โกศัยดิลก).

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ประมวลบทพระราชนิพนธ์ภาคปกิณกะ(อัศวพาหุ)**. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2494.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ปรีย์ทรรศกา**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา,2505.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ปลุกใจเสือป่า**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์, 2530.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระนลคำหลวง**. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2547.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระบรมราชาธิบายในการประพันธ์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2514. (หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทางเพลิงศพ ขุนคำณวนวิจิตร).

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระเป็นเจ้าของพราหมณ์**. (ม.ป.ป.), 2517. (หนังสืออนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายปลาเงิน กนิษฐานนท์).

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร**. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชดำรัสรวม 100 ครั้ง**. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2529.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชนิพนธ์บทละครร้อยเรื่อง**. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2526.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชนิพนธ์ร้อยกรองร้อยเรื่อง**. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พวกยิวแห่งบูรพทิศและเมืองไทยจงตื่นเถิด**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2528. (หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือตรี นายแพทย์ ม.ร.ว.ไกรธวัช ศรีธวัช).

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **มหาตมะ**. พระนคร: ศิลปาบรรณาคาร, 25-?.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **มัทนะพาธา**. กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2540.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **รามเกียรติ์ บทร้องและบทพากย์**. พระนคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2502.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **โรเมโอและจูเลียต**. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2521.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ลิลิตนารายณ์สิบปาง**. พระนคร: โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2514.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ลิลิตพายัพ**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2506.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **เวนิสวานิช**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2547.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ศกุนตลา**. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี่, 2540.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ศกุนตลา มัทนพาธา ท้าวแสนปม ประมวลสุภาษิต**. กรุงเทพฯ: โพธิ์สามต้นการพิมพ์, 2513.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **สักระวาน่าหนาว**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **สาวิตรี**. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี่, 2540.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **หนังสือหลักราชการ**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2550?.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **หัวใจชายหนุ่ม**. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2547.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **หัวใจนักรบ**. กรุงเทพฯ: บูรพาสาส์น, 2543.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **อุตตรกุรุ**. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524.

มัทนา เกษกมล. **การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เรื่องการเมืองและการปกครอง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. **มณีปิ่นนิพนธ์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ภัทรภร รักเรียน. **ทฤษฎีละครแนวโศกนาฏกรรมตั้งแต่สมัยกรีกจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

ยุพร แสงทักษิณ. **เงาะป่า วรรณคดีสัญลักษณ์แห่งรัชสมัย**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค., 2547.

ยุพาพร เจือจินดา. **เสือป่า:โครงสร้างขององค์กรและบทบาททางการเมือง**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542.** กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์, 2546.

ราม วัชรประดิษฐ์. **พัฒนาการของประวัติศาสตร์ชาติในประเทศไทยพ.ศ.2411-2487**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

รื่นฤทัย สัจจพันธ์. **อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศที่มีต่อวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2540.

วรรณา แสงอร่ามเรือง. **ทฤษฎีและหลักการแปล**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

วศวรรษ สบายวัน. **ลิลิต: ความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงในฐานะประเภทวรรณคดี**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบันฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

วัฒนา บูรกสิกร. **ลิลิตนิทราชาคริต พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 เปรียบเทียบกับเรื่องอาบูหะซันในนิยายอาหรับราตรีฉบับภาษาอังกฤษ**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513.

วันชนะ ทองคำเภา. “เผด็จชาติ” หรือ “จำนงสวามิภักดิ์” วาทกรรมกษัตราชาตินิยมกับการทำลายเอกภาพของภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในโคลงภาพพระราชพงศาวดาร. **วารสารไทยศึกษา** (สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) 5 (ก.พ.- ก.ค. 2552):233.

วันชนะ ทองคำเภา. **ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

วราภรณ์ บำรุงกุล. **ร้อยกรอง**. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ, 2537.

วิไลเลขา ถาวรธนสาร. **ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2545.

วิสุทธิ์ บุษยกุล. จากนโลปาขยานัมมาเป็นพระนคคำหลวงและพระนลคำฉันท์. **มหากาพย์ภารตะ: ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

วีรวัฒน์ อินทรพร. **สุนทรียภาพของโคลงในวรรณคดีไทย: การสร้างสรรค์วรรณศิลป์จากธรรมชาติของภาษาไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. **วรรณวิทยา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534. (รวมบทความทางวิชาการภาควิชาภาษาและวรรณคดีไทย-บาลี-สันสกฤตบางเรื่อง จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในวาระเกษียณอายุราชการของ รศ.ดร.ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา)

ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. **ศักดิ์ศรีนิพนธ์.** กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

ศานติ ภักดีคำ. บทพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงสี่สำนวน. ใน สุจิตต์ วงศ์เทศ (บรรณาธิการ), **พระราชนิพนธ์พระร่วงของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2544.

ศิลปากร, กรม. **หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร**. ราชบุรี: กรมศิลปากร, 2543.

ศิราพร ฐิตะฐาน. **ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2523.

ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง. **ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2539.

ศิริ พงศทัต, น.อ.. **พจนานุกรมฝรั่งเศส-ไทย**. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2531.

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. **อิลราชคำฉันท์**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2526.

ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมวิชาการ สถาบันภาษาไทย. **โคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 1-2**. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542.

สมทรง ชีวะพันธ์. **วิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์ลิลิตนารายณ์สิบปาง ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520.

สมศรี ชัยวณิชยา. **คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2325-2468.)**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

สมหมาย เทียบเทียม. **บทละครเรื่องเงาะป่าพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5: การศึกษาวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

สมโภชพระนครร้อยปี. พระนคร: รุ่งเรืองรัตน์, 2502.

สรตี ใจสอาด. **จดหมายเหตุรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ต้นเค้าการเขียนสารคดีท่องเที่ยวยุคแรกของไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สายชล สัตยานุรักษ์. **การสร้างความเป็นไทยกระแสหลักและความจริงที่ความเป็นไทยสร้าง**. กรุงเทพฯ: สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.

สายวรุณ น้อยนิมิต. **นวทัศน์วรรณคดีศึกษา**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

สายวรุณ น้อยนิมิต. ฟอกไม่ขาว: เรื่องสอนใจชายหรือหญิง. ใน บาหยัน อิ่มสำราญ (บรรณาธิการ), **ภาษาและวรรณกรรมสาร: ภาษาและวรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปราชญ์แห่งสยามประเทศ**, หน้า 115-124. กรุงเทพฯ: พีเพรส, 2548.

สายชล วรรณรัตน์. **ประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2525.

สาวิตรี เจริญพงศ์. **ภารตยะ อารยธรรมอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงหลังได้รับเอกราช**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

สารานุกรม วิกิพีเดีย. **บอลเชวิก**. [ออนไลน์]. 1 มีนาคม 2554 แหล่งที่มา: http://www.th.wikipedia.org

สิริรัตน์ พุ่มเกิด. **อัศวพาหุ กับการใช้วรรณกรรมเพื่อเผยแพร่แนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. **พระราชนิพนธ์พระร่วงของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทร มหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2544.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. **ประชุมหลักฐานพระเจ้าอู่ทองไม่ได้มาจากเมืองอู่ทอง แต่มาจากจีน-ทางทะเล/ มาจากเมืองลาว-ทางบก**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. อุตตมปรียาในพระราชนิพนธ์เงาะป่า: การรังสรรค์รักเป็นอุดมคติแห่งชีวิต. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 19 (ธันวาคม 2545): 190-199.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. **เจิมจันทร์กังสดาล ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. การศึกษาพระราชนิพนธ์ในฐานวรรณคดีคำสอน. ใน **ปิยราชกวินทร์.** กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยภาษาและวรรณคดีไทยและภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ร่วมกับฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

สุธา ศาสตรี. วิวาหพระสมุท: จุดประสานหลายปัจจัย. ใน **รวมบทอ่านวรรณคดีเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ: หน่วยวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

สุนันทา โสรัจจ์. **วรรณคดีการละคร.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526.

สุเนตร ชุตินธรานนท์. การเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ.2440 ความหมายเชิงสัญลักษณ์. ใน (บรรณาธิการ), **ลืมโคตรเหง้าก็เผาแผ่นดิน**, หน้า 188-266. กรุงเทพฯ: มติชน, 2544.

สุเนตร ชุตินธรานนท์. **บุเรงนอง (กะยอดินนรธา) กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548.

สุมาลี ลิ้มประเสริฐ. **ตัวละครหญิงในบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสื่อในการอบรมหญิงไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538.

สุมาลี ลิ้มประเสริฐ. การสร้างเรือรบหลวงพระร่วงกับบทพระราชนิพนธ์เรื่องมหาตมะ. **วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร** 24, 2 (2547): 231-261.

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. **รามเกียรติ์: การแปลความหมายทางการเมือง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

โสภา ชานะมูล. **วาทกรรมเรื่อง "ชาติไทย" ของปัญญาชนหัวก้าวหน้าระหว่าง พ.ศ.2490-2505**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

เสถียรโกเศศ. **อุปกรณ์รามเกียรติ์**. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2550.

สำเนาและคำแปลพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนเถลิงถวัลราชสมบัติ รวม 4 ฉบับ. กรุงเทพฯ: บุญส่งการพิมพ์, 2507.

เสาวณิต จุลวงศ์. ประวัติศาสตร์การเมืองไทยในประชาธิปไตยบนเส้นขนาน. **วารสารภาษาและหนังสือฉบับวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์** 37, 1 (2549): 73-101.

เสาวณิต วิงวอน. **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมยอพระเกียรติ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

เสาวณิต วิงวอน. รามเกียรติ์ภาพสลักหินที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. **กตัญชลี**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ, 2534?. (ที่ระลึกในงานเกษียณอายุ รศ.ดร.ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา).

อนันต์ โอกฤษ. **สังเขปวรรณคดีอังกฤษ**. กรุงเทพฯ: วัชรินทร์การพิมพ์, 2521.

อัจฉราพร กมุทพิสัย. **กบฏ ร.ศ.130 กบฏเพื่อประชาธิปไตยแนวคิดทหารใหม่**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2542.

อานันท์ชนก พานิชพัฒน์. **ภาพพจน์นาฏกรรมของเชกสเปียร์**. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

อารดา สุมิตร. **ละครในของหลวง**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

อารดา กีระนันทน์. การบันทึกภาพเขียนด้วยถ้อยคำภาษา ในงานพระราชนิพนธ์ระยะทางเสด็จไทรโยค. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 16 (ธันวาคม 2542): 96.

อาภาภิรัตน์ วัลลิโภดม. จากชายเขตขันธ์ พัทลุงพารา-สู่กรุงเทพมหานคร. ใน **สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการระดับชาติ เรื่องเงาะป่า**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2541.

อภิรดี เจริญธัญสกุล. **แนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านหนังสือพิมพ์ของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับรัฐบาลในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการหนังสือพิมพ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

อาทิมา พงศ์ไพบูลย์. **คุณค่าของพระราชนิพนธ์ร้อยแก้วบันทึกประจำวันการเสด็จประพาสในประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

อารมย์ ไทยสุริโย. **การศึกษาวิเคราะห์โคลงรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.

อนุรัชนี จาตุศรีพิทักษ์. **ประวัติวรรณกรรมเอกอังกฤษตั้งแต่สมัยอังกฤษโบราณถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17**. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

อุดม ทีฆทรัพย์. เรือรบหลวงพระร่วง. ใน **สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเล่ม 1**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 8 รอบและ 100 ปีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2524.

เอมอร ชิตตะโสภณ. **วรรณกรรมลิลิต**. เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัย สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2525.

เอื้อมพร ศรสุวรรณ, เรืออากาศตรีหญิง. โคลงภาพพระราชพงศาวดาร: การศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์. ใน สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ (บรรณาธิการ), **สารธารแห่งอดีต**, หน้า 125-173. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550. (จัดพิมพ์เนื่องในวาระเกษียณอายุราชการ ศ.ดร.ปิยนาถ บุนนาค พ.ศ.2550).

112 ปี จุลจอมเกล้าบรมธรรมมิกมหาราช ร.ศ.112 พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ชุดแรกของโลก: เทคโนโลยีธรรมสู่โลกโดยคนไทย. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2548.

ภาษาอังกฤษ

Abrams, M.H. **A glossary of literary terms**. Boston: Thomson Wadsworth, 2005.

Anderson, B. **Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism**. London & Newyork: Verso, 2003.

Baldick, C. **The concise Oxford dictionary of literary terms**. Oxford: Oxford University Press, 2004.

Bloom, H. **The Western canon: The book and school of the ages**. New York: Riverhead, 1995.

Chatman, S. **Story and discourse: Narrative structure in fiction and film**. Ithaca: Cornell University Press, 1978.

Hutchison, J., and Smith, A.D. **Nationalism**. Oxford & Newyork: Oxford University Press, 1994.

Kasetsiri, C. **Thai historiography from ancient times to the modern period from perception of the past in Southeast Asia**. N.P.: S.N., [1900?].

Oxford dictionary 7th. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Patrick Jory. Thai and Western buddhist scholarship in the age of colonialism: King chulalongkorn redefines the jatakas. **Journal of Asian studies**. 61, 3 (August, 2002): 897.

Shastri, S.N. **The laws and practice of Sanskrit drama**. Vannasi: The chowkhamba of Sanskit series office, 1961.

Smith, A.D. **Myths and memories of the nation**, Oxford: Oxford University Press, 1999.

Smith, A.D. **National identity**. Reno, Nevada; Las Vegas: University of Nevada Press, 1991.

Smith, A.D. **Nationalism: Theory, Ideology, History**. Cambridge: Polity press, 2001.

Smith, A.D. **Nationalism and modernism: A critical survey of recent theories of nation and nationalism**. London & Newyork: Routledge, 1998.

Smith, A.D. **The ethnic origins of nation.** Oxford: Basil Blackwell, 1986.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Smyth, D. **The canon in Southeast Asia literatures: Literatures of Burma, Cambodia, Laos, Malaysia, Philippines, Thailand, and Vietnam**. Richmond: Curzon, 2000.

Strum, A. **The king's nation: A study of the emergence and development of nation and nationalism in Thailand**. Doctoral dissertation, London School of Economics and Political Science, University of London, 2006.

Vella, W.F. **Chaiyo! King Vajiravudh and the development of Thai nationalism**. Honolulu: The University Press of Hawaii, 1978.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวอัญชลี ภู่ผะกา สำเร็จการศึกษาปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาไทย จากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อปีการศึกษา 2541 และปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย จากคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เมื่อปีการศึกษา 2545 เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2549

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย